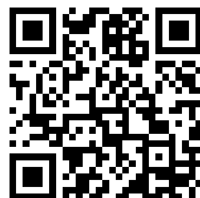
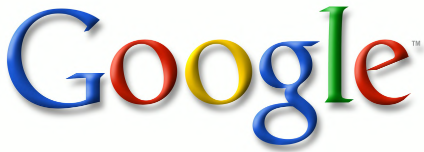
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i margen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibiliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

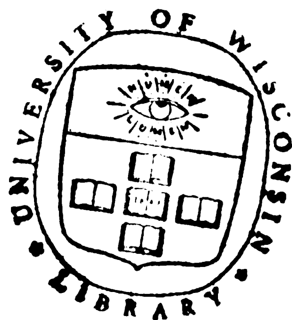
Vi ber deg også om følgende:

- Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål
  Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.
- Ikke bruk automatiske søk
  Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.
- Behold henvisning
  Google-"vannmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.
- Hold deg innenfor loven
  Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på `http://books.google.com/`

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

OLAV BERGERSEN

VICEADMIRAL

Tordenskiold

BIND I

TRONDHJEM
FORFATTERENS FORLAG
1925

Digitized by Google

Digitized by Google

VICEADMIRAL

TORDENSKIOLD

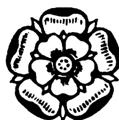
Digitized by Google

VICEADMIRAL
TORDENSKIOLD

AV

OLAV BERGERSEN

KAPTEIN I DEN KGL. NORSKE MARINE

BIND I

TRONDHJEM
FORFATTERENS FORLAG
1925

Digitized by Google

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM

Digitized by Google

DL
156.5
T6
B4
1

FORORD

Den omfangsrike litteratur som er vokset op omkring Tordenskiold er vesentlig av populærhistorisk art. Og om denne kan det sies, at den stort sett bygger på Caspar Peter Rothes levnetsbeskrivelse av Tordenskiold. Den opfatning kommer ofte frem at Rothe levet samtidig med Tordenskiold og at denne omstendighet skulde styrke påliteligheten av hans fremstilling. Dette er imidlertid en misforståelse. Caspar Peter Rothe er født i 1724, altså 4 år efter Tordenskiolds død, og han skrev sin store 3 binds kvartutgave i tidsrummet 1747—1750.

Der er fra forskjellige hold rettet meget sterke angrep på Rothe for hans fremstilling; den betegnes som historisk upålitelig og kritikkløs. At den er historisk upålitelig er ganske sikkert. Hvor han mangler kilder lager han beskrivelser, tidsangivelser og stedsbetegnelser med en freidighet som er ganske forbløffende. Han forandrer dato på breve for å få dem til å passe inn og endog underskrifter forandrer han — med hvilken hensikt er ikke godt å vite. Men når man påpeker Rothes mangel på kritisk behandling av emnet så må man ikke glemme, at han kun var vel 23 år da han skrev sitt store verk og han var hverken sjømann eller militær, således at han i mange tilfeller stod ganske blottet for betingelse som kritiker.

Men må det således sies, at Rothes upålitelighet er så stor, at man må være meget varsom med å bygge kritikkløst på ham, så må det på den annen side heller ikke glemmes, at han allikevel er banebryteren på den historiske forsknings område hvor det gjelder Tordenskiold. Og spesielt står efterverdenen i stor takknemlighetsgjeld til ham for de mange og verdifulle aktstykker som han har tatt med i sitt verk, spesielt hans ganske fyldige gjengivelse av Tordenskiolds breve. For 1719 f. eks. finnes der i det danske riksarkiv næsten intet tilbake av Tordenskiolds breve. Registraturen viser, at disse breve har vært i arkivet, og Rothe har jo selv hentet sine avskrifter derfra. Disse breve finnes heller intet annet sted. De finnes altså nu kun hos Rothe, og en bear-

Digitized by Google

beidelse av året 1719 vilde uten disse breve ha vært ganske umulig. Man får da håpe at det ikke er Rothe som under sitt arbeide har rotet bort alle disse overordentlig viktige dokumenter. Og tapet av Tordenskiolds breve i det danske riksarkiv innskrenker sig ikke til 1719; det er — om enn i mindre grad — gjennemgående i alle år.

En av grunnene til at jeg har påtatt mig den store og vanskelige opgave å skrive Tordenskiolds historie er derfor den å søke å bygge fremstillingen av hans liv på selve urkildene, idet jeg under arbeidets fremadskriden stadig holder øie med Rothes uriktige påstande, således at disse for alle tider dokumentarisk kan bli tilintetgjort som kilder. Og det som gjør at dette arbeide kan utføres på et sikrere grunnlag enn tidligere, det er den omstendighet, at Videnskapenes Selskap i Trondhjem eier et Tordenskioldsarkiv, der er meget mere rikholdig enn noen annen samling av denne art. Arkivet består av:

1) Journal holdt på „Løvendals Gallei" fra 4de mai 1712—3dje september 1713.
2) — — - „Løvendals Gallei" fra 17de april 1715—8de mai 1715.
3) — — - „Hvide Ørn" fra 8de mai 1715—31te mars 1716.
4) — — - „Laaland" fra 18de nov. 1716—9de nov. 1717.
5) — — - „Ebenezer" fra 30te mars 1718—5te nov. 1718.
6) — — - „Laaland" fra 1ste desbr. 1718—4de jan. 1719.
7) — — - „Laaland" fra 23de mars 1719—18de desbr. 1719.
8) Protokoll over mottatte og utstedte ordrer fra 2nen mai 1712—8de juni 1716.
9) Protokoll over mottatte og utstedte ordrer 1712—1716 (uten begynnelse).
10) Skippers ukesedler for „Hvide Ørn" fra 3dje mai 1716—4de juli 1716, samt endel skrivelser fra Tordenskiold, deriblandt Dynekilrapporten.
11) Geheimeprotokoll holdt på „Laaland' fra 14de novbr. 1716—7de juli 1717. Inneholder Tordenskiolds korrespondanse med høiere myndigheter.
12) Tordenskiolds kopibok fra 14de novbr. 1716—2nen desbr. 1717.
13) Tordenskiolds ordreprotokoll fra 20de novbr. 1716—2nen desbr. 1717.
14) Endel ordrer fra admiralitetet til Tordenskiold.
15) Kopibok tilhørende Tordenskiolds stervbo.
16) Revisjonsprotokoll med antegnelser vedrørende „Ormen"s og „Løvendals Gallei"s regnskaper.

Digitized by Google

Disse verdifulle dokumenter er testamentert Videnskapenes Selskap av taksadør, dr. med. Henrik Tonning. Denne mann[1]) var først hører ved Trondhjems latinskole, reiste derpå til Uppsala, hvor han studerte under Linné, og blev samme sted doctor medicinæ. Senere taksadør ved Trondhjems tollbod. Døde som pensjonist 1796. Rektor Lauritz Smith, som var sekretær ved Videnskapenes Selskap i Trondhjem, gir ham følgende tittulatur:

„Er doctor medicinæ, men et fordrukkent svin, og han fortjener kun å minnes for en sjeldenhet han har i eie, og det er vår drabelige Tordenskiolds egenhendig skrevne dagbøker i noen foliobind. Jeg har mere enn en gang villet ha disse til Selskapets bibliotek, men kunde ei få dem, måskje kunde min venn (Bülow) ved sin nærværelse få disse i mine tanker rare manuskripter, og Selskapet altså fra Deres hånd en så kjær gave. Måskje skulde H. K. H. og selv ville eie dem, og de skulde vel og fortjene plass blandt de kongelige manuskripter for sin forfatters skyld. Nu vet De da hvor denne skatt er".

Dette var skrevet i anledning av at Frederik VI var ventende til byen i 1788. Merkverdig nok kjenner ikke Thaulow til hvor protokollene er blitt av og antar at de er havnet i Kjøbenhavn. Men heldigvis fikk ikke Smith — han var dansk — dette til. Tonning viste sig å være såpass patriot at han testamenterte hele samlingen til Videnskapenes Selskap, i hvis bibliotek det nu for alle tider beror.

Hvorledes Tonning har fått kloen i disse protokoller er ikke godt å vite. Sannsynligvis er de, som så mange av Tordenskiolds efterlatenskaper, med rådmann Brun kommet til Ringved. Og ved hjemmets opløsning i 1775, da den eneste datter av krigsbokholder Wessel-Brown giftet sig med sjøløitnant Platou, er disse gjenstande sannsynligvis funnet for verdiløse til å slepes med til Kjøbenhavn, og Tonning, som var en original med mangeartede interesser utover det almindelige i Trondhjem på den tid, har så tatt hånd om dem og lovet å testamentere dem til Videnskapenes Selskap. Dette skjedde også, idet kjøpmann Nikolai Smidt den 9de november 1796 overleverte Videnskapenes Selskap arkivet som gave fra dr. Tonning[2]).

O. A. Øverland har latt avskrive en stor del av Trondhjemsarkivet og hans efterkommere har velvillig stillet til min disposisjon disse avskrifter, der har vært mig til uvurderlig nytte under mitt arbeide, da de har muliggjort benyttelsen av kildene også utenfor arkivet. Resten

[1]) Se konsul Christian Thaulow: Personalhistorie.

[2]) Videnskapenes Selskaps journal.

Digitized by Google

av brevene er besørget avskrevet av mig. Sammen med de breve som finnes utenfor Trondhjemsarkivet har man nu henimot 800 breve undertegnet av Tordenskiold. Noen ganske få av disse er tatt med i sin helhet i nærværende arbeide. Å ta med alle viste sig meget snart som ganske umulig, da det vilde sprenge fremstillingen fullstendig. Jeg har da benyttet den fremgangsmåte å anføre i margen brevenes nummer, således som jeg har satt dem op i kronologisk orden, og det er tanken senere å søke utgitt samtlige Tordenskiolds breve.

Foruten Trondhjemsarkivet har jeg personlig besøkt riksarkivene i Oslo, Kjøbenhavn og Stockholm, og likeledes de store biblioteker på de samme steder. For undersøkelser vedrørende Tordenskiolds fars historie har jeg i stor utstrekning benyttet mig av statsarkivet i Trondhjem. —

Det har gjentagne ganger vært fremholdt overfor mig at det er et meget stort og meget vanskelig arbeide jeg her har påtatt mig. Dette har jeg vært opmerksom på fra første stund av og eftersom arbeidet er skredet frem er opgaven blitt større og vanskelighetene melder sig for alvor, når man som avslutning skal foreta en sjømilitær vurdering av mannen. Her er det opgavens tyngdepunkt ligger.

Når jeg allikevel i all beskjedenhet har tatt opgaven op, så er det fordi jeg mente at engang måtte Tordenskiolds historie skrives og en vurdering av hans sjømilitære føreregenskaper foretas. Og jeg tror at ønsket om en sådan utredning er sterkt fremme i nasjonen. Hvorvidt opgaven er tilfredsstillende løst får tiden vise. Mitt syn på Tordenskiold som sjømilitær er — såvidt jeg kan forstå — i vesentlige punkter avvikende såvel fra hans samtids som senere tiders opfatning. Nettop derfor har jeg søkt på alle punkter å dokumentere min opfatning og imøtegå andres fremstilling. Derved er mitt arbeide blitt av mere polemisk art enn det oprinnelig fra begynnelsen av var tenkt. Og jeg er forberedt på fortsatt kamp.

Men jeg har funnet ikke å burde stoppe ved en rent sjømilitær vurdering av Tordenskiold. Jeg har også stillet mig den opgave å belyse Tordenskiolds liv og virke fra et rent nasjonalt synspunkt, søkt å reise og besvare det spørsmål, hvorvidt vi har rett eller ei til å kalle ham Norges nasjonalhelt. Også her må arbeidet nødvendigvis bli av mere eller mindre polemisk art. Og også på dette område er jeg forberedt på fortsatt kamp.

Arbeidet har pågåt siden 1921, og det tør muligens anføres som et undskyldende moment at det er utført som fyrabendsarbeide. Men har denne anvendelse av min fritid og store deler av mine netter kun-

Digitized by Google

net føre til en riktigere vurdering av Tordenskiold som sjømilitær leder og en solidere nasjonal basis for vår dyrkelse av ham som vår nasjonalhelt — da har tiden vært godt anvendt.

Jeg står i stor takknemlighetsgjeld til flere institusjoner og personer som har vært så elskverdige å yde mig assistanse ved utførelsen av mitt arbeide. Først og fremst må her nevnes O. A. Øverlands efterkommere, der har stillet historikerens arkiv til min disposisjon. O. A. Øverlands mange foredrag, avisartikler og tidsskriftopsett om Tordenskiold er fullgode beviser for denne manns store interesse for vår nasjonalhelts rette plasering i det norske folks historiske tankegang. Det har øiensynlig vært hans hensikt å utgi en samlet fremstilling om mannen, basert på de sikre kilder han arbeidet med. Der foreligger i hans arkiv bruddstykker til et sådant arbeide. Men dette blev der altså ikke noe av. Foruten avskrifter fra Trondhjemsarkivet finnes blandt Øverlands papirer også en hel del andre arkivdata som har vært mig til meget stor nytte under arbeidet, og jeg står derfor også herfor i stor takknemlighetsgjeld til Øverlands efterkommere.

Dernæst må nevnes Videnskapenes Selskap og Statsarkivet i Trondhjem, Riksarkivet i Oslo, Riksarkivet i Kjøbenhavn, hvor selvfølgelig hovedmassen av kildene til den store nordiske krigs historie finner og hvor jeg blev møtt med den mest utsøkte imøtekommenhet — samt Riksarkivet i Stockholm, hvor det samme var tilfelle. Et meget viktig aktstykke finnes i et privat arkiv på Åkerö i Sverige — i grev Karl Gustav Tessins dagbøker. Minister Wollebæk i Stockholm var så elskverdig å få arkivråd Brulin til å interessere sig for saken, og denne fikk ved elskverdig imøtekommenhet fra eieren av Åkerö gård, hr. ingeniør Enderlein, anledning til å ta et fotostatisk avtrykk av dagboken. Jeg er de herrer meget takknemlig for denne imøtekommenhet, da dokumentet er av stor viktighet til belysning av Tordenskiolds tragiske død. Videre vil jeg nevne hoffjegermester Schøller i Kjøbenhavn, der tross sin høie alder har skaffet mig mange verdifulle utskrifter fra arkivene i Kjøbenhavn.

Og endelig må tilslutt nevnes Norges Rederforbund, der med åpent blikk for sakens nasjonale betydning, på dr. Worm-Müllers anbefaling har ydet økonomisk garanti for bokens utgivelse, og Trondhjems Sparebank som har ydet tilskud til utgiftene ved arkivstudier.

Til alle retter jeg en ærbødig takk for all elskverdig imøtekommenhet.

Trondhjem, i oktober 1925.

O. Bergersen.

Digitized by Google

Digitized by Google

GENERALINDEX:

Digitized by Google

Digitized by Google

DEL I

1. INNLEDNING

2. TORDENSKIOLDS SLEKT

Digitized by Google

Digitized by Google

SPESIALREGISTER TIL DEL I

Digitized by Google

Digitized by Google

INNLEDNING

Der er en tendens hos det norske folk til å ville trekke et glemselens slør for det avsnitt av vår historie da vi levet vårt liv i fellesskap med et annet av Nordens folk. Men hverken navnebytte eller andre foreteelser av samme art kan bringe ett folk til å glemme eller gjemme noen del av sitt historiske liv. Og firehundredårig natten var ikke alltid så mørk. Den hadde sine stjerner. Og istedet for å lukke for lyset fra disse, burde det være historikerens opgave å undersøke om ikke også de lange netter i et folks historie har verdier å by på. Det turde hende at man her fant stråler som kanskje kunne bringe lys inn i det nasjonale mørke som holder på å sænke sig over det gamle land.

Vistnok er det så, at Danmark i forholdenes medfør — først og fremst fordi landenes felles overhode hadde sin residens der — blev det ledende i makkerskapet, og Norge sank i mange henseender ned til en faktisk avhengighet av Danmark, en foreteelse som ikke er opbyggelig for tanken og ikke smigrende for personligheten i folket. Men formelt sett var vi et fritt folk og likestillet med det danske under den felles konge. Der er derfor ingen brist i vår nasjonale struktur, landets særeieret går ubrutt gjennem den lange nat; det er undfallenheten og upersonligheten hos folket som sådant som gjør natten så mørk.

Og derfor blev også det norske folk i disse tider i mange henseender et husmannsfolk, som så på begivenheterne fra husmannsstandpunkt. Og Danmark grep førerstillingen med begge hender og forgrep sig i mange henseender på ting som ikke var deres og taket vil de nødig slippe den dag idag. Alt hvad der av stort og verdifullt kom fra Norge — og det var ikke så ganske litet i foreningstiden — det blev av danskerne gjort til deres, påtrykt Danmarks stempel og utgitt for ekte vare.

Således var det også med Peter Tordenskiold. I kraft av sin fremragende begavelse var han nådd op i de lysgivendes rekker. Noen stråler falt der vel på oss også, men det var ikke rart. Danmark annekterte ham helt, gjorde ham til sin og vi sat fattige tilbake.

Så kom skilsmissen og nyt særeieekteskap med vår tidligere motstander. Men det førte iallfald ikke Tordenskiold nærmere til oss. Det

Digitized by Google

nye samliv la en naturlig hindring iveien for en dyrkelse av vår nasjonalhelts minde. Betegnende herfor er den omstendighet at helt inntil 1895 eiet vi i dette land ikke et orlogsfartøi med Tordenskiolds navn; det er et faktum som taler for sig selv.

Et drastisk billede av den nasjonale fornedrelse gir Alexander Kielland[1]) i et av sine Kjøbenhavnerbreve 1890: Tordenskiold. Han har overvært mindefesten på Tordenskiolds 200 års fødselsdag og skildrer i fnysende harme, hvorledes presten — som forstod sig på det — fremholder, at som admiral var han ikke stort bevendt, men han var kongetro. Men Norge var der også og tok imot i form av en svensk baron. Det går underlig til i verden, sier Kielland: Peter Wessel hædres som en kongetro danske, mens en svensk representerer Norge i Holmens kirke.

Hammarskjöld[2]) og likeledes Grimberg[3]) protesterer mot den av Kielland og flere med ham fremsatte påstand, at Tordenskiold skulde være inkarnasjonen av norsk hat mot Sverige. Heri må de svenske forfattere gis medhold. Der er intet i Tordenskiolds hele liv som berettiger til en sådan påstand. Og dog var det ikke unaturlig om så var tilfellet. Opvokset i Trondhjem i slutten av det 17de århundrede, var det ikke urimelig om hans sind var blit infisert av den bitterhet mot alt svensk som efter lidelsene i 1657—1660 der var vokset op. I Trøndelagen las dengang grunnvollen til et hat og en uvilje, som senere har alt mer vokset mellem de tvende folk, som lever på den skandinaviske halvø, sier Yngvar Nielsen. — Spiren til århundreders hat og misforståelse, kunne vel også tenkes å få næring i hans mottagelige sind, men man leter forgjæves efter utslag av noe sådant i hele hans levnetsløp. Det motsatte er tilfellet og dette er det naturlige for Tordenskiolds karakter. Hat utspringer av følelse av avmakt overfor sin motstander, en sinnstilstand som lå fjernt fra Tordenskiolds temperament. En mann som efter en tapt batalje sender sin løitnant inn for å komplimentere sin motstander fordi han har holdt sig godt, er ikke besjelet av hat. Og ikke før er freden sluttet og der i Danmark er på tale at man burde gå sammen med Sverige mot Rusland, hvis fremtidsplaner innebar en fare også for Danmark, så uttaler Tordenskiold i en samtale med den svenske minister i Kjøbenhavn, «at han intet høiere ønske hadde enn at hans konge vilde gi ham kommandoen over noen

[1]) Samlede verker.

[2]) Hammarskjöld: Tordenskiold och Svenskarne. Sv. Historisk Tidskrift 1890.

[3]) Grimberg: Svenska Folkets underbara Öden.

Digitized by Google

skibe og la dem støte til den svenske og engelske flåte. Han skulde da gjøre sitt beste for å brenne opp for russerne så mange fartøier han kommer over."[1]) At man blandt hans efterlatenskaper fant et billede av Carl XII på veggen i en av hans stuer, tyder heller ikke på hat mot nasjonen. Det samme kan sies om den omstendighet at han bar som verge en svensk kårde.

Omvendt har vi nordmenn all grunn til med stolthet å motta den honnør som vises Tordenskiold i Sverige. I de svenske historiske lærebøker finnes en passus som denne: at han i tapperhet og djervhet var Karl XII's like. Verdien av en sådan uttalelse trenger ingen nærmere påvisning. Ingen svensk kan gi en større berømmelse enn det som ligger i disse ord, sier Hammarskjøld, og ikke tror han at noen av en anden nasjonalitet kan gjøre det. Men Sverige — lykkelige land — har råd til dette og vi på denne side Kjølen står Gud skje lov idag slik, at vi kan bære stoltheten over disse ord.

Fullt så runnhåndet er ikke danskene i sine historiske lærebøker. I „Danmarks Historie"[2]) ofres der på Tordenskiold den bemerkning at han i Dynekilen ødela hele den flåte som skulle føre kanoner og fødemidler til Karl XII, og der tilføies den biografiske oplysning at hans far var skredder i Trondhjem, en oplysning som er utillatelig uhistorisk, dertil helt og holdent uinteressant og betydningsløs, i alfall i våre dage, og derfor ganske usedvanlig litet skikket som karakteristik av mannen.

Det synes som om en ubli misstemningens skjebne skal følge Tordenskiolds jordiske levninger i Holmens kirke.

Efter hans tragiske død blev hans lik sent en råkold nat praktisk talt smuglet derind. 6 betalte skolegutter bar lykter på stenger. En ansøkning om at officerer måtte bære kisten blev avslåt. Jordpåkastelsen var likeledes blit nektet. Det var Tordenskiolds misundere som endelig en gang fikk hevn over ham.[3])

Misstemningen fra 200 årsdagen for hans fødsel er ovenfor nevnt i forbindelse med Alexander Kiellands brev om festen. Men heller ikke 200 årsdagen for hans død skulde mindes i Holmens kirke uten at nordmennene fikk en påminnelse om sin fornedrelsens tid. Og denne gang var det den norske minister som begikk hvad «Tidens Tegn» ved anledningen kalte en dumhet. Tildragelsen er ikke uten interesse for

[1]) Adlerfelt til Kongen. S. R. A. Danica I.
[2]) Av Eiler Møller.
[3]) Se herom nærmere under avsnittet om Tordenskiolds død.

Digitized by Google

bedømmelsen av Tordenskiolds plass i vårt nasjonale liv, hvorfor den bør medtas i et arbeide som dette.

Den kgl. konfesjonarius holt en ildfull, begeistret minnetale for «sjømanden av Guds naade», for «vildbassen», for «den norske matros». Ingen vil mistenke hans høiærværdighet for noen slags indiskresjon ved benyttelsen av spesielt det sisste uttryk, skjønt en historisk undersøkelse vilde ha lært ham at dette uttryk i samtidens høiadelige munde ikke netop var ment som en smiger mot mannen. Men det var ikke herfra misstemningen kom.

Det var Trondhjems kommune som til Tordenskiolds mindefest i Holmens kirke hadde sendt en krans med inskripsjonen: «Til Norges nationalhelt fra Trondhjems by». Men disse famøse ord kom aldrig frem til Tordenskiolds sarkofag; de blev av den norske minister, efter behørig konferanse med Trondhjems ansvarlige myndigheter, forandret til: „Tordenskiold, fra hans fødeby".

Det famøse i denne tildragelse er den omstendighet at norske menn og kvinner ikke åpent og ærlig skal få vedkjenne sig Tordenskiold som Norges nasjonalhelt, denne mann, hvis navn lyser i vår nasjonalsang og hvis billede præger vårt lands pengesedler. Arme land! —

Hensikten med dette arbeide er da å gi en fuldstendig og historisk fremstilling av Tordenskiolds liv og en undersøkelse av hans betydning som Norges nasjonalhelt. Det er intet populærhistorisk arbeide i konkurrance med de tidligere fra dansk hånd. Det er en sjømilitær undersøkelse bygget på urkilderne, en undersøkelse av matrosen og admiralen, av mennesket og mannen som historisk forgrunnsfigur.

Undersøkelsene er såmeget mere takknemlig som man har Tordenskiolds egne breve og rapporter å støtte sig til. Men hertil kommer som likeså viktige kilder hans skipsjournaler som setter oss istand til — med fare for å bli misforståt — så å si å følge ham fra glas til glas.[1])

---

[1]) Hvor vanskelig det er for ikke sjøfolk å bli fortrolig med denne tidsangivelse viser følgende tildragelse der stammer fra selve orlogsstasjonen Horten: I en pikeklasse hadde man som opgave i norsk stil fåt en skildring av livet på orlogshavnen. En av de unge damer, som skjønner sig på det, skriver da i sin romantiske behandling av emnet, at «hver halve time høres klirren av glas fra havnen». Dette syntes imidlertid vedkommende lærerinne var vel meget av det gode, og retter det til: «a v o g t i l høres klirren av glas fra havnen.»

Digitized by Google

TORDENSKIOLDS SLEKT

Det er engang sagt at hvis man vil skrive en stor manns historie, så skal man begynne med hans mor. Anvisningen skal bli fulgt i nærværende arbeide. Men denne biografiske avdeling vil ikke innskrenkes til kun å behandle Tordenskiolds foreldre. Slekten Wessel, avledet fra disse foreldre, har vist sig i besiddelse av en ganske usedvanlig livskraft. Den lever den dag idag i kraftige skudd rundt om i vårt land, og i sine tallrike forgreninger siden Jan Wessels tid har den frembragt mange originale personligheter og kan i enkelte tilfeller fremvise fremragende begavelser. Hertil kommer, at en biografisk behandling av personene gir et kulturelt innblik i forskjellige tidsperioder som kan ha sin interesse. Og stadig støter man ved behandling av emnet på Peter Tordenskiolds innflytelse, hvad der jo ved nærværende arbeide har spesiel interesse.

MAREN SCHØLLERS SLEKT

Maren Schøller tilhørte en fra Sønderjylland innflyttet familie, der både med hensyn til velstand og anseelse måtte regnes til Trondhjems patriciat. Familietradisjonen beretter [1]) at stamfaren Iver Schøller hørte hjemme i Mähren og at han førte et våpen med rødt kors i søllfelt, og likeledes på hjelmen; et sådant våpen finnes i det i Strunks samlinger til en beskrivende katalog over portretter under nr. 2633 nevnte billede av sønnesønnen Caspar, likesom det også danner hjerteskjoldet i det våpen, hvormed to linjer av familien i 1679 optokes i den danske adel.

I første generasjon har navnet hyppig formen Schoell, således hvor det forekommer i Ribe tingbøker, mens formen Schøller er fremkommet ved en latinisering.

[1]) Vedrørende slekten Schøller se Personalhistorisk Tidsskrift R. 2, B. 5. Slektoptegnelser av hoffjægermester C. E. A. Schøller. Optegnelsene finnes på slektsgården Margård, som nu eies av nevnte hoffjægermester Schøller.

Digitized by Google

Christoffer Schøller

Sønnen Christoffer Schøller (1534—1594) omtales som slotsskriver på Riiberhus, men noget sikkert herom vites ikke. Han var ingen formuende mann, og da flere av hans huse i 1580 brente, formådde han ikke å bygge dem op igjen. Han hadde 5 sønner og 4 døtre, som ved den ødeleggende ildebrand spredtes for alle vinde. 3 av hans sønner kom til Trondhjem og blev således stamfedre til de norske grener av familjen. De het Hans, Caspar og Eyler og skal kortelig omtales her.

Hans Christoffersen Schøller

Hans Schøller til Gjølme i Orkdal var født 1570. Nevnte gård får han i 1610 av kongen bevilling til å drive i sin livstid. 1623 får han denne gård ved makeskifte med kongen, idet han til gjengjeld avstår gårdene Berlo og Rønningen i Orkdal samt 4 gårde i Guldal. Fogd over Orkdal og Guldal. Gift, men barnløs, og dør 1624, da brødrene Eyler og Caspar får konfirmasjon på nevnte makeskifte.

Caspar Christoffersen Schøller

Caspar Christoffersen Schøller til Gjølme (født 1582) blev stamfar til to fremragende grener av slekten, en dansk og en norsk.

Han bosatte sig året 1606 i Trondhjem og blev i 1628 ved broren Eylers død eneeier av Gjølme gård (se ovenfor). I krigen 1612 tjente han som løitnant ved hæren i Jæmtland, tok efter krigen avskjed og blev stiftsskriver i Trondhjems lehn og fogd over Selbo fogderi i 5 år samt overformynder i Trondhjem. 1628 ombudsmann og forvalter over Bakke klosters lehn, hvad han var i 16 år, og imidlertid ga kongen ham Archidiaconi Præbende i Trondhjems Capitul, hvad han besat i 40 år inntil sin død. 1632 blev han, sålænge han er fogd for Bakke fri for byens bestillinger. 1632 får han av Henrik Vind på kongens vegne tillatelse til å bygge en mølle ved Trondhjem, hvor tidligere ingen sådan fantes. Han var flere gange valgt til borgermester, men av særlig kongelig nåde forskånet derfor. Han hadde til hensikt å koste og bygge en kirke på Ny Kirkegård, men måtte opgi det på grunn av ildebrand, som fortærte hans egne huse og mange av hans midler; ga istedet derfor til Vor Frue kirke et spann jordegods uten byksel og til fattige i St. Jørgens hus 5 spann med byksel og herlighet. 1623 klager Bakke bønder til de kongelige kommissærer over at han krever større skipsskatt av dem enn av de andre kongens bønder i Trondhjems lehn.

Da han døde i 1661 og blev begravet i Trondhjems domkirke, var han sikkert ansett som Trondhjems rikeste mnan. Hans billede, som medtas her (pl. 1), finnes i Strunks samlinger nr. 2633. Det er feilaktig

Digitized by Google

av H. Carstensen og O. Lütken i deres skrift om Tordenskiold angitt som (visstnok) forestillende dennes morfar Christoffer Eylersen Schøller.

Caspar Schøller blev i 1607 gift i Trondhjem med Ellen Christensdatter, datter av borgermester Christen Jensen Jyde, med hvem han hadde 16 barn.

Christen Casparsen Schøller

D e n d a n s k e l i n j e førtes videre av sønnen Christen (1609—1677), borgmester i Kjøge og assessor i høiesteret. Hans søn Caspar Schøller (1644—1719), hvit ridder og geiheimeråd, herre til Leilingen, Spandager og Tågerød gårder, blev 1679 sammen med broren Rasmus adlet og tildelt stamfaren Iver Schøllers våpen. Denne fremragende og innflytelsesrike representant for Schøllerslekten var således i Kjøbenhavn da Tordenskiold i 1704 kom dit. Skjønt tremenning av hans mor Maren Schøller, synes det ikke som om Tordenskiold på denne tid — Schøller var da nettop utnevnt til geheimeråd — har søkt hans høie beskyttelse. Men senere hen, da Peter Wessel var blit Peter Tordenskiold, synes det som om et temmelig intimt bånd er blit knyttet mellem slektningene. Det sees bl. a. derav at Tordenskiold, da geheimeråd Schøller i 1719 døde, blev enkens lavverge.[1]) Da han drog ut på sin skjebnesvangre utenlandsreise 1720 blev hans jernskap med hans obligasjoner og andre verdipapirer stående hos geheimerådinnen. Geheimerådinnens datter Christine blev gift med Tordenskiolds gode ven schoutbynacht Johan Anton Paulsen, der bodde i Lehns gård sammen med Tordenskiold. Schoutbynacht Paulsen møtte blandt andre på arvingenes vegne ved registreringen av Tordenskiolds bo efter hans død.

Caspar Schøller

Christoffer Schøller

D e n n o r s k e l i n j e av Caspar Schøllers avkom føres videre av C h r i s t o f f e r S c h ø l l e r til Gjølme gård (1630—1681). Efter faren arvet han betydelig jordegods, bl. a. Ringve gård på Strinda, hvorhos han ved kjøp slo under sig flere gårde, særlig i nærheten av Gjølme. Og når hertil kommer at han også efter sin svigerfar, Anders Olufsen, borgermester i Fredrikstad, arvet betydelig jordegods i Norge, så er det tydelig at han må ha vært en meget velstående mann. Nevnes kan også at han i 1668 kjøpte Arildsløkken i Trondhjem[2]). Denne Christoffer Casparsen Schøller erholdt under

[1]) Se Personalhistorisk Tidsskrift R. 6, B. 5. C. E. A. Schøller: Nogen oplysninger om Tordenskiolds siste leveår.

[2]) Arildsløkken har navn efter Adrian Borgermester, der blev 120 år og var borgermester og rådmann i 70 år. I 1680 het løkken «Aritzløkken» og fra begynnelsen av 1700-tallet kaldes den Arildsløkken. Se herom Anders Daae: Borgermestre i Trondhjem fra 1665, Trondhjemske Samlinger for 1914.

Digitized by Google

5te mars 1681 — på samme måte som hans bror Eyler Casparsen Schøller under 29de mai 1680 hadde erholdt — bevilling „for sig, ekte livsarvinger og descendenter" til å nyte adelig frihet på deres eiende jordegods (jfr. Berg i Saml. til u.f.spr. og hist., 3 bd., s. 567). Efterslekten satte derfor et „de" foran slektsnavnet og passerte for adelige, uten dog neppe noensinde å ha vært virkelig adlet. 1675 blir han vicelagmann i Trondhjem — med løfte om å succedere lagmann Peter Dreyer.

Anders de Schøller

Hans eldste søn er Anders de Schøller, commercеråd, gift med Anna Tønsberg, Stie Tønsbergs datter. Han var født 1664 og døde 1724. Han levet altså på Tordenskiolds tid og var fætter av hans morfar, Christoffer Schøller. At commerceråd Anders Schøller har været en meget fremskutt personlighet i Trondhjems patriciat fremgår bl. a. av den omstendighet, at Fredrik IV ved sitt besøk i Trondhjem 1704 en av de få dage han opholdt sig i byen var Schøllers middagsgjest.

Stie Tønsberg de Schøller

Anders de Schøllers søn var den kjente Stie Tønsberg de Schøller (1700—1769), stiftamtmann i Trondhjem. Han hadde gjennemgått alle grader på den sociale rangstige — cancelliråd, justitsråd, etatsråd, conferanceråd, kammerherre. Gift annen gang med Cecilie Christine Frølich, født på Teige ved Tønsberg, datter av generalløitnant Johan Fredrik Frølich.

Det er denne dames fremragende forfengelighet som har skaffet Trondhjem og dermed Norge et av sine herligste minnesmerker på bygningskulturens område, den nuværende Stiftsgården.

Efter mannens død skal hun ha søkt om en ennu høiere rang enn den mannen hadde opnådd, og sikkert er det, at hun kom fra Kjøbenhavn med ordenen „L'Union parfaite" og geheimerådinnetittelen.

Historien om hvorledes geheimerådinnen lå i feide med stiftamtmanninne Møllmann, general Schmettows svigerinne, er alment kjent i Trondhjem[1]). Begge ville overgå hinannen i prakt og fornemhet, således også i bygningsvesen. Stiftamtmaninnen opførte således i 1770 „Harmonien", hvor hun bodde til sin død; men geheimerådinnen lot heller ikke vente på sig og fordunklet fru Møllmanns storartede bygning ved opførelsen av Schøllergården 1772. Den kostet over 60,000 rdlr. og solgtes 1800 til staten for 10,000 rdlr.

Schøllerslektens navn er således knyttet til ett av vor kulturs værdigste minnesmerker (pl. 1).

Eyler Christoffersen Schøller

Den 3dje av Christoffer Schøllers 3 sønner som bosatte sig i Trondhjem var Eyler Christoffersen Schøller (1584—1628),

[1]) Se konsul Christian Thaulow: Personalhistorie for Trondhjem og omegn.

Digitized by Google

stamfaren til den gren som skulde bære et skudd som Peter Wessel Tordenskiold.

Eyler Schøller til Gjølme var ombudsmann og forvalter over Bakke klosterlehn. Som ovenfor nevnt fikk han ved brorens Hans's død 1624 sammen med broren Caspar konfirmasjon på det makeskifte der skaffet slekten Gjølme gård i Orkdal. Ved hans død 1628 blir broren Caspar eneeier til nevnte eiendom, som senere forblir i denne gren av slekten. Ved siden av sin embedsstilling drev han i utstrakt grad med sagbruk. Således får han i 1621 av lensmannen feste på en dobbelt sag i Bakke lehn og likeledes eiet han Vesternes og Kolberg på Nordmør i Vigs og Halse tinglag. Han døde 1628 på en reise til Kjøbenhavn i Vardbjerg, og hans hustru Maren Christensdatter får samme år bevilling til å la hans lik føre til Trondhjem og begrave det der mot å gi 50 rdl. til de fattige. Enken ektet senere Christen Bastiansen Stabel.

Eyler Schøller hadde i sit ekteskap 6 barn, 2 sønner og 4 døtre. Av døtrene blev en, Maren gift med Morten Larsen Lerche, fogd i Orkdal og hadde i detet ekteskap flere barn. En annen, Ane, hadde i sine tvende ekteskaper med rådmann og amtsskriver Anders Mikkelsen og notarius capituli Jens Jenssøn Friis ingen barn. En tredje var gift med rektoren i Trondhjem mag. Anders Klaussøn, med hvem hun hadde en datter, der døde i ung alder. Den fjerde, Karen, blev gift med daværende fogd i Inderøen, senere borgermester Lars Bastiansøn Stabel, med hvem hun hadde 8 à 9 barn. Av sønnene blev Iver Schøller, der hadde studert utenlands, lektor og kannik i Roskilde, hvor han døde 1658; den eldste, Christoffer, nedsatte sig som kjøpmann i Trondhjem, hvor han giftet sig med Karen Nilsdatter Brynie, med hvem han kun hadde en datter, Maren.

Christoffer Eylersen Schøller

Om Chrisoffer Eylersen Schøller vites ikke meget. At han har vært kjøpmann synes utvilsomt og likesom fætteren Christoffer Casparsen Schøller synes han å ha eiet betydelige jordegodser nordenfjells. Fødselsår og dødsår kjennes ikke nøiaktig, men det er sikkert at han er død før 1681.

Fra Christoffer Schøller og hustru stammer det bekjente Schøllerkrus, der har vært opbevart som et gammelt arvestykke i den Wesselske familie og som nu finnes i Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum (pl. 2).

Kruset der er av sølv og veier 79 lodd, hviler på 3 små løver, av særdeles fint arbeide, likesom også en lignende løve finnes anbragt ved

Digitized by Google

hanken ovenpå lokket. På mitten av lokket finnes inngravert to forenede våpen, omgitt med følgende innskrift:

„Christoffer Eilersen Skiøler.
Karen Niels-Datter Brynde 1671"

Og på krusets forside innskriften:

„Jan Wessel
Maren Siøler
1708"

Disse innskifter viser at kruset må ha gåt som brudegave i arv i familien, således at først Christoffer Schøller og hustru har skjenket kruset til sin datter Maren Schøller og svigersønnen Jan Wessel ved deres giftemål i 1671, hvorefter disse igjen har skjenket kruset til datteren Karen Wessel og svigersønnen, rådmann Knud Brun, ved deres giftermål i 1708, hvilkes siste navnetrekk også finnes anbragt på krusets forside nedenunner årstallet 1708. Siden har kruset gåt i arv til rådmann Bruns datter, der blev gift med prosten Peder Hansen Bruun, sogneprest til Gildeskål (d. 1768), derefter til dennes søn, Hans Pedersen Bruun, der også var sogneprest til Gildeskål (d. 1804) og hvis første hustru likeledes var en datter av rådmann Knud Brun. Hans efterlatte annen hustru, der døde i 182? i Gildeskål prestegjeld, solgte kruset til den daværende sogneprest i Gildeskål, Jens Glatved, og fra denne eier er kruset igjen gåt over ved salg til familien Wessel-Berg, der på morsiden nedstammer fra rådmann Jan Wessel[1]). Fra denne er så kruset gåt videre i slekten og derfra til Kunstindustrimuseet i Trondhjem.

Christoffer Eylersen Schøller hadde sit familiegravsted i Vor Frue Kirke. Men Schøllerslekten hadde forøvrig også 2 familjegravsteder i Domkirken[2]). Et nr. 30 under gulvet mit i høikoret og et nr. VI, over gulvet ved tverskibets søndre ende. I dette sisste blev bl. a. vicestatsholder Johan Wibe bisat i 1710, sannsynligvis av den grunn at han ikke selv hadde noget gravsted i Domkirken.

Maren Schøller

Christoffer Eylersen Schøller hadde som nevnt i sit ekteskap med Karen Nielsdatter Bryni kun en datter, Maren, Tordenskiolds mor. Hun er født $^{17}/_{4}$ 1656, d. 1742, altså i en alder av 86 år.

I 1671 kun 15 år gammel blev hun gift med den 10 år eldre kjøpmann i Trondhjem Jan Wessel. 16 år gammel fødte hun sit første barn og i løpet av 26 år fødte hun tilverden 18 barn — 12 sønner og 6 døtre.

[1]) Angående denne krusets historie se Bernt Moe: Tidsskrift for den norske personalhistorie 1840—46, pg. 220.

[2]) S. D. Klüver: Mindesmerker.

Digitized by Google

Der var tidlig vår og rik høst i de tider. Conradine Dunker forteller således i sine „Gamle dage" at Anna Colbjørnsdatter Ramus var gift da hun var 14 år og at hun hadde hat 6 barn da hun var tyve år, men da var det også stopp. Maren Wessel fortsatte altså til hun var 41 år og nådde helt optil 18.

C. P. Rothe forteller som bekjent i sin store kvartsutgaves levnetsbeskrivelse om Tordenskiold „en artig historie" om en oplevelse som Jan Wessel skal ha hatt på en reise på et av sine skibe til Spanien under den spanske arvefølgekrig. En fransk kaper opbringer hans skib til St. Molo, hvor han får anledning til å fortelle at han er nordmann og at han var far til „12 levende sønner og halvt så mange døtre", hvorom de franske skulle så høiligen ha forundret sig, at de langveis reiste for å beskue ham og beundre ham for hans „capacité", hvilken samme capacité reddet både ham selv og hans skib med besetningen. Rothe anfører at han har den artige historie fra professor i historie Anchersen (ex narratione Domn: Professoris Anchersen)[1]). Hvorvidt historien er sand får stå hen. Men sikkert er i alfall at Jan Wessels „capacitè" er for litet å regne mot Maren Wessels prestasjoner. Nutidens barneredde kvinner bør nøie studere årstall og dato i den lengere ute inntatte avskrift av Jan Wessels bibel, hvor hvert barns fødsel er innført.

I bibelen finnes imidlertid kun 17 barn, 12 sønner og 5 døtre. Den 6te datter var dødfødt og blev således ikke innført av rådmannen. Arkivar Thomle[2]) anfører at hun temmelig sikkert var født i 1697.

Men selv med denne store barneflokk var det enda husrum og hjerterum hos fru Maren fra en pleiedatter. Denne var Elisabeth Sofie Wessel (1685—1732), datter av Jan Wessels bror, Isach Wessel i Bergen i hans første ekteskap (se Thomle samme sted). Uoverensstemmelsen mellem stedmor og steddatter gjorde opholdet i hjemmet vanskelig og så kom hun altså i huset hos rådmannen i Trondhjem.

Bankchef P. H. Castberg[3]) har forsøkt å godtgjøre at denne Elisabeth Sofie Wessel var rådmannens 6te datter og at han har glemt å innføre hende i bibelen. Som holdepunkt for denne antydning anføres en ansøkning fra Elisabeth Sofie for sin mann Tyge Castberg i Lillefosen, hvori hun som støtte for ansøkningen fremholder at hun var søster av viceadmiral Tordenskiold og av schoutbynacht von Wessel. Thomles bevis for sin påstands riktighet synes fullt holdbar og som pleiesøster av de to admiraler kan hun naturligvis med en viss rett ha utnyttet situasjonen.

[1]) Se herom senere.

[2]) Personalhistorisk tidsskrift R. 7, B. 5.

[3]) Se fremdeles samme tidsskrift.

Digitized by Google

Som et utslag av Maren Wessels varme hjertelag anføres også hendes omhu for sine gamle tjenere. Hun oprettet som enke den såkalte Wesselstue i en av de små gårde hun eiet, således at 6—8 kvinnepersoner, som med troskap hadde tjent hende, hendes barn og andre, her fikk fritt husly; hvad de forøvrig tiltrengte innkom dels ved arbeide, dels ved frivillige gaver fra deres forrige herskaper. Ved slutningen i 1735 av boet efter rådmann Wessel blev huset utlagt til datteren Karen Wessel, gift med rådmann Brun, der anvendte det på samme måte og formådde sin bror viceadmiral von Wessel til å skjenke 100 rdlr., hvilket tillikemed et likeledes skjenket beløp på 600 rdlr., blev utsatt på renter og disse utdelt til lemmene, hvis antall var 7. I 1770 innlemmedes beklageligvis institusjonen i byens fattigvesen, idet den Wesselske familie på grund av dens befatning med institusjonens stiftelse, fikk rett til å utnevne 3 lemmer[1]).

Som nevnt døde Maren Schøller 1742, 86 år gammel. Rothe sier 88 år, men Rothe er ikke pålitelig, han anfører bl. a. Tordenskiolds fødselsår og dødsdag og Jan Wessels alder ved hans død galt. Rådmannens optegnelser i familiebibelen angående fødselsårene stemmer ikke med Rothe. Hun hadde da vært enke i 26 år og sett de fleste av sine mange barn synke i graven. Av de tolv sønner og seks døtre overlevdes hun kun av 3 sønner og 2 døtre; men hun hadde oplevet å se 35 barnebarn og flere barnebarns barn. 74 år gammel foretok hun en reise på vinters tid fra Trondhjem til Kjøbenhavn for egenhendig å søke bragt fortgang i det meningsløst langsomme opgjør av Tordenskiolds dødsbo. I 10 år hadde man da holdt på med dette. Men det skulde gå enda 14 år, altså i det hele 24 år, førenn dette arbeide kunde tilendebringes, og imidlertid var også Maren Wessel bukket under. I næsten et helt år kjempet hun en fortvilet kamp for en hurtig og rettfærdig opnåelse av familjens ret[2]). Hun skrev flere gange personlig såvel til kongen som til dronningen og til sjø-etatens general-commissariat[3]). Det eneste hun opnådde var at kongen, da hun skulde forlate Kjøbenhavn for å vende tilbake til Trondhjem, beviste Tordenskiolds mor den gunst å skjenke henne ved resol. av 23. januar 1732, en sum av 800 rdlr. „som en douceur", der blev henne kontant utbetalt av dødsboets midler.

Også på andre områder grep hun ind til fremme av familjens interesse. I 1720 skriver hun til kongen og til geheimeråd og obersekretær Ditlef Wibe, der var Tordenskiolds personlige ven, med

[1]) Se Norske Stiftelser 3, pag. 758.

[2]) Se Bernt Moe.

[3]) Se herom senere.

Digitized by Google

Caspar Christoffersen Schøller (se s. 10).

Digitized by Google

Schøllergården (se s. 12).

Digitized by Google

bønn om at svigersønnen Jens Glisborg må få Ørlandets sognekald, og da denne 2 år efter å ha fått kaldet dør, skriver hun atter igjen til kongen med bønn om at hennes sønn Eiler må få kaldet efter svigersønnen, hvilket også innvilgedes[1]).

Ved mannens død synes hun å ha tatt fast bopel på Ringved gård året rundt. Hun fikk kongelig tillatelse til å sitte i uskiftet bo og har øiensynlig hatt et godt utkomme. Med sine barn inngikk hun en overenskomst hvorom det heter[2]): „.... saasom accorden mellem enken og børnene har været at revenuerne av Størdals gods skulde aarligen anvendes til dend sal. mands gields avbetaling og ikke til andre udgifter, hvorimod enken er tillagt rigelig subsistence af andre stervboets eiendele, saasom dend aarlige leie av stervboets grunder i byen, item Hemmingstuen, Nye Bryggen, hendes paaboende gaard Ringved med Giervan og videre".

Under skiftet der varte fra 1732 til 1735 kom hun i sterkt motsetningsforhold til sin datter Karen og dennes mann rådmann Brun. Dette hadde sin grunn i den omstendighet at hun i 1727 hadde tilskjøtet Ringved til Brun og hun fremholdt da under skifteforhandlingene, at hun hertil var overtalt av datteren. Der var temmelig sterke sammenstøt og det hele endte med at gården gikk inn i stervboets masse og først senere tilfalt rådmann Brun.

På Ringved synes hun å ha ført et gjestfrit hus, høit agtet av sine omgivelser. Et interessant billede av det Wesselske familjeliv på Ringved er bevart gjennem et utrykt leilighetsdikt, skrevet av svigersønnen rådmann Brun i anledning av en fest fru Maren holdt på Ringved i 1720. Det finnes omtalt i rektor Eriksens utgave av Peter Dass's samlede skrifter[3]) og lyder således[4]):

Binde-Brev[5]) til
Mad. Maren Schøller Sal. Raadmand Wessels
av K. Bruun.

Vi helser vor Moder med Kierligheds Tak.
Og mindes de Skaaler paa Ringved vi drak,
  Af Glasser og store Træ-kander.
Da hørtes Cartover, og Støckernis Knald.
Blant Skaalerne gaf det stor Donner og Skrald.
  At Sveeden dreef af voris Pander,

1) Se herom senere under Eiler Wessel og under Anna Cathrine Wessel.

2) Strinda sorenskriveris skifteprotokoll nr. 4, 1731—1744.

3) Rektor A. E. Eriksen: Petter Dass's samlede skrifter 1874. I del pag. LXIX.

4) Håndskrift på det st. Kgl. bibl. Kj.havn. „Thott" Sml. 4, nr. 1525.

5) Bindebrev kaltes et brev man sendte folk på deres navne- eller fødselsdag for å binde dem til å løse sig med en gave, en fest e. l.

Hand Ola strøg lystig op Fiddelen sin,
Constablerne fyrte, vi andre drak Viin,
Paa Høyenhald Ørnen sig satte[1]).
Vor Lita[2]) hun danste paa Engele-viis
Og Marrit den gamle slap ud en stor F.
og raabte kun Klitter og Klatte.
Hun bad alle drikke, mens de kund formaae.
En Tønd Miød, som Katten sad paa
Uspretted for Vennerne sine.
Sligt ligger i Minde endnu denne Dag.
At komme paa Trolden er os en let Sag.
og giekke vor Moder den fiine.
Hun veed vel, at Ringved staaer mangen i Hu,
Og ligger i Høyden paa Klippen endnu.
En Ziirat for Trundhiem hin bolde,
Naar vi er der samlet fra Byens Uroe,
Det kaldes da Sorgenfri er glad og froe,
Sligt kan og vor Moder forvolde.
Det er derfor Dagen, som tegnet anstaaer.
I voris Callender paa Maren udgaar.
Mariæ Besøgelses Tiider.
Vor Moder vi binder til Løsningen skeer.
Paa Ringved Besøgels og Samlingen teer,
At see, hvordan Moderen liider.
Lad Kokken kun kaage, og Marrit top op.
Vi ere saa mange der nok holden Trop,
Af Geistlig og Verdslig Orden.
Vor Quinder tør vel og slaa Giekken sin løs,
Naar de ey paa Mændene er grum og bøs.
Balstyrige Suur og knurvurren.
Stry lystig min Ola, tag Fiddelen fat,
Vi dantser og springer til mit ud paa Nat,
Og drikker fraværendes Skaale.
Constabler macht fertig, pust Lunten vel af,
Lad Støckerne løsnis, staar eder fuldbagt.
Gid Ringved saa længe udmaale.

K. Bruun.

Actum Trundhiem
Mariæ Besøgelsesdag 1720.

[1]) Uttrykket „Ørnen sig satte paa Høyenhald" finner man f. eks. også hos viceadmiral Sehested, da han efter store vanskeligheter hadde tiltvunget sig adgang til Binnenwasser innenfor Rügen 1715. „Høyenhald" var også navnet på en fregatt på Tordenskiolds tid. Professor Iversen ved lærerhøiskolen i Trondhjem oplyser at uttrykket er hentet fra Peter Dass og at det gir uttrykk for en glede. Avledet fra oldnorsk betyr Høyenhald en høi sten. — Hos Halvdan Koht: Skule Jarl, finnes en barneregle, hentet fra Håkon Håkonsens saga: Ei vise kan eg: Ørna sat på stein.

[2]) Willem Wessels Kieriste.

Digitized by Google

Løsningsdagen:
Ærværdige Præster og samtlige Staes,
Som kom nu fra Byen at giøre Renas.
Og Moder paa Ringved boldgieste.
Velkommen jeg siger, hvad skal det betye,
Hør kiere, hvor staar det dog til i Jer Bye.
Jeg spørger de hæderlige Præster,
Mig siunes I alle er slunken og tom,
Det Kieldre og Kamre vil Skade
Skal Ringved opfylde det ledige Rom.
Syf Bonker ey klekker med Rømme og Melk.
Ey alle Flesk-Skinker med Haar og med Stilk.
Samt Kyllinger over all Maade.
Ey Viinen at regne i Ankere Tall,
Oxhoveder torde vel gaae i det Vall,
Hr. Tordenskiold nylig tilsendte.
Af Øllet det beste er Kielderen fuld
De drikker saa længe de bliver til tull,
Ey andet maae vi os her vente.
Ey andere Tanker jeg fatter mig nu
Det maa ey saa være jeg kommer ihu,
Om Franske Visite her giøres.
De helser og seer kuun, hvor Moderen gaar,
Og straxens tilbage av Gaarden de staae,
Med Tiden ska dette vel spørges
Træd frem Ordonnance, som springer omkring.
Du veedst ved at skiønne paa hemmelig Ting,
Og hvad heri ligger forborgen.
Ja plader og pluder, din Hieros er brudt,
Du sørger for meget din gamle Skrudt
Du andet skall see inden Morgen.
Et Giestebud Moder har lavet saa fill,
For Børn og Svogere, tie derfor kun still,
Pas du kuns paa Kielder og Kande.
Vor Moder blef bunden paa Mariædag,
Nu hun sig vil løse, og qvite den sag,
Det er vist for Alvor og Sande.
Hey lystig, kiere Venner, da setter jer ned,
Og tager ved Bordet hver Rom og sit Sted
Lad Glassene rundenom klinge.
Forglem ey vor Skipper, jeg veed ey hans Nafn,
En Shau hand sidst førte hid fra Kiøbenhafn,
Lad Hornet til hannem hensvinge.
Giv Viinen derudi med fuldstrøgen Maal,
Paa Ringved skal drikke sin Velkomstes Skaal,
Og siden fraværendes Minde.
Glem icke de unge forlovede toe,
Gud fylde dem begge med Glæde og Roe,
I Kierlighed Hierterne binde.

Digitized by Google

Gud glæde vor Moder og samtlige Laug,
Som nu ere samled paa Løsningens Dag,
Drif Sorgen fra hver deris Sæde.
De Børn, som ikke til Gilde nu kom
Hr. Tordenskiold, Wessel, med Brud og Brudgom,
I Lykke og Velstand at træde.
Gid Ringved florere, mens Grundvolden staar,
Og aldrig at trykkes i hvordan det gaar,
Av Viinen til Glæde og Gammen.
Af Korn og kierne, af Oxe og Stud,
Hermed da slutter Poeten her Knud
Vi alle her til sige Amen.

Knud Bruun.

Et tilbakeblikk på dette korte rids av Schøller-slekten vil sikkert vise, at Tordenskiold fra sin morsslekt har hat store verdier å øse av. Schøller-slekten inntar en bred plass i det trønderske patriciat, den skyter sterke skudd og blandt disse inntar Maren Schøller en beundringsverdig plass. Det er sikkert ikke for meget sagt, at fra henne har Tordenskiold spiren til sin åndelige og legemlige spenstighet. Sitt klare blikk og sin ubøielige energi har han visseligen fra henne, vel også sitt varme hjertelag og sin sterke tro. Ære være Maren Schøllers minde. Som alle gode mødres, blev også hennes gjerning hjemmets gjerning. Men nettop derfor er det også så vanskelig at bringe mødres personlighet under historiens mikroskop. Først gjennem sønnens berømmelse blir man opmerksom på morens storhet. Men også av denne grunn er det derfor riktig når det er sagt, at skal man skrive en stor manns historie, så skal man begynne med hans mor.

Hun blev bisatt i det Wesselske gravsted under kirkegulvet i Vor Frue kirke den 3dje oktober 1742[1]). Intet portræt er bevaret av fru Maren. Det eneste man har som minde om henne er nogen drakter, nemlig et gult silkeliv med blomsterbroderier, et rødt silkeliv med grønne snørebånd og et par brune silkesko — samtlige tilhørende Kristiansunds museum — og et annet par sko, hvite, tilhørende oberstløitnant A. Wessel, Stavanger.

JAN WESSELS SLEKT

Rothe sier i sin Tordenskiolds levnetsbeskrivelse at Tordenskiolds bror viceadmiral Caspar von Wessel i brev til ham av 19de

1) Se ministerialboken.

Digitized by Google

april 1746 uttaler, at familjen Wessel fra eldre tider er utsprunget av en gammel slekt i Holland.

P. A. Munk anfører i et festskrift om Tordenskiold at det har meget for sig, hvad en dyktig genealogist har fremsatt som gisning, at til samme familje hørte også den berømte Luthers forgjænger, teologen og philosofen Johan Wessel, da denne var født i Hollands nordligste provins Grøningen i den derværende by av samme navn, hvor hans far Herman Wessel var baker. Sønnen foredrog philosofi i Cøln, Heidelberg og Paris, og udmerket sig i en for sin tid sjelden klar innsikt i kristendommens sannheter, og bekjempet derfor flere av kirkens vildfarelser, idet han avveg fra katolikerne i forskjellige læresetninger, for eks. om pavens ufeilbarlighet, avlad, bann o. s. v. hvorfor også munkene efter hans død opbrente hans skrifter som kjetterske. For sine utbredte kunnskaper i næsten alle den tids videnskaper og lærde sprog blev han kaldt «Verdens lys» (Lux mundi) og for sin lyst til motsigelse av kirkens lære og herskende meninger, bar han også navnet „Motsigelsernes mester" (Magister contradictionum). Han var født omtrent 1420 og døde 1489 i sin fødeby hvor der senere er reist ham et prektig monument[1]). Forøvrig levet allerede tidligere flere av navnet Wessel i forskjellige av de tyske hansesteder, uten at det iøvrig vites, hvorvidt disse nedstammer fra eller har stått i noget slektsskapsforhold til den hollandske familje; således var en Frantz Wessel borgermester i Stralsund omtrent 1525, en Wilhelm Wessel levet i Hamburg 1617 og en Johan Wessel i Lübeck 1719[2]). På grunn av den levende handelsforbindelse, som dengang fant sted mellem Bergen og disse Hansestæder, er det ikke usannsynlig, at den norske familje Wessel over en av disse Hansestæder kan ha lagt veien til Bergen.

Hvis der ellers ikke i selve Holland finnes et sted eller en egn, der har gitt familjen sitt navn, kan dette muligens oprindelig være hentet fra den Hollands grense nærliggende by eller landskapet Wessel i provinsen Westphalen, fra hvilken egn familjen muligens søker sitt utspring; i det minste skal den ovenfor i Grøningen bosatte familje Wessel være utsprunget fra en i nærheten av Harma i Westphalen beliggende landsby ved navn Gansfort (hollandsk Goesevort), hvilket stedsnavn senere antokes av denne familje som et tilnavn der også blev ført av den ovenfor nevnte berømte Johan Wessel.

[1]) Kfr. nærmere om ham Dr. E. Ullmanns verk: Johan Wessel, ein Vorgänger Luthers. Hamburg 1834.

[2]) Jfr. Jöchers Gelehrter Lexicon IV, 1909. Joh. Møllers Cimbria literata I 722, O. H. Møllers Tab. von Loyt og Nachtricht von dem Adelichen geschlecht Suhm, 7.

Digitized by Google

Allerede i den siste halvdel av det 16de århundrede forekommer personer av navnet Wessel her i landet, specielt i Bergen.

I Nicolaysens „Norske Magazin" I 367 heter det således ifølge Absalon Pedersens Capitelsbok under 4de februar 1570: „På denne dag vart Wessel en Hollænder og borgere her i Bergen gjort æresløs for hans utilbørlige mund, som han i mange maader havde misbrugit mod erlig mand Nils Bionson och andre flere". og samst. I 430 omtales under 30te juni 1571 Paal Wessel, sysselmann.

I norske rigistranter II. 724 og III. 212 nevnes i breve av 15de oktober 1587 og 31te august 1591 Christoffer Wessel som ansatt ved Bergenhus slott, hvor han var forlenet med en gård, der ifølge sistnevnte skrivelse skulde inndraes under slottet. Inndragningen var foranlediget ved at han ikke hadde kunnet fralegge sig beskyldningen „for nogle utilbørlig handel og gjerninger". Noen år i forveien hadde nemlig en Thomas Holst inngitt klage over ham, fordi han hadde tatt hans stedsønns drapsmann fra retten og latt ham innsette på Bergenhus men derefter løslatt ham „Uden den dødes eftermaalsmands bevilling og vidskab".

Av Nicolaysens Bergens Borgerbok sees i eldste tider følgende å ha tatt borgerskap i Bergen:

1593. Wessel van Kampen.

1625, 3dje februar, Peter Wessel fra Embden (i Nord-Tyskland) og

1669, 15de januar, Wilhelm Wessel fra Bergen. Denne siste må således uten tvil være descendent av en av de to foregående.

Jan Wessel d. æ.

Den første som med sikkerhet vites å ha tilhørt den senere så utbredte familje var J a n W e s s e l, der var bosatt i Trondhjem, omkring 1620. Han har antagelig vært sønn av en av de foran nevnte, og da familjen efter viceadmiral von Wessels oplysning til Rothe oprindelig skriver sig fra Holland, rimeligvis av Wessel van Kampen.

1637 finner vi Jan Wessel som kjøpmann og borger i Bergen. Sammen med 22 andre av byens borgere hadde han gjort sig skyldig i en forgåelse mot kongens tollforordning. Dengang — som nu i forbudets tid — hørte den slags fiff til de synder som ikke tynget så særlig meget på samvittigheten, og med stor fripostighet anførte de skyldige til sitt forsvar, at „dersom der skulde nøie eftersees at der fortoldes ret, da kunde der ingen rede tilsøs"; men den slags undskyldning tok ikke kong Kristian IV for god og krævet dem alle sat under tiltale[1]).

[1]) N. Registr. VII. 366.

Digitized by Google

I 1646 innførtes i Bergens borgerbok de to brødre Jørgen og Henrik Janssøn Wessel av Trondhjem, den første under 27de oktober, den annen under 1ste december[1]). Sandsynligvis var disse sønner av den forannevnte Jan Wessel, der jo som anført hadde vært bosatt i Trondhjem.

Om Jørgen Wessel og hans livsforhold vites ikke meget. Han undertegnet året efter at han hadde tatt borgerskap et andragende om byens regulering[2]) og i årene 1659 og 1660, mens Kjøbenhavns beleiring stod på, bragte han derhen to skibsladninger levnetsmidler, som han avhendet dels til kronen, dels til byens borgerskap.

Henrik Janssøn Wessel

Bedre kjenner man derimot til Tordenskiolds bestefar Henrik Janssøn Wessels livsforhold. Han tok kjøpmannsborgerskap i Bergen 1646 og blev senere eligeret borger samst. ca. 1682. Han bodde i Hollændergaten[3]) og drev i en lang årrekke skibsrederi og sat i en betydelig handelsvirksomhet. Således hadde han privilegium på å forsyne kirkene i Bergens stift med brød, vin og vokslys. Men egentlig velstående synes han dog ikke å ha vært. I 1670-årene må han ha lidt flere ganske følelige tap, særlig under krigsperioden. I 1672 tok således en skotsk kaper på Bømmelfjorden et av hans skibe, der førtes av skipper Bernt Gundersen og kom fra Holland. En av Henrik Wessels sønner, der befandt sig ombord, forlot skibet med en sum penge, som fantes der, men undlot å medta skibspapirene. Skibet blev som følge herav erklært for god prise[4]). Under en sterk storm som raset den 11te december 1674 drev et annet av hans skibe som lå fortøiet på Vågen i land på torvet[5]).

Allerede før Henrik Wessel hadde erhvervet borgerskap i Bergen, var han blitt gift med Hermichen Jansdatter Storch, hvis familje stammet enten fra Holland eller Altona. Efter en tradisjon innen slekten skal også Henrik Wessel likesom sønnen Jan i sit egteskap ha hatt 12 sønner og endel døtre. Av disse kjennes imidlertid kun 4 sønner og 2 døtre.

I Bergens Museum er bevaret et glasmaleri, dat. 1663, forært av Henrik Wessel og hustru Hermichen Jansdatter til en ukjent kirke. På glasmaleriets nerkant står giverens navn anført med store bokstaver[6]) (pl. 2).

1) Bergens borgerbok s. 712.
2) N. Mag. II 341 f.
3) N. Mag. II 390.
4) N. Mag. II 390.
5) N. Mag. II 647.
6) Se konservator dr. Einar Lexow i „Bergens Tidende" for 6. sept. 1924.

Digitized by Google

Gjennem sine sønner blev Henrik Wessel stamfar til to linjer av slekten, den trondhjemske og den bergenske. Av disse skal først kortelig omtales den siste og yngste der temmelig snart utdøde på mannssiden.

Den næsteldste av Henrik Wessels sønner, Isåk Wessel (1648—1695) blev den 8de februar 1683 innført i Bergens Borgeres bok, efterat han den 2nen januar s. a. hadde erholdt kongelig bevilling. „ligesom hans sal. fader det før hannem nydt og havt haver, til herefter alene at forsyne kirkerne i Bergens by og stift med hvis brød, vin og voxlys, som dertil bruges og fornøden gjøres". Og skulde han være forpliktet til, mot bevillingens fortapelse, „samme varer og species oprigtige og gode at forskaffe og i forraad at have, saa at ei nogen tid mangel eller brøst findes, og det for en billig pris, og sig ellers hermed i alle maader efter Recessen at forholde". Oblathandelen blev imidlertid efter kort tids forløp fratatt ham og gitt til en annen, mens han vistnok beholdt den øvrige handel med vin og vokslys til sin død. Med hensyn til oblat-handelen profiterte således Wessel kun kort tid av sin tids monopolistiske ånd. Denne monopolånd fant sterk næring i Collegial- især i Cancellie-betjentenes egennytte; ti gebyrene for de forundte kongelige bevillinger og dispensasjoner tilfaldt og deltes mellem dem like inntil den Struenseiske periode, da de blev satt på fast gage og sportlene gikk inn i statskassen.

I sin siste levetid skal Isåk Wessel ha bodd på Søndmør, hvor han i 1695 skal være avgått ved døden. Han var gift 2 gange, men efterlot sig kun barn av 1ste egteskap. Blandt disse var den tidligere nevnte Elisabeth Sofie Wessel[1]), der på grunn av uoverensstemmelse med sin stedmor blev opdraget hos sin onkel rådmann Jan Wessel i Trondhjem. Hun blev gift med Tyge Castberg i Lillefosen med hvem hun blev stammor til en talrik og anset efterslekt.

Den yngste av Henrik Wessels gjenlevende sønner var vistnok Abraham Wessel, der den 21de oktober 1688 tok borgerskap i Bergen som kjøpmann. Under 24de december 1698 erholdt han kongl. bevilling for sig selv og tillike for et av sine barn efter sin død, til å drive handel på Glesvær fiskevær i Sunds prestegjeld i Nordhordland, „paa hvilket fiskevær — heter det i bevillingen — der i mange aar tilforn har været tillat borgere fra Bergen at bo og kjøbmandskap med bønderne at drive", og hvor han med stor bekostning skal ha latt opbygge nogen huse, „så at de deromkring boende bønder naar de fiske, kan der bekomme hjælp og undsætning til deres fornødenhet, saa at de

[1]) Se foran.

Digitized by Google

ellers, naar storm og uveir driver dem i land av sjøen og de formedels storm ei kan komme til Bergen deres fiskevarer at sælge, kan ha hos hannem natteleir og husværelse at haandtere deres fisk uti". Av dette fiskevær var han eier til sin død, hvorefter det gikk over til hans enke.

I året 1702 da den store brand overgikk Bergen, bodde han ved Torvalmenningen hus i hus med schoutbynacht Greve. Selv om han var en av de borgere, som blev hårdest hjemsøkt av ulykken, lyktes det ham dog, tross uheldige konjunkturer igjen at komme på fote.

Også under krigen 1709—1720 synes han å ha lidt betydelige tap. Således løp i mai 1712 svenske kapere inn til hans fiskeleie i Glesvær, som de ganske utplyndret[1]).

Abraham Wessel var gift to gange, første gang med Ahl Didriksdatter Eckhoff, datter av en til Bergen innflyttet Hamburgerkjøpmann. Med henne hadde han 5 barn, der dog alle døde i tidlig alder. Under 17de september 1715 oprettet han og hans hustru et reciproct testamente, der erholdt kongelig konfirmasjon 19de oktober s. a. Hans hustru må nogen tid derefter være avgått ved døden, hvorpå han omkring 1729 inngikk nytt ekteskap med den rike Herman Schreuders enke Margrete Jansdatter, der foruten et stedbarn, bragte ham en betydelig formue i medgift. Men da også dette ekteskap tegnet til å bli barnløst, innsatte han henne ved et under 2nen juni 1722 oprettet testamente, der under 18de juli s. a. fik kongelig stadfestelse, til sin arving, dog på betingelse av at 1400 rdlr. efter hennes død skulde gå til nogen av hans bror- og søsterbarn.

I 1723 kjøpte han av kammerråd og general-toldforvalter Hans Schreuders sekvesterte bo Lungegårdsvandet, hvilket kjøp under 26de februar 1725 erholdt kongelig konfirmasjon. Lungegården, der som bekjent har sitt navn efter Vincent Lunge, der umiddelbart før reformasjonen hadde fått sig overdradd Nonneseter kloster, hadde tidligere vært i denne ætts eie, inntil den i 1705 var blitt solgt til kammerråd Schreuder. Efter at den var kommet i Abraham Wessels besiddelse, søkte denne på beste måte å forøke dens tilliggelser. Østre Sydnes, der er kjent under navnet Nygård, hadde tidligere hørt under Lungegården, men var i den siste tid uten hjemmel kommet inn under Bergens bymark. Wessel vilde nu gjøre sin rett hertil gjeldende, men det var først efter en lang proces og ved høiesterettsdom av 21de december 1731 at dette lykkedes ham.

Da Abraham Wessel heller ikke i 2net ekteskap hadde barn,

[1]) Lille Fosens utliggere til v. Ahnen 2de juni 1712.

Digitized by Google

skjenket han ved gavebrev av 27de januar 1730, konfirmert 21de april samme år, til Bergens fattigvesen en sum av 2000 rdlr., der skulde utbetales av boet av den sistlevende.

Da Abraham Wessel i 1732 avgikk ved døden, blev den av ham samlede formue i hans enkes hender, men ved hendes død 1758 gikk den over til hennes eneste datters annen mann justitsråd Johan Carbiner og til dennes barn av første ekteskap.

Jan Wessel

Den trondhjemske linje av Henrik Wessels slekt startedes av hans eldste søn Jan Wessel, stamfar til den ennu blomstrende Wesselslekt og Tordenskiolds far.

Jan Wessel var født i Bergen den 11te mars 1646. Han har øiensynlig fått en omhyggelig opdragelse, skjønt det ikke med bestemthet kan avgjøres, om han har gått på Bergens skole, hvor dengang senere biskop Arnoldus de Fine og Edvard Edvardsøn var rektorer, eller på Trondhjems skole, som til rektor hadde mag. Søren Hansen og Nils Skytte, den første til 1657, den siste til 1667. Muligens har han gått en stund på begge skoler og i så fall har han allerede som meget ung stiftet bekjentskap med Petter Dass, som var elev av Bergens skole. Med begge disse menn stod han i ethvert fall på venskapelig fot[1]).

Allerede tidlig må Jan Wessel være kommet til Trondhjem, hvor en av hans morbrødre Bernt Johanssøn (eller Janssøn) Storch bodde og var gift med en datter av den rike og ansete borgermester Lars Stabel i dennes første ekteskap med Karen Eylersdatter Schøller[2]). Muligens har han vært optatt i dennes forretning og ialfall har han her truffet sin tilkommende hustru Maren Schøller, der altså var en brordatter av fru Storch's mor.

Rothe og Tordenskiolds senere biografer kaller ham Johan, hvilket forøvrig også er tilfellet med hans hustru og barn, ja av enkelte[3]) kalles han sogar Hans — hvad der altså er å gå den motsatte vei av den Jean de France betrådte og må i konsekvens herav betragtes som en forringelse av personen. Selv underskriver han sig imidlertid alltid Jan, hvilket tydelig fremgår av de mange av hans egenhendige breve der er opbevaret i Riksarkivet og i Statsarkivet i Trondhjem. Han benytter forøvrig også formen Wessell, altså med dobbel l, hvilket også blev optatt av hans barn, bl. a. av Peter Wessel.

[1]) Øverlands notater.
[2]) Se foran.
[3]) Hofmann.

Digitized by Google

Som anført senere fantes Jan Wessels billede i familjegalleriet på Ringved. Hvor dette har tatt veien vites ikke. Hos Carstensen og Lütken er inntat et billede „som nu i over 100 år har båret hans navn og altså (!) ansees for pålidelig". Man kan imidlertid selv på gjengivelsen av billedet lese: Ætatis suæ 56 A. 1696. Mors 1712.

Da denne mann altså var 56 år i 1696 er han født i 1640. Hverken fødselsår eller dødsår passer således på rådmannen og da må der sterke beviser til for å godtgjøre at det allikevel skal forestille ham[1]). Bak på billedet er skrevet: Jan Wessel, men denne skrift er fra forrige århundre og kan således ikke tjene som tilstrekkelig bevis for at begge de anførte tall er feilaktige.

At Jan Wessel har vært kjøpmann er ganske sikkert. Det fremgår av hans egne skrivelser og av andre dokumenter i arkivene. Nogen fremtredende plass som sådan kan han imidlertid ikke ha inntatt, da han ikke engang er nevnt blandt de 3 klasser av de „idtzige negotianter", som daværende generalløitnant, kommanderende general nordenfjelsk, senere vicestatholder Johan Wibe, i 1708 innmeldte i anledning av den store ildebrand 1708. Wibes relasjon var foranlediget ved spørsmålet om hvorvidt noen av byens borgere formådde å opbygge sine avbrente huse av sten. Wibe nevner i samme relasjon at Hans Wessel, som han kalder ham, eier nogen sagbruk og landgods som utgjør hans kapital.

Om disse landgods skal senere bli mere utførlig berettet. Først må nemlig noen ord sies om magistrat-institusjonen, hvori han blev optatt som rådmann under 15de april 1693 efter avdøde Jens Bing.

Magistratposterne var dengang funksjoner, som i almindelighet blev anbetrodd de mere formuende og ansete borgere, som ved siden derav vedblev med deres tidligere næringsvei.

Størstedelen av byens ledelse og den dømmende virksomhet innen byen lå i borgermesters og råds hender. Alt som angikk handel, ordenens opretholdelse, gilder og laug var overlatt til dette bystyres avgjørelse; kun når „det er nogen store ting som os og riget paagjælder, da skal de ei ske uten vor adspørgelse og vilje" (kong Hansses statsrett 1487[2]) Rådstuerettens (borgermestre og råd) domme appellertes til lagmannen. Dennes avgjørelse appellertes til Overhoffretten. Magistratens lønn var fastsatt ved anordning av

[1]) Lektor Joh. E. Brodahl i Trondhjem har gjort mig opmerksom på dette og likeledes anført at såvidt han har kunnet konstatere passer disse årstall på en gullsmed Søren Johnsen.

[2]) Se Anders Dåe: Borgermestre i Trondhjem fra 1665. Trondhjemske samlinger for 1914.

Digitized by Google

16de december 1699: for presidenten til 550 rdlr. for borgermester til 400 rdlr. og for hver av de 4 rådmenn til 166 rdlr. 64 skill. pr. år[1]).

Denne embedsmannsavlønning ser ikke særlig imponerende ut hvad tallenes størrelse angår. Men la oss forsøke at overføre dem til dagens pengeverdi. En ko hadde på den tid en gjennemsnitsverdi av 3 rdlr. En rådmann kunde altså for sin årslønn få 55 kuer. Sættes så dagens pris på en ko til kr. 500[2]) og det er ikke for høit, blir altså rådmannens lønn efter dagens pengeverdi kr. 27.500.00[3]). Borgermesterens lønn blir helt svimlende og presidentens likefrem utenkelig for en embedsmann.

Men rådet hadde visse privilegier. Således hadde borgermestre og rådmenn ifølge en gammel bestemmelse frihet til å benytte løkkene mellem byen og Hospitalet, det vil si både Kalvskindsløkkene og det terreng som blev utlagt til gater efter branden og reguleringen 1681[4]). Sådanne privilegier gaes ofte på andre borgeres bekostning. En borgermester og en rådmann fikk således engang privilegium på å oprette en reperbane med eneret til å forhandle taugverk i Trondhjem[5]), og ved en annen anledning fikk de samme to herrer eneret til å levere altervin og brød til Trondhjems by og underliggende kirker. Ved kongebrev av 1641 blev det bestemt at borgermester og råd skulde være skattefri for egen person og der blev gjenopfrisket den gamle rettighet å fordele mellem sig de penge, som blev betalt ved løsning av borgerskap[6]). Og endelig hadde borgermester og råd fått gjenopfrisket en gammel rettighet, som fra gammel tid tillå dem, nemlig eneret til å holde vinkjeller med utsalg og uttapning av rhinskvin, spanskvin og brendevin. Denne rett benyttet i alfall Jan Wessel sig av gjennem sine bevertningssteder Hemmingsstuen på Bratøren og Nybryggen under Ringved, hvorom senere vil bli nevnt noen ord.

Allerede før han blev utnevnt til rådmann, hadde Jan Wessel, efter derom inngitt ansøkning, erholdt kongelig bevilling til å være fritatt „for formynderskaper, samt alle borgerlige og byens pålegg, bestillinger og forretninger, så og for alle ordinære skatter og contribusjoner, med undtagelse av toll, accise og consumsjon", imot å betale

[1]) Se Wessel-Bergs kongl. rescripter, resolusojner m. v. for Norge.
[2]) 1922.
[3]) Statsarkivar Refsås i Trondhjem har anvist mig denne ko-operasjon.
[4]) R. R. IV, pag. 378.
[5]) R. R. VII, pag. 512.
[6]) R. R. VIII, pag. 81.

Digitized by Google

til byen 10 rdlr. årlig, hvilken fritagelse han dog kun synes å ha beholdt til 1689.

Utnevnelsen til rådmann mottokes av kongen. Man måtte avlegge ed — knelende. Om borgermesters og råds sociale stilling har Holberg gitt tilstrekkkelig beskjed i „Den Politiske Kandestøber".

Wibes innberetning[1]) — der forøvrig på grunn av et utpreget motsetningsforhold mellem ham og borgerskapet er sterkt farvet, — gir et interessant innblikk i forholdene i Trondhjem på de tider. Han sier bl. a. „Her er så godt som tre partier udi Trondhjem, og hver søger sit. Magistraten er een, en Deel af Borgerskapet gjør den anden og den tredie Partie er den Raadmand Lars Hansen Holst fører à parte. Thi han er baade Raadmand og en med de fornemste Kjøbmænd". Denne Lars Hanssen Holst får sitt pass påskrevet at annet sted i innberetningen. „Han er den opsætsigste mann byen har", heter det, „et uroligt Hoved, en boutefeu, der taler og skriver dristeligen. Ret og uret gjelder ham ligemeget, græder naar han vil, og seer han ikke kan komme frem med sine Værker. Han er og af det slags folk, som tidt og ofte sees i Historierne, der har været „Hopmand" for oprørskheder i Byer og Stæder, nemlig en Linnedvævers søn i Flensborg".

I skrivelse av 22. december 1708 til Cancelliets oversekretær skriver Wibe: „Her er ellers i Trondhjem en temmelig troubel og disordre imellem General-Toldforvalteren (Herman Treschow) og en Deel af de Trafiquerende; de give hverandre baade Ørefigener og stærke Slag; der skal findes Skyld paa begge Sider; det er nu alt under Proces og Rettergang, ved hvilket Sagernes Beskaffenhed vil oplyses."

Med denne Treschow kom også Jan Wessel i konflikt, uten at det dog kan sees å ha utviklet sig til håndgemeng. Striden gjaldt for det første et grensespørsmål mellem Lade som dengang eiedes av Treschow og Ringved, og for det annet spørsmålet om Ringveds rett til havnegang på Lademoen. Processen varte fra 1700 til 1722 og Treschow tapte såvidt det kan sees på alle punkter og måtte betale omkostninger, der må ha vært ganske betydelige, da sakerne gikk helt til overhoffretten.

Men Wibe leverer også i sin relasjon en flengende karakteristikk av det hele magistratkorps med præsident, borgermester og de 4 rådmenn. Foranledningen er hertil at der ved salg av tømmer til by-

[1]) Se Bernt Moe: Tidsskrift for den norske personalhistorie 1840—46: Vicestatholder Wibes charakteristik af Trondhjems Byes Magistrat og Borgerskab i 1708.

Digitized by Google

ens gjenopførelse efter branden 1708 ikke er overholdt de priser som av rette vedkommende er fastsat. „Til alt dette" sier Wibe, „seer jeg den fornemste Aarsag at være vores Magistrats Corps, der beståer i slette genier, hvis Charakterer fra Præsidenten af til sidste Raadmand jeg uden Passion vil beskrive, saa vidt de ere mig bekjendte, og det almindelige rygte om dem høres. Præsident Opdal er en gammel mand, plaget Tid efter anden af aarenes Svaghed som Steen og Colique. Hans Genie udi sig selv er desforuden heel mediocre, og har heel liden Activitet, au reste meget timide og frygtsom.

Borgermesteren Lindgaards største Charakteer og Qualiteter er at komme vel puddret frem til Raadstuen, og ellers at æde og drikke vel, lege (spille) og sove.

Ældste Raadmand Madz Tønder er fast af lige Genie med Præsidenten.

Anden ældste Raadmand er Hans eller Johan Wessel, er et godt Mand, mens af liden Genie og Activitet.

3die af Rangen er Lars Hanssen Holst. Denne har baade Esprit og Activitet, mens han anvender det Ene og det Andet til perversitet, egen Nytte og Interesse, som er ved Alt det han gjør hans særdeles Øiemærke. Imidlertid er det ham som regjerer hele Raadstuen og en stor Deel af Byens Indvaaneres gemytter; og for at tale om ham uden masque, saa er han en boutefeu og har et oprørsk Hoved, saa jeg har i to a tre Leiligheder maattet sige ham sine Sandheder med sære ord, og jeg til sin Tid og Leilighed forklarligen vil omtale.

Den 4de er Mathias Friis, hans Genie er ikke større end det jeg om den første Raadmand har sagt."

Hele vicestatholder Wibes relasjon er holdt i en yderst ubehersket tone. Man må derfor ved bedømmelsen av disse personer og forhold ta et ikke så litet forbehold. Men billedet blir allikevel ikke lyst. Relativt set inntar rådmann Jan Wessel hvad karakteren angår en god plass innen rådet, men hans dyktighet og arbeidskraft kan på denne tid ikke ha vært fremragende.

Hvad nu Jan Wessels formuesforhold angår, så må disse ialfall omkring 1690 ha vært ganske gode. En betydelig del har han erhvervet gjennem Maren Schøller, der ikke alene arvet sine forældre som eneste barn, men som også arvet sin tante Anna Eylersdatter Schøller[1]) der var gift annen gang med notarius Jens Jensen Friis.

Jan Wessel eiet således før den store brand i 1681 hele nederste part av kvartalet mellem Nedre Almenning, Krambodgaten, Horne-

[1]) Se foran.

Digitized by Google

mandsveiten og Krambodveiten — nu Olav Trygvessøns gate 3 og Krambodgaten 5[1]) (pl. 3).

12te november 1682 selger han til Didrik Claussen „den grund og plads som jeg før ildebranden sielf bebodde, paa hjørnet mod Margrethe sal. Christen Rasmussens (konsul Sommerschields nuværende gaard), og strekker sig i bredden langs almenningen fra vester i øster 23¾ alen, derfra i sør op til Morten Laursens grund langs veiten dyp 44 alen, og derfra igjen i vester til min egen bebygde stald 23¾ alen og derfra langs min egen plads av sør i nor til almenningen 45 alen, — — tilligemed opsatte huse mod Gjertrud Putses samt den store brandfri kjelder med påsatte syller, tømmer og bordlag".

Han hadde således (i 1682) allerede fått op stall og påbegynt bygning på det østlige areal (som han altså solgte, mens han forbeholdt sig selv det vestlige mot Krambodgaten). På sin egen tomt opførte han sitt eget hus og i 1708, da det atter igjen brente, var han ialfall ennu på samme tomt (pl. 3).

Det er således aldeles utvilsomt at rådmann Jan Wessel med sin familje bodde på dette sted — altså på det sydøstre hjørne av Olav Tryggvessøns gate og Krambodgaten — i 1690 da Peter Wessel blev født. Her er da Tordenskiold født[2]). Den eneste mulighet for at så ikke er tilfellet er at familjen endnu så sent som 28de oktober bodde på landet — på Ringved — men for det første er det ikke sandsynlig at den så sent flyttet inn til byen og for det annet synes det ikke som om Jan Wessel overtok Ringved før i 1691. De falske tradisjoner om hans fødested vil senere bli behandlet.

Det er allerede tidligere nevnt at Jan Wessel eiet bevertningsstedet Hemmingstuen. Denne lå oprindelig hvor Kjøbmannsgaten nu går, et stykke nordenfor den nuværende Olav Tryggvessøns gate. På grunn av den farlige nærhet av sjøbryggene, der i tilfelle av ildebrand befryktedes å stryke med, hvorved byen risikerte å bli stående helt uten midler til livsophold, blev der ikke alene forbudt Wessel å benytte ild og lys i bygningen, men det blev også forlangt at den skulde fjernes fra stedet. Til erstatning for den lidte skade resolverte vicestatholderen at byens kommandant oberstløitnant v. d. Osten skulde anvise Wessel en plass, på Bratøren, av samme størrelse som den han hadde mistet. Dette blev da også høitidelig utført

[1]) Statsarkivet Trondhjem.

[2]) Såvidt jeg kan se har Henrik Mathiesen allerede tidligere påvist dette. Under Tordenskioldsfesten i Trondhjem 1920 har konservator Th. Petersen i „Trondhjems Adresseavis" for 20de november 1920 også fastslått dette.

Digitized by Google

av kommandanten og flere høiere officerer og på denne plass — omtrent hvor nu broen går over kanalen ved „Tavern" — opførte Wessel en ny Hemmingstue på stenpillarer ute i vannet (pl. 4).

Da imidlertid Wessel i skrivelse av 21de september 1709[1]) til kongen søker konfirmasjon på tillatelsen, møtes han av en helt uventet hindring, idet stiftamtmann von Ahnen under 1ste august 1710 meddeler ham kongelig ordre om at ild og lys ikke må benyttes i bygningen. Også denne gang anføres som grunn for forbudet „den farlighed, om nogen ulykkelig ildebrand — det Gud forbyde — skulde paakomme, da der ingen redning er for Toldboden og Søbryggerne"[2]). Dette var i og for sig ilde nok. Men hertil kom at han som nabo til eiendommen fikk den for sin gjerrighet bekjente enke efter assessor Jens Hanssen Colin, Karen Tønder. Denne dame var falt i unåde hos visestatholderen Johan Wibe. Som så mange andre i lignende situasjon fikk hun da også sin karakteristikk, der gikk ut på, at „det er en Qvinde der er fast ligeløs udi Penges Gjærrighed og som klynker og klager uavladelig som den fattigste Qvinde i Landet[3])" og et annet sted[4]), at hun er „en umådelig pengegjærrig Qvinde, der er mere umættelig i den Materie end Helvede er i Sjælefangst".

Karen Tønder gjorde gjeldende at hun hadde eiendomsretten til den Wessel anviste grunn og følgen herav blev en voldsom strid, „hvor paa hendes side 18 og på Wessels side 42 Borgermænd hadde stillet sig"[5]). Først under 12te juni 1747 blev der gitt den forønskede konfirmasjon og da til Jan Wessels datter Karen Wessel Brown.

Jan Wessel hadde i det hele tatt nokså mange prosesser, hvad der står i forbindelse med hans temmelig omfattende eiendomserhvervelser. Således kjøpte han i 1715 av Erik Pedersen gården Ravnkloen — beliggende på nuværende Christian Thaulows tomt — skjønt naboén Hans Johnsen hadde forkjøpsrett til eiendommen. Følgen herav blev prosess mellem Wessel og Hans Johnsen, og ved forlik for rådhusretten fikk Hans Johnsen i 1716 skjøte av Wessel på eiendommen[6]).

I Stjørdalen eiet Wessel eiendommen Sandfærhus og kom her

[1]) Statsarkivet Trondhjem.

[2]) von Ahnens skrivelse av 10de mai 1710.

[3]) Wibes skrivelse til Cancelliets oversekretariat av 10de august 1709.

[4]) Wibes skrivelse til Cancelliets oversekretariat av 10de august 1910, se Bernt Moe.

[5]) Brev M. Jacobsen i Statsarkivet, Trondhjem.

[6]) Konsul Christian Thaulow: Personalhistorie for Trondhjem og omegn.

Digitized by Google

Schøllerkruset (se s. 13).

Digitized by Google

Glasmaleri, skjenket i Bergen av Henrik Wessel og hustru Hermichen Jansdatter (se s. 23).

Digitized by Google

op i process med naboen Henrik Rosbeck om et engstykke. Begge parter hevdet å ha ret til engstykket. Wessel tapte saken ved O. H. R. D. av 15de mai 1707 og måtte betale 30 rdlr. til motparten.

Sin nærmeste landeiendom hadde imidlertid Wessel i Strinda, idet han eiet Ringved gård med tilliggende herligheter. At Jan Wessel med sin familje har tilbragt sommeren på dette sted, synes overveiende sandsynlig. Denne antagelse har en sterk støtte i den omstendighet, at familjen feiret datteren Karens bryllup med Knud Brun på Ringved. Jan Wessel sier herom i sin familjebibel: „Anno 1708 d. 31. Aug. blef min K. Datter Karen Wessel co (pule)-rit med Monsr. Knudt Brun paa Ringved af welærværdige hr. Magister Peder Lundius, den aller høieste gode Gud Gifve dem: Naade, Løcke og Velsign (else)".

Herimot kan man muligens innvende at familjen var nødt til å bo på Ringved på dette tidspunkt, da Jan Wessels bygård på hjørnet av Krambodgaten og nuværende Olav Tryggvessøns gate var nedbrent under den store brand som hjemsøkte byen 1ste august 1708. Men der foreligger bevis for at familjen også da var på landet. Tordenskiold sier nemlig i et brev til kongen, dateret Hafnia 5te oktober 1708, hvori han gjentar sin ansøkning om å bli antatt som sjøkadet[1]): „— — — men som Jeg nu ¼ år derefter med lengsel hafuer forvartet og mine forældre Ved den ulyckelige Trundhiemske ildebrand i een stor fattigdom er geraadet, saasom de den tid med Vores ganske familje icke var hiemmeværende, forefand ved deris hiemkomst icke allenieste deris huuser, men end og alt hvad de eyede og hafde i Aske jammerligen at være ødelagt — — —". Forøvrig fremgår det også av Rådstueprotokollen at Jan Wessel om sommeren drog ut til sin gård Ringved.

Av det anførte har man da sikkert lov til å anta at Ringved har vært Tordenskiolds barndomshjem og det kan derfor ha sin interesse å se litt nærmere på denne store eiendom (pl. 4 og 5).

Bakke Nonnekloster[2]) eiet gården tillikemed en stor del av jordegods på Strinda, deriblandt Lade og Devle; Lade tilhørte, efterat Ladejarlens slekt var utdød, kongen, som vistnok har skjenket den til klostret ved dets oprettelse i midten av 12te århundrede. Det kunde muligens antas at Ringved og Devle er kommet i dets besiddelse på samme måte; men derom vites intet da klosterets jordebok ikke er bevaret.

[1]) Se brev nr. 4.

[2]) Se riksarkivar Koren: Anton Sophus Bachke.

Digitized by Google

Senere kom gården over i Bjelkeslekten og i 1625 pantsettes den som brukelig pant til Caspar Christophersen Schøller[1]), handelsmann i Trondhjem og stiftsskriver samt ombudsmann over Bakke Klosters len.

Ved hans død blev hans store jordegods delt mellem hans barn og andre arvinger. Ringved eiedes således i 1667 av Christen, Eilert og Christopher Casparsønner Schøller[2]) samt av notarius Jens Friis, der var gift med Anna Eylersdatter Schøller. Denne var som ovenfor anført Maren Schøllers tante og efter henne har da sistnevnte arvet en andel av gården. De øvrige andele har da sannsynligvis Jan Wessel, Maren Schøllers mann, tilbyttet sig for andre jordegods, arvet efter den Schøllerske familje.

Ringved gård var dengang en meget utstrakt eiendom og har vært en av bygdens største. Den strakte sig mot nord ned til sjøen og mot syd over på den annen side av Luusbekken (nu Ladebekken eller som den også kalles „Jordans flod"), idet eiendommen Lille Lade og Duneshaugen eller Dunesvold hørte til eiendommen.

Hovedveien gikk dengang på gårdens nordside og gårdens facade var derfor mot nord. Opkjørslen var naturligvis også på nordsiden. Den gamle hovedbygning mot nord står endnu delvis uforandret, idet dog de store rum er opdelt i flere små. Men den nuværende eier, konsul Christian Anker Bachke, der med stor pietet vaaker over det historiske sted, har innrettet de innsatte mellemvegger slik at de letvint kan fjernes.

Den vestlige del av hovedbygningen måtte i sin tid fjernes for å gi plass for en ny bygningsdel i retningen nord—syd. Fra et av de her fjernede værelser er der endnu bevaret takdekorasjonerne, der uten synderlig vanskelighet igjen kan anvendes om man engang skulde finne det ønskelig (pl. 5).

Av skifteprotokollen[3]) for Jan Wessels bo, der blev opgjort 1735, fremgår at der på gården var 3 store stuer: „salen", „herrestuen" og „dagligstuen" (pl. 6). Den førstnevnte lå som ovenfor nevnt i bygningens vestre ende og taket var her løftet endel. Her var et familjegalleri på 11 malerier: 2 av notarius Jens Friis og hans hustru (født Schøller), 2 av presten Christoffer Wessel og hans hustru, 2 av schoutbynacht senere viceadmiral Caspar von Wessel og hans hustru, 1 av

[1]) Se foran.

[2]) Se foran.

[3]) Strinda sorenskriveris skifteprotokoll nr. 4, 1731—1744. Statsarkivet, Tr.hjem.

Digitized by Google

viceadmiral Tordenskiold, 1 av kommandør Henrik Wessel, 1 av oberstinde Munchgård[1]) og 1 av fru commerceråd Anders Schøller. Ifølge skifterettens bestemmelse blev maleriene ikke taksert, men de skulde følge fru Maren så lenge hun levet og derpå gå over til arvingene. I salen hang også et maleri av et sjøslag. Skilderiene i de øvrige stuer var av overveiende bibelsk art, hvad der også var tilfelle med de fleste av rådmannens efterlatte bøker. Pelsvarehandler Fritz Bruun i Trondhjem eier et engelsk slagur med klokkespill, der sandsynligvis har ståt på Ringved. Det tilhørte i 1853 en enkefru Wessel i Trondhjem som døde næsten 90 år gammel. Utgangspunktet for antagelsen om at det har tilhørt Jan Wessel ligger i nevnte dames uttalelser om at så har vært tilfelle. Fra henne gikk det over til hennes sønn landhandler Wessel i Aure og derfra kom det til den nuværende eier. Av Jan Wessels skifte sees at der i boet har vært registrert et „seierverk" (pl. 6).

Også endel blyinnfattede vinduer fra Wessels tid er ennu bevart og ennu i 1863 fantes der på gården en rute hvori Tordenskiold hadde innrisset sitt navn. Ruten blev imidlertid ødelagt av en kat som, skremt av en hund, satte ret gjennem den[2]).

Gårdens våningshuse var på Wessels tid omtrent av samme størrelse som nu. Bygningen som nu vender mot vest og nord er nyopført av kjøpmann Richard Christopher Schjelderup Knoff efter 1853 og gårdens hovedfacade ligger nu på grunn av de forandrede forhold mot syd. Knoff ombygget også uthusene og forskjønnet i det hele tatt gården og lot haven parkmessig anlegge.

Men til Ringved har der også knyttet sig andre minder fra Tordenskiolds tid. Ved auksjonen 1721 over Tordenskiolds efterladenskaper blev der bl. a. „bortsolgt 8 Metal Støcker med Tilbehør", Tordenskiolds saluttkanoner som han hadde hatt stående utenfor sin bolig i Kjøbenhavn; først 4 st. der blev solgt til en Køler, dernæst 4 st. mindre der solgtes for 8 rdl. til rådmann Knud Brun, der var Jan Wessels svigersønn og som i 1727 kjøpte Ringved gård av enken. Disse kanoner er, sammen med mange andre av Tordenskiolds efterladenskaper som Brun kjøpte ved auksjonen, sandsynligvis kommet til Ringved. Den nuværende eier kan godt huske å ha lekt med dem som barn. De er imidlertid forsvunnet. På nabogården Smedstuen, tilhørende ingeniør Yngvar Knudtzon, har jeg imidlertid funnet

[1]) Birgitte Schøller, datter av vicelagmann Christoffer Schøller til Gjølme, se foran.

[2]) Meddelt av frue Rye, født Knoff.

Digitized by Google

en kanon, der godt kan ha vært en av de til Ringved komne Tordenskiolds salutkanoner. Der var i sin tid en nær forbindelse mellem de to gårdes eiere og den nuværende eier av Ringved likesom den tidligere eiers sønn, kjøbmann Søren Knoff, mener å kjenne kanonen igjen. På henvendelse til Artilleriets historiske våpensamling i Tøihuset, Kjøbenhavn, ledsaget av fotografi, har jeg fått det svar, at der intet som helst er til hinder for, at den omhandlede kanon kan være fra Tordenskiolds tid. Nogen sikkerhet herfor kan naturligvis ikke skaffes, men der er dog en viss grad av mulighet (pl. 6).

Kanonen er 43 cm. lang, har et kaliber av 30 mm. og veier 8.5 kg. I et firkantet felt på overkant er innstøpt I. H. og på kanonens akterkante er inngravert A. H. De 4 knaster på overkant er resten av to langsgående hanker, en almindelig forekomst på datidens kanoner til bruk ved demontering. Kanonen eies nu av ingeniør Yngvar Knudtzon, Trondhjem.

Som kuriosum nevnes også at man på Ringved mener ennu å ha den slipesten hvormed Peter Wessel ifølge tradisjonen skal ha fremkaldt det hul på sine skinnbukser, som han ikke på ordinær måte kunne prestere. At slipestenen har den alder som er nødvendig for å passe inn i tradisjonen mener man ialfall å kunne bevise ved hjelp av den erfaringsmessige forminskelse gjennem de siste 20 år.

Men til Ringved gård hørte ennu store eiendomme utover hvad her er nevnt. Eiendommene Kuset og Nedre Jervan ved Jonsvannet var nemlig underbruk under gården. Og ved Jonsvannet eiet Jan Wessel yderligere Øvre Jervan og naboeiendommen Hugås[1]). Sammen med de ovenfor nevnte eiendomme ved Jonsvannet utgjør de nu 7 middelstore gårdsbruk. Beliggende i et utpreget skogdistrikt som Jonsvannsegnen, har de sikkert skaffet trematieriale til Jan Wessels mange sagbruk, hvorav han hadde et på bykslet grunn under Reppe gård i Strinda, beliggende ved Vikelven der løper ut fra Jonsvannet. Her anla han et møllebruk[2]).

Rett nord for gården i nærheten av sjøen opførte Jan Wessel en bygning, hvor han i 1700 fikk kongelig bevilling til å drive gjestgiveri „og derudi de reisende og andre som det kunde behøve og begiære med mad, øl, viin for billig betaling tilbørligen forsyne, hvorudi ingen som icke af Os allernaadigst er priviligeret, hannem på en fierdings Veys i circumferentz, nogen innpass må gjøre[3]).

[1]) Se Jan Wessels skifte: Strinda sorenskriveris skifteprotokoll nr. 4, 1731—1744.

[2]) Amtmannens kopibok 1703. Statsarkivet.

[3]) Pakke i Riksarkivet: Kancelliets åpne breve.

Digitized by Google

Gjestgiveriet blev kalt Ny-bryggen. „Een Plaisant stæd, som ligger ickun ¼ Miils Vej fra Trundhiem og dertil Een god og behagelig Spadservej derhen. Desuden et nøttig Stæd for de Reisende til søes at søge Retirade for Contrairi Veir eller Aftenens paakomme[1]).

Bygningen, som i hovedtrekkene er bevart uforandret, kalles nu Bryggen[2]). Nulevende gamle folk kan huske, at der ennu i deres ungdom var lyststed på Nybryggen.

Ringved gård med tilliggende herligheter har således vært en meget betydelig eiendom. Av pantebøkerne[3]) fremgår at den ved salg bestod av Øvre og Nedre Ringved[4]) med underliggende Nybryggen og Devlelaxevårp såvelsom Lille Lade med Duneshaugen eller Dunesvold; videre Kuseten og Nedre Jervan ved Jonsvannet, alt „med tilhørende Ager og Eng, Querner og Quernvand, Skoug og Marck, Fiskevand, Sæter og Sæterboliger, Veide og Veidestjder til Fields og udi Fiære, øde og Aabøide, Vaad og Tørv o. s. v."

Men Jan Wessel eiet ennu meget jordegods. Således Stjørdalsgodset, hvortil hørte 4 sager og ikke mindre ennn 63 leilendinger der betalte årlig avgift til godset[5]). Herfra drev han over Tangen en utstrakt trelastutførsel med egne skibe. Foruten Tangen gård eiet han her Sandfærhus med ferjested og vertshus, samt i Hegre odelsgårdene Dahl og Øvre Kyllos[6]).

Ved Jan Wessels død i 1716 fikk enken kongelig tilladelse til å hensitte i uskiftet bo og tok fast bopel på Ringved året rundt.

Ved skiftet 1735 gikk gården over til svigersønnen rådmann Knud Brun. Efter dennes død allerede samme år, satt enken Karen Wessel på gården inntil hun 1756 solgte gården til sin eldste sønn Johan Wessel-Brown, krigsbokholder ved det nordenfjeldske dragonregiments lægdkasse, senere titulær generalauditør.

Johan Wessel-Brown bodde på Ringved til sin død 1777. Han hadde kun en eneste datter Megdele Henriette Wessel-Brown. Hun blev i 1775 gift med premierløitnant i sjøetaten Carl

[1]) „Designasjon og forklaring over Gjæstgiverierne, Kroeholdene og Krømmerlegene udi Trundhiems Stift". Riksarkivaret.

[2]) Benyttes nu som sommerbolig av stortingspresident Ivar Lykke.

[3]) Pantebok nr. 1 for Strinda sorenskriveri 1726—1760.

[4]) Ringvedspandet — det nuværende Spandet — har ialfall siden begynnelsen av 18de årh., men visstnok fra eldre tid vært forenet med Lade. Riksarkivar Koren i foran nevnte bok.

[5]) Se Jan Wessels skifte: Strinda sorenskriveris skifteprotokoll nr. 4, 1731—1744.

[6]) Amtmannens kopibok 1704. Statsarkivet.

Digitized by Google

W i l h e l m P l a t o u, der straks solgte gården, hvorved den gikk ut av familjen.

Den blev kjøpt av P e d e r S c h j e l d e r u p, residerende kapelan til Strinda. Fra ham gikk gården over til sønnen S ø r e n S c h j e l d e r u p, der eiet den til 1841. Den gikk fra ham over til pleiedatteren Johanne Cathrine Bernhoft, med hvem gården gikk over til hennes mann kjøbmann R i c h a r d C h r i s t o p h e r S c h j e l d e r u p K n o f f, hvorfra den igjen kom over i familjen Bachkes eie, hvor den nu er.

Denne løitnant Platou fortjener å omtales med nogen ord. I Videnskapenes selskap i Trondhjem finnes nemlig et helfigurs billede av Tordenskiold[1]). Billedets bakgrunn forestiller utvilsomt kampen ved Marstrand og det er sannsynligvis malt like efter denne. Tordenskiold bærer på brystet kongens billede i brillanter, som han fikk personlig overlevert av kongen på Carlsten. Bernt Moe sier at en kopi av billedet i sin tid blev tatt på offentlig foranstaltning og ophengt i en av lesesalene i Fredriksvern sjø-kadettinstitutt „for at de ynglinge som der dannes til engang at verne på havet om vort lands frihed og selvstændighed, allerede tidlig kan anspores til at skue i heltens billede sitt mønster og ideal i vordende kamp". Nogen sådan kopi finnes imidlertid ikke på Sjøkrigsskolen.

I selskapets arkiv finnes konceptet til et brev fra selskapets vicepræses dr. H a g e r u p til nevnte løitnant Platou, datert 7de juni 1783. I dette brev heter det „— — Saa tager Anledning af Deres Ws sedneste Brev til hr. Smit som forlanger det fortræffelige Portræt av Norges Helt Hr. Viceadmiral Tordenskiold, der hører Dem til, sendt tilbake, ærbødigst at anmode Dem, at samme portræt måtte skjænkes til Kgl. Norske Videnskabers Selskab for at pryde dets tilkommende store og prægtige Sal oven over Latinskolens Bygning. Da Norge har saa stor Deel i denne Helt, som det frembragte og dannede til at udføre saa mandige bedrifter; saa vil det nødig slippe et saa veltruffet Kopie og portræt av denne Original til dens hæderlige Aamindelse. — Det vil geraade Familien til megen Ære, det vil meget behage Hds. Kongl. H. Arveprindsen Selskapets høie præces, det vil forbinne selskapet til megen Erkjendtlighed, om Deres Velbaarenhed vil føye denne Bigiæring, hvilket jeg som Selskabets Vice-Præces paa dette og Norges Vegne har den ære at insinuere Dem".

Det er ikke så helt sikkert at løitnanten har fulgt „insinuationen". I 1821 sees nemlig selskapets sekretær Chr. Møller å ha forespurt hvor-

[1]) Se senere.

Digitized by Google

ledes portrettet og Tordenskiolds journaler er kommet i selskapets besiddelse. Som svar herpå meddelte overlærer F r i t z n e r: „I biblioteket finnes intet der kan gi oplysning om måten hvorpå selskapet er kommet i besiddelse av det omhandlede, men hr. H o r n e m a n sier at han med visshet vet at noen av selskapets medlemmer her på stedet kjøpte portrettet for 70 rdlr av en jomfru Broer". Bibliotekaren har altså ikke kjent dr. Hagerups brev til løitnant Platou, men det synes av hans oplysninger å fremgå, at han ikke har efterkommet anmodningen, men solgt billedet, som så senere ved kjøp er kommet i Videnskapsselskapets eie.

Med sikkerhet fremgår det imidlertid av ovenstående koncept at billedet har tilhørt løitnant Platou, og den slutning forekommer mig da ikke for dristig, at billedet har hengt på Ringved og at løitnant Platou er blit eier av det ved sitt giftermål med Megdele Henriette Wessel-Brown. Dr. Hagerup apellerer jo i sin skrivelse til familjens æresfølelse og det ligger da nær å anta at det er den Wesselske familje han tenker på. Det er da også sandsynlig at det var dette maleri som tilhørte det Wesselske familjegalleri på salen på Ringved. Det er litet sandsynlig at han trekker med sig et såvidt stort billede op til Trondhjem, hvor han jo ikke tenker å ta bopel. Ved auksjonen over Ringved 1778 har han — eller Wesselfamiljen — tat billedet ut av auksjonsmassen og deponert det i Videnskapenes Selskap og i 1783 forlanger så Platou billedet tilbake. Av andre gjenstande vedrørende Tordenskiold har Platou medtatt til Danmark nedenstående gjenstande der nu opbevares i Nasjonalmuseet i Kjøbenhavn. De er skjenket til museet av konferenceråd Platou[1]): 1) Tordenskiolds adelsdiplom, 2) Tordenskiolds spisestell, best. av ske kniv og gaffel, 3) Tordenskiolds tegnebok med portrett av miss Norris.

I 1821 innkom til Videnskapenes Selskap fra Sjøkadettakadamiet i Fredriksvern en anmodning om å få billedet overlatt. Dette blev naturligvis avslått, men man henviste til et annet billede av Tordenskiold, som fantes i byen[2]). Det må da være dette billede som nu henger på Sjøkrigsskolen, Horten, og hvorav der finnes en kopi hos skibsreder Halvard Bachke i Trondhjem. En bekreftelse herpå finnes i Sjøkrigsskolens inventarieregnskap, hvor billeder finnes opført fra 1821.

Til Ringved var forøvrig i sin tid — det fremgår bl. a. av dokumenterne vedrørende auksjonen over Tordenskiolds efterladenska-

[1]) Se fotografi og beskrivelse av gjenstandene senere.
[2]) Videnskapenes Selskaps arkiv.

Digitized by Google

per — gjennem rådmann Brun, kommet en mengde ting efter og vedrørende Tordenskiold. Dette vil senere bli omtalt.

Også i byen eiet Jan Wessel et stort antall grunner. Ved boets avslutning 1735 rådet det over ikke mindre enn 24 grunner, hvorav beboerne betalte årlig avgift. Men av våningshuse i byen eiet boet bl. a. „Klubstuen", beliggende i Klubveiten, nuværende Bratørgate, og den tidligere nevnte Hemmengstuen på Bratøren samt ennu 6 a 8 mindre bygninger. Ved sin flytning til Ringved har da enken sandsynligvis solgt eiendommen på hjørnet av nuværende Olav Tryggvessønsgate og Krambodgaten.

Det har av Rothe og andre forfattere været anført at Jan Wessel også var skibsreder og medeier i skibsparter og at han som sådan selv foretok en reise med et av sine egne skibe til utlandet, samt at han drev med eksport av trelast og tjære. Det siste kan påvises ved hans skifte, idet det herav fremgår at han fra Stjørdalsgodset over sin eiendom Tangen utførte betydelige kvantiteter av sådan last. Det samme må ha vært tilfelle fra hans skogeiendomme ved Jonsvannet og sagbruket ved Reppe. Men av skiftet kan intet sees om hans rederibedrift og grunnen hertil er da øiensynlig den, at enken ved boets opgjør i 1735 hadde solgt fartøiene og skibspartene.

En kontroll av hans innenrikske skibsfart er derfor ikke mulig. Derimot har jeg gjennemgått Rådstueprotokollene for tiden 1690 til 1718 og her funnet adskillig om hans utenrikske skibsfart. Der forelå nemlig en kongelig forordning om at skibe som skulde seile til utlandet, kun måtte gå direkte til bestemmelsesstedet og uten mellemstasjon vende hjem igjen. Før avseileilingen måtte da fører og reder avlegge sin „korporlige ed" på, at de vilde holde sig bestemmelsen efterrettelig.

År 1702 sees det således, at han eiet kreyerten „Pellicanen" der på reise til Dublin med trelast hadde lidt skade på skib og ladning. Denne kreyert går senere stadig igjen i Rådstueprotokollene, idet den snart går med hans egen last, snart er bortfraktet til andre. Fra 1704 føres den av hans sønn Jan Wessel.

Det kan i denne forbindelse ha sin interesse, å undersøke litt nærmere Rothes beretning om at Jan Wessel på en reise til utlandet med et av sine skibe blev opbragt av en fransk kaper og innbragt til St. Polo, hvor det rygtedes at han var far til 18 barn og at denne hans beundringsverdige „capacité" virket så overveldende på de franske, at de satte ham istand til å utløse både skib, ladning og besetning. Rothe angir som tidligere anført professor A n c h e r s e n som sin

Digitized by Google

hjemmelsmann. Professorens troverdighet bestyrkes ved den omstendighet at han var svigersønn av assessor Bygball i Trondhjem, hvilket fremgår av en process som han førte med denne angående sin hustrus arv[1]). Professorens kjennskap til Trondhjemsforhold er dermed fastslått.

Men der finnes andre holdepunkter der peker i samme retning. Det fremgår nemlig av Rådstueprotokollen, at rådmann Wessel var fraværende fra Trondhjem på forretningsreise i tiden 28de april til 11te august 1704. Det kan av amtmannens kopibok ikke sees at han har fått noget pass ,hvorav kan utledes at han har reist med sitt egen fartøi. „Pellicanen" ført av Jan Wessel jnr. er da også i denne tid på reise til Skotland og det er tenkelig at rådmannen var med ombord. Hjemkommet fra denne reise fremstiller Jan Wessel jnr. sig 18de juli 1704 i Rådstuen og avgir erklæring om at han på denne sin reise var blitt opbragt av en fransk kaper og fratatt sitt sjøpass og sine commercielle papirer. Sammenstiller man nu alle disse kjendsgjerninger, bestyrkes utvilsomt derigjennem professor Anchersens fortelling. Den private innsamling kunde selvfølgelig ikke skaffe ham hans papirer tilbake, men vel skib og ladning.

Av Rådstueprotokollen 1706 fremgår videre at Jan Wessel eiet en hukkert „Jomfru Maria", der også en tid førtes av hans sønn Jan Wessel. Den skulde gå til Kristiania og derfra til Østersjøen.

Av samme protokoll for 1708 fremgår at han sammen med commerseråd Anders Schøller og sine sønner Jens og Jan er stor parthaver i det store bevebnede skib „Den wågende Trane", der også førtes av hans sønn Jan. I 1711 får denne i Rådstueretten papirer på å fare på kaperi med dette fartøi, men forliser det på Trondhjems havn i 1713.

„Pellicanen" må imidlertid ha gått tapt. Øverland sier i sine efterlatte papirer, at Tordenskiold erstattet sin far et tapt fartøi, uten at det har lyktes mig å få bekreftet dette. Sikkert er imidlertid at han i 1711 bygget et nytt fartøi i Trondhjem og at dette fikk navnet „Pellicanen"[2]). Caspar Wessel, som da var 18 år gammel, fikk fartøiet å føre, men forliste det på første reis. Rimeligere er det vel at det er dette fartøi Tordenskiold har ersattet sin far.

Av hvad ovenfor er anført om Jan Wessel kan man nu danne sig et billede av mannen. Det sees da at han for det første i byen har vært en stor eiendomsbesidder, både hvad bygninger og grun-

1) Se Rådstueprotokoll for 1714.

2) Se Rådstueprotokoll 1712.

Digitized by Google

ner angår. Av næring driver han i byen bevertning i Hemmingstuen, hvor han forøvrig også drev en mindre handel[1]).

På landet eier han Ringved store avlsgård med bevertningsstedet Nybryggen, ved Jonsvannet Nedre og Øvre Jervan, Kuset og Hugås, ved Vikelven sagbruk og møllebruk, i Stjørdalen er han jorddrått med hovedgårdene Tangen og Sandfærhus og 63 leilendinger under sig, og eier i Hegre endnu 2 gårde, videre 4 sagbruk, hvorfra han over Tangen driver utførsel av trelast og tjære. Han eier selv fartøier både i innenriks og utenriks fart og er panthaver i et stort bevebnet fartøi, der bl. a. driver kaperi efter tidens skikk.

Hertil kommer altså hans gjøremål som rådmann, et arbeide som ifølge hans store samtidige, Herman von Bremenfeldts, erfaringer ikke var av ganske litet omfang.

Det kan på grunnlag av de her anførte momenter med sikkerhet fastslåes at den danske professor i historie E. Holm, tar feil når han i sin „Danmark-Norges historie" sier, at Jan Wessel, Tordenskiolds far var skredder. Det er da sannsynligvis fra denne kilde at Eiler Møller, som tidligere nevnt, i sin „Danmarks Historie", der er autorisert som lærebok i Danmark har hentet sin oplysning om det samme emne.

Men det kan vel også av de foreliggende momenter sluttes, at en mann med så mange og store jern i ilden har vært både en velstående og en driftig mann. Men på den annen side kan det fastslåes, at det litt efter litt er gåt tilbake både med velstanden og energien hos Jan Wessel.

Til belysning av dette spørsmål har man bl. a. et interessant skrift av borgermester Hans Hagerup om Trondhjems handel, skrevet 1737[2]).

Efter å ha påvist Trondhjems gunstige betingelser for en sjøverts forbindelse med utenverdenen, opsummerer han de forhold som har bevirket, at byen og negotien er blitt svekket.

Først og fremst nevner han de mange byen overgåtte brande, der gjorde at mange formuende familjer var gått tilbake og skilt fra eiendom og velferd. Som vi har sett var Jan Wessel en av dem som blev hårdt rammet i denne henseende. I 1681 brenner hele kvartalet ved Olav Tryggvessøns gate. I 1708 brenner atter hans hus på samme sted, uten at han får reddet noget av sine eiendeler. I 1715 sees

[1]) Cancelli prot. 1739. nr. 317.
[2]) Trondhjemske samlinger. Annet bind, 1ste hefte 1909.

Digitized by Google

han atter å være rammet av ildebrand, idet han i Rådstueretten innleverer spesifikasjon over sitt tap.

Videre anfører Hagerup den skade som er tilføiet byen på grunn av den spanske arvefølgekrig (1701—1714) gjennem den av kong Christian V inngåtte konvensjon, hvorved Danmark-Norge ikke fikk anledning til å utnytte sin nøitralitet således som for eksempel Sverige. De norske fartøier måtte, som allerede nevnt, seile direkte tilbake til utgangspunktet, uten å kunne seile på mellemhavne. Blev ikke dette overholdt, var de god prise for såvel de spanske, hollandske og engelske myndigheter. Det er klart at Jan Wessel som stor skibsfartinteressent og eksportør var følelig rammet av denne bestemmelse.

Forholdet blev enn yderligere forværret ved krigen mellem Danmark og Sverige, hvorunder de svenske kapere en tid grasserte stygt blandt de norske fartøier.

Videre kom på skibsfartens område skaden ved den engelske navigasjonsakt, der la en sterk hemsko på den norske skibsfart.

Men som den mest direkte skade på den nordenfjeldske velstand kom svenskernes invasjon 1718, og det er sannsynlig at Wessels eiendomme såvel i Stjørdalen som på Strinda herunder har vært utsatt for direkte forulempelse. Maren Schøller anfører også i en av sine skrivelser til kongen under sitt ophold i Kjøbenhavn, at ved siste fiendtlige invasjon over 1000 rdl. av tømmer og andre materialer var blitt tatt til H. M.s tjeneste og byens fortificering uten minste vederlag. Hagerup avslutter sin interessante fremstilling med en anførsel om „den tilvoxne overdådighet iblandt folk mere enn i fortiden", hvad der ikke er uten sammenlignende interesse for nutiden. „Den ringere vil ha samme pragt og pomp som den ypperste, hvorved gods og velfærd bortsmeltes".

At det var gått tilbake med familjens velstand fremgår bl. a. av den omstendighet, at Tordenskiold i 1715 lånte sin far 1000 rdlr. „for at redde sig udaf sin Gjeld, med den Condition, at ifald Gud behaget at gjøre ham så ulykkelig, at han selv skulde trenge til pengene, da skulde Faderen betale dem igjen uden renter, men hvis han ikke behøvede pengene, da skulde de være Faderen skjænkede". Efter farens død efterga Tordenskiold sin mor definitivt denne gjeld.

Men en mand med så mange barn som Jan Wessel har naturligvis også mange andre sorger som tærer på sinnet. En slem prøvelse i denne retning blev han utsatt for ved sønnen studiosus theologiæ Christoffer Wessels slagsmålshistorie[1]) sommeren 1700 og den efter-

[1]) Se herom senere.

Digitized by Google

følgende retssak der varte i flere år. Historien var så meget ubehageligere for Jan Wessel, som han jo i egenskap av rådmann var ansvarlig for ordenens opretholdelse i byen.

I 1703 rammedes Jan Wessel av et hårdt slag, idet 2 av hans sønner, Ivar og Hans, der sammen var tilsjøs på et hollandsk fartøi, samtidig avgikk ved døden.

Og under alt dette hadde han de stadige vanskeligheter med Peter, „den forbaska guten", der syntes å ha anlegg for de samme uregelmessigheter som broren Christoffer og som presterte toppunktet av sønnlig insubordinasjon ved å være ganske forduftet ved farens hjemkomst fra sin reise høsten 1704. Gjennem familjens ven konfessionarius Peter Jespersens mellemkomst opnåes dog forsoning mellem far og sønn, og den balstyrige studiosus arter sig også bra fremover, så han opnår et sognekall.

De mange barn volder dog fremdeles rådmannen bekymringer. Sønnen Jens kommer hjem fra Kjøbenhavn med theologisk embedseksamen, men uten embede. Rådmannen innsender da i 1705 ansøkning om å få avstå sin rådmannsbestilling til denne søn, „der har studeret paa Academiet og siden lang tid ligget derunder og anholdt om forfremmelse". Men da ingen Occasion har vaagit for ham, har rådmannen av faderlig intensjon villet avstå „den liden Bestilling til ham, saasom den har megen Ansvar og ikkun liden indkomme og mit hus og 10 uforsørgede barn, derimod paaesker en mere Flid og Forsorg for dem, saaat jeg derfor har maattet og endnu med Negotien og Handel mit Brød maa afspørge".

Faksimile av Jan Wessels navnetrekk.

Ansøkningen blev dog ikke innvilget.

Ved den store brand i 1708 da bydelen mellem fjorden og Domkirken og mellem elven og Munkegaten brente, synes Jan Wessel å ha fått et alvorlig knekk. Hele hans hjem strøk med uten at det ringeste blev reddet, da hele familjen var på landet. Alle hans øvrige eiendomme i byen gikk også op i flammer, således at det for ham må ha betydd et alvorlig økonomisk tap. Av Johan Wibes karakteristik fremgår også at hans energi er brutt. Fra nu av sees av

Digitized by Google

Rådstueprotokollene stadige forfall fra hans side på grunn av svakelighet. Og i 1710 den 8de december møter stiftamtmann von Ahnen i Rådstuen og meddeler i den samlede magistrats nærvær rådmann Jan Wessel på ansøkning avsked „formedels alderdom og skrøbelighed". Han blev avløst av sin svigersønn Knud Brun.

Og nu går det stadig videre nedover. I 1714 må han avløses som bestyrer av Blaadegnenens kapitaler, „eftersom han nu for alderdoms skyld ei længer kan eller formaar at opvarte". Han kan ikke længer personlig møte i retten, hvor han inntaler sine krav og fremlegger sine innlegg i processer, hvori han er innviklet fra tidligere dage. I 1716 lakker det mot ennen. Han oplever dog nobiliteringen av sønnen Peter og hører hans nye, stolte navn nevne, han oplever også gjenlyden av den nye adelsmanns navn fra Dynekilen, men det er også det siste. Det er nu tydelig at han ikke har lenge igjen og Tordenskiold har øiensynlig fått beskjed herom ved sin ankomst til Kjøbenhavn fra Dynekilen den 18de juli, samme dag han mottar sin utnevnelse til kommandør. Dagen efter avseiler han i et specielt erinde til Norge. Av et brev fra kommandør Vibe[1]) fremgår det, at Tordenskiold har tatt sig dette budskap om farens nær forestående død meget nær. Han gikk til sengs og hans venner frygtet for at han skulde bli alvorlig syk. Efter å ha opholdt sig nogen dage på begge sider av Kristianiafjorden i tjenesteanliggender, kom han til Kristiania, hvorfra han den 1ste august skrev det bekjendte brev til sin far, et brev som aldri har vært tenkt å skulle komme utenfor familjens enemerker, og som derfor må betraktes som et klart billede av Tordenskiolds umiddelbare kjærlige natur ,hans ærbødige kjærlighet til sin far, hvem han i sine unge dage hadde forvoldt så megen sorg. Ikke et ord om Dynekilen, ikke et ord om sit nettop stedfundne avancement til kommandør. Med en naiv hengivelse i troen på den Gud, som når som helst også kan kalde ham til „lammets stol", takker han ydmygest for all faderlig omsorg og kjærlighet som er vederfaret ham[2]).

„Høyd ærede Herr Fader

„Som jeg u-gierne maa for neme dett att Kiere Fader skal verre
„senge ligende og megett suag huelcket for dett første er naagett der
„Kommer fra Gud samt Aarenes med bringelse Vilde Den Naadige

[1]) **Øverlands notater.**

[2]) **Også dette brev eies av den Wessel-Brownska familje, idet den i 1842 avdøde danske viceadmiral Wessel-Brown ialfall eiet det i 1818.**

Digitized by Google

„Gud behage att gifue Dem deresz størcke og sundhed ved den Aller-
„høyeste dett skulde verre mig een af di Fornøyelszer mig udj Denne
„Verden Kunde vedderfarresz Jeg fornemer daglig Gudz Velsignelsze
„og biskiermelsze mod Mig tel Kongensz og Landszens beste Som jeg
„altider telstaar att deresz ofuerflødig Velsignelszer og bøner tel Gud
„Contribuerer den største del tel den Naade Gud daglig be-
„viszer mig Jeg Vidner dett for den Høyeste Gud att jeg er saa for-
„seckret at deresz Velsignelszer er mere Krafft og bønhørelsze Ved
„end Mange 1000 der og elsker og beeder Gud for mig, thj er der
„een Gudsz mand j disze tider udj Werden er dette h K Fader thj
„dermed er ieg mere Content end ieg Kune arfue 20000 Rd Skal
„dette Verre dett seneste udj dene Verden ieg tel skrifuer dem tacker
„jeg ydmygeligst for ald Faderlig omsorg og Kierlighed mig er veder-
„farret av dem Haaber udj dett telkommende att see dem seirende Ved
„Lamets stol att trone hos den Almegtige Gud huor tel og hen gifue
„Gud jeg hastig maatte følge thj dett er det seckreste af alt udj Verden
„nemlig att døe salig Vild befale dem den Allerhøyeste tel Lif og siel
„lefuer tel met siste aande dret h K Faders

„lydigste søn
„P Tordenskiold.

„Chrestiania d. 1. Augstj 1716.

Udskrift:

„A Monsieur
„Monsieur Vessel
„Raadman i Trundh
„a Trundhiem."

Men dette brev nådde ikke frem tidsnok til å bli lest av Jan Wessel. Han må nemlig ha avgått ved døden en av de siste dage av juli måned, ti ifølge ministerialboken blev han den 3dje august bisatt i sitt familjegravsted i Vor Frue kirke; det gravsted hvor de fleste av den talrike familje blev bisatt, og hvortil også Tordenskiolds lik burde være ført. Eller også til et av de to Schøllerske gravsteder i Domkirken, enten det under høikoret eller det over jorden ved søndre tverskib? Så hadde man kunnet undgå den forsmedelige behandling som blev Tordenskiolds jordiske levninger til del, da hans forretningskomisjonær Hjort gang på gang forgjeves søkte om å få mannen kristelig begravet eller da rådmann Knud Brun senere på familjens vegne forgjeves søkte om å få legge liket i en marmorkiste og opsette et marmor-ephitaphium „til en liden Ære Minde om den

Digitized by Google

sal. Tordenschiolds udviiste Troeskab og Tapperhed i Deres Mayts. Tieneste".[1]) Men der kan vel finnes plass ennu.

MAREN OG JAN WESSELS EFTERKOMMERE[2])

Efter således å ha gitt en kort oversikt over de vigtigste medlemmer av Schøllerslekten og Wesselslekten, skal jeg gå over til en skissemessig redegjørelse for Maren og Jan Wessels tallrike avkom og deres descendenter ned gjennem tiderne, hvor personlighetene har gjort sig slik gjeldende, at de kan ha krav på å bli nevnt (pl. 7).

Det interessanteste bidrag til genealogiske oplysninger vedrørende Wesselslekten har man i den ennu bevarte „Wesselske familjebibel". Den har, som så meget av Jan Wessels efterladenskaper fulgt hans tredje eldste datter Karen Wessel, gift med rådmann Knud Brun (stamfar for den bekjente familje Wessel-Brown) og fra henne er den igjen kommet til datteren Hermichen Wessel-Brown, gift med stiftsprovst i Trondhjem mag. Jacob Thode. På auksjonen efter enken i 1782 blev bibelen kjøpt av hennes sønn oberauditør Knud Thodes svigersønn kjøpmann Nicolay Petersen Schmidt (d. 1813), som også har gjort optegnelser om sig og sin familje. Han overlot bibelen til sin eneste datter, Adeleid, der i 1797 blev gift med Carsten Volqvartz Klingenberg, forstander for Thomas Angells stiftelser, d. 1830. Han har også antegnet sine personalier i bibelen, likesåvel som hans eldste sønn, sjøløitnant Nicolay Schmidt Klingenberg (d. 1837), der efter ham arvet den. Fra ham gikk den over til hans eneste sønn, kommandør Richard Michael Klingenberg og fra denne igjen til kaptein i armeen Trygve Klingenberg til Håbøl, hvor den nu er. Den har således den hele tid fulgt Karen Wessels descendenter.

Det er en megtig bok i skindbetrukne trepermer, temmelig slitt og med anløpet messingbeslag i permens hjørner og på spennene. Det er et eksemplar av Christian den fjerdes bibel, trykt år 1633, med kongeportrett og titelkobber stukket av hans kgl. Majestets hofkobberstikker Simon de Pos (pl. 7).

Den historiske familjebibels skiftende eiere ned gjennem tiderne har samtlige innført genealogiske oplysninger i den. Jan Wessels inn-

[1]) Se herom nærmere under Tordenskiolds død.

[2]) Som hovedkilder angis: B. Moe, Tidsskrift for den norske personalhistorie 1840—46 samt cand. philos. G. Wessel: Stamtavle over de ældre norske familjer Wessel, 1898.

Digitized by Google

førsel gjengis vedføiet fotografisk, men da skriften er vanskelig å lese, overføres hvad der står[1]) (pl. 8).

„Anno 1646 d. 11 Martzj Er Jeg Vnderschrefne barnfød J Ber-
„gen af Christelige Erlige Forældre, min Faders Nafn Hindrich Johans-
„sen Wessell, Moderens Harmeken Johans Datter Storck. Testerer

Jan Wessell

m. p.

„Anno 1656 d. 17 Aprill Er min Kieriste barnfød J Trundhiemb,
„af Christelige Gudfrøchtige Foreldre, Faderens Nafn Christofher Ei-
„lertssøn Schiøller Moderens Nafn Karen Nielsdatter Brynie.

„Ao 1707 d. 31 Aug. blef min k. datter Karen Wessel co(pule)
„rit med Monsr Knudt Brun Paa Ringved, af Wellærde Hr. Magister
„Peder Lundiuss, dend allerhøieste god gud gifve dem Naade Løcke
„og Velsignelse.

„Ao 1709 d. 3. Janvarj blev Min k Søn Jan Wessel (copule)
„rit J Foossen med gudelschende Møe Maren Chr(istophers) Datter
„Castberg, af ...... (åpent rum) og blef deriss Brullup celebrerit sam-
„me dag vdj He(ndes) k. forældris hus, gud gifve dem Naade og Vel-
„signelse.

‚Anno 1672 de 2 Martsj forløste Gud Min Kieriste med Een datter
„bleff Christnet Anne Maria.

„Anno 1673 d. 20 7br blef Min K. forløst med Een Søn, Christ-
„net Hindrich, Som døde Ao 75 vdj Børne Kopperne.

„Anno 1674 d. 28 Xbr forløste Gud Min K. med Een Søn Christ-
„net Christoffer.

„Anno 1676 d. 5 Martsj Min Kieriste forløst med Een datter blef
„Christnet d. 12 ditto Harmekien.

„Anno 1677 d. 22. Julj forløste Gud Min Kieriste med Een Søn,
„blef Christnet d. 29 og kaldit Jenss.

„Anno 1678 d. 2 9br Min K. forløst med Een Søn, Som bleff Christ-
„net d. 10de Ditto og kaldit Hindrich.

„Anno 1680 d. 9 Janvarj forløste Gud Min K. med Een søn blef
„Christnet d. 16 Ditto Eylert.

„Anno 1681 d. 21. Martsj Min K. forløst med Een Søn, blef Christ-
„net Hanns d. 27. Ditto.

„Anno 1683 d. 7 Junij forløste Gud Min K. med Een søn, blef
„Christnet d. 14 Ditto J Dombkirchen og kaldit Jfver Christian.

„Anno 1684 d. 29de 7br Michalj Dag blef Min K. forløst med Een
„Søn, Christnet Johan.

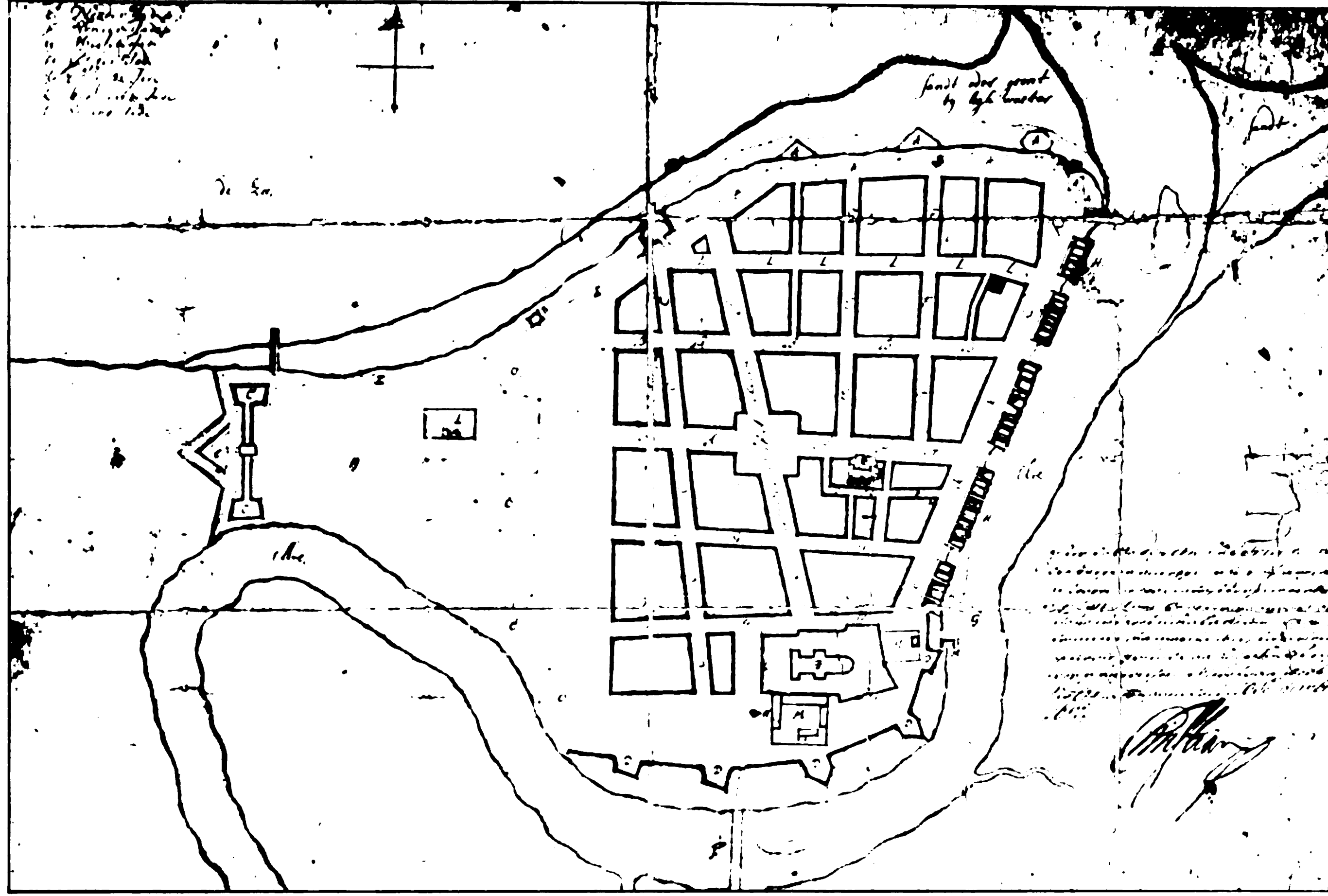
[1]) Efter Thomle. Pers. hist. tidsskr.

Digitized by Google

Kart over Trondhjem *før* brannen 1681 (se s. 31). ■ betegner Jan Wessels eiendom.

Digitized by Google

Kart over Trondhjem *efter* brannen 1681. ■ betegner Tordenskiolds fødested (se s. 31).

Digitized by Google

„Anno 1685 Søndagen d. 20. Xbr. Min K. forløst med Een Datter, „blef Christnet Karen.

„Anno 1687 d. 26 Aprill forløste Gud Min K. med Een Søn, blef „Christnit d. 3. May og kaldit Olluff.

„Anno 1689 d. 7 May bleff Min K. forløst med en Datter og bleff „Christnit d. 15 Ditto = Anne Chattrina.

„Anno 1690 d. 28 Octobr Min K. forløst med Een Søn og bleff „Christnet Pitter.

„Anno 1692 d. 14. Augustj Min Kierist forløst med Een Søn og blef Christnit Wiliam.

„Anno 1693 d. 2 9br alle Helgens Dag Min K. forløst med en „Søn, og blef Christnet Castper.

„Anno 1696 d. 15 Julj — Min K. forløst med Een Datter blef „Christnet Maren og døde Jn Xbr 1697 J Børn kopper.

„Ao 1782 Julij Maaned, kiøbte jeg denne Oldinge Bibel paa Auc- „tion, efter Afgangne Provstinde Thode for 5 rd 2 ort.

„ Schmidt.

„Da Stamme Fædrene til min Datter her er andført paa nest- „følgende Blade, saa offereres hende denne Biibel, med ønske til „Gud, at hun maae forplante sin afkomme med Hell og Lycke, til „Guds Ære, Forældrene til Glæde og Børnene til timelig og evig Lyck- „salighed, og saaledes at continuere med fortsættelsen af Fødsler — „Liv — Helbred og Lycke i mange — mange Lande, i denne Bog at „inskrive.

„Nicolaij Schmidt."

„1830 den 22de October døde min Fader Carsten Vol- „qvartz Klingenberg, hvorefter jeg Necolay Schmidt Klingen- „berg modtog denne Oldinge-Bibel, som hans ældste levende Søn, „for at fortsætte dette Slægteregister i nedstigende Linie."

„1837 den 21 November døde min Fader Nicolay Smith „Klingenberg, hvorefter jeg Rich. Mich. Klingenberg som „hans eneste Søn modtog denne Oldingsbibel for at fortsætte dette „Slægtsregister i nedstigende Linie".

Anna Marie Wessel, Jan Wessels ældste barn, er født 2nen mars 1672, død før 1732. Hun var først gift med kjøpmann Rasch i Trondhjem, siden med en Christopher Herforth, der skal ha vært apoteker i Trondhjem. I sitt første ekteskap hadde hun en sønn, Johan Rasch, der blev sjøofficer. Han tjenestgjorde under krigen som løitnant i den „norske søearmatur" og blev gitt *1. Anna Marie Wessel*

Digitized by Google

kommandoen over en kaper-hukkert „Fortuna" på 8 kanoner, som Tordenskiold i 1716 hadde erobret i den svenske skjærgård. Han stod således i 1717 under sin onkel, Tordenskiolds kommando, da denne var kommanderende sjøofficer i Norge og som sådan hadde den norske sjø-defensjon og Nordsjøeskadren under sin kommando. Han tjenestgjorde da som månedsløitnant og først i 1719 sees han å være optatt som sekondløitnant i sjøetaten[1]). I 1719 efter våpenstilstandens inntreden følger han Tordenskiold på dennes specielle ekspedisjon til Norge og i november 1720 får han det triste hverv å føre Tordenskiolds lik og efterladenskaper til Kjøbenhavn på den leiede galiot „Sofie Hedvig", efter at admiralitetet hadde nektet ham den ære å bli hjemført på et krigsskib[2]). Løitnant Rasch forlot dansk sjøofficers tjeneste i 1730 og drog til England, hvor man ikke lenger har kunnet følge hans spor.

2. Henrik Wessel

Henrik Wessel født 20de september 1673, død 2 år gammel i småkopper i 1675. Bisat i det Schøllerske familiegravsted i Vor Frue kirke[3]). Jan Wessel hadde ennu ikke fått sitt eget familjegravsted.

3. Christoffer Wessel

Christoffer Wessel er født 28de december 1674, død 1754. Hans eget liv byr på adskillig av interesse, likesom han blev stamfar til en slekt der har flere originale personligheter å opvise. Efter 10 års undervisning ved Trondhjems latinskole, blev han dimittert til Kjøbenhavns universitet i 1694. I 1697 kom han imidlertid hjem til Trondhjem og hans oplevelser her danner et såvidt interessant billede av de trønderske forhold på den tid at det fortjener en litt nærmere omtale[4]).

Han var en stor og sterk kar, men de skuddsmål han medbragte for studienes vedkommende, var bare så som så. På studenterkneipene hadde han derimot vært en hyppig gjest, og at han hadde spillet med i de bekjente blodige sammenstøt, som i hans tid fant sted mellem regensianene og lakeiene, derom vidnet en svær flenge han hadde i ansiktet. Det blev efter hans hjemkomst fortalt, at hans bedrifter på de kjøbenhavnske ølstuer også skulde ha skaffet ham en innkallelse for konsistoriet og trussel om bortvisning fra universitetet, men herfor foreligger dog intet bevis.

Efter hjemkomsten fikk rådmannen ham anbragt som huslærer

1) Se Garde.

2) Se senere under Tordenskiolds død.

3) Ministerialboken, Statsarkivet.

4) Se nærmere herom O. A. Øverland: Hvorfor Peter Wessel blev holdt i ørene.

Digitized by Google

hos underkommandanten på Munkholmen, Andreas Pihl, med hvem broren Jens Wessel var besvogret. Dennes barn skal efter en bekjent tradisjon i Trondhjem ha nytt undervisning av Griffenfeldt i de siste år han satt på Munkholmen.

Men rådmannens hensikt, herved å få ham bort fra byens fristelser, slog ikke til. En aften sist i juli måned 1700 var således studiosus Kristoffer Wessel i byen, hvor han var kommet i lag med et par kjenninger, sorenskriver Mattis Skånlund[1]) fra Orkdal og generalfiskalens fullmektig Kristian Sommerfeldt, en prestesønn fra Verdal, som et par år efter blev sorenskriver på Toten. De hadde om eftermiddagen ruslet innom på forskjellige steder og hadde satt adskillig av sterke saker tillivs. Sent om kvelden var de havnet hos Kristen Pederssøn And, der på Bratøren holdt et av byens bedre bevertninger. Skånlund må ha fjernet sig nogenlunde snart, iallfall optrær han ikke under aftenens senere begivenheter[2]). Men Wessel og Sommerfeldt blev sittende igjen og de var begge noget anløpne.

Inne i skjenkestuen var der ikke andre enn disse to. Sommerfeldt satt og holdt utkik ved vinduet, da han plutselig fikk øie på en god kjenning fra ølstuene, en skipper Herman Hogtop, som var på veien hjem til sitt losji. Han vinker ham hen til vinduet og ber ham komme inn og ta et glass med. „Nei, inte i aften", svarer den utenforstående. Wessel som ikke kjente Hogtop personlig, gjentar da på Sommerfeldts opfordring innbydelsen med det tillegg: „En hundsvott den som ikke kommer inn". Hogtop der hadde tatt et par slag bortover gaten, snudde og kom inn.

Hogtop, en høi og før person, var en Hamburgskipper, der hadde tatt borgerskap i Trondhjem. Han hadde her slått sig op til en holden mann, der eiet eget skib og drev betydelig forretning. Men han var en trettesyk og krangelvoren person, hvis navn ofte forekommer i rådstuerettens protokoller. Han gikk i byen for å være en original, der med sin selvfølelse, sine besynderlige anskuelser, sitt gebrokne sprog og sin ilterhet var likesom selvskreven til å være skive for det unge Trondhjems påfunn.

Da Hogtop var kommet inn i skjenkestuen, sa Wessel til ham: „Jeg skal da ikke tro I er vred, fordi jeg kaldte paa Eder?" „Nei, jeg er inte vred", svarte Hogtop. Studenten forlangte da et glass brenne-

[1]) Christian Gyldenløves tidligere lakaj. Se memoirer og breve av I. Clausen og P. F. Rist. XVII.

[2]) Fremstillingen er bygget på sakens akter ved rådstueretten i Statsarkivet i Trondhjem og ved overhoffretten i Riksarkivet.

Digitized by Google

vin og drakk skipperen til. Men denne rystet på hodet og ba opvartningspiken bringe ham et glass for ham selv. Et sådant avslag var efter datidens skikk og bruk en fornærmelse. Wessel opfattet det også således og spurte: „Hvorfor vil I ikke drikke med mig, ser I mig an som en hundsvott?" „Nei, inte", svarte Hogtop, „men jeg drikker for mig ene". Han løste med det samme sin halsklut, som han puttet i lommen, og knappet sin kjole op. Wessel blev nu hissig: „I hvad hensikt tar I Eders halsklut av? Er I vred? Vil I slåss med mig?" Han tok så sin parykk og la den på bordet. Sommerfeldt som var den mest edru, la sig nu imellem og fikk dem til å holde fred. Det varte dog ikke lenge før han skjønte, det brygget op til mere spektakkel og han tok derfor det kloke parti å forsvinne. Straks efter sa også Hogtop farvel og gikk. Wessel vilde følge ham; men madame Anne And„ der kjente hans mor, tok ham i armen for at holde ham tilbake. Hun kjente både Wessel og Hogtop såpass, at hun visste det vilde gå galt, om de var mere sammen, og særlig fryktet hun for at Wessel, der på vanlig studentermaner gikk med kårde, lett kunde komme til å forløpe sig i den tilstand han var, om den krakilske Hogtop igjen begynte å egle. Wessel lot sig imidlertid ikke holde tilbake, men skyndte sig avsted efter Hogtop.

Hvad der passerte mellem de to på veien mellem Kristen Ands bevertning og Ernst Pettersens hus, hvor Hogtop losjerte, kan ikke med sikkerhet oplyses. Kun så meget synes å fremgå at Wessel, der i grunnen var en godmodig mann og som vel heller ikke har hatt noget ondt i sinne, må ha fått en overhaling av Hogtop og herunder fått slått hatten av sig. Da de kom til Hogtops losji var de begge ophisset og høirøstet.

Ved midnattstid våknet Hogtops vert og hans hustru ved det spetakkel som var utenfor. De hørte Hogtop si til den han var i følge med: „Gå nu hjem! Imorgen skal vi tales nærmere ved!" Hans ledsager tok intet hensyn hertil, men fulgte efter ham inn i huset. Ikke før var de kommet inn i huset, så bar det ihop med dem og om en stund røk de begge overende på gulvet. Vertsfolket for da op av sengen og inn på Hogtops værelse, hvor det lyktes å få slåsskjempene adskilt. De blev ikke litet forundret ved å se at det var en stodiosus og til og med en rådmanns sønn, der således ved nattetid brøt inn hos folk. Uten videre ceremonier blev Wessel satt utenfor døren, som lukkedes forsvarlig igjen efter ham.

Ute på gaten holdt studenten nu et svare spetakkel. Han vilde inn igjen for å få fatt på Hogtop og da dette ikke lyktes, ropte han, at Hogtop skulde komme ut, så skulde de slåss på kårder. Maria

Digitized by Google

Holst, Ernst Pettersens kone, talte ham tilrette fra vinduet og foreholdt ham, hvor ille det var at en så bra manns sønn skulde bære sig så uvittig ad. Det lot en stund til at Wessel ved å høre rådmannens navn nevne, la sig formaningen på hjerte. Han gjorde et par slag bortefter gaten; men det næste øieblikk var han der igjen, hamret på dører og vinduer både hos Ernst Pettersen og hos naboen, og hugg med kården i husveggene og stakittene, så flisene fløi, idet han med sin brølende bas sang ut om hvilken innerlig lyst han hadde til å få Hogtoppen fatt.

Men Hogtop var en forsiktig mann. Av ren humanitet mot den unge student, sa han senere, gjorde han anskrik til Bratørvakten. En løitnant med en patrulje infant sig og tok den balstyrige studiosus teologiæ i forvaring til morgenen.

Under slagsmålet inne hos Ernst Pettersen hadde Hogtop fått et blodig øie, en flenge i pannen og en forslått eller forstuet hånd. Til gjengjell hadde Wessel fått sin venstre tommelfinger skambidt. Det første de måtte gjøre såsnart de kom ut om morgenen var å søke en badskjær for å få råd og hjelp.

Lenger op på dagen møttes Wessel og Sommerfeldt inne hos Kristen And. Da Sommerfeldt fikk høre om nattens begivenheter, søkte han som venn og bekjent av begge parter å megle forlik. Hogtop søkte imidlertid juridisk assistanse og uttok stevning, ikke alene mot Wessel, men også mot hans far rådmannen. Saken drog i langdrag og da Hogtop, der like efter begivenheten hadde forlatt byen, efter måneders forløp kom tilbake, fant han saken stående uavgjort. Han besluttet da å gi sin motpart en velment takk for sist, når han næste gang møtte ham.

Tirsdag den 1ste mars 1701 var Kristoffer Wessel atter i byen. Om aftenen ved 7-tiden kom han i følge med to venner innom hos Kristian Gärtner. I hans vertshus, det fineste i byen, holdtes en slags klubb for stedets embedsmenn, officerer og større kjøpmenn. Wessel og hans venner var ved denne leilighet aldeles edru. I forstuen tok verten Wessel tilside og hvisket til ham at Hogtop var inne i dagligstuen. „Jeg har da vel ikke noget med ham å bestille", sa Wessel og gikk inn.

I stuen hadde nogen av byens fornemste forretningsmenn og et par officerer tatt plass ved det ene bord og spillet kort. Ved det annet bord sat Herman Hogtop i karnapet med sitt glass foran sig. Da Wessel og hans kamerater kom inn, tok de plass ved det bord, hvor Hogtop sat. Han reiste sig, tok sitt glass og satte det på kakkelovnen,

Digitized by Google

hvorpå han ga sig til å drive op og ned på gulvet. Men han sa ikke et ord og om en liten stund forsvant han. Da han var vel utenfor døren reiste Wessel sig fra sin plass og sa til de tilstedeværende: „Messieurs! I skal være mine vidner, at jeg er kommet herinn som en edruelig og fredelig person, som ikke vil ha noget utestående med noget menneske. Men såsom jeg fornemmer her er en person, som vil søke klammeri med mig, må jeg be messieurs stå mig bi, om så måtte skje". „Ja, monsieur Wessel", mente overkonduktør (ingeniørkaptein) Stockhoff, der hørte til kortlaget ved det annet bord, „eftersom I fornemmer sådant, synes mig det skulde være det bedste, man absenterede sig for at forekomme videre".

Straks efter trådte imidlertid Hogtop inn. Verten hadde forsøkt å holde ham tilbake ute i forstuen men Hogtop sa han vilde ikke yppe kiv. „Bei meiner Seele nicht! Ich will nur mein Bier austrinken", sa han. Da Hogtop var kommet inn i stuen, vedblev han å drive op og ned på gulvet, som han før hadde gjort. Men nu klasket han henderne ihop, og man kunde merke, at sinnet tok ham sterkere og sterkere.

Om en liten stund tittet Hogtops bror, skipper Jacob Hogtop, inn og spurgte sin bror: „Was ist hier to bestellen?" Han var altså budsendt. „Ich habe mit den Karl to dohn," sa Herman og for op i karnapet, hvor Wessel sat. Denne grep til kården; men før han hadde fått den uttrukket, hadde Jacob Hogtop brutt den istykker og i det samme tildelte broren med et skarpt instrument Wessel noen hugg i ansiktet, så blodet sprøitet. På Wessels rop: „Han myrder mig!" sprang Gärtner og kortspillerne til og det lyktes dem å fri ham for yderligere overlast. Hogtoppene forsvant, og der blev sendt bud efter stadskirurgus Daniel Rode, der innfant sig og forbant Wessel. Denne hadde dog lidt et så betydelig blodtap, at Rode fant det rådeligst, at han for tilsyns skyld inntil videre tok bolig hos ham. Wessel slog da følge og for å ha noe å støtte sig til, tok han en sølvbeslagen stok, som vertens lille sønn gik og lekte med.

Det viste sig imidlertid å være Hogtops stokk og da han sendte bud til Wessel for å få den tilbake, fikk han til svar at stokken skulde han avlevere, såsnart han hadde fått erstatning for sin sønderbrutte kårde.

Rådmannen lot de to Hogtopper arrestere for å forhindre dem i å forlate byen, og da minnelig forlik ikke lot sig etablere, gikk de to saker side om side ved alle instanser inntil 7de mars 1703, da overhoffretten dømte Wessel til 138 lodd sølv i bøter og en erstatning til

Digitized by Google

Hogtop av 50 rdlr., mens denne den 12te mars s. a. blev dømt til 27 lodd sølv i bøter og en erstatning til Wessel av 60 rdlr. Jacob Hogtop skulde erstatte Wessel den itubrukne kårde og denne skulde gi Herman Hogtop hans stokk tilbake.

Disse oplevelser i fødebyen stillet sig dog ikke hindrende iveien for hans fremtidige virke som en kirkens tjener. Under 15de mars 1707 blev han utnevnt til sogneprest i Ingøens prestegjell (nu Måsø), det nordligste i Vestfinnmarken og således innbefattende Nordkapp. I dette besverlige kald virket han i henved 11 år, inntil han i 1717, i overensstemmelse med datidens skikk, reiste til Kjøbenhavn for å ansøke om befordring. Det kan ikke sees at han i likhet med sine brødre og andre slektninge, har sikret sig Tordenskiolds påtegning på sin supplikk, hvad der forøvrig er forståelig, da denne nettop i det år var falt i unåde. Det kan dog allikevel hende at Tordenskiolds innflydelse har gjort sig gjeldende, da han under 13de juni 1718 blev forflyttet til Bjørnørs sognekall i Fosen, i hvilket kall han døde i sitt 80de år 1754, efter å ha virket som prest i 47 år. At han har røgtet sin prestegjerning til sine sognebarns tilfredshet turde muligens bevises av den omstendighet at hans portrett i oljefarve blev ophengt i Bjørnørs hovedkirke, hvor det ennu henger (pl. 8).

Som tidligere nevnt fantes også et maleri av Kristoffer Wessel i familjegalleriet på Ringved. Hvor dette har tatt veien vites ikke.

Kristoffer Wessel var 2 gange gift og begge disse linjer har krav på en kort omtale. I første ekteskap var kun en søn Andreas Bredal Wessel 1714—1798. Denne gren av familjen lever den dag i dag, bl. a. representert ved oberstløitnant Andreas Bredal Wessel i Stavanger. Han var prest i Akerø i Romsdalen. Han var magister philosophiae, medlem av Videnskapenes Selskap og skal ha stått i videnskapelig korrespondance med sin biskop, den for sin lærdom høit ansette J. E. Gunnerus. Av hans sønner må spesielt nevnes den for sin originalitet bekjente sogneprest til Børsa og Børseskogn Svend Tostrup Wessel 1758—1834. Han hadde i sine unge dage hatt kjempekrefter, og disse vedlikeholdt han til sin død. Med letthet kunde han bære tre tønner korn, en under hver arm og den tredje på skulderen. Som gammel prest trakk han et høilass, som to heste ikke kunde få frem opover en låvebro. Mens han studerte ved Kjøbenhavns universitet, viste han ved flere leiligheter prøver på sin overordentlige styrke. Hans studenterdage inntraff nettop i de dage, da de norske og danske studenter slos med hverandre om den beste plass på professorenes forelesninger og ellers benyttet enhver lei-

Digitized by Google

lighet til å komme i hårene på hverandre. Skueplassen for disse slagsmål var i almindelighet en høi trapp, der gikk op fra studiegården inn til universitetets gamle consistoriebygning. Trappen var åpen til begge sider og øverst var en liten plass utenfor døren. Å innta denne plass var målet for begge partier. De danske måtte næsten alltid bukke under for de norske, der seirende holdt trappen besatt, „for — som Rabeck forteller — at nøde jyderne til å ta hatten av for sig".

Det var dog ikke bare de danske studenter som måtte føle Wessels krefter; også vegterne i Kjøbenhavn fristet undertiden denne skjebne. En eller annen vegter måtte således undertiden finne sig i at Wessel hengte ham op ved kjolekraven i en lyktekrok hvor han blev hengende og dingle.

Så rikelig naturen hadde utstyrt ham med legemlige krefter, så tarvelig var han derimot blitt begavet i åndelig henseende. Da en av skolevesenet i Trondhjem meget fortjent mann opfordret Wessel til å komme inn til byen og gjøre sig bekjent med skolevesenets tilstand, fikk han det svar: „Nei for Gud om jeg gjør; den som sier at skolevesenet her i Børsen ikke er på en god fot, skal få med mig å gjøre; men," henvendte han sig til en annen tilstedeværende, „kan de fortelle mig, at der er kommet en mann til byen som har tigre, løver og leoparder o. s. v. så skal jeg komme".

Wessel innledet alltid sin konversasjon med det spørsmål: „Monstro om der gives sjøorme?" og når så dette spørsmål var utdebattert, fulgte hans næste: „Monstro hvorfra lemennene kommer?"

Uagtet han døde ugift hadde han dog gjentagne gange vært forlovet, men sannsynligvis har hans kraftige uttrykksmåte avskrekket det blidere kjønn fra videre forbindelse. Som overskrift på et kjærlighetsbrev fra ham anføres følgende: „Dyrebare, dydzirede, al luxus og overdådighet med begge never på dør jagende jomfru".

Slektskapet med dikteren Johan Herman Wessel var han meget stolt av, og han anså sig selv i besiddelse av den poetiske åre, da han engang hadde forfattet følgende vers:

„Frykter Gud og ellers ingen,
det er tingen".

Fra denne gren av slekten kjenner man 3 ting av Tordenskiolds efterladenskaper: 1) 1 luktevannsflaske av krystall (pl. 9).

Den er omfattet av en sølvholk, hvis graverte Louis XVI ornamenter angir den som senere tilføielse. På flaskens ene side er innskåret Tordenskiolds våben. Flasken blev av Tordenskiold forært hans brordatter Maren Wessel (d. 1809), datter av ovenstående

Digitized by Google

presten Christoffer Wessel, gift med Johan Støren, provst og sogneprest i Stjørdalen. Fra dette ektepar, der hadde 16 barn, nedstammer den nuværende slekt Støren. Flasken gikk i arv til sønnen B e n d i x S t ø r e n, der døde 1846 som sogneprest til Frue kirke i Trondhjem; fra denne til datteren F r e d r i k k e S t ø r e n, gift med proprietær A n t o n J e n s s e n, derfra til datteren Sofie J e n s s e n, gift med doktor F. W. B ø d t k e r og derfra til dennes sønn doktor F r. E. B ø d t k e r, hvis enke nu eier den.

2) En b e r l o k av gull i form av et kompass. På baksiden signet av bergkrystall med et skåret minervahode (pl. 9).

Berlokken har fulgt den samme linje til Bendix Støren; fra denne til datteren F r e d r i k k e S t ø r e n, gift med proprietær A n t o n J e n s s e n, derfra til datteren A n n a M a r g r e t h e J e n s s e n, gift med H e r m a n L ø c h e n til Sundnes, hvorfra den er gått til sønnen, fylkesmann H å k o n L ø k e n, Kristiania, hvis enke nu eier den.

3) Et l o m m e u r av sølv der som de to forannevnte gjenstande er kommet inn i Støren-familjen (pl. 9).

I 1864 blev uret av brigadeintendant S t ø r e n s arvinger foræret Universitetets oldsakssamling, hvorfra det er gått til Norsk folkemuseum, hvor det nu er.

Av Kristoffer Wessels barn av 2net ekteskap er den mest bemerkelsesverdige J o h a n K r i s t o f f e r W e s s e l 1727—1793, der senere blev adlet under navnet T o r d e n s k i o l d. Han var også bekjent for sine store legemskrefter, og som bevis herpå nevner tradisjonen at han engang i Kjøbenhavn skal ha hindret en bonde fra å drive sin hest frem bare ved å holde fast i vognen. Disse hans store legemskrefter var også foranledningen til at han blev ophøiet i adelsstand, men den egentlige grunn var utvilsomt hans nære slektskap med den mann, hvis navn han skulde forsøke å bære. Med hans ophøielse i adelsstanden henger det efter tradisjonen således sammen: Wessel som av faren egentlig var bestemt til den videnskapelige bane, begynte efter å være dimittert fra Trondhjems latinskole sine studier i Kjøbenhavn, men brøt plutselig av og gik over i landmilitæretaten. Han var avancert til kaptein ved 4de søndenfjeldske dragonregiment da han under ophold i Kjøbenhavn i 1761 på et bevertningssted støtte sammen med endel franskmenn, der hadde drukket endel og derfor var høirøstet. Blandt andre skåler blev også foreslått en for kongen av Frankrike og Wessel blev som tilstedeværende opfordret til å drikke med. Han opfyldte deres ønske og en stund efter

Digitized by Google

foreslår han den danske konges skål, men forslaget mottokes med latter og hån. „Hvad, mine herrer!" ropte Wessel. „Jeg drakk av føielighet Eders konges skål og I vil ikke drikke min! Nu skal jeg ...." Og dermed grep han den ene franskmann efter den annen og kastet dem ut av vinduet. Efter en annen beretning skulde derimot franskmennene ha talt ufordelagtig om den danske konge og statsforfatning, hvorefter Wessel kom i ordstrid med dem, der ennte med at han feiet franskmennene ut på ovenanførte måte, efterat han først hadde tatt nøklen ut av døren og banket dem op. Franskmennene skulde derpå ha klaget for den franske gesant, hvem de forestillet saken set fra deres synspunkt; denne innberettet det til høiere steder, og kongen lot Wessel kalle til sig. Efterat nu denne hadde fortalt sakens sammenheng således som han så den, skal kongen ha sagt at han kunde nok merke, at der var Tordenskiolds blod i ham og han skulde derfor også for fremtiden bære dennes navn. Ved sin ophøielse i adelsstanden erholdt han det samme våben som Peter Tordenskiold fikk ved sin nobilitering i 1716. Original-patentet eksisterer ikke lenger, da hans sinnssvake sønn brente det op. En avskrift opbevares imidlertid i Stortingsarkivet. I patentet heter det at ophøielsen skjer „udi allernaadigst henseende til den troe og flittig Tieniste, som Os elskelig Johan Christoph Wessel Vores Capitaine i Armeen, Os hidindtil allerunderdanigst beviist haver og Han i Fremtiden allarunderdanigst agter at beviise." Og videre heter det bl. a.: „Ydermere have Vii og allernaadigst tilladt og bevilget, at Hand, som ældste Brodersøn af afgangne Vice-Admiral Petter Tordenskiold til en Amindelse for Hans i Sidste Krigens Tiid udviiste Tapper og Nyttig Tieneste, maa kaldes med Tilnafn Tordenskiold, samt bruge og føre det Vaaben saaledes som det her med sine rette farver afmalet findes."

Johan Christoffer Tordenskiold hadde som sin bestefar rådmannen 18 barn, men disse var fordelt på 3 hustruer. Det første ekteskap fikk en bratt enne, efterat det hadde resultert i 8 barn. Under en lengere tids ophold av Tordenskiold i Kjøbenhavn, hadde hans hustru gjort sig skyldig i nogen ekteskapelige uregelmessigheter. Efter sin hjemkomst innstevnte han henne for Consistorialretten i Kristiania til erhvervelse av skilsmissedom som også blev innvilget. Året efter giftet han sig påny og under forlovelsestiden kom han op i en duellhistorie, som det kan ha sin interesse å referere som propos til hans onkels tragiske enneligt. Tildragelsen er referert i „Norske gutter" for 1898 av såvel H. Angell som av O. A. Øverland. Begge mener å kunne støtte sig på pålidelige overleveringer. Den finnes forøvrig også hos Bernt Moe.

Digitized by Google

Som rimelig kunde være efter tildragelsen med sin første hustru følte Tordenskiold sig litet tiltalt av en pågående kurtise som hans forlovede var utsatt for fra en engelskmanns side. Dette hendte på et ball i Kristiansund, hvor Tordenskiold den gang var bosatt. Tordenskiold gjorde engelskmannen opmerksom på at vedkommende dame var hans forlovede. Kontroversen utviklet sig til en skarp ordstrid, der resulterte i at Tordenskiold blev utfordret til duel. Denne skulde foregå på pistoler i en bod på tollboden. De satte sig ved hver sin vegg likeoverfor hinannen. Tordenskiold hadde som den utfordrede rett til å skyte først, men sa til sin motstander: „Jeg skyter ikke! er De kjeltring nok til å utfordre i en sådan anledning, så er De visst også kjeltring nok til å kunne skyte først! Skyt om De vil, jeg skyter ikke". Straks skjøt engelskmannen og kulen gikk Tordenskiold så nær, at den såret ham i det ene øre. „Jo, De er en kjeltring", sa Tordenskiold, idet han reiste sig, „nu er turen til mig, sit nu stille". Derpå hentet han et stykke kull fra ovnsplaten, tegnet på veggen, hvor engelskmannen sat, omrisset av hans hode, ga ham en ørefik så han drev overenne, gikk derpå hen til sin plass, siktet, skjøt og kulen blev sittende mitt i det tegnede omriss. Engelskmannen skal derpå ha stukket av og duellen var dermed avsluttet.

Tordenskiold døde som krigskommissær i Kristiansund 1793. Alle hans mange barn kan ikke forbigåes i taushet. Specielt må nevnes Johan Henrik Tordenskiold, født 1757. Han måtte i 15—16-årsalderen forlate hjemmet på grunn av stedmoderlig behandling — han var av det første ulykkelige ekteskap. Han blev optatt i huset hos Jacob Worm Skjelderup, sogneprest i Jarlsberg, og i 1780 blev han sendt tilsjøs med et Holmestrand-skib. Han rømte fra fartøiet, kom siden til Ostindien og var i 1793 super-cargo på et stort handelsskib. Ved avseiling fra Bordeaux blev han tatt av engelskmennene og skib og ladning blev konfiskert. Han tapte herved hele sin formue, da han eiet en betydelig del av ladningen. Han bega sig til Bengalen, fikk her skib å føre og erhvervet sig igjen en formue. Han døde ugift i Frederiksnagor (Serampore) i 1820. Like før sin død oprettet han et testamente og det er dette som gjør ham fortjent til å nevnes i det norske folks historie. Først avsatte han noen summer til enkeltpersoner, bl. a. til descendenter efter hans velgjører Skjelderup i takknemmelighet for den hjelp han blev ydet, „da jeg manglet enhver av livets fornødenheter". Hovedsummen skjenket han „til Kjøbstaden Holmestrand, som en erindring av at bemeldte sted var det første, hvorfra jeg begyndte mit søfarende liv, med den

Digitized by Google

fulde tillid, at bemeldte overskud av øvrigheten i Holmestrand eller den høiere øvrighet i Christiania stift, efter mit ønske paa bedste og sikreste maate bliver gjort frugtbringende ved aarlige renter, saaledes at av disse renternes tillæg med tiden en kyndig og i det fag prøvet skolelærer lønnes, for at give de fattige børn av Holmestrands by fri undervisning i religion, regning og skrivning med hvad anden gavnlig kundskap, man efter tiderne og børnenes bestemmelse maatte anse rigtig og passende, hvortil jeg beder øvrigheden og den høiere geistlighed i Holmestrand at have fornøden indseende og tilsyn, og Gud at give lykke".

Til executores testamenti innsatte han et par i Calcutta bosatte menn, der efter realisasjonen av hans effekter, skulde oversende beløpet for de norske legater til stiftamtmannen og biskopen i Kristiania, hvilke to han tillot sig å utnevne til executores testamenti i Europa, „i betragtning af min mangel paa bekjendtskab med nogen i fædrelandet, til hvilken jeg i dette magtpaaliggende tilfælde med saamegen tryghed kunde henvende mig".

Denne tillit skulde imidlertid vise sig ikke å være fortjent. Hele hans formue utgjorde ialt 50,010 Sicca Rupier. Herav kom 44.750 Rupier til Norge, idet hans tillidsmenn i Calcutta beregnet sig 5 % av beløpet for sitt arbeide, og der dessuten blev utbetalt et mindre beløp til en trengende person derute. I Norge blev beløpet reducert til 17,920 rdlr., der igjen i 1823 blev omskrevet til 11,325 sølvspecier. Foruten avskrivninger til enkeltpersoner var beløpet blitt reducert gjennem omkostninger av en særegen art. De herværende executores, stiftamtmann Hans Hagerup Falbe og biskop Frederik Julius Bech hadde funnet for godt å beregne sig salær for uleiligheten med ikke mindre enn 212 Pd. St. Efter at bestyrelsen av legatet var blitt overdradd Holmestrands borgerrepresentasjon, fant denne at betalingen var vel stiv og besluttet å søke iallfall noet vunnet tilbake til legatet. Biskop Bech var imidlertid avgått ved døden og det viste sig ugjørlig å få noet tilbake av boet. Falbe var blitt statsråd og ytret uvilje til å betale noet tilbake. Han ga sig dog da Holmestrands kommune i en avholdt samling av borgerskapet hadde besluttet å anlegge sak mot ham. Han betalte ifølge forlik tilbake 500 spd.

Tordenskiolds legatt blev anvendt til oprettelse av en borgerskole der trådte i virksomhet i 1823 og bærer til legators erindring navn av: Den Tordenskioldske Borgerskole.

Endelig må nevnes den siste og bedrøvelige Tordenskiold, Johann Christian Tordenskiold, født 1778 og død i Kristi-

Digitized by Google

ansund i 1828 som sinnssvak. Han blev i 1799 ansatt som second-løitnant i marinen, men måtte allerede i 1804 ta avskjed på grunn av sinnssykdom. Den dansk-norske marine hadde altså under slaget på Kjøbenhavns red en Tordenskiold i sitt officerskorps, men bæreren var en parodi på navnet. Conradine B. Dunker forteller i sine „Gamle dage" endel trekk om den gale Tordenskiold. En aften i Kristiania hadde han således fyret op i ovnen og brent alt sitt tøi og sine klær undtagen dem han hadde på. Med 2 pistoler i beltet gikk han ned til verten og sa ham at de penge han skyldte ham lå på bordet og derpå gikk han ut. Verten gikk op på hans værelse; der lå pengene på bordet og hans store kuffert stod åpen, aldeles tom. Innholdet hadde han brent. Såsnart verten hadde berettet dette for politimesteren (Wulfsberg, som av familjen hadde fått anmodning om å ha et øie med Tordenskiold), gikk denne straks ut for å opsøke mannen. Han søkte lenge overalt, flere hadde set ham, men ingen visste hvor han var gått hen. Omsider møtte Wulfsberg en pike som hadde set Tordenskiold gå inn på byens kirkegård. Der blev satt vagter ved kirkegårdens utgang for å pågripe Tordenskiold, men da denne kom turde de ikke fire sig på ham da han var bevebnet. Nogen dage efter kom han imidlertid av sig selv inn til Wulfsberg, talte ganske fornuftig og ytret ønske om å tilbringe noen tid av sommeren på landet. Wulfsberg skaffet ham kost og losji hos en mann på Kongshavn, hvor han holdt sig rolig i noen uker. En dag da mannen var gått ut og han var alene med konen sa han til henne: „Si mig, hvorledes hun vover at være alene med mig; er hun ikke bange for at jeg skal saare eller dræpe henne?" „Nei, vist ikke", svarte konen, „Jeg har jo aldri gjort Dem noget imot, hvorfor skulde De da såre eller drepe mig". „Men har hun da ikke hørt si at Tordenskiold er gal", spurte han. „Jeg har aldri set noget galt av Dem", sa konen, „og derfor tror jeg det ikke". „Ja da skal hun nok få det at se", sa Tordenskiold, hentet en øks og hugg konen i den ene arm[1]).

Såret var ikke betydelig, men Tordenskiold blev nu tat i nøie forvaring, dog kom han efter nogen tids forløp ut igjen. Med 3 sølvdaler i lommen rodde han alene ut i en båt han hadde tatt ved bryggen og man hørte intet fra ham, førenn der kom efterretning fra Kjøbenhavn om, at han var der. Prinsesse Caroline, kronprins Fredriks eldste datter, var dengang 12 år gammel; Tordenskiold gikk til kronprinsen og forlangte hans datter til ekte. Hun er noget for ung ennu, sa kronprinsen og lo. En dag da kronprinsen og hans datter

[1]) Dette bekreftes av dokumenter i Riksarkivet.

Digitized by Google

gikk forbi det hus hvor Tordenskiold bodde, sprang denne ut av et vindu i tredje etage (?) og blev liggende for føtterne av kronprinsen. Han hadde brukket begge ben.

Senere reiste han til sin mor i Kristiansund, hvor han levet som en „tulling", hvis beskjeftigelse bestod i gratis å ro[1]) folk over mellem byens „lande", en skive for det minste barns spott.

Av Johan Christoffer Tordenskiolds 10 sønner døde alle i sin beste alder uten å efterlate sig mannlig avkom. Det synes som om forsynet har villet at ingen skulde bære videre det navn, som Peter Wessel hadde båret.

På spinnesiden er dog linjen ført videre ned til våre dage. Jeg nevner således at en av Johan Christoffer Tordenskiolds døtre, Karen Sabine Tordenskiold født 1751 blev gift med kjøbmann Peder Gyth i Trondhjem. En descendent av denne er fru Marie Gyth Dehli, gift med høiesteretsadvokat O. Dehli, Oslo, en av vårt lands mest fremskutte kvinner, elsket og æret av tusener i dette land for sitt opofrende arbeide mot en av menneskehetens værste onder, tuberkulosen.

4. Hermichen Wessel

H e r m i c h e n W e s s e l født 1676, blev gift med kjøbmann i Trondhjem Hans Petersen de Junge. De hadde ingen barn.

5. Jens Wessel

J e n s W e s s e l født i 1677 var den annen av rådmannens sønner der studerte teologi. I 1705 søkte hans far om å avstå sin rådmannsbestilling til sønnen „som har studert paa Academiet og siden lang tid ligget derunder og anholdt om forfremmelse, Mens som ingen occasion har vaagit for ham, har jeg af en faderlig intension villet afstaa min liten bestilling til ham[2]). Andragendet blev imidlertid avslått, likeledes et annet om skovinspektørstillingen i Trondhjems stift. Han forlot imidlertid den geistlige stand og nedsatte sig i 1705 i Trondhjem som kjøpmann og stadskaptein, hvor han døde i 1719. Det er først senere, når Tordenskiolds innflydelse gjør sig gjeldende, at de mange supplikanter av Wesselfamiljen får sine andragender innvilget. Han var gift men efterlot sig ingen barn.

6. Henrik Wessel

H e n r i k W e s s e l født i 1678 gikk tidlig tilsjøs og var fra 1700 løitnant i marinen. Han finnes imidlertid ikke i Gardes fortegnelse over faste officerer i dette tidsrum og han må således ha vært månedsløitnant. Sikkert er det imidlertid at han har vært i marinens tjeneste, ti Tordenskiold sier i sin memorial til kongen, der fulgte med

[1]) Professor Ludvig Daae: Bidrag til Kristiansunds historie.

[2]) Riksarkivet, Statholderske arkiv f. 1705.

Digitized by Google

hans ansøkning av 19de juli 1708[1]) om å bli optatt som sjøkadett, at en av hans brødre, der den gang var sjøløitnant, men nu var i moscovitisk tjeneste, har git ham det råd, at han først skulde gjøre sig dyktig i navigasjon. Henrik Wessel omtales også i 1704 i rådstueprotokollen i Trondhjem som løitnant, idet han eiet skibsparter og dette måtte opgies for de fartøier der blev utklareret i utenriks fart.

Da den norskfødte oberst Nicolaus de Langhe i 1707 kom til Kjøbenhavn for å hverve officerer til Peter tsars nyskapte flåte, var Henrik Wessel en av de officerer der gikk med. Han ansattes først som fregatchef med kommandørkapteins grad. Han tjenestgjorde som sådan under hele krigen og var således med i tsarens flåte, da denne besøkte Kjøbenhavn i 1716. Her har han altså hatt anledning til å møte sin bror der da var blitt Tordenskiold. Henrik Wessel synes ikke å ha vært særlig fremragende. Det kan således ikke sees at han blev utnevnt til kommandør, hvad der hevdes i Bernt Moes fremstilling. Det sannsynlige er at han er gått av som titulær kommandør, da han forlot den russiske marine i 1722. Han benevnes nemlig som kommandør i skiftet efter Jan Wessel. Han blev gift i Petrograd med en datter av en general von Sweden (eller Schweden). Hun døde imidlertid få år efter, da hun hadde født en sønn som forøvrig også døde ung. I Petrograd var Wessel medlem av kirkerådet for St. Petri lutherske menighet. Efter å ha forlatt Russland, bosatte han sig i Trondhjem, hvor han døde i 1740 og blev bisatt i det Wesselske gravsted i Vår Frue kirke.[2])

Som tidligere anført hang et maleri av ham i familjegalleriet på Ringved, men hvor det senere har tatt veien vites ikke.

Blandt de menn som gikk til Russland, var den bekjente danske Paul Wendelboe, der senere blev adlet under navnet Løvenørn. Også den bekjente trønder Thomas von Westen var av oberst de Langhe blitt antatt som professor i sprog og veltalenhet i Moskva, da et tilfelle bevirket at han forblev i sit fedreland, kjent under navnet „Lappernes Apostel".

Da imidlertid tsar Peters flåte spillet en viss rolle i den store nordiske krig, og da den således senere vil bli viet noen omtale, kan det ha sin interesse å ofre noen ord på de av våre landsmenn som gjorde tjeneste i denne flåte, specielt da en av dem spillet en så fremragende rolle at han er blitt kalt „den russiske flåtes skaper".

Til belysning av disse forhold foreligger et interessant kildeskrift „History of the Russian Fleet during the Reign of Peter the

[1]) Se senere brev nr. 3.

[2]) Ministerialboken.

Digitized by Google

Great", skrevet av „A contemporary Englishman" i 1724 og for noen år siden utgitt av den kjente engelske admiral Cyprian A. G. Bridge K. C. B.

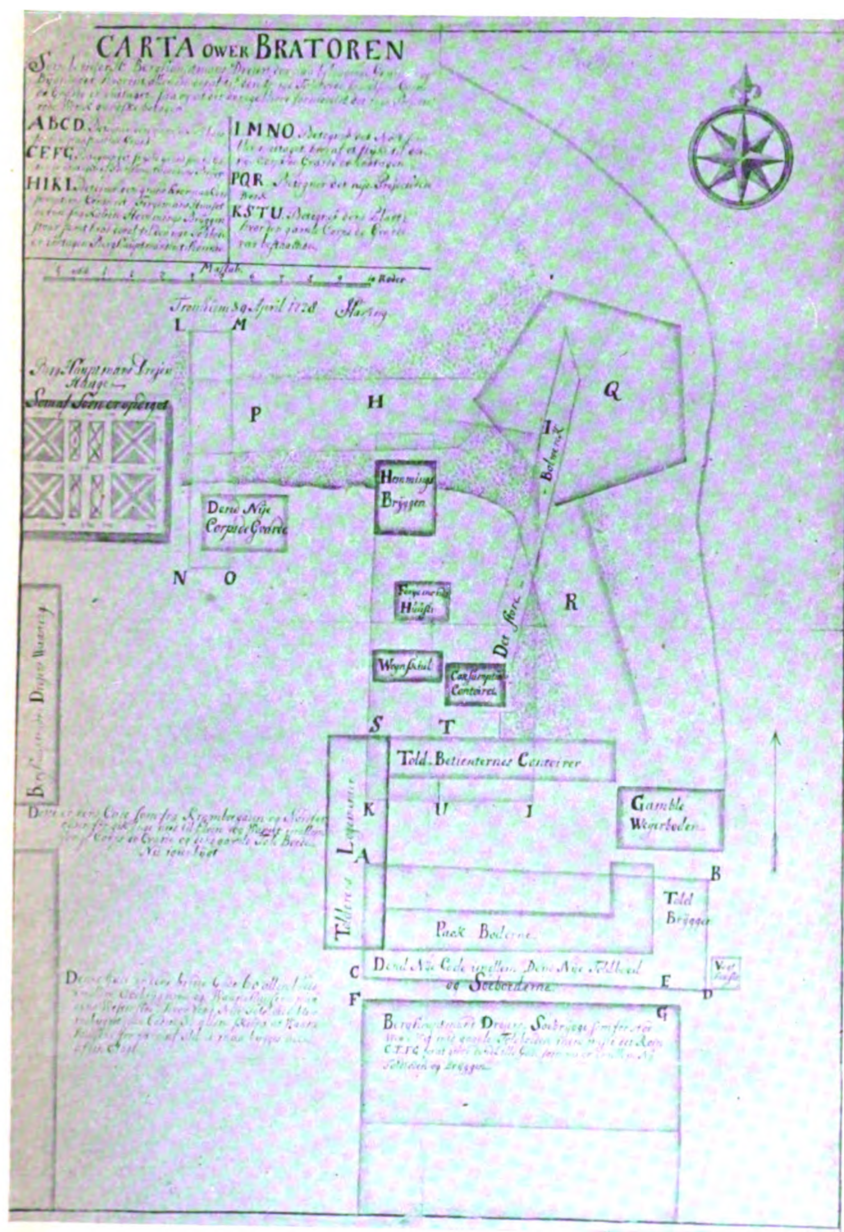
Av de 82 sjøofficerer som tjenestgjorde som fartøischefer eller flagmenn i den russiske marine, var 19 russere, 23 engelskmenn, 12 danske, 5 norske, 13 hollandske, 5 tyske, 2 franske, 2 svenske, 1 flamsk.

Av nordmennene må foruten Henrik Wessel nevnes Peter Bredal. Han gikk sannsynligvis inn i den russiske marine samtidig med Wessel. Han var som denne først fregatchef og førte senere linjeskibe. Han deltok i kampen ved Hangø 1714 og ledet der de russiske galeier ut av den vanskelige stilling, hvori de var kommet. Det var Bredal som under kampen tok den tapre svenske schoutbynacht Ehrenskjöld til fange, da han såret forsøkte å komme sig iland. Det er således feilaktig, når svenske kilder opgir at Peter tsar deltok i kampen og selv tok Ehrenskjöld tilfange. Tsaren var tilskuer til slaget fra en nærliggende ø. Ehrenskjöld blev for sin tapperhet av Karl XII utnevnt til viceadmrial og da han efter freden i 1721 kom tilbake til Sverige av Fredrik I til admiral.

Bredal gjorde sig også bemerket som en dyktig fregatchef, hvorunder han opbragte flere svenske kapere. I 1715 blev han detachert til Nordsjøen for å krysse der for senere fra Holland, England og Arkangel å samle en eskadre på 11 fartøier for hvilken styrke han skulde bli chef. Flåten samledes 1716 ved Flekkerø, hvorfra den seilte ned til Kjøbenhavn, hvor den forenedes med hele den russiske flåte som under Peter tsars kommando var ankommet til Sundet. Da den russiske flåte seilte hjem fikk Bredal tsarens tilladelse til å krysse på egen hånd i Nordsjøen. Hans fartøi forliste imidlertid på Jyllands kyst og Bredal fulgte da med tsaren til Holland, hvorfra han atter vendte tilbake til Kjøbenhavn og herfra gikk han på et nytt fartøi ut på krysstokt i Nordsjøen. Høsten 1717 finner vi fremdeles Bredal med stasjon i Kjøbenhavn. Under opholdet i Kjøbenhavn denne vinter var han, ifølge Rothe, blitt kjent med Tordenskiold, og disse to, der hadde flere karaktertrekk felles, var blitt meget gode venner, der gjerne søkte hverandres selskap. I mai 1718 sluttet Bredal sig med sitt fartøi til admiral Rabens flåte, der seilte ut fra Kjøbenhavn. Under 9de s. m. var han også blitt optatt i den danske marine med kommandørs karakter[1]). Kort tid efter seilte han tilbake til Russland. Ved fredsslutningen 1721 reiste han som tsarens utsending til Holland,

[1]) Garde.

Digitized by Google

Kart over Bratøren med Hemmingstuen (se s. 32).

Kart over Lademoen med Ringved (se s. 33).

Digitized by Google

Frankrike og Spanien for å notifisere freden. Han var da utnevnt til kommandør i den russiske marine og ifølge Rothe levet han ennu i 1747 som admiral og ridder „hel berømmelig og bekjendt". Han døde 1753.

Den uten sammenligning mest fremragende av de norske officerer i tsar Peters marine var dog Cornelius C r u y s, en mann med en rent eventyrlig løpebane. Hans oprindelige navn var Niels Olsen og han var utgått fra et fattig hjem i Østervåg i Stavanger (pl. 9).

Han var født 14de juni 1657. I ung alder gikk han tilsjøs og opnådde snart å bli fører på en hollandsk Ostindiefarer og blev en tid efter ansat som 2nnen ekvipagemester ved orlogsverftet i Amsterdam, en ganske ekstraordinær foreteelse for en utlending i Holland i de dage. Her gjorde han i 1697 bekjentskap med tsar Peter under dennes bekjente ophold i Holland og mottok av denne ansettelse som viceadmiral i den russiske marine. Han var således med å bygge denne marine op fra grunnen av og kaltes herfor som nevnt „den russiske flåtes skaper".

Efter tsarens ordre hvervet han flere sjøofficerer, mest danske og hollandske, og dirigerte dem over Archangel til Moskva og Voronijh. Da tsar Peter anla St. Petersburg med havn for den gryende marine fikk Cruys i opgave å befeste dette sted. Han var senere kommanderende officer på Cronslott og avslo her de svenske angrep. Han var senere chef for den utrustede flåte inntil året 1713, da han imidlertid blev stillet for krigsrett. Foranledningen til dette var at han under en kamp ved Hogland samme år, var kommet på grunn med sitt fartøi og anklagen gikk ut på at han ikke hadde truffet de nødvendige disposisjoner til kommandoens overføring annetsteds, hvorved 3 svenske skibe formentes å være undsluppet. Videre var han tiltalt for våren 1712 likeledes å ha latt nogen svenske skibe undslippe. Det kan ikke sees hvorvidt der har ligget noe reelt til grunn for denne tiltale. Imidlertid blev han for efterladenhet i tjenesten dømt til døden, hvilken dom av tsaren blev forandret til forvisning til Kagan. Det er ikke utelukket at Siewers — en danske der spillet en stor rolle i den russiske flåte og som senere steg til viceadmiral — og de øvrige officerer i krigsretten, har villet Cruys tillivst, da han hadde stor innflydelse hos tsaren og benyttet denne til å holde de øvrige officerers lønninger nede, mens han selv hadde en meget stor gage. Da dommen blev lest op for ham svarte han med et bukk: „Som H. M. befaler". Dommen blev oversatt til hollandsk av kaptein Siewers og Cruys svarte som før.

Digitized by Google

Imidlertid varte det ikke lenge før tsaren innså at det var han som hadde tapt ved forvisningen. Cruys blev kaldt tilbake og ved første møte sa tsaren: „Jeg er ikke lenger vred". „Ikke jeg heller", sa Cruys. Han blev nu gjeninnsatt i sin charge og endog ophøiet til vicepresident i admiralitetet og skulde ikke mere gå tilsjøs. De faste medlemmer av admiralitetet var: generaladmiral count Apraxin president; Viceadmiral Cruys vicepresident; viceadmiral Peter Alexievitz (tsaren). Det er verd å legge merke til at tzaren står sist i rekken. Det var typisk for hele hans fremgangsmåte: han avancerte gjennem graderne. Apraxin var ikke sjømann og den virkelige sjømilitære ledelse i admiralitetet lå derfor hos Cruys. Apraxin hadde kommandoen over de samlede stridskrefter tillands og tilvanns og til disse siste hørte under hans kommando den store galleiflåte, der var bemannet med soldater. Det betraktedes av de virkelige sjøofficerer som en fornermelig behandling når de blev satt til galleiene; det blev da også anvendt som straff. Når Apraxin efter Cruys avgang som flåtechef en sjelden gang heiste sitt flag på den egentlige flåte, hadde han altid captain Siewers med sig som sin flaggkaptein og her lå da den egentlige sjømilitære ledelse.

Ved fredens proklamering i september 1721 avancerte Cruys til admiral of the Blue, den høieste grad efter General-admiral Apraxin. Efter Cruys kommer Peter Alexeievitz (tsaren), admiral of the Red. Siewers blev viceadmiral of the Blue. Cruys døde på sin 70- års fødselsdag 14de juni 1727.

Om Cruys sier den ovenfor nevnte „samtidige engelskmann": „Denne gentleman som var norsk av fødsel begynte som sjømann i Hollands tjeneste og avanserte der; han hadde i den siste hollandske krig vist en fremragende aktivitet i kaperkrigen mot engelskmennene. Den grad av antagonisme som han hadde tilegnet sig i sin ungdom, som følge av motsetningsforholdet mellem de to nasjoner, forlot ham ikke helt og har øiensynlig gjort ham til en mindre god ven av England end han ellers vilde ha vært. Imidlertid — han er en alvorlig tenkende mann og en god sjømann og når undtas noet feilsyn ved bedømmelsen av enkelte ting, må det sies at han har vært en fremragende medhjelper for tsaren, utrettelig i sitt arbeide for å utvikle de maritime affærer under de mange tekniske vanskeligheter som er forhånden og specielt under forhold hvor han som fremmed er utsat for misundelse fra de fiendtligsinnede russeres side".

At Cruys ikke hadde glemt sitt gamle fedreland viser en uttalelse av ham i 1726, da tsar Peter truet med å kaste sig over Danmark-

Digitized by Google

Norge. Situasjonen var meget kritisk. Cruys — som altså da var øverstbefalende i den russiske marine — rådet gjennem den danske utsending i Russland til, at Danmark—Norge skulde gripe offensiven og ved et raskt overfall søke å tilintetgjøre den russiske flåte, der ikke på langt nær var så farlig som den så ut til[1]).

Her må også nevnes, at om høsten 1721 ankom til Petrograd med sine to sønner den tidligere i dansk tjeneste så sørgelig bekjente vice-admiral Wilster, der fra sin avskjedigelse fra dansk tjeneste, der bl. a. var foranlediget ved en anmeldelse av den unge fregatchef Peter Wessel, hadde stått i den svenske marine som vice-admiral. Han blev vel mottatt av tsaren og fikk viceadmirals grad, men gjorde ikke tjeneste tilsjøs. En av hans sønner blev ansatt som captain og en annen som captain-leutenant.

E i l e r W e s s e l er født 9de januar 1680. Han var den tredje av rådmannens sønner som studerte teologi. Dimittert 1697 fra Trondhjems katedralskole fungerte han fra 1699 som cantor (og 1ste lektiehører) ved Aalborg skole, hvor han 1701 blev 2nen og 1709 3dje lektiehører. Han har således også vært i Danmark da Peter Wessel kom dit ned 1704. Under sitt ophold i Aalborg blev han gjenstand for et morderisk overfall i 1707 i Juelstrup prestegård av presten i Ellitshøi Fredrik Sørensen Bloch (hvis karakteristik i Wisbergs „Danske prestehistorie» sammenfattes i de ord: „Slem slagsbroder"!) 1713 tok han teologisk embedseksamen og ansøkte samme år om Vestby prestekall i Norge. Allerede på denne tid synes Tordenskiold å ha følt sin innflydelse hos kongen såpas stor at han såvel munntlig som skriftlig kan understøtte sin eldre brors ansøkning. Brevet[2]) til kongen lyder således: *7. Eiler Vessel*

„Stormægtigste Monarch
„Allernaadigste Konge og Herre!

„Saasom Westbye Præstekald paa Tolloug i Norge d. 30te May „saavist er bleven Vacant, og Jeg engang tilforn Allerunderdanigst hos „Deris Kongl. Maytt, haver begieret, det min Broder Eiler Wessel „maate finde Deris Maytts. Naade til Employ, alt saa er her ved min „Allerunderdanigste Begiering, Deres Kongl. Maytt. i Naade vilde „Andsee Ham, og forunde Ham bem.te Vacante Westbye Præstekald. „Hans Lefnetz forhold kand noch enhver ham bekiendt bære vidne „om, videre Hans Capacite nochsom fornemmes ud af Hannem fra

[1]) O. A. Øverland, Historie VIII, pag. 508.
[2]) Danske samlinger R. I. B II.

Digitized by Google

„Aalborg Skole gifne Testimoniis, Deris Kong. Maytt. min Allernaa-
„digste Konge og Herre kaster dog Naade paa os for dend Høyeste
„Gud Skyld, der allene er Voris Patron, og uden Ham vi aldeles ingen
„har; Og som Jeg nu er beordret at Convojere til Holland[1]), ynskede
„jeg mig gierne dend Naade af Gud, at ieg paa denne mig Naadigst
„andfortroede Convojering med Couphardie-Skibene maatte raccon-
„trere noget fientlig, som iche var altfor groff for mig, vil jeg haabe,
„Deris Maytt. med fornøyelse skulde erfare, at skal holde mig som
„en ærlig norsk Mand.

„Ofver alt tilbeder Jeg mig Deres Maytts. Naade, stedse forbli-
„vende

„Deris Kongl. Maytts
„Min Allernaadigste Konges og Herris
„Allerunderdanigste Tro Knegt
„P. I. Wessell.

„Fregatten Løwendalls Galley
„Anchrende ved Laurvigen d. 6te Juny 1713".

Eiler Wessel fikk imidlertid ikke dette kald men ansattes året efter som personell kapellan hos sognepresten til Tingvold på Nordmøre, mag. Jens Juel. Her påkostet han over inngangen til koret i kirken et vakkert malt pulpitur, på hvilket stod følgende innskrift: „Hr. Eiler Wessel, Rr. Comminister Ao. 1714". Pulpituret er nu borte. I kirken henger ennu hans portrett i oljefarver (pl. 10).

I 1719 blev han forflyttet til Trondhjem som hospitalsprest. Han innga nemlig dette år en ansøkning til kongen om å få enten Melhus sognekald eller hospitalsmenighetens kald i Trondhjem, hvis prester nylig var bortrevet av døden ved en grasserende epidemi. I ansøkningen påberoper han sig kongens „gjorte løfte om hans hjælp og promotion ei alene til hans broder schoutbynacht T o r d e n s k i o l d, men endog til ham selv, da han for en seks aars tid siden havde den naade at tale med hans majestæt". Som ovenfor anført var hans ansøkning for 6 år siden også skriftlig understøttet av Tordenskiold. Ansøkningen av 1719 var ledsaget av følgende anbefalende påtegning av Tordenskiold:

[1]) Ifølge Slotslovens ordrer av 26de mai og 8de juni 1713 skulde W. med fregattene Søormen, Løvendals Gallei og snauen Neptunus konvoyere en koffardiflåte fra Norge til Holland. Avseilingen blev imidlertid, ved forskjellige rykter om et svensk innfall i Norge og om en flåtes utrustning i Göteborg, forhalet til den 29de juli, da han forlot Flekkerø med de der forsamlede handelsskibe.

Digitized by Google

„Stormægtigste, allernaadigste Arve-Konge og Herre!

„Allernaadigste Konge og Herre! Kast Naade til Naade for mig „og bønhør i Naade denne min Broders Raab og Suk ved disse 4 va- „cante Præstekald at blive promoveret, om hvilken jeg for Gud og „Eders Majestæt med en god Samvittighed kan bevidne, at han er saa „christelig og dygtig Prædicant i hans Embede og i Liv og Levnet som „der en er udi det hele Rige Norge, og veed jeg, alle de „der taler om hannem, kalder ham den efterladte Magister Hagerup.[1]) „Vilde nu Eders Majestæt allernaadigst hjelpe To paa en Tid, Da vare „de lykkelig, og jeg befriet for, saa dristelig oftere at søge Eders Maje- „stæts Naade, om en min anden Broder Ole Wessel, som er Skibspræst „paa Orlogsskibet Sydermanland, som er oppe udi Trundhjem, kunde „tilligemed Eiler Wessel nyde Wedøens Gjeld i Romsdalen, som for- „medelst Hr. Nicolai Engelharts dødelige Forfald er bleven vacant, „hvoraf disse to mine Brødre kunde have den Lykke og Fornøielse at „tjene tilsammen ved en Menighed, som af hans Brev til mig aller „naadigst kan fornemmes, det der er fuldkommen at forrette for 2de. „Den Allerhøieste bevæge Eders Kongelige Majestæts naadefulde Hjerte „mod dennem, og give mig den Naade og Leilighed ved den mig aller- „naadigst anfortroede og tiltrædte Commando at udrette det jeg maatte „meritere en naadig Resolution for dennem.

„Forbliver Eders Kongelige Majestæts
„Allerunderdanigste og tropligtskyldigste Tjener
„P. Tordenskiold.

„Orlogsskibet tilankers paa Kjøbenhavns Rhed
„5te April 1719."

Dette brev er skrevet umiddelbart før han avseilet med hemmelige ordrer som man trodde for å krysse i Østersjøen, mens ordren i virkeligheten gjaldt blokade av Göteborg. Han hadde altså da fullstendig gjenvunnet kongens tillit.

Eiler Wessels brev til Tordenskiold, hvis original finnes i Riksarkivet, gjengis likeledes nedenfor, da dets innhold og hele stil og tone karakteriserer det forhold, hvori Tordenskiold stod til sine brødre:

„Høiædle og Velbyrdige Hr. Schoutbynacht, allerkjæreste Broder!

„Næst hjerteligst Gratulation til Deres anfortroede Charge, samt „videre Lykke og Velsignelse i dette indeværende Aar, vil jeg tjenstligst

[1]) Hermed menes visstnok, at Eiler Hagerup, d. som biskop i Trondhjem 1743, var bekjent for sin geistlige veltalenhet og sin religiøsitet.

Digitized by Google

„udbede mig Deres broderlige Affection og Bevaagenhed i at indvirke „den Dem forhen ved Capt. Caspar Wessel tilsendte Memorial til god „Expedition angaaende Wedøens Gjeld i Romsdalen, som formedelst „Hr. Nicolai Engelharts dødelige Frafald er bleven vacant. Jeg erin- „drer mig, at det tvende Gange har været i Verk, at samme Kald for „dets Vidtløftighed skulde vorde deelt til 2 Pastores; thi det bestaar af „8 Kirker med Hospitalet, hvilke vanskelig af en Prest kan betjenes „forsvarligen, og hvis det Deres Kongelige Majestæt blev underdanigst „forebragt, vilde vel saadan Deling allernaadigst skee, helst om man „tilforn talte med Deres Excellence Hr. Geheimeraad Wibe. Det ene- „ste, hvorved vi kan overtale den store Himmelens Majestæt til Bøn- „hørelse, er, at man i Troen holder sig fast til de naadige Løfter og den „Pagt, han har gjort os i sit Ord og i sin Søn Christo, og det meste, som „skulde bevæge Deres Kongelige Majestæt til Naade mod min ringe „Person, er det naadige Løfte, han har gjort mig i sine allernaadigste „Forordninger. Jeg har tilforn betjent Collegæ og Cantoris Embede i „Aalborg Skole 13 Aar upaaklagelig, siden ved Guds Naade dette Ca- „pellani paa sjette Aar, hvorom jeg tilforn har tilsendt Dem mine At- „testata. Jeg træder nu allerede i mit fyrgetyvende Aar og finder mine „Kræfter daglig at formindskes og fast udtæres formedelst idelige labo- „res, og har neppe Klæder og Føde for al min Tjeneste, og har lidet til „en hæderlig Begravelse, om jeg i denne farlige Sygdom, som nu hæf- „tig grasserer blandt os ved Soldateskens Hjemkomst, skulde bortdøe; „dog, der ligger ei Magt paa Legemet, naar Sjælen ikkun kommer i „den himmelske Herlighed. Skulde dette Kald mislinge, da har jeg dog „den Tillid til min allerkjæreste Broder i Christo, at De arbeider af al „Magt paa det andet i Søndmør. Gud er mit Vidne, jeg stunder ikke „efter noget Pastorat, hverken for Æres, langt mindre for timelig Ind- „komstes Skyld, men altid at staa under en Andens Direction og Com- „mando falder tungt. Har Herren Behag til min ringe Tjeneste, saa „bøier han Kongens Hjerte til en naadig Bønhørelse og min Broder til „al omhyggelighed for min Promotion, som nuomstunder skeer me- „diati; hvis ikke, her er jeg, Herren gjøre med mig, hvad hannem godt „synes. Den Tilforladenhed Hr. Broder har gjort mig i Deres Seneste „om Deres broderlige Affection, har overtalt mig desto dristeligere at „anholde om Deres gode Recommendation, hvilken nok vil finde Sted „paa sine Steder, naar De vil gjøre sig Umage, Det jeg ej heller tviler „paa; thi jeg er forsikret i mit Hjerte, at De Intet heller seer, end mig „promoveret, som Deres kjæreste Broder, til Levnetsmidler. Men „skulde dette gelinge, da vilde det behage min allerkjæreste Broder ved

Digitized by Google

„en dygtig Person at sammenskrive en Supplique i mit Navn om Ved-„øens Kald og dette strax lade insinuere paa Cancelliet til at indføres „i Protocollen med Andres, paa det, naar Majestæten seer mit Navn, „jeg da maatte være i frisk Hukommelse og nyede Deres Recomenda-„tion godt ad. Kjære pardonner min Dristighed i denne Fald; thi dette „gjøres endelig fornøden, og her kan jeg ikke faa stemplet Papir, langt „mindre Frihed at reise til Byen, formedelt idelig Sognebud. Der „skulde vel findes de, som ei vilde modtage Wedøens Kald, om det „bliver delet, men sandelig det føder tvende, og de tvende maatte „endda holde Capellaner. Gud give det saa vist var mit og Broder „Hr. Ole Wessels! Der findes ellers en smuk Mand i Kaldet Hr. Otte „Jacobsøn Friis, som nu har været samme Sted Capellan over 12 Aar, „som og kunde meritere Noget for sin lange Tjeneste og christelige „Levnet. Jeg velsigner Majestæten hver Gang jeg tænker paa Dem, „og vidste Majestæten, hvor trolig jeg beder for ham, sandelig han „kunde ei andet end have Naade for mig. Jeg vil da befale Dem den „Allerhøieste til Sjels og Legems Obagt og mig selv til Deres broderlig „Affection og Forsorg, forblivende af et tro og ærbødigt Hjerte

„Min allerkjæreste Broders
„huldeste Broder og Forbeder hos Gud
„Eiler Wessel.

„Tingvold den 13de Februar 1719."

„P. S. Er det muligt, da venter jeg et lidet Gjensvar med Tiden, „hvad Haab der kan være for mig til nogen Promotion. For at vise „min Afhold fra Gjerrighed er jeg gjerne fornøiet med Wedøen, Bolsø „og Kleive, 3 smaa Sogne, de andre 5 maa gjerne en Anden have; thi „Kjøbstaden Molde har jeg ingen Lyst til, og de andre 3 ligger nærmest „hos hinanden og kan magelig betjenes.

„A Dieu!"

Faa dage efter inngivelsen av sin ansøkning fikk Eiler Wessel hospitalsmenighetens kald i Trondhjem. Her blev han dog ikke lenger enn til 1722, da hans svoger Jens Glisborg, gift med hans søster Anna Catharina, der året forut var blitt sogneprest til Ørlandet, plutselig avgikk ved døden og efterlot enken i trange kår. For å være denne sin søster til hjelp ansøkte Eiler Wessel om kaldet. Tordenskiold var nu død, men Wessel fant dog ennu å ville forsøke om ikke hans innflydelse fremdeles skulde gjøre sig gjeldende og anførte på sin ansøkning at „blandt søskende var ingen salig Tordenskiold kjæ-

Digitized by Google

rere enn denne søster". Også hans mor, Maren Schøller, innga et andragende herom til kongen, og følgen var ialfall at han fikk kaldet. I 1735 blev han valgt til prost over Fosens prosti og døde 1740.

8. *Hans Wessel.*

Hans Wessel, født 1681.

9. *Iver Christian Wessel.*

Iver Christian Wessel, født 1683.

Disse to brødre gikk tidlig tilsjøs og var begge to i 1702 ansatt på det hollandske fregattskib „Den gyldne Svane". På reise fra Livorno til Amsterdam 1703 avgikk de begge ved døden[1]).

10. *Jan Wessel.*

Jan Wessel er født i Trondhjem 29de september 1684. Han skulde bli stamfar til en gren av Wesselfamiljen, som skulde gi navnet ny klang efter at det var blitt gjemt bak navnet Tordenskiold. Som sine to foregående brødre gikk han tidlig tilsjøs og førte fra 1704 en tid sin fars kreyert „Pellicanen" på Skottland og Frankrike. Senere blev han fører av en i Trondhjem hjemmehørende kaper „Den vaagende Trane". På en reise fra Altona og Hamburg til hjemstedet med passagerer høsten 1713 blev han ved ankomsten den 15de november meddelt, at Hamburg var blitt opført blandt smittsomme steder, og da han uvitende om denne bestemmelse ikke hadde erhvervet sundhetspass i Hamburg, blev han pålagt karantene ved Lexøen, 6 mil fra Trondhjem. Innen han fikk avseilet fra Trondhjem, drev han under en voldsom storm iland ved Lahammeren[2]). Skibet rente full av vann og mannskap og passagerer, ialt ca. 50 personer, kom sig såvidt iland. På grunn herav, og da han ingen syke hadde ombord, fikk han utholde karantenen ca. ¼ mil fra byen, men bestemmelsen blev så slett overholdt, at endel av mannskap og passagerer bega sig hjem før tidens utløp, likesom de øvrige mottok besøk av byens innbyggere. En sådan forgåelse mot loven var imidlertid belagt med livsstraff, og stiftamtmannen Iver v. Ahnen måtte innberette saken til kongen med forespørsel, om de skyldige skulde straffes til advarende eksempel for fremtiden, eller om de i betraktning av den utståtte nød kunde tilgis. Ved kgl. resolusjon av 19de februar 1714 erholdt samtlige pardon, da der ikke hadde vist sig noen skadelige følger eller smitte.

Det er interessant å legge merke til hvorledes Peter Wessel, den unge chef for „Løvendals Gallei", kaster sig inn i diskusjonen til fordel for sin bror. I et brev datert Stavern desember 1713 til Slotsloven om alt mulig annet sier han uten noensomhelst overgang:

[1]) Se rådstueprotokoll for dette år, Statsarkivet Trondhjem.

[2]) Altså like ved hans fars gård Ringved.

Digitized by Google

„De Høje Herrer behager sig allernaadigst at Erindre min Bro-
„ders førende Skib kommende fra Hamburg til Trundhiem maatte be-
„ordres en forsvarlig hafn at ligge deris charanten mens formedels det
„ey var erlanget, Er Skibet med alt dens Ladning blefven tilset, hvor
„det dref fra sit ancher med haard ver. Vil haabe min allernaadigste
„arfve Herre og Konge skal være mig og mine saa naadig at dend det
„forvoldende skal blive udj Erindring tagen; Jeg beder underdanigst
„om pardon for min frihed her udinden hvor til ieg haver størst aar-
„sage dennem det underdanigst at andrage....

„Allerydmygeste tjener

„P. I. Wessell."

I 1716 innga 11 skippere i Trondhjem en ansøkning til magistraten om at Jan Wessel måtte bli autorisert til utførelse av kjølhalingsforretninger m. v., hvad der også innvilgedes. Det ser således ut til at han omkring denne tid har hatt et slags dokk i Trondhjem til reparasjon av fartøier.

Jan Wessel gikk senere inn i marinen. Til hvilket tidspunkt dette har funnet sted kan ikke sees, men den 22de mars 1719 får ltn. Jonas Wessel admiralitetets ordre til å overtre på linjeskibet „Elephanten" som lå i reserve på Kjøbenhavns red[1]), og den 11te juli s. a. får han admiralitetets ordre[2]) til å overtre på linjeskibet „Wenden" som den gang tilhørte Østersjøeskadren under schoutbynacht I. A. v. Poulsens kommando.

Da lodsvesenet i 1720 blev omordnet, og Norge delt i to overlodsdistrikter, blev Jan Wessel den 22de juni nevnte år utnevnt til overlods i det nordenfjellske, omfattende distriktet fra Lindesnes til Vardøhus. Han fikk karakter av kaptein i sjøetaten[3]).

Kun noen få måneder før sin død hadde Wessel fått kgl. tillatelse til å avstå sitt embede til kapteinløitnant Lorentz de Ferry, der ifølge den mellem dem oprettede kontrakt skulde betale 1000 rdl. innen 8 dage efter den kgl. konfirmasjon av 25de april 1729 og 200 rdl. nyttårsdag 1730. Størstedelen av dette beløp var ennu ubetalt ved Wessels død og boets stilling var i det hele tatt så mislig at enken fragikk arv og gjeld.

Jan Wessel var i 1704 blitt gift i Kristiansund med Maren Castberg. Før sitt giftermål hadde han imidlertid med en pike Gjertrud Hovs-

[1]) Admiralitetets kopibok 1719, pag. 74.
[2]) Admiralitetets kopibok 1719, pag. 237.
[3]) Admiralitetets kopibok 1720, pag. 590.

Digitized by Google

datter i Trondhjem en uekte sønn, der blev anerkjent som hans ekte barn. Hans Ånrud kaller den slags ting for fyrabendsarbeide og hevder at resultatene herav erfaringsmessig er gode. I nærværende tilfelle har han ialfall sine ord i behold, ti denne sønn, J o n a s W e s s e l, sogneprest til Vestby, hadde i sitt ekteskap med Marie Schumacher 14 barn, hvorav sønnen J o h a n H e r m a n W e s s e l har gjort Wesselnavnet udødelig (pl. 10).

Her er selvfølgelig ikke stedet til å gi noen utførlig karakteristikk av denne mann. Som sin grandonkel Tordenskiold var han ikke særlig anlagt for eksamensbordet. Ved en sådan anledning blev han stillet følgende spørsmål: „Hvad vilde han gjøre, hvis noen blev sprengt i luften med krutt?" „Jeg vilde vente, til han kom ned igjen", var Wessels svar. Det er ikke godt å si, hvad det riktige svar skulde være, men Wessel måtte ialfall vente på sitt eksamenstestimonium.

Kun ennu en liten skisse til belysning av mannen, hentet fra Conradine Dunkers „Gamle Dage": Prahl — medlem av Norske selskap — fikk en bestilling i Trankebar; efter 2 års forløp kom han igjen til Kjøbenhavn. Ingen visste at han skulde komme. Såsnart han kom i logis, gikk han til Norske selskap. Ved en hendelse så Wessel ut av vinduet og bemerket Prahl langt oppe i gaten. Han sa til de andre: „Prahl kommer, vi vil late som ingenting var og som om han ikke hadde vært borte". Prahl kom, man mottok ham som i forrige tider, vedblev de samtaler man hadde begynt og tok liten notis av ham. Da reiste han sig rasende og sa: „Dette har pinedød Wessel gjort!"

Henrik Jæger [1]) sier om Wessel:

„Av sin far, den strebsomme prest og jorddyrker ute i Vestby sogn i Akershus, synes han ikke å ha tatt noen fremtredende egenskap i arv. Derimot har han arvet så meget mere av den eventyrnatur, der ellers fremtrer som et karakteristisk trekk i Wesselslekten og som på en så storartet måte hadde slått ut i hans grandonkel, Peter Wessel Tordenskiolds glimrende bedrifter. Hvad der gjorde denne til en foretagsom vovehals, der ikke skydde noen verdens ting, det optrådte hos vår Wessel, hvor energien manglet, som freidig sorgløshet, der var like glad med alt."

Men Johan Herman Wessel var ikke den eneste fremragende begavelse på denne gren av slekten. Hans bror C a s p a r W e s s e l har — omenn sent — opnådd en bemerkelsesverdig berømmelse på

[1]) Norsk literaturhistorie pag. 456.

Digitized by Google

matematikkens område. Efter å være blitt student, sysselsatte han sig som landmåler og studerte ved siden av jus. Det er om ham Johan Herman har sagt:

„Han tegner landkart og læser loven
og er saa flittig som jeg er doven."

Hans avhandling „Om Direktionens analytiske Betydning" der utkom i 1799 vilde, sier dr. Elling Holst,[1]) om den ved sin fremkomst var blitt kjent utenfor Norge-Danmark, ha gjort Wessels navn berømt til alle tider som sannsynligvis den første opdager av et så viktig fremskritt i vårt århundredes matematikk.

Professor dr. Sophus Lie har levert en fortale til den påny trykte avhandling i „Arkiv for Mathematik og Naturvidenskap", hvori han sier: „Norske matematikere har inntil den siste tid stått i den formening, at den høiere matematikk i Norge begynte med Nils Henrik Abel. Nu viser det sig imidlertid, høist merkelig, at der før Abel har vært en matematiker, der ¼ århundrede tidligere fremsatte grunnleggende ideer, som utvilsomt vilde være blitt banebrytende, om de ikke var blitt upåaktet. 1796 innleverte nordmannen Caspar Wessel denne avhandling, som inneholder en klar og fullstendig fremstilling av de geometriske imaginærteorier, som først senere gjenfantes om enn kun delvis av den store Gaus, hvis høit berømte doktoravhandling (1799) dog kun for en ringe del dekker sig med Caspar Wessels arbeide. Hvis Caspar Wessels arbeide var kommet til sin rett, så vilde han forlengst ha vunnet et fullt så stort navn i matematikkens rike, som hans bror Johan Herman Wessel innen den nordiske litteratur, og som hans onkel[2]) Peter Wessel Tordenskiold, som kriger."

Men også en tredje bror, Ole Christopher Wessel (pl. 11), må nevnes. Foruten å være en fremragende begavet mann var han en utpreget nordmann, og han må regnes blandt en av de mest fremtredende representanter for selvstendighetstanken her i landet i slutten av det 18de århundrede. Hans kjærlighet til fedrelandet gjorde at han ga avkall på sin stilling som assessor i høiesterett og virkelig justisråd og flyttet til Norge, hvor han blev utnevnt til generalauditør og senere til 2nen deputert i det kgl. norske Generalitets- og Commissariats-Collegium. I et anonymt skrift ytret han sig om landets forfatning i almindelighet og påpekte således bl. a. som et middel til å råde bot på dets nedtrykte tilstand nødvendigheten av et øverste kollegium oprettet i landet selv. Med styrke kjempet han for det gamle nasjo-

[1]) I Jægers Ill. norsk literaturhistorie.
[2]) Grandonkel.

Digitized by Google

nale ønske om oprettelsen av et universitet i Norge, og da der blev nedsatt en komite til sakens behandling, blev Wessel sammen med Bernt Anker og Wilse m. fl. medlem av denne. Sammen med Bernt Anker opsatte han to premier på 200 og 100 rdl. for besvarelsen av spørsmålet hvorledes universitetssaken kunde løses.

Ved hans alt for tidlige bortgang i sitt 50de år skrev dikteren I. Rein disse ord:

„O Wessel! Norges ven! Du er ei mer,
I dine fjed jeg ingen vandre ser,
Med dig jeg saa det stolte haab forsvinde,
at Norge skulde lys og hæder vinde,
naar paa det verk du engang lagde haand,
der længe syesselsat' din store aand;
Alt vilde jeg en egekrans dig flette,
men haanden sank — hvo kan dit tab oprette?"

Hans lik blev først bisatt i Vår Frue kirke i Oslo, hvorfra det siden blev ført til den hans gods Hafslund tilliggende Skjeberg hovedkirke, hvor et prektig monument reistes ham av hans enke.[1])

11. *Karen Wessel* Karen Wessel, den 3dje av rådmannens døttre, er født 20de desember 1685. Hun blev som tidligere nevnt 31te august 1708 gift med den danskfødte kjøbmann og rådstueskriver i Trondhjem Knud Brun, som i 1710 efterfulgte sin svigerfar som rådmann. Bryllupet stod på Ringved gård og fra dette er bevart en sang skrevet for anledningen av den kjente trondhjemske leilighetsdikter, presten M. C. Volqvartz[2]). Det kan ha sin interesse som et tidsbillede å ta med noen linjer av diktet, der i anledning av den forutsatte kjærlighets ild hentyder til den ulykke der ved branden 1ste august nettop var overgått Trondhjem.

[1]) Se nærmere Bernt Moe.

[2]) Sjelens Luth, opstemt med adskillig strengeleg; det er: Aandelige sange. — En prøve kan ha sin interesse:

Tankering
for det dybsindige og subtilige fruentimmer.

Hvad er det som følger med bruden i seng
det hundrede ender vel haver,
Det bruges af fattig og rige i flæng,
til skam og til hæd'rs man det laver.
Naar hovedet blottes og rumpen er bar,
da ser man hvor tyven den findes,
i pigernes skjørter de kaaster man har,
paa rokken materien spindes.

Digitized by Google

Man skulde tænke er det tid
at giftes udi branden?
Nu der paa sengerum er strid
thi een maa hjælpe anden.

Gud skal paa Eders brændte saar
sit kjøle-plaster lægge,
saa I med glæde inden aar
bebo skal Eders vægge —.

La'er sengen ikkun blive brat
med billeder udhuggen,
thi om et aar man spørger, at
Brunetten er i vuggen.

Jan Wessel noterer herom i sin bibel:

Anno 1708 d. 31. Aug. blef min K. Datter Karen Wessel co(pule)rit med Monsr. Knudt Brun paa Ringved af welærværdige Hr. Magist Peder Lundius, den aller høieste gode Gud gifve dem: Naade, Løcke, Velsign(else).

Karen Wessel må ha vært et ganske energisk kvinnemenneske. Det er sikkert på foranledning av henne at moren får utvirket at døttrene skal arve likt med sønnene, en dispensasjon fra loven som den gang ikke var så lett å erholde.

Moren hensat, som tidligere nevnt, også i uskiftet bo inntil 1735. Under skiftet opstod en temmelig skarp kontrovers mellem mor og datter angående Ringved gård, der allerede 1727 var tilskjøtet Karen Wessel og hennes mann. Maren Schøller fremholdt likeoverfor skifteforvalteren, sorenskriver Willer, at hun var blitt overtalt av datteren til å foreta denne tilskjøtning[1]), og datteren påstod på sin side at alt var gått riktig for sig uten noet press fra hennes side. Enden på historien blev at sorenskriveren uten videre underkjente hele tilskjøtningen og medtok Ringved i boets masse. Men Karen Wessel var ikke den som ga sig på dette. Hennes mann døde like efter skiftets avslutning, men hun påanket skifteforvalterens kjennelse til overretten, og her blev da saken optatt til ny behandling. Av dette interessante dokument[2]) fremgår at lagmannen, Dreier, først forsøker å få tvistigheten „mellem en saa bedaget og værdig moder og saa mange for deris ære og kjærlighed mod deris moder altid saa velkiendte ja berømte kjære børn og samsøskende" bragt iorden i mindelighet. De to viljer var

[1]) Se skifteprotokollen Statsarkivet Tr.hjem og foran under Maren Schøller.

[2]) Det finnes i Videnskapenes selskap, Trondhjem.

Digitized by Google

imidlertid for sterke og det var ingen annen råd enn å avsi kjennelse. Denne gikk fullstendig i Karen Wessels favør; hun blev ikke alene tilkjent Ringved, men sorenskriver Willer blev også ilagt sakens omkostninger og fikk i lagmannens kjennelse en meget skarp påtale for sitt forhold. Moren blev imidlertid boende på Ringved helt til sin død og forholdet mellem mor og datter synes forøvrig å ha vært meget godt[1]). Karen Wessel blev selv sittende på gården til sin død. Foruten det sterke sinn synes hun også å ha arvet morens varme hjerte. Hun overtok således efter dennes død driften av Wesselstuen og fikk utvidet dens virkefelt betydelig, bl. a. ved pengetilskudd av sin bror viceadmiral Caspar von Wessel. Hun døde i 1762, 77 år gammel, efter å ha født 15 eller 16 barn til verden, og blev bisatt i det Wesselske gravsted i Vår Frue kirke.[2])

Om Karen Wessels mann Knud Brun vil bli talt nærmere under behandlingen av Tordenskiolds skifte. Han synes ikke å ha løst sin opgave som arvingenes representant i Kjøbenhavn helt tilfredsstillende, og det endte med at han blev fratatt dette tillitshverv.

Fra Knud og Karen Brun stammer en stor slekt, som allerede tidlig antok navnet Wessel-Brown. Noen nærmere omtale av slekten kan ikke gis her. Kun må omtales en episode fra Stjørdal, hvor en av sønnene Peter Wessel Brown var prest, da det som her tildrog sig angår Tordenskiold. Foranledningen til optrinnet var et temmelig skarpt motsetningsforhold mellem presten og stedets officerer, hvorav kaptein Henrik Christian Harboe spilte den mest fremtredende rolle i sammenstøtet. Harboe hadde engang tidligere overfalt presten og slått ham over ørene med sin svøpe, i anledning av at presten i embeds medfør hadde forlangt å se den dispensasjon han hadde fått efter et begått leiermål. En tid efter at dette var hendt var Harboe og endel andre officerer sammen med presten i et selskap, hvor denne skulde ha tillatt sig forskjellige yttringer til fornærmelse for den militære stand, anstillet en paralell mellem skreddere og skomakere og officerer, samt tillike i en pralende tone fortalt om en utfordring til duell som hans bror, krigsbokholder Brown, engang skulde ha gjort et par officerer. Officerene hevnet sig ved å hjemsøke prestegården om natten, hugg vinduene inn, først i dagligstuen og siden i prestens soveværelse, så glasstykkene fløi inn i sengen til presten og hans kone. Da saken ikke kunde bilegges i mindelighet, lot presten

[1]) Se ovennevnte dokument i Videnskapenes selskap.

[2]) Se kirkens regnskaper Statsarkivet. Kisten blev med så mange andre lempet ut i 1854 da varmeapparatene skulde innlegges.

Digitized by Google

alle officerene innstevne til optagelse av tingsvidne den 8de februar 1757, såvel angående det passerte, som om noen yttringer kaptein Harboe i det ovennevnte selskap „havde brugt til afdøde vice-admiral Tordenskiolds fornærmelse"! Officerene krøp nu til korset og inngikk forlik med presten, betalte endel penger til de fattige, hvorhos kaptein Harboe tillike avga den erklæring: „at hvad han under et glas vin maatte have talt til afdøde vice-admiral Tordenskiolds fornærmelse, det deprecerede han ligeledes i alle maader efter merite, ligesom han og tilstod for Tordenskiolds ihukommelse og merite at have al veneration".[1])

Men nu hendte det merkelige, at Wessel-Brown utnyttet situasjonen til å komme i besiddelse av c o n s i s t o r i a l r å d s t i t t e l, „hvilken høi naade„ — skriver han — „vilde være en soulagement for mig i den mig af officererne tilføiede tort", og han skildrer videre hvorledes hans embede krevet „at han ofte maatte være i selskab, hvor da en fændrik eller løitnant, der for kort tid siden havde været enten et barn eller en bondekarl, nød forrang for ham, hvis person og embede kun agtedes ringe."

Da den daværende oversekretær, grev Johan Ludvig v. Holstein, svarte at det ikke kunde la sig gjøre „med mindre han vilde resolvere sig til at offerere noget til gudeligt brug", gikk Wessel-Brown med på å betale 2—300 rdl. og tilføier for å styrke sin ansøkning: „Foruden dette har en person ved navn William Wessel, der er slegfredsøn af min morbror admiral Wessel[2]) og for to aar siden var gæstgiver, paa grund af at være en brorsøn af sal. admiral Tordenskiold, erholdt karakter som kaptein af dragonerne", og han glemte da ikke å gjøre opmerksom på at han selv var en søstersønn av Tordenskiold. Hvad nu enn grunnen var, så fikk han ialfall tittelen.

Om denne presten Wessel-Brown kan forøvrig berettes, at han hadde en særdeles overdådig anlagt kone, der engang i sin pengeforlegenhet begikk den genistrek å selge prestens beste ko på fjøset til ham selv for god betaling. Efter prestens død giftet hun sig med en postmester, der efter kort tids forløp kom i kassemangel og døde i landflyktighet.[3])

Som tidligere nevnt kom en hel del av Tordenskiolds efterladenskaper i familjen Wessel-Browns eie, hvad der har sin naturlige grunn

[1]) Hvori disse fornærmende uttalelser bestod, har jeg ikke kunnet finne.

[2]) Dette er feilaktig, han var uekte sønn av Tordenskiolds bror William Wessel, se senere.

[3]) Konsul Christian Thaulow: Personalhistorie for Trondhjem og omegn.

Digitized by Google

deri, at rådmann Brun som familjens representant opholdt sig i Kjøbenhavn under auksjonen. Et originalportrett i oljefarve og to av Tordenskiolds pistoler eiedes således av ovennevnte presten Wessel-Browns sønn, viceadmiral Peter Caspar Wessel-Brown, født i Stjørdal 1755 og død i Kjøbenhavn i 1840. Disse interessante arvestykker skal efter Bernt Moe være mottatt „på allerunderdanigste bønn av Hs. Majst. kongen av Danmark i arv og eie". Bernt Moe sier videre herom: „Da Norge eier få historie reliquier, få minner om dets store og navnkundige menn, var det å beklage, at admiral Wessel-Brown på sine gamle dage forglemte nordmennene over lysten til å spille hoffmann. Han vilde ha høstet en erkjentlig erindring hos alle norske sjøkrigere, av hele det norske folk, hvis han hadde besittet kjærlighet nok for det land, der hadde fostret ham og hans fedre — til å skjenke dette land „i arv og eie" Tordenskiolds originalportrett og pistoler, hvis besiddelse vilde ha vært av en ulike høiere interesse for det norske folk, enn de sikkerlig er for hans danske majestet. De vilde ha utgjort dyrebare reliquier for det land, i hvis skjød heltens vugge stod og for hvilket han så ofte stred og kjempet."

Pistolene gikk fra Christian VIII i arv til Frederik VII, fra hvis våpensamling de gikk over til det danske nasjonalmuseum i Kjøbenhavn, hvor de nu er.[1]) Det omtalte portrett finnes imidlertid ikke mer. Det er sannsynligvis gått i arv fra Christian VIII til Frederik VII og vært i dennes private samling som brente under Frederiksborg slots brand 1859.

Den sølv lysesaks med futteral som nu finnes i Kunstindustrimuseet i Trondhjem er kommet fra Wessel-Brown-familjen.

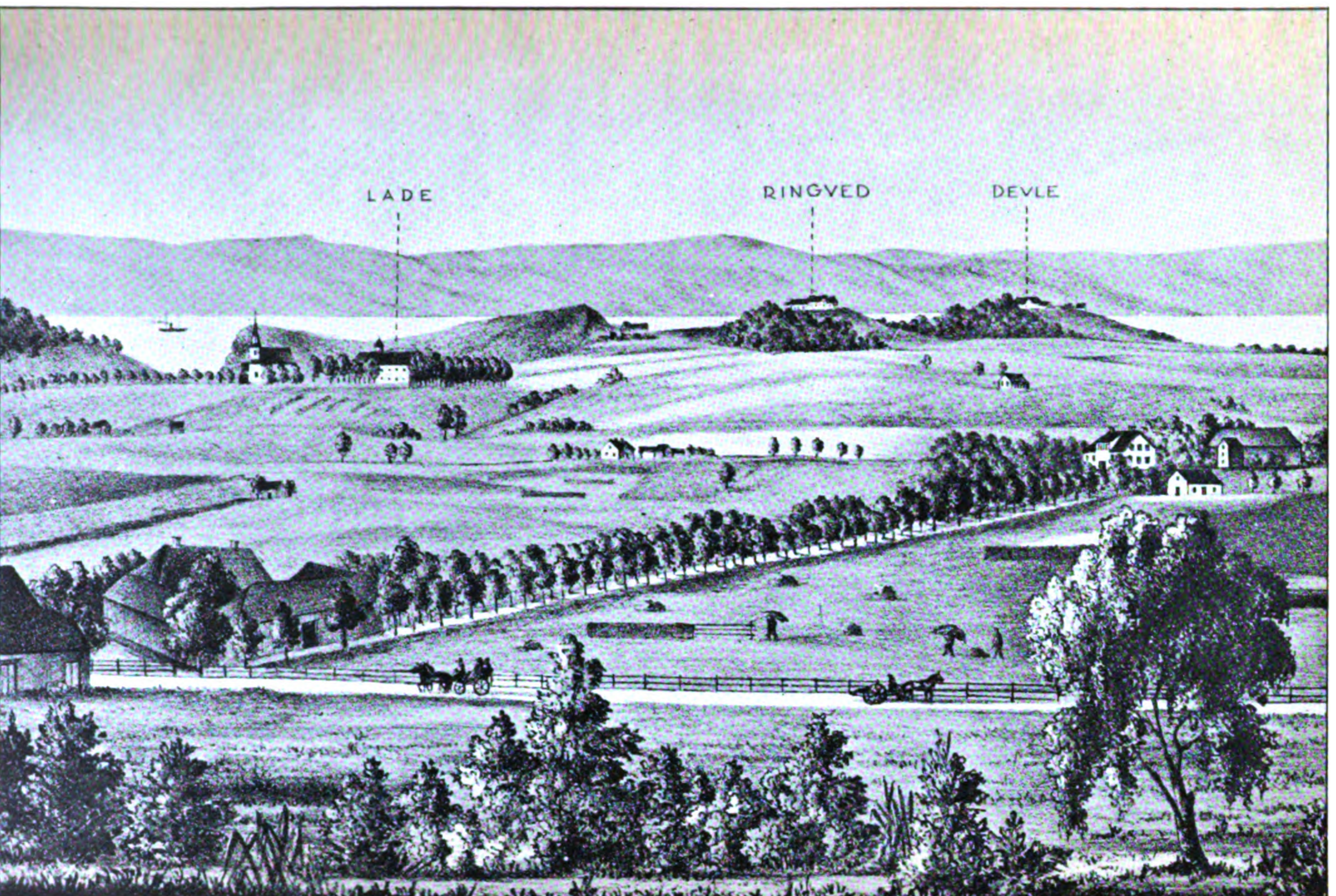
Med saksen har også fulgt de to sølv armlysestaker som også nu er i Kunstindustrimuseet. Der kan av auksjonen over Tordenskiolds efterladenskaper sees at Brun kjøpte saksen, men ikke stakene (pl. 11).

Det samme er tilfelle med Tordenskiolds bordklokke. Den fulgte en av rådmann Bruns døttre der var gift med sogneprest til Gildeskål Hans Bruun. Klokken blev kjøpt på auksjon av prost og sogneprest til Bodøen Arnoldus Schytte, der ved sin død testamenterte den til Universitetet, hvorfra den er overgått til det norske folkemuseeum (pl. 12). Samme vei har det portrett i oljefarver gått, som likeledes nu opbevares i norsk folkemuseeum.

Klokken, der er av sølv, er forsynt med Tordenskiolds våpen og ved dens håndtak står inngravert: „Partant, que vos vollets obeissent

[1]) Se fotografi og beskrivelse av pistolene under Tordenskiolds skifte.

Digitized by Google

Lade, Ringved og Devle (se s. 33).

Digitized by Google

Takdekorasjoner fra Ringved (se s. 34).

Digitized by Google

ma voix" og ved dens nedre rand: „Mais Apré les coiquettes ne me faitte sonner jamais", d. e.: „Sørg for at dine tjenere adlyder min stemme, men la mig aldri ringe efter kokettene".

Nevnte billede må efter all sannsynlighet være malt før Dynekilen, da han ikke bærer noen dekorasjon. Var det malt efter Dynekilen, måtte han rimeligvis ha hatt på sig den gullmedalje han ved den anledning blev tildelt. Det er således litet rimelig, hvad der sies i katalog for den historiske utstilling i Trondhjem 1897 at det skulde være malt i en mere fremrykket alder. En kopi av dette billede eies av oberstløitnant A. B. Wessel, Stavanger.

Av hvad tidligere er anført synes således Wessel-Brown-familjen å ha hatt i sitt eie: Det store originalbillede i legemsstørrelse som antas i sin tid å ha hengt i familjegalleriet på Ringved og som nu henger i Videnskapenes selskap i Trondhjem; det originalbillede som viceadmiral Peter Caspar Wessel-Brown ga kongen av Danmark, og endelig det billede som nu henger i det norske folkemuseum, og som også synes å være en original. Altså hele 3 originale malerier av Tordenskiold, hvilket vil si en meget stor prosent av dem som har eksistert. Når hertil kommer Schøllerkruset og Tordenskiolds pistoler og kanoner, samt en hel del andre gjenstande som vil bli nevnt ved behandlingen av hans dødsbo, så vil det innsees, at familjen Wessel-Brown har vist en utpreget interesse for mannen; men hans portretter stod kanskje ikke i høi pris i Kjøbenhavn, så nær efter hans forsmedelige død og begravelse.

Også Tordenskiolds d å p s d r a k t, bestående av løiert, hue og fotpose, har tilhørt denne familje. Den kan nemlig følges tilbake til H e r m i c h e n W e s s e l - B r o w n, datter av rådmann Brun og gift med stiftsprost i Trondhjem J a c o b T h o d e. Derefter kom den til hans sønn, H a n s T h o d e, sogneprest til Leksviken (død 1748), fra hvem den gikk over til hans eldste datter W e n c h e, gift 1784 med N i e l s T u f f på Tautra, hvor hun døde 1797. Drakten gikk derpå i arv til datteren K a r e n C e c i l i e, gift med maleren L a r s H a n s e n i Trondhjem (d. 1867), av hvem den i 1866 overlotes til distriktslæge H. M. A r e n t z, der selv var en sønnesønn av Wenche Tuffs yngre søster Lorentze. Arentz forærte den i 1893 til Universitetets oldsaksamling.

Fra ovennevnte stiftsprost Jacob Thode kommer også b o r d - og d e s s e r t k n i v som har tilhørt Tordenskiold. Fra stiftsprostens sønn, sogneprest til Vik i Sogn J a c o b T h o d e (d. 1817) kom de til en enkefru B r o c h, der forærte dem til sogneprest til

Nykirken Flottmann, der i 1866 forærte dem til sin svigersønn grosserer K. G. Fleischer, Bergen, hvis sønn Johan Fleischer nu eier dem.

12. *Ole Wessel* Ole Wessel, født 26de april 1687, var den 4de av Jan Wessels sønner som studerte teologi. Efter å være blitt kandidat var han i flere år Collega ved Trondhjems skole, men reiste 1710 til Kjøbenhavn for å søke prestelig virksomhet. Han var siden personell kapellan hos sognepresten til Aasted kald i Aalborg stift inntil året 1718, da han blev ansatt som skibsprest på linjeskibet „Sydermanland", chef kaptein H. Rostgård. „Sydermanland" var et av de orlogsfartøier som blev sendt op til Trondhjem under Armfelts innbrudd i det nordenfjellske og han lå således under beleiringen utenfor sin fødeby sammen med sin bror Caspar, der var chef for fregatten „Søeridderen"[1]). „Ingen anden af felt- eller skibspresterne vilde resolvere at følge med skibet formedels reisens vanskelighed ved vintertid," heter det i en ham senere meddelt attest av skibschefen; alene Wessel var altså villig, men han utstod — skriver han selv — „saa meget ondt, frost og kulde, at hans hilsen derover blev tilsat".

Som det vil sees av Eiler Wessels skrivelse til Tordenskiold[2]), foreslår denne (Eiler) at de to brødre skal dele Wedøens kald mellem sig, og Tordenskiold foreslår da også for kongen at han på denne måte hjelper to på en gang, således at han „befries for så dristelig oftere at søge Eders Majestæts naade". Eiler Wessel fikk imidlertid et annet kald og Ole Wessel måtte atter ut som skibsprest. Som sådan var han med på viceadmiral Rosenpalms eskadre som lå oppe under Norge. Men da hans „store svaghed" gjorde ham det vanskelig „at udholde paa sjøen længer", så innga han under 4de august 1719 en ansøkning om å erholde ekspektanse på Rygge sognekald. Den egenhendig skrevne ansøkning er datert Strømstad, hvor dengang kongen selv lå med sitt hovedkvarter. Denne ansøkning blev også få dage efter innvilget og bestallingen datert: Hovedkvarteret i Strømstad 8. august 1719. Det heter i bestallingen, at hans utnevnelse skjedde „i allernaadigst henseende til den reise, han om vintertid paatog sig med orlogsskibet Sydermanland til Vor Kiøbstad Trundhiem at gjøre, saa og den tro tjeneste, han broder, Vores Schoutbynacht Os elskelig Peter Tordenskiold Os haver beviist, dog uden conseqvents for andre." — Marstrand var dengang nettop inntatt og kongen lå og ventet på god

[1]) Se nærmere under Caspar Wessel.

[2]) Se under Eiler Wessel.

Digitized by Google

vind for å komme ditned. Først den 17de ankom kongen til Marstrand, og det er derfor feilaktig når Rothe sier, at Tordenskiolds bror ved den anledning fikk et meget godt prestekald i Norge. Sin bestalling hadde han allerede fått, men det er jo sannsynlig at kongen likeoverfor Tordenskiold har omtalt ansettelsen som en særlig nåde i henseende til hans „beviiste bravour og conduite".

Men på sitt prestekald måtte Ole Wessel vente i 5 år. Han synes å ha opholdt sig i Kjøbenhavn ved Tordenskiolds død, ialfall var han der ved auksjonen over hans efterladenskaper. Bernt Moe anfører at han i denne tid fristet en kummerlig tilværelse. Herpå tyder imidlertid ikke den omstendighet, at han kjøpte flere verdifulle ting på auksjonen, bl. a. en ring med en rosensten, der blev solgt for 150 rdl., en meget stor sum dengang. I sitt prestekald lå han i stadig strid med såvel sine overordnede som underordnede og blev i 1733 forflyttet til Vestby, hvor han døde 1748, efter at han i en lang rekke av år hadde kjempet med den sykdom, han hadde pådratt sig på toktet med „Sydermanland".

Men også hans efterkommere benyttet sig av slektskapet med Tordenskiold i sine supplikker. Således innga sønnen J o h a n P e t e r W e s s e l i 1746 en ansøkning til kongen om at han, som en brorsønn av Peter Tordenskiold, måtte forundes et av Universitetets stipendier til understøttelse, da han formedelst fattigdom ellers ikke kunde fortsette sine studier, eller og at han måtte bli ansatt ved sjøetaten, da han „havde begyndt at lære navigationen og besluttet at prøve sjøen for at fortjene sit brød". I betraktning av farbrorens utviste „troe Tjeneste" lot også kongen Universitetet beordre at understøtte ham ved første leilighet med et eller annet stipendium. Han gikk imidlertid tilsjøs og døde utenlands i hollandsk tjeneste.

En annen sønn, J e n s G r ø n b e c h W e s s e l, der efter sin tante justisrådinne Jentoft hadde arvet Stor-Hammer gård ved Hamar, ansøkte kongen om å erholde cancelliråds karakter imot at betale 300 rdl., ad pius usus, idet også han støttet sig til sitt slektskap med Tordenskiold. Han fikk endog karakter av „v i r k e l i g" cancelliråd, men summen var da forhøiet til 600 rdl., men til gjengjeld steg han derved 12 nr. høiere op i rangforordningen.

Fra Jens Grønbech Wessel er kommet det portrett av Tordenskiold som nu henger på Akershus slott. Billedet er øiensynlig malt efter det Schack-Klevenfeldtske originalportrett, men viser mere av figuren enn dette. På brystet Frederik IV's billede i brillanter med krone. Billedet er sannsynligvis kjøpt i Kjøbenhavn av Ole Wessel

Digitized by Google

like efter Tordenskiolds død. På baksiden av lerretet leses: Peter Wessel Tordenskiold admiral Ætatis 29. 1720 (gammel hånd). Et til lerretet klistret papir meddeler bl. a. følgende: „Utentvil malt i Tordenskiolds siste leveår efter originalen av Baltazar Denner. Billedet har måskje tilhørt Tordenskiold selv. Det eiedes av hans brorsønn kancelliråd Jens Grønbech Wessel til Storhammer gård på Hedemarken. Ved auksjon efter hans sønn Ole Waldemar Wessel blev det ca. 1820 kjøpt av prokurator, senere sorenskriver N. P. Trosdahl, som igjen i 1846 overlot det til amtmann Fredrik August Wessel-Berg."

Den 3dje sønn Joachim Wessel kan ikke sees å ha benyttet Tordenskiolds navn ved sin ansøkning om avskjed fra sin militære stilling med majors rang. Hans ansøkning innvilgedes imidlertid, og han gjorde sig som eier av gården Nedreqværn ved Mjøsen fremragende bemerket som foregangsmann på landbrukets område, i hvilken anledning han blev tildelt såvel den store gullmedalje som den store sølvmedalje av det kgl. danske landhusholdningsselskap. Fra ham nedstammer en ny gren av familjen, Wessel-Berg, i hvilken slekt Schøllerkruset i sin tid befant sig og hvorfra det sannsynligvis er kommet til Kunstindustrimuseet i Trondhjem, hvor det nu er.

18. *Anna Cathrine Wessel*

Anna Cathrine Wessel, den 4de av rådmannens døttre, er født 7de mai 1689. Hun var gift med en danske, sogneprest Jens Larsen Glisborg til Hafslo prestegjeld i Indre Sogn. I sin ansøkning om dette kald, datert Kjøbenhavn 23de november 1716, påberoper han sig sine tidligere innsendte attester „om sit forhold og sin megen udstandne møie". Dette kan muligens tyde på, at han har været skibsprest. Han forteller ellers i sin ansøkning, at kongen hadde bevist ham den naade, at ha hørt ham prædike dagen før. På ansøkningen hadde Tordenskiold gitt følgende karakteristiske påtegning:

„Allernaadigste Konge! Hav nu naade for denne fattige Supplikant, som Deres Kongl. Majestæt allernaadigst har hørt prædike. Jeg skal ikke denne gang understaa mig til at bede for nogen mere, som lever.

Min allernaadigste Konges allerunderdanigste
Troe Knægt
P. Tordenskiold."

Fra Hafslo blev Glisborg forflyttet til Ørlandets sognekald efter en ansøkning, som svigermoren Maren Schøller innga til kongen, da-

Digitized by Google

tert Trondhjem 2den november 1720[1]), og i hvilken hun yttret ønske om å kunne ha denne sin svigersønn i nærheten av sig til hjelp i hendes høie alderdom. I skrivelsen benytter hun anledningen til å takke „for den stoere Kongelige naade, Deris Mayt., allernaadigst har ladet falde pa mine børn, nemblig Tordenschiold, von Wessel og de fleere". For å underbygge suppliquen skriver hun også til geheimeråd og obersekretær Ditlef Wibe[1]), hvori hun bl. a. anfører, at hun „ved Deris Excell. er en Vehn af min Søn Tordenschiold".

Som tidligere nevnt — under Eiler Wessel — døde Glisborg i dette kald allerede 1722 og enkens bror presten Eiler Wessel søkte kaldet med den begrunnelse at „iblandt søskende var ingen sal. Tordenskiold kjærere end denne søster" — og fikk det.

P e t e r W e s s e l var den 14de i rekken av Jan Wessels barn og den 10de i rekken av sønner. Han var som bekjent ikke gift, men dermed er ikke sagt at han ikke efterlot sig avkom. Likeoverfor store menn vies alltid deres forhold til kvinnene en særlig interesse. Forgjeves har man hos Carl XII søkt efter den minste antydning til inklinasjon overfor det smukke kjønn. Hans utrolige mangel på interesse i denne henseende har ledet til den absurde tanke, at han ikke tilhørte det maskuline kjønn. Men denne tanke er som bekjent avlivet ved den siste undersøkelse og røntgenfotografering av 1917. *14. Peter Wessel — Tordenskiold*

Men på dette område finnes intet likhetspunkt hos Tordenskiold og Carl XII. Rothes fremstilling gir et sterkt inntrykk av, at han hos kvinnene hadde en høi stjerne, hvad der vel forøvrig ikke er anledning til å tvile om. Hans sterke personlighet og de dramatiske forhold som krigen og hans lysende karrière skapte rundt ham, gjør det uten videre innlysende, at han for sin samtids kvinner må ha stått som en skikkelse der måtte gjøre sig sterkt gjeldende. Det hører derfor inn under dette arbeides ramme å gi en redegjørelse for spørsmålet T o r d e n s k i o l d o g k v i n n e n e, sålangt de eksisterende kilder rekker. Hvor det gjelder rent personlige forhold har man da som sedvanlig Rothe som hovedkilde. Og da Rothe må betraktes som høist upålitelig, må beretninger der ikke kan kontrolleres mottas med alt forbehold. Jeg finner det imidlertid riktigst å gjengi også den tradisjonelle fremstilling.

Rothe avslutter sin kvartutgave med et „portrett" av Tordenskiold, således som de så ham, der personlig hadde kjent ham[2]). An-

[1]) Skrivelse i Riksarkivet.

[2]) Rothe levet jo ikke selv på Tordenskiolds tid, se forord.

Digitized by Google

gående hans forhold til det smukke kjønn heter det,[1]) at kvinner „vil siges at have været hans største Fornøyelse, mod dennem han vel ey uden Grund beskyldes i Enrum at have været alt for alvorlig, ja iblandt at være gaaen for vidt efter sin af Naturen mod dennem indpræntede levende Geist, samt ved unge Manddoms Styrke hæftende Passion. I det øvrige, naar jeg fratager denne Skrøbelighed, var han alvorlig Gudsfrygtig, og stedse hengiven under den Allerhøyestes Naade og Villie."

Vi vet at han fra faren hadde å ta i arv en berømmelig „capacité", den han delte med sine brødre Jan, der ved en smule uregelmessighet på dette område blev farfar til Herman, Ole og Caspar Wessel, og William, der også røpet tilbøieligheter på dette felt.[2])

Rothe anfører for egen regning[3]) at han har hørt fortelle „mangfoldige lystige saa og forliebte historier" om Tordenskiold fra hans ophold i Kristiania vinteren 1713—14, men av mangel på tilstrekkelig visshet forbigår han dem dog. Herav kan man vel da slutte, at de trekk han refererer andre steder i sin bok om denne side av Tordenskiolds liv, har tilstrekkelig sikkert grunnlag.

Men selv hvor han er sikker i sin sak, er han meget reservert, hvor det gjelder Tordenskiolds „particulaire" hendelser, dels fordi han finner det betenkelig å la dem trykke og dels fordi „tiderne ogsaa endnu er for nye, og ville maaskee falde somme til aldt formeget Erindring". Denne reservasjon er dog også, og øiensynlig fornemmelig, tatt i henseende til Tordenskiolds kontroverser med personer innen sjøetaten.[4])

Det er således magre kilder man har å øse av, og ialfall for magre til å skaffe grunnlag for en allsidig bedømmelse.

Lå Tordenskiold noengang stille med sitt fartøi, og det var ikke ofte, bad han alltid venner og bekjente ombord og fornemlig da av det smukke kjønn, sier Rothe, „thi som han just i deres Omgang fandt sin allerstørste Fornøyelse, saa elskede samme ham og igjen, som den der var bekjendt for ugierne at tabe nogen Combat".[5])

Dette refererer sig til et ophold i Kjøbenhavn. Senere berettes om en tildragelse i en havn ved Kjærringøene utenfor Bohuslenskysten. Her hadde Tordenskiold en mann, Olle (Oluf) Erichsen, til hvem

[1]) Rothe III, pag. 298.
[2]) Se senere.
[3]) Rothe I, pag. 145.
[4]) Rothe II, innledning.
[5]) Rothe II, pag. 29.

Digitized by Google

han stod i vennskapsforhold og hvorfra han fikk sine beste kunnskaper om fiendens foretagender. Da han like efter det mislykkede angrep på den svenske flåte på Göteborgs havn i 1717 passerte stedet, gik han derinn med linjeskibene „Laaland" og „Fyen", men fant mannen død og ingen tilbake uten enken med to av sine voksne døttre. „For at giengielde mod Børnene den Tieneste Faderen havde beviist hannem," sier Rothe[1]), „tog han een af disse kiønne velvoxne Piger om Bord til sig, og beviiste siden Barmhiertigheds Gierninger mod hende i nogle Aar, indtil han omsider efter gammel Skik og Vedtægt fik hende gift med een af sine Skippere." En bekreftelse herpå er det sannsynligvis, når man i skifteprotokollen[2]) finner en fordring fra Theodorus Andersen[3]) i Larvik sålydende: „Anno 1717 dend 24de Nov. betinget den salige Herre selv udi mit Hus i Larvigen Logemente til et svensk Fruentimmer, navnlig Ingeborg Olufsdatter Strøm, som efter hans egen Begiering nød Kammer, Kost, samt Tvæt, Ild, Lys, fra oventsaaende Dato til d. 30. Okt. 1719".

Og da han efter det uheldige utfall av angrepet på Strömstad lå med „Laaland" oppe i Fredrikstaddistriktet, hendte det sig en dag at en „deilig Bonde-Pige" var kommet ombord sammen med sin mor for å selge brød og annet til mannskapet. Tordenskiold lot dem ei alene kalle op til sig og holdt dem der i 24 timer for å kunne traktere såvel moren som datteren på det beste, „men da han derpaa med denn sidste ville raadføre sig om en slags Forandring han agtede at foretage med nogle Gardiner, og den kiønne Bonde-Pige ey vilde forstaae sig paa de Orlogs-Propositioner som Tordenskiold ventelig har gjort hende, reyste der sig en Slags Trætte imellem dennem, i hvilken, skiønt Bonde-Datteren til Slutning tabte Striden, begge bleve saa høymælede, at Præsten kunde høre det ind paa sit Kammer, og derfor siden paa sit Embeds Vegne gav den Forliebte en sømmelig Erindring".[4])

Fra samme tid skriver sig også en annen tildragelse der peker i samme retning. Tordenskiold hadde vært oppe ved Fredrikshald og var kommet ombord kl. 10 om kvellen. Han merket først da at han ikke hadde sin kårde, en svensk pilt av beste slags, som var foræret ham av en svensk officer. Han savnet likeledes sin stokk, utstyrt med gullknapp, innfattet med små edelstener. Da han nødig vilde miste disse

[1]) Rothe II, pag. 199.
[2]) Tordenskiolds skifteprotokoll D. R. A.
[3]) Postmester i Larvik.
[4]) Rothe II, pag. 312.

Digitized by Google

gjenstande og særlig kården, bad han, da det var natt og man i disse trakter fryktet fiendtlige patruljer fra grensen, en officer om å bemanne hans chaluppe og ro inn til land, hvorfra han skulde sende noen av chalupperoerne opover veien til Fredrikshald, hvor de på halvveien vilde finne et bondehus, hvor de skulde be den pike, som hadde vært hans veiviser, om å gå med dem til det sted, hvor Tordenskiold på veien var stått av hesten, og der lete efter de tapte gjenstande. Piken var straks villig og fant trods mørket hurtig det eftersøkte til Tordenskiolds store glede. „Andre formente," sier Rothe[1]), „vel at det var noget underligt, at en Pige, blot ved den Ære hun havde haft at være hans Ledsagere paa Veyen, havde ved det Tordenskiold steg fra Hesten saa særdeles indprentet sig dette Sted, at hun endog i Mørke kunde kiende det igien, hvorfore og mange sluttede, at Tordenskiold tilligemed Pigen havde maaskee søgt at kiende Urterne og Dalen aldt for nøye".[2])

Av mere humoristisk art er en tildragelse fra Østersjøen i 1718, da Tordenskiold var chef for linjeskibet „Ebenezer", som tilhørte admiral Rabens eskadre. Han var kommet undervær med at en viss fornem frue skulde passere disse farvann, og da han særdeles gjerne vilde gjøre hende sin opvartning, la han sin kurs således, at han mente å treffe vedkommende skib. Uheldet vilde imidlertid, at det fartøi han stopper og border[3]) slett ikke har ombord vedkommende efterlengtede frue, men derimot 2 ham ganske ubekjente gamle, bedagede koner, i hvilken anledning hans mislykkede anslag blev så almindelig bekjent, at Rothe ikke kan undgå å nevne det, „skiønt man for Resten nok veed, at denne kiekke Neptuni Søn aldrig har været bange for en deilig Venus, og derfor ey giordes nødig mange Beviser derfor at fremføre".[4])

Denne opfatning av hans utpregede sjømannsmessige interesse for det smukke kjønn deles dog ikke av hans tidligste biografer. I den første levnetsbeskrivelse av Tordenskiold, utkommet på tysk i 1721 og skrevet som en samtale i de dødes rike mellem Tordenskiold og Martin Tromp[5]) skildres han tvertimot som den trofaste elsker. På Tromps forespørsel om han i sitt dådrike liv har været ganske uanfektet av de pile, som Cupido pleier å bruke, svarer han, at han tvert-

[1]) Rothe II, pag. 314.

[2]) Se fremstillingen av dette tidsrum under 1717, hvorav fremgår, at Rothes historie er litet trolig.

[3]) Se senere. Fartøiets logbok taler avgjort imot Rothe.

[4]) Rothe III, pag. 37.

[5]) Oversatt på dansk og utgitt av C. F. i 1745.

Digitized by Google

imot „virkelig elskede Fruentimmerne, men da jeg ikke var meget for Forandringer, saa nød alleene ikkuns Een mine Caresser". Da han reiste fra Kjøbenhavn, har et visst fruentimmer, der ikke just var av noen høi stand, men dog så charmant som en engel, utøst mange tårer for ham, og han vilde gjerne vite hvorledes hun har vært til mote, og hvor meget hun har vætet sig med tårer, da hun har fått den bedrøvelige tidende om hans død. Det er ikke umulig at denne yttring tar sikte på den nedenfor nevnte Pernilles mor, men det kan jo også ha vært andre. Til skifteretten[1]) inngir således Mette Rasmusdatter en fordring, idet hun anfører: „Som den salig herre admiralen har bragt mig om min ære, saa jeg ved hannem har faaet et barn, saa har han og igjen forsaavidt hjulpen mig til æren, idet hand bragte mig i ægtestand med en hyre kudsk her i Staden ved navn Ole Jacobsen som nu er min ægtemand." Mette innsender nu til boet anmodning om å få hvad Tordenskiold skal ha lovet hennes mann — tøi til brudeklædning av sort damask og likeledes kost og logi fra den tid hun kom av sin tjeneste den 18de april til 16de november 1720. Anmodningen blev efterkommet.

Men også Rothe antyder mere alvorlige inklinasjoner fra Tordenskiolds side; denne gang var det imidlertid en dame i Kristiania. Like før angrepet på Strömstad i 1717 sendte Tordenskiold nemlig en kadett op til general Wedel med anmodning om svar på en skrivelse, og med samme kadett sendte han også et brev til en viss dame i Kristiania som han hadde stor godhet for og som på sin side ikke viste sig uimottagelig for hans kurtise. Dette fremgår av en hel bunt breve som blev funnet blandt papirene i Tordenskiolds dødsbo, „i hvilke Breve hannem adskillige artige Oplysninger ere meddelte"[2]). Brevene finnes nu ikke mere. De blev sammen med hans øvrige private korrespondanse opbrent av Knud Brun.

Kun ett sted har man Tordenskiolds egen uttalelse om at han tenkte på en alvorligere forbindelse med det smukke kjønn. Dette fremgår av et brev skrevet utenfor Göteborg 29de juni 1719[3]) til cabinetssekretær Lüdersen, hvor han omtaler sitt glansfulle møte med den engelske ambassadør grev Carteret, der var på vei til Sverige for å arbeide for freden. Tordenskiold sier at han måtte gi Carteret sitt ord på at han vilde komme til England, „hvor en smuk frøiken med 80,000 Pund Sterling, cousine af G. N., nok vilde staa mig an, som de

[1]) Tordenskiolds skifteprotokoll, D. R. A.
[2]) Rothe II, pag. 239 note.
[3]) Se senere.

Digitized by Google

gode Herrer iblandt andet behagede at plaisantere". Hvorvidt det er ved denne anledning eller ved hans senere møte med ambassadøren i Kjøbenhavn, at han har fått vedkommende dames portrett, kan ikke konstateres. Portrettet er imidlertid funnet innsatt i hans lommebok og Tordenskiold har i en notat, funnet i samme bok, anført: „Ambasadeur Carteret — frøiken Noris et südskendebarn af Lord Nothingham, en frøiken af 80,000 Pund Sterling".[1])

I nevnte brev anfører han angående de mange penge: „I Sandhed det var ikke saa galt, thi jeg legger dog intet paa Kiste-Bunden som Ordsproget lyder". Dette siste er nu ikke riktig, som vi senere skal se; men at denne Carterets anmodning om å komme til England for å ta vedkommende dame i nærmere øiesyn har vært en medvirkende årsak til hans utenlandsreise, er øiensynlig ganske utvilsomt.

Av hvad ovenfor er anført av spredte trekk angående Tordenskiolds forhold til det smukke kjønn, vil muligens mange mene å kunne utta tilstrekkelig av linjer og farver til å kunne danne sig et billede av mannen. Der er sikkerlig blandt disse mange enkelte som på det foreliggende grunnlag finner årsak til å felde en streng moralsk dom over personen. Det er mulig at enkelte har rett til det, det beror alt på de stene man selv har til rådighet og hvilken rett man har til å kaste dem. Men all retferdighet tilsier at man holder billedet mot bakgrunnen av den tids daglig liv i Norden, og den er ikke lys. Krigen skapte dengang som nu forhold der skarpt avveg fra det normale, også i moralsk henseende. Kongehusets medlemmer gikk foran uten noesomhelst omsvøp, hvor det gjaldt illegitime forhold, og adelen fulgte efter i resonnans med den angivne tone. Rothe sier jo også uttrykkelig at den av Tordenskiold i det ene tilfelle anvendte fremgangsmåte var overensstemmende med gammel skikk og vedtekt. Og den store tidens skildrer av seder og skikke, Ludvig Holberg, hevder[2]) at samtidens Lucretia ikke var noen gås og at det derfor daomstunder ikke mere var moten å myrde sig selv for å forsvare sin kyskhet.

Den eneste som jeg har sett felde en moralsk dom over Tordenskiold på dette område er Hammarskjöld.[3]) Jeg undtar her den lille snert dessangående som en av Tordenskiolds samtidige gir ham i det foran angivne „portrett".

Foranledningen til Hammerskjölds dom ligger i den hensynsløse måte hvorpå danske — og norske, f. eks. Kielland — forfattere har

[1]) Se fotografi og nærmere om boken under Tordenskiolds skifte.
[2]) Den Vægelsindede.
[3]) Hammarskjöld: Om Tordenskiold och svenskarne, pag. 81.

Digitized by Google

skildret Staels karakter, spesielt som spiller, og han mener øiensynlig å ha rehabilitert ham (Stael) ved å henvise spesielt til den omstendighet at Tordenskiold av sin skibsprest blev gjenstand for forestillinger. Hvorvidt hensikten har helliget midlet får bli enhvers sak å avgjøre. Men det kan da muligens være på sin plass å henvise til Svensk Biografisk Lexikon öfver namnkunniga svenske män 1848, hvor det heter: „Det er dog troligt att Tordenskiold varit en man av vida större moraliskt värde, än Stael; men man får her ej särsjilt bryta staven öfver Stael, utan ihågkomma den immoraliska riddare-moralen, som väl ännu anser spel och duel förenliga med hederns lager".

Det er at merke at vedkommende forfatter spesielt henviser til Tessins referat om affæren. Men herom mere senere. Jeg har funnet å burde medta dette her, for at alle de momenter som kan skaffes tilveie til bedømmelse av forholdet, skal foreligge.

Til videre belysning av forholdet skal jeg anføre den avstamning som man med sikkerhet og efter tradisjonen kjenner efter Tordenskiold. Først må da nevnes Holmens ministerialbok, som viser at Tordenskiold hadde en datter Pernille, hvis mors navn ikke kjennes, kun vet man at hun bodde på „Wandkonsten". Pernille begravedes på Holmens kirkegård 2den mai 1721, ¾ år gammel. Herom sier ministerialboken:

„2. Maj 1721 Kierckegaarden. Sl. Vice-Admiral Thordenschioldtz uægte Datter Pernille, 3 Fierdingaar, fra wandkonsten".

Som tidligere anført er det mulighet for at det er denne forbindelse det siktes til i den levnetsbeskrivelse av Tordenskiold som utkom 1721 og hvor forfatteren lar Tordenskiold si til Tromp at han caresserte en kvinne i Kjøbenhavn, og at hun kun var av ringe stand.

Cand. philos. G. Wessel, der har utgitt stamtavlen over de eldre norske familjer Wessel (1898) sier under omtalen av Tordenskiold, at „visstnok døde han ugift, men der finnes allikevel slekter både her i landet (Norge) og i Sveriges sydlige kystdistrikter, der sier sig, og visstnok med rette, å nedstamme fra Tordenskiold". En sannsynlighet herfor finner man i hvad tidligere er anført fra Kierringøen og det synes således ikke å ha vært helt berettiget, når legenden har tillagt kvinnene i det sydlige Sverige den skremmende bemerkning, at „nu kommer Törnskiöld och tar dig". Fra Skåne sies å stamme en slekt ved navnet Wessel, som efter ovennevnte cand. philos. Wessels uttalelse har mulighet for å være en forgrening av hovedstammen. Noet avgjørende bevis foreligger såvidt vites ikke, således at man kun har tradisjonen å holde sig til.

Digitized by Google

Av de tilgjengelige dokumenter fremgår at Tordenskiold kun 4 ganger har vært på ganske korte rekognoseringer iland på den skånske kyst. Det er derfor grunn til å betrakte den tradisjonelle overlevering med all skepsis. Det må bemerkes, at der i Skåne finnes et sted ved navn Wesseltoft, som har eksistert lenge før Tordenskiolds tid, og der er jo all rimelighet for at den skånske Wesselslekt stammer herfra.

Den første av denne gren, som altså skulde være Tordenskiolds sønn, var bosatt i Skåne, visstnok som mølleeier, men han er forøvrig ukjent, likesom man ikke kjenner hans fornavn. Av dennes 4 barn reiste 2 døttre til Island, og deres videre skjebne er ukjent. Den yngste sønn drog til Kjøbenhavn, hvor han var kjøbmann og døde barnløs.

Den eldste sønn Christian Wilhelm Wessel, født i Skåne 1752, utvandret som ung til Norge, hvor han kom i Bernt Ankers tjeneste ved Moss jernverk. Ved Ankers død fikk han som gave et av dennes møllebruk (Klostermøllen) på Moss og drev dette til sin død 1842. Efterslekten har vært mølleeiere og ingeniører og den eksisterer ennu.

Under krigen med Sverige i 1788 deltok Christian Wilhelm Wessel i affæren ved Kvistrum og et par andre trefninger. Sin oplevelse fra krigen mindedes han gjerne med stor forkjærlighet. Han var en fra karakterens side utmerket personlighet, om han enn i adskillige dele var litt original. Innen hans efterkommere opbevares således erindringen om hvorledes han til daglig bruk alltid gikk iført grågul klædedrakt med kalvekryss og med høie tykksålte ridestøvler, hvortil han ved høitidelige anledninger bar en grågul silkevest, som f. eks. når han, der var en flittig kirkegjenger, ved ofringer i kirken „skred frem foran både fogd og skriver". Det var blitt en gammel skikk at Wessel skulde gå først. Høitideligheten mistet likesom noe av sitt særpreg, når ikke den verdige gamle skikkelse anførte.

Like til sine siste dage var oldingen rask og rørig, om enn sorgen over hans eldste og kjæreste sønns plutselige død satte sitt merke på ham. Som eksempel på, hvor rask han enda på sine gamle dage var, fortelles, at han på en av sine allersiste fødselsdage, altså i en alder av 85—90 år, spendte så kraftig i takbjelkene hjemme, at merket vistes i mange år, idet efterkommerne av venerasjon sørget for at det ikke blev overhvittet ved reparasjoner.

Som et bidrag til tegningen av hans resolutte og besluttsomme

Digitized by Google

karakter hitsettes et par småtrekk, som en av hans efterkommere godhetsfullt har meddelt[1]):

Da han en aften hadde lest høit for sine sønner om Tordenskiolds kamp i Dynekilen, slog han med ett boken igjen med de ord: „Peter og Nicolai, gjør båten straks klar, imorgen tidlig reiser vi derned", og næste morgen drog gubben i sin åpne båt de ca. 6 mil til Dynekilen og tilbake.

Ved en annen leilighet, da han hadde merket at hans ved blev stjålet, anbragte han en kruttladning inne i noen av vedstykkene. Dagen efter sprang et sådant vedstykke hos en gammel kone ute i byen med den følge at ovnen revnet og pipen sprakk. Under stride tårer og dyktig redd opsøkte tyven bestjålne og bad om forladelse. „Naa ja," sa gamlingen, „for denne gang skal jeg sette ovnen og pipen istand; men nu vet du for eftertiden hvad slags ved jeg har."

Da der i mølledammen, hvor Wessel tok meget ål, blev stjålet, overrasket han engang tyven, der til straff blev dukket flere ganger i renden og så fikk gå. —

Dernæst eksisterer en tradisjonell avstamning fra Tordenskiold i en linje der har sitt utspring i Holmestrand. Stamfaren het Jacob Wesselsen Eid og menes efter tradisjonen å ha vært sønn av Tordenskiold og født et sted i perioden 1712—19. Medlemmene begynte i 3dje generasjon å kalle sig Wessel og linjen eksisterer den dag idag. Tradisjonen har imidlertid vist sig å være uholdbar. Nevnte Jacob Wesselsen Eid er født i 1695 eller 96 og kan således umulig være sønn av Tordenskiold. I 1726 eller 28 kjøpte han gården Søndre Eid ved Vittingfoss i Sandsvær. For å kunne kjøpe må han ha vært myndig, og dermed bortfaller muligheten for hans fødselsår 171?[2]). Til ytterligere bevis kan henvises til T. O. Gran: Sandsværs Saga, hvor det heter: „Det har gått det sagn i bygden at stamfaren, Jacob Wesselsen Eid skal ha vært en sønn av sjøhelten admiral Peter Wessel Tordenskiold. Dette er „løgn og forbandet dikt". Jacob Wesselsen Eid døde på Søndre Eid 29de april 1762, 66 år gammel, og blev begravet ved Tuft 8de mai. Han var altså født 1695, da Tordenskiold bare var 6 år gammel." —

Men der finnes ennu en tradisjonell avstamning. Denne skal ha sitt utspring et eller annet sted i grevskapene eller deromkring, hvor Tordenskiold skulde ha hatt et verft eller oplagssted for skibe. Dette

[1]) Kilden er fremdeles cand. philos. G. Wessel.

[2]) Meddelt mig av cand. philos. G. Wessel.

Digitized by Google

må rimeligvis ha vært Jørgen Pedersens verft i Langesund eller Hølen verft ved Larvik, hvor han opholdt sig meget. Her skal han da efter tradisjonen ha stiftet bekjentskap med en særdeles vakker ung pike, og dette bekjentskap utviklet sig til en elskovsforbindelse. Resultatet herav blev to barn, en gutt og en pike. Guttens efterkommere bosatte sig siden i Urskog, hvor denne familje, der antok navnet Wessel, fremdeles finnes. Flere av dens ætlinger sies i ansiktstrekk, spesielt hvad nese og hakeparti og øinene angår, å vise en typisk likhet med den store stamfar. Dette skal i særlig grad ha vært tilfelle med en yngre ætling der nylig er død. Han skal ha hatt et fullstendig „Tordenskioldsansikt", likesom han også i temperament skal ha lignet sin store stamfar meget. Der finnes, såvidt vites, intet holdepunkt i kirkebøker eller andre dokumenter, til bekreftelse eller avkreftelse av tradisjonen.

I det hele tatt er det vanskelig på grunnlag av kirkebøker å finne noe spor efter Tordenskiold på dette område. For det første fordi så mange av kirkebøkerne fra denne periode er forsvunnet og for det annet fordi man dengang ikke hadde de Castbergske love, der på en betryggende måte kunde fastslå paterniteten — også i kirkebøkerne Men et spor finnes der — men det er også ganske merkelig, bl. a. ved at det intet har med paternitet å gjøre. Der finnes nemlig i en kirkebok i Kristiansand følgende anførsel: „1739 begravet en fattig Pige som fordum var besovet af Tordenskiold".

Dette må vel være toppunktet av berømmelse — enten for pikebarnet eller for Tordenskiold, eftersom man tar det. I hvilken hensikt eller fra hvilket synspunkt denne nekrolog — og til og med i en kirkebok — er prestert, er ikke godt å si. Men er det — 19 år efter Tordenskiolds død — ment som et saliggjørende moment for pikebarnet, da har det sikkert interesse til bedømmelse av Tordenskiolds plass i samtidens opfatning. Og det kan vel også være på sin plass å ta i betraktning, at en mann med sådanne attraksjoner overfor det smukke kjønn må ha vært mere enn almindelig vanskelig stillet overfor de moralske krav, hvorfor en tilsvarende mildhet i bedømmelsen av mannen muligens vilde falle naturlig.

Noen resultater av genealogisk interesse kan ikke finnes efter denne foreteelse. Og resultatet av disse undersøkelser blir da, at der ikke med sikkerhet kan påvises noen avstamning efter Tordenskiold. Det eneste avkom man med visshet kjenner, døde som nevnt i en meget ung alder, og Mettes barn er gått over i hyrekusken Jacobsens slekt.

Hans navn ophørte da med ham, for senere å dukke op i en side-

Digitized by Google

gren, hvor det imidlertid igjen snart gikk under. Dette forhindrer dog ikke at foreldre i ubetenksomhet viser sine barn den bjørnetjeneste å bebyrde dem med dette meget krevende navn. Der skal således[1]) eksistere en mann som med hjemmel i en vidt forgrenet avstamning fra en av Tordenskiolds søstre bærer det stolte navn: Peter Wessel Tordenskiold Hulvand. Dette vil — til held for de ennu ufødte — visstnok umuliggjøres ved den nye navnelov.

William Wessel var født 14de august 1692. Han var først sjømann og blev på en av sine reiser gift i Irland med Eleonore de Bods. Han sluttet imidlertid sjøen og overtok forvaltningen for sin mor av Stjørdalsgodset[2]), hvor han bodde på Tangen. Allerede før skiftets avslutning i 1735 hadde han overtatt godset, men kjøpesummen blev likvidert ved boopgjøret. Dette var en av årsakene til den foran anførte strid mellem Karen Wessel-Brown og hennes mor, idet den førstnevnte hevdet at hun hadde samme rett til Ringved som William Wessel til Stjørdalsgodset, da de begge med samme bindende virkning var tilskjøtet barna. 15. *William Wessel*

William Wessel hadde i sitt ekteskap ingen barn; men som brødrene Jan og Peter efterlot han sig „naturlig" avkom. Sønnen William, født 1716, overtok bestyrelsen av Stjørdalsgodset for sin mor, der hadde nedsatt sig i Trondhjem. Han utvidet godset med den store Værnes gård, hvor han tok bopel. Han erholdt også bevilling til å drive gjestgiveri ved Sandfærhus fergested, hvilken gård han jo også eiet, og senere likeledes på Stjørdalshalsen. Omtrent 1755 fikk han, merkelig nok, karakter av kaptein av dragonene. Hvad foranledningen kan ha vært til at han fikk en militær og ikke en civil karakter, er ikke godt å se. Noen tidligere militær stilling kan han ialfall ikke sees å ha hatt. Det interessante ved tildragelsen er imidlertid at han ved sin ansøkning om denne karakter påberoper sig sitt slektskap med Tordenskiold. Og dette gir som nevnt igjen hans fætter presten Peter Wessel-Brown påskudd til, under samme henvisning til slektskapet med Tordenskiold, å søke om å komme i besiddelse av constitorialråds tittel, hvad han jo også opnådde. Dette slektskap med Tordenskiold vedblev altså å spille en stor rolle for de fleste av familjen, såvel av ekte som av uekte avstamning, når de vilde opnå en eller annen begunstigelse hos de styrende nede i Kjøbenhavn.

1) Dagsposten for 19de august 1922.

2) Se skiftet efter Jan Wessel, Strinda sorenskriveris skifteprotokoll, Statsarkivet, Trondhjem.

Digitized by Google

16. Caspar Wessel

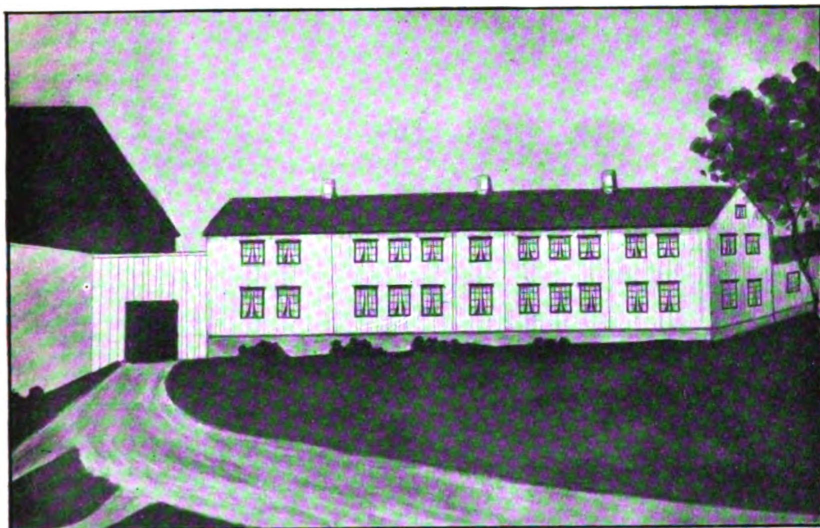
C a s p a r W e s s e l, den yngste av rådmann Jan Wessels 12 sønner, er født 1ste november 1693. Det er ganske interessant i denne anledning å konstatere en feil i Jan Wessels bibel, idet han i denne angir guttens fødsel til 2nen november. Jan Wessel anfører nemlig ved siden av datoen „Alle Helgens dag", og denne var fra år 731 henlagt til 1ste november. Først i 1770 henlagdes den til første søndag efter hvert års 1ste november. Rothe angir 1ste november, og det er rimelig at han på dette område er pålitelig, da han sier at han såvel skriftlig som muntlig har hatt anledning til å konferere med mannen.

Caspar Wessel kom tilsjøs allerede i 11-årsalderen, altså samme år som broren Peter rømte hjemmefra. Rimeligvis må han da ha faret med sin fars kreyert „Pellicanen", der førtes av hans bror Jan. Allerede som 18 års gutt får han selv fartøi å føre, idet han får farens kreyert „Pellicanen" — en annen og mindre enn den ovenfor anførte — og avseiler med denne til Flensborg[1]). Han forliste imidlertid under Jylland, og han fikk derefter et fartøi „Cronprinsens Gallei" å føre. Da imidlertid dette blev solgt til staten og utrustet som snau, bestykket med 10 stk. 4 punds kanoner[2]), blev han ansatt som chef på en Danneskiold tilhørende kaper „Greven af Laurvigen", men var så uheldig i 1715 å forlise også dette fartøi under Læsø, hvor fartøiet gikk helt tapt. Samme år fikk han ansettelse i marinen. Garde angir denne ansettelse til 26de oktober 1716 og da som kaptein, men dette må være galt, hvad der fremgår av en senere ansøkning fra Wessel, hvor det heter at han har tjent sin arvekonge og fedrelandet og „vovet liv og blod og i aarene 1715 og 1717 som sø-captain kommandert i trende haarde fægtninger....". I 1715 må han ha vært løitnant og deltok som sådan i Rabens slag ved Rügen 8de august på orlogsskibet „Sophie Hedvig". Under slaget har han av en eller annen grunn midlertidig ført kommandoen på fartøiet[3]). Når Rothe sier at Caspar Wessel i 1716 var med i admiral Gyldenløves flåte som chef for linjeskibet „Elephanten", da er dette uriktig. Dette fartøi var Gyldenløves flaggskib, dets chef var kaptein N. F. Suhm og admiralens flaggkaptein var kommandør W. v. Schindel.[4])

Det vilde da også vært ganske utenkelig at man skulde ville sette som chef på linjeskibe, og til og med på admiralskibet en i marinen ganske ny mann, hvis erfaring på sjøkrigsområdet kun innskrenket

[1]) Rådstueprotokollen 1712, Statsarkivet, Trondhjem.
[2]) Se Garde.
[3]) Brosch, Vemmestoftes historie III, pag. 90—95.
[4]) Se Garde.

Digitized by Google

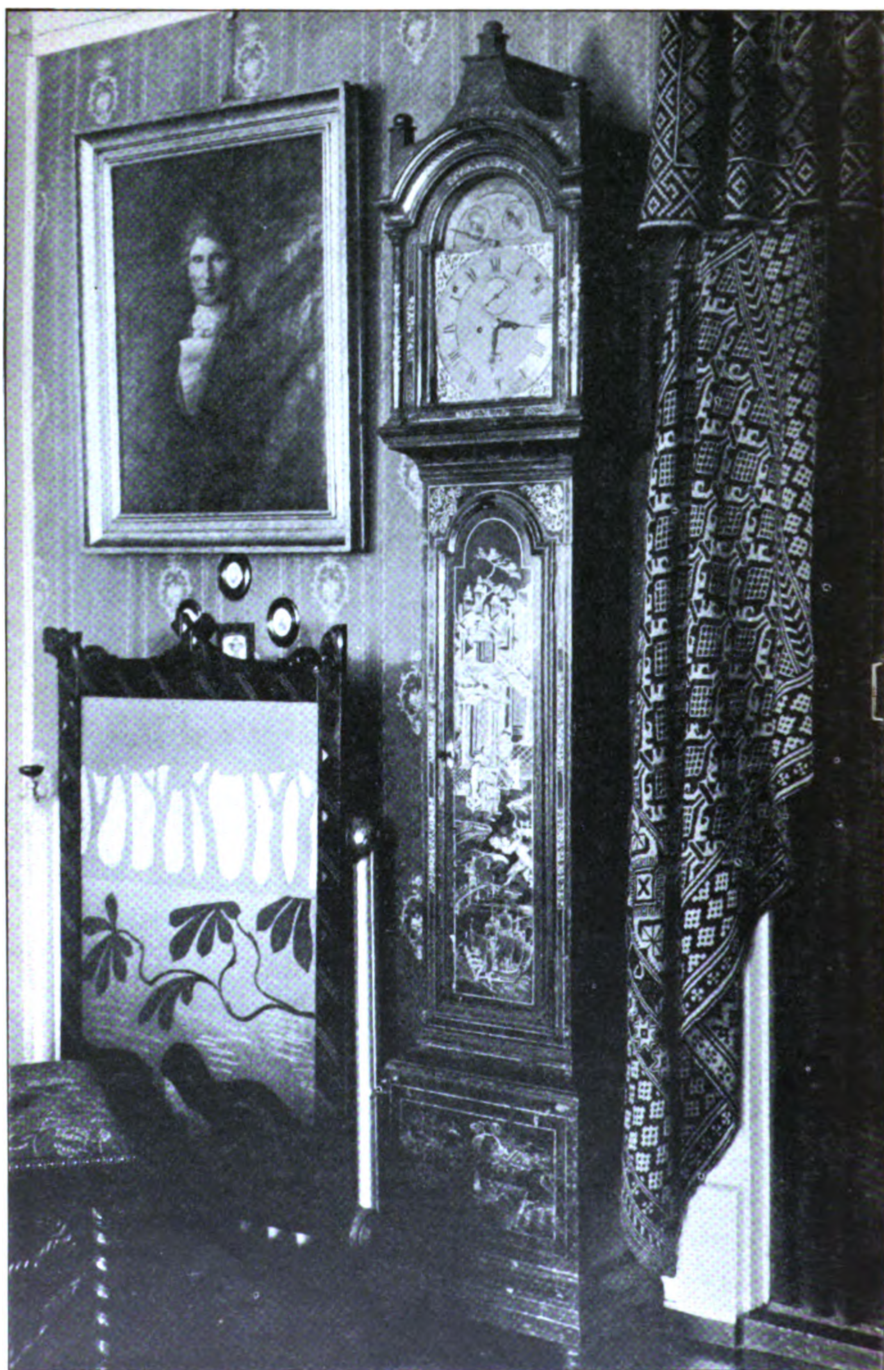

Ringved hovedbygning som den antagelig var på Jan Wessels tid (se s. 34).

Salutkanon som muligens har tilhørt Tordenskiold (se s. 36).

Digitized by Google

„Seiersverk“ som sannsynligvis har tilhørt Jan Wessel (se s. 35).

Digitized by Google

sig til noen års kapertjeneste. Som bevis herpå tjener også den omstendighet, at han senere som selvstendig kommanderende kun hadde fregatter å føre.

Det riktige er[1]) at Caspar Wessel i november 1716, altså like efter sin utnevnelse til kaptein, blev sendt med Tordenskiolds eskadre til Norge for der å ansettes på galleieskadren. Selv efter Gardes ansettelsesdato blev altså Caspar Wessel kaptein i marinen før han hadde fylt sine 23 år, altså i en ennu tidligere alder enn Tordenskiold. Det er sikkert en fullt berettiget slutning, at Tordenskiolds innflydelse har spillet en fremtredende rolle ved Wessels avancement. Om han ikke skriftlig har intervenert ved ansettelsen, hvad der ikke kan sees at han har gjort, så har dog hans bedrift i Dynekilen sikkert gjort sitt til. Det er også nettop på denne tid at Tordenskiold overfor kongen fremholder ønskeligheten av at han blir øverstkommanderende i Nordsjøen, under hvilken kommando også hørte galleiflåten i Norge. Denne viktige kommando blev ham da også betrodd, og hvad mere er, han fikk den usedvanlige begunstigelse selv å kunne ansette og avsette officerer på sine fartøier. At han da overfor broren Caspar, likesom overfor sine øvrige brødre og svogre, har gjort sin innflydelse gjeldende, synes uten videre innlysende.

Under 15de februar 1717 blev Caspar Wessel av Tordenskiold beordret som chef for galleien „Printz Carl", og gitt kommandoen over 10 av galleiflåtens fartøier, hvormed han skulde sette sig fast i den bohuslenske skjærgård for derfra å operere mot Sveriges sjøverts forbindelser. Da der denne vinter var en meget streng frost, frøs han[2]) inne med sine fartøier i Smøgen, en havn på den bohuslenske kyst, og var her nær kommet ilde fra det. Svenskene samlet nemlig endel tropper, der forsynt med noen kanoner vilde forsøke over isen å bemektige sig galeiene. Wessel viste sig imidlertid situasjonen voksen. Han holdt det gående med ising rundt fartøiene, inntil en storm brøt sperringen, så han kom sig ut.

Efter den mislykkede kamp på Göteborgs havn i mai 1717 blev Caspar Wessel midlertidig chef for linjeskibet „Fyen" efter kaptein G. Sivertz der var falt i slaget. Her blev han dog allerede i juli avløst av kaptein H. J. Rostgård, og blev derefter beordret som chef på fregatten „Søeridderen", efter at kaptein Vosbein på grunn av sin insubordinære optreden overfor Tordenskiold før angrepet på den svenske flåte i Göteborg var blitt frabeordret denne kommando. Før-

[1]) Se Garde.
[2]) Se Rothe.

Digitized by Google

enn overtagelsen av denne kommando fant imidlertid angrepet på Strömstad sted, og under dette tjenestgjorde Caspar Wessel som Tordenskiolds flaggkaptein på linjeskibet „Laaland" og var en av de to officerer på dette fartøi som ikke blev såret. Efter Strömstad overtok han „Søeridderen", som han førte til krigens slutt. I den gjenstående del av 1717 og i 1718 konvoyerte han transportene mellem Norge og Danmark og var hermed så heldig, at intet fartøi gikk tapt. I slutten av 1718 blev han med sitt fartøi sendt til Trondhjem for å delta i forsvaret av denne by ved Armfeldts innfall i det nordenfjellske.

Da jeg ikke senere under behandlingen av den Store nordiske krig kommer tilbake til denne krigsskueplass, kan det ha sin interesse på dette sted å omtale de sjømilitære disposisjoner i Trondhjemsfjorden ved denne anledning.

Som tidligere anført blev linjeskibet „Sydermanland", chef kaptein H. J. Rostgård, også sendt til Trondhjem i samme anledning. Her ombord var som skibsprest Ole Wessel, og således lå altså to brødre Wessel utenfor sin fødeby under for denne særdeles vanskelige omstendigheter. Med „Sydermanland" var også fra Danmark fulgt hukkerten „Landsorth", chef løitnant L. de Ferry, samt en konvoy transportskibe.

Men også et fjerde orlogsfartøi, den bergenske fregatt „Haab Galley" var tilstede. Denne var plasert øst for Munkholmen, „Sydermanland" og „Søeridderen" rett ut for Ilsviken for å flankere angrep på Skandsen, og hukkerten „Landsorth" ved Nidelvens munning for å bestryke denne[1]). Tilsammen førte disse orlogsfartøier 112 kanoner. Av festningsverker hadde man den nettop fullførte Christiansten festning, som dekket byen mot landsiden østover, fortet Møllenberg lenger nord og nærmere elven på samme side. Mot vest sperret Skandsen tvers over Ileeidet innmarsjen denne vei, og fra Skandsen og østover langs elven lå de av svenskene i sin tid opkastede voller.

Men hertil kommer Munkholmen. Den har sin merkelige militære historie. Den hadde som bekjent i sin tid vært rettersted, så blev den sæte for et munkekloster. Da imidlertid Trondhjems by, efter å være avstått til Sverige ved Roskildefreden, blev beleiret og tilbaketatt av de norske, hadde disse under beleiringen opkastet en skanse på Munkholmen av de gamle tilbakestående klostermure. Den blev således benyttet som basis for operasjonene mot byen. Og av den om-

[1]) Se Christian Thaulow: Personalhistorie for Trondhjem og omegn.

Digitized by Google

stendighet utdrog man den lærdom at den ved en videre ført befestning vilde egne sig utmerket til forsvar av havnen. Resonnementet er forbausende. Datidens skyts kunde på ingen måte hindre adkomsten til havnen og dermed til byen. En motstander der hadde herredømmet på fjorden hadde intetsomhelst å frykte fra Munkholmens side. Og likeoverfor et angrep på byen fra landsiden, således som det her forelå, hadde den ingensomhelst betydning. Avstanden til nærmeste land var 2000 meter, en uoverkommelig avstand for datidens skyts. Ikke desto mindre blev festningen ved denne anledning gitt en besetning på 500 mann[1]), hvorav halvparten døde av mangel på mat, sengklær, barakker og vann. Spesielt vannspørsmålet har alltid vært det vanskelige punkt for dette sted. Det er det som har gjort det av med så mange av de statsfanger som har sittet der, også Griffenfeldt. Men under disse omstendigheter, hvor de beleirede var herrer på fjorden, synes det ganske uforståelig hvorfor man skulde legge alle de mennesker derute, istedetfor å anvende dem til det mobile forsvar.

General Carl Gustav Armfeldt var i en litet misundelsesverdig situasjon, blottet som han var for nevneverdig artilleri. Forsvarernes hær var av omtrent samme størrelse som angripernes og deres forsvarsverker efter datidens forhold meget sterke. Armfeldt opgave gikk ut på „med armeen uti Norge uti det Dronthiemske Gebiet, så långt indrykka som den nånsinn kunne. Bemägtige sig staden Drontheim, med Kristiansten och Munkholmen(!) jämte hela stiftet; eljast skulde ingen menskia tänka på nogot återtåg". Armfeldt underrettet kongen gang på gang om alle umuligheter ved å utføre disse befalinger, men fikk til svar bare skarpe bebreidelser og dernæst befaling til „at bryta alle svårigheter och visa mere drift än hittills samt tränga fram hvad hinder än måtte möta och, alt på inga villkor återvända till Sverige"[2]).

Men en effektiv beleiring syntes likeså fåfengt. Byen lå jo åpen mot sjøen og nordmennene hadde herredømmet på fjorden. Hvordan man da skulde kunne opnå en utsultning av byen synes likeså uforståelig som at den skulde bli tatt ved storm. Folkesagnet forteller at svenskene trodde byen skulde være tatt i en håndvending, „men da gråmærra begynte å knegge, fikk de annet å føle"[3]). Det var et skudd fra Munkholmen som folkevittigheten har tildelt denne skrekkinnjagende virkning.

Der blev av samtiden rettet den bebreidelse mot generalmajor

[1]) Segelcke og Angell: Stene som taler, 1906.
[2]) Adelskiöld: Karl XII och Svenskerna.
[3]) Konsul Christian Thaulow: Personalhistorie for Trondhjem og omegn.

Digitized by Google

Budde, at han med de krefter han hadde til sin rådighet var alt for defensiv i sine disposisjoner. Kritikken synes berettiget, ialfall hvad angår hans utnyttelse av de maritime stridskrefter som stod under hans kommando.

Armfeldts marsjlinje gikk et langt stykke kloss ned til kysten av Trondhjemsfjorden og den kunde ikke uten store vanskeligheter legges lengere op i landet. Et offensivt støt mot denne linje, ført frem ved hjelp av orlogsfartøier og ialfall besetningen på Munkholmen, vilde utvilsomt ha gjort stor virkning, særlig da Armfeldt en tid støttet sig til depoter i Verdalen, og likeledes hadde nødig å holde sine forbindelser med Jämtland åpen. At Budde forsømte dette er så meget merkeligere som han jo selv som oberst i 1716 hadde vært med ved Moss, hvor situasjonen strategisk sett var analog med den han i Trondhjem stod ansikt til ansikt med. Jørgen Bjelkes resultatrike disposisjoner i 1658 gikk i samme retning. Det første trekk i hans planer mot Trondhjem var å kaste en mindre troppestyrke inn mellem svenskene i Trondhjem og deres forbindelse med hjemlandet. Og resultatet uteblev ikke. Hadde Budde her i rette tid og på rette sted ført et kraftig støt mot Armfeldts forbindelseslinjer, vilde han sannsynligvis ha skap sig et navn i Norges krigshistorie, som det hadde stått glans av. Der kan innvendes at Trondhjem var en sådan trussel mot de samme forbindelseslinjer efter at han hadde passert denne by og gått over Nidelven. Men da hadde han jo nettop opnådd forbindelse med nye bygder, Melhus og omliggende distrikter, hvor han kunde skaffe sig nødvendig forsyning til underhold av sine tropper. Herfra fikk han også en ny og lettere forbindelse over Røros til sitt hjemland og til Carl XII's hovedkvarter. Et støt som ovenfor nevnt vilde kunne gripe inn i disse disposisjoner. Som situasjonen fortoner sig på grunnlag av de kilder som foreligger synes det således å være grunn til å anta, at Budde har benyttet et offensivt våpen, som orlogsskibe er, på en alt for defensiv måte. Der var under de foreliggende omstendigheter intet behov for dekning av Trondhjem fra sjøsiden, og orlogsskibene kunde forsåvidt like godt ha blitt i de sydlige farvann.

Våren 1719 seilte Caspar Wessel med sin fregatt tilbake til Skagerakk og inngikk i viceadmiral Rosenpalms eskadre, der hadde stasjon i Norge. Han deltok således ikke i Tordenskiolds angrep på Marstrand. Derimot ledsaget han kongen fra Strömstad til Marstrand og var således med på de store æresbevisninger som blev Tordenskiold til del efter erobringen av Marstrand og ødeleggelsen av de derværende svenske skibe.

Digitized by Google

Efter fredsslutningen blev han chef for et båtsmannskompani[1]), men ikke lenge efter søkte han avskjed fra tjenesten og trådte under 29de juni 1720 ut med schoutbynachts karakter. Det var en veldig ophøielse fra kapteins grad og fregattchef i 27-årsalderen å bli schoutbynacht. Og da det ikke kan sees at han på noensomhelst måte har gjort sig fremragende bemerket, må der være andre grunne tilstede, og som vi senere skal se var disse ikke av sjømilitær art.

Caspar Wessel synes å ha vært en pliktopfyllende, men ikke mer enn jevnt dyktig sjøofficer. Det er merkelig nok anført at han skulde ha vært en mindre god sjømann. Der er intet som tyder på, at han har vært i besiddelse av brorens glimrende egenskaper. Ved det betenksomme og tilbakeholdne i sin karakter synes han å ha vært det motsatte av denne. Hans myndighet i optreden synes også å ha vært under det almindelige, hvad hans optreden overfor bønderne på de ham underlagte godser viser. Hans innflydelse på sine omgivelser synes heller ikke å ha vært særlig stor. Han stod således helt maktesløs overfor den forsmedelige behandling, som blev Tordenskiold til del efter hans tragiske endeligt. Men herfor vil bli utførlig redegjort under behandlingen av Tordenskiolds begravelse.

Den seier, som seiersskjorten han var født med varslet om, skulde han snarere vinde på landjorden enn på sjøen. Som nevnt gikk han efter krigens slutt av med schoutbynachts karakter; men hvad mere er, han blev ophøiet i adelsstanden under navnet von Wessel, „alt fordi han skulde inngå ekteskap med en av landets fornemste damer, den 14 år eldre fru Edele Cathrine K a a s, der i 1718 var blitt enke efter den som overkrigssekretær avdøde general Valentin E i c h s t e d t, og som nu 2 år efter dennes død hadde forelsket sig i den unge sjøofficer"[2]). I hans adelsskjold finnes bl. a. en sølv-v e s e l, eller hvad vi på norsk kaller røskatt, der visstnok har sin symbolske betydning i henseende til hans navn.

Ved dette ekteskap blev han eier av herregården Raunstrup i Sydsjælland, stiffar til den ved hoffrevolusjonen i 1772 virksomme hoffmann Hans Henrik v. Eicstedt og svoger av generalmajor Henrik Bjelke Kaas til Boltinggård. Hans hustru var en datter av Hans Jørgensen Kaas til Hastrup i Jylland, der døde i året 1700 som stiftamtmann i Trondhjem, efter tidligere å ha vært amtmann i Smålenene, hvor han hadde eiet Ellinggård på Onsøen, som han hadde fått med

[1]) Se Admiralitetets kopibok 1720, pag. 645.

[2]) Bosch, Wemmestoftes historie som ovenfor samt Hist. Tidsskrift R. 6, V. B., pag. 34.

Digitized by Google

sin hustru Sophie Amalie Bjelke, en datter av riksadmiral Henrik Bjelke og sønnedatter av den norske kansler Jens Bjelke til Østråt.

Det gikk imidlertid tilbake for Wessel, således at han i 1740 måtte selge godset. Han gikk derfra med gjeld, og da hans hustru døde i 1742 var han så trengende at geheimeråd Karl Adolf v. Plessen som kurator for Wemmestoftes kloster måtte oprette en plass for ham for å skaffe ham noe til livets ophold. Forgjeves søkte han forskjellige poster i marinen; der var ikke plass for den gamle sjøofficer, som hadde vært utenfor tjeneste i 26 år. Da kom hans svoger generalmajor Kaas på den lyse idé, at han pány skulde forsøke sig som frier. Denne gang gjaldt det Elisabeth Skeel, enke efter den i 1745 avdøde oberstløitnant Niels Sehested. Hun var en datter av major Anders Skeel til Møllerup i Fyen og av Amalie Wind, en datter av geheimeråd og vicekansler Holger Wind. Hun sat på herregården Broholm på Fyen, og dit satte da von Wessel sin kurs. Saken var avgjort i en håndevending. Neppe ankommet til Broholm kunde han 7de mai 1747 melde v. Plessen at hans „Hjerte var bleven bunden til Ægtekjærlighed". Det forbehold tok dog hans brud, at han måtte bli admiral, hvad der ga predikat av excellence. Det fikk v. Plessen ordnet. Den 4de august stod brylluppet; månedsdagen derefter fikk von Wessel karakter av viceadmiral. Av herregården oprettet han i 1750 et stamhus, hvis taksasjon i nasjonalbankheftelser utgjorde 368,510 rdl. Han døde 1768, 75 år gammel, og efterlater sig ingen slekt. Som foran nevnt fantes hans og hans hustrus portretter i familjegalleriet på Ringved, men hvor de er blitt av vites ikke. Nærværende portrett finnes i Danmark (pl. 12).

Et familjesagn forteller at Caspar v. Wessel i et slag var blitt avskutt begge legger og at han i spøk sa: „Jeg Casparus kan med ære, mine støvler uten legger bære". Sagnet medfører sikkert ikke sannhet.

Men det var altså seiersskjorten. Ved kistens restaurering i 1878 fantes den under platen. Den var innsvøpt i et blått papir og var av blå silke. På papiret stod[1]):

Skulde nogen finde det, som herunder er lagt,
og spørge: hvad det er, skal det ham være sagt:
Det er hr. admiral v. Wessels seyersskjorte,
med hvilken han var fød, med sig begiert til jorde.
Da glemsomhed forvoldt den ey er bleven bragt
i kisten, er den under denne plade lagt.

[1]) Kirkehist. Saml. 3 R. II B. 619.

Digitized by Google

M a r e n   W e s s e l er født 15de juli 1696, men døde allerede vel et år gammel. Hun blev 6te desember 1697[1]) nedsatt i det Wesselske gravsted i Vår Frue kirke. Det vil således sees at Jan Wessel nu hadde fått sitt eget gravsted i kirken. **17. *Maren Wessel***

Ifølge tradisjonen og den Wesselske stamtavle skal jo det samlede antall barn være 18, og den 6te datter er da angitt som dødfødt i 1697. Hun er som det vil sees ikke opført i Jan Wessels bibel og de i Trondhjems statsarkiv bevarte protokoller inneholder intet hverken om hennes fødsel eller begravelse. Men E. A. Thomle anfører som tidligere nevnt at den 6te datter temmelig sikkert er født i 1797 og dødfødt, hvorfor Jan Wessel ikke har innført hende. Med denne autentiske uttalelse får man da slå sig til ro. **18. *En dødfødt datter***

Av rådmann Jan Wessels 6 døttre var således 1 dødfødt, 1 døde som ganske ung, 3 blev gift med kjøbmenn i Trondhjem, 1 med en prest. Av de 12 sønner gikk 4 den teologiske vei, hvorav 3 blev prester, mens den 4de gikk over i kjøbmannsstanden, 1 døde som ung og de resterende 7 gikk alle til sjøs. Av disse døde 2 i hollandsk tjeneste i ung alder, 1 begav sjøen og blev bestyrer av Stjørdalsgodset, 1 blev kaptein i marinen og overlods nordenfjells, 1 blev kommandør i den russiske marine og 2 viceadmiraler i den dansk-norske. Begge de siste blev adlet. En av dem var Tordenskiold.

---

[1]) Se ministerialboken.

Digitized by Google

Digitized by Google

DEL II

TORDENSKIOLDS FØDSEL, BARNDOM OG UNGDOM

Digitized by Google

Digitized by Google

SPESIALREGISTER TIL DEL II

Tordenskiolds fødsel, barndom og ungdom:

Digitized by Google

Digitized by Google

TORDENSKIOLDS FØDSEL, BARNDOM OG UNGDOM

„T a p p e r h e d og g e n i nedstammer fra Oven. De ere himlens døtre; hvo, som besidder dem, behøver ingen ahner og intet adelsdiplom."

Tordenskiold var i ordets egentligste forstand en „selfmade man". Som en Griffenfeldt og en Løvenørn banet han sig selv veien opover i kraft av sin fremragende personlighet og sin eminente dyktighet på det område som krigen la tilrette for ham. Av foranstående fremstilling vil imidlertid ses, at han ingenlunde hadde grunn til å føle sig trykket av sin avstamning. Både på fars- og morssiden skyter slekten langt inn i fortiden og spesielt morsslekten har tilhørt det nordenfjellske Norges mest fremskutte patricieslekter, og farens stilling som jorddrott og rådmann gir også Wesselnavnet en bred plass i datidens trønderske societet. Og Tordenskiold er sig denne sin avstamning bevisst, og han utnytter den idet han i sin skrivelse til kongen av 4de oktober 1715 fremholder, at det er mange i kongens tjeneste, som er store menn og ikke av så god byrd som han og beklager sig over at han ikke blev forfremmet efter slaget under Femern. Det er like efter denne henvendelse at han blir ophøiet i adelsstanden og det er grunn til å tro, at der i nevnte bemerkning ligger en antydning om nobilitering. En av hans morsslekts representanter, Caspar Schøller, var jo tidligere blitt adlet, og i 1704 utnevnt til geheimeråd og hvit ridder. Likeledes er tidligere anført at Schøllerne i Trondhjem hadde i stor utstrekning adelsprivilegier, uten dog å være adlet. Man skal også i denne forbindelse legge merke til at Tordenskiold da han blev adlet endnu ikke hadde hatt anledning til å vise sine fremragende føreregenskaper; Dynekilen kom jo senere og hans handlekraftige optreden overfor Wachtmeister i Kielfjord 1715 blev jo ikke engang påskjønnet så meget, at han — ialfall før senere — blev tildelt den medalje som linjeskipschefene blev dekorert med efter slaget. Skjønt den hvite ørn i hans våpenskjold viser at hans glimrende kamp med de to svenske

Digitized by Google

orlogsskibe ga den direkte foranledning til nobiliteringen, så er der dog grunn til å tro, at hans avstamning ialfall har været en medvirkende årsak til hans ophøielse i adelsstanden. All snakk om skreddersønnen fra Trondhjem må ialfall opgis som helt og holdent uhistorisk. Dermed er ikke sakt at Tordenskiold var blitt en annen om hans far hadde vært skredder.

Om tidspunktet for Tordenskiolds fødsel har der vært skrevet en hel del. Om datoen 28de oktober har der ingen tvil vært, men assessor Hofman i 1746 og Rothe i 1747 angir fødselsåret til 1691. Dette har hårdnakket været fastholdt i verker om Tordenskiold, helt til våre dage[1]). Det kan dog ikke være tvil om at han er født i 1690. Dette fremgår for det første av Jan Wessels familiebibel, hvor det heter:

Anno 1690 d. 28 Octobr. min K: forløst med Een søn og bleff Christnit Pitter.

En bestyrkelse herpå finnes i Tordenskiolds egen skrivelse av 29de juni 1719 til kabinets-sekretær Lüdersen om den engelske gesant, lord Carteret: „Jeg er ikke saa gammel som han, thi han er 29 aar og jeg i mit 29de." Herav kan altså sluttes, at han er født i 1690. I „Vort Forsvar" for 26de oktober 1890 drar O. Lütken påliteligheten av dette brev i tvil, da man ikke har kunnet finne originalen i arkivene.

Imot disse bevismaterialer opstilles da Rothes angivelse med den begrunnelse at han levet og skrev sit verk så kort tid efter Tordenskiolds død.

Det er en antagelse, som jeg har sett anført flere steder, at Rothe var en samtidig av Tordenskiold og at derfor hans angivelser skulde være særlig pålitelige. Dette er jo ikke tilfelle, da Rothe er født 1724, altså 4 år efter Tordenskiolds død, og han skrev sin bok i 1747. Som tidligere anført og som også senere skal påvises er Rothes angivelser på mange punkter bevislig feilaktig, også hvad tidsangivelser angår. Det er særlig bemerkelsesverdig at hans personalia angående Caspar von Wessel på vesentlige punkter er ganske feilaktig, og det er jo fra von Wessel han angivelig har en del av sine data.

Rothe kan derfor ikke tas som en pålitelig kilde stikk i strid med Tordenskiolds egen opgave og med Jan Wessels egenhendig førte optegnelser i sin bibel. Det er tvertimot meget tenkelig at Rothe har tatt sin angivelse fra sin forgjenger Hofman.

[1]) Carstensen & Lütken 1902.

Digitized by Google

Men la oss se litt nærmere på den viktigste kilde — familjebiblen. For det første synes det noe merkelig at Jan Wessel så sent på året som i oktober skulde skrive feil årstall ved innførelsen av sin sønns fødselsdag. Men sætt nu at årstallet var feilaktig — 1690 for 1691 — datoen er man jo enig om. Hvorledes vil man i praksis få plass til et menneskebarn mellem 28de oktober 1691 og det næste barns fødsel den 14de august 1692. Det får da også være grenser for fru Marens prestasjoner. Jeg kan ikke forstå annet enn at en sammenstilling av disse kjennsgjerninger må avsvekke Rothes angivelse til det helt uholdbare.

Man kan vel ikke godt dra i tvil ektheten av det omtalte brev fra Tordenskiold til Lüdersen. Og hvorledes skulde man kunne tenke sig en trykkfeil i de her citerte ord? Men hvad der kan konstateres er altså en motsigelse hos Rothe av hans egen angivelse av Tordenskiolds fødselsår. Men der finnes ennu flere motsigelser hos ham av samme art. Han sier nemlig at Tordenskiold kom i barberlære, da han var „13 i sit 14de år". Men når han nu rømte hjemmefra sommeren 1704, hvorledes kunde han da ha fylt sitt 13de år, hvis han var født 28de oktober 1691? Og videre sier han at Peter Wessel, da han kom til Kjøbenhavn 1704 var 14 år. Men hvorledes kunde han være det, hvis han var født i 1691? Her er altså atter igjen to påtagelige selvmotsigelser hos Rothe. Legger man nu hertil, at han angir såvel Jan Wessels som Maren Schøllers alder, ja også Tordenskiolds dødsdato, bevislig galt, så kan det ikke innsees at Rothes angivelse av Tordenskiolds fødselsår kan bli stående lenger som riktig. Jan Wessels angivelse i sin bibel, støttet av så mange andre momenter, får tas som fullgodt bevis for at han er født 28de oktober 1690.

Men også om Tordenskiolds fødested har der vært tvil, også her har man inntil de seneste publikasjoner hårdnakket holdt på Leingården i Munkegaten som stedet, og her har man ikke engang Rothe å støtte sig til. Det er ene og alene en tradisjon, uten den ringeste støtte i noe forsøk på bevis, som har vært grunnlaget. Jeg har tidligere under behandlingen av Jan Wessel påvist at denne før, under og efter 1690 bodde i sin gård på sydøstre hjørne av krysset mellem Olav Tryggvesøns gate og Krambodgaten.

Dette er uomstøtelig bevist gjennem pantebøkerne.[1])

Til overflod skal også påvises at Jan Wessel aldri har eiet og

[1]) Såvidt jeg kan se første gang påvist av Henrik Mathiesen i Dagsposten.

Digitized by Google

aldri har bodd i Leingården. Ifølge Trondhjems skattemanntall[1]) eiedes og beboddes Leingården:

1683—1704 av Anders Olsen, skrædder.
1704 av hans enke.
1706—1710 av Hans Mortensen, skrædder.
1710—1720 av byskriver Thomas Wisløff.
1720—1806 av justisråd Hvedings og hans efterkommere.
1806—1838 av O. Nordlund, salmaker.
1838—1842 av J. Hagen, maler.
Fra 1842 av Christen Lein.

Som tidligere anført sier Tordenskiold i en ansøkning til kongen 1708, at hans hjem med hele dets innhold brente samme år. Leingården har aldri brent. Den blev derimot nedrevet under den store brand 1846 for å redde nabobebyggelsen[2]).

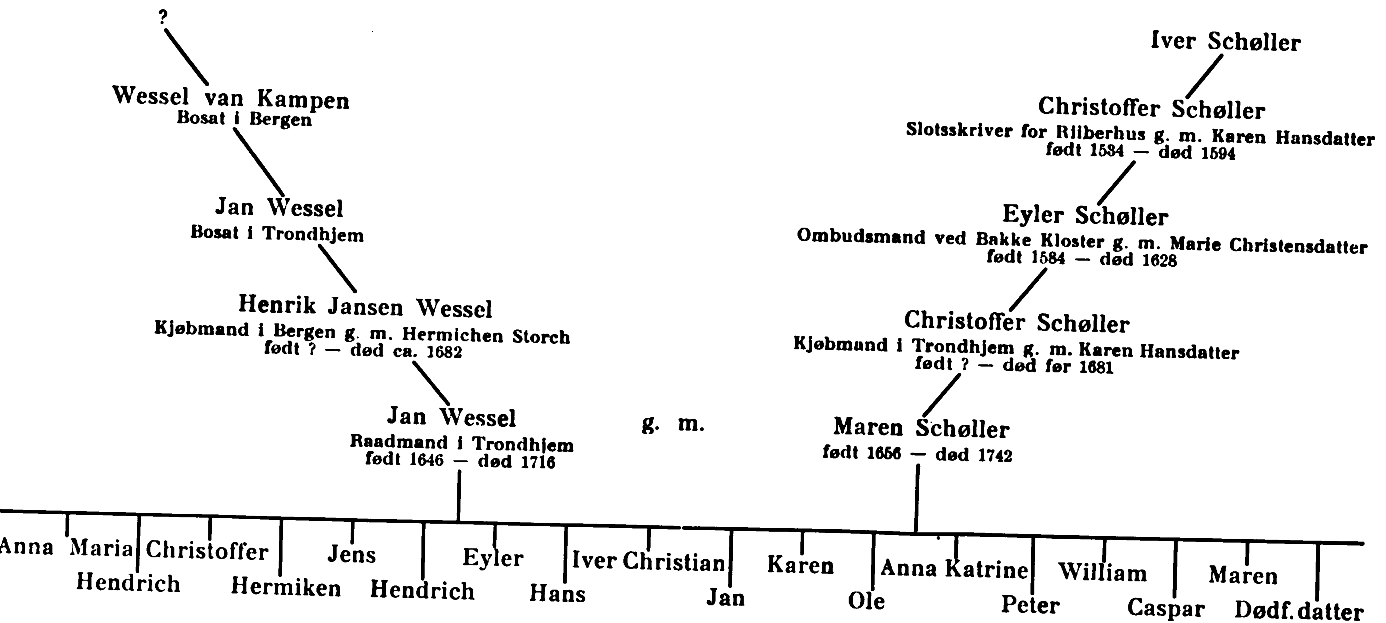
Som det av fortegnelsen vil sees, er der intet som kan støtte tradisjonen. Det eneste som vites å ha det ringeste med Tordenskiold å gjøre, er den omstendighet at der i denne gård har vært opbevart et oljemalt portrett av Tordenskiold, og at der på veggene i den nuværende murgård i sin tid fantes et malt veggtapet forestillende kampen ved Marstrand; dette siste gikk for noen år siden tapt, idet det blev stjålet fra gårdsrummet, hvor det midlertidig var henlagt i oprullet tilstand. Det omtalte portrett, som nu tilhører familjen Bachke i Trondhjem, er signert: Copi af I. Schüler 1840. Billedet er altså av meget ny dato og dets evne til å støtte tradisjonen meget svak. Originalen henger på Sjøkrigsskolen, Horten.

At denne tradisjon er av nyere dato fremgår også av den omstendighet, at hverken G e r h a r d S c h ø n i n g eller L. D. K l ü w e r nevner noe derom, hvad de sikkert vilde ha gjort om de hadde kjent til den. Tvertimot nevner Klüwer i sine „Norske Mindesmerker" 1823 en annen versjon, hvis kilde er den gamle K n u d S t r a n d, som var født i 1707 og døde i den høie alder av 108 år, nemlig at Peter Wessel blev født i en gård på hjørnet av „Gjeilan" (den nuværende Kongens gate) og Svenskstuveiten, en gate som forsvant ved reguleringen i 1842 og blev erstattet med den nuværende Tordenskiolds gate, der forøvrig ligger adskillig lenger øst enn den gamle gate. Det er sannsynlig at gaten har fått sitt navn efter Klüwers anførsel. Grunnen til denne tradisjon kan muligens søkes i den omstendighet, at Jan

[1]) Velvillig meddelt av frk. Hansen, Statsarkivet.
[2]) Se Statsarkivet.

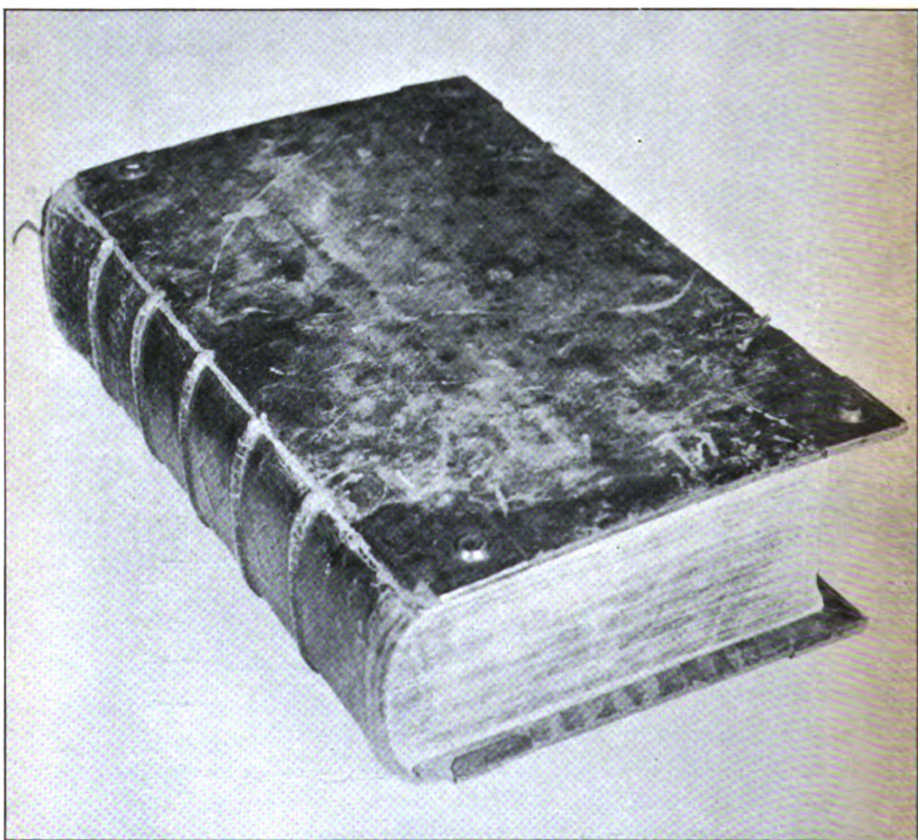
Digitized by Google

Jan Wessels og Maren Schøllers ascendenter og avkom.

Tavle over Jan Wessels og Maren Schøllers ascendenter og avkom (se s. 47).

Digitized by Google

Jan Wessels bibel (se s. 47).

Digitized by Google

Wessel eiet Svenskstuen, som lå i denne bydel. Men denne bygning eksisterte ikke i 1690, den blev først opført i begynnelsen av det 18de århundrede og Tordenskiold kan således ikke være født der.

På den tid det her er tale om bodde jo det fornemme borgerskap i strøket langs elvens vestside, således at allerede av den grunn sannsynligheten taler for at Wessel bodde der. Her hadde Jan Wessel også sin brygge (den nuværende Jenssenbrygge), og her hadde han sitt hjem og her er Peter Wessel født.

Hvad nu Tordenskiolds døpenavn angår, så blev dette efter familjebiblen Pitter[1]). Det vilde imidlertid være uriktig å benytte dette ved hans navnangivelse, da han aldri selv har kalt sig således. Ifølge den første facsimile man kjenner (1706), skrev han sig Peter Jansen Wessell og i mannskapsrullen på Vestindiafareren heter han også Peter. Rothe anfører i to skrivelser av 4de oktober og 27de november 1712 hans underskrift som Peder Wessel. Originalene til disse skrivelser finnes i Danske Riksarkiv og underskriften er P. J. Wessell. Her har man atter igjen et bevis for med hvilken fremragende freidighet Rothe omgås historiske dokumenter.

Senere benytter Tordenskiold bare forbokstaven. Imidlertid benevnes han såvel i bestallingene som i adelspatentet for Peter, og man kan da sikkert bruke dette.

Man har ennu bevaret Tordenskiolds dåpsdrakt[2]), bestående av løiert, hue og fotpose (pl. 13).

Løierten er av gul silke med en bred bord av violett silke, hvori er innvevet et mønster av gullmor og sølvmor. Huen er av hvit silke med broderte blomster, og fotposen av grøn silke med en rød bord.

Peter Wessels opvekst i Trondhjem er nu delt mellem vinteropholdet i byen, hvor han har hatt „flatbryggan", elven, Bratøra og fjorden like utenfor stueveggen — og sommeropholdet på Ringved, hvor han også har hatt fjorden i umiddelbar nærhet. Som tidligere nevnt var det hele 7 av rådmannens 12 sønner som valgte sjøen som levevei, og forholdene har da også ligget således an, at lysten til dette liv er blitt underbygget helt fra den tidligste ungdom av. Rådmannens egne skibe har stadig besøkt Trondhjem, og Tordenskiold sier da også i sin skrivelse til kongen av 28de februar 1711, at han i ledene og havnene i det trondhjemske kjenner hvert skjær og hver klippe og at

[1]) Jan Wessel var jo bergenser, hvilket muligens kan forklare denne form for navnet.

[2]) Se foran.

Digitized by Google

hans far og 3 brødre trafikkerte de øer og steder i distriktet, hvor de innrullerte matroser skulde hentes. Det er da naturligvis med disse farens fartøier, der førtes av sønnene, at Peter har foretatt sine små utflukter i ungdommen.

Hans skolegang har naturligvis artet sig som enhver annens, det vil si, han har gått på en av de såkalte „danske" skoler, der ledes av klokkerne under sogneprestenes tilsyn og tjente som forberedelsesskole til latinskolene. Undervisningen gjaldt først og fremst kristendomskunnskap, dernæst litt skrivning, regning og lesning. Denne undervisning varte et par år og ved 10-årsalderen begynte man på Katedralskolen. Ialfall vet man at Peters eldste bror 10 år gammel gikk inn på Latinskolen. Det vilde ikke være utenkelig, om Jan Wessel med sin store barneflokk, i likhet med mange der hadde råd til det, hadde holdt huslærer. Dette kan imidlertid ikke ha vært tilfelle, da man i så fall vilde ha sett det av skattelistene, idet en sådan overdådig tildragelse var belagt med luksusskatt.

Rothe sier at rådmannen forsøkte å sette Peter til de boklige syssler og anvendte hertil de strengeste midler uten at det lykkedes. Man har herav villet slutte, og visstnok med rette, at Peter Wessel en tid har gått på Latinskolen. At det har vært denne skole han i tilfelle har frekventert, synes utvilsomt, da hans 4 andre brødre, der gikk den lærde vei, gikk her. At han skulde ha gått på presten Markus Volqvartz's private latinskole er ikke sannsynlig, da denne skole visstnok først begynte 1701[1]) og Peter i likhet med sine øvrige brødre må ha begynt i 10-årsalderen, altså i 1700. Dessuten var det ikke sannsynlig at rådmannen vilde sette denne balstyrige gutt inn på et nytt uprøvet institutt. Trondhjems katedralskole regner ialfall Peter Wessel blandt sine berømte elever og har reservert navnet Tordenskiold plass på den minnetavle over berømte elever, som vil bli opsatt når den nye skolebygning engang er ferdig[2]). Noe direkte bevis for Peter Wessels skolegang på Trondhjems katedralskole har man dog ikke, da skoleprotokollene fra den tid, som så meget annet av det trondhjemske arkivstoff, er gått med i en av de mange ødeleggende brande, byen gjennem tidene har vært hjemsøkt av.

Latinskolebygningen var på den tid en gammel rønne, beliggende inntil Domkirkegården, hvor nu Statsarkivet og Waisenhuset ligger. Skolens rektor var dengang nordmannen Anders Ivars-

[1]) Konservator Th. Petersen i Dagsposten 20de november 1920.

[2]) Se forannevnte kilde.

Digitized by Google

søn Borch, ifølge A. E. Erichsen den lærdeste filolog og kanskje også den dyktigste lærer her tillands i det 17de århundrede. Skolen var delt i 5 klasser, „mesterlektien" og 4 andre klasser. Den hele skolegang tok normalt 10 år.

Elevenes slagsmål og viltre ferd utenfor skolen satte sitt preg på byen og skolen. Domkirkegården, hvortil skolen støtte, blev guttenes tumleplass i skoletiden, og der skumles om at de unge minervasønner har de avslåtte neser, ører og andre ekstremiteter av vestfrontens ærverdige statuer[1]) på sin samvittighet. Et hyggeligere minne har de satt sig i de tallrike graffitti på Domkirkens mure. Rundt omkring på de gamle stene har de lærde herrer foreviget sine navne efter datidens skikk i latinisert form ofte med tilføiede årstall som kan gå lenger tilbake enn Tordenskiolds tid. Men Peter Wessels navn har det ikke lykkedes konservator Petersen å finne.

Undervisningens to store hovedgjenstande var religionskunnskap og latin. Hertil kom gresk, hebraisk og noe filosofi. Skolegangen varte om sommeren fra kl. 6 morgen til 10 og fra kl. 2 til 5 eftermiddag, om vinteren var formiddagstimene fra kl. 8 til 11. Sønn- og helligdage hadde skolens disciple tvungen kirkegang, både til høimesse og aftensang. Før gudstjenesten samledes de på skolen, hvor der holdtes en kort andagt. Derpå gikk de parvis til kirken. Efter gudstjenesten gikk alle på samme måte tilbake til skolen, hvor de av sine lærere eksaminertes om prekenens innhold.[2])

Der fantes kun ett stort klasseværelse. I den ene ende av dette holdt mesterlektien til, adskilt fra de øvrige klasser ved en vegg som dog ikke nådde helt op til taket. Resten av rummet optokes av de 4 lavere lektier, som hver hadde sin fjerdedel. Om hvordan undervisningen kunde bli under disse lokale forhold, har vi fra den senere del av århundredet en drastisk skildring:[3])

„I det store rum samledes alle 4 klasser på en gang, hvorved der under lesningen opstod et så forferdelig bulder at aldri på det mest stormende sognemøte eller på den sjofleste kro kunde høres verre spektakkel. Fire gutter som for å høres under denne symfoni, nødsagedes til å skrike av full hals og fire kolleger som rettet dem med like så dundrende stemmer, samt stadig avbrytelse av slag med riset, gråt og skrik, gjorde at den som stod i døren, ikke kunde skjelne et eneste

[1]) Se forannevnte kilde.
[2]) A. E. Erichsen: Træk av Trondhjems kathedralskoles historie.
[3]) Konservator Petersen.

Digitized by Google

ord, men trodde sig å være hensatt i en drøm, hvor alt blandedes i jammer og forvirring, latin, katekismus, gloser og prygl."

Det var altså denne form for tilværelse i 10 lange år, Peter Wessel reagerte så voldsomt mot, at faren tilslutt måtte gi sig. Den juling som skulde presteres vilde han helst selv besørge. Men under disse omstendigheter var det en naturlig sak at han blev sendt tilsjøs. Da som nu og her som i andre land, var det jo veien for familjens uheldige subjekter. Marryat har tatt situasjonen på kornet i en av sine sjøromaner, hvor fregattchefen hilser den nybakte midshipman med den bemerkning, at det naturligvis er the old story med familjens sorte får, hvortil den rappmunnede middy svarer, at forholdene har forandret sig siden the captains ungdom. Og Horatio Nelson, som 11 år gammel efter eget ønske kom tilsjøs med sin onkel Maurice, blir betraktet på samme måte, da onkelen på farens forespørsel om han vil ta ham med skriver: „What has poor Horatio done, that he should be sent to rough it out at sea!"

Tordenskiolds bror Caspar var også kun 11 år da han kom tilsjøs, så for den saks skyld er det ingen usannsynlighet for at også Peter kom ut i den alder. Og vi har jo i det ovennevnte brev til kongen 1711 Tordenskiolds egen uttalelse for at han da han var yngre har faret på „Rigens Strømme", hvorved vel må forståes den norske skjærgård.

Dette må ha vært i 1701 eller 1702.. Men er det riktig hvad Rothe sier, at Peter Wessel har gått i skredder- og barberlære i 13—14-årsalderen, så må faren altså ha tatt ham iland igjen i 1703. Hvad grunnen hertil kan ha vært er ikke godt å si; muligens har dette sin grunn i den omstendighet at Jan Wessel dette år samtidig mistet 2 sønner Ivar og Hans tilsjøs.

Jeg kommer nu til skredderspørsmålet, som har vært gjenstand for så megen kommentar, en periode som i ethvert tilfelle er ganske betydningsløs for Tordenskiolds utvikling, men som selvfølgelig også har krav på den best mulige historiske belysning.

I Videnskapenes selskap i Trondhjem er opbevart skredderlaugets protokoll for det 17de århundrede og opover. Under anno 1665 finnes følgende: „Herudi skal alle de drenge antegnis som tagis udi lehre her efter saa och di som tilforn icke er indskrevet i den anden bog."

Men den kontinuerlige innskrivning av drengene ophørte i 1670-årene for derpå å begynne igjen — lenger frem i boken — med en innskrivning 12te september 1699, foran hvilken er notert: „Her be-

Digitized by Google

gynder paa Ny fra denne dags dato udi denne laugsbog at indskrive og udskrive de drenge som lærer det lovlige skræder haandverck her udi Lauget, og forbliver dend saa stedtze ved Lauget for en Ind og Udskrivelsesbog. Datum Trondhiem Dend 12. September Anno 1699".

Derpå kontinueres til 1736.

I denne protokoll finnes ikke Peter Wessels navn. Av denne omstendighet kan vel med sikkerhet sluttes, at Peter Wessel ikke er satt i skredderlære for å utdannes til skredder. Men Rothe sier jo heller ikke dette. Hans anførsel går ut på at rådmannen for noen tid p r o f o r m a satte ham hos en skredder og anmodet i Peters påhør denne om å holde ham bra skarpt, da han var en uregjerlig gutt. Noen dage derefter hendte, efter Rothe, historien med sneballen, idet Peter for å hevne sig på det „gammeløl" som skredderen så beredvillig hadde tildelt ham, klemmer en sneball i nakken på sin mester samtidig som han gyver på en annen gutt, på hvem han avlaster endel av den juling han selv synes å ha fått for meget. Straks derefter echaperte han fra sin mester og kom hjem til faren som nu tok ham til nåde. Peters skreddertid har således efter Rothe kun strukket sig over noen ganske få dage. Men det er nok til hos professor Holm å gjøre f a r e n til skredder.

Spørsmålet er nu om det er noen sannsynlighet for at Rothe har rett i sin påstand. Øverland hevder i sine notater, at det kan være mulighet for at legendedannelsen har sitt utspring i et vandresagn. Saken er nemlig den, at forholdet passer så forbløffende godt på den omtrent samtidige engelske admiral H o p s o n, 1642—1707, om hvem tradisjonen vet å berette akkurat samme skredderhistorie, som om Peter Wessel. Men også denne tradisjon savner ethvert historisk grunnlag.[1]) Og det er muligens fra denne tradisjon at Marryat har fått ideen til å la Peter Simple være i skredderlære før han kommer tilsjøs. Det synes som han har søkt og funnet i skredderen den polære motsetning til sjømannen.

Men på den annen side må man legge merke til at Rothe meget sterkt understreker påliteligheten av sin beretning. Han sier nemlig, at han fra „en vis anseelig" mann har fått et brev, hvori denne henstiller til Rothe ikke å innta historien om skredderlærlingen og de øvrige historier fra Peter Wessels ungdomsår i Trondhjem, da han derved kun vilde gi misundere anledning til raisonements. Men Rothe føler sig så sikker i sin sak, at han ikke finner grunn til å fortie denne

[1]) Dictionary of national Biography.

Digitized by Google

sannhet, som han forøvrig mener ikke kan skade Tordenskiold. Det er derfor meget som taler for at man anser Rothe som pålitelig i dette spørsmål.

Som tidligere anført bodde på denne tid en skredder Anders Olsen i Leingården i Munkegaten, og det er da ikke utenkelig at det er hos denne mann Peter Wessel har vært og at man her har utspringet til tradisjonen om at han er født i Leingården. Mere sansnynlig er imidlertid, at han har vært hos skreddermester M o g e n s L a r s e n S i n d b e r g. Denne var nemlig annen gang gift med Margrethe Povelsdatter, der meget langt ute var beslektet med Peter Wessels mor Maren Schøller.

Rothe sier som nevnt at Peter Wessel da dette hendte var „13 i sitt 14de år". Det må altså ha vært vinteren 1703—04. Det varte imidlertid ikke lenge, før rådmannens bekymringer over Peters uregjerlighet antok slike former, at han måtte finne en annen utvei til å stagge ham, og han satte ham da, ifølge Rothe, hos en barber. Dette må ha funnet sted før 28de april 1704, da som tidligere påvist Jan Wessel fra denne dag var bortreist fra byen i forretningsanliggender, og han kom ikke hjem førend Peter var forsvunnet.

Når Rothe sier at Peter blev satt i lære hos en barber, må man være opmerksom på at en barber dengang og en barber nu er to vidt forskjellige ting. Barberer dengang var tidens kirurger, eller for å bruke en mindre pretensiøs betegnelse, sårlæger. I armeen kaltes de feltskjærer, i marinen skibsbarberer eller badskjær.

For å bli optatt som barberlærling måtte der skaffer bevis for at vedkommende var født av ærlige ekteforeldre. Han måtte kunne lese og skrive dansk, tysk og latin og noenlunde forstå de almindelige gloser, kirurgien vedkommende. Før han kunde begynne å praktisere måtte han ha attest fra F a c u l t a t e M e d i c a og efter 3 års læretid måtte han forplikte sig til „at reise og vandre udi fremmede lande udi 4 aar, paa det han des bedre kan blive forfaren udi lægekunsten"[1]).

I denne lære har han da øiensynlig vært til han fant anledning til å ryste Trondhjemsstøvet av sine føtter. Hvorledes han iverksatte dette skal senere bli behandlet. Først må sies noen ord om hans karakteristikk fra guttedagene.

Påliteligheten av Rothes anførsler er for dette punkts vedkommende heller ikke ubetinget. Det er et rikt felt for legendedannelse fra Tordenskiolds ungdom til Rothe skrev sin bok i 1747. Men som

[1]) Wessel-Bergs rescripter 22de oktober 1672 og 27de juli 1708.

Digitized by Google

nevnt understreker han påliteligheten også for dette punkts vedkommende. Historien om Peter Wessels optreden likeoverfor den større og sterkere gutt ved å avklippe sitt lange hår og innsmøre hodet med talg, er, hvis den er sann, overordentlig interessant som karakteristikk av mannen. Det er her, som senere, kamp mot overmakt. Misforholdet må på en eller annen måte utjevnes. Den svakere parts underlegenhet i styrke må erstattes av overlegenhet på andre områder, disposisjon av kreftene, raskhet i bevegelsene, manøvre. Det er dette som kalles taktikk. Den talg som han nu smurte i håret for å holde sig klar av sin sterkere motstander, den smurte han senere i bunnen av sitt fartøi for ved sin større hastighet å kunne utmanøvrere sin motstander.

Historien med skredderen og sneballen er som grepet ut av selve Marryat. Riposten overfor den strenge mester med sitt gammeløl kunde vel være mere eller mindre berettiget, men det uskyldige offer for den raffinert uttenkte taktiske fremgangsmåte til opnåelse av denne hevn, har ialfall krav på medlidenhet. Men var også dette et opgjør av et gammelt mellemværende, da var manøvren simpelthen et taktisk mesterverk — en isolasjon av den sterkere del og en knusende kraftkonsentrasjon overfor den svakere.

Hvorom nu allting er — Peter Wessel har sikkert i sine unge dage vært en ganske vilter herre for hvem kampene har vært like så nødvendig som det daglige brød. Hans kampglade sinn har voldt den gamle rådmann alvorlige bekymringer, nettop fordi han qua rådmann har hatt ansvaret for ordenens opretholdelse i byen. Også Hofman[1]) anfører hans hang til slagsmål og meddeler at han under et klammeri „med nogle maaske alt for liderlige mennesker" fikk en blessyre i sitt ansikt, hvorav han bar merker hele sin livstid. Rothe anfører i slutten av sin bok med støtte av en av Tordenskiolds samtidige, at dette arr ved munnen hitrørte fra en strid som han i sine løitnantsdage hadde hatt med en løitnant Høyer, som bar jalousi til ham for den yndest og nåde han var kommet i hos statthulder Løwendahl.

Undersøker man nu bytingsprotokollene for disse år, vil man finne en vrimmel av innkallelser for slagsmål og gateuorden, men man leter forgjeves efter Peter Wessels navn. Og ser man nu disse forskjellige beretninger om Tordenskiolds guttestreker under ett og sammenligner dem for eksempel med forholdene i Trondhjem i slutten av det 19de århundrede, så vil de som kjenner disse forhold sikkerlig innrømme, at Peter Wessels streker tåler sammenligningen. Det er

[1]) Justisråd Tycho de Hofman: Portraits historiques 1746.

Digitized by Google

da også forståelig at Rothe trods påtrykk tar risikoen ved å ta disse historier med i sin fremstilling.

Så levet da Peter Wessel våren og sommeren utover 1704 som lærling udi kirurgien inntil Trondhjem blev revet ut av hverdagslivets ensformighet ved Frederik IV's besøk.

I kongens følge var bl. a. også general-admiral Ulrich Christian Güldenløwe, som om reisen har forfattet et „Dagregister"[1]), der gir et kort riss over hele turen. Opreisen begynte i Fredrikshald og fulgte hele kysten opover, dels landeveien, og hvor ikke dette kunde skje, med vicestattholder Gabels jakt. Den 27de er følget i Surendalen, hvor kongen efter sagnet skal ha ligget i en stue på gården Røv, hvor der ennu skal stå en tavle over døren. Folk på stedet vil også vite, at han skal ha besvangret konen der på gården[2]). Güldenløwe sier at han lå i et av Don Quixotes slotte, ¼ mil fra kongens bolig, og her opdaget han en bondekjerring som var 95 år og som påstod ennu å være jomfru. „Dersom jeg havde seet hende i den Tid St. Ole levede, og da Jærtegn i Norge var giense, havde ieg maaeske mindre tvivlet om denne gode Qvindes Oprigtighed, end nu", sier Güldenløwe.

I løpet av den 25de nådde de til Svorkmo. Den 26de drog man til Orkdal og det var meningen at kongen herfra skulde reise pr. båt inn til byen, hvor man på Bratøra hadde reist ham en æresport. Et stykke ut på fjorden var det imidlertid litt sjø og kongen forandret da bestemmelsen og styrte inn til Sundet ved Leinstranden, hvor han gikk iland og kjørte derfra til byen, hvor han ankom om aftenen og tok inn hos generalløitnant Vibe.

Den 27de, søndag, var der gudstjeneste i Domkirken fra 10—2. De 3 følgende dage mønstring av de sammendragne tropper. Den 31te holdt Vibe fest på sin gård Lade. I denne anledning var der kjørt innover et batteri på 9 kanoner, der skulde besørge salutten efter skålerne. Gården er nærmeste nabo til Ringved, hvor altså Peter Wessel bodde, og han har øiensynlig merket sig det glansfulle i å ha kanoner utenfor huset til forøkelse av stemningen ved bordet.

Den 1ste august var der fest hos stiftamtmann Iver von Ahnen. Den 2den august besøkte kongen Munkholmen og beså Griffenfeldts værelser og benådet 13 av de 14 fanger som sat der. Den 3dje atter gudstjeneste, hvorefter kongen spiste hos kommercеråd Anders Schøller, en slektning av Peter Wessel på morssiden.

[1]) Skrevet på fransk, men utgitt i dansk oversettelse 1770 av premierløitnant O. Engelstrup.

[2]) Øverlands notater.

Digitized by Google

Den 5te august om morgenen drog følget fra byen. I spissen for toget red en herold med en velspekket pengeveske og kastet penger til de fattige, „og den, som var snarest, fik mest af dennem". Idet kongen og følge drog ut gjennem Skanseporten, avfyrtes fra vollen 3 gange 9 skudd og borgerskapet ga 3 salver. Efterhvert som opstigningen blev besverligere, blev antallet av medfølgende borgere mindre. Kun autoritetene fulgte ennu. Om aftenen kom følget frem til Støren prestegård, hvor der overnattedes. Den næste dag fortsattes reisen til Opdals prestegård, hvor de trønderske autoriteter vendte hjem. Men Peter Wessel snudde ikke; han fortsatte med følget over Dovre, passerte Drivstuen, Tofte, Froen, Vang, Elverum, Kongsvinger og kom til Kristiania, hvor de ankom 16de august. Den 28de forlot følget Kristiania og den 30te seilte man ut fra Larkollen. Den 1ste september gikk følget iland i Flatstrand og den 4de ankom man endelig til Kjøbenhavn.

Rothes anførsel om at Peter Wessel rømte hjemmefra, bekreftes av et av hans egne breve som Rothe ikke har kjent. Visstnok sier Wessel i skrivelse av 28de mars 1706 til kongen, at „jeg for omtrent to aar siden er bleven nedsendt fra min gamle Fader Johan Wetzel Eders Kongl. Majsts. allerundrt. Raadmand i trundhiem i Norge, formedelst mine mange andre nembl. 17 smaa og Stor Søskenes paaheng". Men selv de strengeste moralister kan vel vanskelig klandre Peter Wessel for denne avvikelse fra sannheten, da full opriktighet på denne tid sikkert vilde ha avskåret ham fra optagelse i sjøkadettkorpset. Men i skrivelse av 4de oktober 1715, da han føler sig sikker på kongens nåde, legger han saken klart frem, idet han sier, at „det forvoldte min ungdoms daarlighed, at jeg bortløb fra mine foreldre som en forloren søn".

Det er således ganske utvilsomt at han er rømt hjemmefra, og at dette skjedde i 1704 fremgår også av ovennevnte brev av 1706. Men at han drog med kongens følge fremgår kun av Rothes bemerkning. Går man ut fra at dette er riktig, blir spørsmålet, hvorledes han har skaffet sig adgang til dette. Det synes litet rimelig at en hvilkensomhelst gutt i 14-årsalderen, der ingensomhelst legitimasjon kan skaffe fra sine pårørende, får anledning til å bli optatt i en konges følge.

For å søke å forklare dette spørsmål er det nødvendig først å referere en tildragelse som ifølge den første biografi av Tordenskiold, utgitt i Leipzig 1721[1]), skulde ha hendt ham i hans ungdom. Forfatte-

[1]) Oversatt til dansk av C. F. 1745. Samtaler i de dødes rike mellem Tordenskiold og Tromp.

Digitized by Google

ren lar her Tordenskiold fortelle Tromp, at han hadde lovet en pike marketsgave, og da han ikke nettop var ved muffen, hadde han, da piken overhengte ham, grepet til det middel å låne penger på en klædning, der ikke var hans. Og for nu å bli den rette eiers pretensjoner kvitt, hadde han funnet det rådeligst å echappere.

Rothe tar skarpt avstand fra denne beskyldning, som han betegner som ren usannhet. Han nevner bl. a. at det er utelukket at den kan ha funnet sted, da man i Kjøbenhavn ikke har noe market. Uttalelsen er nemlig formet slik, at det skulde være fra Kjøbenhavn han måtte reise. Men i Trondhjem var der market, både før jul og som nu, i juni måned. Det interessante er nu, at nettop samme viderverdighet som er tillagt Peter Wessel i ovennevnte biografi, passer på en barberlærling i Trondhjem, som hadde fått plass som sådan i kongens følge. og som på grunn av denne sin optreden blev huket for å svare for sig for retten[1]). Det er da en stor sannsynlighet for at han på en eller annen måte er kommet i besiddelse av denne lærlings reisetillatelse og benyttet sig av dette for å komme med. Det er da heller ikke utenkelig at Peter Wessels befatning med barberhåndverket reduserer sig til benyttelsen av dette pass. Selve rømningen er blitt lettet ved den omstendighet at faren ennu ikke var kommet hjem fra sin reise og familjen forøvrig bodde jo på Ringved.

Den 4de september 1704 befant altså Peter Wessel sig i Kjøbenhavn som en annen David Copperfield. Situasjonen var ikke saa ganske enkel for en 14 års gutt. Men så ganske uten forbindelser var han dog ikke. Som tidligere nevnt var hans bror H e n r i k på denne tid løitnant i marinen og må sannsynligvis ha opholdt sig i Kjøbenhavn. Det ser også ut som om broren C h r i s t o f f e r på denne tid kan ha vært i Kjøbenhavn for å fullføre sine teologiske studier. Sikkert er det ialfall at broren E i l e r på denne tid var cantor ved Aalborg skole. Det er heller ikke umulig at broren J e n s kan ha vært dernede i 1704, idet Jan Wessel i 1705 ansøker om å få overdra til ham sin rådmannsbestilling, da sønnen inntil da hadde ligget nede i Kjøbenhavn og studert ved akademiet og ventet på ansettelse[2]). Det synes ikke som om Peter Wessel har søkt noen støtte hos disse brødre, eller om han har søkt dem, har han ialfall ikke fått noen. Derimot søkte han til kgl. konfessionarius dr. Peter Jespersen, der var en ungdomskamerat av Jan Wessel og en ven av huset. Hensikten med dette

[1]) Øverlands optegnelser.

[2]) Angående disse brødre se under deres navne foran.

Digitized by Google

skridt er øiensynlig å få istand en forsoning med foreldrene, hvad han også opnår. Dette fremgår med sikkerhet av hans egen skrivelse til kongen av 4de oktober 1715. Når han her sier at det ikke var mere enn 11 år siden at han var i salig hr. Peters hus, så fremgår herav, at han har søkt dit omtrent med det samme han kom til Kjøbenhavn. Han sier videre at han søkte dr. Peter som en landsmann der kjente hans foreldre og at disse i løpet av vinteren igjen tok ham til nåde.

Dette å rømme hjemmefra var ikke en så sjelden forekomst blandt de store sjøkrigere. Den tidligere nevnte admiral Hopson rømte hjemmefra som ung og en av Englands aller største admiraler, selve lord St. Vincent, rømte 12—13 år gammel fra mr. Swindens opdragelsesanstalt i Greenwich for å gå tilsjøs. Foreldrene slog hånden av ham og vilde ikke sende ham penge. „Det var en lykke", sier Holberg[1]) om Tordenskiold, „at han rebellerede mod sine forældre og vendte sig til det hvortil naturen havde dannet ham, hvorved han i stedet for en slet skrædder blev en stor sjøhelt".

Av det nevnte venskapsforhold Peter Jespersen stod i til Peter Wessels foreldre synes å kunne sluttes, at han må ha behandlet ham mere som en sønn enn som en tjener. Men selvfølgelig har han måttet gjøre nytte for sig, og av Wessels memorial til kongen av 19de juli 1708 synes å fremgå at han hadde sitt virke i dr. Peters stall, idet han anfører at han der muntlig har henvendt sig til kongen om ansettelse i sjøkadettkorpset. Det er da også trolig at dr. Peter har hjulpet ham til denne muntlige henvendelse, da det vel ikke var rimelig at hvilkensomhelst stalldreng i de tider uten videre kunde fordriste sig til å konversere enevoldskongen om optagelse som kadett i sjøkadettkorpset.

Hvor lenge var nu Peter Wessel i dr. Peters hus? Som nevnt må man gå ut fra at han kom dit umiddelbart efter sin ankomst til Kjøbenhavn høsten 1704. Og i skrivelse av 28de mars 1706 sier han at han da er i tjeneste hos hans høiærverdighet. Det synes da som om Peter Wessel har vært i dr. Peters hus i samtlige de 24 måneder han har vært i Kjøbenhavn fra høsten 1704 til 11te november 1706, da han mønstret på „Christianus Qvintus" for å gå på sin første langfart.

Peter Jespersen, eller som han som mesterlektianer ved katedralskolen i Trondhjem kalte sig Petrus Hagiogæus, var, som hans latiniserte navn sier, født på Helgoland 9de november 1647. Sitt familjenavn Richardt brukte han i sine senere år aldri, idet

[1]) Holbergs Epistler.

Digitized by Google

han da rett og slett kalte sig Peter Jespersen. Som tidligere nevnt var han en fætter av Peter Dass og har efter alt å dømme vært en skolekamerat av Jan Wessel. Efter å ha tatt teologisk embedseksamen studerte han i lengere tid i utlandet, bl. a. i Leyden, Uttrecht, Oxford og Cambridge. Den 27de oktober 1672 sat den allmektige rikskansler Griffenfeldt under hans prekestol og dypt grepet av hans mektige veltalenhet utnevnte han ham kort tid efter til sogneprest til Stenstrup og Lunde på Fyen. Det var dog ikke bare veltalenheten som bragte ham denne post. Det skulde bli en av anklagepunktene mot Griffenfeldt at han som bestikkelse for dette kald hadde mottatt 600 rdl. av Peter Jespersen. Da Christian V senere lot ham høre dette, skal han ha svaret: „Jeg har gitt fanden et stykke brød for å tjene Vor Herre".[1]) I 1688 blev han utnevnt til kongelig konfessionarius og hoffpredikant og beklædte denne stilling til sin død 1714.

Det kan ikke være noensomhelst tvil om at Peter Jespersen med sin mektige personlighet har hatt en kanskje avgjørende innflydelse på den unge Peter Wessels sinn. En sterkere vilje har lagt hans ubendige livskraft under kontroll. Hans ustadige sinn er tvunget inn under strengt, daglig arbeide. Men hans karakter er også blitt dannet i lyset av dr. Peters brede, sterke kristentro, i en religiøs atmosfære som senere, trods alt, aldri forlot Peter Wessel, det vidner tilfulle hans breve om. Og ennu en ting lærte han — en sterk tro på og respekt for den rådende statsordning, det vil si enevoldsmakten, representert ved enevoldskongen, landsfaderen av Guds nåde. Til ham gikk han i ubetinget fortrøstning med sine forestillinger, hvor det gjaldt tjenesten og sin egen velferd, „medens min fattige sjæl altid maatte være bevaret til Den, af hvem den var mig givet". Alt dette har han innsuget hos dr. Peter, kongelig konfessionarius og hoffpredikant, denne Herrens og kongens tjener, hvis mektige, revsende røst nådde frem til den høieste som til den laveste, og hvis siste ord var: „Hvor kan jeg bli salig, som har lastet det hos andre, som jeg selv har begått".

Fra hvilket tidspunkt Peter Wessel har bestemt sig til å gå inn i marinen er ikke godt å si. Trolig er det at han allerede i Trondhjem har hatt sikte på denne vei. Hans rømning fra hjemmet har vel neppe vært forårsaket av frykt for hård behandling fra farens side. Noen overhengende fare i så henseende forelå ialfall ikke, da han stakk av, da jo rådmannen på den tid var og lenge hadde vært fraværende fra byen. Troligvis har grunnen vært den han selv angir i sin skrivelse

[1]) Se personalhist. tidsskrift R. 3, B. 2.

Digitized by Google

til kongen av 28de mars 1706, å forsøke i Kjøbenhavn sin lykke. Han har jo allerede en bror i marinen, og gjennem kongens følge har han hatt god anledning til å skaffe sig oplysning om forholdene. Sikkert er imidlertid at han ialfall i 1705 har tatt sin bestemmelse om å gå denne vei. Av hans skrivelse og memorial av 1708 fremgår med tydelighet at han i 1705 flere ganger har hatt anledning til muntlig å søke kongens støtte til å komme inn i marinen. Herunder har han fremholdt for Hans Majestet, at han allerede fra sin ungdom har perfeksjonert sig til denne stilling ved å fare på „Rigens Strømme"[1]). Og senere har han fulgt den engang lagte plan, ved efter brorens råd å gå på langfart for å perfeksjonere sig i navigasjonen.

For nu å kunne følge Peter Wessel gjennem suppliquernes trange vei, er det nødvendig først å få et overblikk over datidens fordringer ved optagelse som sjøkadett. Likeledes skal gis en oversikt over den utdannelse som blev gitt sjøkadettene førenn de avanserte til officerer[2]).

Allerede den 16de juni 1647 var Bagge Wandel blitt beskikket til å informere ungdommen på Bremerholm i navigasjonen[3]). Frederik III hadde snart efter sin tronbestigelse konfirmert hans bevilling og han vedblev i mange år å være direktør for navigasjonsskolen. Men utdannelsen erhvervedes fornemlig i det praktiske liv. Man gikk i hollandsk tjeneste som matros eller i annen underordnet stilling, avanserte til styrmann, skipper, adelsborst, konstabel og kunde når man vendte hjem igjen, bli antatt som løitnant eller kaptein. Noe sjøkadettkorps var ennu ikke til. Først ved Curt Adelaers ansettelse som generaladmiral (1663) blev der gjort en begynnelse til en mere rasjonell utdannelse av sjøofficerene, idet han som en av betingelsene for sin inntreden i dansk tjeneste satte fordring om å oprette et l æ r l i n g e k o r p s, hvilket dog aldri tilnærmelsesvis nådde den størrelse, han oprindelig hadde tenkt sig.[4]) Det er interessant å konstatere denne Curt Adelaers innsats sett i forbindelse med Chr. Bruuns litet tiltalende forsøk på å redusere hans fortjeneste av den danske marines utvikling.[5]) Garde angir 1683 som det år hvorfra lærlingeinstitusjonen daterer sig. Dette er altså uriktig, men fra dette år fikk institusjonen en bedre ordning. Der antokes 12 „lærlinger", som fikk en årlig lønn

[1]) Skrivelse av 28de februar 1711.
[2]) Se Garde: Efterretninger II.
[3]) Chr. Bruun: Court Sivertsen Adelaer, pag. 219.
[4]) Den danske generalstabs arbeide 3, pag. 203.
[5]) Se senere.

Digitized by Google

av 100 rdl. og blev sendt ut for å øve sig i fremmede lande; de skulde hver måned gi admiralitetet underretning om hvor de var og straks begi sig hjem, når kongen kalte dem.

Mangelen på en fast stamme av officerer var blitt sterkt følt under utrustningen til krigen 1700. Derfor organisertes i 1701 lærlinge-kompaniet, som senere erholdt navn av sjø-kadett-kompaniet, og lærlingene blev i overensstemmelse hermed kalt „Cadets de marine". Allerede av denne omstendighet fremgår at Rothes anførsel om at Peter Wessel først blev ansatt som lærling ved Holmen og senere blev optatt som sjøkadett, er feilaktig. I det hele tatt er det ikke godt å forstå, hvorledes Peter Wessel efter Rothes fremstilling overhodet har kunnet få noen utdannelse som kadett. Men herom senere.

Som chef for dette kompani blev ansatt kommandør Chr. T. Sehested, som forblev i denne stilling til 1715. Han reiste straks efter utenlands, og i hans fravær ansattes kompaniets næstkommanderende kaptein J. Bille, og efter dennes avgang året 1703 kaptein O. I. Tombsen som chef inntil Sehesteds tilbakekomst i 1704. General-admiral-løitnant Güldenløwe la planen til dette kompanis organisasjon, som finnes fremsatt i forestilling til kongen av 21de januar og 9de april og approbert av denne 20de februar og 26de april 1701. Ved disse bestemtes det, at lærlingene, som kun ved kongelig resolusjon måtte antas, samt være fylt 14 år, og hvis antall bestemtes til 100 (hvorav de 12 eldste fikk 100 rdl. årlig i lønn og de øvrige matrosgage) skulde deles i 4 brigader. Der skulde ansettes en kommandørkaptein eller kaptein som chef, som inspeksjonsofficerer en kapteinløitnant og en løitnant samt en lærling som adjutant. Der blev gitt de officerer, der overtok kadettofficerstjenesten tilsagn om enten å erholde et tillegg i lønning eller at de skulde „blive af de første, som avanceris". Landtjeneste skulde lærlingene ikke gjøre, men 2—3 av dem skulde utkommanderes på hvert av marinens skibe og 2 på hvert av kongens koffardiskibe, hvorombord de kun skulde ha matroskost. Der blev gitt dem løfte om å avansere til officerer fremfor andre, når de viste sig i besiddelse av tilstrekkelig dyktighet. Uniformen, som de selv måtte betale, og som efter en kontrakt, sluttet mellem kommandør Sehested og en leverandør, foruten kårde, kostet 50 rdl., blev ved en kongelig resolusjon av 26de april bestemt å skulle være av „Couleur de fers" klæde. Under 20de juni 1714 approberte kongen et munderingsreglement for sjøkadettene, hvorefter uniformen skulde bestå av en med gull-galoner besatt grå kjole, vest, benklær, en gull-galonert hatt, røde

Digitized by Google

strømper, sko, halstørklæ („halsklut"), galonert geheng og bandolerrem, samt en „baldyret" patrontaske, hvilket ialt kostet 48 rdl. 12 sh. Til daglig uniform fikk de en simpel grå kjole, et par benklær, en gullgalonert hatt, et par strømper, et par sko, et halstørklæ, som ialt kostet 18 rdl. 66 sk. Uniformen bekostedes da av staten.

Hver morgen kl. 6½ skulde kadettene møte på Gammelholm og efter at de hadde overvært gudstjenesten i Holmens kirke, skulde de undervises i et til dem på Holmen innrettet lokale:

M a n d a g og t o r s d a g fmd. 8—10 i navigasjon, fra 10—11 i tegning („Ritzningen") og om emd. fra 3—5 i gevær-eksersis og derefter se Holmens arbeider;

t i r s d a g fmd. fra 8—10 i artilleri, fra 10—11 i tegning og om emd. fra 3—5 kanoneksersis, som en gang månedlig skulde skje med skarpt, hvortil der hver gang var tilstått 20 skudd;

o n s d a g fra 7—9 skulde høres preken og fra 7—11 gis undervisning i skibskonstruksjon;

f r e d a g fra 8—10 atter preken og fra 10—12 skibskonstruksjon samt om emd. kanoneksersis, og

l ø r d a g fra 8—10 igjen skibskonstruksjon og fra 10—11 tegning.

Tegnemesteren skulde kadettene betale, hver 1 rdl. årlig, de øvrige lærere lønnedes av kongen. Admiralitetet skulde føre overopsyn med kadettene; små forseelser kunde chefen revse; men forbrydelser skulde pådømmes ved sjøetatens rett.

Men der gas ennu en vei til sjøofficersstillingene. Under 8de november 1701 utstedte nemlig kongen en forordning om innretning av den navigasjons- samt regne- og skriveskole som var anlagt i Stege på Møen av kong Christian V. Elevene[1]) i navigasjonsskolen fikk rett til, fremfor andre, å antas i tjeneste såvel på de kongelige skibe, som på koffardiskibene, og likeledes til å fare med fremmede nasjoners skibe mot at de stillet sikkerhet for at de innen 3 år vilde innfinne sig i Kjøbenhavn. Læreren var mot et billig salærium forpliktet til å gi undervisning i de matematiske videnskaper, i fortifikasjon og i artilleri; derimot skulde de nyte fri undervisning i navigasjon, skrivning, regning og lesning.

Under 17de mars 1705 redusertes imidlertid sjøkadettkompaniet til 62 kadetter, hvorav de 12 erholdt 100 rdl. og de 50 andre 52 rdl. i gage, foruten mundering; det som hittil var betalt lærerne av kadet-

[1]) Se Garde.

Digitized by Google

tene skulde kongen utrede, og det bestemtes, at snauen „Frøken Elsken" skulde utrustes på 4 måneders tokt til kadettenes øvelse, som skulde skje under 2 av kadettofficerenes opsikt og i 2 avdelinger for at alle skulde kunne komme tilsjøs. Ingen måtte antas som kadett førenn han var 14 år gammel og kunde skrive og regne. Hans antagelse skulde ikke hindres, om han hadde båret „liberie", når han blott var kvalifisert dertil og nedstammet fra „godt ærligt Folck". Ingen måtte bli officer uten å ha tatt eksamen, og for hver 4de eller 5te kadett, som avanserte dertil, skulde 1 av de i kongens tjeneste stående skippere også forfremmes til denne charge, og det måtte ingen „formenes sin Examen for Admiralitetet at gjøre, som det sig tiltro at ville gjøre". Ennvidere blev det bestemt, at kun dyktighet og kunnskap, ikke tjenestetid skulde bestemme ansienniteten blandt kadettene, undtagen når de var like i kunnskaper, og at noen av de eldste av disse, for å lære rettergangen å kjenne, skulde overvære under-admiralitets- og krigsrettene uten å ha stemme. De kadetter som ikke hadde lyst til eller som ikke kunde tåle sjøen, måtte vel ikke loves „Avancement ved Land-Etaten", men dog vilde kongen „have Naade for dem", hvis de ellers var skikkelige og duelige personer.

Som vi har sett begynte Peter Wessel sin muntlige henvendelse til kongen om optagelse i sjøkadettkompaniet allerede i 1705. Jeg innskyter her den bemerkning, at man her atter har et moment til belysning av hans fødselsår. Hvis han var født 1691 vilde han jo ikke kunne tenke på å bli optatt som kadett før efter 28de oktober 1705, da jo fordringen var at aspiranten skulde ha fylt 14 år. Og det fremgår jo av Wessels uttalelse at han flere ganger i 1705 har talt med kongen om dette. Det er da rimelig at han ialfall opfylte fordringen til alder.

Tidspunktet for Peter Wessels forsøk på å komme inn i sjøkadettkompaniet var så uheldig som vel mulig. Det var nettop i 1705 at kompaniet blev redusert fra 100 til 62 kadetter, og det er klart at vakansene herved blev få eller ingen. Han måtte da også vente helt til 1709 førenn der blev plass for ham. Men optagelsesprøven må han ha underkastet sig på et tidligere stadium, og han sørget for å holde sin ansøkning varm den hele tid han stod på ekspektanselisten.

Den første skriftlige ansøkning fra Peter Wessel om å bli optatt som kadett er datert 28de mars 1706 og gjengis nedenfor:[1])

[1]) Garde: Efterretninger II, pag. 102.

Digitized by Google

Anno 1672 d. 2 Martij forlöste Gud min Hustru med een datter blef Christened Anna Maria —

Anno 1673 d. 20 Okt. blef min H. forlöst med een Sön, Christened Hindrich, Som döde Ao 1675 udj Store Koppernr,

Anno 1674 d. 28 Okt. forlöste Gud min H. med een Sön Christened Christoffer

Anno 1676 d. 5 Martij Min Hustru forlöst med een datter blef Christened d. 12 ditto Hannechen

Anno 1677 d. 22 Julij forlöste Gud min Hustru med een Sön, blef Christened d. 29 ditto og kaldis Frants.

Anno 1678 d. 2 Okt. min H. forlöst med een Sön, Som blef Christened d. 10 ditto, og kaldis Hindrich —

Anno 1680 d. 9 Januarij forlöste Gud min H. med een Sön blef Christened d. 16 ditto Eyland,

Anno 1681 d. 21 Martij Min H. forlöst med een Sön, blef Christened Jan d. 27 ditto,

Anno 1683 d. 7 Januarij forlöste Gud min H. med een Sön, blef Christened d. 14 ditto i Domkirken og kaldis Jfverr Christian,

Anno 1684 d. 29 Sept. Michaelis dag, blef min H. forlöst med een Sön, Christened Johan

Anno 1685 Söndagen d. 20 Okt. Min H. forlöst med een datter, blef Christened Karen,

Anno 1687 d. 26 April forlöste Gud min H. med een Sön blef Christened d. 3 Maij og kaldis Clemet,

Anno 1689 d. 7 Maij blef min H. forlöst med een datter og blef Christened d. 14 ditto Anna Katrina —

Anno 1690 d. 28 Octob. Min H. forlöst med een Sön og blef Christened Pitter,

Anno 1692 d. 14 Augusti Min Hustru forlöst med een Sön, blef Christened William

Anno 1693 d. 2 Okt. Allehelgens dag, min H. forlöst med een Sön, og blef Christened Caspar,

Anno 1696 d. 15 Julij Min H. forlöst med een datter blef Christened Maren, og döde for Ao 1697 i Börn Kopper

4.

[illegible]

Jan Wessels optegnelser i bibelen (se s. 48).

Digitized by Google

Sogneprest til Bjørnør Christoffer Wessel (se s. 55).

Digitized by Google

„Stormegtigste Allernaadigste Arve Konge og Herre! *Brev nr. 1*

Udi allerdybeste underdanighed nedfalder ieg fattige unge Perssohn for Eders Kongl. Majst., at som ieg for omtrent toe aar siden er bleven nedsendt fra min gamle Fader Johan Wetzel Eders Kongl. Majsts. allerundst. Raadmand i trundhiem i Norge, formedelst min mange andre Nembl. 17 smaa og Stor Søskenes paaheng, at forsøge her neder min lyche, og som ieg nu er i tieneste hos hans Højærværdighed Doctor Petter Jesperssen, og min Lyst som Et ungt Meniske iche dertil saaledes findes at henslide min Tjd, mens mit Sind Stedse geneget til Eders Kongl. Majsts. at Excerceres med tide dertil at avancere noget bedre og nedfalder derfor allerundst., at Eders Kongl. Majst. af høje Naade og miskundhed ville allernaadst. forunde og hjelpe mig til at blive en Cadet, at Excerceres tillige med de andre paa Holmen, da ieg ald min tjd med Lif og Blod skal Streve at leve effter allerundst. pligt til Eders Kongl. Majsts. tjeneste troe aarvaagen og flitig effter ald yderste Krafft og Efne, forblive Eders Kongl. Majsts. Allerundst. allerringeste tiener

Peter Jansen Wessel

Kiøbenhafn d. 28 Martz Anno 1706".

Brevet er ikke skrevet med Peter Wessels hånd, så han har altså hatt hjelp til selve skrivningen. Men underskriften er hans. Han optrekker her sin fremtidslinje, og hans løfte til kongen om å være „troe, aarvaagen og flitig effter ald yderste Krafft og Efne" har han i fullt mon innfridd. Rothe sier, at ansøkningen blev anbefalt av dr. Jespersen, hvad der synes naturlig; men når han videre anfører at han blev ansatt som lærling på Holmen, da må dette være feilaktig. Dette fremgår som tidligere nevnt allerede av den omstendighet, at der på denne tid ikke eksisterte noe lærlingekompani på Holmen, da dette jo nu hadde fått navn av kadettkompani. Dessuten viser jo Wessels senere ansøkninger, at han ennu ikke var antatt i tjenesten.

Men Wessel gir sig ikke så lett. Allerede 3 dager efter, den 31te mars, skriver han pány til kongen og gjentar sin ansøkning, hvori han *Brev nr. 1 a*
sier at han ikke slipper kongen førenn han er blitt hjulpet og sier i den forbindelse at han er ganske tjenestløs til stor sorg for hans gamle foreldre, fra hvis side det ikke har manglet på at de har latt ham lære reg-

ning og skrivning og hvad dermed står i forbindelse. Kun underskriften er egenhendig: P. I. Wessell. Resolusjonen lød på: Ingen vakanse.

Det kan ikke sees at Peter Wessel har fått noe svar på disse ansøkninger, ialfall ikke annet enn hvad han senere anfører om at han har erholdt „saadane Store Promisso". Men i samme skrivelse av 7de juli 1708 anfører han bl. a. at han foretok reisen til Guinea „effter Underdanigste der om erhverfuede Forlof". Dette synes å tyde på at han allikevel på en måte er knyttet til marinen på denne tid og det må da fornuftigvis forståes derhen, at han er blitt opført på ekspektanselisten.

Det er fra sin bror marineløitnant Henrik Wessel han får det råd å gå tilsjøs for å perfeksjonere sig i navigasjonen, det vil si sjømannskap. Noe sådant forlangtes ikke til optagelsen, idet fordringen her kun var at man skulde kunne lese og skrive. Navigasjon skulde man jo lære på kadettskolen. Men det er klart at en som i disse seilskibenes dage hadde erhvervet sig sjømannskyndighet måtte ha et pré fremfor sine konkurrenter. Henrik Wessel hadde øiensynlig i sin tjenestetid hatt anledning til på nært hold å se manglene i marinen på dette område.

Om Peter Wessels første langfart har arkivar G. L. G r o v e gitt en fremstilling[1]), bygget på Vest. Guin. Compagnis i Kjøbenhavn førte journal som er bevart i Riksarkivet i Kjøbenhavn. Denne fremstilling er benyttet ved nedenstående beretning om Peter Wessels første reis.

Av nevnte journal for 1702—07 pag. 281 sees, at der den 3dje november blev gitt 3 måneders forskudd til besetningen og de utgående civile og militære personer med skibet „Christianus Quintus", ialt 1709 rdl. Denne angivelse er imidlertid summarisk, men hele listen på dem som hevet lønning, finnes spesifisert på det ved samme post citerte regnskapsbilag. Man ser herav at besetningen var på ikke mindre enn 67 mann, skibsdrengene iberegnet, og at nr. 67, yngste skibsdreng — eller som vi kaller det dekksgut — og siste på listen var Peter Johansen Wessel, der nevnte dag mottok sine 3 riksdaler i forskudd for 3 måneder. Han var altså påmønstret. At han også kom hjem med samme skib efter endt reise, viser et tilsvarende bilag til journalen for 1708 som er en „Rulle over Folkene som med Skibet C. 5 er hjemkommen, og hvad dennem af deris fortjente Gage tilkommer", hvor Wessel atter nevnes som yngste skibsdreng, men denne gang efter den store dødelighet ombord, der siden nærmere skal omtales, som nr. 26 av beset-

[1]) Personalhist. tidsskrift R. 3 B. IV, 1895.

Digitized by Google

ningen. For å følge Peter Wessel på hans vei må vi altså søke oplysninger om skibet „Christianus Quintus", kaptein Boomfeldt[1]).

Den 11te novbr. 1706 utstedte kompaniets direktører en „Ordre og Instruction", som nevnte kaptein hadde å rette sig efter på reisen. Han skulde, såsnart skibet var seilferdig, med allerførste føielige vind i Guds navn begi sig tilsjøs, settende sin kurs nordenom England mellem Hitland og Færøene, siden holde sig så langt ute i sjøen, at han ikke hadde å frykte for tyrkiske røvere, og så gå like til den guineiske kyst. Ved kysten måtte han ikke opholde sig med egen partikulær negotie under 1000 rdl. straff, men kun forbli, inntil han kunde få innkjøpt så megen milie[2]), grein[3]) og olie de Palm, som var nødvendig til slavenes underhold. Dog måtte han se, om han i en fart kunde få forhandlet de medbragte armringer mot elefanttender, men ikke spilde mere enn et par dage herpå, og så gå til det danske fort Christiansborg for å innlaste så mange slaver, han kunde få, og motta gullkisten samt bøker og breve til direktørene. Derefter skulde han sette kurs like til St. Thomas i de karaibiske Eilande, avlevere slavene til kompaniets vicekommandant sammesteds Jochum von Holten og der snarest mulig innskibe en returlast og føre den til Kjøbenhavn.

Samme dag instruksen utferdigedes, blev besetningen påmønstret og tatt i ed. Den 13de forlot skibet reden, og den 17de seilte det Sundet ut. Skibet, som tidligere het „Victoria", var 109 fot langt mellem stevnene og 25 fot bredt og førte 24 kanoner. Kapteinen hadde året i forveien som overstyrmann med samme skib gjort samme reise og erhvervet sig et godt skuddsmål, likesom faren, der uaktet navnets hollandske klang var født jyde, i sin tid av Niels Juel hadde fått anbefaling som en mann der var kapabel til sin charge som kaptein i flåten.

Den ladning som var inntatt og som for en stor del var innskibet i Holland, inneholdt navnlig tøier og lerret, gamle våpen, krutt og andre saker, spesielt beregnet på en barbarisk smak, gode til utveksling med slaver, samt 2400 pund messing armringer, 5 kister koraller samt 146 tønner „Flensborger Kornbrændevin".

Det kan ha sin interesse å omtale kostreglementet. Den 29de august 1705 hadde direktørene tilstillet kompaniets ekvipagemester „Det kongelige octroyerede Danske, Vestindiske og Guineiske Compagnies Spise-Taxt", for at han derav kunde beregne provianten til de utgående skibe. En manns kost var herefter ukentlig ½ pd. flesk, 2 pd.

1) Sønn av kommandørkaptein Cornelius Michelsen Boomfeldt.

2) Visstnok hirse, latinsk milium.

3) Pepper.

Digitized by Google

kjøtt, 1¼ pd. tørr lange eller annen fisk, 1 pd. smør, 1½ ottingkarr gryn, ½ ottingkarr erter, 4 pd. hårdt brød, 7 pd. bløtt brød i de første 4—6 uker, ½ pott brennevin. Dessuten 1 tønne øl for hele reisen og 1 pott vann daglig, når øllet slipper op. Av olje, øledikke og svisker, som ikke var ordinær spise, spistes efter skibsrådets forgodtbefinnende, nemlig henholdsvis eftersom skibet gikk til Vestindia eller Guinea 50 og 300 potter olje, 1½ og 9 tønner øledikke og 500 og 3000 pd. svisker på hele reisen. Når skibet lå i havn fikk man enda noen ekstraforpleining. De som spiste i hytten hos bottleren fikk det fortrinn å opnå halvannen ranson av flesk, kjøtt, smør og brennevin, og i kahytten skulde man spise „efter Menage og Billighed", som skibsrådet fant for godt.

Slavene måtte derimot nøies med en del tarveligere kost, nemlig ukentlig ½ pd. flesk, 1 ottingkarr bønner, 1 do. gryn, ½ do. milie, ½ pott brennevin, ⅛ pd. tobakk og 1 tobakkspipe. Olie de Palm gaes alltid i grøt ukentlig ¼ pott. Fremdeles gaes 6 skjepper maleget pr. 100 slaver på hele reisen.

Beskjeftigelsen var ikke alene den almindelige skibstjeneste, men tilsynet og pleien av slavene har selvfølgelig lagt beslag på en del av besetningens arbeide og krefter. Paragraff 9 i kapteinens føromtalte instruks sier: „Skipperen og Styrmændene og Badskerne skal have saa flittigt Indseende med Slaverne som med smaa Børn at de deris Kost i rette Tide efter Nødtørft bekommer, at de skiftes til at komme hver Dag paa Overlobbet for at faa frisk Luft og at gjøre Arbeide, saa meget, de kand være friske ved og kan tjene til deris Sundheds erholdelse. At de hver Dag bliver kæmmet og vasket for at skille dem ved deres Ukræ. At der bliver vasket hos dem i Rummet og under Dækket, saa tit fornøden gjøris, og at Lugerne imidlertid det skeer, bliver oplukket, dog saa, at Slaverne ingen Lejlighed kan faa sig myssig at gjøre, eller at tage for sig selv. At der smøgis tidt hos dem med Enebær, dog saa maadelig, at de ej af Røg forkommer, og for alting, at havis flittig Agt, at deris Sundhed kan vorde conserveret, og da med Guds Bistand alle levendis og sunde vorde leverit paa St. Thomas."

Når imidlertid Grove anfører at det er sannsynlig at Peter Wessel som yngste dekksgutt skulde ha fått jobben „at kæmme for Ukræ", da synes dette å være en meget litet rasjonell utnyttelse av arbeidskraften ombord, all den stund slavene selv gjensidig må forutsettes å ha erhvervet en viss experience på dette område.

Av et brev fra den danske guvernør på Guineakysten, Erik Lygaard, sees, at „Christianus Quintus" den 18de februar 1707 uten videre

Digitized by Google

uheld eller noe dødsfall ombord ankom til fort Christiansborg, og de her førte negotie-journaler og kassebøker utviser et næsten daglig innkjøp av slaver og elefanttender i den nærmeste tid derefter. Prisen på mannslaver var i regelen 34, på kvinneslaver 25 rdl. stykket. En elefanttand på ca. 50 pund kostet en 13 daler.

Her landsattes de av kompaniet til Guinea bestemte embedsmenn, der som passagerer var fulgt med, nemlig barberen (kirurg) Johan Christoph Drobitius og assistentene Johan Daniel Richelieu, Anders Boger, Knud Erichsen og Thomas Wordinghausen, blandt hvilke det usunde klima snart gjorde lyst, idet Richelieu døde i april, Wordinghausen i mai samme år og Drobitius 22de januar 1709.

Imidlertid inntok skibet hvad man hadde parat ved fort Christiansborg, som det forlot den 12te april, nemlig 88 mark gull (verdsatt til 11,264 rdl.), 241 elefanttender og 234 slaver. For å supplere lasten med slaver anløp man derefter Popo og Fida. Den forannevnte underassistent Richelieu var sendt i forveien til Popo og forhandlet her med kong Ofori, der lovet ham slaver til 3 skibe om han vilde. Richelieu kunde dog ikke få se slavene, da de var „frie slaver" og derfor „vilde løbe bort, naar de saa Skibet komme", men da de ikke vilde tjene kongen som han vilde, lovet denne „at tage dem fat og selge dem, saa snart at Skibet kommer". Skibet fikk imidlertid her kun ca. 72 slaver, hvorfor det gikk videre til Fida og kjøpte der yderligere 129. Nu var tallet på slaver nådd 447, der ansåes for en tilstrekkelig last, hvorfor man den 6te juni 1707 satte seil for Vestindia.

Ved Fida hadde sundhetstilstanden vært god, men man hadde det uheld at skibets „Obermester" eller første læge, Lars Jørgensen Gongaard her avgikk ved døden.

Reisen til Vestindia tok lang tid og det var på et i flere henseender meget uheldig tidspunkt „Christianus Quintus" kom derover. I et brev av 21de mars 1708 meddeler guvernøren Jochum v. Holten kompaniets direktører, hvor slett det forløpne år hadde vært for landet „formedels dend, dend 11te september udstandne, Orikaen, (og) derpaa følgende Honger og Siugdom, som siden dend Tiid 80 Mennisker, store og smaae, fræmmede og Landsens Folck har bortrycked, saa mand snaert inted andet her paa Landet saae end Sorg og Bedrøfvelsze. Liidet tænckte jeg før Orikanen", fortsetter han, „at Slave Skibet Christianus quintus Tordement j en Maade var gavnlig, men ved deds Begyndelsze, dend Tiid ded var haardest og ved deds Aftagelsze, var det altiid min Ynsche: Gud giive, at Slave Skibet endnu var 2 à 300 Miile uden(for) disze Caribiske Ei-

Digitized by Google

lande". Han tilføier om skibet: „Og var det godt, at ded icke var i Hafnen, thj havde det været j Hafnen, der havde icke allene været Frygt for Slaverne, men og for Skibet; for Slaverne, idet at, om de havde været j Skibet, mange for Kuld, Regn og anden Fortræd havde maatte forgaaed. Havde de været j Land, der havde de faaet liidet bædre, thj Negeriet, hvorj (man) dennem havde tragted at biærge, icke allene ved Vinden, men og ved Søen, saaledesz blev attacqveret, at en ny Fløy af 80 Foed, som jeg havde laedet opsætte, og halve Deelen af det andet gick i Løbet, hvorved uden Tvifl en temmelig Deel havde kommen til Skaede. Skiibet havde og løbet sin Risico at komme paa Grunden, som alle andre i Hafnen liggende væderfore, hvor ded da havde været vanskelig sliig it stoert Skiib med de Materialier vj her haver, at faa af igien. Havde Skiibet været juden de Caribes, der var igien andre stoore Farer, som Søen giver, der os adskillige Exempler har for Øyen stildt. It engelsk Konge Skib, en engelsk Barque, og en dito, Peter Smith tilhørende, som alle laa ved St. Christopher og ved Veirets Begyndelse søegte Søen, deraf er siiden ingen Tiedender fornummen, saa de uforbjgiængelig er bleven. En Spansk Krydtzer, som laa for Hafnen og ded der til Klocken 11 om Middagen udholdt, men da Søen maatte søege, havde icke længere Respit end til Klocken 2 à 3 dereffter, da hand, ved sin Mastis Afhugning og dend stoere Søe, som der var, fick Masten tvert igjennem Barcqven, (saa) hand sanck som en Steen."

11 dage efter orkanen den 22de september 1707 innkom der en chalupp til øen med beskjed om at skibet lå til ankers ved Buchen Eiland. Hvorvidt „Christianus Quintus" har vært oppe i cyklonen er ikke godt å si. Sannsynlig er det dog, og en antydning får man i Wessels ansøkning til kongen av 28de februar 1711, hvori han sier at denne reise „falt os saa Besuerlig, at ingen Pericel eller difficultet kand opreignes, der jo paa Samme Reise os arriverede".

Beretningen om skibets ankomst bringer den gode efterretning, at det hadde litt over 400 for det meste friske slaver ombord. Omtrent 40 stykker var død underveis, og kaptein Boomfeldt, som for 10 uker siden var blitt syk, var nu så dårlig at han ikke kunde hjelpe sig selv. 5 à 6 matroser var også syke, hvorav 2 alvorlig.

Den drepende sykdom som hadde begynt å bre sig blandt slavene var således gått over på besetningen, og efter ankomsten til Vestindia bredte den sig med rivende hastighet. Også her har man altså noen av den „Pericel og difficultet" som Wessel taler om.

Samme aften skibet ankom, døde skipperen, og to dage efter gikk

Digitized by Google

„Opperhovedet" eller guvernøren og det sekrete råd ombord for å ansette en ny. Den nærmeste til å efterfølge ham var overstyrmannen, Cornelius van der Stolck, der til denne reise var forskrevet fra Holland, og det tilkalte skibsråd svarte alle „nei" på spørsmålet, om de visste noe der kunde hindre ham deri. Båtsmannen tilføiet, at han kun kunde svare for sig selv og ikke for folkene, hvilket innbragte ham en reprimande, da det var ham og ikke folkene som var spurt. At der har vært uoverensstemmelse mellem overstyrmannen og folkene fremgår derav, at da Opperhovedet siden meddelte mannskapet, at han og det sekrete råd hadde innsatt v. d. Stolck i Boomfeldts sted, så var det en av mannskapet som sa: „Hvad sier I hertil, folk?" og en annen som utbrøt: „Da vil vi allesammen gå iland". Da de advartes, ga de sig imidlertid, og der blev avfyrt 9 kanonskudd til ære for den nye chef.

Når undtas skipperens og de 6 matrosers sykdom, fant man efter generalbrev av 21de mars 1708 tilstanden ved skibets ankomst temmelig god, og den 27de september bragtes 406 slaver iland av de 447, hvilket efter den tids forhold var et forholdsvis stort antall å slippe over med.

Orkanen hadde imidlertid i den grad ødelagt alt at man savnet levnetsmidler til slavene. Ikke engang opfordring i kirkene til å bringe slavene kost mot betaling hjalp. Guvernøren måtte derfor selge eller bortleie til suffisante leiere så mange av dem som mulig „for at de ikke skulde krepere og bortdø til ikke liden skade for det høilovlige kompagnie".

Sykdommen bredte sig under disse omstendigheter til dem og besetningen, hvorav der fra oktober måned en tid næsten daglig døde 1 à 2 mann, bl. a. 2 av styrmennene, hvilket især satte stedets myndigheter i bekymring, da den nye kaptein var gammel og den eneste skånte styrmann, Anders Pedersøn Wærø, var meget ung og på sin første reise. Det lykkedes dem dog i Vestindia å finne en annen styrmann, Peter Palliet.

Med skibsbesetningen så det sørgelig ut. Skibet var gått ut med 67 mann, hvorav kun 26 vendte tilbake til Danmark. Vedføiede liste over den besetning som drog ut, og det tilføiede kors for de på reisen døde, viser hvorledes døden tynnet ut i rekkene. Det synes som om ungdommen har hatt den største motstandskraft, da i hver klasse de yngste i regelen er sparet.

† 1. Skipper Niels Cornelisen von Boomfeldt.
2. Over Styrmand Cornelius van der Stolck.
† 3. Over under do. Erik Olsen.

Digitized by Google

† 4. Anden under do. Hans Petersen.
5. Over 3e Vagt. Anders Pedersen Wærø.
† 6. Anden 3die do. Giert Dam.
† 7. Over Barber Lars Jørgensen Gongaard.
8. Assistent Mads Christensen.
† 9. Baadsmand Peder Jensen.
10. Constabel Terkel Sørensen.
† 11. Over Tømmerm. Hans Giertsen.
12. Botteler Niels Andersen Steen.
† 13. Kok Anders Espensen.
14. Ov. Bødker Anders Ambiørnsen.
† 15. Baadm. Mat Anders Jensen.
16. Kvarterm. Søren Hansen.
† 17. Konstabels Mat. Lars Friderichsen.
† 18. 2den Barber Jacob Christensen.
19. 3die do. Thyge Dorscheus.
† 20. Sejlmager Lars Pedersen.
† 21. Und. Tømmerm. Joen Stephensen.
† 22. Tredie do. Ole Pedersen.
† 23. Botteler Mat. Lars Jensen.
† 24. Kochs Mat Henrik Lorensen.
25. Under Bødker Ole Christensen.
26. 3die do. Johan Jørgen.
27. Matros Bernt Andersen.
† 28. — Haldan Gudmandsen.
† 29. — Mads Andersen.
† 30. — Hans Philipsen.
† 31. — Arve Børresen.
† 32. — Gunder Gutormsen.
† 33. — Johan Lind.
34. — Truels Erichsen.
35. — Bernt Søebiørnsen.
36. — Tonnis Tygesen.
† 37. — Peder Willumsen.
† 38. — Hans Andersen.
† 39. — Christian Andersen Kjøbenhavn.
† 40. — Jens Pedersen Helsingør.
† 41. — Niels Pedersen Femøe.
† 42. — Lars Thomsen.
† 43. — Jens Tønnesen Femøe.
44. — Niels Truelsen.
† 45. — Jep Nielsen.
† 46. — Ole Svendsen.
† 47. — Ole Povelsen.
† 48. — Jens Andersen.
49. — Anders Nielsen.
50. — Ludvig Nielsen.
51. — Jørgen Madsen.

Digitized by Google

	52.	—	Anders Pedersen.
†	53.	—	Jacob Jensen Nykjøbing.
	54.	—	Jeppe Jensen.
†	55.	—	Sylvester Rolfsen.
	56.	—	Sivert Rolfsen.
	57.	—	Clemen Mogensen.
†	58.	—	Rasmus Christensen.
†	59.	—	Niels Larsen.
	60.	—	Hans Hansen.
†	61.	Opløber	Jacob Poulsen.
†	62.	—	Ole Christensen.
†	63.	Dreng	Jan Davidsen.
	64.	—	Gedeon Christophersen.
	65.	—	Cornelis Petersen Wichman.
	66.	—	Friderich Wilhelm de Nichtel.
	67.	—	Peter Johansen Wessel.

Foruten besetningen var ennvidere ombord de tidligere nevnte embedsmenn og 8 soldater, som landsattes i Guinea. Fra Vestindia medtokes 4 personer, hvorav en matros ved navn Wessel Wesselsen, sannsynligvis en hollender. Sygdommen forlenget skibets ophold i Vestindia endel, og de vestindiske myndigheter ennu mere, hvad der skaffet dem direksjonens tilrettevisning. Først den 23de mars 1708 gikk man under seil fra St. Thomas og endelig den 20de juni s. a. kunde man gå til ankers på Kjøbenhavns red.

Tre dage efter fikk kompaniets kasserer ordre til efter skikk og bruk å utbetale adskillige sogneprester og kapellaner i Kjøbenhavn og Helsingør hver henholdsvis 2 dukater og 1 dukat „for deris hafte Umage at bede for kompagniets Gud være lofvet løckelige arriverede skib Christianus Quintus kaldet".

Mannskapet på det hjemkomne skib hadde også i anledning av hjemkomsten betenkt de fattige. En liste over, hvad hver hadde utlovet til dem, finnes ennu og viser at Peter Wessel hadde spendert 1 mark, et bidrag som ikke blev overgått av noen dekksgutt og kun av 2 av matrosene.

Sist i juli 1708 kom avmønstringsdagen og dermed gageutbetalingen. Av listen herover fremgår at Peter Wessel kun hadde 5 mark og 1 skilling tilgode, mens de andre dekksgutter kunde gå hjem med en halv snes daler hver og ingen matros med mindre enn 30.

I ca. 21 måneder hadde således Peter Wessel vært ombord på „Christianus Quintus". Nu stod han atter i Kjøbenhavn, likeså fattig som da han reiste.

Allerede 7de juli s. a., altså lenge før avmønstringen, skriver

Digitized by Google

Peter Wessel til kongen og minner om at han for 3 år siden, altså allerede i 1705, var blitt lovet optagelse i sjøkadettkompaniet og gjør opmerksom på at der nu er en vakanse.

Brev nr. 2

„Stormechtigste Monarch

Allernaadigste Arve Herre og Konge!

Den store naade, som Eders Kongelige Mayestet omtrent for een 3 Aars Tid lod see Jmod Mig, I det Mig Allernaadigst blef belovet, At Jeg med tiden til een Cadettis Charge Ved deris Kongelige Mayestets Søe-Estat skulle Vorde Emplojeret, Animerer Mig nu J dybeste underdanighed at indgifue een Memorial til Min Allernaadigste Herre og Konge med Allerunderdanigste Bøn og Begiæring, At saasom Jeg nu fornemmer at een Cadettis platz i disse dager skal Vorde Vacant og Ledig, Jeg da til den samme Allernaadigst maatte forhielpis. Og har Jeg fra den første tid af Jeg erholte saadane Store Promissa, Jnderligen søcht min Plaisir J at giøre Mig i de Sager Capabel som af een i slig affaires Kunde eskis og forlangis, Og til den Ende effter Underdanigste der om erhverfuede Forlof paatog mig een Reise til Genuam (d. v. s. Guinea) og Vestindien, Hvor Jeg med Stor travalje og Besværlighed ej allene søchte offter at giøre Mig udj Min Navigation Perfectioneret, Mens endogsaa at naae Nogen Viidenskab i de Sager, som Ved skibs handel daglig kunde læris og erfaris, hvor udj Jeg er formeenende at hafue lagt slig fundamenter, som Mig til de Scientiers Videre udgranskning mig dis lettere kunde betiene, om Jeg til forommrørte Vacante platz Allernaadigst blef forhiulpen. Saasom hverchen Mine For Eldris, Eders Kongelige Mayestets Underdanigste Raadmand j Trundhiem, eller Min egen tilstand har sig det bemechtiget, som mig til Subsistence effter een platz lang Varig at op bie Kunde betiene, Og al Min attraae er at giøre Mig i de Sager Perfectioneret, som Kunde Være Min Allernaadigste Arve Herre og Konge og Mit Fædrene Land til Tieniste, Jeg ervarter udj dybeste underdanighed Eders Kongelige Mayestets Naadigste resolution Med forsichring at Gud Vil Eders Naade med Velsignelse recompensere. Jeg Læfuer J dybeste underdanighed

Min Allernaadigste Herris og Kongis
underdanigste tiener

Hafniæ die 7 Julij 1708. Petter Vessel[1])."

Såvel denne som de øvrige ansøkninger fra denne tid er ikke skrevet med hans hånd, men kun underskrevet av ham personlig. Det

[1]) Hverken brev eller underskrift er egenhendig. Derav det feilstavede navn.

Digitized by Google

er dog mulig hvad senere skal omtales, at han personlig har konsipert skrivelsene, men fått en sirligere hånd til hjelp ved utferdigelsen av dokumentene.

Frederik IV gjorde krav på „eine nähere explication". Efter Peter Wessels eget utsagn til overkrigssekretæren skal kongen også denne gang ha lovet ham plassen, men fordret at han først skulde gjøre rede for sin extraction. Allerede 19de juli innsender han en ny memorial med de forlangte oplysninger, bilagt med en følgeskrivelse til overkrigssekretæren Lente:

„Deris Exelence *Brev nr. 3*

Høyædle og Velbaarne Hr. Geheime-Raad Lente!

Jeg fordrister mig udj dybeste underdanighed at incommodere Deris Exelence med denne Min Underdanigste Memorial ,Allerydmygest Supplicerendis, at Deris Exelence Allergunstigst for Min dristighed Mig vil behage at Pardonere. Jeg indlefuerede Min Allerunderdanigste Suppliqve af den 7. Julij Nestafvichte, hvor udj Mit underdanigste andragende Var dette, at Jeg Allernaadigst til den første Vacante Cadettis Charge maatte Emplojeris. Og skal det Allernaadigst have behaget Deris Mayestet (som mig af Vedkommende er refereret) saaledis paa Min underdanigste anmodning at resolvere, at Jeg til Fornemfte platz naadigst skulle forhielpis, Mens at Jeg Min Extraction sampt tilstand skulle giøre Notificabel, hvilchet Jeg nu med Min underdanigst indgifne Memorial til Mayesteten Allerydmygest har ladet mig Være angelegen. Alt saa er Jeg til Deris Exelence Allerydmygest bønfaldende, at hand Mig Ved sin Høy-Formaaende Recommendation Mig till fornefnte Mit andragende Gunstigst Ville forhielpe, Saasom Jeg ingen anden Patron haver end Gud i Himmelen, Der skal bøye Deris Exelence til een Naadig Bønhørelse, og er Jeg der om forsichret, at Gud igien Med Velsignelse Deris Exelencis Mildhed Naadigst vil Recompensere. Jeg Lever i All Min Lifuis tid

Deris Exelencis Ydmygeste og Ringeste tiener

Petter Vessel[1]).

Hafniæ d 19 Julij Anni 1708."

Nevnte memorial finnes ikke i original, men der er bevart en ekstrakt av den som nedenfor gjengis[2]):

„Peter Wessel, welcher jüngsten vorgetragen, dasz ihm ein Ca-

[1]) Som brev no. 2.

[2]) Krigscancelliets refererte saker 23de juli 1708, nr. 17.

Digitized by Google

detplatz beym See Etat allergnädigst promitteret worden, giebt ferner zu vernehmen, dasz sein Vater Rathmann in Trondtheim Sej, er auch vor 3 Jahren in ds. Dr. Peter Jespersens Dienste gestanden, und Eu: Mayestät in dero Stall gesprochen, da Dieselbe ihm dan auf gethane Frage wegen seiner Extraction die geregte promesse allergnäd. gethan, worauf er sich einige Zeit alhier aufgehalten, sein Bruder aber, so damahls See Lieutenant gewesen und nun als Commandeur in Muscowitischen Diensten stehet, hätte ihm gerathen, dasz er vorerst in der Navigation sich perfectioniren solte, dehero er die Reise nach Genua und Westindien gethan und vorloffet so viel in der Navigation und Commando Zur See profiteret zu haben, dasz er sich ein examen unterwerfen darf; bittet dahero, dasz er den erst vacant werdenen See Cadetplatz erhalten möge."

Fordringen om opgivende av extraction refererer sig til den tidligere anførte bestemmelse om at kadettene skulde komme av „ærligt" folk. Sehested hadde i sitt forslag om forandring av akademiets organisasjon inntatt, at den der hadde vært „Lakaj eller Dreng" ikke skulde kunne bli kadett. Admiralitetet hevdet og fikk heri kongens medhold, at man ikke burde spørre om stand eller adkomst, men kun om vedkommende var ærlig, da det titt hendte, at fattige foreldre av den geistlige og verdslige stand med mange barn blev nødt til å „ansætte dem i denne Tjeneste hos en eller anden brav Herre, som formedelst Personens gode Forhold siden søger at employere dem nu ved Søetaten, nu ved Landetaten". Bestemmelsen blev da, at ingen som hadde båret liberi skulde være utelukket fra å bli innskrevet i kompaniet, når han kun var kommet av godt og ærlig folk, „og hans Forhold og Videnskab i Regning og Skrivning er saaledes, at han er skikket og kvalificeret hertil"[1]).

Der var dog også grenser for hvad en lakei kunde bli. Kongen avslog således en ansøkning fra general Løvendals lakei, Hans Pedersen Thornam, om å bli løitnant, med den motivering: „vom Laquai zum Lieutenant wäre zu viel"[2]).

Bemerkelsesverdig er imidlertid at det kun var til de militære stillinger at spranget var så stort fra lakeistillingen. Fornemme herrers tjenere hadde nemlig i de tider lett adgang til civile embeder, uten hensyn til deres anlegg og kunnskaper, et forhold som vedblev å bestå selv efter den juridiske embedseksamens innførelse. Tordenskiolds

[1]) Angående sjøkadettutdannelsen se nærmere H. C. A. Lunds overordentlig interessante bok: Sjøkadetkorpsets Historie 1701—1901.

[2]) Ref. sak 29de mars 1710, nr. 10.

Digitized by Google

tjener Kold blev jo som bekjent herredsfoged i Jylland og Christian Gyldenløves lakei Skaanlund blev utnevnt til sorenskriver i Orkdal. Først ved en kabinetsordre av Struense 12te februar 1772 blev det befalet at „Domestiquer ej maa foreslaaes til noget officielt Embede"[1]).

Ved reformen av 1705, hvorved antallet av kadetter innskrenkedes fra 100 til 62, utviklet der sig en ny klasse elever ved kompaniet, volontørene, hvorav der en gang fantes hele 52. Først i slutten av det 18de århundrede lykkedes det chefene å få bukt med denne uheldige institusjon. I regelen rekruttertes kadettene fra volontørenes rekker, men av og til hendte det at kongen befalte, at en eller annen ung mann som han vilde favorisere, skulde utnevntes til kadett. Det mest drastiske eksempel herpå har man i kongens utnevnelse av et barn på 18 måneder ved navn Charles Laurent de Carbion til kadett med 52 rdl. i årlig lønn[2]).

Volontørene behøvet ikke å følge undervisningen ved kadettkompaniet, men mange gjorde det fordi det var klokest. De hadde ingen lønn og ingen uniform. Ved antagelsen fikk de av chefen følgende seddel:

„Exercitiemesterne ved det kongelige Søkadetakademi have at antage N. N. og hannem udi Navigation, Dansen, Fægten, Ridsen, Regning og Skrivekunsten saa og udi det engelske og franske Sprog at informere."

Når nu Peter Wessel i sin ansøkning anfører, at kongen har lovet ham å bli optatt i kadettkompaniet ved første vakanse, da er det trolig at han på denne tid ved tilfredsstillende iretteleggelse av sin extraction er blitt optatt blandt volontørene. Det er dog bemerkelsesverdig at han i sin memoriel erklærer sig villig til å underkaste sig prøve i navigasjon og kommando, all den stund jo fordringen til optagelse i kadettkompaniet kun innskrenket sig til regning og skrivning. Den skarpe konkurranse som volontørinstitusjonen har skapt, har da øiensynlig medført at aspirantene overbyr hinannen i kvalifikasjoner og at Peter Wessel, ved sin toårige sjøfart og de kunnskaper han derigjennem har erhvervet sig på sjømannskapets område, har ment å ha krav på et fortrinn fremfor sine konkurrenter. Han anfører da også i sin ovenfor anførte skrivelse av 7de juli 1708 at han deruti „er formeenende at hafue lagt slige fundamenter, som mig til de Scientiers Videre

[1]) Se Gyldenløves Lakaj: Memoirer og breve utgitt av I. Clausen og P. F. Rist, XVII.

[2]) Se fremdeles H. C. A. Lunds arbeide.

Digitized by Google

udgranskning mig dis lettere kunde betiene, om jeg til foromrørte Vacante platz Allernaadigst blef forhiulpen".

Formodningen om at Peter Wessel har vært volontør ved kadettkompaniet bestyrkes da også gjennem Rothes anførsel om at han før han blev optatt som kadett var lærling på Holmen, idet det jo er lett tenkelig at Rothe kan ha forvekslet volontørinstitusjonen med lærlinginstitusjonen.

På den ovennevnte ekstrakt av memorialen hadde kongen skrevet det ene ord „examiniren". Det må da formodes at Peter Wessel er blitt eksaminert — ikke for optagelse som volontør, ti hertil forlangtes ikke noen eksaminasjon, — men for optagelse som sjøkadett. At han nu ikke blev optatt tyder da på at hans kvalifikasjoner ikke har vært tilfredsstillende i sammenligning med andre konkurrerende eller at disse har hatt mektigere beskyttere enn han.

I dansk biografisk leksikon sier C. With, at Wessel efter hjemkomsten fra sin første langfart fikk tilladelse til å delta som volontør i kadettenes undervisning, og da i november en kadett var død, befalte kongen uttrykkelig, at Wessel skulde ansettes i det ledige nummer. „Til bevis for hvor vanskelig det kan være å bedømme unge mennesker," sier With, „anføres at kadettchefen Chr. T. Sehested herimot gjorde gjeldende, at Wessel vel en tid lang har gått på Holmen, men hverken kan sin navigasjon eller artilleri, og dessuten har vist et usømmelig forhold; han innstiller derfor selv en ganske anderledes lovende yngling, I. C. Waldenberg (som dog aldri opnådde å bli officer) til den ledige plass."

With uttaler sig så bestemt at man skulde tro han hadde sikre kilder å støtte sig til. Dette kan imidlertid ikke ha vært tilfelle, da det foreliggende bevismateriale taler imot Withs fremstilling. Til belysning av dette gjengis nedenfor først Peter Wessels fornyede ansøkning[1]) til kongen av 5te oktober 1708:

Brev nr. 4

„Stormectigste Konge, Allernaadigste Arve Herre!

Jeg indgaf for nogen Tid siden for Deris Kongelige Mayestets Naade Trone Min Allerunderdanigste Suppliqve, hvor Jeg Allerydmygest var bønfaldende, at Jeg til een Cadettis platz Allernaadigst maatte forhielpis; hvor paa det Allernaadigste behagde Eders Kongelige Mayestet med den resolution mit ydmyge andragende at benaade, Nemblig at Jeg til den første ledige Cadettis Platz skulle blive emplojeret, for hvilchet Jeg udj dybeste underdanighed Min Allerydmygeste tachsi-

[1]) Refererede Sager, Krigscancelliet 12te oktober 1708.

Digitized by Google

gelser aflegger. Men som Jeg nu ¼ Aar dereffter med lengsel hafuer forvartet, Og Mine For Eldre Ved den U-lychelige Trundhiemsche Ildebrand i een Stor fattigdom er geraadet, saasom de den Tid med Voris ganske familie iche var hiemme-Værende, forefant ved deris hiem Komst iche alleniste deris huuser Men end og alt hvad de eyede og hafde i Aske jammerligen at Være ødelgat, Lit for sig Self, langt Mindre noget for Min Subsistence her paa Steden, er eyende, saa Jeg nu iche lengere uden Lejlighed her paa Steden Kand forblive. Alt saa i dybeste underdanighed indfalder Jeg atter igien for Deris Kongelige Mayestet med Allerydmygeste Bøn og Begiæring at Jeg til den nu wordende vacante Platz ved Cadetterne Allernaadigst maatte Forhielpis, og er det nu fra den første tid af over 3 Aar, siden Jeg der paa Promission erlangede, Formoder Allerunderdanigst, At Jeg til denne platz blifuer forhiulpet, Og effter slig naade understaar Jeg mig atter igien at andholde, at Jeg Allernaadigst maatte Forlovis med de nu udeløbende Oost-Indiske Skiber Mig at forsøge, Saasom mit Sind til Intet andet er inclinerende end Mig til Mit Fødelands Bæste at perfectionere. Jeg ervarter Allerunderdanigst Deris Mayestets Naadigste resolution hvor paa Min heele Velfærd beroer, hvilchen Gud igien rigeligen vil belønne af Deris Kongelige Mayestets underdanigst og Ringe tienere

Petter Vessel[1]).

Hafniæ die 5. Octob. 1708."

Til brevet er knyttet følgende ekstrakt:

„Peter Wessel beziehet sich auf der ihm vor etwas ein Viertel Jahr, gegebenen allergnädigsten Vertröstung, dasz er ein See Cadets Platz erhalten solte; weiln er nun keinen Lebensunterhalt hat, seine Eltern, so in den letzten Feuerbrunst in Trundhiem ruiniret worden, ihm auch nicht assistieren können, so bittet er, dasz ihm der itzt vacant werdene Platz gegeben, wie auch dasz er beuhrlaubt werden möge mit denen von hierab gehenden Ostindischen Schiffen zu fahren umb sich desto mehr capable zu machen."

I marginen er tilføiet: „Des Schoutbynacht Sehesteds Vorschlag wegen diesen vacanten Cadets Platz ist noch nicht eingekommen."

Sannsynligvis på grunn av den forestående italienske reise blev Sehesteds forslag først referert under 30te desember. En ekstrakt[2]) av denne blev forelagt kongen:

„Schoutbynacht Sehestedt proponiret in der verstorbenen See

[1]) Som brev no. 2.

[2]) Krigscancelliets refererede sager, 30te desbr. 1708, nr. 34.

Digitized by Google

Cadet Schacktafels Stelle den von Doctor Peter recommendierte Peter Wessel oder des Rector Waldenbergs Sohn in Bergen, Nahmens Joh. Chr. Waldenberg, Ihre Maytt. anheim stellend, welchen von beiden Sie wehlen wollen; da aber der gedochter Schachtafel 100 Rdr. jährliche gage gehabt, so bittet Er, dasz der Cadet Jacob Friborg zu solcher Gage gelangen, und Wessel oder Waldenberg hinwieder in diser Stelle gesetset werden möge.

NB. Ihre Maytt. haben Wessel den ersten Platz allergnäd. versprochen."

I marginen hadde kongen skrevet: „Fiat! Wessel!"

Som det vil sees står dette dokument i strid med Withs fremstilling av forholdet. Hadde Sehested anbefalt Waldenberg til fordel for Wessel måtte dette selvsagt være kommet frem i ekstrakten. Og det kan heller ikke her dreie sig om to forskjellige tilfeller, da jo Waldenberg efter Withs fremstilling blev ansatt. Det vilde da også være merkelig om Wessel skulde være eksaminert i for eksempel artilleri, all den stund der kun fordres kunnskaper i regning og skrivning for optagelse som kadett og artilleri ikke engang inngikk i de fag volontørene hadde adgang til å påhøre.

Efter dette er det overveiende sannsynlig at Wessel har gått den ordinære vei og altså deltatt en tid som volontør i kadettenes undervisning. Interessant er det også å få bekreftet Rothes anførsel om at dr. Jespersen har anbefalt Wessels antagelse som sjøkadett.

Av Wessels ansøkning fremgår det at selv om han opnår ansettelse som sjøkadett, så vil han allikevel atter igjen ut på langfart. Skolegangen passer ham øiensynlig heller ikke her. Han synes efter dette å ha fått nok av „at Exerceres tillige med de andre paa Holmen", således som han ber om i sin første ansøkning av 28de mars 1706. Forøvrig var det en almindelig foreteelse at kadettene fikk permisjon for å fare til koffardis eller gjøre tjeneste i fremmede mariner. —

Som ovenfor anført er de foran anførte ansøkninger ikke skrevet med Wessels hånd. Kun underskriftene er skrevet av ham personlig. Det kan imidlertid ha sin interesse å påpeke enkelte uttrykk som tyder på at brevene enten er opsatt av ham eller ialfall en av hans landsmenn. C. E. Secher[1]) tilføier, idet han citerer skrivelsene, et (sic) efter uttrykk som h u u s e r og s k i b e r. Dette tyder altså på at hans danske sprogsans reagerer mot denne uttrykksform. Jeg har forelagt spørsmålet for professor Seip, som uttaler at uttrykkene er typisk nor-

[1]) Personalhist. tidsskrift I, 1880.

Digitized by Google

Luktevannsflaske som har tilhørt Tordenskiold (se s. 56).

Berlok som har tilhørt Tordenskiold (se s. 57).

Sølv lommeur som har tilhørt Tordenskiold (se s. 57).

Digitized by Google

Cornelius Cruys, admiral i den russiske marine (se s. 65).

Digitized by Google

ske og tilføier at disse norvagismer i sproget i eldre tider oftest er østnorske. Uttrykkene er karakteristisk for de såkalte vikske mål, d. v. s. målene i en del av Bohuslen og i Oslo bispedømme, herfra undtatt fjellbygdene, men tillagt kysten av Agder og tildels Oplandene. Derimot er de ikke typiske for det nordenfjellske Norge. Og er det Wessel som har forfattet brevene, mener professoren at det er et nytt vidnesbyrd om at formene i de østnorske (vikske) mål gjaldt som en norm ved s i d e n a v dansken eller i dansken. Det er jo forøvrig ingenlunde usannsynlig at det er dr. Jespersen som har hjulpet ham med opsetningen av brevene.

Efter at kongen hadde skrevet sitt: fiat Wessel, blev da denne utnevnt til sjøkadett under 11te januar 1709. Men da var Wessel allerede langt ute på sin annen langfart.

Om denne langfart inneholder de kjente kilder kun litet. Det har vært forsøkt å komme til klarhet over forholdet ved en lignende undersøkelse som den der har dannet grunnlaget for beretningen om hans Vestindiatur. Ostindiske Selskaps protokoller fra den tid er imidlertid ikke bevart, således at denne vei er stengt. Øverland har imidlertid i et efterlatt manuskript gitt en skildring av reisen, støttet på en dagboksoptegnelse av en av besetningen. Selve dagboksoptegnelsen vedligger ikke Øverlands papirer og der finnes ingen henvisning til, hvor den er å finne. Nærværende fremstilling er derfor bygget på Øverlands manuskript.

Til den danske koloni Trankebar i Ostindien skulde der høsten 1708 avgå 3 av Ostindiske selskaps skibe. Innenfor denne begrensning er det ikke vanskelig å påvise hvilket fartøi Wessel må ha vært med, når man sammenholder de om disse fartøier kjente data med bl. a. Wessels egne oplysninger om turen.

Det ene av de 3 fartøier het „Den kronede Prins", skipper Nils Jenssøn Welling. Dette fartøis sjøpass var utferdiget 1ste oktober 1708 og det nådde Trankebar 1ste april 1710. Dette fartøi kan det altså ikke ha vært; for det første fordi det utklarertes førenn Wessel skrev sin ansøkning og for det annet fordi det umulig kunde ha nådd hjem til Bergen høsten 1710.

Det annet fartøi var fregattskibet „Gyldenløve", skipper Hans Frorup. For dette fartøi blev der utferdiget sjøpass den 22de oktober 1708. Det befant sig den 1ste februar 1709 ved Kap Verde og holdt følge med det tredje fartøi „Fridericus Qvartus" fra Kap til Trankebar. Efter dette foreligger der ingen oplysninger om dette fartøi, og det kan

Digitized by Google

ialfall ikke sees å være innkommet til Bergen i siste halvdel av 1710. Dette fartøi kan det altså heller ikke ha vært.

Ganske anderledes godt passer alt på det tredje fartøi „Fridericus Qvartus", skipper Simon Gudmanssøn. Dette fartøi blev påmønstret 31te oktober 1708, det seilte til Trankebar og tilbake til Europa og ankom til Bergen sommeren 1910. Alt dette passer inn i de kjente data og har der ikke avseilet flere enn 3 ostindiafarere høsten 1708 — hvad jo Øverland uttrykkelig sier — så har det overveiende sannsynlighet for sig, at det er med dette fartøi Peter Wessel har gjort sin 2nen langfart. Det var et temmelig stort fartøi, der målte 144 fot i lengden og førte 27 kanoner. Ombord befant sig 109 personer, besetning og passagerer tilsammen. Blandt den brogede forsamling befant sig 4 persiske kjøpmenn, der dyrket sin armenske religion. De skildres som stillferdige og høflige folk. De beste bekvemmeligheter ombord var tildelt noen misjonærer fra Halle, magister Ernst Johan Gundler og Johan George Bøvingh samt deres medhjelper student Polycarpus Jordan. De to herrer var den 31te oktober blitt ordinert som prester ved Ziegenbalgs misjon i Trankebar.

Påmønstringen fant, som nevnt, sted den 31te oktober og den 12te november halte skibet ut på reden. Den 17de lettet man under salutt anker og gikk seil kl. 3 eftermiddag; samme dag måtte imidlertid ankres utenfor Helsingør, hvor skibet blev liggende i henved 3 uker for storm, hvorunder taptes en båt, likesom kranbjelken blev brukket. Den 5te desember gikk skibet atter seil, men måtte allerede næste dag ankre ved Kullen for storm. Den 9de lå det Kattegatt ut, men kom atter igjen op i svære storme som varte til langt inn i det nye år. Den 15de og 16de passertes Shettlandsøene. Den 28de blev båtsmannen skyllet overbord og det viste sig umulig i det svære hav å sette båt på vannet.

Allerede 14de januar var fartøiet på høide av Gibraltarstredet og man slapp forbi dette farlige sted uten noe sammenstøt med sjørøvere. Mellem 18de og 20de januar passertes de Kanariske øer og den 24de kom man inn i passaten. Den 27de passertes Kap Verde, men først den 25de februar gikk man over linjen. Den 4de mars befant skibet sig 51 mil fra det sydamerikanske fastland.

Dagboksforfatteren beretter om en avveksling i det ensformige liv ombord gjennem møtet med en hollandsk postgalliot, der hadde forlatt Texel den 12te desember for å seile til Kap og som praiet „Fridericus Qvartus" den 7de mars. Føreren av gallioten var ombord og underholdt besetningen med endel skipperskrøner. Blandt annet fo-

Digitized by Google

rekommer den ennu kjente og yndede historie om at vedkommende forteller var skyllet overbord og lå og gjorde op sitt regnskap med livet, da en ny sjø sendte ham inn på dekket igjen. Vedkommende skipper serverte også en Robinsonade der ikke er uten interesse som mulig utgangspunkt for de senere varianter. Det dreier sig om øen Ascension eller Himmelfartsøen, som dengang var ubebodd. En dansk ostindiafarer anløp i 1706 denne ø for å proviantere, idet der her forefantes både ferskvann og vilde gjeter, skillpadde m. m. Her fant de en engelskmann som hadde opholdt sig på den ensomme ø i 8 måneder. Han var under jakt kommet bort fra sine kamerater og således akterutseilet. Han hadde levet av rått bukke- og fuglekjøtt, og den måte han fanget bukkene på var høist original. Han la sig på ryggen ned i gresset og ventet til bukken kom, grep så denne i hornene og bet strupen over på den.

Den 11te mars oplevet man på „Fredericus Qvartus" en solformørkelse der varte fra kl. 8.24 til 10.46 og var på sitt mørkeste kl. 9.35. Den næste dag passertes de fryktede Abrolhos-grunner, der ligger ca. 20 mil fra den brasilianske kyst, i hvilken anledning der på fartøiet holdtes takkegudstjeneste.

Den 15de mars passertes Stenbukkens vendekrets omtrent 40 mil fra øen Pius, og den 19de april løp skibet inn på reden ved Kap. Stedet var den gang i hollandsk besiddelse. På Løvebjerget fantes en utkikspost. Herfra signalertes observerte skibes antall ved avfyring av kanonskudd, svarende til skibenes antall. Likeledes signalertes med flagg til Selhundøen, hvorfra signalet sendtes videre til admiralskibet, der igjen befordret det videre til kastellet.

I Kapstaden blev „Fredericus Qvartus" liggende helt til 11te mai. En av de ombordværende misjonærer har avfattet en beskrivelse av landet og befolkningen. Fra Kap var som nevnte fartøiet i følge med den annen ostindiafarer „Gyldenløve". Den 9de juni befant skibene sig på høiden av Madagaskar, den 12te passertes Mauritius og den 19de Isle de Romeyros, og den 29de kom man inn i passaten. Den 11te juli passerte man atter ekvator. Den 15de fikk man Ceylon i sikte og den passertes så nær, at endel av besetningen var iland på Batecalo og Trinquenemale.

Den 19de juli løp skibene inn til en festning på Malabarkysten i den tro at det var Trankebar. Det viste sig imidlertid å være den hollandske festning Nagapatam, der lå 4 mil sønnenfor Trankebar. Man gikk da igjen seil og den 20de juli 1709 ankret „Fredericus Qvartus"

Digitized by Google

på Trankebars red, efter å ha vært næsten 9 måneder underveis fra Kjøbenhavn.

Skibet blev liggende i denne danske koloni helt til 6te november. Den første del av hjemreisen gikk langsomt. Først den 18de januar 1710 fikk man den afrikanske kyst ved Kap Anguilly i sikte, og tre dage senere ankret man atter i Kapstaden, hvor opholdet varte helt til 27de februar. Herfra gikk reisen forholdsvis hurtig, idet man den 29de mai fikk Shettlandsøene i sikte. Samme dag praiedes et Bergensskib, av hvem man fikk den oplysning at der var krig mellem Danmark og Sverige og at Nordsjøen var utrygg på grunn av svenske kapere.

Under disse omstendigheter fant føreren det rådeligst å søke inn til den norske vestkyst, og den 1ste juni ankret han derfor ved Nøklingholmene utenfor Bømmeløen. De svenske kaperes nærgåenhet gjorde imidlertid at han heller ikke fant det rådelig å bli liggende her med den kostbare ladning. Den 13de juni lettet han derfor atter anker og seilte op til Bergen. Her blev han liggende helt til den 14de september 1711, altså meget over et år, og først den 27de oktober samme år kastet han anker på Kjøbenhavns red.

Wessel var da som chef på „Ormen" med på konvoyeringen av fartøiet over til Fladstrand.

Wessel sier i sin skrivelse av 28de februar 1711 at han vendte tilbake fra sin ostindiafart til Bergen som 3dje styrmann. Herav må sluttes at han ikke har reist ut som sådan. Han har altså avansert underveis til befalingsmann i 19-årsalderen og må altså ha perfeksjonert sig tilstrekkelig i navigasjonen. Sannsynligvis har dødeligheten på ostindiafareren vært av en lignende art som på vestindiafareren. En reise til Ostindia på disse tider var noe av et eventyr og ialfall var proviantspørsmålet på så lange reiser av en så alvorlig og vanskelig art, at de sanitære forhold ombord var meget dårlig. Om disse reisers besverligheter får man et interessant inntrykk gjennem islendingen Jon Olufssons oplevelser som ostindiafarer[1]). Det er særlig vannspørsmålet som synes å volde vanskeligheter. Forfatteren anfører således at hvis noen ombord gjør sig skyldig i den forbrytelse å stjele blott en halv kanne vann fra en annen, er han hjemfallen til å bli hengt.

Rothes anførsel om Wessels sjøfart er ganske feilaktig. Han har ikke kjent Wessels egne breve derom og har vært henvist til gisninger. Likeså feilaktig er hans anførsel om at Wessel fra Bergen reiste over

[1]) Memoirer og breve utgitt av J. Clausen og P. F. Rist, VII.

Digitized by Google

land til Kristiania, hvor han opsøkte general Løvendal og fikk snauen „Ormen" å føre. I sin skrivelse av 28de februar 1711 sier Wessel selv at han avmønstret fra ostindiafareren i Bergen og tok hyre paa en engelsk „skålb" der skulde til Østersjøen, for på den måte å komme til Kjøbenhavn. Rothes beretning er også feilaktig av den grunn at „Ormen" først blev ferdig et helt år efter, høsten 1711. Efter Wessels egen fremstilling blev det engelske fartøi av storm drevet inn til Marstrand. Wessel gir den interessante oplysning at han her gikk rundt i engelske matrosklær og gjorde sine iakttagelser, hvorom han så senere innsendte rapport til kongen. Denne rapport er dessverre ikke bevart, men selve den omstendighet, at han førenn han er kommet i kadettuniformen, har øinene åpne for betydningen av underretningstjenesten, en gren av sjøkrigstjenesten, som han hele tiden fremover viet den største opmerksomhet, hvis beherskelse gjorde ham til den av alle eskadrechefer eftertraktede krysserchef, og som gjorde ham til den unge fremragende admiralstabsofficer, som videre satte ham istand til riktig å treffe sine disposisjoner, viser en egenskap som nettop taler imot den påstand at hans optreden i mange tilfeller var overilet og hans angrep dumdristig. For Marstrands vedkommende skulde han selv i sin tid få direkte nytte av sine observasjoner.

Fra Marstrand kom Wessel, ifølge hans egen beretning, ut med et hollandsk orlogsskib, hvorfra han igjen kom sig over på en dansk eskadre i Nordsjøen. Derfra er han så igjen kommet sig til Kjøbenhavn. Tidspunktet for denne reise er imidlertid vanskelig å fastslå nøiaktig. Wessel må sannsynligvis ha reist fra Bergen snarest mulig efter fartøiets ankomst dit, altså i juni eller først i juli. Til Marstrand kan skibet ha tatt lang tid, og opholdet i Marstrand kan også ha strakt sig over et lengere tidsrum. Som senere omtalt blev Nordsjøen denne sommer, på grunn av nervøsitet fra general-admiralen Gyldenløves side i forbindelse med en slett efterretningstjeneste, helt blottet for orlogsfartøier. Følgen blev at de svenske kapere spilte fullstendig herrer i Nordsjøen. I juli og august kunde der ikke engang sendes post mellem de to riker. Tilstanden blev imidlertid så uholdbar at viceadmiral Barfoed blev detachert fra hovedflåten med en eskadre til Nordsjøen. Den 23de juli forlot Barfoed hovedflåten med sin eskadre. Før denne tid kan det altså ikke ha vært at Wessel kom ombord på en dansk eskadre. Men ennu den 12te august lå Barfoed for motvind i Sundet[1]). Den 7de hadde han fått underretning om at den göteborgske

[1]) Den danske generalstabs arbeide III.

Digitized by Google

eskadre var oplagt og at kun 2 fregatter lå ved Marstrand. Det er jo en mulighet for at denne underretning er en del av Wessels rapport og at han således på denne tid er kommet ombord hos Barfoed. Men Wessel sier uttrykkelig at eskadren var i Nordsjøen og Barfoed var som nevnt ennu ikke kommet lenger enn til Sundet. Først den 16de august kunde han lette, men blev ved Anholt atter opholdt av storm. Den 20de blev eskadren observert fra Varberg og den 22de nådde den Flatstrand, hvor Løvendal kom ombord. Efter den 20de kan han altså ha hatt anledning til å komme ombord på eskadren. Anstillede undersøkelser av de få skibsjournaler som er bevart har imidlertid ikke ført til noe resultat. Allerede den 4de september støtte Barfoed igjen til hovedflåten i Østersjøen med en del av eskadren; resten blev igjen i Nordsjøen under kommando av kaptein Boysen, der imidlertid på en meget dårlig måte løste sin opgave å holde Nordsjøen ren. Den 9de oktober blev imidlertid også denne flåteavdeling kalt sydover og Nordsjøen lå atter blank.

Resultatet av ovenstående er altså, at Wessel kan ha kommet ombord i en dansk eskadre i Nordsjøen i tidsrummet 20de august til 9de oktober. Tar man hensyn til at han må ha avreist fra Bergen i juni eller ialfall i juli, er der all sannsynlighet for at han er kommet til Kjøbenhavn i den første del av nevnte periode, altså i august eller september 1710.

Wessel har derefter gjort tjeneste ved sjøkadettkompaniet fra høsten 1710 til våren 1711. Å tale om at han aldri har nydt undervisning her, må ansees som helt feilaktig[1]). Både som volontør og som kadett har han ganske sikkert deltatt i undervisningen. Rothes fremstilling umuliggjør en sådan deltagelse i undervisningen som kadett. Men dette beror på at Rothe som allerede nevnt feilaktig lar Wessel reise over land til Kristiania for straks å overta „Ormen". Rothe motsier imidlertid sig selv på dette punkt. I det „portrett" av Tordenskiold, som er avfattet av hans samtidige og som Rothe inntar i slutten av sin bok, heter det at Tordenskiold av naturen hadde en overmåte grov og sterk stemme, således at han i sine kadettdage ofte hørtes å overstemme hele Holmens menighet med sin overmåte sterke syngende bass.

Vel 18 år gammel blev altså Peter Wessel antatt som sjøkadett. Han hadde allerede da faret 2 år til koffardis for å perfeksjonere sig i navigasjonen, det vil i denne forbindelse si sjømannskap. Og førenn

[1]) Se herom såvel J. C. W. Hirsch: Pers.hist. tidsskr. R. 2, B. 5, som H. C. A. Lund: Sjøkadetkorpsets historie 1701—1901.

Digitized by Google

han tiltrer tjenesten som sjøkadett farer han ytterligere 2 år tilsjøs, den siste tid som 3dje styrmann.

Danske forfattere understreker til stadighet, at han førenn han blev optatt som sjøkadett gikk ut som „rett og slett matros". Her har vi m a t r o s e n, „den norske matros", en betegnelse som på dansk hold er blitt hengende ved Tordenskiold helt til våre dage. Oehlenschläger boltrer sig med forkjærlighet i emnet. Han sier om Tordenskiold: „Hvor blev han glad, da kongen hæved ham, fra slet og ret matros til søkadet". Og D e b o r a, der i stykket øiensynlig representerer tidens høiadelige opfatning, sier bl. a.:

Stundom hæver sig dog et fortrinligt talent,
hvormed adelen selv er i nøden betient,
slig en R o t u r i e r — vi bør ei ham forhaane.
Han var simpel matros, men heldig i slag,
han opsvang sig til helt, vi matrosen maa glemme,
Admiralen maaske har dog baadsmandens stemme,
men det klæder ham dog, det har noget piquant.
— — — — — — — — — —
han er god af natur, men forfærdelig raa.

Spørsmålet er da, om denne fremstilling av mannen er bygget på historiske kjennsgjerninger. Det lyder utrolig, at en mann som er „forferdelig rå" skal kunne komme sig frem som Tordenskiold gjorde. Det inntrykk som hans sterke personlighet har gjort på menn som f. eks. Løvendal, Hausmann, Sehested, Gabel, Gyldenløve, den engelske ambassadør lord Carteret, kong Georg I, kong Frederik IV med flere, skulde ikke tyde nettop på at det er m a t r o s e n som fortrinnsvis kommer frem som karaktertrekk hos mannen. Herfor taler heller ikke den omstendighet at Frederik IV ophøiet ham i adelsstanden. Forklaringen på fenomenet ligger sannsynligvis i den omstendighet at han før han blev sjøkadett var noe så simpelt som „ret og slet matros".

På dette område er han dog i godt selskap. En mann som Nelson gikk i ung alder tilsjøs med koffardifartøi for å lære sjømannskapet fra grunnen av. For ikke å tale om en mann som de Ruyter, der i lang tid førte koffardifartøi før han kom inn i marinen og som endog gikk tilbake til „skipper" fra stilling som schoutbynacht. I denne forbindelse må også nevnes en mann som Curt Sivertsen Adelaer, hvis stilling som „skipper" har gitt danske forfattere anledning til forsøk i nedsettende retning[1]). Ja, forholdet er den dag idag i den norske ma-

[1]) Se senere.

Digitized by Google

rine det, at kongen hvert år ophøier aspirantene fra rett og slett matroser til sjøkadetter. Men fordringen om denne sjøfart til koffardis for optagelse som sjøkadett vil neppe av de norske sjøofficerer bli tålt som utgangspunkt for en nedsettende betegnelse av standen.

Forholdet er i virkeligheten det, at Peter Wessel ved sin sjøfart erhvervet sig nettop den sjømannsmessige kyndighet som i forbindelse med hans utpregede begavelse på det taktiske område skulde gi ham et så avgjort fortrinn fremfor sine kamerater i marinen. Sjømannskapet inngikk som senere skal bli nærmere påvist, i disse seilskibenes dage som et overveiende viktig element i sjøtaktikken. Og Peter Wessel hadde gjennem sine lange tokter hatt en ganske annen anledning til å leve sig inn i disse forhold, enn hans kamerater i sjøkadettkompaniet, der et par måneder i høiden hvert år gjorde sjøtjeneste på snauen „Frøken Elsken" på svanejakt i Prestø bukt eller som vaktskib i Sundet[1]).

Forholdet ved sjøkadettkompaniet var, hvad disciplin og god tone angår, ikke særlig godt. H. C. A. Lund sier i sin ovenfor flere ganger omtalte bok, at der blandt de da over 100 unge menn som utgjorde sjøkadettkompaniet må ha vært ikke få personer, som var ualmindelig rå og udisciplinerte, ti de fleste av den fungerende chef, capitain Billes innberetninger til admiralitetet går ut på, hvad han skal gjøre med disse mennesker. Under sjøtjeneste levet kadettene sammen med mannskapet, og da disse ikke var av Guds beste barn, mener Lund at dette forhold betød en uheldig innflydelse på de unge kadetter. Han anfører videre at krigsårene frembyr mange eksempler på at kadettene var et folkeferd, som det ikke var lett å styre.

For Peter Wessels vedkommende kan det ikke sees, at der har vært noen anledning til klage i så henseende. I tilfelle vilde sannsynligvis Sehested ha nevnt det i sin senere omhandlede påtegning på Wessels ansøkning om å få en fregatt å føre. Den ovenfor anførte fra C. With citerte uttalelse av Sehested om Wessel som volontør kan som tidligere vist, ikke være riktig. Det synes således som om det ikke har vært nødvendig å gå ut som rett og slett matros for å opnå matrosens uheldige egenskaper.

Det varte imidlertid ikke lenge førenn Wessel fant skolegangen mindre tiltalende, hvorfor han allerede under 28de februar skrev til kongen med anmodning om å få en fregatt å føre[2]):

[1]) Danske generalstabs arbeide.
[2]) Krigskancelliets ref. saker 9de mars 1711, nr. 12.

Digitized by Google

„Stormægtigste Allernaadigste Arfue Konge og Herre! *Brev nr. 5*

For Deris Mayt. nedlægger Jeg min allerunderdanigste Hiertens Tachsigelse For al dend Naade som Deris Mayst. For mig Sin Ringeste og underdanigste underdan Baaret hafuer, Endnu allerunderdanigst Formodendis, at Deris Mayst. til videre Naade og Promotion allernaadigst ville være mig Behiælpelig: Nogle gange hafuer Jeg hafft dend naade mundtlig at Berette Deris Mayst. at Jeg fra min ungdomb mig til Søen appliceret hafuer, og For der udj mig at gjøre perfectionered først da Jeg var yngre Faret paa Rigens Strømme, siden hafuer Jeg giort een Reise For Matrosse til Genewa og Westindien, hvilchen falt os saa Besuerlig, at ingen Pericel eller difficultet kand opreignes, der jo paa Samme Reise os arriverede; Aaret derefter paatog Jeg mig atter en Reise til Ost-Jndien, huor fra Jeg nu som 3de Styrmand lycheligen til Bergen arriverede, huor Jeg ved andsøgning fich fra min Capitain mit lovlig afsked, I henseende at Som Jeg i min Fraværelse var Blefuen for Søe-Cadett andteigned, Jeg da til Same min tieniste mig underdanigst ville forføye huor fra Jeg gich med een Skaalb; og paa Same Reise formedelst Contrarie Vind blef i Marstrand indrefuen, huor Jeg mig i Engelske Matrose Klæder opholdte, og der fra med eet hollandsk Orlogsskib echaperede, Som mig igien Førede til Deris Mayst. i Nordsøen da værende Esqvadre, huorfra Jeg Strax gaf mig dend underdanigste Frihed med eet Bref directe at gjøre Mayst. refereret, alt det som Jeg i Fiendens Land observered hafuer; Allernaadigste Konge nu indflyer Jeg til Dem med allerunderd. Bøn og Begiæring, at som her Siges at en Fregatte till Trundhiem skal Forseigle Deris Mayst. da Samme Fregattis Commando mig allernaadigst vil forunde; I Henseende at Jeg der er fød og nøye veed huer een skjær og Klippe som I Leierne og hafnerne falder at observere; saa ogsaa at Jeg der Min Fader, som er Deris Mayt. underdanigste Raadmand med 3 Brødre Bosiddendes hafuer, der ved de Enroullerendis Sammen-Bringelse paa de Øer og Steder huor de ere trafiqverede, Meget kand Contribuere, Og om Deris Mayt. om min Capacitet skulde tvifle, da beder Jeg allerunderd. at Jeg af Vedkommende der om maatte blifue Examinered, huornoch forhaaber at kunde udstaae min prøve saa vel i Commando Som i andre Søe affaires, Thi der paa hafuer Jeg andvent al min Tid og umage, da al min ambition er, at Mig ichuns lychen vil føye den leilighed at Jeg Kunde udviise min underdanige pligt og Troeskab, huortil Jeg alletid med Lif og Blod findes bered som

Deres Maysets. Min allernaadigste Konges
Allerunderdanigste underdan og Ringeste Tiener

Kjøbenh. den 28 Febr. 1711. P. I. Wessell."

Digitized by Google

Det synes temmelig prententiøst, at en kadett der har hatt en såvidt kortvarig undervisning som Wessel — selv om man legger sammen hans tid som volontør og tiden som kadett — søker om å få en fregatt å føre. Og når han anmoder om å bli eksaminert av rette vedkommende, da må dette forståes derhen, at han ber om å få ta sin officerseksamen. Som tidligere anført skulde utnevnelsen til officer finne sted, ikke efter tjenestetidens lengde, men ene og alene efter dyktighet, og ingen kadett måtte formenes å bli eksaminert når han måtte forlange det.

Det sees altså herav at Wessel allerede på et så tidlig tidspunkt følte sig kvalifisert til å underkaste sig en eksamen. Det må ved bedømmelsen av dette forhold holdes for øie, at de skibe som Wessel hadde gjort tjeneste på, var utrustet fullstendig som orlogsmenn. Foruten „fart og takling" og „trebok" samt navigasjon og sjømannskap hadde han altså også full anledning til å sette sig inn i alt vedrørende artilleriet. Han sier da også i sin skrivelse av 7de juli 1708, at han inderligen har søkt sin „plaisir i at gjøre sig de sager capabel som af en i slige affairer (sjøofficerstjenesten) kunde eskes og forlanges". Noen særlig videnskapelig undervisning blev vel ikke drevet ved skolen iland, og det er da trolig, at Peter Wessel med det for øie å perfeksjonere sig i de forskjellige fag, sjøkrigstjenesten vedrørende, har opnådd de nødvendige kunnskaper. Hvad der måtte mangle skulde da være dans og fektning. Det førstnevnte fag, der synes å ha vært av stor viktighet å dømme efter lærerens høie gage av 200 rdl. samt en bestemmelse om at han, hvis han forsømte undervisningen blott et minutt, skulde miste et kvartals lønn, der da skulde tilfalle kvesthusfondet[1]), var sikkert av den art at det ikke kunde hindre hans avansement til officer under en krig. Det annet fag, der var det best betalte ved hele instituttet, var vel heller ikke for en sjøofficer av den art at det skulde kunne tillegges særlig vekt, om enn i forholdenes medfør Tordenskiold vilde ha hatt god bruk for en bedre ferdighet i bruken av kården.

Wessel begrunner sin ansøkning med at han har hørt si at en fregatt skulde avgå til Trondhjem for avhentning av innrullerte mannskaper og fremholder at denne jobb måtte passe særlig godt for ham som hjemmehørende på stedet. Av Wessel-Bergs norske reskripter, resolusjoner m. v. fremgår at der under 3dje mars fra Slotsloven var utgått ordre til amtmannen i Nordland om at 460 matroser skulde ut-

[1]) H. C. A. Lund.

Digitized by Google

skrives og transporteres til Trondhjem. Noen fregatt blev imidlertid ikke avsendt til Trondhjem, og de i byen forsamlede sjøfolk blev sendt til det sydlige Norge for tjenestgjøring på galleiflåten med skyss, hvad der forårsaket store utgifter[1]). Kun til Bergen blev der sendt en fregatt — „Ørnen", capitain-ltn. Güntelberg — med schoutbynacht Troyel ombord som leder av hvervningen i Norge.

Wessels ansøkning er som det vil sees datert Kjøbenhavn, hvor han altså har vært elev ved sjøkadettkompaniet. Heller ikke dette brev er skrevet med Wessels hånd. Kun underskriften er hans. Også her har han altså fått hjelp, muligens av dr. Peter. Ansøkningen blev av kongen oversendt til krigskancelliet, da hær og flåte dengang hadde felles overbestyrelse. Dette sendte den igjen til admiralitetet, som atter innhentet erklæring fra Sehested i hans egenskap av sjøkadettkompaniets chef. Sehesteds erklæring er sålydende:

„Paa Hosføyede Allerunderdanigste Supplique som fra Krigs Cancelliet til Admiralitetet er ned sendt og mig wed Hr. Justitz-Raad Worm er forekommen, er dette min Allerunderdanigste erklæring:

1: søger hand (Supplicanten Cadet Wessel) Eders Kongl. Maystets Naade til at blifue Promuerit wed Søe Etaten i henseende, til hans paa-beraabende Capacité, som hand wed de jnden og udenlands gjortte reiszer skal hafve erlanged.

2: At som hand har spurtt, det en af Eders Kongl. Mayst. Fregatter skal gaa, ad Trunhiem, saa beder hand Allerunderdanigst, at Eders Kongl. Mayst. Allernaadigst wille betroe hannem Commando derpaa, saa vel i henseende, at hand der paa stedet er fød, som og for, at hand stedernes Leilighed er bekjendt, med videre?

Da hvad sig den 1 post om hans Capacité angaar, siger ieg ey imod, at hand jo Nock med tiden kand blive en god Søe-Mand, mens som hand baade Menqverer stadighed og sendighed, saa will vel saadant af hannem først sees, førend hand widere Avancement kand jmodtage, og forsuare, og saa snart sligt hos ham fornemmis, skal hand efter Allerunderdanigst pligt worde foreslaget til Eders Kongelig Mayts. Allernaadigst paa følgende resolution. Belangende hans foregivende om de udenlands gjortte Reiszer, saa er saadant af hannem sandferdigt berettet. — Den 2de post angaaende, nemlig: at maa worde Commando betroed over en af Eder Kongl. Mayts. Fregatter, Saa naar hand efter foregaaende 1 posts forklaring haver naaed Avancement, seer Mand widere effter hans øfrige forhold, som da til Eders Kongl. Mayts. widere

[1]) Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

Allernaadigste resolution skal vorde indstillet. Jeg forbliver udj Allerdybeste Underdanighed

Eders Kongl. Mayest. Allerunderdanigste Vassal
og pligtsorne Tiennere
C. T. Sehested.

Kjøbenhaufn d. 5te Marti 1711."

Det som her først springer i øinene er den omstendighet, at Wessel sender sin ansøkning direkte til kongen med forbigåelse av sjøkadettkompaniets chef. Sehested, der på denne tid utvilsomt var den danske flåtes mest fremragende officer, var også en mann som ikke var å spøke med. Den franske gesant Camilley skriver om ham: „Il est sujet au rien, et quand sa tête se chauffe, il est infinement dengereux". Men Sehesteds påtegning røber ikke det minste spor av indignasjon over Wessels ekspedisjonsmåte. Nutildags vilde en sådan fremgangsmåte simpelthen være utenkelig. Dengang var den altså helt ordinær. For ærgjerrige sjele var der kun en vei å nå frem, gjennem enevoldsherskerens yndest. Til ham kunde derfor hvemsomhelst henvende sig uten gjennem mellemmann. Wessels fremgangsmåte var således ingenlunde ekstraordinær. Mangfoldige kadetter henvendte sig direkte til kongen eller admiralitetet med sine ansøkninger. I midten av århundredet blev det forbudt, men dermed ophørte ikke den personlige henvendelse; der måtte flere kongebud til før der kom fast orden i det sjømilitære hierarki og først ved århundredets slutt forsvinner den gamle opfatning fullstendig[1]).

Men denne fremgangsmåte var ingenlunde begrenset til kadettenes rekker. „Personell- og kommandosaker avgjorde kongen umiddelbart på grunnlag, dels av innstilling fra generaler, regimentschefer eller kommandanter, dels av supplikker innsendt av andragerne selv eller av andre på deres vegne", sier den danske generalstab[2]). „Den siste form blev sterkt benyttet og noen fremsendelse ad tjenesteveien blev i almindelighet ikke forlangt," heter det videre. Det er nødvendig å være opmerksom på dette, når man skal bedømme den tildels skarpe kritikk som fra dansk hold har vært rettet mot Tordenskiold for hans forbigåelse av overordnede. Hvad der gjelder for den ene, får gjelde for den annen, og Tordenskiold hadde forøvrig til overflod senere

[1]) H. C. A. Lund.
[2]) Bidrag o.s.v. I.

Digitized by Google

kongens uttrykkelige tilladelse til å henvende sig direkte til ham i alle spørsmål.

Sehested reagerer heller ikke overfor kadett Wessels freidige forlangende om å få en fregatt å føre. Først må han avansere, og så får man senere se, sier Sehested. Det skulde imidlertid ikke gå så lenge førenn Wessel fra Sehesteds hånd fikk den mest uforbeholdne anerkjennelse for håndteringen av sin fregatt og det skulde gå bare noen få måneder før Wessel stod ialfall som chef på eget fartøi. Men Wessels ansøkning vidner om en fremragende grad av selvtillit, en egenskap som karakteriserer mange nordmenn, men som er en sjelden egenskap hos de danske, sier H. C. A. Lund. En annen dansk forfatter fremhever imidlertid Tordenskiolds store selvtillit som hans store feil. Men uten en utpreget grad av selvtillit vilde han ikke blitt Tordenskiold, og det er vel forøvrig en av føreremnets mest fremtredende karaktertrekk, at det har tro på sig selv. Hvorvidt den er berettiget eller ei får bli historiens sak å avgjøre. —

Overkrigssekretær Eikstedt hadde til bruk ved referat for kongen avfattet følgende resumé:

„Hierüber erkläret sich der Schoutbynacht Sehested dasz der Supplicant mit der Zeit wohl ein guter See Mann werden kan, aber umb eine Fregatte zu commandieren wäre Er zu flüchtig und noch nicht genug gesetzt."

Noen fregatt blev som nevnt ikke sendt til Trondhjem og noe avansement fant foreløbig ikke sted. Det skulde imidlertid ikke la så lenge vente på sig. Den 10de juli 1711 forelå innstillingen og den 17de s. m. foretokes utnevnelsen av Peter Wessel sammen med kadettene U. F. M. Lilienskiold og Andr. Larsen samt skipper Chr. Riisner til underløitnanter. H. C. A. Lund mener at der ikke kan være noen tvil om at innstillingen er foretatt av Sehested. Hvor forskjellig menneskenes lodd er fremgår av den omstendighet, at hans to kamerater og formenn utnevntes til premierløitnanter i september 1719, mens han 5 månedes i forveien var blitt viceadmiral. Og Fredrik Lütken, der blev antatt som kadett samme år som Tordenskiold, var i 1719, da Tordenskiold var blitt viceadmiral, ennu kadett og han hadde enda vært med ved Elfsborg og var blitt såret. Denne Lütken levet helt til 1784, altså 64 år lenger enn Tordenskiold. Om ham skrev den senere bekjente chef for sjøkadettkompaniet Sneedorf bl. a.:

Digitized by Google

Den sidste levende, som førte sværd i belte,
da stjernen mellem alle Danebroges helte,
den store W e s s e l, rundt paa kampens høie scene,
gik sin forfærdende, men korte tordengang.

Endelig skal nevnes, at J ø r g e n L i e b e d a n s, der var schoutbynacht da Wessel blev underløitnant, ennu stod som sådan, da Wessel blev utnevnt til viceadmiral.

Det er sannsynlig at Wessel på sitt forlangende har fått anledning til å underkaste sig officerseksamen, skjønt sikkert er det ikke, da forholdene under krigen gjorde at man ikke så nøie overholdt bestemmelsen om at kadettene skulde eksamineres før de avanserte[1]).

Nærværende portrett av Wessel (pl. 13) må sannsynligvis være fra hans kadettdage. Det finnes hos Carstensen & Lütken, utg. 1887, og er der forsynt med anmerkning om, at det sannsynligvis er malt av en hollandsk kunstner. I begynnelsen av forrige århundrede eiedes billedet av en mann i Trondhjem. Under et besøk på stedet fikk den kgl. danske skuespiller H. C. Knudsen billedet i foræring og det tilhører såvidt vites fremdeles hans slekt i Danmark. Det må ha vært en høit feiret gjest som på denne måte har kunnet tilsløre eierens blikk for den mest elementære patriotiske anstendighet.

At billedet er fra Wessels kadettdage sannsynliggjøres derved at han ikke bærer parykk og forøvrig ved uniformen: rød halsduk og grå kappe med rødt fôr. En utlending som i 1702 overvar en parade i Kjøbenhavn skriver angående uniformen[2]): Kadettenes klædedrakt er meget nett, stålgrått klæde fôret med skarlagenrødt, med en gullgallon av to fingres bredde om lommer og ærmer; skuldergeheng av skarlagenrødt fløil, kantet med gull-lisser. De bærer røde fjær i hatten og kokarder av samme farve, hvilket stikker meget i øinene.

Den 21de april[3]) er Wessel blitt beordret til løitnants tjeneste på fregatten „Postillon"[4]), der lå under ekvipering i Glückstad. Nu er Wessels innstilling til løitnant datert 10de juli og hans utnevnelse 17de juli 1711. Når han derfor i beordringen til fregatten benevnes løitnant, da forklares dette ved at han i den mellemliggende tid har vært ansatt som månedsløitnant. I revisjonsprotokollen[5]) benevnes han i denne

[1]) H. C. A. Lund.

[2]) Se Dansk Tidsskrift for Søvæsen 1903.

[3]) Danske generalstabs arbeide III.

[4]) Man ser som oftest fregatten benevnt „Postillionen", men dette er galt. En fregatt av dette navn forliste i 1706 (Garde) og den her omhandlede fregatt, som tidligere het „St. Franciscus", blev innkjøpt i Frankrike (D. G. A. III) i 1711.

[5]) Videnskapenes Selskap, Trondhjem.

Digitized by Google

tid i anledning av en avregning „maanedstiener, lieutnant ved Cadet-Compagniet Kiøbenhavn vervning no. 3113".

Der har hersket endel uklarhet med hensyn til Wessels tjenestgjøring på „Postillon" og der er reist tvil om han i det hele tatt har stått ombord i dette fartøi. At han det har gjort er der ingensomhelst tvil om. Dette fremgår for det første av hans skrivelse til kongen av 16de mars 1912, hvori han ber om å bli forfremmet til premierløitnant og derfor opregner sine tjenestgjøringer. Han sier her, at han straks efter admiralitetets utnevnelse til løitnant (altså månedsløitnant) blev beordret „til Gløck Stadt at fare med capitain Rosengaard for første Løytnant". For det annet fremgår det av hans skrivelse til admiralitetet av 16de mars 1713, hvor han gjør fordring på prisepenger for en Stettiner galiot han var med å opbringe. Men for det tredje nevnes han flere ganger i „Postillon"s journal[1]) for denne tid, og denne vil derfor bli lagt til grunn for redegjørelsen for dette tokt.

Han har altså efter eget utsagn vært næstkommanderende på fregatten[2]), chef kpt.ltn. Rostgaard. Kpt. Reesen som hadde kommandoen over de fra Glückstad utrustede fartøier hadde ordre til såvidt mulig å følge ordre fra den øverstkommanderende i Norge, baron Løvendal, og „Postillon" skulde krysse mellem Lindesnes og Skagen efter svenske spaniafarere. Fregatten må således nærmest ha tilhørt den norske sjøstyrke.

Når Wessel er ankommet til Glückstad[3]) kan ikke konstateres. Den 17de mai tendtes imidlertid kjøkkenet på fregatten og all rimelighet taler for at fartøiets næstkommanderende da forlengst var kommet tilstede. Den 24de halte fartøiet ut på reden og d. 27de svor besetningen huldskap og troskap for admiralen. Den 1ste juni lettet man for å seile, men måtte ankre lenger nede for stille og strøm. Den 2nen og 3dje red det av en frisk storm; drev for ankeret og måtte sette pliktankeret.

Den 4de drev det for begge ankere og måtte for å berge skibet kappe begge ankertaug og gå seil. Fartøiet kom herunder på grunn med helen, men kom sig av ved egen hjelp og seilte op til Glückstad igjen. Herfra sendtes folk ut for å få op de tapte ankere.

Den 11te kom man atter avsted og den 14de prajedes et hambur-

[1]) D. R.A.

[2]) Se også C. L. With-Seidelin: Bidrag til Glückstadske Ekvipages Historie. Dansk Tidsskrift for Søvæsen 1912.

[3]) Rothes detaljørte beskrivelse av hans reise fra Norge, hvor han skulde ha ført „Ormen", er absolutt feilaktig. Som det senere skal vises er Rothe fullstendig på vildspor med hensyn til „Ormen".

Digitized by Google

gerfartøi der meddelte, at han om morgenen hadde sett en svensk kaper nord for Helgoland. Kurs sattes straks for det opgitte sted og om kvelden fikk man kaperen i sikte og begynte straks jakten. Næste formiddag blev denne opgitt og kurs satt for Norge, hvor man lå langs landet og var den 18de oppe under Ekersund. Dagen efter gjordes utenfor Hellesund jakt på et Kristianiafartøi som kom fra Portugal. Det vilde ikke stryke sine bramseil og stod klar til å forsvare sig med det han hadde. Omsider fikk man da stoppet fartøiet og tok en lods derfra for å føre fregatten inn til Flekkerø, da den uomgjengelig trengte mere ballast. Her kom man til ankers den 20de og begynte innlastning av sten.

Den 21de kom 3 fregatter med endel koffardiskibe inn på reden, mens et linjeskib seilte fjorden inn til Kristiansand. Rostgaard vilde lette for å fortsette sitt kryss, men blev stoppet av chefen på linjeskibet „Engelen", kpt. Heyer, av hvem han fikk ordre til å delta i konvoyen — og den 26de letter de 4 fregatter og 30 koffardifartøier og seiler vestover langs landet. Ved Ekersund detachertes de fartøier som skulde til England, mens konvoyen fortsatte nordover med de fartøier som skulde til Bergen og Trondhjem. Den 28de ankret i Høievare og her snudde „Postillon".

Den 1ste juli lettet og forsøkte å komme sig ut forbi Skudesnes, men strømmen var for hård. Måtte derfor gå op til Høievare igjen. Den 5te lettet igjen og bukserte ut tilsjøs og la sydover langs landet. Den 12te møtte man ut for Mærdø en hollandsk Østersjøflåte. Wessel blev sendt ombord for å høre hvordan det stod til i Kjøbenhavn (pesten). Holdt det gående sammen med hollenderne til om kvelden, da man holdt av østover langs landet.

Den 13de møtte man en norsk koffardiflåte, eskortert av 1 linjeskib og 2 fregatter for østgående. Sluttet sig til denne og kom om kvelden til ankers i Stavern. Her blev fregattene liggende til den 26de og inngikk her i kommandørkpt. Knoffs eskadre som næste dag gikk til sjøs. Den 28de gjordes jakt på et par seilere under svenskekysten og den 29de fikk man en flåte på 14 seilere i sikte, og på dagvakten den 30te fikk et linjeskib og 3 fregatter ordre til å gjøre jakt på dem. Det blev stille, og man rodde og bukserte henimot flåten som var engelsk. „Da fôr vor slupe hen i flaaden med lytnant Vesel til at disputere om der var nogen Suenske skiber iblandt". Båten kom snart tilbake og hadde tatt en ny galiot og en stor båt med sig. Den 31te var Wessel atter inne i flåten og bragte med tilbake en fløite, hvis skipper var svensk.

Digitized by Google

Provst Eiler Wessel (se s. 68).

Digitized by Google

Juel del: 1784. Clemens sculps.

WESSEL.

Graad smelted hen i Smil, naar Wessels Lune böd,
Og Glædens Smil forsvandt i Taarer ved hans Död.

Baggesen

Johan Herman Wessel (se s. 74).

Digitized by Google

På dagvakten den 2nen august ankret eskadren ved Skagen og Rostgaard var ombord hos Knoff. Et litet innblikk i forholdene på en orlogsmann i de tider får man gjennem styrmannens innførsel i journalen. Da Rostgaard kom tilbake fra Knoff, kalte han nemlig styrmannen ned til sig og spurte om over hvilken boug han skulde falle for å ligge klar av Skagen. Hvilken vei De vil, sa styrmannen. Gå så op og gi rapport til løitnant Wessel og gjør som dere best synes, sa chefen og forblev i sin kahytt.

Fregatten lettet altså og gikk ut på rekognosering, men kom den 4de atter igjen til ankers ved eskadren. Den 6te observertes 4 skibe og „Postillon" fikk ordre til å rekognosere. Det viste sig å være 2 svenske linjeskibe med en brigantin og en galiot. Fregatten ga straks skuddsignal og Knoff lettet og forfulgte. Om formiddagen den 7de holdt Knoff av, mens jakten fortsattes av „Slesvig", „Neptunus" og „Postillon" op til høiden av Marstrand. Da de var på kanonskudds avstand ga et av fartøiene signal med et kanonskudd og holdt av. Det samme gjorde da de andre fartøier, og seilte ned til eskadren som lå til ankers ved Skagen.

I de nærmeste dage er „Postillon" under seil for å holde føling med de svenske skibe. Om kvelden den 11te legger den nordover og er den 15de oppe under Norge og peiler Færder og Kjerringberget. Næste dag er den igjen nede ved Skagen og ankrer hos eskadren. Den 18de om morgenen går Knoff seil med eskadren og den 19de skilles han fra „Slesvig" og „Postillon". Wessel må da, som senere skal vises, ha gått over fra fregatten til Knoffs flaggskib. Meningen var nu, at linjeskibet „Engelen", chef kpt. Heyer, som lå i Flekkerø, sammen med „Postillon" skulde føre en konvoy til London. En officer skulde sendes til Løvendal for å innhente ordre til konvoychefen, og Wessel var blitt utsett til dette hverv.

Knoff ankom til Stavern den 20de august og mottok her Løvendals meddelelse om, at han stod i begrep med å rykke inn i Bohuslen. Knoff fikk ordre til snarest mulig med sine fartøier å begi sig til en rendevous på svenskekysten, hvor han vilde få nærmere ordre.

I sin svarskrivelse av 20de august[1]) sier Knoff, at „Slesvig" og „Postillon" ennu ikke var ankommet og at man intet hadde hørt til dem siden man skiltes fra dem i sjøen. Det viste sig at „Slesvig" var sporløst forsvunnet og „Postillon" hadde under stormen søkt havn i Tromøsundet og kom i det hele tatt ikke østover.

[1]) N. R. A.

Digitized by Google

I skrivelse av 22de august sier Knoff, at de to nevnte fartøier ennu ikke er ankommet og at „Porteuren af dette Lieutnant Wessel" kan bringe Hans Excellences ordre til kpt. Heyer på „Engelen". Herav fremgår altså, at Wessel må ha forlatt fregatten senest den 19de august i sjøen, da eskadren skiltes.

At Wessel, som Rothe sier, har henvendt sig til Knoff om å få reise til Løvendal, er høist sannsynlig. Han ser deri en anledning til å anmode den mann, som har alt å si vedrørende de til den norske defensjon hørende skibe, om å få eget fartøi å føre. Er forsøk på å få en fregatt å føre i Kjøbenhavn mislykket, så kan det være umaken verd å prøve hos ansettelsesmyndigheten i Norge. Det er også en viss grad av sannsynlighet for at Wessel tidligere har truffet Løvendal; ti noe må det rimeligvis være i, hvad Rothe sier om dette spørsmål. Og er Wessel, som tidligere antydet, kommet ombord i Barfoeds eskadre i august 1710, da han slapp ut fra Marstrand, så har han også hatt anledning til å treffe sammen med Løvendal, da denne 26de august gikk ombord i eskadren og fulgte med til Norge. Og Wessel har fra første stund man har lært ham å kjenne med en freidig pågåenhet benyttet enhver anledning til å holde sig frem og anbefale sin person hos de menn som hadde den avgjørende myndighet.

At Løvendal gjentagne ganger hadde beklaget sig over de ham underlagte officerer, der ikke våget sig mer enn ¾ mil ut fra land, vil senere bli påvist. Viceadmiral Barfoed har ifølge innberetning av 19de desember 1710, efter general Løvendals ordre „underdanigst ordineret andre Officerer paa Fregatterne, som han wilde beholde her oppe i Norge, saasom de forrige Officerer iche vare Hans Excl. anstaaelig". Under disse omstendigheter er det ganske rimelig at Wessel, med sin gode sjømannsutdannelse lett har kunnet gjøre Løvendal forståelig, at han måtte være den rette mann som chef på et av de lettere fartøier som tilhørte den norske sjøstyrke. Hans freidige pågåenhet vidner jo også om tilstedeværelsen av et initiativ som de tidligere skibschefer nettop hadde manglet.

Wessels reise til Løvendal kan dokumenteres gjennem „Ormen"s regnskaper[1]). Han er avreist fra Stavern den 22de august kl. 11 om kvelden, har reist hele natten og er ankommet til Sche prestegård i Bohuslen kl. 7 aften den 23de. Her har han da truffet Løvendal og avlevert sine papirer. Han følger med hæren på dens marsj sydover. Den 24de er man i Vik og den 25de på Tanum.

[1]) Protokoll, Videnskapenes Selskap, Trondhjem.

Digitized by Google

Det er verd å nevne, at den eneste eksisterende vei på de tider berørte bunnen av Dynekilen, likesom den passerte Strömstad. Med det åpne blikk for militære verdier som han viste sig i besiddelse av, da han i Marstrand året i forveien hadde gjort sine iakttagelser og innberettet dem til kongen, er det all sannsynlighet for at hans våkne sinn har mottatt inntrykket av såvel Dynekilens som Strömstads glimrende beliggenhet som støttepunkter for opererende armeer i det nordlige Bohuslen, enten nu støtretningen er den ene eller den annen.

Av regnskapene fremgår at han er fulgt med til T a n u m. På dette sted er de breve, Løvendal gir Wessel med tilbake, skrevet og datert den 26de. Den 27de kl. 2 eftermiddag er Wessel tilbake i Stavern. Sin utnevnelse til chef på „Ormen" må han ha fått på Tanum, ti her utsteder Løvendal en ordre[1]) til overinspektør Jørgen Bøhme om at en løitnant med de fra Kristiania til Stavern beordrede 50 nordlandske matroser straks skal forføie sig med folkene til Langesund, hvor de under løitnant Wessels kommando skal employeres til „den der af Sr. Jørgen Pedersen til Deres Kgl. Mayts. Tieneste biugte nye Snav".

Den 29de avleverer han i Kristiansand[2]) ordre fra Løvendal til kammerråd I. Preus om å proviantere „Engelen" og „Postillon". Selvfølgelig har han også vært i Flekkerø og avlevert papirene vedrørende konvoyen; Rothe sier, at han den 3dje september debarkerte fra „Postillon". Dette kan jo stemme bra. Han tilhørte selvfølgelig „Postillon" selv om han blev sendt som kurer til Løvendal. Som hans eftermann blev utnevnt løitnant Rudolf Cruys, sønn av den bekjente norskfødte admiral Cornelius Cruys i Peter tsars flåte.

Fra Flekkerø reiste Wessel til Langesund, hvor han overtok den nye snau av Jørgen Pedersen den 9de september[3]). Og dermed begynner hans løpebane som selvstendig chef. Førenn jeg imidlertid går igang med fremstillingen av hans virke som sådan, er det ønskelig, for at denne fremstilling ikke skal mangle linje og bakgrunn, først å gi en oversikt over strategi og taktikk i tiden før og inntil den Store Nordiske krig, likesom en bredere behandling av denne krig er nødvendig for at fremstillingen ikke skal henge i luften.

---

1) Norsk Riksarkiv. Personalia 144.

2) Skrivelse fra Preus til Løvendal av 4de september. Norske Riksarkiv. Diff. Breve 141.

3) „Ormen"s regnskap fol. 3 a, b.

Digitized by Google

Digitized by Google

DEL III

1. STRATEGI OG TAKTIKK

2. DEN STORE NORDISKE KRIG

Digitized by Google

Digitized by Google

SPESIALREGISTER TIL DEL III

1. Strategi og taktikk:

2. Den store nordiske krig:

Digitized by Google

Digitized by Google

STRATEGI OG TAKTIKK

Nordens enhet under et trekronet hode var en tanke som viste sig ikke å bære frem. Men selve bristen i Kalmarunionen skulde bli spiren til fremtidige kampe, som kanskje ikke vilde ha kommet, om unionen aldri hadde eksistert.

For Norges vedkommende var dog den nasjonale selvopgivelse kommet så langt at en fullstendig amalgamasjon hadde hatt utsikt til å lykkes, hvis den nødvendige ro for en sådan nasjonalt tilintetgjørende foreteelse hadde vært tilstede. Her var ingen kongsemner mer, derfor heller ingen kongstanke, ingen hærmenn, ingen skibreder, ingen sjøkonger mer, ingen tro på egen styrke. Kristendommens selvopgivende moment hadde trengt inn i folket, riket lå hinsides og makten utenfor landet. Det er dette Sigrid Undset har fått så uhyggelig klart frem i sin bok. Sagatidens handlingskraftige ånd finnes nok hos den enkelte, men den blir ikke annet enn karslighet, handlingstrang uten fast vilje bak. Det er nedgangens begynnelse. Den enkelte er rede til å ta arven op efter fortidens store menn, men de er for veke. Ti de fleste er de, som vil ta forholdene som de nu engang er, og de finner støtte i den store makt — kirken.

Selv ikke når landet ingen konge har, hvor Danmark er svekket under innbyrdes kampe kongsemnene imellem, har det gamle land kraft til å reise sig av avhengighetsforholdet. Viljeløst glir det inn i firehundredårig-natten.

Anderledes med Sverige. Her er kristendom og nasjonal kraft sålangt fra uforenelige, at de tvertimot tilsammen blir den brekkstang der løfter landet op i høide med Europas første. Landet har selv sine kongsemner som kan føre kongstanken frem. Løsrivelsen fra det nedverdigende avhengighetsforhold til Danmark skjer gjennem Vasaættens sterke representant i et nasjonalt sterkt folk, der tror, ikke alene på Kristus, men også på sig selv.

Digitized by Google

Dermed er Kalmarunionens tospaltning fullbyrdet, men også spiren til de fremtidige stridigheter lagt. Begge land vil ha retten til å føre symbolet for Nordens enhet under ett hode — de tre kroner — i sitt våpen. Begge vil forene gjennem vold hvad der ikke lot sig forene gjennem overenskomst. Kongstanken vokser utover sine naturlige grenser. Det Gyntske jeg blåser sig op til å se sig selv som hersker over keiserdømmet Skandinavien[1]) — et nordisk Østersjøvelde med Skandinavien på den ene side og hvad der forøvrig kunde opnåes av land på den annen side av Østersjøen.

På hver sin side av Øresundet sitter to store, som ikke kan rummes i en sekk, og sekken det er Østersjøen.

Det er kampen om herredømmet på denne sjø og dens tilgrensende farvanne, som her skal irettelegges. La oss ta for oss kartet (pl. 14).

Strategisk sett kan kampperioden deles i to avsnitt — tiden før og tiden efter freden til Brømsebro og Roskildefreden. I den første periode har Danmark fast fot også på den annen side av Sundet, helt rundt til Öland. Sverige besidder ikke noen operativ basis i den sydlige del av Østersjøen. Helt oppe ved Elfsnabbe, utenfor den stockholmske skjærgård, ligger flåtens operative utgangspunkt, men de strategiske linjer fra dette punkt til operasjonsteatret i den sydlige del av Østersjøen er flankert av Gottland — „Østersjøen lås" — som i Danmarks besiddelse ligger som en trussel mot Sveriges østkyst og danner en fremskutt operativ basis ved angrep på Stockholm.

Og mot Kattegatt er det såvidt Sverige har en åpning mellem Halland og Bohuslen. Dens verdi som operativ basis er minimal, da den lettvint kan blokeres og dessforuten er sterkt truet fra to sider tillands. Fra hovedbasis er den isolert gjennem Danmarks utmerkede strategiske beliggenhet.

Som en blindtarm skyter Østersjøen sig inn mellem landene i Nordeuropa. Den bærer forsåvidt betegnelsen med rette som den har bragt Norden store lidelser og gitt anledning til mange operative inngrep. Disse er ikke blitt mindre ved Danmarks utnyttelse av sin dominerende beliggenhet som sekkens knute. Sundtoldens opkrevning fortoner sig nu, på tilstrekkelig historisk avstand, som noe der minner om Barbareskstatenes disposisjoner. Hvorvidt den finansielle operasjon har vært regningssvarende kan ialfall være gjenstand for tvil.

Men Østersjøen har også vært kalt Nordens Middelhav. Hvorvidt

[1]) Se Arnold Munthe: Sjömaktens Inflytande på Sveriges Historia II.

Digitized by Google

benevnelsen i klimatisk henseende er treffende er vel tvilsomt. I strategisk henseende har de to havarme ialfall sine likhetspunkter, som det kan ha sin interesse å være opmerksom på. Hvad Middelhavet var for Napoleon, kan man med en viss rett si at Østersjøen var for Karl XII. Men herom senere.

Det som løfter Gustav Vasa op i høide med historiens store er bl. a. den omstendighet at han s a a hvad Sverige trengte for å komme sig klar av Danmark. Han kjøpte sig en flåte — fra Lübeck — og begynte for sig selv. Han var Sveriges Temistokles, der forstod tidens orakelsprog, forstod „tremurenes" uovervindelighet, således som historien lærer oss at andre har forstått den. Var det ikke gjennem et lignende klarsyn at Frankrike og England, efter anvisning av de nordiske vikinger fant midlene til å verge sine kyster og dermed sitt land mot vikingene, var det ikke det samme klarsyn som drev Raleigh til grunnleggelsen av den flåte som Franky Drake håndterte så sjømannsmessig avgjørende mot den store armada ved Gravelines, og viser i det hele tatt ikke historien at veien til Salamis går over tremurene?

Det er engang sagt, at all historie reduserer sig til en biografi av noen få store menn. Lykkelig det land som har slike menn i sin trengselstid. Sverige hadde det. Norge ikke.

Den naturlige forbindelseslinje mellem basis — Kjøbenhavn — og det viktigste svenske objekt — Stockholm — gikk over sjøen. Det var beherskelsen av denne forbindelseslinje som i 1520 satte Kristian II istand til å iverksette blodbadet i Stockholm, men det var også flåtens ødeleggelse av denne forbindelseslinje som skilte Sverige ut av Kalmarunionen.

Det kan muligens ha sin interesse i denne henseende å trekke en sammenligning mellem Sverige og Norge. I det siste land var det politiske tyngdepunkt i forholdenes medfør flyttet fra Trøndelag til Viken. Hadde ikke dette vært tilfellet, vilde Norges stilling, strategisk sett, vært mere likt Sveriges. Under en eventuell frihetskamp vilde da den danske konge hatt en minst likeså lang og vanskelig vei til Trøndelagen som den han nu hadde til Stockholm. Utsikten til å bryte denne forbindelse på samme måte som Sverige brøt sin, vilde altså også ha vært tilstede.

Det er betegnende for de kaotiske tilstande i Nordens politikk, at en nordmann — Jacob Bagge — under Sveriges frihetskamp tok ansettelse i den nygrundede svenske flåte, en mann som senere i syvårskrigen skulde innlegge sig store fortjenester som svensk flåtefører. På

Digitized by Google

dansk side var under den første del av kampen — frihetskrigen — Søren Nordby[1]) flåtefører.

Søren Nordby — det baltiske havs admiral som han selv kalte sig — var en ganske merkelig personlighet. I flere år holdt han sig, med basis på Gottland, i kampen mot Sverige. Han har derigjennem føiet et interessant blad til beretningen om Østersjøens strategi, forsåvidt som han ved sine disposisjoner viste hvilken stor rolle Gottland spiller i Østersjøen. Sitt taktiske held skylder han øiensynlig den omstendighet, at han forstod å utnytte sin sjømannskyndighet overfor sine på dette område ukyndige motstandere. Kampene tilsjøs var som bekjent i disse tider mere en kamp mellem armeer på skibe, mere en kamp mellem transporter enn en kamp mellem fartøier. Entring var målet — undgåelse av entring derfor et mottrekk for den svakere part, en manøvre der stillet krav til sjømannskap hos den ledende. Det er denne linje utviklingen av sjøtaktikken i seilkrigsskibenes første periode følger og det er ved markering av denne linje, jeg i denne fremstilling skal redegjøre for taktikkens utvikling. —

Tiden efter Sveriges utbrudd av unionen var selvfølgelig full av spenning. Den ene part var optatt av tanken om en restaurering av unionen, den annen part om å verne sin gjenvunde frihet. Ved Gustav Vasas kraftige styre var imidlertid Sverige vokset sig så sterkt, at hans efterfølger mente å kunne hevde landets rett til i sitt våpen å føre de tre kroner — symbolet på overhøihetsretten i Norden.

I overensstemmelse med sin konges formentlige pretensjoner forlangte admiralen for en dansk flåte av en møtende svensk, at den skulde stryke sine toppseil „til ære for Østersjøens herre", og dermed var s y v å r s k r i g e n faktisk begynt. „Østersjøens herre" blev slått av svenskene under Jacob Bagge, men først 2 måneder senere blev man formelt enig om å føre krigen.

Den danske strategi gikk ut på følgende[2]): En mindre flåteavdeling skulde observere Elfsborgavsnittet, blokere dette fullstendig og om mulig sette sig fast. Denne opgave løstes til fullkommenhet, Elfsborg blev tatt og dermed var Sverige denne vei avskåret fra utenverdenen. En annen flåteavdeling skulde kontrollere Østersjøen og dermed avskjære Sveriges forbindelser denne vei. Men hovedflåten skulde søke den svenske flåte, slå denne og derpå gå til Stockholm. Aldri har vel Danmarks historie kunnet opvise en sundere strategi. Men å gjennem-

[1]) Ludvig Holberg sier — visstnok feilaktig — i sin Danmarks Historie at han var norsk.

[2]) Cai Baron Schaffalitzky De Muckadell: Haandbog i Nord. Søkrigshistorie.

Digitized by Google

føre den maktet Danmark ikke. I slaget ved Öland 30te mai 1564 gikk visstnok danskene av med seiren, men evnet ikke å utnytte den. Jacob Bagge blev tatt tilfange og Clas Fleming overtok kommandoen over den svenske flåte med to av ham sideordnede admiraler, et for Sverige eiendommelig kommandoforhold som også senere skulde komme til anvendelse. Resultatet svarte imidlertid ikke til forventningene, og kommandoen overlotes til feltherren Clas Horn, altså en landofficer, der visstnok er Sveriges største sjøkriger. Også dette — ansettelse av ikke sjømenn som flåteførere — skulde bli en foreteelse der i særlig utpreget grad gjorde sig gjeldende i Sverige. På Clas Horns og Gustav Wrangels tid lykkedes eksperimentet, men senere, da utviklingen i sjøtaktikken skred frem og Sverige ikke fulgte med, kom katastrofen.

Ved sin energiske ledelse drev Clas Horn danskene ned i den sydlige del av Østersjøen og slog dem der, hvorefter han seilte op til Kjøbenhavn uten dog å kunne rette noe avgjørende slag mot dette Danmarks ømmeste punkt. Men i 1566 kom katastrofen for den danske flåte. Den skyldtes ikke Clas Horn eller i det hele tatt svenskene. Den skyldtes ene og alene en mangelfull sjømannsmessig ledelse innen den danske flåte. Admiral Baden lå med flåten til ankers ut for Visby, hvor han skulde begrave en fallen adelig officer. På de advarende røster mot å bli liggende på det utsatte sted, svarte Baden, at „sådan blåste det vel ikke hver natt". Næste natt øket imidlertid vinden til storm. Størsteparten av skibene drev iland og 4—5000 mann omkom. „Mange måtte drukne for at en kunde ligge tør", skriver Holberg.

Den svenske flåte hadde nu fritt slag. Clas Horn var imidlertid avgått ved døden, og man hadde ingen til å fylle hans plass. Muligens kan Norge takke denne omstendighet for sin frelse fra svensk erobring. For naturligvis skulde Sverige erobre Norge. Det er et eiendommelig resultat av en frivillig forening under ett statsoverhode, at den sakesløse part, der intet utestående har med noen av de stridende, skal bli gjenstand for voldelig overfall. Det sydlige Norge var ved et sådant overfall blitt besatt av svenskene uten at det dog hadde lykkedes dem å ta Akershus. En norsk eskadre avseilte fra Bergen og undsatte festningen, hvorpå svenskene trakk sig ut av landet. Men når nu svenskene ved egen dyktighet og motstandernes mangelfulle sjømannskap hadde opnådd en så overlegen stilling til sjøs, hvorfor da ikke utnytte denne overlegenhet under sine operasjoner mot det sydlige Norge, hvorved understøttelsen fra Bergen vilde ha vært avskåret? Forklaringen ligger som nevnt sannsynligvis i tapet av Clas Horns strategiske ledelse. I det hele tatt synes de strategiske følger av vundne slag å

Digitized by Google

opløse sig i vilde herjinger på øene i Østersjøen, likesom grensekampene tillands utmerker sig ved en grusom behandling av militært sett sakesløs person.

Taktikken er fremdeles landkrig til sjøs med entring og nedslaktning på nært hold. Betegnende i så henseende er det store folketap i slaget ved Bornholm, hvor 6—7000 mann falt, derav på dansk side ca. 4000. Man forsøker å avverge entringen ved utlegning av bommer. Et tilløp til manøvertaktikk synes imidlertid å være tilstede i slaget ved Öland, forsøket på opnåelse av luvstillingen gjør sig gjeldende på begge sider. Noen egentlig utnyttelse av sjømannskapet i taktikkens tjeneste som sjøtaktikk betraktet, kan dog ikke spores. Forsøket på opnåelse av luvstillingen er fremdeles et ledd i entringstaktikken.

Striden døde hen uten noe resultat for noen av partene. Stridens eple — spørsmålet om retten til å føre de 3 kroner — blev ikke modent. Det blev skrinlagt hos en voldgiftsrett til senere gjenoplivelse om man skulde bli oprådd for en plausibel grunn til atter å gå løs på hverandre. Men ved fredsbordet viste begge parter den elskverdighet å opgi gjensidig fordringene på hinannens riker og lande. Øsel tilkjentes dog Danmark, mens Sverige for sin del måtte kjøpe Elfsborg tilbake. Men at disse resultater skulde bety en anerkjennelse av Danmarks krav på herredømmet i Østersjøen, er vanskelig å forstå.

Christian IV var kommet på tronen 11 år gammel og hadde overtatt regjeringens tøiler 19 år gammel. Det var ikke mere enn rimelig, at de tre kroner i våpenet også måtte fange hans interesse. Resultatet var Kalmarkrigen 1611—1613. Av medvirkende årsak av handelspolitisk og strategisk art var anlegget av Göteborg i 1607, noe som i Danmark fremkalte frykt for at Sverige der skulde få en innførselsport, hvorved Øresund kunde undgåes. Men hertil kom også den svenske konges forsøk på å krenke den norske krones urgamle høihetsrett over Nordland og Finnmarken med den tilstøtende Ishavskyst. Foruten beskatning av landet helt ned til syd for Tromsø, hadde den svenske konge ved sin kroning i 1607 antatt tittel av: „Konge over lappene i Nordland" og anlagt blokkhus i Alta, likesom han i 1608 hadde gitt göteborgerne rett til å seile på det nordligste Norge.

Christian IV's strategiske plan var å erobre de to svenske grensefestninger Elfsborg og Kalmar på begge sider av de danske besiddelser. Fra disse punkter skulde så marsjeres konsentrisk mot Jönkjöping, det sydlige Sveriges strategiske knutepunkt. Opgavens første del, erobringen av Elfsborg og Kalmar, lykkedes også, støttet av flåten, men dermed blev det også. Noen sund maritim strategi kan ikke øines

Digitized by Google

i denne plan. Christian IV optok da syvårskrigens strategi, gikk ut med flåten for å søke den svenske flåte, slå denne og derpå fortsette til Stockholm. Den svenske flåte trakk sig tilbake til Stockholms skjærgård, danskene fulgte efter inn til Vaxholm, men kunde ikke trenge videre frem. Efter å ha reist en varde på en ø ved Vaxholm til minne om sitt høie nærvær, seilte kongen tilbake til Kjøbenhavn.

Dermed var krigen tilende med det høiviktige resultat at begge konger kunde føre de tre kroner i sitt våpen. Men hertil kom som et for Norge viktig moment, at den svenske konge måtte opgi tittelen av „konge over lappene". Carl IX hadde — som et ledd i krigsførselen — utfordret Christian IV til å møte ham i tvekamp, men utfordringen blev naturligvis ikke mottatt.

Taktisk sett byr ikke Kalmarkrigen på meget av interesse. Således som forholdene lå an, var der ikke særlig anledning til noen utfoldelse av taktisk dyktighet. Her må dog nevnes, at man i sjøkrigshistorien på dette tidspunkt hadde passert en bemerkelsesverdig epoke på taktikkens område. Englendernes kamp mot den uovervindelige armada ved Gravelines hadde vist at den numeriske overlegenhet i skibe og menn i et sjøslag ikke var det avgjørende moment. S j ø m a n n s k a p e t, manøvertaktikken trer avgjørende frem. Den svakere part manøvrerer sig klar av den overlegne motstanders entringsforsøk og nedkjemper ham artilleristisk. Det blir en kraftkonsentrasjon av kanonild, ikke av soldater. Det er innledningen til at det er fartøismateriellet, ikke menneskemateriellet, som blir det viktigste. Opgaven blir å bringe sitt skib, ikke sitt mannskap i den taktisk heldigste posisjon. Det er sjømannen som fortrenger soldaten, det blir en kamp mellem skibe, ikke mellem soldater. Men ennu er det enkeltskibstaktikken som er den fremherskende, skjønt der allerede i slaget ved Gravelines kan spores en gruppevis konsentrasjon av fartøier, endog i kjølvannslinje[1]).

T r e d i v e å r s k r i g e n har sin store interesse, også ved behandlingen av Østersjøens strategi. De to makter som rivaliserte om hegemoniet over denne havarm, kunde selvsagt ikke bli enig om en felles optreden i det store opgjør. Danmark måtte da først ivei og blev grundig slått av Wallenstein. Det har ene og alene sin flåte å takke for at det ikke blev helt opslukt. Da Wallenstein imidlertid hadde kastet de danske tropper i sjøen, fikk hans fantasi den samme bevingede flukt som Nordens konger hadde hatt før ham. Han lot sig av keiseren

1) Se bl. a. Troels Lund: Elisabeth og den uovervindelige Armada. Historiske fortællinger IV. Hans opfattelse av det sjømannsmessige er bemerkelsesverdig.

Digitized by Google

utnevne til „admiral over de baltiske og oceaniske have", ja gikk således enda videre enn Nordens konger og svang sig op i høider som først i våre dage skulde bli nådd av en keiserlig admiral. Han så med sitt feltherreblikk Stralsund som „nøklen til Østersjøen" — det er øiensynlig en eiendommelighet ved Østersjøen, at den har så mange nøkler og lås — og vilde med denne som utgangspunkt danne et Østersjøvelde, støttet på en sterk flåte. Fremforalt vilde han bemektige sig Øresund, denne „Østersjøhandelens alfarvei", hvorved han skulde beherske handel og sjøfart på alle Østersjøens havne. Spliden mellem Danmark og Sverige utnyttet han ved snart å tilby Christian IV fred mot avståelse av Øresund og Danmarks forvandling til en tysk „admiralstat", snart tenkte han på Danmarks krone for sig selv. Våren 1628 foreslog han Gustaf Adolf å dele Danmark-Norge mellem Sverige og Tyskland. Men da han i Gustaf Adolf så en naturlig fiende, utvidedes hans planer til Sveriges erobring. Men med alt dette kom han jo nettop inn på Gustaf Adolfs egne høitliggende planer, og i farens bittre stund enedes Danmark og Sverige om i fellesskap å holde fast ved Østersjøens nøkkel, Stralsund. Wallenstein svor på å skulle ta byen, selv om den „hang i jernkjeder fra himmelen". Det som forsvarte den var imidlertid ikke jernkjeder fra himmelen, men den dansk-svenske flåte — altså atter igjen de gåtefulle tremure. Men ikke før var nøkkelen fravristet Wallenstein, så var også enigheten ophørt. Danmark var ikke villig til videre å gjøre felles sak med Gustav Adolf, og dermed tiltrådte denne mann alene sin seiersgang gjennem Europa og la dermed grunnvollen til Sveriges storhetstid.

Det må i denne forbindelse ikke glemmes, at Gustaf Adolfs og Axel Oxenstiernas geniale Østersjøpolitikk hadde ført til sådanne resultater såvel i handelspolitisk som i strategisk henseende, at Danmark med full rett så sine viktigste interesser truet. Gustaf Adolfs inntreden i trediveårskrigen er en direkte fortsettelse av denne Østersjøpolitikk og det er dette som er grunnen til at Danmark ikke alene holdt sig tilbake, men endog optrådte i Sveriges rygg.

Som forholdene nu altså var i Norden, var det derfor ikke å vente at Danmark skulde se på at Sverige til egen fordel løste den opgave som det selv var gått i vannet på, og som det hadde kviet sig for atter igjen å ta op. Følgelig blev der lagt alle mulige hindringer iveien for Sverige i løsningen av denne opgave, og dermed var atter igjen krigen en kjennsgjerning.

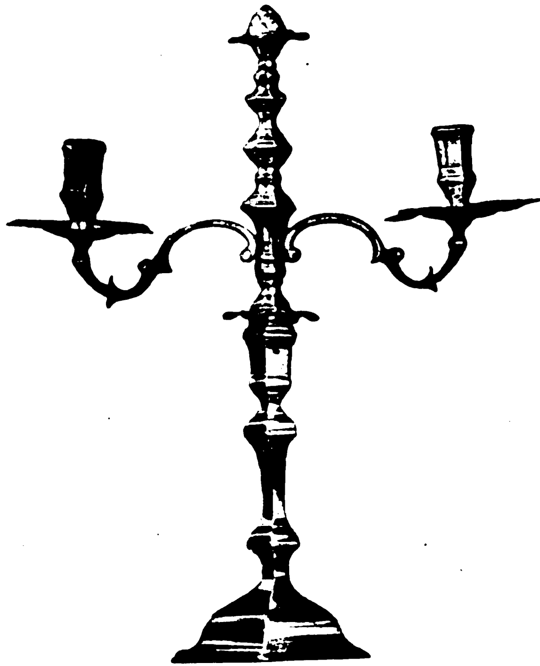
I virkeligheten var denne sakenes vending en alvorlig affære for Sverige. Danmarks overlegenhet til sjøs betød en alvorlig trussel mot

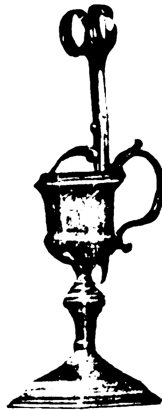
Digitized by Google

Ole Christoffer Wessel (se s. 75).

Digitized by Google

Sølv lysestake og lysesaks som har tilhørt Tordenskiold (se s. 80).

Digitized by Google

forbindelseslinjene mellem troppene i Tyskland og moderlandet. At dette kunde bli avgjørende for den videre utvikling av felttoget er innlysende. Men Sverige visste å råde bot på dette forhold. Likesom det i frihetskrigen hadde skaffet sig en flåte fra Lübeck, således leiet det nu en hjelpeflåte fra Holland. Ti det var det merkelige med Holland som verdens første sjømakt at den så å si hadde krigsflåter på lager, fullt utrustet med bevepning, besetning, officerer og admiraler. Generalstatene som sådan hadde ingen innvending å gjøre mot arrangementet, da Danmark ved sundtollen hadde sørget for å få stemningen imot sig hos dette handelsfolk.

Situasjonen utviklet sig hurtig. Torstensson kastet sig i ilmarsjer over Jylland, der blev besatt før Danmark fikk tid til å tenke på forsvar. Gustaf Horn besatte Skåne, og planen gikk da videre ut på at de to armeer, støttet av flåten, skulde kooperere mot Sjelland.

Den hollandske hjelpeflåte under Thijssen skulde understøtte Torstenssons overføring til Fyen og videre til Sjelland og derpå forene sig med den svenske hovedflåte. Denne siste under Fleming hadde ordre til å „rensa sjöen och befordra begge feltmarskalkernas planer".

Svakheten ved planen ligger klart i dagen. Sjøstrategisk sett vilde opgaven bli f ø r s t å forene de to flåter og slå den danske og dernæst å iverksette overføringen, der da ingen hindring kunde møte.

Danmarks strategiske posisjon var ingenlunde ugunstig. Det besat de indre linjer både tillands og tilsjøs. Med herredømmet på sjøen kunde det rokere sine tropper mellem det skånske og det jydske krigsteater. Med sin heldige beliggenhet kunde det slå de to flåter enkeltvis, førenn de kunde opnå forbindelse. Danmark lå så å si i skjæringspunktet av to strategiske linjer. Kunde det holde herredømmet på sjøen, hadde det alle muligheter i sin hånd, taptes dette herredømme ramlet det hele sammen av sig selv.

Christian IV's første støt gjaldt Göteborg. Men førenn dette var ført helt frem optrådte Thijssen med den hollandske hjelpeflåte på skueplassen. Christian IV kastet sig over denne i Listerdyp i Tyskebukten og tilføiet ham ialfall såpass skade, at han måtte returnere til Holland for å reparere. Han var imidlertid ikke slått ut for godt og skulde senere komme igjen med mere held.

Den svenske flåte var kommet for sent ut til å kunne kooperere med den hollandske. Men da den endelig kom ut i juni måned, forla den resolutt sin operasjonsbasis til Kielbukten. Herved opnåddes to store fordeler. For det første hadde den herved den gunstigste posisjon for en forening med den ventede hollandske flåte, og dette var

Digitized by Google

det viktigste. For det annet inntok den her den gunstigste posisjon for en kooperasjon med Torstensson og Horn. Man kom snart til klarhet over, at noen overføring av tropper ikke kunde iverksettes førenn Thijssen var ankommet, og i ventetiden blev Femern tatt.

Imidlertid fikk man også i Kjøbenhavn hovedflåten klar, og 1ste juli 1644 møttes da flåtene utenfor Kolberg Heide. Kommandoforholdene på den danske flåte var uklare. Wind var generaladmiral, men kongen hadde overkommandoen. Hvem der hadde ansvaret er det ikke godt å finne rede på av kildene. Kampen blev uavgjort, med små tap og liten skade på begge sider. Men begge skjøt victoria og takket Gud, den ene, danskene, tilankers ved Femern og den annen under seil på valplassen. Svenskene seilte derpå til sin basis Kielfjorden og danskene fulgte efter og etablerte en blokade som er en av de merkeligste i sjøkrigshistorien.

Situasjonen var altså nu den at danskene lå mellem den svenske flåte i Kielfjorden og den hollandske hjelpeflåte som nårsomhelst kunde ventes. Forholdene måtte altså tilsi en rask offensiv, og der stod så meget på spill, at det var berettiget å løpe en temmelig stor risiko. En hel måned gikk imidlertid hen uten at noe nevneverdig blev gjort.

Den svenske plan, som vesentlig hevdedes av Torstensson, gikk ut på å holde danskene stangen inntil Thijssen kom. Angrepet på danskene skulde iverksettes når Thijssen var kommet så langt inn i Kattegatt som forbi Aalborg. Fleming var mest stemt for å slå sig gjennem og seile til Dalarö. Men hvorfor skulde det være nødvendig å „slå sig gjennem", all den stund han jo efter slaget ved Kolberg Heide hadde skutt victoria efter kamp med den samme flåte? Måtte han ut, kunde han jo derfor opta kampen med danskene igjen. Og slog han sig gjennem og seilte til Dalarö, så opga han jo nettop den gunstige posisjon for en samvirken med Thijssen, når han engang kom. Med svenskene helt oppe i Elfsnabbe hadde danskene større chanse for å slå Thijssen isolert.

Situasjonen blev imidlertid for hver dag mere preker i Kielfjord. De keiserlige tropper rykket imot stedet og danskene hadde fått ilandbragt et feltbatteri på den ene side av fjorden. Fra dette batteri rammet en kule admiral Fleming i hans kahytt, og 2 timer efter hadde den svenske flåte mistet sin chef. Stikk i strid med sine instruksjoner, der gikk ut på at Ulfsparre skulde være Flemings efterfølger, utnevnte denne innen sin død generalmajor Karl Gustaf Wrangel til flåtens øverstbefalende. Wrangel hadde ikke tidligere vært tilsjøs, men skal

Digitized by Google

i Holland i 1629 ha lagt sig efter skibsbyggeri og „seglation"[1]). I denne sjøtaktikkens brytningstid, hvor det rent sjømannsmessige moment i ledelsen holdt på å trenge sig frem som en avgjørende faktor, fant man altså å kunne sette en mann, som aldri hadde satt sine ben på en orlogsmanns dekk, som øverstbefalende på den svenske flåte. Det synes imidlertid som om det har vært sterk dissens om spørsmålet innen flåtens krigsråd, men Torstensson synes å ha hatt det avgjørende ord ved sakens avgjørelse. Men det merkeligste ved avgjørelsen var dog den bestemmelse som forøvrig tidligere hadde vært befulgt i den svenske marine og som gikk ut på at flåten skulde ha 3 kommanderende og skulde „om nogon preeminence dem emellan intet vara talt". Man skulde tro at dette var en enestående foreteelse ved ordningen av kommandoforholdet innen en flåte, men i virkeligheten var jo forholdet noenlunde analogt i den blokerende danske flåte, hvor det ingenlunde var klart hvem der førte kommandoen. Dette forklarer da også de merkelige begivenheter som nu inntraff.

Den 30te juli brøt svenskene ut fra Kielfjord. Galt, som hadde efterfulgt Wind som flåtens generaladmiral, inntok den gunstigste posisjon for angrep, men benyttet den ikke, angivelig fordi han, efter de ordrer han hadde fått, mente ikke å skulle gjøre det[1]). De andre danske eskadrer lå således til at de ikke kunde gripe inn og svenskene kom sig således unna. Men nu inntreffer det merkverdige at svenskene i Kiel hadde glemt igjen øl og brød til flåten, og dermed vender flåten tilbake til det sted, som den så ufortjent heldig hadde undsluppet. Da svenskene den 31te juli er på vei inn til Kielfjorden, blir de fulgt hakk i hel av den danske flåte. Svenskene vender nu for å møte sin motstander, men da inntreffer det merkeligste av alt at også danskene vender og seiler unna for støtet, og svenskene seiler da inn til sitt øl. Galt var på grunn av sin formentlige mangel på aktivitet den 30te, blitt avløst som generaladmiral av Ottesen, mens han selv overtok stillingen som viceadmiral. Natten mellem 1ste og 2nen august seiler svenskene atter ut, og denne gang har de trukket sine kanoner inn, lukket portene og slukket alle lys. Ved et rent eventyrlig held eller ved en helt ufattelig mangel på årvåkenhet fra danskenes side, slipper den ca. 40 fartøier sterke flåte ut fra Kielfjord uten at danskene har selv den ringeste anelse om det. Eclaireringstjenesten må ha vært forsømt i en rent utrolig grad.

Da Christian IV den næste dag opdager at svenskene er forsvun-

[1]) Chr. Brunn: Slaget på Kolberg Heide den 1ste juli 1644 etc.

Digitized by Google

net, må der finnes et offer, og offeret blir admiral Galt, ikke fordi svenskene slapp ut natten mellem 1ste og 2nen august, ti da var han jo alt fratatt sin overordnede kommando og degradert til viceadmiral, men fordi han ikke ved det første utbrudd den 30te hadde gått til angrep. Men derigjennem at svenskene fikk lurt sig ut den 1ste august, steg Galts taktiske feilgrep, hvis det da var noe feilgrep efter de ordrer som forelå, til sådanne dimensjoner, at kongen lot ham halshugge. Det er vanskelig å se noen adækvat årsakssammenheng mellem Galts optreden 30te og hendelsen den 1ste august. Og kommandoforholdet innen den danske flåte kommer i et eiendommelig lys, når man blir vidne til at flåtens generaladmiral taktisk sett blir tildelt en isolert rolle og blir gjort et hode kortere fordi hans disposisjoner viser sig å være feilaktige. Denne omstendighet at Galt var tildelt en isolert opgave viser at der ved flåten var en kommanderende som stod over selve generaladmiralen, og denne kommanderende kunde ikke være noen annen enn kongen selv. Hos ham må det fulle ansvar ligge. Og hvorfor vek den danske flåte unna den 31te, da den forfulgte den svenske innover mot Kiel og denne siste vendte for å møte danskene? Der blev ingen dansk admiral halshugget efter den affære.

Ser man nu det taktiske spørsmål under ett for de tre sammenstøt ved Listerdyp, Kolberg Heide og Kielfjord, så vil det sees at entringstaktikken er helt forlatt. Den rent sjømilitære taktikk er i sin vorden, men heller ikke mer. Man har forlatt entringstaktikken, men ennu ikke blitt fortrolig med elementene av den nye kampmetode. Derfor spores også en utpreget mangel på aktivitet i kampen på begge sider. Begge parters flåteførere klager over denne forsømmelighet hos sine underordnede chefer, kong Christian truer med steile og hjul, men nøier sig ved utførelsen av trusslen med å ta sin generaladmirals hode uten anvendelse av tortur. Det er ikke motet og pliktfølelsen som mangler de kommanderende, det er simpelthen manglende forståelse av problemet, en mangel som i like fullt mål synes å være tilstede også hos flåteføreren.

Situasjonen var nu altså den at den svenske flåte var undsluppet den danske. Men den strategiske situasjon var derfor ikke forverret. Tvertimot. Den svenske flåte var fordrevet fra den sydvestlige del av Østersjøen og henvist til Elfsnabbe som basis for sine videre operasjoner. Man hadde opnådd å få den bort fra samarbeidet med Torstensson og Horn og i betraktelig grad minsket dens utsikter til en heldig forening med Thijssens flåte. Stemningen var da også efter

Digitized by Google

dette meget nedslått[1]). Alle planer var kjørt i stå. Men Thijssens ankomst og danskenes disposisjoner skulde snart forandre situasjonen.

Kong Christian begikk den feil at han delte flåten i 3 eskadrer, hvorav de to skulde operere separert fra hinannen i farvannet mellem Sverige, Gottland og Bornholm med ordre til å forene sig til en flåte, hvis svenskene skulde komme vestover igjen. Med 3dje eskadre blev kongen liggende ved Femern for å observere Storebelt.

Thijssen var imidlertid ankommet med sine flåte til de nordiske farvanne, var seilet ned på høide med Aalborg, men da han her intet så til den svenske flåte, seilte han til Göteborg, hvor han bortdrev de norske fartøier som blokerte denne by, og derpå seilte han resolutt Sundet ned, ankret for en stund ved Landskrona og fortsatte så Drogden nedover. Kong Christian, som selvfølgelig var i villrede om, hvilken vei Thijssen vilde komme, var med de disposisjoner han hadde truffet også i villrede om, hvorvidt fordelingen av de forskjellige eskadrer var riktig. Ottesen med de to eskadrer blev derfor beordret å begi sig til Lolland for å observere Storebelt, mens kongen selv med sin eskadre holdt sig ved Møen. Nettop ved denne ombytning kom Thijssen seilende ned Drogden og møtte ved Kjøgebukt kong Christian med sin eskadre på 9 skibe. Thijssen optok riktig nok ikke noen kamp, men forcerte sig i den friske bris gjennem den danske flåte og slapp helskinnet inn i Østersjøen, og dermed var foreningen mellem den svenske og den hollandske hjelpeflåte etablert.

Kong Christian seilte efter dette op til Kjøbenhavn, hvor der blev avfyrt gledessalver i anledning av den vundne seir. Men Ottesen[2]) blev avskjediget, da han blev overført skylden for at Thijssen slapp igjennem, en fremgangsmåte som synes like så litet begrunnet som Galts halshugning. Herskere av Guds nåde er farlige som flåteførere — ialfall for sine egne underførere.

Situasjonen var nu med ett slag forandret til Sveriges fordel. Thijssen og hans næstkommanderende Giertson blev utnevnt til henholdsvis admiral og viceadmiral i den svenske flåte og den første blev adlet under navnet Anckarhjelm. Der kom nytt liv i de svenske planer. Wrangel fikk overkommandoen over den forenede flåte og fikk ordre om å stille sig til Torstenssons disposisjon.

De danske konsekvenser av foreningen av de to flåter var av en

[1]) Axel Zettersten: Svenska Flottans Historia.

[2]) Ottesen var nordmann.

Digitized by Google

mere eiendommelig art. Flåten blev lagt op og kun en eskadre på 17 skibe under admiral Mund blev sendt til Østersjøen for, som det heter, å hindre den hollandske hjelpeflåte i å vende hjem, en forutsetning som man skulde tro heller måtte bli hilst med glede. Årsaken til at kong Christian mente å kunne legge op hovedflåten var den at han av et opsnappet brev fra general Horn fikk den opfatning at den svenske hovedflåte vilde legge op for vinteren. Men denne forholdsregel, som også var påtenkt efter at den svenske flåte var kommet tilbake fra farvannet i den vestlige Østersjø, blev jo nettop kuldkastet ved Anckarhjelms heldige gjennembrudd, og Horns brev er altså basert på situasjonen før denne.

Wrangel søkte forgjeves forbindelse med Torstensson, og da han fikk vite at en mindre dansk styrke var i sjøen, besluttet han sig til å opsøke og slå denne. Ved Femern møtte Wrangel med sine 38 fartøier Pross Mund med 17. De to flåter hadde da i flere dage opholdt sig i nærheten av hinannen, men storm hindret Wrangel i å gå til angrep. Hvorfor Pross Mund ikke vek unna for slaget er ikke godt å forstå. Var det riktig at den hollandske flåte skulde seile hjem, var der jo ingen grunn til å motta slag før den var avseilet. Å nekte å motta slag under disse omstendigheter var en bydende strategisk nødvendighet, ialfall hvis han ikke hadde i bakhånden en taktisk dyktighet sammenlignet med sin motstander, der kunde opveie den store differense i fartøisstyrke. At han ingenlunde besat noen sådan overlegenhet skulde tiden vise. Muligens har man lov til å tro at Galts tragiske skjebne har stått for Munds fantasi, som den der ventet ham, hvis han ikke blint lystret sin konges befaling. Han blev altså og mottok slaget.

Wrangel delte sin flåte i to deler — den svenske og den hollandske. De skulde angripe den danske flåte fra hver sin kant. Det blev taktisk sett et rent entringsslag, en tilbakevenden til fortiden, et landslag på sjøen, og Mund og hans feller evnet på ingen måte å møte angrepet ved sjømannsmessig håndtering av sine fartøier. Kun tre mindre fartøier undslapp. Resten blev enten landsatt av deres besetninger og tatt eller brent av svenskene, eller de blev tatt ved entring i sjøen. Nederlaget var således så absolutt som vel mulig.

Pross Mund, hvis flaggskib „Patientia" blev entret, vilde ikke ha kvarter, men stillet sig med draget sverd for kahytsdøren. Han blev skutt ned av to musketterer, utplyndret og kastet i sjøen. „Pross Mund", sier Axel Larsen[1]), „hører til de store skikkelser i den dansk-norske

[1]) Dansk Tidsskrift for Søvæsen 1897. Pross Mund var nordmann.

Digitized by Google

marines historie. Ved Lister dyp og på Kolberg Heide hadde han redelig bidrat til de danskes seir".

Man må sikkert gi Arnold Munthe[1]) rett i at den strategiske betydning av dette slag ikke er blitt tilstrekkelig vurdert i sjøkrigshistorien. Det var Sveriges overlegenhet i Norden som blev vunnet. Men i taktisk henseende har det sin interesse å notere, at denne seier la spiren til svenskenes senere nederlag tilsjøs. Der skulde komme en tid da svenskene — muligens på grunn av denne seier — undervurderte betydningen av den sjøtaktiske utvikling og overlot føringen av sine flåter til menn, der ikke hadde betingelser for å følge med i denne utvikling. Men herom mere senere.

Svenskene var nu herrer på sjøen og et konsentrisk angrep på Sjelland kunde iverksettes. „Begynnende året med alle chanser for en heldig sjøkrigsførsel", sier R. C. Anderson[2]), „endte kong Christian med å tape alt, vesentlig foranlediget ved hans egne feilaktige disposisjoner og hans manglende evne til å se, at et heldig utfall overfor en sterk, men splittet motstander kun kan opnåes ved å kaste samtlige sine skibe mot en av hans divisjoner førenn den kan bli understøttet av den annen."

Freden måtte sluttes på ugunstige betingelser for Danmark-Norge. Det siste land måtte gi fra sig de gamle norske land Jemtland og Herjedalen — de samme land som for en tid gikk tapt ved slaget ved Svolder. I kampene om herredømmet i Østersjøen lå avgjørelsen av Nordens skjebne. Det skulde også vise sig senere. Danmark måtte avstå Gottland, en foreteelse der i høi grad bedret Sveriges strategiske posisjon i Østersjøen.

Disse evindelige krige mellem Sverige og Danmark var som tidligere nevnt basert på pretensjoner om herredømmet i Norden og artet sig som en kamp om herredømmet i Østersjøen. Hvorvidt de var ønsket av de tre nordiske folk, er vel tvilsomt. Ialfall er det trolig at det norske folk stillet sig ialfall indifferent til disse pretensjoner. En stor del av besetningene på den danske flåte var som bekjent norske, og man får et litet innblikk i disse sjøfolks syn på forholdet gjennem en uttalelse av admiral Wrangel efter slaget ved Femern. Han hadde nemlig fordelt de 1000 mann som var tatt til fange på de danske fartøier ombord på sin flåte, således at en fjerdedel av besetningene utgjordes av disse. Kritisert av rikets admiral herfor sier Wrangel, at

[1]) Arnold Munthe: Sjömaktens inflytande på Sveriges historia I.
[2]) R. C. Anderson: Naval Wars in the Baltic.

Digitized by Google

„fångerna voro icke jutar utan mest norrbagger". Ligger der en realitet bak dette, er situasjonen altså den at nordmennenes politiske interesse ikke gjorde sig sterkere gjeldende enn at de omtrent likeså gjerne stod ombord på det ene som på det annet lands fartøier. Tidligere er nevnt Jacob Bagge som et særlig illustrerende eksempel. Det må videre erindres at der i det 17de århundrede foregikk en stor utvandring av norske sjøfolk til Holland, hvor de tok tjeneste på den hollandske flåte, av hvis besetninger de utgjorde en meget stor del. På den hollandske hjelpeflåte må det således også forutsettes å ha vært mange nordmenn. Alt for sterkt vilde det ialfall være å betegne disse foreteelser som landsforræderi fra nordmennenes side. Det er sikkert berettiget i dette å se et utslag — om enn aldri så svakt — av en likegyldighet for de to rikers felles interesser og en beundring av det svenske folks kraft til å rive sig løs fra det forsmedelige avhengighetsforhold.

Freden til Brømsebro var altså sluttet med det resultat at den ene part var begynt å plukke takkene av den annens kroner, en førsterangs årsak til fornyet kamp, når engang anledningen måtte være der. Denne lot selvfølgelig ikke lenge vente på sig. Karl Gustaf — en krigerkonge av første rang — optok Gustaf Adolfs idé om å gjøre Østersjøen til et skandinavisk „mare clausum" og vilde ved erobringer fra Polen iverksette denne plan. Fra sitt hovedkvarter i Thorn skrev han om sine videre planer at „Norge, som av uråldriga tider hört till Sverige och är av sitt naturliga läge dertill förordnat, är det högste han desiderar jämte fri fart i Sundet". Det var et vel begrunnet og et ikke så litet ubeskjedent forlangende. To dager efter mottok han Danmarks krigserklæring og sparte sig således selv for å hitte på en grunn for krigen. Danmark på sin side fant tiden inne til å gripe inn for å få sine tapte provinser tilbake, og øieblikket måtte ansees gunstig, da svenskene måtte ansees fullt optatt med sin krig på fastlandet.

Karl Gustaf tiltrådte straks marsjen mot vest, kastet alt dansk forsvar overende og kom op til Lillebelt, hvorfra han vilde tiltvinge sig overgangen til Fyen. Dette kunde ikke gjennemføres, da han hadde den svenske flåte liggende i Stockholm og danskene således var herre på sjøen. Flåten fikk da ordre til å opsøke og slå den danske, og flåtene møttes da ved Møen 12te september 1657, svenskene under Bjelkenstjerne og danskene under Bjelke. Kampen pågikk i to dager uten at noen avgjørelse opnåddes på noen av kantene. Svenskenes opgave å slå den danske flåte opnådde de på ingen måte, tiltrods for at de var betydelig overlegen i antall skibe og kanoner. Det taktiske for-

Digitized by Google

løp av kampen byr på litet eller intet av interesse. Der var en utpreget lunkenhet på begge sider, ingen tendens til entringstaktikk fra svensk side og intet tegn til noe fremskridt i sjøtaktikk fra dansk side[1]). Noen overgang til øene med Karl Gustafs armé blev der således ikke tale om. Det strandet strategisk på danskenes opretholdelse av herredømmet på sjøen. Da vinteren kom gikk den svenske flåte til Dalarö og den danske til Kjøbenhavn.

Men med vinteren kom isen. „Gud gjorde i januari 1658 för kung Karl Gustaf och svenska armén en brygga over havet," sier Ehrenstein. Det var en skjebnesvanger Guds brobygning for danskene. Flåten, „Danmarks beste vern", var satt ut av spillet ved en naturforeteelse så ekstraordinær, at en allianse med Vorherre, som alltid påberopes av hver især av de krigførende makter, i de tider hadde god utsikt til å bli tiltrodd.

Karl Gustaf hadde ialfall mot nok til å marsjere over, ikke alene til Fyen men også til Sjelland. Den 30te januar gikk han over Lillebelt, den 5te—12te februar passerte han Storebelt og småsundene, den 25de februar, 14 dager efter, undertegnedes freden til Roskilde.

Hvad den svenske flåte ikke hadde kunnet opnå, det hadde isen utrettet. Intet viser vel bedre sjøvernets betydning for Danmark under normale forhold. Med 6000 mann iland på Sjelland og utenfor Kjøbenhavns mure, tvang Karl Gustaf Danmark-Norge i kne. Det lyder næsten utrolig. Panikken synes at ha vært absolutt. Ingen motstand, ikke engang forsøk på forsvar. Da Karl Gustaf næste gang kom igjen, lå han på Sjelland i 2 år med en betydelig større styrke, uten å kunne ta Kjøbenhavn. Men nu i 1658 hengikk der kun 14 dager fra han satte sin fot på Sjellands grunn til den mest nedverdigende fred, som er sluttet i Norden, blev undertegnet. Halland, Blekinge, Skåne og Bornholm gikk tapt for Danmark, Bohuslen og Trondhjems len for Norge (pl. 14).

Det er en vidtskuende strateg som har diktert denne fred. Kravet om Trondhjems len, hvortil hørte, foruten de nuværende Nord- og Sør-Trøndelag fylker, også Nordmør og Romsdalen, var ikke alene gjennemslag av en åpning for Sverige ut mot havet. Det var et gjennembrudd som betød intet mindre enn begynnelsen til fullstendig tilintetgjørelse av landet. En isolering av den nordenforliggende svakere del. Denne del gikk derfor før eller senere sin tilintetgjørelse som

[1]) I danske kilder står anført at Niels Juel med 10 skibe var støtt til flåten den siste dag. Det er vanskelig å finne noen bekreftelse på dette. Nels Juel hadde neppe eskadrechefs kommando dengang.

Digitized by Google

norsk provins imøte. Dernæst kom turen til den sønnenforliggende del, den kunde gradvis opslukes og overfløies. Og hvorledes skulde Danmark kunne stå sig mot et Sverige-Norge? Hvorfra skulde det få sine sjøfolk til å bemanne en flåte av det omfang som vilde være nødvendig? Hertil kommer at den strategiske situasjon i den sydlige del av interesseområdet var avgjort forandret til Sveriges fordel. Gjennem Bohuslen var veggen slått ut til havet, og med Halland, Skåne og Blekinge behersket Sverige ikke alene denne side av Sundet, det hadde også irettelagt situasjonen for en forskyvning av sin flåtebasis til det viktigste krigsteater, den sydlige del av Østersjøen. Men Karl Gustaf gikk ennu videre. Ved besiddelsen av Bornholm fikk han en glimrende basis for observasjon av tilgangene til Østersjøen. Det var et godt skridt i retning av keiserdømmet Skandinavien. Og alt dette var opnådd ved et resolutt støt mot rikets viktigste punkt, en beundringsverdig strategi, der med et eneste trekk avgjorde spillet. At nordmennene under dette korte felttog hadde tilbakeerobret de gamle norske land Jämtland og Herjedalen, der tidligere var gått tapt gjennem avgjørelsen i Østersjøen, fikk ingen betydning ved det endelige opgjør, da de representerte brikker av helt underordnet strategisk betydning. De ikke alene måtte leveres tilbake, Trondhjems len fulgte også med.

Men Karl Gustafs rastløse energi kunde ikke nøie sig med halvgjort arbeide. Foranledningen til igjen å gå løs på Danmark var ikke vanskelig å finne, da man ikke var blitt enig om en felles optreden ved utelukkelse av andre sjømakter fra Østersjøen. Lynsnar i sine bevegelser og beundringsverdig i sin strategi, kastet Karl Gustaf 10.000 mann over fra Kiel til Sjelland, mens han sendte flåten til en kloss blokade av Kjøbenhavn. Under forhandlingene om det nevnte tvistepunkt hadde danskene latt sin flåte ligge avtaklet og ubemannet i Kjøbenhavn. Svenskene hadde således besatt Sjelland og avskåret dette fra forbindelse med riket forøvrig. Flåten var satt ut av spillet, Karl Gustaf altså herre på sjøen og i besiddelse av rikets strategisk viktigste avsnitt. Danmark stod schackmatt i første trekk.

Redningen kom utenfra. Holland hadde nemlig stått bak Danmarks vegring mot å gå med på en lukning av Sundet for andre makter. Og Holland hadde makt bak sitt forlangende, det hadde sin flåte utrustet. Denne kom til Sundet i oktober måned. Den svenske flåte under Wrangel hadde altså nu stilling mellem den danske flåte, der delvis var blitt utrustet, i Kjøbenhavn, og den hollandske i Sundet. Wrangel vilde med den sydlige bris gå til angrep på den hollandske flåte, men Karl Gustaf satte sig imot dette, da ingen krigserklæring

Digitized by Google

forelå fra Holland, og han ikke vilde være den angripende part. Denne vegring fra Karl Gustafs side berget muligens Danmark-Norge. Ti selv om ikke et sådant angrep hadde ført til ødeleggelse av den hollandske flåte, så vilde det ialfall kunnet forhindre foreningen av de to flåter.

Såsnart Opdam fikk nordlig vind gikk han til angrep på den overlegne svenske flåte med det mål å slå sig igjennem og forene sig med de danske, hvorved Kjøbenhavn vilde få sjøsiden fri.

Taktisk sett er slaget ikke uten interesse. I overensstemmelse med sin tidligere heldige praksis gikk Wrangel løs på hollenderne med sin entringstaktikk. „De kjempet ikke på resonnabelt vis," sier Opdam, „det gjaldt livet hvert øieblikk; deres entring var en ren mordgefecht!" Men her stod Wrangel overfor sjøfolk, der forstod å håndtere sine fartøier. Wrangel forsøkte straks å borde Opdams admiralskib. Dette girte imidlertid unna og beskjøt sin motstander langskibs og tverrskibs slik, at Wrangel måtte gå ut av kampen, drev ned i læ og måtte ankre. Hans skib var så forskutt at det ikke engang hadde såpass båtmateriell igjen at flåtechefen kunde komme sig ombord på et annet fartøi. Allerede ved slagets begynnelse mistet således flåtechefen all ledelse av flåten, hvis det da i det hele tatt hadde vært noen ledelse. Det hele blev i forholdenes medfør et fullstendig milé. Også Bjelkenstjernas flaggskib blev gjort ukampdyktig på samme måte som Wrangels. Hollenderne slog sig på denne måte gjennem og forente sig med en dansk eskadre på 9 skibe under Henrik Bjelke.

Slagets taktiske forløp hadde vist entringstaktikkens maktesløshet overfor en mere fremskreden sjøtaktikk. Betegnende er det forøvrig at Opdam i Holland fikk sterke bebreidelser for at han hadde latt ledelsen gli ut av sine hender og at hans disposisjoner for slaget var mangelfulle. Man var ikke ennu kommet til full utvikling av den kompakte slagskibslinje som mottrekk mot de ville entringsangrep. Men det skulde snart komme. Entringstaktikken var ialfall dømt. Wrangel, som få dager før slaget hadde overtatt kommandoen på flåten, gikk like efter dette tilbake til sin armé.

Situasjonen var dermed i avgjørende grad forandret. Svenskene hadde mistet sitt herredømme på sjøen og deres flåte blev blokert i Landskrona, dog ikke mere effektivt enn at de fremdeles med held optrådte i sjøen under de videre begivenheter. Men den omstendighet at de hadde Landskrona å repliere sig på, var kanhende den svenske flåtes redning. Og Karl Gustafs stilling på Sjelland kunde lett utvikle sig til katastrofe, hvis følgene av den nye situasjon fikk ro til å utvikle sig. Holland inntok imidlertid det standpunkt at fred skulde

Digitized by Google

sluttes på Brømsebrofredens grunnlag, dog skulde Holland få Bornholm og Trondhjems len og forskjellige fordeler i Sundet.

Foreløbig gikk dog operasjonene tilsjøs istå på grunn av isen og tillands gjorde Karl Gustaf et forgjeves stormangrep på Kjøbenhavn. Panikksituasjonen fra året i forveien uteblev og dermed også freden. De keiserlige tropper på fastlandet hadde begynt å røre på sig. Men hensikten å føre disse over til Sjelland blev forpurret av et raskt fremstøt av den blokerte svenske flåte i Landskrona. Opdam hindret visstnok dennes ødeleggelse av en dansk eskadre, men videre støtte vilde hollenderne ikke gi, og den danske flåtes optreden var avgjort underlegen den svenskes.

Grunnen til at den dansk-hollandske overlegenhet tilsjøs ikke blev utnyttet, var den at England forlangte å være med i konserten. Der foreligger om denne Englands inngripen et interessant kildeskrift i baron Friesendorffs samlinger i det De la Gardieske arkiv (Lunds Universitetsbibliotek), skrevet med en samtidig engelsk hånd og rimeligvis avfattet av den bekjente statsmann Philip Maedowe[1]). I sin redegjørelse om Englands interesse ved denne anledning sier den engelske statsmann at Holland ved erhvervelsen av Bornholm og Trondhjems len vil få avgjorte fordeler i kommersiell henseende, idet de vil kunne beherske handelen såvel i Østersjøen som nordover. De vil videre få en sterk innflydelse på Sundtollen, hvis urimelighet kan konstateres ved at England likeså godt kunde begynne å opkreve toll av fartøier som passerer Dover. Men den viktigste innvending mot at Holland skal få besiddelsen av Trondhjems len legger han på den anledning som Holland derved vilde få til å skaffe sig materiale til sine skibe og fremforalt besetninger til disse. Det er ikke nok, anfører han, at Holland under den siste krig med England med den danske konges billigelse skaffet sig så mange utmerkede sjøfolk fra disse egne. Men skal Holland få fast hånd over Trondhjem, så vil det ved en ny krig med England på kort tid kunne skaffe sig flere tusen utmerkede sjøfolk til sine skibe.

Det er altså disse Hollands krav om belønning for sin redning av Danmark, som foranlediger Englands inngripen. Mange og forskjellige er således de krefter som bestemmer folkenes skjebne. Englands optreden reddet tilslutt Trondhjems len for Norge, men det reddet også i første hånd Karl Gustaf i hans vanskelige stilling. Ved ankomsten

[1]) Se Yngvar Nielsen: Kampen om Trondhjem 1657—1660, inntatt i: Tidsskrift utgitt i anledning av Trondhjems 900 års jubileum 1897 av det Kgl. norske Videnskabers Selskab i Trondhjem.

Digitized by Google

av en engelsk flåte på 60 skibe og en ny hollandsk på 40 skibe blev de krigførende makters operasjoner stillet i bero og de danske farvanne blev brennpunkt for storpolitiske avgjørelser. Sammen med Frankrike inntok nu de to makter det standpunkt at Norden skulde påtvinges en fred på Roskildefredens grunnlag. Karl Gustaf var dermed stoppet i sine storskandinaviske planer. Hans stilling foran Kjøbenhavn øvet ikke lenger noe trykk på Danmark til ennu videre avståelser. Sjømaktenes beherskelse av sjøområdet hindret enhver videre disposisjon fra hans side. Men på den annen side hindret også denne sjømaktenes innflydelse en videre utvikling av denne Karl Gustafs vanskelige stilling i maritim strategisk henseende.

Men Roskildefreden skulde allikevel ikke bli det endelige grunnlag for fredsslutningen. Og her spillet for en gangs skyld en energisk optreden fra norsk side inn. Trondhjems len blev tilbakeerobret før forhandlingene om fredsslutningen var tilendebragt, og denne foreteelse som et fait accompli, har utvilsomt spillet inn på det endelige resultat.

Tildragelsen må kortelig omtales, da den er av maritim strategisk interesse og særlig da som sammenligning med situasjonen under Armfelts tog 1718. Jørgen Bjelke, der hadde ledet gjenerobringen av Jämtland og Herjedalen, var også den der planla og organiserte gjenerobringen av Trondhjems len. Støttet av 3 orlogsskibe førtes tropper fra Bergen op til Trondhjem. En del av disse kastedes inn i Verdal og avskar derved svenskenes forbindelse med hjemlandet. Den øvrige del innesluttet sammen med de sønnenfra kommende tropper byen, mens orlogsskibene satte det på havnen liggende svenske orlogsskib ut av spillet og innesluttet byen fra sjøsiden. Svenskene var således avskåret fra enhver tilførsel og fra enhver forbindelse med hjemlandet. Og dette kunde gjennemføres fordi nordmennene behersket fjorden. Trøndelagen kan ikke holdes av den som ikke behersker fjorden. Det viste situasjonen i 1718, da Armfeldt beleiret byen. Også da var fjorden i nordmennenes besiddelse og byen kunde ikke helt avskjæres fra omverdenen[1]). Stiernsköld skriver til kongen og ber om at han sjøveien må bli understøttet og da med to eller tre orlogsskibe og 2000 mann, så skal han nok greie brasene[2]). Men hvorledes skulde Sverige under de foreliggende omstendigheter den vei komme til undsetning? Som nevnt et annet sted landsatte nordmennene kanoner på

[1]) Se foran under omtale av Caspar Wessel.
[2]) Se Yngvar Nielsens forannevnte verk.

Digitized by Google

Munkholmen og det var meningen å benytte denne stilling som basis for et angrep på byen fra sjøsiden. Dette angrep blev imidlertid intet av, da svenskene selv foretok et utfall på annet hold, og da dette mislykkedes, blev underhandlingene satt igang med overgivelse som resultat.

Imidlertid gikk forhandlingene sin gang. Sjømaktene og Frankrikes standpunkt var nu: Roskildefreden med undtagelse av Trondhjems len og selvfølgelig opgivelse av retten til sperring av Sundet. De krigførende makter, spesielt Sverige, var utilbøielig til å gå med på dette. Den engelske flåte seilte da hjem og Karl Gustaf tilbød Holland å dele Danmark med det mot at han selv også fikk resten av Norge. Dette turde Holland av frykt for England ikke gå med på. Imidlertid døde Karl Gustaf, og dermed var den vesentligste hindring for freden borte og denne blev sluttet mot tilbakelevering av Bornholm. Trondhjem var jo som nevnt tatt tilbake.

Ca. 2 år hadde svenskene holdt sig på Sjelland. Ved avmarsjen var der igjen 3000 mann. Med denne lille styrke på dette utsatte sted hadde Karl Gustaf altså hevdet en sterk stilling under forhandlingene. Den danske flåte hadde spillet en såre underlegen rolle. Det hadde ikke lykkedes den å åpne veien for andre tropper til Sjelland. De Reyter hadde understøttet med tilbakeerobringen av Fyen, men lenger vilde han ikke gå, og svenskenes optreden tilsjøs var så energisk at danskene alene intet kunde gjøre.

Karl Gustaf hadde således i disse to krige, dels ved egne disposisjoner, dels ved naturens hjelp stått overfor den situasjon at Danmark var makteslos på sjøen, og han hadde forstått å utnytte denne situasjon ved å rette et knock out-slag mot sin motstander. Danmark på sin side hadde ikke maktet å reise sig efter dette voldsomme slag, og kun inngripen fra en annen makt hadde altså reddet landet fra fullstendig tilintetgjørelse. Situasjonen efter freden til Kjøbenhavn fremgår av kartet pl. 15.

Denne situasjon skulde bli uforandret gjennem de kommende krige, trods Danmarks overlegenhet tilsjøs og trods Sveriges overordentlige vanskeligheter av annen art. Førenn jeg imidlertid går over til næste krig er det nødvendig å se litt på det taktiske spørsmål der i den mellemliggende tid hadde passert et vendepunkt i utviklingen. Seilskibstaktikkens første periode[1]) var tilende. Denne periode var be-

[1]) Se om dette spørsmål kommandørkaptein S. Oppegårds forelesninger i taktikk ved Sjøkrigsskolens øverste avdeling.

Digitized by Google

gynt med en rent landmilitær kamp tilsjøs, hvor fartøiene kun dannet underlag for de kjempende parter. Utviklingen hadde gått i retning av en sjømannsmessig og artilleristisk taktikk som mottrekk fra den svakere parts side for å holde sig klar av motpartens overlegenhet i personell henseende. Målet var således blitt en materiell nedkjempning av motstanderen; artilleriets delaktighet i kampen blev derved av større viktighet og kravet om dets utvikling var dermed gitt. Men miléet var ennu den rådende kampform, hvis man da kan kalle det en sådan; enkeltskibstaktikken blev den fremherskende under kampen, det blev mere et slagsmål enn en ordnet kamp under e n ledende vilje. Under disse forhold blev grunnlaget lagt for enkeltskibstaktikkens utvikling. Prinsipielt sett er der naturligvis ikke noen forskjell mellem enkeltskibstaktikk og forbandstaktikk. Også i den førstnevnte går problemet ut på en konsentrasjon av egne krefter mot motstanderens sårbare deler, således at denne ikke med fordel kan benytte egne kampmidler. Altså konsentrasjon i forbindelse med isolasjon. Det fornemste her blir konsentrasjon av artilleri mot hekk eller boug, men også læstillingen får en fordelaktig betydning under forhold, hvor frisk kuling hindrer motstanderen til luvart i med fordel å benytte sitt artilleri. Her er altså et rikt felt for talentet og sjømannskapet inngår som et viktig element av taktikken. Og denne sjømannskap må beherskes til fullkommenhet av den militært ledende. Kravet om en sjømannsmessig utdannelse hos den militært ledende vokser da frem av sig selv. Landofficerens rolle som leder tilsjøs er dermed utspillet, og hvor dette ikke blir innsett er nederlaget gitt. Entringen blir under disse omstendigheter av underordnet betydning. Den forsvinner dog ikke, den blir den naturlige avslutning efter en artilleristisk nedkjempning av motstanderen; en plukning av den modne frukt.

Flåteledelsen i denne periode gikk ut på fra luvstilling å kaste sig over sin motstander, enten samlet eller gruppevis. Herav utviklet sig så miléet og all ledelse var almindeligvis tapt. Den defensive optreden overfor en sådan situasjon var enten å seile unna eller å motta slaget, hvor den enkelte skibschef måtte optre på egen hånd og efter eget initiativ. Men da artilleriet hadde nådd en viss utvikling blev flåten i læ istand til å motta angrepet samlet, i tett sammensluttet linje, og det er denne epoke som danner innledningen til den 2nen periode i seilskibstaktikkens historie. Under trykket av angrepet blev linjen i læ så å si tvunget inn i bidevindsstillingen, idet lederen naturlig nok med sin tete vil holde så nær op i vinden som mulig for derigjennem muligens å erholde luven. Angriperen kan ikke nekte ham dette, bl. a.

Digitized by Google

fordi han risikerer en doublering, og dermed er den kompakte bidevindsstilling av sig selv blitt forsvarets kampformasjon. Likeoverfor denne kommer angriperen i en taktisk uheldig posisjon, han kommer under langskibs konsentrert ild og svinger derfor selv før eller senere til i bidevindslinje, og dermed er man inne i sjøtaktikkens døde periode med to kompakte linjer på paralelle bidevindskurser, hvor den rene artillerikamp blir den rådende. Linjen i læ har i så henseende den gunstigste posisjon, men linjen til luvart har fordelen ved å ha initiativet. Det hele kommer da manøvretaktisk sett til å dreie sig om en kamp om luvstillingen. Dette blir målet, mens det kun skulde være midlet til ødeleggelse av motstanderens flåte.

Epoken markeres ved slaget ved Lowestoft 1665, hvor kjølvannslinjen bidevind første gang kom til anvendelse som den ubestridt beste slaglinje. Kun de store flåteførere, de fødte admiraler, har forstått å bryte med de stivnede former. Manøvretaktikken kommer til sin rett gjennem konsentrasjon først alene, men senere i forbindelse med isolering. Fra den uavgjørende artillerikamp kommer man omsider over i de store resultater, når frem til målet for all sjømilitær strategi — ødeleggelsen av motstanderens flåtemateriell. Periodens begynnelse markeres forøvrig av en sterk offensiv ånd; først senere kommer tilstivningen. Dette kan forklares for det første gjennem en forståelig vedhengen ved den tidligere periode med sin voldsomme angrepstaktikk; men for det annet må den også forklares gjennem tilstedeværelsen av en mann som de Ruyter, en av sjøkrigshistoriens aller største taktikere, en født admiral, for hvem ingen skole eller form kunde virke hemmende. Men en av de Ruyters mest begavede elever skulde i denne periode bli den danske flåtefører. Det var Niels Juel. Og resultatet uteblev ikke. —

Efter de vidtstrakte landavståelser som Danmark hadde vært nødt til å gå med på, var det ikke uforenlig med den tidligere politikk i Norden, at revanchetanken blev den fremherskende på den vestre side av Sundet. Da derfor Sverige hadde inngått allianse med Frankrike og hadde tapt slaget ved Tehrbellin, fant Danmark tiden inne til å tre inn i krigen på Hollands side, og målet var da tilbakeerobringen av Skåne. Herav krigens navn. Den danske hovedflåte under generaladmiral Curt Adelaer krysset sammen med en mindre hollandsk flåteavdeling i den sydlige del av Østersjøen. Målet var å avskjære Østersjøprovinsenes forbindelse med Sverige. Høsten 1675 var usedvanlig stormfull, men hvad der især svekket den danske flåte var en herjende pest, der tilslutt også skulde ta Curt Adelaers liv. Den dansk-holland-

Digitized by Google

Tordenskiolds bordklokke (se s. 80).

Digitized by Google

Viceadmiral Caspar von Wessel (se s. 102).

Digitized by Google

ske flåte bestod av 23 linjeskibe med flere mindre fartøier. Den svenske flåte som var løpet ut i Østersjøen bestod av 66 fartøier ialt, hvorav 33 linjeskibe og 22 bevebnede handelsskibe. Dens mål var å slå den dansk-hollandske flåte for derpå å åpne muligheten for den tidligere strategi — å føre krigen over til Sjelland.

Flåtene kom som bekjent ikke i forbindelse med hinannen, men det kan allikevel ha sin interesse å se litt på Curt Adelaers strategiske opfatning av situasjonen. Av Adelaers breve til kongen og admiralitetet[1]) fremgår at han protesterer mot den opdeling av flåten som hadde funnet sted og anmoder om å få sig underlagt også de til Sundet og Kattegatt fordelte eskadrer. Den store svenske flåte var da løpet ut og all sund strategi måtte tilsi en forening således som av Adelaer forlangt. Den danske flåtes historie skulde også tilsi en sådan. Han forlanger i samme forbindelse nytt mannskap presset som erstatning for de syke, „thi nu maa," sier han, „til hans Kgl. Maj. Tieneste ingen Persohns anseelse gielde, och maa Iernet nu smidis mens det er warmt". Han blir liggende mellem Møen og Tornebusk, hvorfra han meener å kunne hindre svenskene fra å overføre tropper til undsettelse av Wismar. Han vilde helst ha valgt sin posisjon anderledes, men hensynet til det stormfulle vær gjør, at han må ta de sjømannsmessige hensyn til ankerplassens sikkerhet. Det skulde vise sig at svenskene ikke hadde øinene oppe for lignende forhold og følgene uteblev ikke.

Fra admiralitetet får han meddelelse om at de to omtalte eskadrer skal slutte sig til ham, dog med enkelte reservasjoner, der viser det høie admiralitets strategiske opfatning og den innskrenkning i kommandomyndigheten, hvormed de fant å måtte binde den ansvarlige fører for flåten. Det heter om eskadrene at de skal slutte sig til hovedflåten, „dog ey til anden Ende, end at giøre Fienden ombrage men sig ey med dennem engagere, med mindre Eders Exell.se nermere ordre fra Hans Kongelige Majestet derom hafwer, og alleniste at gaa deufinsiue og paa et saa avantageues Sted udi alle Tilfælde sig legge, saa Eders Exell.se altid, naar vinden føyer, kand hidkomme, om han saa behager, og han det til flaadens Conservation raadeligt befinder, og ey vere nød at slaae, med mindre mand sicker, efter holdne Krigsraad og deliberation kand wiide sig Fienden at were bastand, eftersom Eders Exell.se best weed, huor høyt Hans Kongelige Majestet Allernaa-

[1]) Inntatt som bilag i Chr. Bruuns bok: Curt Sivertsen Adelaer.

Digitized by Google

digst Eders Exell.se Flaadens Conservation har anbefalet, og huor høyt det er angelegen, at dend conserveret worder."

Kongen må imidlertid på sin side ha gitt ham kategorisk ordre om å opsøke den svenske flåte. Det tjener Adelaer til ære at han i skrivelse til riksadmiral Henrik Bjelke protesterer mot dette, da et sådant foretagende med størsteparten av besetningen syke, vilde være alt for hasardiøst. På den annen side vil han heller ikke rette sig efter krigsrådets beslutning, der gikk ut på å trekke flåten op til Kjøbenhavn. Likeoverfor et forsøk på landsetning av tropper på Sjelland må der risikeres en innsats av flåten, selv under de rådende fortvilte forhold, idet situasjonen da gjør en sådan innsats berettiget.

Man får også gjennem brevene et interessant innblikk i Curt Adelaers syn på tidens taktiske problem. Han er gjennem krigen mot tyrkene kommet til klarhet over entringstaktikkens svakheter. Han er sjømannen der forstår sjømannskapets betydning som element i taktikken. Han sier i brev til kongen: „der siges os at de (svenskene) paa siderne af deres schibe Fallbrügger hafver ladit giøre, huorfor de aff deris Soldater paa voris schibe vil lade entre; huo som dennem dend Raad hafver giffvet, er enten ubefahren søemand, eller och en stor Naer, thi udi Søen saadanne Instrumenter ingen Effekt kand giøre, mens vel paa Landit. Gud giffve at vie ichuns 18 à 19 goede Aarlogsskibe med 6 brandere hafde, och med goede frische erfahrene Matroser beset, saa schulde vie dennem nochsom lehre offver Brüggerne at entre."

Det er grunn til å beklage at Adelaer ikke fikk anledning til å prøve sin taktikk mot de svenske, der som vi også senere skal se, var utpreget landmilitært ledet. Men under hele denne skriftveksel, var Adelaer angrepet av pesten; den 2nen november måtte han bringes iland og den 5te avgikk han ved døden. „Der er ingen tvil om," sier R. C. Anderson[1]), „at hans død betød et stort tap. Han var ikke alene en meget dyktig mann, med stor og forskjelligartet erfaring på sjøkrigens område, men han var også efter all sannsynlighet en av de få menn som kunde istandbringe et godt samarbeide mellem de danske og hollenderne."

Mens således danskene hadde en utpreget sjømann med europeisk ry som fører for sin flåte, hadde svenskene som allerede nevnt holdt fast ved entringstaktikken. I overensstemmelse hermed hadde de også i spissen for flåten satt en landofficer, Gustav Otto Stenbock,

[1]) R. C. Anderson: Naval Wars in the Baltic.

Digitized by Google

og som hans underførere, Nils Brahe og Klas Stjernskjöld. Ingen av disse hadde før sin inntreden i admiralitetskollegiet befattet sig med flåtens anliggender eller vært tilsjøs. Kun Uggle var sjømann.

Flåten gikk ut med det stolte mål å slå den dansk-hollandske flåte. Den vendte tilbake ribbet, uten å ha vært i kontakt med motstanderen. Dens tokt er en eneste beretning om sjømannsmessige uheld. Kommet ut i det stormfulle vær, gikk Stenbock tilankers på sydsiden av Gottland. Da flåten næste morgen skulde gå seil, mistet admiralskibet sitt anker og Stenbock lot straks gå det annet anker for å forsøke å få igjen det tapte. Da ingen tilbakekallelse av letningsordren blev gitt spredtes flåten igjen. Og da det tok 8 timer å lette „Kronan"s anker, blev der intet av hele avseilingen. Flåten kom atter tilankers og blev næste dag i stor utstrekning ødelagt i en storm. I krigsråd blev det da straks besluttet å vende hjem og dermed var det strategiske mål tapt avsyne for det år. Stenbock blev avskjediget og blev videre for manglende kjennskap til ting han aldri hadde lært, dømt til å betale utgiftene med dette ærefulle tokt. Med en sådan flåte og med sjøfolk som førere var der store muligheter overfor en flåte i den miserable forfatning som den danske var i. —

Førenn jeg går videre i omtalen av den skånske krig, tør det ha sin interesse å se litt på bibliotekar Chr. Bruuns omtale av Curt Adelaer, i hans bok om denne, utkommet 1870. For det første fordi boken i sig selv er tendensiøs og for det annet fordi meget i den trenger en sjømannsmessig imøtegåelse, der står i direkte forbindelse med de taktiske spørsmål som her er gjort til gjenstand for behandling.

Adelaers 20-årige tjeneste i den venetianske marine reduserer Bruun til en blott og bar skipperopgave; hans gjøremål var en umiddelbar behandling av sjøfolkene ombord. Han hadde utelukkende med det sjømannsmessige å gjøre, med navigasjonen altså. Hans gjøremål skulde altså likestilles med masterens eller styrmannens i andre flåter på den tid. Og en sådan mann skulde altså av venetianerne bli hedret med en så fremragende utmerkelse som St. Marcusordenen, bli tildelt æreskjeder og pensjoner, ikke alene for sig selv, men også for sine efterkommere. Det som har ført Bruun til denne deduksjon, er den omstendighet, at Adelaer i de mange anbefalingsskrivelser som er utstedt av Venetiens mest fremragende menn, nettop blir så rosende omtalt for sitt s j ø m a n n s k a p og dette kommer særlig sterkt frem i Dolfinos rapport til senatet efter slaget ved Hellesponten den 16de mai 1654. Bruun har ikke forstått betydningen av dette, og dette er ikke så meget å undres over, all den stund han øiensynlig aldri selv

Digitized by Google

har hatt noe med sjøen å gjøre. Men som tidligere gjentagne ganger fremhevet er det nettop sjømannskapet som i entringstaktikkens siste tid inngår som et element av sjøtaktikken, den taktikk som Drake ved Gravelines så formålstjenlig betjente sig av i kampen mot den uovervindelige armada. Det kan i denne forbindelse også ha sin interesse å henvise til viceadmiral Sehesteds rapport til kongen av 2den oktober 1715 angående Peter Wessels kamp med en fregatt og et linjeskib, hvor det heter: „Jeg kan sandelig ikke noksom berømme den maade som kaptein Wessel har gjort denne aktion paa; thi omendskjønt de var ham for sterke i stykkerne, saa har han været dem for sterke i sjømandskabet. Thi enten har han været dem for bougen og skudt dem langskibs, eller ogsaa er han kommet dem paa den side, hvor de ei for den haarde blæst kunde lukke deres underste porte op." Det er nettop fremhevelse av taktikeren Adelaer som kommer frem ved den rosende omtale av hans sjømannskap. Og ut fra den betraktning blir hans utmerkelse i Venetien og hans senere ry i Europa forståelig.

Bruuns krumspring for å komme klar av Adelaers betegnelse som tenante[1]) generale er i ballistisk henseende beundringsverdig. Men hans deduksjoner virker ikke overbevisende. Den omstendighet at flåtens øverstbefalende hadde tittel av capitano generale, skulde vel med det kjennskap som Bruun gjennem sitt inngående studium av spørsmålet må forutsettes å ha fått til chargebetegnelsen tilsjøs på de tider, ha vakt hos ham en mistanke om at der her forelå en antydning om en chef og hans næstkommanderende. Helt til den senere tid har man jo i den engelske marine hatt betegnelsen 1st lieutenant, uten hensyn til vedkommendes grad. Men når han så skal finne holdepunkt i andre etaters chargebetegnelser, hvorfor da gå til armeen og huke sig fast i betegnelsen generalløitnant, som er en grad betegnelse, og herav trekke den slutning, at en lignende betegnelse tilsjøs er det rene nonsens? Hvorfor ikke heller søke blandt samtidens chargebetegnelser hos flåtenes høiere chefer? Jeg kan henvise til et av verdens mest berømte slag, slaget ved Cap la Hougue i samme århundrede, hvor Tourvilles næstkommenderende, admiral Villette Mursai, som hadde heist sitt flagg på „Ambitieux" og hvor forøvrig Iver Huitfeldt gjorde tjeneste, er gitt charge av lieutenant generale[2]). Han var flåtens næstkommanderende og skulde som sådan overta kommandoen i Tourvilles forfall. Og ut fra denne kjenns-

[1]) Tenante = løitnant.

[2]) Se f. eks. Rawson: Twenty famous battles, pag. 208.

Digitized by Google

gjerning vilde Bruun sikkert være kommet til et annet resultat, nemlig at Curt Adelaer virkelig har vært hvad samtiden utga ham for, flåtens næstkommanderende. Ja det er sikkert ikke for dristig å si, at han sannsynligvis faktisk har vært mer. Det synes nemlig å fremgå av Bruuns bok at de venetianske adelsmenn ikke var fagmenn i den forstand at de selvstendig kunde føre en flåte. Følgen herav skulde da bli at Curt Adelaer faktisk var flåtens taktiske leder. Han hadde jo fått sin utdannelse i en marine som den hollandske og under en mann som Martin Tromp. I denne retning skulde også peke, at de formelt ledende heiste sitt kommandotegn på Curt Adelaers skib.

Dette forklarer da også Curt Adelaers store ry ved hans ankomst til Holland, et ry som gir sig utslag i et tilbud om viceadmirals stilling i den hollandske flåte under de Ruyter. Hvilken ganske usedvanlig utmerkelse der ligger i dette tilbud, behøver ingen påvisning overfor folk som har noe kjennskap til sjøkrigshistorie. Og Holberg går så langt som å si, at Curt Adelaer „uten dispute var den største admiral næst Mich. de Ruyter på de tider". Hvad dette innebærer er det vel også overflødig å påvise. Jeg kan forøvrig innskrenke mig til å henvise til en fortjenstfull artikkel av Gerhard L. Grove[1]) for dette punkts vedkommende. Samme forfatter imøtegår også Bruuns grove siktelse mot Adelaer om at denne selv ved noen digre skipperskrøner skulde ha laget den berømmelse som foranlediget det ærefulle tilbud som han mottok om stillingen som admiral i den danske marine. Det er til evidens bevist at dette tilbud fremkom førenn Adelaer kunde ha optrådt i Kjøbenhavn med sine skrøner.

Det vilde føre for vidt og ligge utenfor hensikten å imøtegå Bruuns mange uholdbare påstande. Boken er i hele sitt anlegg tendensiøs. Riksarkivar A. D. Jørgensen må ha krav på tilslutning når han i all almindelighet fremhever at nevnte verk skjemmes av bestrebelser for å forringe den borgerlig fødte og ulærde sjømanns minne. Boken gir et sterkt inntrykk av en bestrebelse for å redusere Curt Adelaer til fordel for Niels Juel. Men Niels Juel står, til held for Danmark, så høit, at han ikke kan skades av dette Bruuns defensorat.

Men kan Bruun til en viss grad undskyldes på grunn av manglende kjennskap til den sjømannsmessige materie, så kan ikke dette sies om alle hans elever. Tuxen[2]) f. eks. kaster sig med forkjærlighet over „skipperen" Curt Sivertsen og reduserer ham raskt til mastertypen. Her skulde man muligens kunne vente bedre forståelse av for-

[1]) Personalhistorisk Tidsskrift R. 5, B. 4.

[2]) I. C. Tuxen: Den Danske og Norske Sjømagts Historie.

Digitized by Google

holdet. Man kan jo straks notere en innrømmelse overfor Adelaer sammenlignet med f. eks. Tordenskiold, for han benevnes jo gjerne m a t r o s e n. Denne Curt Adelaers pludselige nedstyrtning fra den høie piedestal får et grelt uttrykk hos Tuxen (pag. 322), hvor det heter: „Hvad nu end grunden haver været til Curt Adelaers pludselige ophøielse, vist er det, at i september 1663, blev den norsk-hollandske sømand, Curt Sivertsen, kaldet Adelaer, udnævnt til generral-admiral for den danske flaade". Dette er verd å legge merke til. Det er en utlending, en norsk sjømann, som utnevnes til admiral for den danske flåte. Bruun selv er inne på det samme når han skriver: „I Adelaers tid har ikke en eneste fremmed været admiral — uden man vilde nævne Adelaer selv." Uttrykket medfører en viss risiko. Der kunde bli mange utenlandske norske sjømenn som i tidenes løp hadde tatt tjeneste i den danske marine. Selve riksadmiralen på denne tid — Henrik Bjelke[1]) — var jo i samme kasus. Den formodning at Curt Adelaers foreldre skulde være av hollandsk oprinnelse har også vist sig å være falsk. Ikke destomindre trykkes den op i de aller siste utgaver av dansk konversasjonsleksikon. —

I Sverige var altså Stenbock blitt avsatt som inkapabel til å føre en flåte. Det som det hadde skortet på var som vi har sett den rent sjømannsmessige ledelse, da der jo ingen anledning hadde vært til å begå noen feil i kamp med fienden. Man skulde da tro at der i Sverige blev tatt forholdsregler mot en gjentagelse i samme retning. Dette blev så langt fra tilfellet, at Sverige tvertimot tok et skridt i retning av valg av flåtefører som sikkert er ganske enestående i hele verdens sjøkrigshistorie. Ikke alene overså de ethvert hensyn til en sjømannsmessig ledelse av flåten, men de tilgodeså ikke engang de m i l i t æ r e krav som man skulde tro var uomgjengelig knyttet til en så ansvarsfull stilling. De ansatte en helt c i v i l mann som chef for sin store flåte, en mann som aldri hadde vært tilsjøs og som aldri hadde hatt befatning med militære gjøremål. Friherre L o r e n t z C r e u t z var 60 år da han i 1675 trådte inn i marinen. Han blev i 1658 utnevnt til lensherre over det ved Roskildefreden erhvervede Trondhjems len og organiserte den civile administrasjon på dette sted. Han vendte tilbake til Sverige efter at denne organisasjon var tilendebragt; blev tatt tilfange underveis, da krigen atter igjen var begynt. Han blev rikskammerråd 1673 og altså admiralitetsråd 1675. I 1676 blev han så chef for den svenske hovedflåte. Hvad der kan ha beveget Karl XI Gustaf

[1]) Han skrev sig i 1634 Henrikus Bielke Norwegus, se Bruun pag. 181.

Digitized by Google

til å sette denne mann på denne plass er ikke godt å se, — særlig når man tar i betraktning at en mann som Clas Uggla, som det synes en sjømann og førmeremne av store dimensjoner, stod til disposisjon.

Men kan det i sin almindelighet sies at Creutz manglet betingelser for å fylle sin stilling, så måtte dette i enn høiere grad bli tilfellet når han som motstander fikk menn som Cornelius Tromp og Niels Juel, begge fremragende sjømenn, begge fremragende sjøtaktikere, utdannet under de Ruyter, begge menn som forstod sine gjøremål til fullkommenhet, fordi de var vokset op som sjømenn, noe man mere og mere var begynt å innse var uomgjengelig nødvendig for å kunne lede flåter i disse tider.

I Danmark var altså Cornelius Tromp ansatt som flåtens fører. Denne foreteelse viser ialfall at man i Danmark stillet overordentlig store krav til sjømannsmessig og sjøtaktisk erfaring hos den mann som skulde føre flåten. Hensynet til den hollandske flåtes deltagelse har naturligvis også spillet inn ved valget av fører, idet man naturlig nok resonnerte som så, at denne nasjon med sine store tradisjoner på området ikke gjerne vilde stille sin flåteavdeling under en fører, hvis egenskaper ikke var prøvet og bevist gjennem tidligere seire. De danske prestasjoner tilsjøs i siste krig skulde ikke egentlig tjene til å inngyde tillit i denne retning. Hollenderne deltok jo ikke denne gang med noen leiet hjelpeflåte. Det hadde erklært Sverige krig før Danmark. Begivenheten skulde imidlertid vise at Danmark hadde en mann som i fulleste mål var denne tillit verdig.

Danmarks første trekk i 1676 var besettelsen av Gottland, der uten særlig motstand ga sig inn under sin gamle herre. Dermed var vunnet en basis for videre operasjoner sjøverts mot Sveriges vitaleste deler, når den svenske flåte var tilstrekkelig slått. Den danske strategi var imidlertid rettet mot andre, sekundære mål. Gjenerobringen av Skåne var det mål der hadde vært den moralske bakgrunn for inntredelsen i krigen. Men Skåne var ikke tapt ved direkte erobring, og det kunde vanskelig gjenerobres ved en sådan strategi. For Danmark å basere sin strategi på landmilitære operasjoner mot Sverige skulde vise sig ganske frukteslløst, både denne gang og senere. De danske styrker som kunde disponeres, kunde ikke i åpen mark stå sig mot de svenske. Den svenske armé stod fullt på høide med hvilkensomhelst europeisk. Dens historie fremviser førere og soldater, der gang på gang hadde slått verden med forbauselse.

Sveriges strategi derimot var rettet på å slå den dansk-hollandske

Digitized by Google

flåte for derigjennem å åpne veien for støt mot motstanderens hjerte. Var dette lykkedes så kunde man selv diktere betingelsene.

I overensstemmelse med denne strategi fikk Creutz i april ordre til å avseile med hovedflåten for å slå den danske førenn denne fikk anledning til å forene sig med den ventede hollandske flåte. Da Tromp ennu ikke var ankommet førte Niels Juel kommandoen over den kombinerte danske flåte, og ved Bornholm møttes da de to motstandere og utkjempet et slag der er likeså merkelig som det er interessant. Noen egentlig kamp av betydning kom det ikke til, men det er manøvrene som fanger interessen. Creutz var overveldende overlegen — i artilleri ca. 65 %. Juel vilde under disse omstendigheter ikke motta slag, hvad der er mere enn rimelig, særlig da jo den hollandske flåte var ventende. Men han vilde på den annen side heller ikke la sig jage i havn. Han la derfor kurs f r a de hjemlige farvann. Hans utmanøvrering av sin motstander er intet mindre enn betingelsesløs beundringsverdig. Gang på gang seiler han ganske enkelt tvers gjennem motstanderens flåte, avskjærer mindre avdelinger fra denne og beveger sig ganske enkelt fullstendig som han lyster. Creutz, der fra begynnelsen av har luven, er ikke destomindre ganske ute av stand til å komme til angrep. Han er ikke engang istand til å hindre Juel fra å seile op i Kjøgebukt, da han tilslutt finner det formålstjenlig. Da Juels hensikt blir Creutz klar vil han forfølge. Men da han ser sin sønns fartøi truet av en brander braser han bakk. Hele flåten gjør likeså og der opstår fullstendig konfusjon. „Ingen ordning hölls och allt gikk till i största konfusion, order gåfvas visserligen ut, men förandrades ofta och efterlefdes icke, utan hvar och en admiral disponerte såsom han ville, somlige af sekunderna följde sina esquadroner, somlige icke"[1]). Det var først da Clas Uggla kom ombord på flaggskibet at der blev noenlunde orden i flåten igjen, men da var det forsent. Om Creutz selv sier tøimester Anders Gyllenspak, „att han ville mycket väl och gjorde sitt bästa i allt efter sitt ytterste förstånd, men han hade i endel officerare dåliga rådgifvare, af hvilka en hvar ville disponera efter sitt hufvud, deraf största olycka och desorder förorsakades"[2]).

Man får et sterkt inntrykk av at Juel leker med sin motstander, måler hans kapasitet og føler ham på tendene. På den ene side har man den fullendte sjømann og manøvrist, på den annen side den ubehjelpelige landkrabbe, der ikke føler sig mere hjemme i dette element

[1]) R. A. Krigskommissioner: Admirallöitn. Gustaf Horns vittnesmål 17de juni 1776, se Zettersten.

[2]) Zettersten.

Digitized by Google

enn at han må støtte sig til sine uansvarlige rådgivere når han skal foreta sig noe.

Ikke desto mindre — Creutz skjøt victoria. Det strategiske mål — å slå Niels Juel førenn hollenderne rakk frem — hadde han ikke nådd, og forholdsordre blev innhentet hos kong Karl, der fra et kirketårn i Ystad hadde vært vidne til „seiren". Kongen vilde at Creutz skulde angripe igjen, men Clas Uggla, der som sjømann nok hadde fått forståelse av hvordan situasjonen lå an, frarådet på det bestemteste dette, og efter hans råd seilte flåten østover for i tilfelle å motta slag nærmere sin eneste basis, Stockholm.

Tromp var imidlertid ankommet og overtok kommandoen over den samlede dansk-hollandske flåte, der nu var betydelig forsterket, men dog den svenske flåte underlegen i antall fartøier og kanoner. Med det mål å slå den svenske flåte for derigjennem å åpne veien for en landgang i Skåne, lettet Tromp anker og seilte efter den svenske flåte. Creutz stod således overfor begge disse utmerkede førere og katastrofen var uundgåelig. Den inntraff ved Öland. Tromp opnådde luvstillingen på en elegant måte, idet han kilte sig inn mellem Creutz og Öland, som svenskene efter styrmennenes angivelse ikke turde gå nærmere. I sitt eget farvann viste svenskene sig altså mindre kjent enn motstanderen. Dette kan jo også være noe som beror på et sjømannsmessig skjønn og overlegenheten på dette område var altså fra begynnelsen av av fremtredende betydning for den videre utvikling av slaget. Da Niels Juel førte avantgarden er det ikke umulig at det er ham som har det vesentlige av æren for denne manøvre. Personlig farvannskjennskap hos den ledende er selvfølgelig av overveldende fordel sammenlignet med et fullstendig avhengighetsforhold til styrmennene. Så er det at Uggla avfyrer en baugkanon som signal til sin eskadre om samling, da han innså at svenskene nu var nødt til å motta kampen. Creutz misforstår signalet — hvad der ikke er så helt unaturlig, all den stund han jo selv ikke har noensomhelst erfaring i faget — og tror at Uggla gir signal til å gå over stag. Det bemerkelsesverdige er ikke misforståelsen av signalet, men den omstendighet at han øieblikkelig lystrer et signal fra en av sine underførere, endog før denne selv får tid til å utføre det. Så fort løper „Kronan" op i vinden og går over stag, at man ikke får tid til å lukke de bagbords porter, og katastrofen er der. For en sjømann vilde visselig aldri dette ha hendt. Uggla på sin side ser at chefen går over stag og gjør det samme, hvad der er ganske naturlig. Da Ugglas eskadre kommer ned mot vraket må den, for ikke å seile op i dette „rumpa om". Derved opstår en

Digitized by Google

luke i den svenske eskadre, „så att somliga kommo i lofvart och somliga i lä och gjorde ingenting, utan lågo och sågo på"[1]). Den svenske flåte var i en preker situasjon, delt som den var og med fienden i luken. De tre admiraler Tromp, Juel og Rodsten angrep alle tre Ugglas flaggskib „Svärdet", som efter 1½ times kamp sprang i luften, antendt av en brander. Men derved at alle tre admiraler la sig om det ene fartøi, synes ledelsen å være gått tapt, og følgen var at kun 4 fartøier blev tatt eller ødelagt. Linjeskibet „Äpplet" forliste i skjærgården på grunn av slett sjømannskap og dermed var altså „Kronan", „Svärdet" og „Äpplet", de tre symboler på kongeverdigheten, gått tapt for Karl XI, et omen som muligens kunde ha fått en viss realitet om den danske strategi hadde tatt sikte på de store mål istedetfor på de små. Kristian IV hadde engang forsøkt sig mot Stockholm efterat han hadde vunnet herredømmet på sjøen. Målet var ikke nådd, men dermed er ikke gitt at det ikke k u n d e nåes. Nu blev støtet rettet mot Skåne med et fullstendig nederlag som resultat. Av maritim strategisk interesse kan noteres at man fant å kunne føre i felten ca. 1300 mann av orlogsflåtens besetning, en glimrende stamme av sjøfolk, der vanskelig kunde erstattes, en av betingelsene for den danske flåtes sjømannsmessige overlegenhet over sin motstander. Næsten ingen av disse 1300 mann vendte tilbake.

Utnyttelsen av seiren ved Öland var således fullstendig forfeilet og Sverige fikk tid til atter å restituere sin flåte. Man skulde nu tro at der var høstet rikelige erfaringer med hensyn til kravet om sjøkyndighet hos flåteføreren. Men dette syntes langt fra å være tilfelle. Til trods for at man i den svenske marine hadde et føreremne som Hans Wachtmeister, en sjømann med utdannelse bl. a. i den engelske flåte, ansattes atter en landofficer, den 60 år gamle feltmarskalk Henrik Horn som flåtens fører, en mann som aldri i sitt liv hadde vært tilsjøs og som derfor likesålitt som Stenbock og Creutz hadde noen betingelse for å lede et slag mot så fremragende sjøtaktikere som dem Danmark rådet over. Forklaringen på fenomenet må sannsynligvis søkes i Wrangels seier ved Femern 1644. Men siden den tid hadde utviklingen i sjøtaktikken skutt rask vekst og Sverige hadde ikke fulgt med.

Horns opgave var å forene sig med Göteborgeskadren og slå den danske førenn den hollandske kunde inntreffe. Göteborgeskadren forsøkte gjennem Storebelt å nå Østersjøen men blev her opfanget av Niels Juel, og fullstendig underlegen som den var, slått i slaget ved

[1]) Zettersten.

Digitized by Google

Møen 1ste juni 1677. Kampen blev en fullstendig forfølgelseskamp, da svenskene forsøkte å komme sig klar av Niels Juels store overmakt. Av taktisk interesse kan noteres, at danskene med sitt større og derfor mere langtrekkende artilleri holdt sig på såpass stor avstand at det svakere svenske artilleri kun liten skade kunde gjøre. Sjöblad gjorde intet forsøk på å understøtte sin angrepne arriergarde. Mannskapene på enkelte av de svenske skibe fremholdt, „att de icke ville gå tillbaka och låta slagta sig som får"[1]). Danskene på sin side var heller ikke særlig tilbøielig til angrep. Kun Niels Juel selv forserte seil og kom op på høide med Sjöblads skib, erobret dette og ennu et til. Halvparten av de svenske skibe blev tatt eller ødelagt, mens samtlige kunde vært satt ut av spillet om de danske skibschefer hadde gjort sin plikt.

Først den 11te juni hadde imidlertid den svenske hovedflåte under Horn forlatt Elfsnabbe. Noen understøttelse av foreningen fra dette hold var således utelukket og denne del av Horns opgave var dermed forfeilet. Med hans annen skulde det gå like så ilde.

Danskene hadde atter igjen kastet sig over Skåne. Deres forbindelse med dette avsnitt var derfor av stor betydning. Hollenderne var ennu ikke ankommet. Tromp var reist til Holland i en særlig misjon. Den svenske hovedflåtes ankomst til de sydlige farvanne betød derfor en farlig trussel. Niels Juel innehadde den ansvarsfulle stilling som flåtens øverstkommanderende og hevdet denne sin stilling med overlegen dyktighet i det navnkunnige slag ved Kjøgebukt den 1ste juli 1777. Forinnen hadde imidlertid danskene i Skåne våget en avgjørelse og var atter igjen blitt fullstendig slått. Situasjonen var nu altså den at en avgjørende seier for den svenske flåte vilde kunne bety en stor fare for det danske rikes eksistens. Med en slagen armé i Skåne og herredømmet over sjøen tapt vilde Sjelland stå overfor en lignende skjebne som den Karl X Gustaf hadde beredt det. Den danske strategi gikk da naturlig ut på å avvente Tromps og den hollandske flåtes ankomst. Herved vilde styrkeforholdet tilsjøs bli endret til avgjort fordel for Danmark og rikets utsikt til å greie sig ut av den prekere situasjon i vesentlig grad bedret. At Niels Juel allikevel slog til førenn Tromp og hollenderne vant frem, er et fremragende bevis for denne manns store dimensjoner. At hans beveggrunne til denne fremgangsmåte — således som det ofte er hevdet av forskjellige forfattere — skulde være den, at han av personlig ærgjerrighet vilde forsøke å komme Tromp i forkjøpet, vilde bety en betenkelig reduksjon av Niels

[1]) Zettersten.

Digitized by Google

Juels storhet. Det er nettop en av kriteriene på den fødte førers sjeldne egenskaper at han forstår å slå til i det gunstige øieblikk, som kanskje ikke kommer mere igjen. Strategiens og taktikkens fundamentale opgave er jo den å utløse en kraftkonsentrasjon overfor motstanderen på det riktige sted og til den riktige tid. At Niels Juel her påtok sig et veldig ansvar er sikkert. At han var mann for å bære dette ansvar er likeså sikkert.

Svenskenes overlegenhet i kanoner var ca. 20 %. De hadde fra begynnelsen av luven. Ikke destomindre vant Niels Juel allerede i første trekk en avgjort fordel overfor sin motstander. Trods motstanderens stilling til luvart tvinger Juel ham ved en sjømannsmessig manøvre inn mot Stevns således at et av hans fartøier tar grunnen og blir stående. Han bringer så å si sin motstander på en taktisk læger val, som han kun med vanskelighet kommer sig klar av. Ved Öland hadde forholdet vært omvendt. Niels Juel og Tromp hadde kilt sig inn mellem Öland og Creutz' flåte og derved vunnet luven. Men noen sjømannsmessig utnyttelse av denne situasjon fra Creutz' side var det ialfall ikke som bragte ham til å gå over stag.

„Draken"s grunnstøtning ved Stevns satte straks Horns føreregenskaper på en hård prøve. Men likesom Stenbock ved Gottland for å redde sitt tapte anker hadde latt det annet gå og derved opholdt hele flåten, og likesom Creutz ved Bornholm hadde braset bakk for å understøtte et fartøi som var truet av en brander og derved opholdt hele flåten, således avdelte nu Horn 6 fartøier av sin flåte, for å understøtte det grunnstøtte skib. Derved hitførte han en situasjon der ikke kunde ønskes bedre for den annen part. Hans styrke var splittet og kunde slåes enkeltvis av den underlegne motstander.

Den opgave som derved opstod for Niels Juel er av fremragende taktisk interesse. Akademisk sett skulde situasjonen tilsi en konsentrasjon mot en av de to flåteavdelinger og da helst mot den der var samlet om „Draken", da denne med de rådende vindforhold vanskelig kunde understøttes av den annen. Herved vilde med all rimelig sannsynlighet opnåes fullstendig ødeleggelse av 7 av motstanderens fartøier. Niels Juel fulgte imidlertid ikke denne strategiens og taktikkens grunnsetning, men avdelte av sin egen flåte endel fartøier under kommando av en av underførerne for å gjøre det av med „Draken" og dens 6 drabanter, mens han selv fortsatte østover i kamp med Horn. Kun 3 av de 7 fartøier blev ødelagt. At den fjerde senere rente sig på grunn ved Falsterbo og de 3 resterende senere ved Malmö blev ødelagt av hollenderne, der imidlertid var ankommet, var ikke Juels for-

Digitized by Google

tjeneste. Når Juel altså fant selv å ville dele sin flåte, der jo på forhånd var den svenske underlegen, og derved opgi den ham tilbudte fordel av lokal overlegenhet på slagfeltet, så har dette allikevel overmåte meget for sig. Han hadde under affæren ved Bornholm høstet erfaringer om den svenske flåtes fullstendige underlegenhet i sjømannsmessig henseende, og bringer han dette moment inn i beregningen blir styrkeforholdet et ganske annet enn det som fremkommer ved en rent tallmessig beregning. Hertil kommer også at den svenske flåteavdeling rundt „Draken" var i en taktisk meget uheldig situasjon. Det grunnstøtte fartøi kunde ikke med noen særlig virkning delta i kampen og de øvrige var bundet i sine manøvrer under forsøket på å understøtte dette. Den danske flåteavdeling var derfor her overlegen, men løste sin opgave mindre vel.

Under den løpende fektning mellem hovedavdelingene skaket vinden således at danskene fikk luven og Niels Juel foretok da sitt bekjente gjennembrudd av motstanderens linje, hvorved han avskar 7 fartøier fra forbindelsen med de øvrige og fremkalte derved en fullstendig uorden i den svenske formasjon. Horn stod fullstendig maktesløs og uten evne til noe mottrekk. Den danske flåteavdeling fra „Draken" var imidlertid også blitt frigjort og støtte til hovedstyrken og det hele utviklet sig efterhånden til vill flukt for svenskenes vedkommende. Intet fartøi av den svenske hovedflåte blev ødelagt eller tatt under denne kamp. Først langt ute i forfølgningen helt nede ved Møen blev et eneste fartøi tatt.

Men resultatet var ialfall at den svenske flåte trods nummerisk overlegenhet var blitt fullstendig sprengt, et resultat som hovedsakelig må tilskrives Niels Juels glimrende føreregenskaper som fullendt sjøtaktiker sammenlignet med Horn, der vel var en fremragende feltmarskall, men som manglet de sjømannsmessige forutsetninger, som er nødvendig for å utnytte de taktiske prinsipper tilsjøs.

Likesom de Ruyter og Nelson hadde også Niels Juel lagt megen vekt på å gjøre sine underanførere og skibschefer fortrolig med sine taktiske ideer. Og til belysning av nettop det sjømannsmessige moments betydning i datidens sjøtaktikk tør det ha sin interesse å anføre en uttalelse av den bekjente engelske admiral, føreren av den engelske flåte ved det epokegjørende slag ved Lowstoft, hertugen av York. Da han av den danske utsending i London fikk beskjed om Niels Juels seier uttalte han sin forundring over at denne har kunnet vinne luven

Digitized by Google

og tilføiet, at dette hadde vært en umulighet, hvis svenskene var blitt ført av en sjømann[1]).

Danmark var dermed reddet også for denne gang. I offensiv henseende fikk derimot begivenheten tilsjøs ingen vesentlige følger. Men dette berodde på manglende kraft og strategisk målbevissthet fra Danmarks side. Den danske armé var som nevnt slått i Skåne. Herredømmet tilsjøs blev da utnyttet til plyndring på den sydsvenske kyst og et tog til Rügen. Situasjonen tillot en landsetning av tropper her og den medførte videre et brudd på forbindelsen mellem de svenske hære i Nordtyskland og moderlandet. Men også denne kamp tillands falt uheldig ut for danskene. Den utmerkede svenske general Königsmarch slog de alliertes hære og innlemmet store deler av den i sin egen. Så var også det anslag forfeilet og så bar det atter løs på Skåne. Da heller ikke denne gang noe resultat blev opnådd var det atter Rügen som blev det strategiske mål. Denne gang blev øen erobret og dermed falt de svenske besiddelser i Nordtyskland. Den svenske flåte var atter i sjøen, men denne gang under en virkelig sjømann, den høit fortjente Hans Wachtmeister. Han undgik klokelig avgjørelseskamp med sin store motstander. Noe avgjort herredømme på sjøen hadde Danmark derfor ikke ved fredsslutningen. Denne var forsåvidt bemerkelsesverdig som Sverige ved den fikk samtlige sine tapte landsdeler, deriblandt Gottland, tilbake. På dette resultat hadde dog Frankrikes påtrykk en stor innflydelse.

Formålet for Danmarks inngripen i krigen — en gjenerobring av Skåne — var således fullstendig forfeilet. Tiltrods for de glimrende seire tilsjøs stod således Danmark likeså ribbet før som efter krigen. Det ligger da nær å sammenligne de strategiske følger av seire tilsjøs, vunnet på dansk eller svensk side. Seiren ved Femern 1644 hadde som direkte resultat Norges avståelse av Jämtland og Herjedalen. Grunnen hertil var den at veien derigjennem var åpnet for en effektiv aksjon mot Danmarks vitale deler. Freden til Roskilde var en direkte følge av at Danmarks vern tilsjøs var satt ut av spillet. Danmarks fullstendige undergang, der var alvorlig truet gjennem Karl X Gustafs raske isolering av den danske flåte, blev ene og alene avverget ved Hollands inngripen gjennem en trussel mot Sveriges herredømme på sjøen. Men Danmarks opnåelse av dette herredømme gjennem Niels Juels overlegne førerskap hadde altså ikke medført noen alvorlig trussel mot Sverige som rike, ja hadde ikke engang resultert i tilbakeleve-

[1]) Chr. Bruun: Danske Samlinger R. II, B. I.

Digitized by Google

ringen av en eneste av de tapte provinser, selv ikke Gottland, der var direkte erobret. Forklaringen ligger vel deri at Sverige kunde utnytte sine seire tilsjøs til støt mot Danmark-Norges ømme punkt, Sjelland med hovedstaden Kjøbenhavn, mens Danmarks utnyttelse av sine seire tilsjøs gikk ut på støt mot sekundære mål. Det hele blev et støt i sand, mens Sveriges vitale deler blev liggende urørt. Hvorvidt dette berodde på strategisk feilsyn er ikke godt å si. Sluttresultatet for Danmarks vedkommende blir altså, at dets flåte var det eneste våpen som kunde redde dets eksistens, men den var ikke tilstrekkelig til å begrunne landets krav om retten til å føre de tre kroner i sitt våpen; landet kunde ikke gjennem den ha håp om med vold å gjenoplive Kalmarunionen. Men under disse omstendigheter var Danmarks inntreden i krigen hensiktsløs, ialfall fra et materielt standpunkt sett.

Men taktisk sett hadde Danmark nådd høidepunktet i sin sjøkrigshistorie. Niels Juel hadde satt merker i den store krigs taktikk. Visstnok er det så at hans motstandere i forholdenes medfør ikke på dette område kunde regnes som jevnbyrdige, men han står allikevel som den mann, hvis glimrende innsats har skaffet Danmark igjen troen på sig selv efter de trengslens og ydmygelsens år, det hadde gjennemgått for 20 år siden. Kanhende de herigjennem innvundne verdier var hele krigen verd. Hele efterslekten har tatt næring av denne ene manns kamp for fedrelandet, og det sier ikke litet i et lands nasjonale historie.

Men den sjømannsmessige overlegenhet var ikke alene begrenset til flåteførerens overfor sin motstander. Denne overlegenhet gjorde sig gjeldende også ned gjennem gradene helt ned til den yngste skibsgutt. Sveriges mangel på virkelige sjøfolk ga sig uttrykk i slett manøvrering av det enkelte skib. De sjøfolk de i det hele tatt disponerte over tokes fornemmelig fra Finnland og senere fra Bohuslen. Om disse sistes pålitelighet som svenske undersåtter kan der reises tvil. Ialfall rømte i 1677 mange bohussjøfolk over til den danske flåte utenfor Gøteborg[1]). Men selv med den bohuslenske tilvekst var der på langt nær ikke nok sjøfolk til å bemanne den store flåte, således at dennes besetninger for størsteparten utgjordes av „knektar". Således forteller Pufendorf[2]) om slaget ved Øland: „I denne kamp la man merke til, at hollenderne og de danske fyrte tre ganger i samme tid som de sven-

[1]) Se Zettersten, pag. 488.

[2]) Sam. Pufendorf: De Rebus Gestis Frederici Wilhelmi I. II Berolini 1695, s. 1080. Se Bruun: Curt Sivertsen Adelaer.

Digitized by Google

ske fyrte en gang; og derav kunde man se, at hines sjøfolk var langt sjømannsdyktigere enn de svenske, som for en stor del like var tatt fra deres markarbeide og satt ombord på flåten," og om slaget ved Kjøgebukt forteller han, at de danske skibsofficerer og matroser var øvede, navnlig de norske, „et kjekt og uforferdet folk"[1]). Det ligger i sakens natur at en stor del av besetning og befal i den dansk-norske marine var norske. For det første fordi landet i forholdenes medfør skaffet en stor del av rekruttkontingenten til marinen. Men også fra Holland hvervedes en mengde nordmenn, og dette var folk med en glimrende utdannelse, den de hadde fått i den hollandske marine. Dette fremgår bl. a. av et brev[2]) til den danske envoyé i Haag, Marcus Giøe i 1670 med forespørsel om danske undersåtter i hollandsk tjeneste, der kunde antas i dansk tjeneste. Svaret lød, at der vel fantes en stor mengde av kongens undersåtter i hollandsk tjeneste, især nordmenn, men de tjente i de lavere officersplasser og som matroser, da hollenderne var for jaloux til å gi dem kapteins- eller løitnantsstillinger. Disse folk blev i stor utstrekning anvendt i den danske marine, og det er i denne forbindelse interessant å se Niels Juels syn på dette forhold, da der engang var tale om å hverve konstabler[3]): de var ingen steder bedre å få enn i Holland; de konstabler som dudde noe var for det meste norske eller engelske, som drog til Holland for å la sig hverve; kunde man få konstabler i Holland eller Hamburg, da var det best å forfremme dem, som da var i tjenesten, for å ha dobbelt gavn av dem.

Men under disse forhold å ta 1300 mann bort fra flåten og la dem forblø sig på de skånske sletter, det måtte være høidepunktet av feilsyn.

Sveriges valg av sine flåteførere direkte fra armeens rekker, ja endog blandt helt civile personer, der intetsomhelst kjennskap hadde til sjøen, må visstnok ialfall på disse tider sees som en for dette land særegen disposisjon. Men også i andre europeiske land var grensen mellem de ledende tillands og tilvanns fagmessig sett mindre skarpt avgrenset. Det sjømannsmessige moment som ledd i taktikken var ennu ikke overalt klart innsett. Stillingen som flåtefører innehaddes derfor ofte av menn, der ikke fra ungdommen av var utdannet som

[1]) Samst. s. 1124, se Bruun som ovenfor.

[2]) Marcus Giøes depeschеprotokoll i Geh.arkivet, se Bruun.

[3]) Admiralitetets protokoll for 1675—1679 i marineministeriets arkiv, se Bruun.

Digitized by Google

Tordenskiolds dåpsdragt (se s. 113).

Digitized by Google

Tordenskiold som kadet (se s. 157).

Digitized by Google

sjømenn, men som hadde erholdt sin militære opdragelse i armeen. Selv om det ikke her som i Sverige var tale om å gå direkte fra armeen til førerstillingen i flåten, så gjorde dog omsider i forholdenes medfør mangelen på sjømannsmessig utdannelse sig gjeldende. Merkelig nok skulde det bli England som meget sent innså Drake's avgjørende innflydelse på utfallet av slaget ved Gravelines, der skulde få lide for sin manglende opmerksomhet på dette område. I det 4 dages slag slog de Ruyter, der fremforalt var sjømann og forstod å utnytte denne sin egenskap i en fremragende taktikk, Englands admiral Georg Monk, der vel var en dyktig taktiker, men som på grunn av en mangelfull sjømannsmessig utdannelse kom tilkort overfor sin store motstander. Det er interessant i dette slag å se de Ruyter bryte med det gjennem hele perioden inngrodde prinsipp om luvstillingens ufeilbarhet, et prinsipp der enn mere var blitt fastslått som det eneste eftertraktelsesverdige ved overgangen til den annen periode ved slaget ved Lowestoft året forut. De Ruyter lot i 4-dagesslaget med vilje motstanderen beholde luven, da de engelske skibes rankhet i den friske vind hindret dem i å bruke de underste batterier. For engelskmennene var det et hovedmål å holde den taktiske formasjon, for de Ruyter var det kun et middel til å føre styrken samlet i kamp. Og aldri har vel England i sin sjøkrigshistorie vært utsatt for en sådan ydmygelse som den de Ruyter beredte dem ved å gå op i Themsen og opbrenne store deler av den engelske flåte og dens magasiner. Det er efter denne krig de ledende nasjoner i Europa begynner å få øinene op for nødvendigheten av en fagmessig spesialisering i videre betydning mellem officersutdannelsen tilsjøs og tillands. Som avslutning på denne utredning om taktikkens utvikling kan det da ha sin interesse å citere hvad Macauly sier om dette spørsmål[1]):

„De fleste av de skibe som var tilsjøs blev kommandert av menn der ikke var opdratt til sjølivet. Man må dog innrømme, at dette misbruk ikke var innført av Carls regjering; ingen stat, hverken i den eldre eller nyere tid, hadde til da holdt sjø- og landtjenesten fullkommen adskilt. Av den gamle verdens civiliserte nasjoner hadde Cimon og Lysander, Pompeius og Agrippa levert slag både tilsjøs og tillands. Og den impuls som de nautiske videnskaper fikk i slutten av det 15de århundrede, hadde heller ikke fremkalt noe vesentlig fremskridt med hensyn til arbeidets deling. Ved Flodden blev den seierrike armés høire fløi ført av Englands admiral; ved Jarnac og Moncontour blev

[1]) **Macauly: History of England I, i dansk oversettelse, pag. 326 o. v.**

Digitized by Google

hugenottene kommandert av Frankrikes admiral; hverken Johan av Østerrike, seierherren ved Leponto, eller lord Howard Effingham, hvem overanførselen over Englands marine var anbetrodd da spanierne truet våre kyster, var blitt opdratt til sjømenn. Raleigh, der i høi grad utmerket sig som anfører tilsjøs, hadde i mange år tjent som landkriger i Frankrike, Nederlandene og Irland; Blake hadde gjort sig berømt ved sitt dyktige og tapre forsvar av en midt i landet beliggende by før han ydmyget Hollands og Castiliens stolthet på havet. Efter restaurasjonen hadde man fulgt det samme system; store flåter var blitt betrodd Ruperts og Monks ledelse; Rupert var især berømt som en forvoven og tapper kavalleriofficer, og Monk fremkalte almindelig munterhet blandt sitt mannskap ved å kommandere „sving til høire", når han ønsket at skibet skulde dreie bagbord over.

Men omtrent ved denne tid begynte kloke menn å innse, at de hurtige fremskridt som gjordes både i krigskunsten og nautiken, gjorde det til en nødvendighet å dra en linje mellem de to håndteringer, der hittil var blitt slått sammen. Kommandoen over et regiment og kommandoen over et skib var nu hver for sig et anliggende, som var tilstrekkelig til å gjøre krav på en manns hele opmerksomhet. I året 1672 hadde den franske regjering besluttet å opdra unge menn av god familje fra en tidlig alder til sjøkrigstjenesten; den engelske regjering fulgte imidlertid ikke alene ikke dette fortrinlige eksempel, vedblev ikke alene å utdele høie poster i marinen til menn, som ikke forstod sig på sjøvesenet, men valgte endogså til disse poster sådanne menn, som man selv på landjorden ikke med sikkerhet kunde anbetro noe viktig. Enhver knøs av adelig herkomst, enhver utsvevende hoffmann, for hvem en av kongens maitresser vilde interessere sig, kunde gjøre sig håp om at et linjeskib, og med det landets ære og flere hundrede bra menns liv, vilde bli ham betrodd. Det gjorde intet til saken, at han aldri i sitt liv hadde vært tilsjøs undtagen på Themsen, at han ikke kunde stå på sine ben såsnart det blåste litt, eller at han ikke kjente forskjell på lengde og bredde. Man anså ikke noen forhåndsøvelse nødvendig, eller i det høieste blev han sendt på en kort tur med en orlogsmann, hvor han blev behandlet med særdeles artighet og hvor han tilbragte sin tid med drikkelag og lignende fornøielser. Når det da, i den tid han hadde tilovers fra svir og spill, lykkedes ham å lære betydningen av noen tekniske uttrykk og navnene på kompassets streker, var han fullkommen skikket til å ta kommandoen over en tredekker. Dette er ikke noen imaginær beskrivelse. I 1666 trådte Johan Sheffield, greve av Mulgrave, som da var 17 år, frivillig inn i marinen

Digitized by Google

for å tjene mot hollenderne. Han tilbragte 6 uker ombord, i hvilken tid han moret sig så godt han kunde i selskap med noen unge fornemme svirebrødre, og vendte dernæst atter hjem for å ta kommandoen over en avdeling kavalleri. Herefter var han ikke mere tilsjøs før i året 1672, da han atter tok tjeneste på flåten, og næsten umiddelbart derefter blev han utnevnt til chef på et 84-kanon skib, der var bekjent som det beste skib i hele marinen. Han var da 23 år gammel og hadde ikke i sitt hele liv vært 3 måneder tilsjøs. Såsnart han atter forlot flåten, fikk han kommandoen over et infanteriregiment. Dette er et eksempel på hvorledes de viktigste kommandoer tilsjøs da blev bortgitt og et usedvanlig heldig eksempel; ti uaktet Mulgrave savnet erfaring manglet han dog hverken evner eller mot. På samme måte blev andre forfremmet, som ikke alene ikke var dyktige officerer, men som både i intellektuell og moralsk henseende var ute av stand til noensinde å bli dyktige officerer, og hvis eneste anbefaling bestod i, at de hadde ødelagt sig ved dårskap og laster. Det som især lokket sådanne personer til å søke tjeneste i marinen var fordelene ved å transportere gull, sølv og andre verdifulle saker, fra en havn til en annen; ti både det atlantiske hav og Middelhavet var dengang så oversvømmet med pirater fra Barbariet, at kjøpmennene ikke gjerne forsendte kostbare ladninger med andre skibe enn orlogsskibene. En skibschef hadde på den måte undertiden en inntekt av flere tusen pund på en kort reise, og han tilsidesatte kun altfor ofte sitt fedrelands interesse og sitt flaggs ære for disse innbringende forretningers skyld; man så ofte en skibschef som på en nedverdigende måte ydmyget sig for fremmede makter, som handlet imot sine foresattes bestemteste befalinger, som lå i havn, når han var beordret til å jage en sjørøver fra Salee, eller som gikk med penger til Livorno, mens hans instruksjoner bød ham å gå til Lissabon. Og alt dette gjorde han ustraffet; den samme innflydelse som hadde forskaffet ham en post, hvortil han var aldeles uskikket, holdt ham også på denne post. Ingen admiral, hvem disse hoffets fordervede og utsvevende yndlinger trodset, våget mere enn i det høieste å mumle om en krigsrett. Når en eller annen officer viste mere pliktfølelse enn hans kamerater, merket han snart, at han ofret penger uten derved å erhverve sig ære. Til en skibschef som ved nøiaktig å følge admiralitetets befalinger mistet en ladning der vilde ha innbragt ham 4000 pund, sa Carl med uedel lettsindighet, at han hadde båret sig ad som en narr ved å gjøre sig så megen uleilighet.

Disciplinen i marinen var ens helt igjennem; likesom den av hoffet ansatte skibschef hånte admiralitetet, blev han til gjengeld hånet

Digitized by Google

av mannskapet. Det kunde ikke skjules at han i sjømannskap stod under enhver matros ombord; det var urimelig å vente, at gamle sjømenn, som var vant til å trodse tropernes orkaner og til å tumle sig mellem polarhavets isbjerge, skulde vise ubetinget lydighet og aktelse mot en chef, der ikke kjente mere til vind og sjø enn hvad der kunde læres i en forgylt båt mellem Whitehalls trapper og Hampton Court. Å betro en så ukyndig person et skibs navigering var øiensynlig umulig; ledelsen av navigeringen blev derfor tatt fra chefen og lagt under en overstyrmann (master), men denne deling av myndigheten medførte utallige inconvenienser. Skillelinjen blev ikke dratt og kunde sannsynligvis ikke draes med nøiaktighet; der fant derfor stadig rivninger sted. Chefen, der var likeså selvsikker som han var uvidende, behandlet masteren med stolt forakt; masteren, som meget godt visste hvor farlig det var å legge sig ut med de store, ga kun for ofte efter tiltrods for sitt bedre vidende; og det var en lykke, når ikke skibets og mannskapets undergang blev følgen herav. I almindelighet var de minst skadelige av de aristokratiske officerer de, som ganske overlot sitt skibs navigering til andre, og som kun tenkte på å tjene penger og sette dem overstyr. Disse herrer førte et så ødselt og vellystig liv, at de sjelden blev rike — tiltrods for deres umåtelige pengebegjer. De klædte sig som til galladag i Versailles, spiste på sølv, drakk de fineste vine og holdt haremer ombord på sine skibe, mens hunger og skjørbuk raste blandt mannskapet og mens der hver dag blev kastet lik ut av kanonportene.

Således var sedvanlig de menn som dengang kaltes gentlemenkapteiner. Til lykke for vårt land fantes der dog, innblandet mellem dem, kommanderende av en ganske annen art, menn som hadde tilbragt sitt hele liv på havet, og som hadde arbeidet og kjempet sig op fra de laveste stillinger til rang og utmerkelse. En av de mest fremragende av disse officerer var Sir Christoffer Mings, der begynte sin tjeneste som kahytsgutt, der falt mens han kjempet mot hollenderne, og der blev båret til sin grav av sitt mannskap, som gråt og svor å hevne ham. Med ham begynner på en særegen måte en rekke tapre og dyktige sjømenn. Hans kahytsgutt var Sir John Narborough og Sir John Narboroughs kahytsgutt var Sir Cloudesley Shovel. England bør aldri glemme hvad det skylder denne klasses sunde, naturlige forstand og uforferdede mot; det var sådanne bestemte karakterer som, tiltrods for mange regjeringsmisgrep og tiltrods for de hoffet nærmere stående admiralers dumhet, beskyttet våre kyster og opretholdt vårt flaggs ære i mange mørke og farlige år. Men de som levet iland syntes at disse

Digitized by Google

ulker, som de kaltes, var en underlig og halvvill slekt. Alle deres kunnskaper var sådanne som hørte til deres kald og deres dannelse i så henseende var mere praktisk enn videnskapelig. På landjorden var de så uvidende som barn; deres manerer var uslepne, selv deres godmodighet var rå og deres tale bestod enten av bare sjømannsuttrykk eller av en rekke eder og forbannelser. Således var de officerer fra hvis skole der utsprang de tapre sjøkrigere, hvorefter Smollet i den kommende tidsalder tegnet sin løitnant Bowling og sin comodore Trunnion. Men det synes ikke som der i noen av Stuartenes tjeneste har vært en eneste sjøofficer, der opfylte de fordringer, som vår tid setter til sjøofficerene(det vil si en mann der var likeså kjent med sitt kalds teori som med dets praksis, der var herdet mot slagets og elementenes farer og der dog hadde en dannet ånd. Der var gentlemen og der var sjømenn i Carl den annens marine, men sjømennene var ikke gentlemen og disse ikke sjømenn." —

Således var ifølge Macauly tilstanden i den engelske marine på en tid da Holland hadde en de Ruyter og Danmark en Niels Juel, begge fremragende sjømenn og begge likeså fremragende gentlemen. Begge disse to store menn danner likesom det avsluttende bevis for riktigheten av den kjennsgjerning som litt efter litt i utviklingens medfør var kommet tilsyne, at sjømannskapen inngikk som et viktik element i sjøtaktikken og at det derfor var nødvendig at flåteførere og undergivne chefer allerede fra ungdommen av var fortrolig med dette element. Følgen herav blev da at de fleste land før eller senere fulgte Frankrikes eksempel og påbegynte sjøofficersaspirantenes utdannelse fra den tidligste ungdom av for derigjennem fra grunnen av å bygge op deres fortrolighet med sjømannslivet. Som allerede foran nevnt blev der i den danske marine tatt et avgjørende skridt i denne retning ved århundredskiftet gjennem oprettelsen av lærlingekompaniet, der senere gikk over til sjøkadettkompaniet.

Efterat seilskibstaktikkens 2nen periode hadde opvist så lysende navne som de Ruyter og Niels Juel, sank den hen i en stereotyp anvendelse av den kompakte bidevindslinje som det eneste saliggjørende, hvor manøvretaktikken blev av underordnet betydning, hvor flåtechefens opgave var innskrenket til å bringe sin flåte i denne posisjon, hvorpå han kunde slå sin signalbok sammen og la artilleriet besørge resten. På dette utviklingstrinn stod altså taktikken ved århundredskiftet, det tidspunkt da Danmark-Norge gikk inn i den store nordiske krig, og den holdt sig praktisk talt uforandret til slutten av det 18de århundrede, da Rodney i slaget ved Martinique brøt med den pedan-

Digitized by Google

tiske fastholden ved bidevindslinjen og dermed innledet seilskibstaktikkens tredje periode, hvor prinsippet om kraftkonsentrasjon mot endel av motstanderens styrke ved brytning av kjølvannslinjen fant sin løsning og nådde med Nelson i slaget ved Trafalger høidepunktet av taktisk fullkommenhet[1]). Så inngrodd var i den døde periode troen på bidevindslinjens ufeilbarlighet særlig hos franskmenn og engelskmenn, at enn ikke den mest åbenbare anledning til isolasjon av motstanderens styrker måtte benyttes. I slaget ved Malaga, hvor der var en betydelig luke mellem engelskmennenes centrum og avantgarde, blev det ikke utnyttet av den franske flåtefører. Fra tidlig om morgenen til sent om kvelden varte artilleriilden. Slaget blev som vanlig uavgjort. Flere engelske skibe hadde bortskutt sin ammunisjon. Og efter slaget ved Toulon blev den engelske admiral Matthew dømt av en krigsrett og avskjediget fordi han hadde med sitt centrum brutt linjen og kastet sig mot motstanderen før ennu bidevindslinjen var formert. Hans souschefer blev frikjent tiltrods for at de ikke hadde grepet inn i kampen, på grunnlag av den undskyldning at samtidig med angrepssignalet hadde signalet for formering av linje vaiet. Tydelig kommer her til uttrykk den tids anskuelse som holder brytningen av linjen for en forbrytelse, selv når den foretas i den hensikt å få motstanderen nedkjempet. Og så hårdnakket holder admiral Byng i slaget ved Minorca fast ved bidevindslinjen at han ikke engang vil understøtte sin for raskt mot fienden avfallende tete. Han blev stillet for krigsrett, dømt til døden og skutt med den begrunnelse at han ikke hadde opbudt alle midler til motstanderens ødeleggelse. Hans forsvar var bygget på den bebreidelse man hadde rettet mot admiral Matthew ved Toulon for ikke å ha opretholdt bidevindslinjen samlet, og den bebreidelse vilde han selv undgå.

---

[1]) Se kommandørkaptein Oppegård: Forelesning i taktikk ved Sjøkrigsskolens øverste avdeling.

Digitized by Google

DEN STORE NORDISKE KRIG

Ett av resultatene av panikkfreden til Roskilde var en uklarhet med hensyn til Sønderjylland. Hertugen av Holstein-Gottorp, der eiet store deler av provinsen, var blitt løst fra sitt lensforhold til Danmark og ophøiet til uavhengig fyrste. Frederik IV så som sin opgave efter tronbestigelsen å trekke denne „torn ut av Danmarks fot", og den 18-årige Carl XII av Sverige så sin interesse i å infisere såret. Hertil var så meget bedre anledning som Sverige sammen med sjømaktene — England og Holland — hadde overtatt garantien for Altonaoverenskomstens overholdelse, hvorved hertugdømmets rettigheter efter Roskildefreden var blitt bekreftet.

Men striden skulde ikke bli begrenset til et opgjør mellem de tre unge og krigslystne fættere. Frederik IV inngikk forbund med Peter den store av Rusland og August den annen av Polen-Sachsen. Utgangspunktet for denne allianse var at en varig fred i Norden først kunde opnåes, når kongene av Danmark og Polen i forbindelse med tsaren hadde tilbakeerobret de lande, som Sverige i sin tid hadde fratatt dem. Det var således revanchetanken som fremdeles behersket sinnene i Norden, og intet var den unge heltekonge kjærere enn på denne måte, med skinnet på sin side, å få anledning til å gå over fra den surrogattilværelse som de ville bjørnejakter forskaffet ham, til en for ham mere glorverdig og for hans land mere ødesdiger beskjeftigelse — krigen. 15 år gammel hadde han overtatt enevoldsmakten, „allenast inför Gud ansvarig för sina handlingar", efter at han selv hadde satt kronen på sitt hode, og 18 år gammel stod han som en Nordens Napoleon fullstendig innringet av sine fiender — Danmark-Norge, Polen-Sachsen og Russland. Han stod på de indre linjer, men han var også i utpreget grad de indre linjers mann — offensiv inntil det eventyrlige, lynsnar i sine bevegelser som i sine beslutninger.

Spørsmålet var nu hvor han skulde støte først? At han valgte Danmark har neppe sin grunn i en vel overveiet strategisk beregning. Carl XII's maritime strategi på hans krigerske løpebane er ikke egnet

Digitized by Google

til noen særlig beundring. Jeg skal senere peke på det. Det synes dog å måtte ligge i dagen at Danmark først måtte slåes ut. Med sin kraftige marine og sin gode beliggenhet for maritime operasjoner vilde det bli en stadig og betydningsfull trussel mot hans operasjoner mot de øvrige allierte; det skulde de senere begivenheter vise. Men var Danmark satt ut av spillet var han fullstendig fri i sine bevegelser i Østersjøen og forbindelsen med hjemlandet kunde til enhver tid lettvint opretholdes.

Grunnen til at han valgte Danmark som sitt første angrepsobjekt var øiensynlig — og naturlig nok — den omstendighet at han i opgjøret med dette land hadde sjømaktene på sin side. Den danske flåte blev derved avgjort underlegen, herredømmet på sjøen var dermed sikret, og veien var åpnet for den tidligere velprøvede strategi — overføring av krigen til landets hjerte Sjelland, og et godt resultat var herigjennem på forhånd gitt. Men forbundet med sjømaktene skulde også bli den omstendighet som satte en naturlig grense for dette støt.

Som chef for den danske hovedflåte under de forestående begivenheter var utnevnt kongens halvbror, uekte sønn av Christian V, Ulrik Christian Gyldenløve. 15 år gammel var han kommet tilsjøs og hadde gjort tjeneste i utenlandsk marine, 18 år gammel blev han utnevnt til admiral og vicepresident i admiralitetskollegiet og 22 år gammel til general-admiral-løitnant og chef for hovedflåten. Det ligger i sakens natur, at en mann i denne alder og uten noesomhelst bevis for fremragende dyktighet, ikke hadde noen betingelse for å fylle den meget ansvarsfulle stilling. Foreteelsen gir et merkelig innblikk i de styrendes fullstendige mangel på konsekvens i sine disposisjoner. For ikke så mange år tilbake hadde man ikke kunnet betro flåtens ledelse til en så prøvet sjømann og taktiker som Niels Juel; man måtte gå til utlandet efter berømte sjøkrigere, som ledere av flåten under forhold hvor landets eksistens stod på spill. Og erfaringene under den skånske krig hadde til evidens bevist, at flåteførernes evne til å løse sin opgave simpelthen var ensbetydende med krigens utfall. Men nu finner man pludselig å kunne legge dette tunge ansvar på så unge skuldre og i hendene på en så uprøvet personlighet. Og hvorfor? Jo ene og alene fordi han er sønn av en enevoldsherskers maitresse! Det er Macaulys nedslående skildring av forholdene i den engelske marine i dennes svakeste periode som finner tilpassning i danske forhold. Og resultatet uteblir da heller ikke.

På svensk side hadde man den prøvede, høit fortjente sjømann Hans Wachtmeister til leder av flåten. Bittre erfaringer fra siste krig

Digitized by Google

hadde endelig lært Sverige å sette i spissen for flåten en prøvet sjømann.

Siden siste krig hadde funnet sted en betydningsfull forleggning av den svenske flåtebasis. Karlscrona på Blekingekysten var blitt innrettet til flåtestasjon. Derigjennem var opnådd vesentlige strategiske og nautiske fordeler sammenlignet med den tidligere situasjon. Med basis i de sydlige farvann var den svenske flåte blitt en betydelig vektigere faktor i kampen om herredømmet i Østersjøen enn den tidligere hadde vært. Og for opretholdelsen av forbindelsen med de svenske besiddelser på den annen side av Østersjøen betød den også et stort fremskridt.

Den maritime situasjon for Danmark var nu altså den, at flåten måtte være forberedt på å slå til to sider — mot den svenske flåte med basis i Karlscrona og mot den forenede engelsk-hollandske flåte, der nårsomhelst måtte ventes til de danske farvann for å kreve Altonaforlikets bestemmelser opretholdt. Det var situasjonen fra 1644 op igjen. De indre linjers krig med derav følgende krav til en frisk offensiv. En situasjon der ingenlunde lå vel til rette for Frederik IV og hans militære befalingsmenn.

Under disse vanskelige forhold fant kongen å kunne reise til krigsskueplassen i Holstein, en krigsskueplass som under den utvikling forholdene hadde tatt var blitt av sekundær betydning. Fra hovedkvarteret på dette sted skulde kongen lede de forskjellige operasjoner, bundet som hans militære ledere var i sine disposisjoner. Tiden skulde vise at Frederik IV fra dette sted var ute av stand til å flytte sine brikker og resultatet blev meget snart at han stod schackmatt.

To dage efter kongens avreise forlot Gyldenløve med den danske hovedflåte Kjøbenhavn. Hans instruks gikk ut på å observere den svenske flåte ved Karlscrona, slå den hvis den kom ut, og hvis ikke skulde han overlegge med krigsrådet muligheten for et angrep på flåten i Karlscronas havn. Han var sterkt bundet i sine disposisjoner av krigsrådets beslutninger, hvad der ikke kan forundre i henseende til hans meget unge alder og fullstendige mangel på erfaring som flåtefører. Krigsrådets stemmeflerhet var bestemmende for hvad der skulde gjøres; og til krigsrådet hørte ikke alene flåtens flaggofficerer, men for all sikkerhets skyld var også et medlem av slotsloven, etatsråd Oluf Hansen medsendt flåten, og dennes mening skulde også i hvert tilfelle høres. Videre skulde han såvidt mulig holde forbindelsen med slotsloven oppe, og denne hadde selv ingen besluttende myndighet. Men mest bundet var han av bestemmelsen om at han stadig skulde inn-

Digitized by Google

hente forholdsordre av kongen, den eneste der under den rådende situasjon kunde treffe en avgjørende beslutning[1]). Under slike forhold var det selvfølgelig umulig å føre den offensive krig som var den eneste mulige for opnåelse av et heldig resultat.

Jens Juel, en bror av Niels Juel, der efter denne hadde overtatt stillingen som generaladmiral, hadde før han nedla kommandoen overfor kongen i en memorial gjort rede for den strategiske situasjon og de forholdsregler som var uomgjengelig betinget av denne. Hans fremstilling er båret av de indre linjers strategi. En rask offensiv mot den svenske flåte, om den så ligger i Karlscrona havn, koste hvad det vil. Kan ikke avgjørende resultater opnåes ad denne vei, innen 3 uker, kunde man likeså gjerne straks påbegynne fredsunderhandlingene, da ellers den engelsk-hollandske flåte vilde rekke frem til Kjøbenhavn og situasjonen vilde dermed være uholdbar for Danmark.

Jens Juels strategiske opfatning er selvfølgelig den riktige. Men kan en ordre om et så hasardiøst foretagende med utsikt til held gis en flåtefører og vilde det være riktig å gi en mann som Gyldenløve en sådan ordre? Til et så vanskelig foretagende kreves der en Blake, en de Ruyter, en Nelson, en Tordenskiold. Og hvad der er det vesentlige er, at den mann som skal lede et sådant foretagende, han må selv med hele sin overbevisning tro på foretagendets heldige løsning. Hadde Nelson ordre til å gå inn til Abukir ved mørkets frembrudd! Han gikk inn på trods av sine instruksjoner[2]). Og fikk han ikke først efter en voldsom kamp drevet gjennem beslutningen om angrepet på Kjøbenhavns red! Og Tordenskiold — hadde han ordre til å gå inn i Dynekilen? All sjøkrigshistorie viser, at flåteførere må gis full frihet i sine disposisjoner. Det lar sig ikke gjøre å flytte brikker på sjøen som på landjorden. Bevegelsesfriheten er for stor. De fødte admiraler har alltid det ene alt overskyggende strategiske mål for øie: ødeleggelse av motstanderens flåtemateriell. Mot dette mål er all den konsentrerte energi hver time i døgnet rettet. Mot dette mål er alle andre hensyn av underordnet betydning. Men tidspunktet for å slå til og måten hvorpå dette skal gjøres, det velger de selv, med eller mot ordre: Tourville ved la Hogue blev flyttet som en brikke av en enevoldshersker, blev gitt kategorisk ordre om å opsøke og slå den engelske flåte, trods kravet om å få avvente forsterkninger — og tapte det slag som kanskje avgjorde Europas skjebne.

[1]) Den danske generalstabs arbeide.
[2]) Lord Fisher: Memories.

Digitized by Google

Gyldenløve var ingen født admiral. Å sende denne mann inn i Karlscrona havn vilde være halsløs gjerning. Jens Juels annet alternativ var derfor det naturlige — en øieblikkelig innledning av fredsunderhandlingene.

Den svenske flåte blev rolig liggende i havn og avventet den engelsk-hollandske flåtes ankomst til Sundet. Denne sistes instruks[1]) gikk ut på, på den ene side å understøtte Sverige og på den annen side å opnå en rimelig behandling av Danmark. En hurtig intervensjon fantes nødvendig for å forebygge en alvorlig konflagrasjon. Kravet om Altonaoverenskomstens overholdelse hevdedes dog, all den stund de to makter var medgaranter med Sverige. Den engelske flåte førtes av admiral Rooke, den senere bekjente Gibraltars erobrer — og den hollandske av admiral Almond.

Gyldenløve med den danske hovedflåte blev under disse omstendigheter trukket tilbake til Kjøbenhavn, hvorpå den svenske flåte under Wachtmeister løp ut og la sig ved Stevns. Som situasjonen nu lå an var der intet iveien for at Wachtmeister hadde seilet Storebelt ut og forenet sig med den engelsk-hollandske flåte. Dette blev imidlertid ikke gjort, og Gyldenløve lå derfor fremdeles på de indre linjer, skjønt adskillig mere trykket enn tidligere. Den politiske utvikling som nu skred frem er av adskillig interesse. Rooke, som den drevne diplomat han var, salutterte Kronborg under forbipassagen og ankret høflig og elskverdig nord for Hveen. Den engelsk-hollandske flåte var den danske underlegen, og et angrep av Gyldenløve vilde muligens ennu ha kunnet redde situasjonen. Frederik IV vaklet imidlertid i sin politikk. Der var ennu ikke kommet til brudd med England-Holland, og han vilde ikke være den angripende part. Men samtidig vilde han ikke fire på sine fordringer i Holstein. Denne politiske svakhet benyttet Rooke sig av og drev den annen part litt efter litt inn i en militært sett uholdbar situasjon. Så optrer Carl XII på arenaen og tvinger Wachtmeister, trods inntrengende motforestillinger, til å føre flåten gjennem Flinterenden, der inntil da var ansett som ikke navigabel for store skibe. Dette kunde Gyldenløve på grunn av den engelsk-hollandske flåtes beliggenhet ikke hindre, og dermed var foreningen av motstandernes flåter gjennemført. Gyldenløve blev klemt inn på Kjøbenhavns red og Carl XII kunde uforstyrret føre sine tropper over til Sjelland. Dermed var eventyret ute. Frederik IV var såvel politisk som strategisk og taktisk satt ut av spillet og måtte slutte freden til

[1]) Clowes: The Royal Navy. A. History. Vol. 2, pag. 265.

Digitized by Google

Travendal. Altonaoverenskomsten blev stadfestet og Frederik IV måtte love av „venfætterlig affection og bevaagenhed" å ville betale denne „sin elskelig kære fætter" 260,000 riksdaler.

Men den annen fætter var ikke dermed tilfredsstillet. Han fortsatte sin fremrykning mot Kjøbenhavn, det lokkende mål for alle hans forfedres store nordiske drømme. Men dette var jo ikke Englands mening. Admiral Rooke meddelte Carl XII i en kort erklæring på Englands og Hollands vegne at man ikke vilde tåle videre fiendtligheter mot Danmark, samt at han hadde ufortøvet å trekke sine tropper bort fra Sjelland[1]). Først da den siste ladning svensker var kommet over, lettet også den engelsk-hollandske flåte og seilte hjem. Den som behersker havet, behersker meget — selv en Carl XII.

Dermed var altså Danmark foreløbig slått ut og kong Carl den unge hjelte kaster sig over de to andre motstandere. Jeg skal ikke følge ham over Narva, gjennem Polen og Sachsen og videre til nederlaget ved Pultava og den for svensk gloire så merkverdige kapitulasjon ved Perevolotjna. Ei heller skal jeg dvele ved tildragelsene i Tyrkiet med kalabaliken i Bender, om hvilken Fredrik den store sier, at han ønsket man kunde stryke denne romantiske kamp av Carl XII's historie.

Hvad der for nærværende har interesse, er å se litt på den strategi som lå til grunn for Carl XII's krige i Europa og særlig da den maritime side av saken.

A. Bruckner sier, at Sverige hadde å betale straffen — og denne var ganske stor — for dets opnåelse av en stilling som q u a s i-s t o r-m a k t. Det som det i lengden i denne henseende måtte komme til å skorte på, var evnen til samtidig å holde en armé der kunde gjøre sig gjeldende i Europa og en flåte der kunde hevde herredømmet i Østersjøen. Sverige var i så henseende mere en maritim enn en kontinental nasjon. Landet var i sin beliggenhet i forhold til Central-Europa praktisk talt å anse som en øy, således som det i stor utstrekning var omgitt av havet. De tre Carlers, og spesielt da Carl XII's manglende forståelse av dette forhold har, sier admiral Cyprian A. G. Bridge[2]), for Sverige revet d e t ned som Gustaf Adolf hadde bygget op. Carl XII så ikke Peter den stores strategiske planer, da denne rolig men sikkert bygget sin flåte og dermed la grunnvollen til herredømmet i Østersjøen, mens Carl XII førte sine folkesvekkende krige langt borte fra fedrelandet. Så langt fra å legge Peter tsar alvorlige hindringer i

[1]) Truels Lund: Danmark året 1700.

[2]) History of the Russian Fleet during the Reign of Peter the Great.

Digitized by Google

veien for opbygning av sin flåte, lot han endog sin egen forfalle, således at den ved krigens slutt praktisk talt var verdiløs. Som Peter tsar selv har sagt i sine berømte „Maritime Regulations" vendte han hele sin opmerksomhet mot bygning av en flåte. Den kombinasjon av flid, energi og utholdenhet som han la for dagen ved utførelsen av sitt projekt kan uimotsigelig betegnes som ekstraordinær, sier Bridge. Som tidligere nevnt[1]), spillet en nordmann, admiral Cornelius Cruys, en fremragende rolle ved opbygningen av denne flåte, likesom flere norske, deriblandt Henrik Wessel, Tordenskiolds bror, førte flere av tsarens fartøier under krigen.

Det kunde naturligvis ikke ventes at Carl XII skulde kunne beherske de sjøtaktiske problemer. Og dog la han sig, som jeg senere skal vise, også bort i dette. Men som enevoldshersker hadde han ansvaret for ansettelsen av marinens ledende menn, og på dette felt traff han disposisjoner som det kan ha sin interesse å irettelegge litt nærmere, da det står i forbindelse med Sveriges tidligere optreden på dette område.

Den høit fortjente generaladmiral Hans Wachtmeister var død 1714, og der var da spørsmål om valg av hans eftermann. Carl XII var jo ennu i Tyrkiet og hjemme var situasjonen så slett, at riksrådet sammenlignet landet med „en kropp, hvis fleste sener var overskåret og størstedelen av blodet var runnet ut av årene". Stendene sammenkaltes og man blev enig om å sende en kurer til kongen med anmodning om å komme hjem.[2]) En sådan opgave var ikke uten en viss risiko, men endelig lot generalmajor Hans Henrik von Liewen sig overtale til å påta sig hvervet. Den 15de mars 1714 hadde von Liewen foretrede for Carl i Demotica. Carl syntes så godt om den hurtige officer, at han en dag overrasket ham med å si: „Vi vilja giva Er befälet över flottan". Aldeles uforberedt som Liewen var på kongens beslutning, svarte han: „Eders Mjaestäts vilja är alltid min lag; men jag beder Eders Majestät i nåde att besinna det jag är gammal och omöjligen nu mer kan lära att segla efter kompass".

Kongen lo og sa til sekretæren, som kom inn med fullmakten til underskrift: „Liewen säger, att han ej kan segla efter kompass, Ni måste säga honom, att han allenast skall äntra". Og så undertegnet kongen den nye fullmakt.

Efter yderligere endel innvendinger hadde Liewen intet annet å

1) Se foran.

2) Se herom C. Grimberg: Svenska Folkets underbara Öden.

Digitized by Google

gjøre enn å takke for utnevnelsen, men tilla dog: „Jag åtager mig ingen disposition över flottan, innan Eders Maj.t är åter uti sitt rike. Då vet jag, vem jag skall lyda; då vet jag, vem jag skall fråga; och de ordres jag då får, kan jag tryggt följa".

Liewen kunde imidlertid ikke holde tilbake sine bekymringer for hvorledes han skulde kunne gå iland med sin nye opgave og fremholdt dette ennu engang for kongen. Men Carl svarte bare: „Ni har orätt. Wrangel kommenderade flottan i vår farfars tid, og han hade tjänt sin mesta tid förut till lands. Under honnom har dock flottan gjort det bästa gagnet. Wachtmeister kom och först sent til flottan[1]). Honom tok högtsaliga konnungen utur armén; och jag är viss däruppå, att Ni skall väl förestå flottan." Og opmuntrende klappet kongen ham på ryggen. Så måtte Liewen ved sin hjemkomst overta Wachtmeisters post, „intet undantagendes vidare, än att han för sin person ej skulle gå med flåttan till sjös".

Carl XII hadde således intet lært av sitt lands sjøkrigshistorie. Wrangels seier over den ulykkelige Pross Mund ved Femern 1644 står fremdeles for ham som den avgjørende begivenhet. Entringstaktikken er fremdeles det eneste saliggjørende. De bittre erfaringer med Stenboch, Creutz og Horn har på ham intet inntrykk gjort. Skjebnesvangert er i sannhet et lands fremtid i hendene på eneveldige herskere med sin makt fra Gud og ansvar overfor ingen. Men svenska folkets underbara öden hvilte på andre og sterkere piller enn Carl XII.

Og likesom Carl XII i sin ledelse la sig bort i de minste detaljer angående armeen, detaljer som de fleste hærførere overlater til andre[2]), således fant han også tid og anledning til å gi taktiske anvisninger for kampene tilsjøs. I brev av 5te (16de) mars 1715[3]) gir han således fra Stralsund viceadmiral Carl Hans Wachtmeister sine direksjoner angående operasjonene med den ham anbetrodde eskadre. Såsnart skjærbåtene og galleierne støter til eskadren, skal viceadmiralen opsøke de fiendtlige galleier og småfartøier hvorsomhelst de måtte finnes og ødelegge dem, „hvilket, om de anträffas i siön, bäst lärer kunna skee på det sättet, at gallererne og skiärbåtarne sökia at vinna flanquen af fienden og följas åt tätt tillsammans i en hoop och således gå på endera flygelen lööst och taga de fiendtliga gallerer och små

[1]) Dette er vel ikke riktig. Wachtmeister var 24 år da han gjorde tjeneste som volontør i den engelske flåte og hadde vel da tidligere vært tilsjøs. Se Zettersten.

[2]) Se Ernst Carlson: Konung Carl XII's egenhandiga bref, pag. XXXVI.

[3]) Samme skrift pag. 405.

Digitized by Google

fahrtyg dels ackter om, dels på deras sijdor, och således angripa med åtskilliga båtar tillika hvardera af fiendens gallerer af dhen flygelen, som först kommar att angripas. Och när båtarne komma fiendens gallerer så när, at de kunna entra, då begynners först at gifva laget utur båtarne med kulor och skrot tilsammans och tillika äntras. Och så framt således den ena flygeln af fienden blir förstördh[1]), innan den andra delen kan hinna komma dem till hielp, då går man sedan på lika sätt löst på öfriga gallerer och ruinerar således den ena efter den andra."

Anvisningen er interessant. Det er taktikken fra Klissow, hvor Carl XII bryter med den „nederlandske skole" med sine linjære frontalangrep og går til angrep på motstanderens blottede fløi. Det er en konsentrasjon mot et svakt punkt der ikke kan understøttes av motstanderens øvrige styrke. Hvorvidt taktikken lot sig anvende på forholdene tilsjøs er et annet spørsmål. Det er dog verd å legge merke til at det her gjaldt russerne og at deres galleiflåte var bemannet med soldater og kommandert av landofficerer. Disse kampe galleiene imellem blev derfor taktisk sett av mere landmilitær art. Sjømannskapet, der i anvendelsen av seilskibene fremtrådte som et element i sjøtaktikken, blev her trengt mere i bakgrunnen.

Carl XII's disposisjoner i den sjømilitære strategi og taktikk vil på sin plass bli nærmere behandlet. Som bidrag til belysning av hans interesse for det maritime spørsmål må dog her nevnes hans inngripen også på krigsskibsbygningens område, en interesse som også i vårt århundrede er kommet tilsyne hos en kronet admiral[2]), uten at dog forsøket synes å ha frembragt noe av særlig verdi. Kort før avreisen fra Bender anbefalte Carl XII, at to „svära endäcks fregatter med glat lag, back och skans, tjänliga att föra 18- og 8-pundiga kanoner" hurtigst mulig skulde bygges og hjemsendes efter „en dessein, som Hans Kungl. Maj.t med egen hög hand tecknat", tillikemed den anvisning at fregattene skulde kalles med de tyrkiske navne „Jilderim" og „Jaramas", hvilket tilsammen skulde bety: „Nu kommar jag på stunden[3]) (pl. 15).

Disse tyrkiske navne blev gitt til to orlogsskibe der allerede stod på stabelen og overflyttedes senere fra disse til andre fartøier, således at de lenge fantes innen den svenske flåte.

[1]) Alle understrekninger efter originalen.
[2]) Se storadmiral v. Tirpitz' erindringer.
[3]) Se Carlson: Carl XII's bref.

Digitized by Google

Egentlig detaljetegning kan det ikke sies å være, men det har dog sin interesse å konstatere at typen blev den rådende for fregatter ca. 100 år senere.

Men de to konger på begge sider av Sundet hadde det tilfelles, at de fra sine forgjengere overtok flåter i utmerket stand og at begge lot dem forfalle. Årsaken for begges vedkommende var i fremragende grad pengemangel, men også i utpreget grad mangelfull forståelse av sjøvernets betydning, der hos Frederik IV fikk uttrykk i den bemerkning, „at han anså en armé stedse for uundgåelig nødvendig, men en flåte kun i visse tilfeller"[1]). Danmarks historie gir neppe tilstrekkelig holdepunkt for denne opfatning, og som tidligere nevnt så Peter den store klarere i dette spørsmål enn Carl XII.

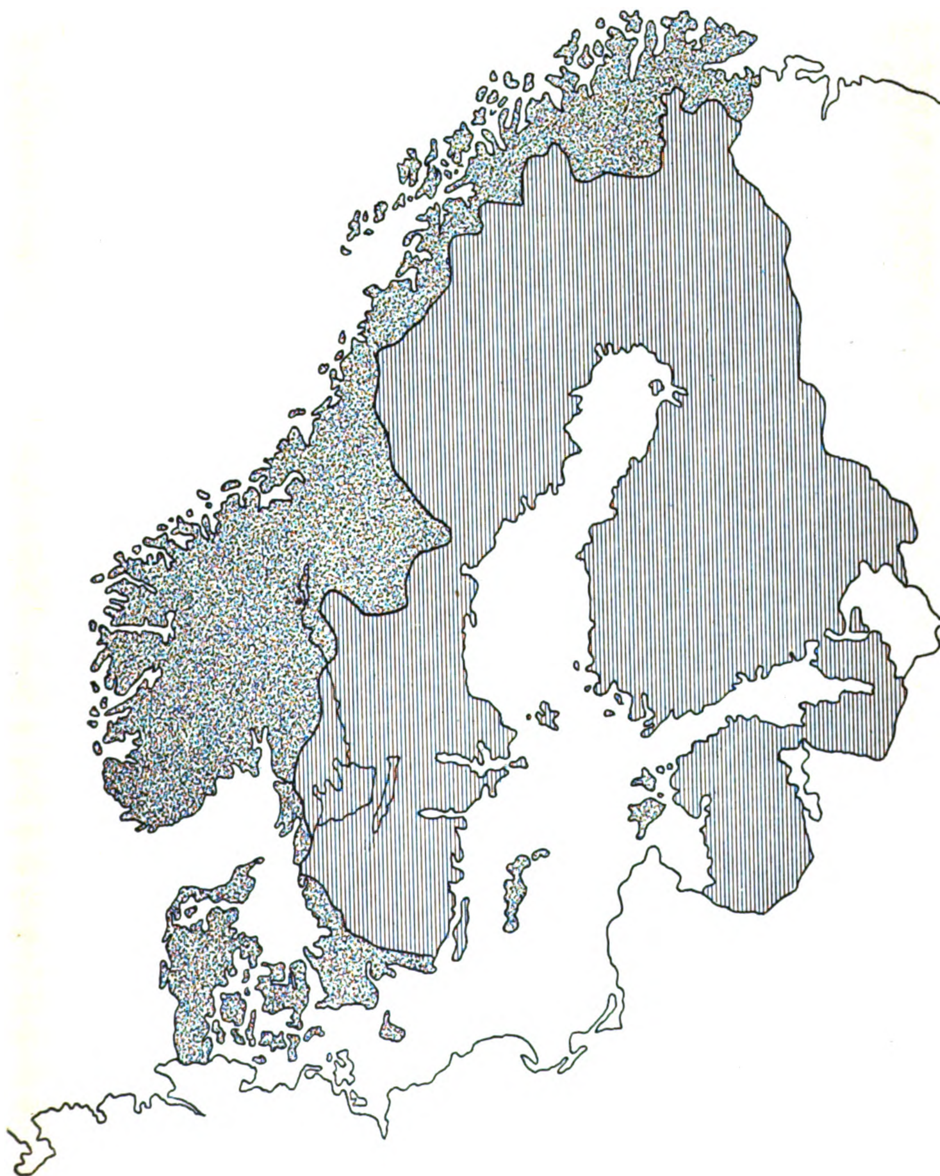
Frederik IV var såvidt kommet sig på knerne efter den siste knock-out, da katastrofen ved Pultava inntraff. Allerede under Carl XII's innrykning i Russland var han blitt sterkt fristet av tsar Peter. Jo lenger svenskene rykket inn jo større blev tsarens tilbud om subsidier og jo mindre kravene. Tilslutt gjaldt bønnen bare om å „gjöra en grimas"[2]).

Men med Pultava falt alle betenkeligheter. Nu om noensinde skulde man få revanche for Brømsebro, Roskilde, Lund og Travendal. Et intetsigende påskudd var nok, og høsten 1709 lot man det, trods den fremskredne årstid, brenne løs. Prestene i Kjøbenhavn preket mot „den gamle arvefiende" og landets strateger tok fatt på problemet og fant ut at Skåne var den pille som vilde bringe det hele til å falle sammen. Man hadde jo de mest glimrende erfaringer å bygge på fra den skånske krig. Nu var man jo også alliert med Russland, så valget falt forsåvidt av sig selv. Der var forøvrig denne gang et moment som forrige gang ikke hadde vært tilstede. Orlogsstasjonen Karlscrona i Blekinge kunde, hvis alt gikk godt, falle og dermed vilde store ting være nådd: flåtens basis i flanken på videre operasjoner vilde være forsvunnet og hvad mere er: flåten selv vilde være viet til undergang, da den under hele felttoget lå avtaklet i havnen på grunn av pengemangel.

Her var en chance til et avgjørende støt. Men det var så dårlig

[1]) Høyer, 2nen del, pag. 252.
[2]) Grimberg.

Digitized by Google

Kart over Skandinavien før freden til Brømsebro (se s. 170).

Digitized by Google

Kart over Skandinavien efter Roskildefreden (se s. 185).

Digitized by Google

forberedt og blev ført så vekt, at det blev en blottelse istedetfor et slag. Av de 27,000 mann der haddes til rådighet blev 15,000 sendt til Skåne, resten de 12,000 blev bortleiet til utlandet — på grunn av pengemangel. Det var en eiendommelig måte å føre krig på og ialfall en skjebnesvanger undervurdering av Sveriges krefter. Frederik IV begikk altså allerede i første trekk en feil; det skulde ikke bli det siste. Den 1ste november foregikk overføringen av hæren og umiddelbart derefter gikk den — i vinterkvarter ved Helsingborg.

Reventlovs felttogsplan gikk ut på å besette det strategisk viktige punkt Kristianstad og derved opnå det dobbelte formål å avskjære Stenbock fra undsetning fra Gammel-Sverige og likeledes avstenge svenskene fra deres forrådskammer Skåne. Fra Kristianstad skulde han foreta et kupp mot Karlscrona, hvor den svenske flåte lå, og dens undergang måtte bringe Sverige i kne. Senere måtte en fremrykning mot Kalmar gjøre slutt på krigen.

Da Stenbock så Karlscrona truet ilet han til Blekinge og overlot kommandoen i Skåne til Göran Gyllenstjerna. Dennes 3000 mann sviktet imidlertid for Reventlovs angrep og grep flukten. Reventlov var dermed herre i Skåne og besatte Kristianstad. Hans første strategiske mål var nådd.

For å dekke sig mot angrep fra Gammel-Sverige måtte han avdele styrker til bevoktning herimot. Han hadde dermed til disposisjon for videre operasjoner kun 6000 mann.

Alle Reventlovs bønner til den danske regjering om forsterkning hadde omtrent vært uten virkning. Man undervurderte i Danmark Sveriges kraft, og Frederik IV var på denne tid alt for optatt av karnevaller og andre festligheter til å kunne tenke på hæren i Skåne. Reventlov skrev bittre sarkastiske breve til de høie embedsmenn, hvori han ironisk ber vedkommende om å tale med H. M. om hærens behov „efter karusellen, ti nu er det jo ikke tiden dertil" og tenke på saken „efter karnevalet"[1]).

Generaladmiral Hans Wachtmeister på sin side så i Karlscrona med bekymring på sakernes utvikling. Den svenske flåtes hovedstasjon, admiralkollegiets sæte, manglet både landbefestning og besetningstropper. Det var Wachtmeisters ønske, efter å ha hørt krigsrådets mening, å utruste flåten og våge en kamp med den danske, men skjønt defensjonskommisjonen anviste store midler til utrustning, la bemannings- og provianteringsspørsmålet ham uovervinnelige vanske-

[1]) Grimberg.

Digitized by Google

ligheter i veien. Flåten behøvet minst 5—6000 sjøfolk, men disse måtte hentes langveis fra; der var innkalt en mengde innrullerte folk, som Wachtmeister anbragte omkring i Blekinge, da det viste sig ugjørlig å samle proviant om kun til et tokt på 6 uker.

Om noensinde i hele sin krigshistorie hadde Danmark her anledning til å slå et avgjørende slag. Hele den svenske hovedflåte lå samlet i Karlscrona, for den vesentlige del ubemannet. Den danske hær stod utenfor byen der var uten forsvarsverker og uten besettelsestropper. Et kombinert angrep av hær og flåte måtte her ha god utsikt til opnåelse av et stort mål — en fullstendig ødeleggelse av den svenske flåte, hvorved de alliertes absolutte herredømme i Østersjøen for resten av krigen vilde være sikret. Men kongen var altså optatt med karneval og karusell, og anledningen gled forbi og medførte katastrofale følger. Finnes der for et tilfelle som dette en kritikk sterk nok til å karakterisere ansvarsløsheten og bornertheten hos en hersker av Guds nåde, der sitter med alle tråde i egen høikongelig hånd, og finnes der i det hele tatt noen undskyldning for åpning av en angrepskrig, når den ansvarlige leder av det hele ikke engang gidder å stoppe karussellen såpass lenge at han kan høre på de nødskrik som kommer fra tusener av lovlydige undersåtter, som han ved sine tåpelige ambisjoner har stedt i livsfare? Carl XII vil alltid bli stående i den svenske ungdoms bevissthet som inkarnasjonen av mannsmot og dådstrang; man glemmer de lidelser han førte landet op i for personlighetens kraft og selvforglemmende opofrelse i fedrelandets tjeneste. Frederik IV får være glad om et glemselens slør får senke sig over hans navn.

Under de foreliggende omstendigheter følte Reventlov sig for svak til å foreta sig noe mot Karlscrona eller Kalmar. Han måtte nøies med å ta Karlshamn. Her tok han 400 matroser som frivillig tok tjeneste på den danske flåte[1]). Derpå trakk han sig tilbake til Kristianstad.

Stenbock hadde nu på kort tid fått reist en hær på 16,000 mann. Hans forsøk på et samlet bondeopbud mislykkedes. Armeen bestod for en vesentlig del av unge folk på 20—30 år, vesentlig frivillige. Det er derfor ikke tilfelle hvad der ofte berettes at hans armé bestod av sammenraskede oldinger og barn[2]). Men hæren var naturligvis uøvet. Stenbocks organisasjon av denne hær og opøvelsen og føringen av den er all beundring verd.

Han reddet så Karlscrona ved et støt inn i Skåne, hvorved dan-

[1]) Den danske generalstabs arbeider.

[2]) Grimberg.

Digitized by Google

skene kastedes tilbake til Helsingborg, hvor han slog dem i det avgjørende slag den 28de februar 1710. Den danske armé var på 14,000 mann, den svenske på 15—16,000. Svenskene mistet 3000 mot danskene 5000 døde og 2500 fanger, ialt altså 7500 mann. Resten innskibedes og slapp over til Danmark.

Atter hadde altså historien gjentatt sig. Danskene var blitt grundig slått tillands av de seiersvante svenske generaler. Så stod man altså like langt som ved begynnelsen og kunde se tilbake på en dristig innblanding, en svak ansetning, en ennu svakere gjennemføring og en katastrofal avslutning. Karlscronas erobring, d. v. s. flåtens ødeleggelse, inngikk som et ledd i det strategiske mål. Forsåvidt kan støtet sett fra et maritimt standpunkt sies å være berettiget. Men det er almindeligvis ikke på den måte flåter ødelegges og målet blev da heller ikke dennegang nådd.

Den maritime situasjon ved krigens utbrudd var den, at den svenske hovedflåte lå i Karlscrona og Göteborgseskadren på 5 linjeskibe og 3 fregatter i Göteborg. Og midt mellem disse flåter lå den danske med fritt slag til begge sider. Dens eneste naturlige strategiske mål — ødeleggelsen av disse flåteavdelinger enkeltvis — kan ikke sees å ha fanget den danske ledelses interesse i nevneverdig grad. Nordsjøeskadren på 8 linjeskibe og 4 fregatter og snauer under viceadmiral P. Rabens kommando hadde som strategisk opgave „at befordre den frie Correspondance og Commerce" mellem Danmark og Norge og dekke kysten sønnenfjells. Herom var der gitt detaljerte instruksjoner. Men overfor det virkelige strategiske mål — Göteborgseskadren — gikk hans instruksjoner ut på at han mere skulde bestrebe sig på å inneslutte fienden enn på å søke „Rencontres". En glimrende strategi. Men var ordrene veke så var Raben ennu vekere. De svenske fregatter utfoldet under disse omstendigheter en livlig virksomdet. De tok mange priser som de dels skar ut av de danske konvoyer, dels erobret like under den norske kyst. Enkelte priser blev tatt tilbake, men noe egentlig forsøk på å ruinere selve roten til ondet — eskadren i Göteborg — blev ikke gjort, og midtsommers 1710 blev Raben med hele eskadren kalt ned til Østersjøen, og svenskene fikk helt fritt spill på dette krigsteater og postforbindelsen blev i lengere tid helt avbrutt. Under hele toktet hadde Raben vist sig som „en af bærerne af den daarlige,

Digitized by Google

ukollegiale Aand, der hersket blandt Flaadens Spidser, og som hele Krigen igjennem ofte lammede dens Foretagender"[1]).

Østersjøflåten under selve general-admiral-løitnant Gyldenløves kommando fikk som strategisk opgave å ta stasjon mellem Stevns og Falsterbo. Herfra skulde den undersøke, hvilke skibe der fantes under de pommerske kyster; var de ham overlegne, måtte han ikke angripe, var de like sterke, skulde han kun angripe, hvis fienden søkte å overføre tropper; var de danske derimot de sterkeste, skulde de opsøke ham og slå ham; dog måtte forfølgelsen kun foretas med største forsiktighet, man måtte ikke utsette sig for å bli avskåret. General-admiralløitnanten hadde fått tilføiet instruksen, at eskadren skulde innhente oplysninger om den svenske flåte i Karlscrona — en opgave som skulde synes selvinnlysende for den kommanderende admiral i Østersjøen uten at han dertil hadde noen særskilt instruks behov. Også her altså den samme sterile strategi, og Gyldenløve var ikke mere enn Raben mann for å gyde nytt blod i det slappe legeme. Noen tanke på å gå til Karlscrona da armeen stod i Blekinge var som nevnt ikke forhånden. Der i staden tok man det — da faren var overstått — med ro, da man pludselig blev opskremt med et litet tokt som Raben gjorde før han avgikk til Nordsjøen. I Karlscrona blev man da grepet av den ikke helt unaturlige frykt for at toktet gjaldt den avtaklede flåte i hovedstasjonen. Så mange fartøier som kunde gjøres klar — og det var ikke mange — blev lagt ut på reden, man traff anstalter til å imøtegå angrep fra landsiden, ja der blev endog bygget barrikader i gatene[1]). Ja selv i Pommern blev man bange. Der hadde man sett hele 16 danske orlogsmenn. Og alt dette hadde Raben med sin lille eskadre forårsaket.

Men snart blev det danskenes tur til å bli forskrekket. I mai måned hadde snauen „Frøken Elsken" gjort et litet krysstokt i Østersjøen og kom tilbake med den allarmerende efterretning at 29 svenske linjeskibe krysset ved Falsterbo, 6 lå i Karlscrona og 10 i den østlige del av Østersjøen. Følgen herav var ikke alene at Gyldenløve blev liggende i Kjøbenhavn med sin eskadre; men Raben blev også kalt ned til hovedstaden med sine skibe og Nordsjøen blev som nevnt overlatt til sig selv.

Alle disse begivenheter berodde på at admiralstabstjenesten fullstendig klikket. Fregattchefene bygget på „Spargement" og rykter. De gikk ikke inn på tilstrekkelig kort avstand til at de ved selvsyn kunde forvisse sig om situasjonen og de var ikke selv i besiddelse av den dømmekraft som er nødvendig for at vedkommende eclairør virkelig kan

[1]) Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

være det „øie" som ledelsen i avgjørende øieblikke kan stole på og bygge sine disposisjoner på.

Men foruten i Nordsjøen spillet også svenskene mester i Østersjøen, som jo også var blottet for danske orlogsfartøier. En flerhet av danske fartøier endog med soldater og matroser ombord blev tatt og en „konsiderabel transport" på 60 fartøier blev velholden ført inn til Karlscrona. Alt dette blev observert fra danskenes glimrende posisjon på Bornholm. Men Gyldenløve blev rolig liggende i Kjøbenhavn. Da han imidlertid fikk melding om at den svenske flåte var gått i havn, løp han ut med en eskadre på 22 linjeskibe, heri ennu ikke medregnet Rabens Nordsjøeskadre.

Imidlertid var tilstanden i Nordsjøen blitt uholdbar. Selv postforbindelsen med Norge var avbrutt og de svenske fregatter og kapere hadde en rik høst. Viceadmiral Barfoed blev da sendt med en eskadre på 6 linjeskibe, 3 fregatter og 2 mindre fartøier til Nordsjøen med ordre om „at sikre Trafikken mellem Danmark og Norge og avertere den københavnske Handelsstand om, at Islandsfarere og andre udgaaende Skibe nu kunde faa konvoy". Med Göteborgeskadren måtte han ikke innlate sig i kamp, hvis den var ham overlegen. Om fornødent skulde han sende bud til Gyldenløve om hjelp. Altså fremdeles ingensomhelst tendens til å gjøre det av med Göteborgeskadren, som jo i fartøismateriell var Barfoed underlegen. En sådan stadig forskyvning av kampmidlene uten et planmessig forsøk på nedkjempning av motstanderen vilde selvfølgelig aldri føre til noe positivt resultat. Det er en yderst slett utnyttelse av de indre linjers strategi.

Gyldenløve hadde nu under sin kommando i Østersjøen 25 linjeskibe, 10 fregatter og snauer og 4 brandere. Hele våren og sommeren hengikk i ørkesløs strid med kommissariatet om dårlig proviant og utrustning i det hele. Utpå høsten var den slagne armé såpass reorganisert at den atter kunde settes inn, og utgangspunktet var at man skulde kooperere med den russiske armé. Spørsmålet var da hvorledes man skulde anvende de krefter som stod til disposisjon. Her kom de store strategiske problemer til behandling.

Man var blitt lei av de stadige nederlag i Skåne og vilde finne et annet mål. Så tok man likegodt med en gang sikte på Sveriges ømmeste sted, Stockholm. Støtretningen var bra nok, men planen for utførelsen røbet maritimt feilsyn av store dimensjoner. Planen gikk ut på å overføre, beskyttet av den danske flåte, et russisk korps fra Riga eller Libau, til Stockholms omegn. Byen skulde tas og derefter plyndres under iakttagelse av den strengeste disciplin. Alle kostbarheter skulde

Digitized by Google

bortføres, brandskatt pålegges både byen og landdistriktene. Regjeringens medlemmer skulde tas tilfange og føres til Danmark o.s.v.

Hvis resultatet ikke blev godt, måtte Russland selv bære skylden, da det hadde forsømt å forsyne Danmark med penger; lykkedes derimot ekspedisjonen, forbeholdt kongen sig sin del av utbyttet.

Under hele denne planleggelse hadde man ikke tanke på den store svenske flåte i Karlscrona, der vilde ligge i flanken og senere i ryggen av støtet. Atter igjen altså denne gjennemtrengende misopfatning av den maritime strategi. Napoleon skulde gjøre den samme overveldende feil i Middelhavet og Stenbocks tog over Østersjøen i 1712 var bygget på samme bristende forutsetning: at man kan benytte havet uten å beherske det.

Gyldenløve blev forelagt planen til uttalelse i krigsrådet. Det taler til hans fordel at han på det bestemteste frarådet den, for det første på grunn av proviantmangel, for det annet fordi de store skibe „ikke kunde anvendes i søen efter Mikkelsdag", og for det tredje fordi man ikke visste hvorlenge der skulde ventes på de russiske tropper. Men man søker forgjeves[1]) efter en påvisning av de strategiske momenter av maritim art, der gjør planen umulig allerede fra begynnelsen av. Man leter også forgjeves efter et positivt forslag fra Gyldenløves side om hvad der fra flåtens side skal gjøres for å nå det tilsiktede mål. Det er fremdeles den negative kritikk over kommissariatets disposisjoner og klager av alle arter. I alle fall, mente Gyldenløve, måtte Barfoeds eskadre kalles ned fra Nordsjøen og forenes med hovedflåten.

Det er forfriskende å se at der dog i rådet fantes en mann der både kunde påvise planens strategiske uholdbarhet, sett fra et maritimt standpunkt, og samtidig kunde fremkomme med et positivt forslag om en offensiv. Schoutbynacht C. T. Sehested, der i mange henseender synes å ha vært en fremragende mann, gjorde rede for den store hasard der vilde være forbunden med transporten av de russiske tropper, så lenge Sverige var sterkest i Østersjøen, og fremkastet tanken om å forsøke å forsenke innløpene til Karlscrona, „hvad flere sømænd ansaa for mulig". Det er en skuffelse at Sehested vil gripe til dette negative middel, der aldri varig kan sette motstanderen ut av spillet, istedetfor å fremsette forslag om å benytte de midler som står til disposisjon til en fullstendig ødeleggelse av den svenske flåte i havn.

Det positive forslag i Sehesteds fremstilling er bemerkelsesverdig. Han vil kaste sig over Göteborgeskadren og tilintetgjøre den. Dette vil

[1]) Jeg benytter som kilde den danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

han opnå ved å trekke de svenske tropper ned fra Göteborg ved et fingert angrep på Skåne, og selve angrepet på Göteborg vil han åpne ved å besette øen Hisingen utenfor byen. Men det maritimt strategiske mål er ødeleggelsen av den derværende eskadre. „Herved vilde man opnå større fordeler enn ved å erobre hele Skåne," sier Sehested; „ti handelen på Nordsjøen og forbindelsen med Norge vilde bli fri. Inntektene vilde stige, mens svenskene vilde gå glipp av den hjelp, som sjømaktene hittil indirekte har ydet dem." Der skulde imidlertid gå flere år førenn dette syn på forholdene kom til gjennembrudd og det skulde bli Tordenskiold som førte det igjennem. Men det skal erindres at Sehested har pekt på målet allerede i 1710 og at selv Hisingen hadde han utpekt. Men herom senere.

Den stolte plan om plyndring av Stockholm måtte opgis som dødfødt. Dog skulde der for enhver pris transporteres. Gyldenløve gjorde de mest fortvilte forsøk på å avverge foretagendet, men kongen ga kategorisk ordre om at der skulde seiles til Danzig med hele hovedflåten og en tilstrekkelig stor transportflåte for derfra å overføre til Sjelland de russiske tropper som tsaren måtte stille til disposisjon. Atter igjen blev da Nordsjøen blottet, idet Barfoed med sin eskadre måtte slutte sig til hovedflåten, og med henimot 100 transportfartøier avseilte da general-admiral-løitnanten — fremdeles under stadig protest — med over 20 orlogsfartøier til Danzig. Den prektige flåte skulde imidlertid ikke komme dit. Som Stenbooks flåte i 1676 blev den splittet og ramponert av storm og en sterkt overdrevet rapport fra Gyldenløve om at over halvdelen av transportflåten var forslått, bragte kongen i en sådan skrekk at han straks hjemkalte hele ekspedisjonen, en ordre som han straks angret på, og så blev der sendt kontraordre på kontraordren. Men Gyldenløve hadde grepet hjemkallelsesordren med sådan begjerlighet, at den nye ordre ikke nådde ham, og ønsket om å komme hjem var så sterkt at han seilte fra en tredjedel av transportfartøiene der var kommet helt frem til Danzig.

Wachtmeister, som hadde holdt sig parat i Karlscrona, besluttet sig nu til å støte til mens den danske flåte var i en svakhetstilstand, og hans posisjon mellem hovedflåten og den tilbakelatte del av transportflåten ga ham ialfall chancen til å utrette n o e. I virkeligheten fikk han således som situasjonen lå an, en chance til å opnå store resultater, som vel få av Nordens flåteførere hadde hatt før ham. Han var imidlertid ikke mann for å føre støtet helt frem.

Gyldenløve var med den danske flåte ankommet til Kjøge bukt den 2nen oktober og var gått til ankers ut for Magleby skog, innenfor

Digitized by Google

Juels grunn omtrent 5 kvartmil O.S.O. for Kjøge by med transportskibene lenger inne[1]). Flåten bestod av 26 linjeskibe, 4 fregatter og 4 snauer. Noen særlig ødeleggelse hadde stormen således ikke forårsaket.

Mot denne flåte rettet da Wachtmeister sitt støt under det bekjente slag i Kjøgebukt 4de oktober 1710. Den litteratur som er vokset op omkring denne begivenhet er vesentlig viet spørsmålet om kommandør Iver Huitfeldts forhold under kampen. Det fremholdes at Huitfeldts ry for heltedåd står og faller med spørsmålet om hvorvidt „Dannebrog" var til ankers eller ei, da den sprang i luften. Det er gjennem fartøisjournalene ført ugjendrivelig bevis for at fartøiet var til ankers og dermed skulde da den sak være iorden.

Den første sakkyndige fremstilling om begivenheten er visstnok kommandør Giødesens arbeide[2]). Og denne fremstilling synes å være tiltrådt av samtlige senere danske forfattere, også av den danske generalstab. Jeg kan imidlertid ikke medgi at Giødesens fremstilling finner støtte i de bevarte og delvis citerte fartøisjournaler, og jeg skal derfor nedenfor gi en fremstilling av affæren, således som jeg mener den må sees. Som det herav vil fremgå er denne „rett ubetydelige affære" ikke så ubetydelig enda, og Huitfeldts innsats for å redde flåten ut av en fortvilt situasjon, for hvilken Gyldenløve må bære ansvaret, er av betydelig større dimensjoner enn den blotte og bare ting å springe i luften med sitt fartøi for å redde fartøier av egen flåte.

Gyldenløves egen rapport av 5te oktober, likesom de øvrige fartøiers journalutdrag og alle senere fremstillinger om affæren synes til evidens å fastslå at Gyldenløve ikke har hatt et eneste av sine lettere fartøier ute på rekognosering. Wachtmeister hadde forlatt Karlscrona med den svenske hovedflåte allerede den 1ste oktober. Fra den danske stasjon på Bornholm, hvis beliggenhet for observasjon av Karlscrona må betegnes som helt ideell, synes det ikke til hovedflåten å være kommet noensomhelst melding om den svenske hovedflåtes utseiling fra Karlscrona, skjønt denne i lengere tid opholdt sig i nærheten av øen for å søke efter danske fartøier. Og natten før angrepet lå den til ankers ved Møen, altså ikke så langt fra den danske flåtes ankerplass[3]). Under en frisk vind av S.S.O. altså rett inn i bukten blir Gyldenløve sorgløst liggende med en flåte der er medtatt av storm og en besetning som er likeså herjet av sykdom. Allerede kl. 8½ formiddag observeres fra den danske flåte en opseilende større flåteavdeling; men man slår sig tilro

[1]) Den danske generalstabs arbeide.

[2]) P. F. Giødesen: Iver Huitfeldt.

[3]) Wachtmeisters rapport av 29de septbr. g.st. til rådet. Sv. Riksarkiv.

Digitized by Google

i den tro at det er den efterlatte del av transportflåten som kommer efter. Men først mellem kl. 12 og 1 middag kommer signalet om å kappe ankertaugene[1]), da man til sin forferdelse hadde opdaget at det var den svenske hovedflåte som styrte inn mot bukten for en strykende fordevind.

En flåtechef som gjør sig skyldig i en sådan ansvarsløs sorgløshet under en situasjon hvor kanskje landets hele eksistens står på spill, han må være hjemfallen til historiens strengeste dom. Efterretningstjenesten er fullstendig forsømt, og selv efter at en sådan seilmasse som det her må være tale om, er opdaget, får den ennu lov til i 3 timer å bevege sig inn mot flåten uten at der blir gjort det ringeste for å sikre sig i tilfelle av at den opstillede formodning skulde være uriktig. Denne side av affæren er ikke smigrende for Gyldenløve og trenger sikkerlig ikke noen nærmere kommentar.

Giødesens fremstilling av hvad der nu skjedde fremgår av vedføiede kartskisse (pl. 16).

Efter denne skulde altså den danske flåte i hovedsaken ha seilet ut fra ankerplassen i 3 avdelinger, d. v. s. i avantgarde, corps de bataille og arriergarde. Og disse 3 avdelinger skulde altså ha holdt sig på omtrent paralelle kurser, den ene innenfor den annen og allesammen gjørende e t t slag for st.b. halser, hvorefter et kort slag for b.b. halser.

Men dette er stikk i strid med såvel Gyldenløves rapport som fartøienes journalutdrag. I admiral Sehesteds journal heter det således at „vi falt N.O. over med e n d e l av våre skibe", men med resten gjorde man sitt beste for å lovere sig op imot den svenske flåte. „V i g j o r d e s l a g p å s l a g", sier Sehested; men hvordan kan disse bestemte uttalelser om forsøk på å komme op i retning av vindøiet forenes med Giødesens skisse over situasjonen? Jeg skal derfor på vedføiede kart forsøke å opkonstruere situasjonen, således som den efter min formening efter de foreliggende kilder utviklet sig.

Av hovedkilder må først og fremst nevnes Gyldenløves rapport av 5te oktober[2]). Denne er meget tynn og inneholder om selve affæren kun følgende:

„Eders Majestet haver vel alt fornummet, hvorledis de Svensche ere komne her ind udi Bugten. Vi mente i førstningen, da vi saae dennem, at det kunde være voris copfardi skibe, som kom fra Dantzig;

[1]) Anmerkungen über die so-genante Schwedische Relation, forfattet på linjeskibet „Wenden" 15de november 1710.

[2]) Inntatt hos Giødesen.

Digitized by Google

mens, da vi fornam, at det var fienden, lod jeg gjøre signal til at kappe, for at komme dis hastigere udi nogen ordre; mens, saasom det kuulte sterck og farvandet her er meget knapt, saa vi ofte maatte vende, og det endda for vinden om, vilde det ike lyckes for os, at komme udi nogen synderlig orden; imidlertid havde jeg en gang, da vi havde vendt mod fienden, nogen forhaabning til at vinde louven fra hannem, mens han vendte med contra Marchen og kom saa et godt stycke op til louvart for os. I den tid, vi saaledis stod over mod fienden, hendte det sig, at den Svensche General begyndte at fyre paa skibet Dannebroge, hvilket var noget til louvart op; det samme gjorde og nogle andre svensche; mens da skibet Dannebroge, havde skiødt nogle skud igjen, skeede den ulyckelige hendelse, at skibet, jeg troer ved ilden af hans egne stycker, kom udi Brand, og brændte saa en stor Deel deraf bort, indtil det omsider sprang i Luften, og troer jeg neppe, at et eniste mennische er bleven salvered. Jeg beklager meget, at saa braf og dygtig en Officer som Hvitfeldt var, schulde paa en saadan elendig maade omkomme. — —"

Resten av rapporten er uten noen interesse for selve begivenheten. Det har vært fremholdt, at Gyldenløve i en skrivelse av 9de oktober, der ikke mere finnes, må ha mere utførlig behandlet affæren. Dette synes imidlertid ikke å ha vært tilfelle; ti i en skrivelse av 12te oktober[1]) henviser han til nevnte skrivelse, hvis innhold han omtaler som gjeldende situasjonen natten efter kampen.

Den mest utførlige omtale av begivenheten finnes i linjeskibet „Havfruen"s journal, altså ombord på admiral C. T. Sehesteds flaggskib. Det er atter igjen Sehested som gjør sig bemerket. Jeg skal medta innholdet i sin helhet, da det omhandler situasjonen fra tidlig om morgenen til flåten igjen er gått til ankers om kvelden.

„I Dagvagten Vinden S.S.O., M.S.K. klar Luft. I det 5te Glas lettede Prinds Frederik og Raa og seilte til Kiøbenhavn. Prinds Frederik saluterede Generalen med 9 Skud og blev betakket med 3. I de 7de Glas gik 2 Bombarderere og 8 Transportskibe til Kiøbenhavn. I det 8de Glas Signal for alle Flagmænd. 2 Glas i Formiddagsvagten lod Generalen en Kongens Gjøs veie fra Fortoppen og en Kongens Vimpel fra Formærsraa over Bagbord. I det 6te Glas en Kongens Vimpel fra Compagnen. I det 7de Glas lod Generalen et hvidt Flag veie med en rød Stribe og en Kongens Gjøs under fra Fortoppen og en blaa Vimpel fra Formærsraa over Bagbord og en Kongens Gjøs fra Besanraaen; samme Tid blev vi 30 Seilere vaer, som kom Syd fra, mente at det var vore

[1]) Inntatt hos Giødesen.

Digitized by Google

Transportskibe, da det dagedes lidt op, saae vi, at det var store Skibe, hvorpaa vi gjorde klar Skib. I det 8de Glas lod Generalen blaat Flag veie og skjød 3 Skud; Flagmændene gjorde samme Signal. Vi kappede med hele Flaaden og gik under Seil. Vinden S.O.t.O., Stiv M.S.K. klar Luft, vi faldt N.O. over med endeel af vore Skibe, og vi gjorde vores Bedste at luvere op imod ham. Den Svenske Flaade var ungefær ½ Miil fra os til Luvart, og de laae ogsaa N.O. over for at ville skjære os af, for de mente, at vi vilde søge Renden, mens contra vores Tanker var at vilde luvere op imod ham. Vi gjorde Slag paa Slag, men vi maatte mestendel vende for Vinden om, formedelst det kulte haardt og den store Sø der gik, saa vi kunde ikke komme op til ham saa nær, som vi gjerne vilde. 5te Glas i Eftermiddagsvagten kom endeel af de Svenske saa nær, at de os noget saa nær kunde beskyde vores de forreste Skibe, som var Dannebrog og Mars. Den Svenske General skjød 2 Skud med Skarp og derpaa begyndte de Svenske at kanonere, og de begyndte at kanonere paa vores General, mens de kunde ikke begaae ham, saa der intet blev kanoneret fra vores Flaade uden af Dannebrog og Mars. Dannebrog var ulykkelig, idet han fyrede 5 à 6 Skud ragte hans Agterskib i Brand, og de var ikke capable for at faae det slukt. Det brændte af til Dækket. I det 8de Glas vendte vi Synder over, og vi (vare) kun et lidet Stykke fra Dannebrog, og den var kommet til ankers, og da var den næsten dels afbrændt til Vandet, og saa sprang den med det samme. Vi kunde ikke see, at der blev nogen berget af Folkene, uden nogen af Chalupperoerne, som var i Chaluppen og 3 Mand, som blev berget med hans Fisker Jolle. Der var en af de Svenske, som seilte sin Forstang overbord. De Svenske var 1 General, 2 Admiraler, 3 Vice-Admiraler og 2 Schoutbynachter, 3 Commandeurer, saa at de var 21 Orlogsskibe, 4 Fregatter, 2 Brigantiner, 2 Brandere og 2 Bombarderer. Strax derefter saae vi en Admiral og en Schoutbynacht, som stod paa Grund paa Dragø Rev. Den Svenske Flaade seilte S.V. hen med os til 2 Glas i Platfoden, da gik Svensken til ankers O.S.O. for os omtrent en Miil. I det 4de Glas gjorde vores General Signal at ankre, tillige alle Flagmænd, og i det 5te Glas kom vi tilankers p. 6 Favne Sandgrund og peilte Stevns Huk S.t.O. fra os 2 Miile, Vinden S.O.t.S. Stiv M.S.K. klar Luft, da blev strax vores Tøianker halt for Kranen og vores Tøitoug spledset paa Pligttouget, som var kappet. Første Vagten Vinden S.S.O., Stiv M.S.K. klar Luft".

Foruten disse kilder foreligger der fra dansk side noen „Anmerkninger til den saakaldte Svenske Relation" opsatt på linjeskibet „Wen-

Digitized by Google

den", altså admiral Rabens flaggskib, den 15de november[1]). Her anføres i utdrag[2]) hvad der er av interesse til belysning av situasjonen:

„— — omtrent kl. 8½ fikk vi øie på den fiendtlige flåte der rumskjøts styrte ned på oss i slagorden. — — Dette (Gyldenløves signal om å kappe) skjedde mellem kl. 12 og 1 og vi anvendte all flid for v e d vinden, der var oss ganske kontrær, å komme op mot fienden. Denne på sin side minsket seil. — — Da nu general-admiral Wachtmeister så, at vår flåte seilte over bagbord (altså for st.b. halser) og anvendte all flid på a vinne luven fra den svenske flåte, forandret han sin manøvre, idet det først så ut som om han vilde seile i slagorden over styrbord (altså for b.b. halser) eller presentere oss sin flåtes høire side; men, da han så at vår avantgarde (d. v. s. Dannebrog, Mars og Beskjærmeren) anvendte all flid på å vinne høide, og at hans egen arriergardes admiral med sin eskadre la over på venstre side eller bagbordssiden (altså for st.b. halser), vendte han også for vinden, altså således, at hans avantgarde derved blev arriergarde. — — På denne tid begynte det å blåse temmelig sterkt og generaladmiral Gyldenløve ga signal til ved kontramarsj å vende f r a avantgarden. Det ledende skib i avantgarden, Dannebrog, hadde allerede foretatt sådan vending fulgt av tre andre fartøier, og presenterte over styrbord (altså for b.b. halser) fienden sin venstre side eller bagbord, for så meget som mulig å nærme sig fienden, og da spesielt det svenske admiral-general-skib Götha Lejon. — — Herunder begynte det svenske admiral-general-skib omtrent kl. 2½ å skyte. — — Dette blev på lignende måte besvart av 3 av vår avantgardes skibe, d. v. s. Dannebrog, Mars og Beskjærmeren, og da den friske vind kastet meget av vår ild og forladningen tilbake mot skibet, inntraff den ulykke, at vårt skib Dannebrog kom i brand og sprang i luften. Hadde det, således som påstått i den svenske relasjon, vært forårsaket av den svenske kanonild, kunde vi gjerne ha medgitt dette, da sådan tildragelse ikke er usedvanlig tilsjøs. — — Da det nu ikke kan bevises, at der fra vår hele flåte er skutt et eneste kanonskudd fra andre fartøier enn de 3 ovennevnte, mens derimot 12 av de svenske skibe, nemlig fra og med Götha Lejon til og med det siste fartøi i deres daværende arriergarde, Nordstjernan, i lengere tid har skutt på vår flåte, så overlater jeg til enhver å avgjøre, om de svenske har hatt stor ære av at de kaller denne affære et slag eller en betalje. — —"

1) Inntatt i utdrag hos Giødesen.

2) Og oversatt fra tysk, likesom parentesene er av mig. (Forf.).

Digitized by Google

Hvad der har interesse fra de forskjellige fartøiers journalutdrag vil bli anført på vedkommende sted.

Av svenske kilder haes først og fremst Wachtmeisters foran nevnte rapport til rådet. Heller ikke denne inneholder imidlertid meget av interesse vedrørende selve affæren. Han melder at han lettet anker ved Møen og „Seglade något bättre in emellan Stäfwens och Fallsterboo, då man ongefähr kl. 11 förmiddag fick den danske flåttan liggiandes i Kiögebucht i Sichte, hwarföre — — — jag uthi en god och fullkomblig ordning lopp ända fram til bem:te fiendtliga flåtta, som bestodh af några och Trettio Skiepp och fahrtyg till Öhrlogg, förutan ett stort antall af Coufferdie- og transport-fahrkåster, hwilcke genast drogo sig ifrån Öhrlogg flåttan åth landet emellan Kiöge och Amacher och kom jag så der på emellan kl. 2 og 3 efftermiddagen med hans Kungl: Maj:ts under mitt anförande lembnade Öhrloggflåtta, att angripe fienden, och dess fremsta Skiepp utaf dess avant Garde, då förste början genast gaf oss en särdeles godh förhoppning om en lycklig success och åthgång hälst som — — — jag både hade lofwen af fiendens flåtta som tämmeln war i disordres, och ett des Skiepp wähl om 70 Stycken, som var ledare af dess Avant Garde, förandes en Commandeurs distinction eller wimpell, och kom straxt vijd begynnelssen af attaquen med twenne andre emot os ansättandes, råkade uppå första ifrån detta mitt underhafwande Skiepp giorde Skotten i brand och sprang samt flög effter en half högst tre fierdedehls timmars förlopp derpå i lufften, så at ingen ting deraf, eller mehra folck än allenast tree man som sprungit i Chaluppen och afkappet fånglinan, blef bergat, hwilcket hos fienden förorsakade en så stoer Consternation, att han begynte draga sig tillbakars, effter som han ei heller kunde med dess Skiepp gå öfwer Stags, utan bracktes således i Confusion, men så snart med hans Kungl: Maij:ts under mit Commando anförtroade flåtta, jag skulde fienden angripa, och kom mig med honom at engagera, begyndtes med samma windh en så häfftig Storm" at han på grunn av den hule sjø ikke kunde bruke sine underste batterier, likesom viceadmiral Sparre seilte sin forstang overbord. Hertil kom at 2 av hans beste skibe ved vendingen oppe under Amager raket på grunn og blev stående. Alt dette i forbindelse med det trange farvann, der gjorde at han stadig måtte vende, gjorde at han henimot kl. 5 om eftermiddagen fant å måtte gå til ankers.

Foruten dette dokument finnes den ovenfor omtalte relasjon, som den likeledes ovenfor nevnte danske „anmerkning" imøtegår. Relasjonen, hvis fulle benevnelse er: „Et kort Diarium öfwer det hwad sig

Digitized by Google

tildragit ifrån den tiden den Swenska Flottan gick utur Carlscrona till Segels, och til den 3. Oktobr. (gl.st.) Anno 1710"[1]), inneholder i hovedsaken det samme som Wachtmeisters rapport. Her gjengis allikevel et bruddstykke av den, da den for enkelte punkters vedkommende gir klarere beskjed:

„— — om morgonen kl. 8 lyftes åter Anckar (ved Møen) och ståltes, sedan man fik 14 danska Skep långt ifrån i sichtet, coursen ända åt dem til Kiögebucht, hwarest man wid ankomsten fan hela danska Flottan bestående af några och 30 Skiepp och Fartyg förutan en stor hop wäl öfwer 40 Kiöpmans eller Transport Farkostar för sig liggiandes, då Hans Excellence låt wår Flotta ställa sig i dess tilbörliga rang och ordning, och gick så med en dragande wind löst på Fienden. Angrepet begyntes emellan kl. 2 och 3 efter middagen, och blef Fienden med ett godt mod å vår Sida angrepen, at man en tämmelig förhoppning hade om en önskelig Success och utgång, hwar til så mycken större licknelse war, som samtl. wåra fornöyeligen gjorde deras skyldighed och höllo sig i sin ordning, men de danska derimot tämmelig bracht sig i oreda, doch kom ett af deras största Skiepp over 80 Stycken, som förde en Commandeurs Wimpel, genast i början af Attaquen med 2:ne andra på wårt General-Admiral Skiep ansättiandes, men råkade uppå första här ifrån skedde skåtten i brand, och flög efter ¾ timars förlopp i luften så at ey meer än 3 man, hwilka sprunge i Chaloupen och kappade af fånglinan, blefwe bärgade, hwilket som man grant kunde märkia gjorde fienden någon consternation".

Der omtales da videre at stormen tiltok, således at man ikke kunde benytte de underste batterier og at slaget bl. a. derfor måtte avbrytes.

Et interessant bidrag til bedømmelse av situasjonen finnes i den norske matros Trosners dagbok, ført på fregatten „Høyenhall". Den gjengis derfor her:

„Oktober 1710.

Trosners beretning om slaget i Kjøgebugt.

4. ditto lørdagen. Vi blev liggende stil paa Kjøgebugt, og det kuled hardt af en S.O. vind. Samme dag kom da Svensken ansættendis forde vind forbi Stevens ned til os med 23 orlogsskibe. Deriblandt var 5 tredækkere. Og han havde 7 flagskiber, som var 1 generalskib, 2 admiraler, 2 viceadmiraler og 2 schoutbynachter. Nok havde han med sig 8 skib, som var fregatter, bregantiner og brandere. Der vi det saa, gjorde

[1]) Sv. Riksarkiv.

Digitized by Google

vi os klar alle sammen til at slaa og begjønte at lætte; mens det blaaste saa hardt, at vi konde ikke faa vore ankere hjem, hvorfor vi maatte kappe vore ankertover alle sammen og kom onder seyl. Og transportskibene gik til Kjøbenhavn. Og vor general kasted overbord baade skaber og kommercer, senger og klæder og kofferter og svinestier med svin og faar, hønsehuser med høns, gjæs og ender og alle folkenes koyer og kister og gjorde slet rødigt skib. Og mange andre skiber kasted og over bord, saa der flød ganske tøgt med vrag og chaluper og joller. Der Svensken saa, at vi loverte os op imod ham, da stak han bidevind; thi alle hans skiber laa i linje de batalie. Og da seylte en af hans viceadmiraler sin forstang overbord med flag og alt. Vi loverte os op imod hannem, og orlogsskibet Dannebrog var høgeste til lovart. Og den nærmeste var Hvide Svanen og Beskjermeren. Siden kom Dannebrog saa nær hannem, at hun konde lange hannem. Da begjønte de at skyde paa hverandre; og da gik Dannebrog over stag og seylte langs hans linje og gav lag for lag. Hun fik først lagit af alle hans fem tredækkere og siden af hver en, som hun seylte langs. Omsider af uløkke ragte Dannebrog i brand, og ilden kom først i hans skanse. Og ingen af dem vidste det for røg og damp. Da kom hele overskibet i brand, og hun gav 3 salver enda, efter at skibet var i brand. Da brende først hans messanmast overbord. Siden faldt hans storemast overbord og saa hans fokkemast overbord. Da konde vi se, hvor tøgt at folkene entred ud paa bogspredet. Saa slog flamen udefter og brende gjøsen af. Da faldt folkene i vandet. Siden brende ilden dybere ned og kom saa til krudet. Da sprang hun op i smaa smuler. Og ifra den tid ilden tendis, og til hun sprang, var ungefær i 3 glas. De var tilsamen derpaa — hondrede mand og — mand. Og kommandøer Witfælt fra Dramen komanderte hende da, og der var — comisariats herrer derpaa. Og der var omtrent 30 matroser paa fra Drammen. Og der blev ikke bjergit flere folk fra hende end som 9 matroser. Der var 2 mand i deris fiskerjolle. De bringid 7 mand til sig, som de fandt paa messanmasten og paa bogspredit og paa andre støkker udaf vragit. — — —"

Av videre data til rekonstruksjonen skal nevnes at der 10 dager efter slaget blev utsendt et fartøi fra flåten for å bestemme vrakets beliggenhet ved peiling[1]). Resultatet blev at det lå på 7 favne vann med Dragør Lund i N.O., Stevns Østhuk i S.V. og Kiøge kirketårn i V.

Endvidere er den danske flåtes ankerplass før slaget angitt[2]) til:

[1]) Danske Samlinger I R., II B.
[2]) Den danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

ut for Magleby skog, innenfor Juels grunn omtrent 5 kvartmil O.S.O. for Kjøge by, med transportskibene lengst inne.

Vi kan da gå igang med rekonstruksjonen av situasjonen (pl. 16). Først avlegges den danske flåtes plass før slaget. Den angivne avstand til Kjøge by refererer sig sannsynligvis til corps de bataille (2). Avantgarden (1) ligger lengst øst, hvad der også stemmer med angivelsen i „Anmerkninger" om at flåten strakte sig fra nordpynt av Stevns klint og vestover. „Dannebrog", som var første fartøi i avantgarden, har da efter all sannsynlighet ligget lengst østlig, hvad der også anføres i de forskjellige kilder. Arriergarden lå da lengst vestlig (3).

Dernæst avlegges plassen for „Dannebrog"s vrak (4). Nu er det av ovenstående kilder klart, at „Dannebrog" da den kom i brand lå for b.b. halser; altså avsettes kursen S.t.V.½V. som anført på kartet. Vinden er her S.O.t.O. og man må for disse tunge linjeskibe regne med at de ikke kan ligge nærmere vinden enn 6½ strek. Dette kan også konstateres ved å sammenholde de forskjellige data i Sehesteds journalutdrag. Hvorlenge Huitfeldt har ligget på denne kurs kan ikke med bestemthet fastslåes. Det spiller imidlertid heller ingen avgjørende rolle. Forsøker man sig frem med bidevindskurs for st.b. halser på vinkellinialen, vil det sees at han utmerket godt kan være kommet op i den forønskede høide ved et slag for st.b. halser fra sin sannsynlige ankerplass. Denne kurs N.O.½O. er avlagt på kartet. Om den ligger litt for langt vestlig spiller ingen rolle. Den utseilte distanse blir ca. 10 kvm. Da signalet om å kappe gikk kl. 12½ og kampen begynte mellem 2 og 3, blir det altså 2 timer han skal ha benyttet på denne distanse. Dette kan passe godt, da disse tunge, slett seilende linjeskibe ikke kan forutsettes å gjøre mere enn 5 à 6 knb. under kloss bidevinds seilas.

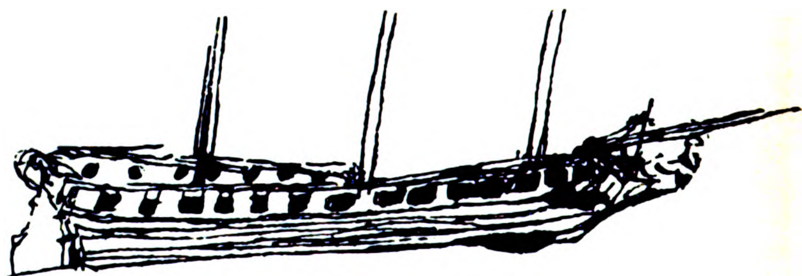
Sikkert er det nu at „Mars" og „Beskjærmeren" fulgte i „Dannebrog"s kjølvann, hvad der er meget rimelig, da begge disse fartøier tilhørte avantgarden. Det er også i danske kilder anført at „Christianus V" fulgte med. Dette er dog ikke så ganske sikkert. Wachtmeister sier at „Dannebrog" kun blev fulgt av 2 andre fartøier, og Wachtmeister hadde et ganske godt overblikk fra sin posisjon. „Christianus V" tilhørte corps de battaille og det vilde være merkelig om det ikke fulgte sitt forband, og i fartøiets journal finnes intet om at det fulgte „Dannebrog". Angående seilasen sier ikke journalen annet enn at „Generalen giorde Signal for Flaaden at kappe saa et vert skib gjorde sit bedste at komme under Seil for Fjenden uden orden at attakkere". Det synes nemlig som om kun avantgarden (se kartet) har ligget så langt østlig

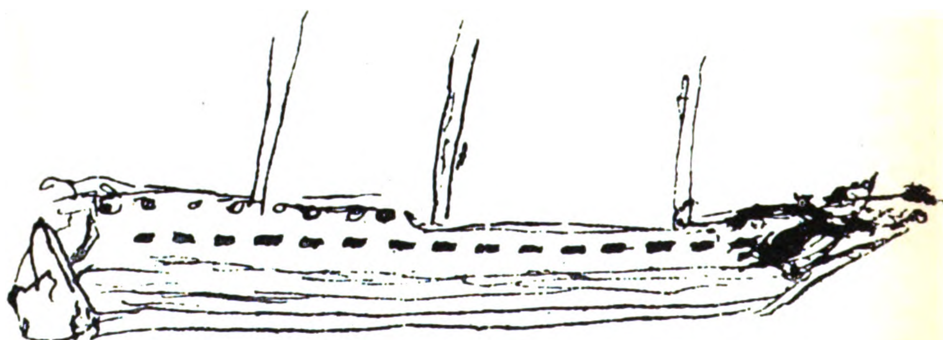
Digitized by Google

Kart over Skandinavien efter freden til Kjøbenhavn (se s. 190).

Digitized by Google

Karl XII's utkast til fregatter (se s. 223).

Digitized by Google

at den fra ankerplassen har kunnet ligge klar av Juels grunn. De andre fartøier har måttet seile sig ned i læ for å komme vestenom grunnen. Men det er jo en mulighet for at „Christianus V" allikevel kan ha ligget så langt østlig at den har kunnet følge „Dannebrog". Av de danske „Anmerkninger"[1]) fremgår da også at „Flaaden ikke havde ankret i Ordre de bataille, men enhver havde placert sig saaledes at han hensigtsmæssigst kunde indta sine provisioner".

Det er altså denne del av flåten som efter Sehesteds journalutdrag efter kapningen falt N.O. ovre. Disse fartøier har ikke gjort mere enn det ene slag N.O. over, hvad der direkte følger av utseilet distanse. „Dannebrog" var forøvrig ikke særlig egnet til kryssning, da den seilte med knekket fokkemast. I „Beskjærmeren"s journal finnes for den første del av affæren intet annet enn at: „Ved 1ste Glas (kl. 0.30) kom vi udi Herrens Navn under Seil og laa Øster over"; først efter at „Dannebrog" var kommet i brand nevner journalen om vendingen. „Mars"s journal eksisterer dessverre ikke mere.

Dernæst kan vi gå over til rekonstruksjon av hovedflåtens bevegelser. Sehested sier, at den ved 8 glas (kl. 4) var i nærheten av „Dannebrog", som da var tilankers og som like efter sprang i luften. Sehested kan ikke ha vært til luvart av „Dannebrog". Dette fremgår for det første av de fleste journalutdrags meddelelse om at „Dannebrog" var lengst til luvart. Og for det annet fremgår det av fregatten „Lossen"s journal, der sier at både den og Sehesteds skib forsøkte å krysse sig op til „Dannebrog" for om mulig å berge besetningen. Vi kan således med stor grad av sannsynlighet avsette Sehesteds plass som på kartet (5).

Nu sier Sehested at hovedflåten ved nevnte klokkeslett — kl. 4 — vendte sydover. Flåten har altså da ligget for st.b. halser, altså med kurs N.O.½O. Dette avsettes da fra nevnte punkt. Men til dette punkt er flåten kommet ved å gjøre „slag på slag". Fra sin ankerplass innenfor Juels grunn har den måttet seile vestenom denne grunn. Det er utenkelig at de mange fartøier har krysset sig op s ø n n e n f o r grunnen. Man må da ved hjelp av den angivne fart og foreliggende bidevindskurser opkonstruere denne seilas, der jo som nevnt foregikk som en bestrebelse for å lovere sig op mot vinden. Sehested sier også at de ikke søkte å komme op mot Sundet, men tvertimot vilde lovere sig op mot vinden. På grunnlag av disse data må da den omtrentlige kurs bli som antydet pv kartet. Selvfølgelig må denne antydning opfattes

[1]) Ikke medtatt hos Petersen og Giødesen.

Digitized by Google

rent skjematisk, da som Gyldenløve sier, ingen egentlig orden kunde opnåes. I „Neldebladet"s journal heter det at alt var „Huldert og Bulder, vi Blef skammeligen ofver Rumpled — —". Av de forskjellige journalutdrag fremgår at „Dannebrog" var det „luvarteste" fartøi. Men dette sier jo ikke at disse fartøier peilte fartøiet i retning av vindøiet. Av de danske „Anmerkninger" fremgår også at flåtechefen omtrent kl. 3 ga signal om å vende sydover. Dette stemmer også med den opsatte konstruksjon, idet flåten da må ha vært ved punkt (6), ca. 5 kvm. fra punkt (5). Fra kl. 12½ da signalet om kapping av ankertaugene blev gitt til kl. 4 er altså hengått 3½ time; den utseilte distanse er ca. 14 kvm., hvad der kan passe bra når hensyn tas til medgått tid til seilsetning og vending for vinden.

Som støtte for denne konstruksjon i motsetning til Giødesens skal også anføres noen utdrag av „Fyn"s journal[1]): „— — 4 Gl. (kl. 2 emd.) ude vendte med hele Floden alt for Vinden om, thi vi kunde ikke faa Skibene at stage. — — 5 Gl. ude vendte vi igjen med hele Floden, — — lidet derefter lod General veje o.s.v. og skiød 2 skud og vi vendte igjen for de Windt. — — Generalen lod veje o.s.v. og vende igjen for Vinden om." — Her har man altså hele 4 vendinger på ett brett med hele flåten. At den første samtidige vending er først kl. 2 emd. er lett forklarlig, da den hele flåte tar tid for å sette seil og komme sig ut og op til det punkt på kartet der angir første vending.

Vi går nu tilbake til punkt (5), hvorfra Sehested sier at hovedflåten seilte S.W. over på paralell kurs med den svenske flåte. Kursen passer med Sehesteds angivelse av at vinden nu var gått over på S.O.t.S. Utsettes denne kurs så viser det sig at man kommer akkurat til den av Sehested angitte ankerplass på 6 fvn. sandbunn med Stevns Huk i S.t.O., 2 mil av (7).

Den svenske flåte kommer ifølge Wachtmeisters rapport seilende fordevind inn mot bukten, „ligesom han vilde os levende opsluge" som det står i „Christianus Quintus"s journal. Spørsmålet blir nu: hvorledes blir den naturlige anlegning av angrepet, hvis flåtechefen vil sette noe inn på å få ødelagt den danske flåte, der i fullstendig uorden er iferd med å gå seil inne i bukten? Kan han få klemt den danske flåte inn i bunnen av bukten, så er dermed dens ruin gitt. Fra luvart av kan han da skridtvis ødelegge sin motstander uten at fartøiene i læ kan understøtte. Fra opmarsjstillingen må han altså svinge teten S.V. over

[1]) Ikke medtatt hos A. Petersen i „Danske Samlinger for Historie m. m.", 2. B., 1866—67, og dermed heller ikke hos Giødesen.

Digitized by Google

og senere svinge sin høire fløi innover således at han opnår en omfatning av hele motstanderens styrke.

Av de danske „Anmerkninger" sees da også at Wachtmeister efter opmarsjen har fått plasert sin flåte på kolonne under sydvestlig kurs. Da vender pludselig arriergarden ved samtidig gir og kommer således på nordostlig kurs, og flåtechefen foretar samme manøvre med resten av flåten. Og hvorfor? Grunnen kan kun være den ene, at Huitfeldt med det samme han har kappet legger N.O. over. Faller nu Wachtmeister av inn i bukten, får han en flåteavdeling i ryggen. Huitfeldt drar altså hele den svenske flåte med sig N.O. over. Det mest kritiske øieblikk for den danske flåte er dermed overstått. Men situasjonen er ikke dermed reddet. Under hele seilasen N.O. over har Wachtmeister chancen til å falle av og kaste sig over den opkryssende danske flåte. Såsnart Huitfeldt har fått tilstrekkelig høide går han over på den annen boug og kommer som det heter i det svenske Diarium „ansättiandes" på det svenske admiralskib. Uten hensyn til den veldige overmakt kaster han sig mot det svenske gross for å hindre innbrytningen og velger som angrepsobjekt selve flåtechefens flaggskib. Han kommer herved under beskytning av samtlige svenske fartøier, fra flåtechefens til det siste i rekken, i det hele 12 fartøier. Hvorfor der fra dansk side så hårdt holdes på at branden ombord på „Dannebrog" skyldes brennende kardustøi fra egne kanoner, er uforståelig. Det kan ikke innsees, at det skulde ligge noe nedsettende i at branden var forårsaket av fiendens ild, og det må ansees som aldeles utelukket at dette i tilfelle kunde være observert fra de øvrige danske fartøier. At svenskenes kanoner har nådd frem til „Dannebrog" er utenfor enhver tvil. „Beskjærmeren", som var det tredje fartøi i rekken og hvis avstand til motstanderen altså var større enn „Dannebrog"s, fikk ifølge dens eget journalutdrag „en kugle om Bagbord imellem begge Dækkene lige ved Stormasten igjennem en port og en igjennem fokken". På en av de kanoner som blev tatt op fra „Dannebrog"s vrak blev der påvist et tydelig merke på hodet av en treffer fra slaget[1]). Det hele er forøvrig betydningsløst.

Huitfeldt gikk altså til ankers og grunnen hertil er som nevnt angitt å være den at han ellers vilde risikere å antende den innenfor liggende danske hovedflåte og endog Kjøge by. Det første vilde, efter den her foretagne rekonstruksjon av situasjonen, være utelukket, da den danske hovedflåte lå kryssende lenger syd i bukten. Og ennu mere

[1]) Giødesen.

Digitized by Google

umulig vilde det være å få antendt Kjøge by under de rådende vindforhold. Avsetter man vindretningen fra „Dannebrog"'s plass kommer man til punkt (8), der, som det vil sees, ligger langt nordenfor byen. Huitfeldts lik drev da også iland ved Kjøge kro, som ligger enda lenger nord.

Spørsmålet blir da: Hvorfor holdt ikke Huitfeldt av mot land for å forsøke å redde besetningen? Der kan kun være én forklaring, og den ligger i linje med hans manøvre forøvrig. Holder han av så opgir han jo nettop sitt desperate forsøk på å hindre Wachtmeister fra å bryte inn i bukten. Han blir derfor liggende og fortsetter kampen. Og beslutter Wachtmeister sig allikevel til å falle av så får han i ryggen en kjempemessig brander, der nok kan bli en fare for motstanderens fartøier om den kapper og søker å komme inn på dem. I linjeskibet „Neldebladet"'s journal står bl. a. følgende: „Beskjermeren og Svenske Mars tilligemed Quintus vare og i Rang med ham (Dannebrog), deres Kanoner gik strax paa Svensken, som siden maatte holde af formedelst Dannebrogs Brand." Læses dette bokstavelig må det tydes derhen, at det er den svenske flåte som, istedetfor å falle av, vender utover på grunn av „Dannebrog"'s brand. Danske forfattere har imidlertid læst det således, at det er de efterfølgende danske fartøier som faller av, og dette er muligens det riktige. Disse fartøier synes således ikke å ha hatt den ringeste forståelse av hensikten med Huitfeldts manøvre. De opgir uten videre den vundne gode posisjon og seiler sig ned i læ, istedetfor å legge over på den annen boug. Og dermed seiler de sig også fra den chance de hadde til å redde besetningen på „Dannebrog". Andre fartøier forsøkte som nevnt å krysse sig op for å forsøke redning. At store deler av besetningen måtte kunne være reddet av disse fartøier synes nokså naturlig, all den stund 3 av besetningen kunde redde sig i en liten fiskejolle. Noen vanskelighet med å sette båt på vannet forelå således ikke. Dette bestyrkes også av den omstendighet at hele besetningen på de ved Amager strandede svenske fartøier blev reddet, og det må vel forutsettes at sjøen var vanskeligere her inne på grunnen enn den var ute på dypt vann.

Imidlertid var altså den svenske flåte seilt nordover og dens tête var kommet til slaggrunnsgrensen ved Amager. Spørsmålet var da for Wachtmeister, hvad han nu skulde gjøre. Å falle av inn i bukten nu var for sent. Det er dette tidspunkt Gyldenløve omtaler, når han sier at han hadde noen forhåpning om å vinne luven fra ham. Legger nemlig Wachtmeister innover har Gyldenløve straks luven, vender han helt om ved samtidig gir risikerer han å få sin tête doublert. Han ven-

Digitized by Google

der derfor utover ved suksessiv gir og kommer over på sydvestlig kurs for b.b. halser. Det heter herom hos Gyldenløve at han (Wachtmeister) „vendte med contra Marchen og kom saa et godt stycke op til louvart fra os". Begge flåter går derpå til ankers, den svenske omtrent ved punkt (9).

Er nu den her foretagne sammenstilling av syllogismer riktig — og jeg mener den har et fullgodt grunnlag i de foreliggende kilder — så kan vi rekapitulere Huitfeldts optreden således: Han ser straks den kritiske situasjon hvori flåten kan komme hvis Wachtmeister resolutt går til angrep. Istedetfor å lovere sig op legger han derfor N.O. over og drar derigjennem den svenske flåte med sig. Herved mister denne det gunstige øieblikk for angrep. Da situasjonen ennu — omenn i mindre grad — er kritisk kaster han sig, såsnart han har fått tilstrekkelig høide, mot det svenske gross og da mot det viktigste punkt av dette, selve flåtechefen, for å hindre innbruddet i bukten. Kommet i brand blir han fremdeles liggende som en effektiv trussel mot Wachtmeisters manøvre. Dermed er chansen for Wachtmeister glidd forbi og han må for å beholde luven gire utover istedetfor innover. Og bedømmer man Iver Huitfeldt ut fra dette synspunkt, da blir han en ganske annen mann enn man hittil har trodd. Man får da måle ham med de store mål, trekke paralellen med Nelsons optreden ved St. Vincent, hvor han — imot enhver ordre — bryter ut av linjen og kaster sig mot en veldig overmakt for å redde flåten ut av en kritisk situasjon. Mahan sier i anledning av denne episode, der med ett slag henledet admiralitetets opmerksomhet på Nelson, om admiral Jervis: „He was happy, indeed, in having such a lieutenant, so right a man in so right a place, at a so right a moment". Det samme kan sies om Gyldenløve og Huitfeldt. Den situasjon som Gyldenløve ved en rent ufattelig sorgløshet bragte flåten op i, den reddet Huitfeldt den ut av. Han satte sitt — og mange andres — liv inn på det; men erhvervet sig derigjennem udødeligheten.

Wachtmeister var således fremdeles mellem den danske flåte og transportskibene fra Danzig. Den første natt var en av hans fregatter helt inne i bunnen av Kjøgebukt og brente et av de på land satte transportfartøier, og en dag seilte Danziger-transporten sig rett op i den svenske flåte. Størsteparten av fartøiene blev tatt, men måtte for en stor del frigis, da de var nøitrale. Det viktigste var imidlertid for Wachtmeister, at han fikk konstatert at ingen russiske tropper vilde bli overført dette år. Siden krysset den svenske flåte sig ut i friere farvann, hvor den vilde avvente den danske; denne uteblev imidlertid, efter Gyldenløves utsagn på grunn av motvind.

Digitized by Google

Året endte da med at begge seilte hver til sitt, Wachtmeister tilfreds med at ingen transport av russiske tropper hadde funnet sted, og Gyldenløve lykkelig over at ethvert forsøk på en sådan transport hadde strandet. Begge flåteførere kom hjem med noenlunde hele eskadrer; ingen av dem med bevisstheten om å ha utrettet noe av betydning.

Som avslutning på året kan det være på sin plass å gi en kortere fremstilling av Iver Huitfeldts løpebane, således som den fortoner sig på grunnlag av de senere kildeskrifter (pl. 17).

Angående hans forfedre skal kun anføres at Huitfeldtene i reformasjonsårhundredet spillet en betydelig rolle i Norges indre historie som stattholdere, rikskanslere og lensherrer, men ingen av disse tok varig ophold i Norge. I 1580 nevnes første gang[1]) en Huitfeldt som norsk adelsmann, og senere har slekten vært bosatt her i landet. I 1584 nevnes Anders Huitfeldt første gang til Thronstad[2]), og fra da av er denne eiendom i slektens eie i over 200 år.

Anders Huitfeldts sønn var Jacob Huitfeldt til Thronstad og dennes sønn var oberst Tønne Huitfeldt til Thronstad, Haldens berømte forsvarer 1660, og Tønne Huitfeldts sønn av første ekteskap var kommandør Iver Huitfeldt til Thronstad. Denne siste tilhørte altså 4de generasjon av slektens helt norske linje, han var selv født her i landet, var opvokset her og likeledes bosatt her, idet han var innrulleringschef i det sydlige Norge og verftchef i Kristiansand. Under disse omstendigheter kan der vel vanskelig være anledning til å tvile om mannens nasjonalitet. Hvis man da ikke vil følge den danske professor som i 1920 i anledning av diskusjonen om Tordenskiolds nasjonalitet likeså lettvint som smakløst løste knuten ved å si at der på den tid ikke eksisterte noe Norge, altså heller ikke noen nordmann.

16 år gammel gik han i 1681 inn i det av Curt Adelaer[3]) oprettede lærlingekorps og ansøker under 1ste desember s. a. om optagelse. Ansøkningen er sålydende:

„Stormægtigste Arfue Konge, Allernaadigste Herre.

Eders Kongl: Mayt: tacher Jeg Allerunderdanigst for Edersz Kong: M: Allernaadigste tilsagen som ved H: Rigsz Admiral Hendrich Bielche, og General Admiral[4]) Jensz Juel, Allernaadigste hafuer behaget

[1]) H. J. Huitfeldt-Kås: Efterretninger om familien Huitfeldt, 1908.

[2]) På Hurumlandet.

[3]) Se foran.

[4]) Det var Niels Juel som på denne tid var generaladmiral, mens broren baron Jens Juel først 1699 blev utnevnt til denne stilling. Denne siste var Tønne Huitfeldts krigskamerat fra Gyldenløvefeiden.

Digitized by Google

og bevilget, at ieg maate antagis, til navigationens Information. Da til saadan Eders Kongl: M: Allernaadigste promis, fordrister ieg mig, og allerunderd: Edersz Kongl: M: ombeder, at Eders Kongl: M: Allernaad: Ville meddele mig, Edersz Kongl: M: allernaadigste resolution, til Admiralitetet, at ieg der udj maatte worde Indschrefuen, saadan Edersz Kongl: M: store naade, wil Gud Rigelig belønne, og forwenter herpaa en Naadig bønhørelse, og forblifuer:

Edersz Kongl. Maytt Allerunderdanigste tiener

Iffuer Huitfeldt

Sl: Tønne Huitfeldtsz Sønn.

Kiøbenhafn dend 1. December 1681."

Som tidligere[1]) nevnt var det på denne tid skikk, at lærlingene for å få praktisk utdannelse søkte ansettelse i utenlandsk marine og da fortrinnsvis den hollandske. Iver Huitfeldt benyttet sig også av denne fremgangsmåte og Niels Juels konduiteliste over marinens officerspersonale datert Kjøbenhavn 7de mai 1690 gir i en sammentrengt form en oversikt over disse hans tokter. Det heter her[2]):

„Lieutenant Ifver Hvitfeldt Tønnesen[3]), født paa Frederiksten udi Norge, 24 Aar gammel, ugift. — 1681 antagen med kongl. allernaad. Tilladelse for Lærling; siden faret Tid efter Anden med Capitain Louis Covls paa Reiser ad England med Charitas; med Schoutbynacht M. Bille paa Neptunen ad Kiel; med Capitain Bjørn paa Engelen ad Kiel, med Schoutbynacht Bille paa Anna Sophia og med Capitain Bruyn paa Dragonen ved Helliglands Erobring. Dernæst til Convoy ad Strædet med Capitain van Lard, siden ad Livorno og Toulon, derfra paa Krydsning imod Algiererne med Skibet L'Eole og Monsr. le Comte de Sebeville, og siden med Capitain Bellefontaine fra Toulon for at bombardere Algier. 1687 avanceret til Lieutenant udi Aarstjenesten. 1689 foer med Hr. Admiral Bjelke paa Elephanten, og siden med Capitain Skønnebølle paa Engelen bivaanede den engelske Transport. 1690 udreist til Holland med Forlov for denne Sommer. — Er en god, dygtig Officer, som noksom fortjener med Tiden selv at føre et Skib."

Førenn han avanserte til officer har han altså vært såvel i hollandsk som fransk tjeneste. Det omtalte tokt til Stredet med capitain Lard (sikkert en feilskrift for Laar) gjorde han sammen med den se-

1) Se foran.

2) Tidsskrift for Søvæsen 1861, s. 257.

3) Merkelig nok kaller både Niels Juel og Garde ham Tønnesen som efternavn, øiensynlig i henseende til hans berømte far.

Digitized by Google

nere viceadmiral Just Juel[1]), hvorav der foreligger en beskrivelse. Det kan ha sin interesse fra denne beskrivelse å nevne hvorledes „Adelsbursene", i hvilken stilling såvel Juel som Huitfeldt gjorde tjeneste, hadde det ombord. De gjorde almindelig matrostjeneste og levet på samme kost som mannskapet forøvrig. Kun de siste 4 uker av reisen lot capitain Laar Juel og Huitfeldt skiftes om hverannen aften å spise med ham i kahytten. I beskrivelsen heter det herom:

„Imellem disse Adels-Burser og den gemeneste mand paa skibet er i Maanedssold, Tjeneste og Spisning ingen anden Forskjel, end at Adels-Bursen har sin Post i alle Tilfælde paa Halv-Fordækket, spiser ei under Dækket med den gemene Mand, men i Cahytten hos Skipperen og Styrmanden, hvor Selskab og Kosten dog forskjeller lidet. I Cahytten sover og Adels-Bursen eller, om der ei er Rum, da udi Constabelens Kammer, hvor de saavel som udi Cahytten kan sidde og lære deres Navigation, hvilke smaa Friheder de betale med den halve Afkortning af deres tillagte Maanedspenge."

Det vil herav sees at disse unge adelsmenn fikk gjennemgå en ganske hård skole, der imidlertid gjorde dem til virkelige sjøfolk fra grunnen av.

Den betydningsfulleste sjømilitære utdannelse fikk imidlertid Iver Huitfeldt gjennem de tokter han gjorde utenlands fra 1690 og utover, altså som officer.

I 1690 tjenestgjorde han som volontør på den hollandske flåte og deltok herunder i det berømte slag ved Beachy Head, hvor de forenede engelske og hollandske flåter blev slått av franskmennene under Tourville. Dette slag er å betrakte som en forløper for og motsetning til slaget ved Cap de la Hague 1692.

På fransk side var 70 skibe, på engelsk-hollandsk ca. 60. Engelskmennene som hadde ledelsen, fulgte den almindelige opskrift om opnåelsen av luven og angrep derpå. Hollenderne utgjorde têten, engelskmennene centrum, mens køen bestod av såvel engelske som hollandske skibe. Huitfeldt var med i avantgarden. Denne kastet sig ved angrepssignalet med voldsom kraft inn mot franskmennene; admiral Herbert begikk imidlertid den feil å dreie til for tidlig med centrum og kø, således at avantgarden blev isolert. Herav benyttet Tourville sig, doublerte den hollandske kø og la hele avantgarden under dobbelt ild. Den led meget og hele flåten var snart på flukt.

[1]) Se om Huitfeldts liv H. J. Huitfeldt-Kås: Efterladt Manuskript om Iver Tønnesen Huitfeldt, inntatt i Personalhist. Tidsskrift R. 6, B. 1.

Digitized by Google

Der foreligger en interessant fremstilling av slaget fra Huitfeldts hånd i en skrivelse til schoutbynacht v. Støcken, datert London 25de juli g.st. 1690[1]). Han legger imidlertid feilaktig hele skylden på hollenderne, mens hele ansvaret for den feilaktige ledelse lå hos den engelske admiral Herbert[2]). Huitfeldt sier tilslutt:

„Løsten har forgod mij at fare lenger med holenderne for volonter, for den ære mand kand lege ind hosz dem, bestor udi Comfusion; vilde de gode Herrer forunde mig noget af min gasie havde Ieg vel løst at giøre en Campanie med di Engelsche, vesz mig maatte telladesz at blifue lenger ude, vesz eche da beder ieg allerydmygest at her Schoutbinacht velde forhielpe mig hosz herrerne med nogle penge till at Reise hem med; herpaa vel Ieg underdanigst eruarte min heresz gonstig Resolution som til døden forblifuer min høyædle

og velborne herresz ydmyge og thienst schyldige thiennere

Huitfeldt. (Pl. 17)."

Han har sannsynligvis ikke fått forlenget permisjon, ti han reiste hjem og avanserte da til capitain. Han blev imidlertid ikke lenge hjemme. Men han gikk ikke, som antydet i ovennevnte skrivelse, i engelsk tjeneste. Våren 1692 var han nemlig sammen med viceadmiral von Støcken i fransk sjøkrigstjeneste og deltok i det bekjente slag ved Barfleur og Cap de la Hague den 19de mai samme år[3]).

Slaget ved Cap de la Hague blev så heldig for England på grunn av at Frankrikes utmerkede admiral Tourville efter Ludvig XIV's kategoriske ordre og trods protest måtte gå tilsjøs og opsøke den fiendtlige flåte med 44 skibe med 4484 kanoner istedetfor 78, som han vilde ha hatt om han hadde fått vente til Brestflåten ankom. Den engelsk-hollandske flåte bestod av 99 skibe med 41,000 mann og 7000 kanoner.

Tourville hadde heist sitt flagg på „Solei Royal" med viceadmiral Vilette-Mursei, hans „lieutnant-general"[4]) som flåtens næstkommanderende på „Ambitieux". Ombord på dette siste fartøi tjenestgjorde Iver Huitfeldt.

Kampen konsentrerte sig ved Barfleur om de to flåters admiralskibe. Herom sier Rawson: „I 2 timer kjempet Tourville på „Solei Royal" og Wilette-Mursei, hans næstkommanderende, på „Ambitieux"

[1]) Inntatt i Huitfeldt-Kås' artikkel: Iver Tønnesen Huitfeldt i Personalhist. Tidsskrift R. 6, B. I.

[2]) Rawson: Twenty Famous Naval Battles.

[3]) I Norges Historie av dr. Osc. Alb. Johnsen V. B. I. del, pag. 319 note, er feilaktig anført at Huitfeldt deltok på hollandsk side i dette slag.

[4]) Se foran.

Digitized by Google

en desperat kamp. Disse stolte skibe, med deres høie akterstevne med utskårne og forgylte forsiringer og med deres sorte kanoner i rekker av ildspyende øine, holdt det franske flagg vaiende omringet av en forferdelig overmakt. Engelskmennene sendte bredside efter bredside inn i de franske fartøier med dobbelt så stor hurtighet som disse kunde besvare dem med. To store engelske fartøier blev imidlertid ødelagt, mens de franske skibe alene utholdt kampens hete."

Ved solnedgang ankret begge flåter. Dagen endte med avgjort fordel for de franske. De hadde ingen skibe tapt, mens motstanderne hadde tapt to.

Gjennem den trange og farlige led inn til Saint Molo fikk franskmennene reddet 22 av sine skibe. De øvrige blev satt på land og opbrent av engelskmennene efter blodige båtkampe.

Blandt de opbrente skibe var også Tourvilles flaggskib „Solei Royal". Herombord var viceadmiral v. Støcken som frivillig. Sammen med Tourville kommer han over på et annet skib, øiensynlig viceadmiral Villet-Mursei's. von Støcken sier i sin rapport[1]) til kongen bl. a.: „Capitain Witfeld er her med mig, og er hand af Monsieur Villet, Liut. General med huem hand war Embarqueret, megtig blefuen berømt."

I begge disse to berømte slag — Beachy Head og Cap de la Hague — hadde således Huitfeldt vært med i den hårdeste kamp og herunder innlagt sig megen berømmelse. Han reiste nu hjem og blev fører av en fregatt. I 1697 avanserte han til kommandørkaptein og i 1704 ved kongens besøk i Norge til kommandør. I det litet ærefulle tokt i 1700 tok han ikke særlig del. Hans fartøi „Prinds Georg" skulde ha vært med i v. Støckens eskadre; bestemmelsen blev imidlertid forandret. Skibet blev liggende ved Kjøbenhavn og måtte avgi en del av sine folk til andre fartøier, der ikke hadde fulltallig besetning.

Ved sin hjemreise til Norge samme år utber han sig hos sine foresatte, at hvis der under hans fravær skulde utnevnes noen flaggofficerer, at da ingen yngre enn ham ved sine venners intercession måtte bli ham foretrukket, da han mener sig fullt så dyktig som noen annen og dertil „en infød underdan, der af yderste Efne som mine for fædre vover Lif og blod for min Naadige Konge og fædrene landet".

I stil med hele hans optreden forøvrig er også hans svar da han i 1695 utsendtes med orlogsskibet „Nældebladet" på konvoy og gjordes opmerksom på de vanskeligheter, der kunde møte ham ved sammen-

[1]) Inntatt i Personalhist. Tidsskrift R. 4, B. 2.

Digitized by Google

støt med engelskmennene: „Jeg skal attachere min naadigst anfortrodde Vimpel med Toplenter, at, ifald de mig Standeren væk skyder, skal han dog blive hængende ved Salingen." Dette om å nagle flagget fast til masten, „to keep the Flag flying" til siste slutt, er han ikke alene om å ha sagt; men han har ved sin optreden i Kjøgebukt konfirmert sitt løfte og derved erhvervet sig en plass blandt sjøkrigshistoriens store. —

I det hele tatt er det ganske utvilsomt at den dansk-norske marine ved den store nordiske krigs utbrudd hadde overordentlig fremragende føreremner i Huitfeldt og Sehested, føreremner som stod langt over en mann som Gyldenløve, der ene og alene hadde sin kongelige halvbror å takke for sin alt for høie stilling. At han gjennem evolusjonstaktikken bragte den danske flåte op på en viss „formalistisk" høide er mulig. Men det er ialfall vanskelig å finne hos ham de fremragende egenskaper som i så ung alder skulde prædestinere ham til den meget fremskutte og overordentlig ansvarsfulle plass fremfor marinens øvrige officerer. I krig spørres mere efter realiteter enn efter formalia.

Det var således et stort tap for den dansk-norske marine, at Huitfeldt så tidlig avgikk ved døden.

En Huitfeldt og en Tordenskiold i samspill vilde kunne ha nådd langt, skjønt det vel ikke er usannsynlig at Frederik IV overfor Huitfeldt som overfor Sehested vilde ha lidt under en sykelig mistro, fordi han tilhørte den gamle adel. Ifølge hans politiske testamente skulde jo ingen av denne gamle adel kunne tildeles overkommando tilsjøs eller annen overordnet kommando som militær. Når man er ansvarsløs nok til på et sådant grunnlag å holde tilbake fremragende begavelser blandt de fødte undersåtter, da er det ikke å undres over at resultatet ofte blir skralt. Men mange og forunderlige er ofte de krefter som virker med i skjebnens spill, ti nettop denne mistroens blikk på den gamle adel var det kanskje som gjorde at den nye adel gjennem Peter Wessel fikk anledning til fritt å utfolde sig. Fra Kjøbenhavn hørte han drønnene av Huitfeldts avskjedshilsen og snart skulde han selv skaffe sig et navn likeså lysende som sin store forgjengers.

Året 1711 skulde ikke bli rikere på resultater enn det foregående. *Året 1711*
Foruten pengemangelen hadde man nu også en herjende pest å kjempe med. Den svenske flåte blev i den første halvdel av året lammet av sykdommen og i Danmark grasserte den slik at av Kjøbenhavns 60,000 innbyggere falt flere tusen som offer for den.

Digitized by Google

Planene for årets krigerske begivenheten måtte nødvendigvis bli berørt av disse forhold. Skåne var således dette år av denne grunn helt ubrukelig som operasjonsobjekt og Sjelland var av samme grunn uanvendelig som operasjonsbasis. Man måtte altså finne andre operasjonsobjekter, og da der jo skulde kooppereres med de øvrige interesserte makter falt valget på Sveriges besiddelser på sydsiden av Østersjøen. — Den strategiske kombinasjon på dette hovedgrunnlag strakte sig også over deler av Norge. Her skulde der foretas en „diversjon", der hadde til formål å binde deler av den svenske armé i moderlandet, og til denne del av planen var også den danske hovedflåte knyttet, idet den skulde hindre Sverige i å sende forsterkninger til Tyskland. Man var klar over at Sveriges tyske provinser kun var et sekundært objekt; erobringen av dem vilde ikke tvinge Sverige til fred; men var de først tatt, kunde alle de allierte anvende sine samlede krefter mot hovedlandet, som måtte kunne betvinges, når det blev angrepet fra øst av Russland og Sachsen-Polen og fra vest av Danmark og Norge[1]).

Diversjonen fra Norge skulde foregå som et angrep på Bohuslen. Og da dette ikke kunde foregå uten i forbindelse med en kraftig flåteavdeling betød altså planen en opdeling av den danske hovedflåte. Allerede dette betød en fremtredende svakhet ved planen. Dette førte til at den danske Østersjøflåte blev Karlscronaflåten underlegen i tall og da man skulde til å handle blev man engstelig og kalte Nordsjøeskadren tilbake. Dermed gikk hele diversjonen i stå og den stolte kombinasjon ramlet sammen. Men selv ikke efter foreningen av de to avdelinger kunde den danske flåte løse s i n del av opgaven, selv om den i forholdenes medhold var den utrustede svenske flåte overlegen. De svenske tropper i Sverige, som på grunn av den norske diversjons opgiven blev frigitt, slapp således over Østersjøen og undsatte de hårdt betrengte svensker der. Endog de egentlige operasjoner tillands kom i baklås, angivelig fordi den ene av de allierte ikke vilde gå med på den fremgangsmåte som var foreslått av den annen. Og når det så går galt er det jo rimelig at den oprindelige plan må ha vært bedre enn den endrede og mislykkede.

Man ser altså atter igjen en utpreget svakhet i de indre linjers strategi fra dansk side. Fremdeles ingen tanker på en ødeleggelse av den ene eller begge av de to adskilte svenske flåteavdelinger. Hadde planen om diversjonen i Norge fått tid til å utvikle sig og kanskje dergjennem gått over til å bli en hovedoperasjon, da vilde flåteavdelingen

[1]) Den danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

i Göteborg ha falt som en moden frukt. Men centralledelsen, d. v. s. kongen med Gyldenløve som øverste maritime rådgiver, var ikke stillingen voksen.

I det hele tatt er det heller ikke dette år mulig å opdage hos generaladmiralen noe tilløp til initiativ eller i det hele tatt plan for flåtens optreden. De omfattende svenske kaperier søkte man å møte med et helt nett av konvoyruter, der slukte et stort antall av flåtens fregatter og snauer og andre lettere fartøier. Det opsatte system kunde i stor utstrekning ikke følges av mangel på materiell og dertil kom at fartøichefene heller ikke var sin stilling voksen. Svenske kapere skar fort vekk fartøier ut av konvoyene og optrådte i det hele tatt overlegent nærgående overfor den dansk-norske skibsfart, der dette år på denne måte led et tap på ca. 105,000 rdl., hvad der efter den tids pengeverdi var store summer. Dette var dog betydelig mindre enn i 1710, da svenske kryssere og kapere tok henved 100 skibe til en samlet verdi av 240,000 rdl. Men da hadde man jo også ved Gyldenløves disposisjoner fullstendig blottet Nordsjøen for beskyttelse. Så forsøkte man med det alltid tilbakevendende middel: å strø små skanser ut over alle truede kyster. Men disse skanser hadde ikke alltid krudt og de svenske kapere kunde uhindre fortsette sitt arbeide.

Men noe forsøk på å komme til roten av selve ondet, Göteborg, hvor såvel den svenske Nordsjøflåte som kaperne hadde sin basis, leter man forgjeves efter hos centralledelsen. Man minnes Sehesteds ord fra året forut; en ødeleggelse av Göteborgeskadren vilde medføre større fordeler enn erobring av hele Skåne; ti handelen på Nordsjøen og forbindelsen med Norge vilde bli fri.

Og i virkeligheten var Sehested et godt stykke på vei i utførelsen av denne sin plan. Han blev utnevnt til chef for den flåteavdeling på 10 linjeskibe og 12 mindre fartøier der skulde samarbeide med Løvendal under diversjonen fra Norge. Det er sikkert ikke for meget sagt at man i disse to menn, Løvendal og Sehested, på dette krigsteater hadde Danmark-Norges mest energiske og mest fremragende førere, hver på sitt område. Det er da meget å beklage at de ikke fikk føre sitt støt helt frem.

Løvendal hadde efter sin tiltreden som kommanderende general i Norge 1710, for det første fått gjort noe ut av den norske armé. Denne hadde hele året vært „unitile terræ pondus" og latt Stenbock få fullstendig frie hender til å kaste danskene ut av Skåne. Løvendal gjorde denne armé til en virkelig mobil maktfaktor. Allerede høsten 1710 da han ankom til Norge, fikk han gjort armeen klar til et fremstøt. Betin-

Digitized by Google

gelsen herfor var også tilstede derigjennem at Barfoed med sin eskadre var ankommet til Nordsjøen. Allerede i begynnelsen av september blev imidlertid Barfoed atter kalt tilbake til hovedflåten med endel av eskadren. Løvendal mente dog med støtte av den gjenværende del av eskadren under capitain Boysen å kunne sette foretagendet igang. Da imidlertid i begynnelsen av oktober også Boysen med resten av eskadren blev kalt bort, var hele foretagendet håpløst. Men i slutten av juli 1711 kunde han atter innmelde at han kunde optre defensivt eller offensivt, ganske som det forlangtes; alt var iorden.

Og helt fra begynnelsen av tok han sig av det norske sjøforsvar. Han klager stadig over sine sjøofficerers uvirksomhet og krever at en egen eskadre under en dyktig chef blir stillet til hans rådighet, inntil en særskilt norsk sjøstyrke kunde bli organisert. De ved kysten stasjonerte skibschefer tok også valent på sakerne. De våget sig kun 3—4 mil ut fra kysten med sine fartøier og ydet handelen meget liten nytte. Kaptein Thor Jensen på fregatten „Sværmeren" hadde således ved Flekkerø latt den meget mindre svenske brigantin „Sofie" ta 4 norske skibe like for nesen av sig uten å røre sig. Han blev i den anledning avløst av den senere så bekjente løitnant P. Grib. En liten svensk kaper hadde jaget snauen „Pakan" på flukt og Løvendal påstod at der i Göteborg m. fl. havner lå henved 180 erobrede danske og norske priser. Kongen sendte endelig en dyktig eskadrechef, viceadmiral Barfoed til Norge i slutten av 1710. Med ham fulgte 4 linjeskibe og et sådant var latt tilbake i Norge fra tidligere. Dessuten resolverte kongen at Løvendal kunde beholde så mange fregatter han ønsket av dem der lå oppe under Norge[1]). Men allerede i januar 1711 blev Barfoed kalt ned til Danmark igjen.

Kongen bifaldt Løvendals forslag om å organisere en særlig norsk sjøgående flåteavdeling, der direkte skulde underlegges statthölderen. Den skulde bestå av 5 linjeskibe og 6 fregatter. Kunde han så få en dyktig eskadrechef mente han å kunne ta det op med Göteborgeskadren. Dette hørtes lovende. Løvendal forlot imidlertid til stor skade for Norge landet allerede i 1712 for aldri å vende tilbake, og heri ligger vel sannsynligvis grunnen til at det gikk så dårlig og så sent med gjennemførelsen av denne plan.

Såsnart Barfoed hadde forlatt Norge og kun tilbakelatt noen lettere fartøier, spillet svenskene atter herre i Nordsjøen. Som „næsvise og sultne jagthunde" omsvermet de de danske og norske konvoyer.

[1]) Den danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

Utover våren blev man da nødt til å sende flere og flere fartøier hitop og tilslutt var der dannet en hel eskadre, der blev underlagt Sehesteds kommando, og således lå altså situasjonen an, da Løvendal i samarbeide med Sehested begynte forberedelsene til diversjonen mot Bohuslen.

Naturforholdene i Bohuslen var slik at en armé med tungt artilleri og utstyr kun med vanskelighet kunde bevege sig i lengderetningen. For en videre fremrykning var det nødvendig å støtte sig til sjøen, for det første gjennem tilførsel av artilleri og proviant; men også en direkte taktisk understøttelse av galleiflåten var nødvendig for at man til enhver tid skulde kunne omgå motstanderens venstre fløi og således stadig kaste ham tilbake. Men til beskyttelse av denne galleiflåte mot Göteborgseskadren var det nødvendig å ha en sjøgående flåteavdeling.

Løvendals og Sehesteds plan gikk i virkeligheten ut på mere enn en diversjon. Da man som forholdene lå an var herre i Nordsjøen, blev det besluttet å angripe Marstrand og inneslutte den derværende eskadre. Herfra skulde da kysten videre allarmeres. Herom var krigsrådet den 7de juli enig. Mindre enighet var der om hærens anvendelse; general H a u s m a n holdt på en energisk offensiv; men de andre underførere mante til forsiktighet; man måtte erindre, at den danske hovedhær stod syd for Østersjøen, Skåne var ikke utsatt for angrep således at de der stående tropper kunde sendes op til den norske grense. Men Løvendal lot sig ikke lede av noen majoritet i rådet: Norge var ikke istand til å motta et angrep, festningene var i dårlig stand og man vilde bortødsle en masse penger på en uvirksom hær og flåte. „Krig føres for å gjøre fienden avbrekk," sa han. Ved å forholde sig uvirksom, fraskrev man sig enhver innflydelse på krigsførselen. Og så resolverte han, som det virkelige mannfolk han var, å ville gå angrepsvis frem såvel tillands som tilsjøs. Han uttalte at han visste, at det knep med penger, proviant og meget annet, men han og hans officerer vilde nøies med salt og brød, la det meste av bagagen bli hjemme og efterligne fienden i nøisomhet.

General S t e n b o c k, som hadde overkommandoen i Sverige, vilde under de foreliggende omstendigheter legge hovedvekten på forsvaret av de faste punkter, Bohus, Marstrand, Elfsborg og Göteborg. Løvendal vilde således få som opgave å støte hele den lange vei fra Svinesund til Göteborg. Det vilde da være fare for at han når han var nådd helt frem i dette utfall og kanskje hadde opbrukt sin støtkraft, blev slått ut ved et støt fra Dalsland, hvor general Mörner stod med endel tropper. Heri lå planens svakhet. Som vi senere skal komme

Digitized by Google

tilbake til var der andre måter å løse opgaven på. Løvendals omfattende plan fikk imidlertid en bratt ende. Den var nemlig ikke engang iverksatt da der pludselig kom ordre om at Sehested med de beste av eskadrens fartøier skulde slutte sig til hovedflåten. Tapet av Sehested var betydelig verre enn tapet av fartøiene. Ti med det som var igjen kunde der sikkert ennu hamles op med Göteborgeskadren, der på grunn av mangel på penger og mannskap var litet effektiv.

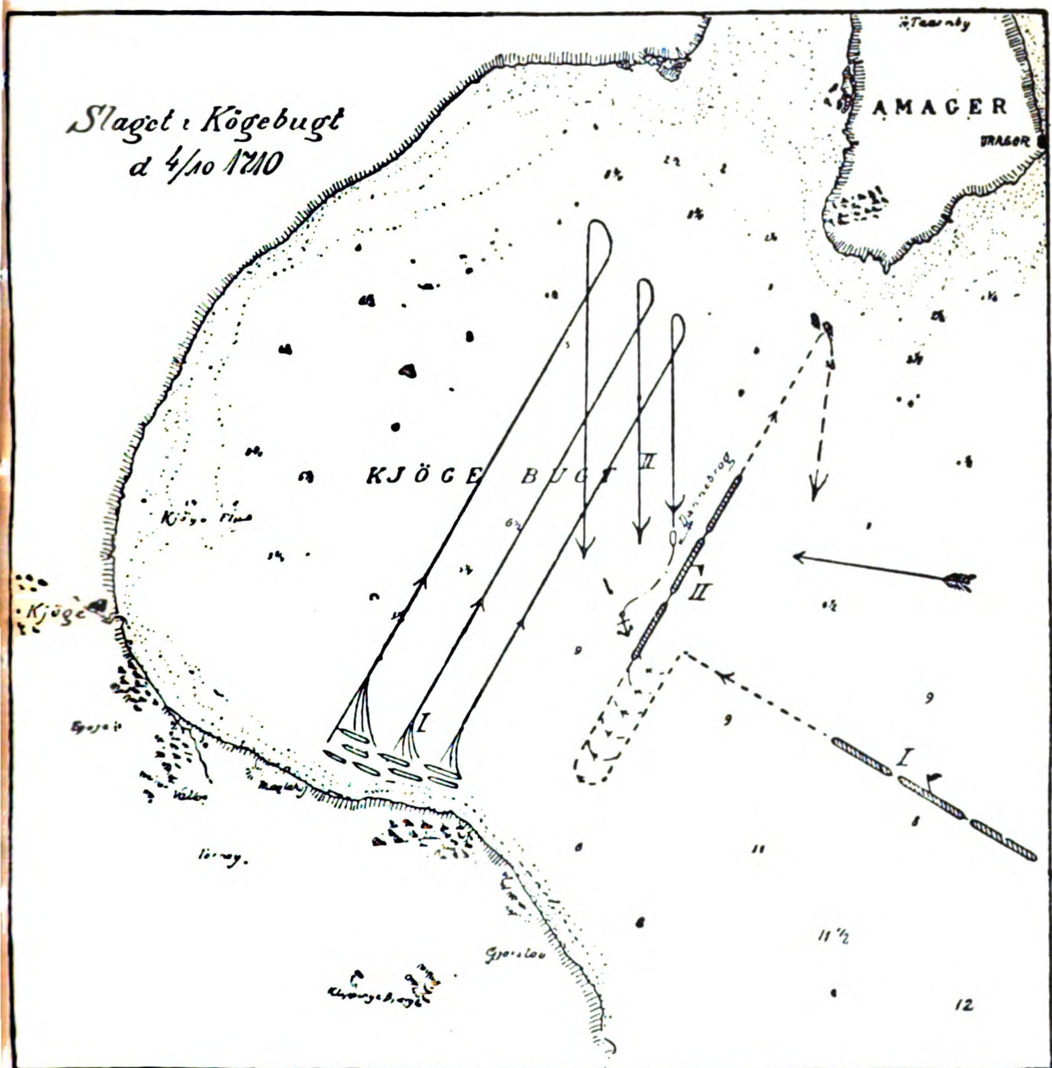
I den danske generalstabs arbeide heter det om denne disposisjon: „Mærkværdigvis havde den danske Regering ikke Øiet aabent for Nødvendigheden af at hævde Herredømmet i Kattegat, hvis et Indfald fra Norge skulde faa Betydning for Krigsførselen i det hele." Men Sehested sier selv i et brev: „Gud forlade Svensken, som ved hans listige og falske Tidender om hans Transport, som jeg er forsikret om ej kan ske i en Maaned endnu, har hindret Hs. E. Hr. Baron Løvendal og mig i at gøre ham den Skade, han aldrig kunde hindret os, og kunde næst Guds Hjælp bleven D. Ms. Riger og Lande til største Fordel."

Det viste sig at Sehested hadde rett i dette. Der skulde gå flere måneder hen førenn den svenske hovedflåte var seilklar, så den kunde beskytte transporten, som jo forøvrig heller ikke var klar, da jo de svenske tropper ennu var bundet av de norske. Det var atter igjen Gyldenløves admiralstabstjeneste som klikket fullstendig. En energisk rekognosering av Karlscrona vilde ha bragt full klarhet i saken.

Følgen var altså at Løvendals og Sehesteds plan gikk i vasken. Den k u n d e ha ført til en gjenerobring av Bohuslen og endog til en erobring av Göteborg. Dermed vilde altså en farefri forbindelse være opnådd mellem Danmark og Norge, Göteborgeskadren vilde være ødelagt, kaperflåten utryddet. Hele Danmarks maritime energi kunde konsentreres i Østersjøen mot den svenske hovedflåte. De indre linjers strategi vilde ha ført til et mål. Istedetfor fortsatte nu de svenske kapere der efter Sehesteds uttalelse „kan fly en fattig Karls Hoved saa meget at bestille, han knap ved, hvor han er vendt", sitt uvesen i Nordsjøen, og Løvendals diversjon, der imidlertid blev iverksatt på andre premisser, gikk istå og dermed var altså ikke lenger de svenske tropper bundet til hjemlandet. —

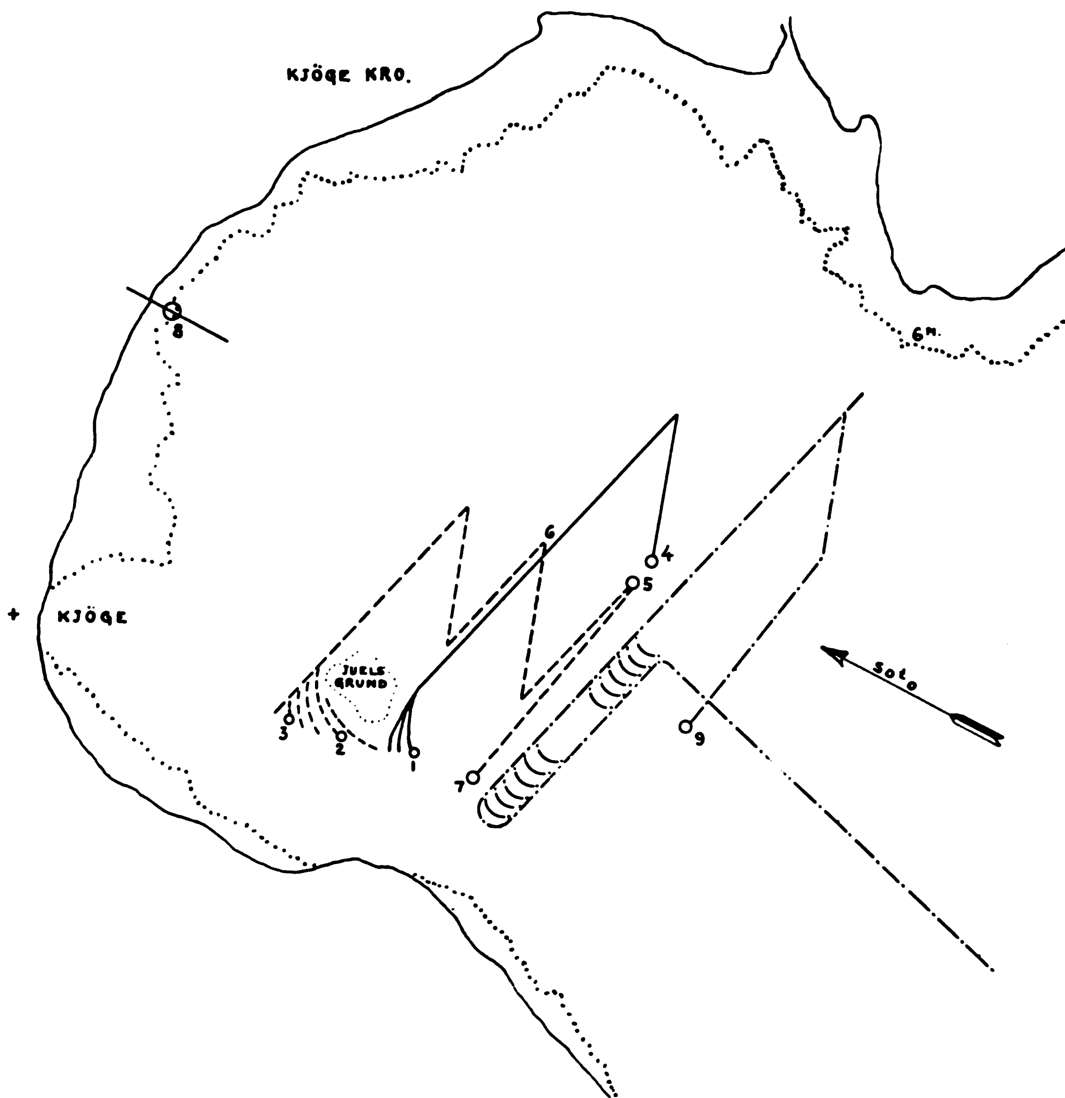
Den danske hovedflåte var først ferdig 13de juli og generaladmiral Gyldenløve overtok da selv kommandoen. Inntil da hadde danskene vist liten aktivitet. Det er fremdeles kun Sehested som kan sees å ha hatt noe krav til initiativ hos flåten. I juli måned uttaler han i et brev til kongen, at det hadde vært heldig, om en viceadmiral i april med 9 orlogsskibe var blitt avsendt til Østersjøen; ti da hadde det vært mulig

Digitized by Google

Kommandør Gjødesens fremstilling av slaget i Kjøgebugt 4. okt. 1710 (se s. 233).

Digitized by Google

Kaptein Bergersens rekonstruksjon av slaget i Kjøgebugt 4. okt. 1710 (se s. 240).

Digitized by Google

helt å avskjære forbindelsen mellem Sverige og de tyske provinser. Nu burde man ialfall snarest løpe ut med 20 skibe, slå de 12 som svenskene hadde klargjort, brandskatte og herje Kalmar og Gottland, derfra gå til Danzig og Colberg, rense sjøen helt og avskjære de svenske tilførsler.

Fra sin stasjon i Norge skriver altså Sehested dette brev til kongen, uten at han har noe med disse saker å gjøre. Det er en skarp kritikk over generaladmiralens fullstendige mangel på tiltak og kritikken er øiensynlig fullt berettiget.

Den 13de juli gikk hovedflåten til Kjøge bukt og derfra til Bornholm, hvorfra den vendte tilbake til Kjøge bukt den 25de august. Her blev den liggende til langt inn i oktober. Den 8de august var Sehested med sine fartøier støtt til Gyldenløve. Den svenske hovedflåte ga ikke livstegn fra sig. Nedkallelsen av Sehested og hans skibe hadde vært fullstendig omsonst. Resultatet er ovenfor omtalt.

Planen tillands, således som den var lagt fra dansk side, gikk ut på først å erobre Wismar. August II fikk imidlertid drevet igjennem en forandring av planen derhen, at Stralsund og Rügen først skulde erobres. Hertil trengtes grovt artilleri, der måtte transporteres, likesom direkte støtte av den danske flåte var nødvendig.

Hele oktober medgikk til forberedelsene. Den 17de oktober ankom den danske hovedflåte, men kunde intet utrette til Rügens eller Stralsunds erobring. Artilleriet uteblev fremdeles, angivelig av mangel på konvoy. Efter 2 måneders fullstendig ørkesløshet, drev generaladmiralen det så vidt at han fikk konvoyen avgårde, men den kom aldri frem til sitt bestemmelsessted. Allerede i september var Gyldenløve begynt å fremholde at årstiden var for langt fremskredet til at operasjonene med held kunde utføres. Som det foregående år stillet han sig skeptisk til det hele foretagende, men synes ikke å ha hatt noe forslag isteden.

Fra kongen fikk Gyldenløve den 1ste oktober fornyet ordre om flåtens opgave. Den gikk ut på å avgi nødvendige skibe og småfartøier til angrepet på Rügen, dernæst skulde den fremskynde artilleritransporten og endelig skulde den hindre svenske ekspedisjoner til Sjelland eller Pommern. Gyldenløve forhaster sig ikke; først den 17de oktober ankret han ved Rügen.

Viceadmiral Sehested blev kalt til hovedkvarteret og overdratt ledelsen av operasjonene i de rügenske farvann. I det krigsråd som blev avholdt kort efter hans ankomst, uttalte han, at flåten, selv med østlig eller nordøstlig vind kunde hindre en fiendtlig transport til Rü-

Digitized by Google

gen, Sjelland og Smålandene, når det bare ikke blev storm. Den kunde avgi så mange fartøier at 2500 mann ad gangen kunde landsettes o.s.v.

Dette var den 29de oktober. Den 2nen november holdt imidlertid Gyldenløve krigsråd og den 3dje avseilte han i en forrykende storm til Kjøge bukt. Og den 18de november løp han inn på Kjøbenhavns red.

Gyldenløves egenmektige optreden stikk i strid med kongens ordre blev skjebnesvanger for foretagendets videre utvikling. Den 4de november hadde kongen i sterkere uttrykk gjentatt sin ordre til ham om samarbeide med hæren i Pommern. Han minner ham om hans opgave: at hindre en fiendtlig transport og sikre det danske artilleris overførsel; men Gyldenløve rørte sig ikke. Da blev kongen alvorlig sint og den 29de november befalte han kategorisk, at generaladmiralen skal gå til Kjøge bukt med alle sjødyktige skibe for å hindre en ekspedisjon til Pommern. Et par dager senere befaler kongen at viceadmiral Barfoed skal avløse Gyldenløve, hvis denne føler sig syk. Det hele resulterer i at schoutbynacht Trojel[1]) løper ut med 5 linjeskibe den 8de desember. Dermed er Gyldenløves energi uttømt og han stryker kommandoen den 10de. Og dermed er ulykken fullbyrdet. Artilleritransporten kommer ikke frem. Derimot stakk den svenske hovedflåte under Wachtmeister i sjøen. Han hadde ordre til å innesperre den danske flåte og derved dekke transporten av de i Sverige frigjorte tropper. Noen innesperring var som ovenfor vist ikke nødvendig. Den anvendte transportflåte kunde endog seile tilbake til Sverige efter en ny forsyning, der understøttet også Wismar, efter at den hadde landsatt den første. Beleiringen var dermed hevet og således var også ekspedisjonen på dette krigsteater mislykket.

„Aldrig, hverken før eller senere, er den danske Flaade optraadt saa slapt som i 1711," sier den danske generalstab i sine bidrag til den store nordiske krig. Skylden herfor må i første rekke påhvile Gyldenløve, der i egenskap av kommanderende admiral i Østersjøen ikke maktet å løse den opgave der var ham tildelt. Men han må også i egenskap av marinens ledende officer bære skylden for de feilaktige disposisjoner av flåten under hele årets krigsførsel. Året har bekreftet hvad det foregående viste: at den danske flåte i Sehested hadde den rette mann som skulde vært satt på det rette sted og at dette sted var den plass som Gyldenløve hadde vist sig ikke å kunne hevde.

---

[1]) Frantz Trojel, født i Bergen 1666, schoutbynacht 1711, viceadmiral 1714, admiral 1719, død 1731.

Digitized by Google

DEL IV

1. CHEF FOR SNAUEN „ORMEN"

2. CHEF FOR FREGATTEN „LØVENDALS GALLEI" 1712

Digitized by Google

Digitized by Google

SPESIALREGISTER TIL DEL IV

1. Peter Wessel som chef for snauen „Ormen":

2. Peter Wessel som chef for fregatten „Løvendals Gallei" 1712:

Digitized by Google

Digitized by Google

PETER WESSEL
SOM CHEF FOR SNAUEN „ORMEN"

De forskjellige forfatteres omtale av snauen „Ormen" er omgitt av en viss mystikk. Årsaken er visstnok den, at fartøiet ikke finnes hos Garde. Denne anfører imidlertid i en note at Rothe i sin bok feilaktig kaller fartøiet „Ormen" istedetfor „Lindormen". Men Garde må her være på feil spor. „Lindormen" er hos ham i flåtelisten for perioden 1700—1709 opført som gallei[1]), mens den i perioden 1710—1719 er opført som brigantin[2]). I generallisten[3]), gjeldende fra 1700, opfører han derimot under navnet „Lindormen" en snau og en gallei, men ingen brigantin. Det er mistenkelig at alle tre fartøier er opført med 6 kanoner og 14 manns besetning. Det er da meget som taler for at det her er samme fartøi som er opført flere ganger. Det vilde da også være eiendommelig å bruke det samme navn på så mange fartøier til samme tid. Sannsynligvis er det galleien som har hett „Lindormen" og den gikk ut av flåten i 1710 (se Garde). Men „Ormen" blev som tidligere påvist ikke ferdig før høsten 1711. At den het „Ormen" og ikke „Lindormen" fremgår bl. a. med sikkerhet av Wessels senere citerte skrivelser, hvor han selv benytter betegnelsen.

Den danske generalstab sier på den annen side ,at Garde i sine efterretninger feilaktig kaller „Ormen" for „Lindormen". Den angir samtidig at „Ormen" inngikk i flåten 1711. Men når nu Garde i sin generalliste angir, at snauen „Lindormen" har eksistert fra 1700, så stemmer jo heller ikke dette.

„Ormen" og „Lindormen" har vært to forskjellige fartøier. „Lindormen", en gallei, er gått ut av flåten i 1710, og „Ormen", en snau, er kommet inn i flåten i 1711 og forlist i 1714. Hvad Garde i teksten har anført om „Ormen" har han øiensynlig tatt fra Rothe og har så uten videre kalt fartøiet „Lindormen" istedetfor „Ormen", hvad der forsåvidt dekkes av generalstabens uttalelse.

[1]) Garde II pag. 7.
[2]) Garde II pag. 121.
[3]) Garde IV pag. 580.

Digitized by Google

Men denne villrede i betegnelsene har hos danske forfattere helt til den seneste tid ført til den merkelige opfatning, at „Ormen" ikke har tilhørt flåten, at den altså har vært kaper, og i konsekvens hermed har da disse forfattere utstyrt Wessel med benevnelser som „kaperkaptein", „partigjenger", „korsar" m. v. Dette er ganske feilaktig. „Ormen" har aldri vært kaper og Wessel har aldri vært „kaperkaptein". Det motsatte er derimot tilfelle; Wessels opgave som chef på „Ormen" har vært å beskytte den norske handel, å konvoyere fartøier mellem Danmark og Norge, å jage de små svenske kapere; hertil kom som en særskilt tjeneste underretningstjenesten på den svenske kyst, som et ledd i Løvendals og Hausmanns disposisjoner.

Dette fremgår jo allerede av Gardes ovenfor nevnte anførsel om, at der istedetfor „Ormen" skal stå „Lindormen". Garde er altså fullt på det rene med at Wessels fartøi tilhører flåten. Den danske generalstab er da heller ikke i tvil herom. Forholdet fremgår videre med all ønskelig tydelighet av Wessels senere citerte skrivelser fra denne tid. Og skulde der ennu ønskes yderligere bevismateriale, så kan der henvises til den tidligere omtalte protokoll for gjennemgang av Wessels regnskaper på „Ormen", opsatt av revisjonen efter hans død[1]). En sådan revisjon kunde vel vanskelig ha foregått likeoverfor en kaper. —

Den svenske handel og skibsfart var fra 1710 av praktisk talt ophørt[2]). Den norske sjøstyrke behersket stort sett Nordsjøen. Der var således litet å gjøre for de norske og danske kapere, men desto mere for de svenske, der med basis i Bohuslenkysten og Göteborg hadde et rikt virkefelt mot mellemrikshandelen Danmark og Norge imellem og mot den utstrakte handel på Østersjøen og Danmark.

Der utrustedes dog også kapere i Norge. Som nevnt under Jan Wessel hadde denne sammen med kommercеråd Anders Schøller og andre i Trondhjem fått tillatelse til å drive kaperi med skibet „Den vaagende Trane" ført av Tordenskiolds bror, Jan Wessel d. y., dikteren Herman Wessels bestefar. Tordenskiold selv eiet under krigen flere fartøier, hvormed han drev handel og skibsfart, men som også i forholdenes medfør var bestykket, hvorfor de også leilighetsvis optrådte som kapere. Her var øiensynlig mere å gjøre som svensk enn som norsk kaper. Og kaperinstitusjonen var aldri populær i Norge. At også orlogsfartøier drev guerre de cours er en selvfølge; men de blev ikke derfor kapere.

[1]) Finnes i Videnskapenes Selskap i Trondhjem.

[2]) Se C. Adelskiöld: Karl XII och Svenskarne II.

Digitized by Google

Det svenske kapervesen antok under krigens gang former, der ikke var avgjort smigrende for dem der hadde ansvaret for dets organisasjon og arbeidsmetode. Gjennem sitt „Kaperistadga", utstedt i 1715, innbød Carl XII „hvar och en, eho det vara månde, hederlig karl eller motsatsen, äfven af utländsk börd, att, under den svenska konnungens hägn, idka kaperi på hafvet mot alla fartyg, hvilka voro destinerade till eller ifrån, af Sveriges fiender eröfrade städer utmed Östersjöns kuster"[1]).

Da sjømaktene gjorde forestillinger i anledning av disse bestemmelser og uforbeholdent betegnet foreteelsen som priviligert sjørøveri, svarte Karl XII med 23 nye paragrafer, hvori bl. a. bestemtes, at „allt gods, äfven neutralt, skulle vara confiscabelt", hvorhos det yderligere understrektes at „kaparne skulle stå under wår specielle Protection och Hägn". England som på grunn av disse kaperier allerede hadde lidt et tap på over 1,200,000 rdl., truet med å øve repressalier, men fikk kun til svar, at i bestemmelsene om kaperiene kunde ingen forandring foretas og at „han, om England fullföljde sitt hot, ämnade låta en svensk här infalle i Hannover (som jo tilhørte kongen av England) samt med svenska trupper understödja den Stuartske tronpretendenten"[2]). Denne siste trussel har interesse ved bedømmelsen av Karl XII's maritime strategi, og vil senere bli behandlet.

Men en så vidtgående frihet på sjørøveriets område, som dette Karl XII's kaperreglement tilsa, måtte naturligvis trekke alt utskudd som fantes på sjøen, likegyldig hvilken nasjonalitet det tilhørte, til Nordsjøen og Østersjøen. Det svenske kaperreglement skilte sig også forsåvidt fra de andre krigførende landes, som kaperne beholdt deres „välfångna egendom utan nogon den ringaste Avgift til Kungl. Maj.t eller publicum".

Følgen av dette blev nu at de professionelle sjørøvere, som forla sitt virkefelt til Nord- og Østersjøen under Karl XII's høie beskyttelse, intetsomhelst hensyn tok til, om de plyndrede fartøier var svensk eller av hvilkensomhelst annen nasjonalitet. På sjørøvermaner utviskedes ethvert levende vidne der kunde volde ubehageligheter.

Verst beryktet av alle kapere var engelskmannen Norcross, en fullblods sjørøvertype[3]). Han hadde flakket jorden rundt og var i sitt hjemland blitt dømt til døden for sjørøveri, men det lyktes ham å komme over til Göteborg, hvor han fikk en kaper å føre. Hvem han

[1]) C. Adelskiöld: Karl XII och Svenskarne II.

[2]) Fryxell: Karl XII's historia.

[3]) Se Grimberg: Svenska Folkets underbara Öden.

kom over plyndret han. Om han var svensk eller utlending var likegyldig. Til og med en kurer til Karl XII blev fratatt alt hvad han eiet helt til klærne på kroppen, således at mannen måtte låne sig frem. I begynnelsen av 1718 blev Norcross opbragt av Tordenskiold og innsatt i fengsel. Det lykkedes ham imidlertid å rømme og han fortsatte derpå sitt gamle virke. Men hans grenseløse hensynsløshet i optreden blev endelig formeget, selv for de svenske myndigheter, og han blev innesperret på Ny Elfsborg. Han dømtes til døden, men rømte atter.

Et par år derefter dukket han op i Paris og opnådde den svenske regjerings benådning. Men danskene, som ikke hadde glemt hans sjørøvermeriter, satte ham atter fast. Atter rømte han. Innfangedes så i Hamburg, men rømte igjen. Da han atter pågrepes blev han satt i jern og innesperret i et bur av svære ekestokker. Her sat den beryktede sjørøver i over 15 år og fremvistes for besøkende som et vilt dyr. På den danske dronnings forbønn blev han løslatt av buret i 1742, men holdtes dog i fengsel inntil sin død, 70 år gammel.

Det svenske kapervesen i Nordsjøen var oprindelig kommet i stand efter initiativ av Göteborgs magistrat. Efterhvert som det viste sig at forretningen var lønnsom, satte den formuende göteborgske kjøpmannsstand sine penger inn i foretagendet. Men egentlig fast rederimessig organisasjon fikk dog foretagendet først gjennem Lars Gathe, en eventyrer av store dimensjoner. Ikke mindre enn 37[1]) bevebnede fartøier utrustet denne storreder under krigen, men derav blev riktignok 28 opbragt av nordmenn og dansker. Adelsköld sier at det med bestemthet er påstått at den svenske sjøfart og utenrikshandel har lidt større tap og forstyrrelse gjennem den ilde beryktede „Lasse i Gatan", „Kaparkungen", enn gjennem alle øvrige kapere tilsammen.

Det var denne mann Karl XII utnevnte til kommandør i marinen og endog ophøiet i adelsstanden under navnet Gathenhielm. Men den merkeligste foreteelse under dette svenske kapervesen, en foreteelse som visstnok er enestående i verdens sjøkrigshistorie, er dog Karl XII's handlemåte, da han utlånte til det private kaperrederi fregatter av Göteborgeskadren. Dette fremgår med all ønskelig tydelighet av kongens egenhendige brev av 31te januar 1716 til viceadmiral Lewenhaupt[2]).

Det synes å måtte være en særegen måte å administrere et lands sjøstridskrefter på under en krig, å låne materiellet ut til private kor-

[1]) Adelsköld sier 50.

[2]) Carlson: Carl XII's egenhändiga bref.

Digitized by Google

porasjoner der har som formål å drive sjørøveri, der til og med i stor utstrekning går ut over Sveriges egen handel og skibsfart. På denne måte opstod den for Sverige særegne betegnelse „kaperfregatt".

„Lasse i Gatan" døde den 25de april 1718, altså før Karl XII, — „hvilket nog var hans lycka," sier Adelsköld, „ty om han öfverlevat sin herre och gynnare hade han alldeles säkert fått mindre trefligt....". Han og hans hustru ligger begravet i to for det danske kongehus' regning i Rom forarbeidede marmorsarkofager, som han var kommet over for en „rampris", kort før fartøiet ved et tilfelle gikk tilbunns[1]).

Grimberg sier at det ikke har lykkes å tilveiebringe et eneste bevis for at Gatenhielm selv har vært med i noensomhelst trefning tilsjøs. Dette bestyrkes også gjennem hans adelspatent, hvor der ikke nevnes et ord om hans bedrifter i så henseende. Det er altså hans fortjenester som forretningsmann, som kaperreder, som organisator og leder av de tvilsomme eksistenser, der rekrutterte det svenske kapervesen, som har gjort Lars Gathenhielm så berømt, eller om man vil beryktet[2]).

Enten man nu anskuer Gathenhielm fra Adelskölds eller Grimbergs synspunkt så kommer Hammarskölds[3]) fremstilling av mannen i et eiendommelig lys. Det er vanskelig med Hammarsköld i Tordenskiolds breve å finne noen beundrende omtale av Gathenhielm. Det måtte da være at han tittulerer mannen „kommandør". Men at der i denne blotte og bare betegnelse skulde ligge en beundring av „denne märkvärdiga korsars häpnadsväckande djärfhet, skicklighet och förslagenhet", det er dog vanskelig å se. Og når Hammarsköld i denne sjørøverreder ser en med Tordenskiold beslektet natur, der, hvis han tidligere var blitt opdaget av Karl XII, vilde ha blitt en Sveriges Tordenskiold, da må der med støtte i hans egne landsmenns fremstilling av saken protesteres.

Det er likeoverfor dette kapervesen snauene og dermed også „Ormen" hadde sin opgave. Det var viceadmiral Sehested som først fikk ideen til denne organisasjon. I 1711 da han som chef for den norske sjøstyrke skal samvirke med Løvendal under diversjonen mot Bohuslen, skriver han fra linjeskibet „Havfruen" i Larvik den 4de juli[4]) til Løvendal og sier, at han har opdaget „en Dunquercer Tømmermand udi Langesund, som vil paatage sig udi Hast at bygge slige Fartøier,

[1]) Adelsköld.
[2]) Se i det hele tatt Adelsköld.
[3]) Hammarsköld: Tordenskiold och Svenskarne.
[4]) N. Riksarkiv.

Digitized by Google

som vi sickerlig har fornøden baadi i de svenske Hafne saa og under Jylland for en ringe pris. Naar vi havde en 6 à 7 Støcker af dem kunde man dermed gjøre Hs. Maj. mere Tjeneste end med alle Fregatterne. Jeg mener man nok fik dem færdige om 3 à 4 uger — saa stod der Raad til at rense Søen af alt det svenske Skarn."

Under 6te juli s. a. skriver da Løvendal til General-Commissariatet[1]) og tilkjennegir at han har „resolveret af disse smaa fartøig at lade bygge 6 à 7 stykker, da jeg ved dem og fregatterne formeener at holde Søen ganske Reen for de Svenske Smaa Capere, som tilføyer undersaatterne her dend meste Skade." Dermed må all tale om Tordenskiold som kaper for alltid være begravet.

Snauen „Ormen" var et tomastet, skværrigget fartøi[2]) med 2 ræer og stang på hver mast, utstyrt med læseilsbommer og utlegger til klyveren. Fartøiet var 36 fot langt, 13 fot bredt og hadde et dypgående av 7 fot. Det var dessuten forsynt med 28 årer. Besetningen var 46 mann foruten officerer. Bestykningen er noe variabel og i høi grad uensartet. Ifølge artilleriregnskapet utgjorde den en tid 1 4-punding, 2 2-pundinger og 1 1-punding, alle av jern. Wessel sier dog selv i sin skrivelse av 16de mars 1712 til kongen at fartøiet førte 5 kanoner. Dertil kom 36 geværer, 15 par pistoler og 19 huggerter. I skrivelse av 23de september ber han Løvendal om å få 7 kanoner, derav en 4-punding av metall, men det synes ikke som om han har fått dette igjennem.

I ovennevnte revisjonsprotokoll henvises stadig til fartøiets journal, „indbunden udi graat Carduspapir, som ei er gjennemtrukken, forseiglet eller underskreven". Da skibsjournalene tidligere var ført på løse blade, var der under 23de mars 1711 utgått en bestemmelse om, at der for fremtiden skulde medgis de kongelige skibe gjennemdragne journaler og protokoller, som var forseglet av admiralitetet[3]). I revisjonsprotokollen anføres, at grunnen til at løitnant Wessels journal ikke er utstyrt som foreskrevet er den, at han så lenge han var chef på „Ormen" har ligget på kryss med denne og ikke vært i Kjøbenhavn. Han har således ikke vært istand til å få den befalte formalitet iakttatt, og der antydes forslag om at man allikevel skal godta den som fullgodt dokument. Journalen er såvidt vites ikke bevart, da den var beroende i stervboets papirer. Imidlertid henvises der i revisjonsprotokollen så ofte til denne journal, at man ialfall får noen holdepunkter til fremstilling av toktet.

1) Slotslovens arkiv. N. Riksarkiv.

2) Se revisjonsprotokollen.

3) Garde II.

Digitized by Google

De tidligere nevnte folk av Trondhjems hvervning gikk fra 1ste september igang med ekviperingsarbeidet på „Ormen". Men først den 9de overtar Wessel fartøiet av Jørgen Pedersen og kvitterer for det med alt tilbehør. Og ført den 15de tendes kjøkkenet, hvorav altså følger at Wessel først denne dag heiser sitt kommandotegn ombord. Han har imidlertid allerede på forhånd vært ute og seilt med fartøiet. Av lodsregnskapet sees at han allerede 10de september har seilt til Larvik for å proviantere, og den 12te heter det at han er „gaaen ud fra Laurvig med livsfare, formedels ingen lods var at bekomme, endskjønt der blev skudt skud paa skud efter lods". Han hadde foreløbig ikke annet enn geværer å skyte med og i den sterke storm hadde det øiensynlig nær gått galt. Han kom dog velbeholden inn til Langesund uten lods.

Den 16de september, dagen efter kommandoens heisning, går han ut fra Langesund og inn til Stavern i meget hårdt vær. Den 17de og 18de forsøker han å komme ut herfra, men må vende ved Svenør. Først den 19de lykkes det ham å komme ut og legge over til Koster, hvor kommandørkaptein Knoff med sin eskadre er liggende i samarbeide med Løvendal i hans diversjon mot Bohuslen.

Av Knoffs skrivelse til Løvendal[1]) fremgår, at Wessel er meget misfornøiet med sin besetning, der øiensynlig består av fiskere, mens han vil ha matroser. Knoff lar ham få besetningen på „Slesvig"s båt med løitnant Koch[2]) i spissen. Den 20de blir han sendt av Knoff til Fredrikstad med breve til Løvendal. Da han efter Løvendals ordre skal gå til Fredrikshald blir han ved Sponviken skanse anropt med ordre om å ankre. Da han praier tilbake at han ikke kan ankre på 100 fv. vann og at han seiler med breve til general Løvendal, blir han beskutt med den følge at endel årer og annet materiell blir ødelagt, likesom 2 mann blir såret. Wessel gikk da iland og foreviste sine breve og fikk det svar, at man hadde antatt ham for svensk. Men dette er jo foreteelser som inntreffer også i våre dager, hvor kystartilleri og flåte ikke kjenner og forstår hinannen.

Av Løvendal får nu Wessel beskjed om å henvende sig til schoutbynacht Nybour[3]) angående snauens utrustning og bemanning.

Den 28de skriver han til Løvendal og foreslår, om nådige herre det behager, at snauens navn blir „Løvendals Gallei" således som han har sagt til justisråd Mercher. Ammunisjon og annet gods får han nu *Brev nr. 6*

[1]) Av 19de septbr. 1711. N. Riksarkiv.

[2]) Øiensynlig underløitnant Mathias Johansen Kock, utnevnt 1700. Se Garde. Han fulgte Wessel senere såvel på „Løvendals Gallei" som på „Hvide Ørn".

[3]) Chef for galleieskadren.

Digitized by Google

fra de oplagte galleier, men schoutbynachten vil ikke la ham få en metallkanon istedetfor en jernkanon og han vet ikke om dette er den nådige herres vilje. Det samme gjelder også 6 andre kanoner som godt kan tas fra de oplagte galleier og han lever i det håp at nådige herre vil la ham få dem. Der er heller ikke utsikt til å få noen „balber", og kunde han bare få noe plaster med sig, så skulde han greie sig foruten. Forøvrig skal han alltid efterstrebe i alle mulige måter å fullkommengjøre hans excellences nådige vilje som en rettskaffen sjømann og soldat og håper næst Guds bistand med tiden å få en bedre fregatt å kommandere.

Wessels forslag om å kalle snauen „Løvendals Gallei" blev altså ikke fulgt denne gang. Baronen har vel funnet fartøiet for litet til et så stort navn. Tidligere har det vært på tale å kalle den „Østern", hvilket fremgår av en skrivelse av 11te september fra Wessel til proviantforvalter Resen. Den 26de sees ialfall fartøiet å hete „Ormen".

Wessel fremholder altså i brevet at der ikke finnes noen „balber" (barber, sårlæge, feltskjær), men han skal nok greie sig foruten, hvis han bare får med sig noe plaster(!). Dette kan jo tas som en bekreftelse på at han i Trondhjem har vært i barberlære. Hans erfaring på området synes å sette ham istand til, utstyrt med et plaster, å møte enhver kirurgisk situasjon. Det skulde vise sig at han heri tok feil.

Og den første anledning griper han til å fremholde, at denne snau er et alt for litet fartøi for en mann som han.

I Fredrikstad kjører han hele sitt oprinnelige mannskap, 44 mann, der utelukkende består av Lofotværinger, iland eller til galleiene. Av rullene sees, at han i disse dager bytter og bytter mannskap. Fra fregattene „Leoparden" og „Snarensvend" prøver han stadig folk inntil han endelig er tilfreds. Av det nye mannskap er det fremdeles Trondhjems hvervning som er i overvekt, men forøvrig er hele Norge representert, opblandet med de merkeligste sailors som for eksempel Joseph Polidarin von Genua.

Den 29de synes han å ha fått både sin bestykning og sin besetning iorden og forlater da Fredrikstad. Rothe, som øiensnylig har hatt „Ormen"s journal til støtte for sin fremstilling, anfører at Wessel av Løvendal hadde ordre til å holde sig ved den svenske kyst for å søke oplysning om den svenske flåtes bevegelser, hvorhos han kunde opbringe de fiendtlige fartøier, han måtte se sig istand til å erobre. Den 1ste oktober rekognoserer han farvannet ved Koster uten å opleve noe av betydning og legger derfor over til Fladstrand, hvor han ankommer den 3dje. Av revisjonsprotokollen fremgår, at han den 6te loverer sig

Digitized by Google

ut fra Fladstrand i en frisk kuling og hul sjø, hvorunder han fikk den ene sides åredavider brukket ned så han mistet 14 årer.

Efter Rothe krysser han nu i Kattegatt, snart under svenskekysten, snart mellem Læsø og Anholt[1]), snart ved Skagen og snart under den norske kyst. Dette siste kan kontrolleres, idet han den 10de løper inn til Stavern i hårdt vær, den 12te er han i Larvik og får sig nye årer, den 18de løper han ut fra Stavern og den 20de kjølhaler han „Ormen"; den 23de løper han ut med en koffardiflåte fra Langesund. Denne flåte bestod av hele 80 skibe, hvoriblandt „Fredericus Quartus", hans egen ostindiafarer. Bedekningen bestod av linjeskibene „Neptunus", „Gyldenløve" og „Ditmarsken", fregattene „Snarensvend", „Flyvende Fisk" og „Flyvende Dragon" samt snauen „Ormen". Men i næsten hele november måned er han borte fra den norske kyst. Ifølge Rothe sendes han den 2nen november med breve fra Løvendal til generalløitnant Rodsteen i Aalborg, hvor han blev opholdt med å assistere med ordningen av en transport. Dette kan kontrolleres ved at han i Aalborg den 14de november mottok ferske provisjoner av amtsforvalter Tyge Thomsen. Den 20de deltar han med linjeskibene „Neptunus" og „Ditmarsken" og fregatten „Flyvende Dragon" i konvoyering[2]) av over 50 skibe fra Fladstrand. Den 23de løper han inn til Stavern, hvorfra han samme dag skriver til Løvendal, hvorav også *Brev nr. 7*
kan sees at han har vært optatt med å ordne med transporten og at han har måttet seile fra et skib med Løvendals hester. Han håper næst Guds hjelp med første gode vind å kunne fortsette sin reise til Hals og siden med en dørstående vind å konvoyere baronens skib direkte til Kristiania. Han ber videre om at nådige herre vil ha den nåde for ham å la ham få kommandoen på fregatten „Den flyvende Fisk", hvis chef Viereg skal overgå til „Packan", eller om dette ikke kan la sig gjøre at han da ialfall må få den annen snau, som er under bygning og som er 2 fot lenger enn „Ormen" og som muligens er bedre skikket til å holde sjøen i de tilstundende vinterdage. Han lever i det håp at nådige herre er ham behjelpelig heri og han skal alltid av yderste formue og største flid strebe efter å fullkommengjøre nådige herres vilje til Hans Kongl. Majts. tjeneste, således at han med tiden kan håpe å vinne hans nåde.

Imidlertid skriver han også samme dag et brev til slotsloven, og *Brev nr. 8*
det ser ut som det i det berørte forhold har påskyndet hans avseiling

[1]) Stadfestet ved hans skrivelse av 23de november til slotsloven, se senere.

[2]) Kapt. Brandt på linjeskibet „Neptunus" til Løvendal 22de november 1711. N. Riksarkiv.

Digitized by Google

til Norge. Han hadde i Langesund efter Løvendals ordre fått utbetalt 300 rdl. til lønning og kostpenger for besetningen. Til Slotsloven sier han at pengene er mottatt og at ruller og beregning vil bli innsendt. Han hadde imidlertid fått høre, at ltn. Gynthelberg overfor Slotsloven skulde ha innberettet at han (Wessel) skulde ha mottatt noen penger for Gynthelberg og at han så skulde være bortseilt med dem. Wessel sier nu at dette er formastelig skrevet av den som har innmeldt det. Men årsaken er en ganske annen og sømmer sig ikke for dem som har gitt sig av med den. Man kan dog presumere hvad hensikten har vært, da det uti Langesund var spargeret at Wessel med skib og folk skulde vært gått under på sitt krysstokt mellem Anholt og Læsø i den hårde storm for en tid siden. Skulde Slotsloven nu finne å ha noen pretensjoner imot ham på dette område så er han klar til å eksplisere sig som rett og ansvarlig er. Han lever og i det håp at han ikke skal ha underkastet sig de høie herrers sincere dom over slike bedrifter som for en officer ikke er anståelig, men han skal til sin død av yderste kraft gjøre sin flid for å kompartere sig i sin fait, således som det av en officer og soldat kan utkreves.

Foranledningen til Wessels skarpe uttalelse var den, at Gynthelberg som chef for fregatten „Münden" i skrivelse av 26de oktober 1711 til general Hausmann hadde anklaget Wessel for å ha seilt avgårde med 2 måneders kostpenger, som Gynthelberg hadde gitt Wessel i kommisjon å innkreve hos toller Grønvold i Larvik. Wessel insinuerer altså at Gynthelberg, i den tro at Wessel er gått ned med snauen, innmelder ikke å ha mottatt pengene, tiltrods for at han hadde fått dem. Slotsloven henviser sakens avgjørelse, som et personlig mellemværende, til partene selv. Hvad dette har resultert i kan ikke sees. Gynthelberg deltok i 1719 i blokaden av Göteborg under Tordenskiold og var da fremdeles fregattchef.

Wessel blev nu liggende i Stavern og vente på ordre.

Brev nr. 9 Den 2nen desember skriver han igjen til Slotsloven og avgir regnskap for de mottatte penger. Han anfører videre at de andre sjøløitnanter (som er fartøischefer) nyter kostpenger som kapteiner, nemlig 16 rdl. måneden.

Såvel her som tidligere taler han flott om „min lieutenant". Det lyder litt underlig all den stund han selv var en 21-årig, nettop utsprungen underløitnant, mens „min lieutnant" hadde båret løitnantstitlen i hele 11 år. Og kapteins kostpenger vil han ha.

Den 5te desember løper han ut fra Stavern og seiler over til Hals hvor han henter det skib som har Løvendals og Rodsteens hester inne.

Digitized by Google

Med dette fartøi kommer han den 13de desember inn til Tronviken, men forlater dette sted den 16de og seiler til Larvik, hvor hestene debarkeres. Den 19de er han i Stavern med transportskibet og forlater dette sted den 22de med svenske fanger, innlastet på transportskibet, for å seile til Kristiania, hvor han ankommer den 23de[1]). Her ligger han i julen og avseiler igjen den 28de, men søker havn i Larkollen den 29de, hvorfra han seiler ut den 30te desember, og må samme dag på grunn av overhendig vær gå inn til Sandøsund. Nyttårsaften kommer han sig atter ut og løper inn til Larvik samme dag.

Rothe sier, at Wessel i Kristiania fikk ordre av Løvendal til å overta kommandoen på snauen „Østern", der senere fikk navnet „Mercurius". Dette var den annen av de snauer som Jørgen Pedersen hadde bygget og som Wessel i sin skrivelse av 23de november hadde bedt om å få føre, da den var 2 fot lenger enn „Ormen". Det sees imidlertid av Slotslovens papirer, at denne snau den 12te desember var under kommando av Wessels løitnant J. Kock; men dette kan jo ha vært under utrustningen. Den 25de tilbakekalles imidlertid denne ordre, av hvilken grunn kan ikke sees; men det er jo ikke utenkelig at han kan være blitt lovet en av de fregatter som stod på stabelen hos Jørgen Pedersen i Langesund. Rothe gjør opmerksom på at han er i besiddelse av disse ordrer, men finner det ikke nødvendig å gjengi dem. Hans fremstilling må derfor ansees som riktig.

Det må være under dette ophold i Kristiania at Wessel har hatt sitt sammenstøt med den bekjente bohuslening D r a k e n b e r g, der nådde den høie alder av 146 år, efter å ha oplevet 7 danske konger og tjent i krig under 3 av dem. Drakenberg var på denne tid 85 år og var nettop kommet hjem efter et 15 års slaveri i Tyrkiet. Han fikk ansettelse som kvartermester på den norske galleiflåte under capitainløitnant Pahl[2]). I denne hans tjeneste hendte det at han med en båt „Jægeren" sammen med 4 mann blev sendt fra Fredrikshald til Kristiania efter penger. Løitnant Wessel stod i et bislag, og da Drakenberg og hans følge ikke lettet på hatten for ham som officer, sprang han frem og ga Drakenberg noen slag med sin kårde. Men Drakenberg, der trods sine 85 år ennu var en usedvanlig kraftig kar og dertil var kjent for sin hidsighet, river kården fra Wessel og kaster den over

[1]) Rothe sier feilaktig 22de.

[2]) „Den ældgamle nordmand, Christian Jacobsen Drakenbergs levnedsbeskrivelse og liigprædiken". Viborg 1774. På grunnlag av optegnelser foretatt efter foranledning av generaladmiralløitnant Danneskiold-Samsø. Drakenberg opgis selv å ha fortalt historien om sammenstøtet med Tordenskiold.

Digitized by Google

huset. Han blev øieblikkelig arrestert og satt i bøien på „Ormen", men løslatt efter en times forløp, da han var i kongens erinde. Hvis denne historie er sann — den er som anført fortalt av Drakenberg — så må den ha hendt ved denne leilighet, da „Ormen" i den tid Wessel førte den ikke oftere var i Kristiania.

I Larvik blev imidlertid Wessel ikke liggende lenge. Allerede næste dag, 1ste nyttårsdag, løp han ut i Nordsjøen med sitt lille fartøi i en frisk kuling. Førenn jeg imidlertid går videre i fremstillingen, er det nødvendig å gi en kort oversikt over de krigførendes planer for året 1712.

ÅRET 1712

Året 1711 var altså utløpet med meget litet tilfredsstillende resultater for de allierte. Sehested var blitt kalt ned fra de norske farvann, hvorved Løvendals diversjon mot Bohuslen blev hengende i luften og måtte opgis. Det hadde ikke lykkes å innta Rügen og Stralsund, vesentlig på grunn av at den danske artilleritransport ikke kom frem. Tvertimot var såvel Stralsund som Wismar blitt undsatt fra Sverige gjennem hele to transporter. Og alt dette hadde inntruffet fordi den danske flåte under Gyldenløve ikke hadde kunnet løse sin opgave.

Spørsmålet var nu hvorledes sakerne skulde gripes an i det nye år. Man var straks på det rene med å fortsette operasjonene på det sekundære krigsteater i Nordtyskland. Også for dette år var imidlertid Frederik IV stemt for en diversjon fra Norge under Løvendals anførsel. Denne hadde i et brev av 26de septbr. 1711 til grev Danneskjøld-Laurvig[1]), efter at han var kommet tilbake fra felttoget til Bohuslen, bl. a. skrevet følgende: „Jeg arbeider paa at fylde mine magasiner og samle penge til den næste Campagne, og hvis man vil høre paa mig, skal det være paa denne side i Norden, vi skal bringe Svenskerne til at slutte fred, mere end nogen aner." Kongen slog imidlertid pludselig om og bestemte at der skulde „ageres defensivt" i Norge og man hadde ikke bruk for Løvendal, som således gikk over i sin høie embedsstilling ved det sachsisk-polske hoff. Og dermed forlot denne fremragende mann definitivt sin høie stilling i Norge, til stor skade for dette land og sikkert for rikene i det hele. At kongen pludselig skiftet sinn

[1]) Se v. Munthe af Morgenstierne: Waldemar Løvendal og hans familie. Personalhist. Tidsskrift R. 8, B. 2.

Digitized by Google

og opga felttoget mot Sverige, således som foreslått av Løvendal, hadde ifølge koncelliråd Deichmanns efterlatte papirer[1]) sin grunn deri, at denne (Løvendal) skulde ha vakt kongens fortrydelse ved å søke ham — ikke som kongen vilde i Holstein — men „da han (Løvendal) mente det presserte tog han direkte til kongen, som var i Jylland hos fyrstinden (Anna Sophie Reventlow), men ei skøttede om, at nogen forstyrrede ham i hans divertissement."

Om detaljene vedrørerende operasjonene i Nordtyskland blev man ikke enig før man nærmet sig høsten. Danmark fikk som særopgave å erobre stift Bremen, en opgave der øiensynlig ikke har budt på store vanskeligheter uten forsåvidt som dens iverksettelse blev i vesentlig grad forsinket, da kongen var optatt med sitt elskovseventyr der stillet sig hindrende iveien for utøvelsen av regjeringshandlinger. Ofret var som ovenfor nevnt den unge komtesse Anna Sophie Reventlow, der efter alle romantikkens regler blev bortført og gjort til „medhustru". Da den verste brus var undavgjort på dette område blev felttoget satt igang og den eneste festning Stade inntatt efter regulær beleiring efter alle kunstens regler[2]).

På hovedoperasjonsteatret skulde Danmark atter skaffe beleiringsartilleriet frem. Det skulde videre besette Binnenwasser — farvannet mellem Rügen og Stralsund — hvorved erobringen av Rügen skulde muliggjøres, og videre skulde det hevde herredømmet i Østersjøen, således at Sverige ikke kunde få bragt forsterkninger frem fra moderlandet. Stralsund og Rügen måtte da falle og så kom turen til Wismar og Stettin og dermed hadde man fått fingrene i de kompensasjonsmidler der skulde benyttes under fredsslutningen. Ved denne måtte Danmark-Norge ha så meget av sine tapte provinser tilbake, at man fikk fri forbindelse med Norge; Carlscrona skulde ødelegges og resten av Skåne og Blekinge kunde overlates til Gottorpene, mot at disse til gjengjeld avstod sin besiddelse i hertugdømmene til Danmark[2]).

Men Sverige — eller rettere sagt Karl XII — ga de allierte intet efter i retning av store planer. Stenbock skulde med en svensk hær sette over Østersjøen og i Polen støte til sin konge, der skulde komme i spissen for en tyrkisk hær, og så skulde det for alvor gå løs. Her var altså ikke tale om en leilighetsvis undsetning av de hårdt betrengte svenske faste punkter på den annen side av Østersjøen. Her gjaldt det

[1]) Se v. Munthe av Morgenstierne: Waldemar Løvendal og hans familie. Personalhist. Tidsskrift R. 8, B. 2.

[2]) Den danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

operative foretagender i stor stil i Nordtyskland med Sverige som basis. Vi er dermed inne på maritim strategi av stor interesse. Over Nordens Middelhav skulde Stenbock føre sine tropper over til Nordtysklands kjøttgryter og i det drama som her skulde oprulles, fikk Gyldenløve Nelsons rolle. Dette blir da årets hovedbegivenhet, og vi skal, når tiden er inne dertil, seile ned med Peter Wessel for å følge utviklingen på nært hold.

Men også i Nordsjøen hadde flåten sin opgave, og den irettelegges best ved å følge Wessel videre på hans bane. I det hele tatt er der fra nu av ingen hendelse av betydning tilsjøs — i Nordsjøen eller i Østersjøen — uten at Peter Wessel er med, og fra nu av er derfor Wessels historie og Nordens historie nøie knyttet sammen.

Da viceadmiral Sehested i august 1711 var blitt kalt ned til Danmark overtok, som tidligere berørt, kommandørkaptein Knoff kommandoen over de gjenværende fartøier av den norske sjøstyrke. Da dette imidlertid synes å ha vært flaggofficers kommando, blev schoutbynacht D. J. Wilster i oktober måned beordret som kommanderende admiral i Norsdjøen. Wilster får attest for å ha vært „trættekjær, ræsonnerende, lidet energisk og illoyal"[1]). Den 25de november inntraff han til Stavern på linjeskibet „Prins Carl" efter å ha gjort mange vanskeligheter og forhalet sin reise på enhver optenkelig måte. Han ligger nu i en stadig strid med Slotsloven og generalkommissariatet med stadige klager over fartøienes og besetningenes slette forfatning.

Efter en lang og fortredelig korrespondanse finner Slotsloven å måtte sende en av sine deputerte ned til Stavern og Langesund for å se forholdene på nært hold. Resultatet herav er en innberetning[2]), „hvoraf de høitærede herrer vil fornemme, hvorledes Søofficererne her spænder deres Bue, saasnart de enten hører eller fornemmer, at de skal ud af Havnene og gjøre Kongens Tjeneste."

Wilster på sin side klager over, at han i Norge intet kan få hverken av det ene eller det annet. Proviant til sin egen kahytt må han få fra Aarhus, hvor han har stasjonert sin hustru for å gjøre de nødvendige innkjøp. Han har så meget å gjøre, at tiden ikke tillater å

[1]) Danske generalstab.

[1]) Slotsloven til generalkommissariatet 16de januar 1712.

Digitized by Google

besvare generalløitnant Hausmanns breve, „og skal jeg saa continuere en aatte Dages Tid som jeg det nu nogle Dage har holdt, ikke at faa Mad eller Søvn, da tror jeg vel der kommer en anden at gaa ud i mit Stæd. Enfin, saa længe jeg har Livet skal jeg ufortrøden gjøre min allernaadigste Herres Tjeneste"[1]).

Kritikken over Wilster er visselig berettiget; men man må på den annen side erindre de vanskelige forhold hvorunder han arbeidet. Løvendal hadde visstnok drevet igjennem at der etablertes en egen norsk sjøstyrke på 5 linjeskibe og 8 fregatter. Men man sørget ikke samtidig for å skaffe styrken repli med det nødvendige utstyr for fartøienes reparasjon og vedlikehold. Av Slotslovens korrespondanse med generalkommissariatet sees, at intet av det til fartøiene fornødne kunde skaffes i Norge, hverken av varegods, inventar, proviant, beklædning eller penger. Det eneste skibsverft staten eiet var det i Kristiansand. Dette lå for det første altfor langt borte og for det annet var det kun basert på reparasjon av galleiene. Stavern hadde intet reparasjonsverksted. Det var kun en måtelig befestet havn, ingen „ekvipage". Det eneste man hadde å støtte sig til var den „Dunkerker tømmermand", som Sehested hadde opdaget hos Jørgen Pedersen i Langesund. Dette var altså et privat litet verksted. Dit måtte man ty ved enhver anledning. Men da Jørgen Pedersen ingen penger fikk, sa han ofte stopp, og så stod man der. Wilster hadde således full anledning til å beklage sig, når han fant det formålstjenlig. Men herom var han ikke alene. Det kan i så henseende være på sin plass å henvise til de evige klagemål som lød fra Gyldenløve både i 1710 og 1711, og for ham var forholdene sikkert ulike meget gunstigere enn for Wilster. Og som det vil erindres var heller ikke viceadmiral Rabens tjenestgjøring i Nordsjøen fri for klagemål. Til Wilsters sjømilitære kvalifikasjoner skal jeg senere komme tilbake.

Som nevnt gikk Wessel ut fra Larvik med „Ormen" allerede 1ste januar. Han kom næste dag ned til Fladstrand, hvortil også innkom linjeskibene „Neptunus" og „Ditmarsken", der fortsatte til Kjøbenhavn, hvor de la op. I konvoyen deltok også fregatten „Flyvende Dragon", ført av løitnant P. C. Brun. Han kom efter de øvrige med 24 skibe bestemt for Fladstrand. I tåke passerte konvoyen Skagen, men

[1]) Wilster til Hausmann 24de april 1712.

Digitized by Google

natten til den 4de strandet fregatten og 7 av koffardiskibene på Hirtsholmene. Fregatten blev vrak, men besetning og inventar blev berget.

Wessel lettet og gikk — sannsynligvis efter spesiell ordre mottatt under opholdet i Kristiania — over til Bohuslenskysten til Käringöen. Dette sted, som ligger mellem Marstrand og Lysekil, vil vi stadig støte på i forbindelse med Wessels rekognoseringer på svenskekysten. Han hadde her en gammel mann Olle Erichsen, som inntil sin død bragte Tordenskiold mange verdifulle oplysninger om svenskenes foretagender. Som det vil fremgå av et senere brev tok han ham endog med sig op til Kristiania og fremstillet ham for general Hausmann. Det var mot denne manns vakre døttre han, ifølge Rothe, viste sine „barmhjertighetsgjerninger", som erkjentlighet for farens utviste verdifulle tjenester.

Denne Olle Erichsens svigefulle optreden overfor sitt land ser merkelig ut, sett med våre øine idag. Det samme kan sies om den letthet hvormed Tordenskiold og andre på Bohuslenskysten avhentet svenske lodser og satte dem i flåtens tjeneste. Men man må være opmerksom på, at landet for ikke så lenge siden hadde vært norsk, og dets sprog og sympatier var ennu i stor utstrekning norsk. Herom vidner f. eks. befolkningens motvilje mot å gå i svensk orlogstjeneste, og den bortrømte borger Jens Kiöge fra Strömstad fikk endog mange sjøfolk til å gå til Norge.[1]) Og under Løvendals innfall i landet i 1711 hadde befolkningen støttet de norske patruljer, en sympati som finner uttrykk i de ord som Løvendal tillegger de svenske embedsmenn som forgjeves forsøkte å få bønderne til å forlate hus og hjem når den norske hær nærmet sig: „Gå fan i vold til bror din, normannen!"[1]). Også presteskapet var gjennemgående norsksinnet. Karl XII møtte disse foreteelser med den drastiske bestemmelse, at enhver person som blev tatt tilfange fra dansk eller norsk tjeneste, om han så bare var født i Sverige, skulde skytes, og denne bestemmelse blev på det strengeste overholdt.

Wessel gikk til ankers ved øen og sendte en båt med 20 mann iland for å „spargere". Den eneste beskjed man fikk var at der for tre dage siden var seilt 3 dobbelte chalupper forbi på vei til Malösund. Han lettet anker og seilte efter innenskjærs, hvad der efter kartet å dømme krevet et temmelig godt lokalkjennskap. Han må således ganske utvilsomt ha hatt svensk lods ombord. Da han her intet fant av interesse, gikk han tilbake til Käringö, hvor han ankret for natten.

[1]) Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

Men næste dag tok han like godt skridtet helt ut og seilte helt inn på Göteborgfjorden, helt op til Elfsborg festning, hvor der lå en fregatt. Han må ha stolet ganske godt på sitt fartøis lettseilthet, når han kunde begå noe så uvorrent som dette. Göteborg var jo det verste rede i hele Nordsjøen for lettseilende, godt bevebnede fartøier. Han løp derfor utvilsomt en stor risiko. Helt op til fregatten seilte han, så nær at han kunde telle dens kanoner, og blir liggende der og vente inntil fregatten har fått lettet og begynner å sette seil. Så heiser han kongeflagg og vimpel og skyter tre skarpe skudd, eget løsen, og seiler så avgårde. At han virkelig har vært inne på Elfsborgfjorden under en 18-kanon fregatts kanoner fremgår av hans skrivelse til kongen av 16de mars; og hvor man har anledning til å kontrollere Peter Wessels fremstillinger skal det ialfall ikke kunne sies, at han overdriver situasjonens farlighetsgrad.

Den næste dag legger han over til det østre innløp av Tromøsundet ved Arendal, hvor han sender bud efter en barber for å få kurert 5 av sine matroser der hadde fått hender og føtter forfrosset[1]). Han har altså allikevel ikke kunnet møte enhver situasjon med den erfaring han hadde erhvervet sig i kirurgien og utstyrt kun med noe plaster. Denne situasjon viser forøvrig også, at et såpass litet fartøi med så stor besetning litet egnet sig til å krysse i Nordsjøen midt på vinteren. Bekvemmelighetene ombord og spesielt opvarmningsforholdene må ha vært meget litet tilfredsstillende. Det viste sig da også, at sundhetstilstanden ombord var sådan, at han ikke kunde forfølge et norsk fartøi, hvorpå svenske fanger hadde overmannet besetningen, og hvorom Wessel hadde fått melding. Dette må referere sig til den norske gallei „Christiania", chef løitnant P e t e r B a r k m a n, der var på vei til Kristiania med fanger. Da chefen og endel av besetningen underveis var gått iland i en uthavn, bemektiget fangene sig skibet og førte det med 20 danske og norske matroser til Göteborg. Barkmann blev senere dømt til å arkebuseres[2]).

Den 9de januar løp „Ormen" inn til Langesund, hvor den blev kjølhalet, og usedvanlig streng som denne vinter var, la isen sig så det var ugjørlig å komme ut før i midten av februar. Her benytter han da anledningen til et hovedeftersyn av sitt fartøi. Han sees således å ha fått ny storrå, hvad der ialfall medfører de veldigste skriverier hos

[1]) Revisjonsprotokollen fol. 130 b—131 a.

[2]) Danske generalstabs arbeide. Den deri anførte dato refererer sig sannsynligvis til svensk tidsregning.

Digitized by Google

revisjonen[1]), da man ikke kan påvise, hvorfor den gamle må kasseres.

Den 15de februar var han atter igjen under seil, gikk inn til Stavern og derfra op til Larvik, hvor han hadde beskjed om å avvente baron Løvendals ankomst for å føre ham over til Jylland.

Den 2nen mars ankom baronen, men gikk på grunn av det hårde vær ombord på fregatten „Søridderen" for å seile over Skagerak. „Ormen", „Leoparden", „Flyvende Fisk" og „Mercurius" fulgte med til beskyttelse av baronen og en koffardiflåte. Den 4de må imidlertid flåten ty inn igjen til Larvik for sterk storm og contraire vind[1]). Først den 9de kan de igjen stikke i sjøen og kommer da over til Skagen, hvor Løvendal med sitt følge går over på „Ormen", der i frisk kuling med sne og slud loverte sig op mot vinden fra Skagen på en mil nær Fladstrand. Her sattes Løvendal med følge iland.

Wessel har så fulgt med Løvendal op til Ellinge gård, til adelsmannen, kommandørkaptein, justisråd Jørgen Bille. Denne blev senere Tordenskiolds gode venn og det har vært anført at vennskapet skriver sig fra Billes dage som næstkommanderende ved sjøkadettkompaniet. Dette er imidlertid umulig, da Bille forlot denne stilling allerede 1703 for helt å ofre sig for sin stilling som stor jydsk jorddrott. Øverland hevder imidlertid i en avisartikkel at vanskelighetene ved å forklare Tordenskiolds nære vennskap til den mektige jydske herremann bortfaller når man ser, at han ved denne leilighet kom til Billes herresæte i følge med sin velynder general Løvendal.

Der fortelles forøvrig en anekdote om Tordenskiolds eller Wessels besøk på Ellingegård; tidspunktet for tildragelsen er der uenighet om, men det har ingen betydning. Han gikk altså iland ved Strandby, en mils vei nord for Fladstrand og sannsynligvis det sted hvor han landsatte Løvendal i 1712, hvorfra han måtte leie skyss op til herregården. Idet han nu kjørte ut fra den bondegård, hvor han hadde leiet hesten, tørnet vognen mot et eller annet og veltet både sjømannen og bonden ut i sølen. Bondens hustru, som var vidne til katastrofen, kom til og ba ynkelig om undskyldning for den forvoldte ulykke. Sjømannen og bonden fikk imidlertid snart vognen på rett kjøl igjen og Tordenskiold skal ha sagt til konen: „Det var jeg som sat tilrors, så får jeg vel også ha ansvaret; men nu er hun jo på rett kjøl igjen."

Der eksisterer forøvrig også en annen tradisjon fra Fladstrand,

[1]) Revisjonsprotokollen.

Digitized by Google

eller Fredrikshavn som det nu heter. I et ukeblad[1]) heter det bl. a.: „Frederikshavns eldste bydel „Fiskerklyngen" er berømt for sine maleriske gamle huse, der vilde være herlige motiver for en kunstner. I en av de gamle rønner sies Tordenskiold å ha bodd, mens han holdt utkik over Kattegatt." Det er neppe riktig at Wessel har bodd iland under sitt ophold ved Fladstrand. Han hadde under disse ophold ingen grunn til ikke å bo ombord på sitt fartøi.

Dette var visstnok siste gang Wessel så Løvendal. Som tidligere nevnt hadde ikke kongen oftere bruk for denne fremragende mann og han forlot definitivt Norge for å overta sin stilling som første minister ved det sachsisk-polske hoff. Svært mange ganger var det vel ikke at Wessel i det hele tatt hadde sett Løvendal, men at der hos Tordenskiold gjennem hele livet blev bevart en varm hengivenhet for denne mann, der hadde rakt ham den første hjelpende hånd, det viser bl. a. flere av hans brever og den omstendighet, at Tordenskiold da han i 1720 tiltrådte sin utenlandsreise, hadde bestemt å legge veien om Dresden for å hilse på Løvendal.

At på den annen side Løvendal har sett at der bodde noe usedvanlig i denne unge mann, derom kan der visstnok heller ikke være tvil. Hans skrivelse til Wessel av 12te april 1712 er preget av en viss fortrolig tone og Wessels skrivelse til kongen av 16de mars s. a., hvor han ber om å bli forfremmet, viser også at han med full fortrøstning vil referere til Løvendals opfatning av ham. Rothe anfører da også at Tordenskiold med stor takknemlighet erindret Løvendal og at han ved enhver anledning omtalte ham med erkjentlighet. „Mange kan ennu erindre," sier Rothe, „en glasspokal, som Tordenskiold med største omhu lot ære og bevare, og med hvilken hans gjester stedse, ved de selskaper han holdt, måtte „gjøre beskjed" til kongens, det kongelige herskaps samt Løvendals skål. Denne pokal, som var blitt Tordenskiold forært av Løvendal, var på 2 potter, av fint krystall og meget kostbart utslepet; på den ene side stod baron Løvendals våpen, og på den annen side fregatten „Løvendals Gallei" for fulle seil, hvorfor den også blev kalt „Løvendals pokal". —

Ved sin avreise fra Ellinge gård har Wessel øiensynlig fått Løvendals erklæring om at han med det utstyr „Ormen" hadde ikke kunde legge over til Viksiden. Samme dag, den 12te mars løper han inn til Hals ved Aalborg, hvor han blir liggende helt til 29de og vente på koffardiflåten. Her finner han da tiden inne til å minne kongen

[1]) I „Vore Damer" nr. 17, 1923.

Digitized by Google

om sin eksistens og om at han nu passende burde avansere til premier-
Brev nr. 10 løitnant. I sitt brev av 16de mars sier han, at han alltid har hatt den nåde av Gud, at hans nådige konge har i nåde sett til sin tro knekt, helt ifra den tid han på tokt til Genua, Vestindia, Ostindia og andre steder gjorde sig kapabel til sin konges tjeneste. Men mens han for på Ostindia som styrmann, blev mange av hans kamerater ved kadettkompaniet som var tilstede forfremmet „da Orlogen blef declererit". Efter sitt avansement forleden år til sekondløitnant blev han straks av admiralitetet beordret til Glückstad for å fare med kpt. Rostgaard „for første lieutnant" (næstkommanderende). Av general og baron Løvendal blev han på Viksiden beordret til å annamme „Ormen" og han har med Guds nådige hjelp den hele vinter „våren" på Viksiden og andre steder efter Løvendals ordre. Han har hatt svenske kapere på 18 stk. efter sig ved Ny Elfsborg. Gud vet, viljen var god, men „Ormen" var med sine 5 stykker for svak til å binde an med dem. Han håper næst Guds bistand å nyte noe bedre, så skal han la se sin devoir som hans underdanigste plikt utkrever. Hans underdanige ansøkning er derfor at hans Majt. har den nåde for ham å avansere ham til premierløitnant, „hvelchet ieg vel schal see, dens scharche min Konge til Fornøyelse at betiene".

Den 29de mars løp han ut fra Hals med koffardiflåten og førte den op til Fladstrand, hvor han imidlertid atter blev opholdt, således at han først den 11te april kunde løpe inn til Stavern. Da han forgjeves hadde skutt efter lods gikk han inn uten sådan.

I registraturen for innkomne saker til admiralitetet står, at Wessel i en skrivelse av 6te april 1712 har redegjort for en „qverell" han har hatt med en løitnant Staff. Skrivelsen finnes ikke mere og hvem denne Staff var og hvad qverellen gjaldt kan ikke kontrolleres. Staff må enten ha vært månedsløitnant eller landofficer.

Den 12te april skriver han til generalløitnant Hausmann, som nu
Brev nr. 11 hadde avløst Løvendal som øverstkommanderende i Norge, og utber sig hans ordre. Han anfører, at Løvendals forutsetning hadde vært, at han straks ved sin tilbakekomst til Norge skulde begi sig til Viksiden og hvis Hans Excellence vil stadfeste denne ordre skal han la se sin devoir som en rettskaffen sjømann og soldat. Fra Fladstrand kunde han ikke ha seilt direkte til Vigsiden, da han manglet kompass, styrmann og desligeste, noe Hans Excellence selv hadde anledning til å se da han var med på snauen da denne i sterk kuling, sne og slud loverte sig op fra Skagen med det høie følge, som dog kom lykkelig iland. Han

Digitized by Google

lever i det håp, at Hans Excellence har den nåde for ham, at han lar ham seile til Viksiden i den lyse måned.

Kysten var dengang så slett oplyst, at man måtte benytte sig av månen i en ganske annen utstrekning enn nu; derav uttrykket den lyse måned. Wessel vedla en skrivelse til sig fra Løvendal, hvori denne attesterer at snauen ikke kan gå til Viksiden før den har fått bedre utstyr. Som efterskrift er påført: „Ich Hofe ihm baldt Ein besser fahr zeug zu verschaffen. Adiø".

Den 18de fikk han sin efterlengtede ordre fra Hausmann og så la han ut på sitt siste og merkelige tokt med „Ormen".

Hans lange rapport angående denne ekspedisjon er datert Kråkerø[1]) 26de april og nærværende fremstilling er bygget på den:

Umiddelbart efter mottagelsen av ordren den 18de gikk han seil *Brev nr. 12* fra Stavern og satte kurs for svenskekysten. Den 19de kl. 6 om morgenen braste han op ut for Segelskjærene syd for Koster og skjøt et skudd med svensk flagg i sjau. En båt med lodser kom ut, men holdt sig agtenom fartøiet og vilde ikke legge ombord, da de kjente snauen fra nyttårstider og det under livsstraff var forbudt å lodse noe armert fartøi inn. Han tvang dem imidlertid med gevær til å legge ombord, beholdt to av lodsene hos sig og la straks derpå sydover innenskjærs til Lysekil, hvor han sendte jollen iland for å få nye lodser. Alt folk rømte imidlertid op i bergene med undtagelse av stedets overlods, som blev bragt ombord. Av denne fikk han vite at en svensk kaper „Göta Lejon" på 16 kanoner dagen forut var kommet inn til Gulholmen. „Resolverte ieg i Herrens Nafn med mine folchis samtyche der at henseille og med Eens at klappe hannem ombord," men da de kom til stedet var kaperen for 2 timer siden seilt til Göteborg.

Ved Gulholmen sendte han sin jolle iland for å ta endel matroser som stod derinne. De rømte imidlertid avgårde og den eneste de fikk var en styrmann fra Drammen som de tok efter en hissig jakt både tilsjøs og tillands. 4 rokkebåter, som kom seilende forbi på vei til Göteborg, lastet med malt, bygg og havre, blev tatt. Han arbeidet videre flott en skute og fikk seil til den fra en sjøbod, gjorde den klar og førte ladningen fra de to båter over i den, og lot så disse to båter med de opbragte bønder fare hjem.

Av lodsene og den tagne styrmann har han fått tilforlatelig efterretning om at kaptein Ancharstierna med sin fregatt nylig hadde innbragt to skibe og to galiotter, som han hadde tatt ved Lindesnes. Fre-

[1]) I Hvalerdistriktet.

Digitized by Google

gatten „Packan" var innkommet med 5 skibe som den hadde tatt ved Skagen, og kaperen „Vindhunden" hadde i Beltet tatt 4 fartøier og den norske post på vei til Kjøbenhavn, og spesielt for det siste kupp hadde kaperføreren fåt en god „discretion". Forøvrig arbeidet man natt og dag i Göteborg på utrustning av eskadren og hadde nu 4 linjeskibe på 50 à 46 kanoner seilklare, og med første gode vind skulde de ut på kryss. De resterende linjeskibe og fregatter skulde konvoyere en flåte på 50 skibe til Holland og England. Fra kaperne tas nu alle matroser og det er forbundet med streng straff å beholde noen sådanne. Fra alle prekestoler er oplest ordre om, at skogen ved Uddevalla skal hugges således at veien blir farbar for større troppestyrker, broene skal istandsettes. Tre regimenter dragoner og infanteri har fått ordre til å være marsjklare. Ordren om å marsjere til Carlscrona er tilbakekalt og opfatningen er den at troppetransporten skal foregå til Sjelland istedetfor som tenkt til Pommern. Enhver som kan bære et gevær blir tatt inn.

Fra Gulholmen drog han innenskjærs tilbake til Lysekil medtagende de erobrede fartøier og det var hans mening å gå tilsjøs fra Lysekil. Han blev imidlertid beskutt av dragoner og måtte ankre ved Cornö, syd for Lysekil. Her sendte han jollen ut med bevebnet mannskap for å rekognosere rundt om hvor han lå og tok ennu to rokkebåter lastet med bygg, malt og havre på vei til Göteborg.

I dagbrekningen den 20de lettet han med alle fartøier og stod tilsjøs. Ved Gravene utenfor Kungshamn satte han folk ombord på skuten og rokkebåtene og lot disse seile til Norge. Selv la han sydover langs landet. Ved solens nedgang var han ½ mil ut for Marstrand, hvor han så endel skibe til ankers. Han fortsatte med små seil inn Göteborgfjorden og gikk om natten med jollen inn til Marstrand for å ta ut noen av skibene. Vinden stod imidlertid rett på land, så det lot sig ikke gjøre, og schoutbynachten (Nybour) hadde ikke villet gi ham med noe brandgods hvormed han hadde kunnet antende dem, og ikke hadde han heller mere krudt ombord enn det som var fylt i kardusene, så han kunde heller ikke få sprengt dem.

Han fortsatte imidlertid innover med snauen og kl. 7 om morgenen den 21de så han 3 à 4 fartøier komme ut av Göteborgfjorden. Han kunde ikke vite om det var skjærbåter, dobbelte chalupper eller noe annet, hvorfor han seilte inn på Göteborgfjorden til han var ¾ mil av Ny Elfsborg kastell. Her sendte han sin jolle inn og den kom tilbake med en lods som den hadde tatt i en båt like under kastellet. Av denne fikk han oplysninger som bekreftet hvad han tidligere hadde anført.

Digitized by Google

Han satte nu kurs ut tilsjøs og søkte farvannet mellem Anholt og Læsø, hvor han ved middagstiden fant linjeskibet „Fyen" tilankers. Gikk ombord og gav ham den beskjed som „Flyvende Mercurius" ennu ikke hadde fått bragt ham om straks å vende tilbake til Norge. Så braste han av og lå om natten og drev mellem Anholt og Stevnshode.

Den 22de lå han og krysset, men da han ingen seilere så, satte han kurs for Kungsbakke. Den 23de om formiddagen fikk han øie på 3 seilere som lå sydover. Det viste sig å være tre skotter, og da han hadde vært ombord og visitert deres papirer lot han dem passere. Om en stund kom en svensk kaper og gjorde jakt på skottene. Da den var på en 8-pdrs. avstand fra „Ormen" holdt den av fordevind inn mellem brått og skjær ved Tidslerne. Wessel forfulgte ham en times tid under en stadig beskytning og var i stor fare før han derpå kunde få lovert sig ut av det urene farvann. Her kom imidlertid kaperen „Vindhunden" seilende fra en rekognosering ved Skagen og Fladstrand. Kl. ½9 kom den seildende op på siden av „Ormen" og skjøt to kanonskudd som Wessel besvarte med to geværskudd. Fra kaperen blev det nu praiet at Wessel skulde sette sin jolle ut og komme ombord. Wessel bad ham imidlertid om å brase bakk, da han hadde noe å tale med ham om fra guvernøren og gjorde sitt beste for å komme ham så nær at han kunde legge ham ombord. „Mens den Cujon vilde icke bie" og la innover. Wessel ga ham da alt hvad han hadde av knippel og skrå akterinn og forfulgte ham inn på fjorden, men da han ikke kunde seile ham inn, måtte han kaste over stag og lovere sig ut om kvelden. At kaperen fikk skade er han sikker på, da han hørte hvorledes kulene slog inn i hans akterspeil.

Av den svenske styrmann hadde han fått vite, at der ½ mil innenfor Gulholmen ved Rågårsvik lå en svensk kaper på 8 stykker. Den 24de om morgenen seilte han først inn til Kierringöen, hvor han tok med sig de mannfolk som ikke var dratt til kirke. Derpå lettet han og styrte ned mot Gulholmen. På veien møtte han en båt full med kirkefolk fra Kierringöen; da han sendte sin jolle efter den satte de mot land og flyktet op i høiden.

Da han var kommet tilankers ved Gulholmen, kom der to dobbelte chalupper seilende og roende. Wessel lettet straks, fikk jollen tilbake og la ut på fjorden, hvor han kunde få plass til å „vende og dreje med snauen". Chaluppene skjøt nu efter ham, hvorpå han vendte, heiste kongeflagg og vimpel og satte inn på dem med årer og seil. Chaluppene vendte og fikk ombord de 8 à 10 mann av kirkefolket som var flyktet iland. Derpå kom de igjen ut mot ham. Wessel

Digitized by Google

braste bi inntil de var kommet inn på ham og så holdt han det gående med dem i to timer og jaget dem tilslutt inn mellem skjærene hvor han ikke kunde følge efter. Den ene av chaluppene hadde 24 manns besetning, 2 kanoner og 2 nikhaker, den annen 20 manns besetning foruten den de fikk fra land og 4 nikhaker. Selv hadde han ombord 22 friske mann, 3 syke og 4 lodser.

Den omtalte kaper var imidlertid forseilt fra Rågårdsvik til Uddevalla, hvorfor han stakk tilsjøs og innkom om kvelden til Kråkerø i Hvaler.

Wessel anfører tilslutt at der var utlovet 200 dukater til den officer som kunde bringe „Ormen" til Göteborg, „mens haabis nest Guds bistand, saa lenge ieg den under Comando haver, schal de lade hannem gaa". De to dobbelte chalupper var utsendt for å ta ham bort efter at der var kommet ekspress fra Gulholmen om at han nu var kommet der igjen. „Hid indtil har herren hiulpen, og schal ieg iche, saa lenge der er en varme blod draabe i mit Lif, strige for nogen, alt skulde ieg gaa til den dybe Kielder." For det tilfelle at han nu skulde få „Løvendals Gallei" å føre, har han med innvånerne på stedet sendt kaptein Ankarstierna det bud, at om han er en redelig og bra soldat, så møter han ham (Wessel) under Skagen, så skal vi se „hvor hiertet sider hos hver andre".

Som efterskrift ber han Gud snart sende linjeskibet „Engelen" med tilhørende fregatter for å beskytte Islandsfarerne, da han ellers frykter for at Ankarstierna kommer dem i forkjøpet. Han anfører videre, at den første kaper han jaget inn til Kungsbakke var på 8 à 10 kanoner, og den annen som echaperte inn til Göteborg på 4 kanoner og 3 basser.

Den i rapporten omtalte Gulholmen ligger omtrent rett ut for Uddevalla og går stadig igjen i Wessels rapporter. Den var i sin tid bestemt som samlingsplass for den norske sjøstyrke under Løvendals tog til Bohulen i 1711. Det var meningen at norske tropper her skulde kastes iland for å omgå Uddevallastillingen, men man kom som nevnt ikke så langt, da Sehested blev hjemkalt med endel av flåten, hvorved hele foretagendet falt i fisk.

Linjeskibet „Fyen", chef kommandørkaptein Knoff, som Wessel den 21de prajet mellem Anholt og Lesø, var den 10de april løpet ut for å støtte en konvoy fra Fladstrand, da der var innløpet melding om at kaptein Anckarstierna var stukket i sjøen med tre fregatter. Wessel kunde altså rapportere Knoff at Anckarstierna igjen var kommet i havn, men at han snart igjen vilde komme i sjøen. Likeledes over-

Digitized by Google

bragte han den ordre som snauen „Mercurius" ennu ikke var nådd frem med, om at „Fyhn" øieblikkelig skulde vende tilbake til Norge. Konvoyen var imidlertid ikke kommet frem og Knoff måtte atter igjen i sjøen den 1ste mai, og dette tokt førte til trefningen ved Skagen den 11te mai, hvorom senere.

Forgjeves søker Wessel på sitt tokt å komme ikast med de kapere han får meddelelse om, tiltrods for at disse har en ganske annen bestykning en han. Han er atter helt inne ved Elfsborg festning, ja sender sin jolle kloss inn til festningen for å bemektige sig en båt med lods ombord.

Han har allerede forstått å gjøre sig så nærgående bemerket i den svenske skjærgård, at der er utsatt en belønning på 200 dukater til den officer der kan bringe „Ormen" til Göteborg. Og denne foreteelse refererer sig altså til hans tokt i januar måned, hvorigjennem således det foran anførte angående dette tokt bekreftes. Men sålenge han fører kommandoen på dette fartøi skal ialfall dette ikke skje. Sålenge der finnes en dråpe varmt blod i hans årer skal ingen få ham til å stryke flagget, heller skal han gå ned til den „dybe Kielder". De to dobbelte chalupper, der blir sendt fra Göteborg for å ta ham, holder han sig lettvint klar av. Han kommer sig ut i fritt farvann og er dem nu ved sin manøvrefrihet og sjømannsdyktighet fullstendig overlegen. Det er hans første taktiske opgave; han løser den med glans og driver chaluppene på flukt inn i skjærgården, hvor han ikke kan nå dem. Det er en kamp mellem de tungt bevegelige rokanonchalupper og en glimrende ført liten seiler; der vil senere bli redegjort for de taktiske spørsmål vedrørende disse to fartøistyper.

Men „Ormen" er som kampfartøi så litet kraftig, at han vanskelig med den kan vente å opnå noen resultater på dette felt. Her er rekognoseringen det viktigste, men han kommer atter inn på ønsket om å få den nye fregatt, som øiensynlig allerede har fått sitt navn, skjønt den ennu ikke er innkjøpt, så skal han nok svinge op med Anckarstierna. Nybour gir han skylden for at han ikke har kunnet utrette mere. Hadde han av denne fått sig overlatt brandgods, skulde han ha brent op hvad fartøier han kunde komme over. —

Den 28de seiler han atter fra Kråkerøen og løper den 29de inn til Stavern, hvor han samme dag slukker sitt kjøkken, og den 30te overleverer han snauen til løitnant Andreas Kralbeck med 17 mann. Dermed er Wessels tokt med snauen „Ormen" endt.

Forsøker man nu å få et inntrykk av Peter Wessel efter disse ca. 8 måneders tokt med „Ormen", så øiner man straks den energiske yng-

Digitized by Google

ling, på hvem aldeles ikke passer den dom om de tjenestgjørende officerer, at de ikke våget sig mange mil ut fra kysten og at de benyttet enhver anledning til å ligge i havn. Han er den pågående rekognosør, der med en påfallende dristighet beveger sig i den svenske skjærgård som om det var hans eget lands og som med sitt lille svakt bestykkede fartøi går helt inn på Göteborgs havn, helt op under Elfsborg festning; den intelligente officer som på disse sine rekognoseringer skaffer verdifulle oplysninger om fiendens forehavender, ja som i fiendens eget farvann på Kjerringöen har skaffet sig en bunnsforvant som til enhver tid kan skaffe ham de oplysninger han har bruk for. Man øiner også den overlegne taktiker. Gang på gang jager han sterkere motstandere på flukt og med sin overlegne sjømannskap holder han det i 2 timer gående mot de to rokanonchalupper som er utsendt for å hente ham til Göteborg og jager dem begge på flukt.

Men han er sig også denne sin overlegenhet bevisst. Hans rapporter røber en selvtillit som er ganske ekstraordinær for en nybakt sekondløitnant på 21 år. Det er da også med en viss stolthet han gjør opmerksom på at der er utlovet en belønning for den som kan føre hans fartøi til Göteborg, hvad der dog ikke skal skje sålenge h a n fører kommandoen.

Tonen i hans breve såvel til Løvendal som til Hausmann er utpreget fri og den viser en tillitsfullhet overfor de to formående menns interesse for hans person, som ikke kan bety annet enn at han føler sig sikker i deres gunst. Stilen og ortografien og spesielt tegnbehandlingen i hans breve er, bedømt efter nutidens målestokk, ikke særlig imponerende. Men ser man den i forhold til datidens prestasjoner på dette felt, er den aldeles ikke å forakte. Der fantes i begynnelsen av århundredet i den danske marine endog en kommandørkaptein der hverken kunde lese eller skrive[1]), og sammenligner man Wessels breve med f. eks. Iver Huitfeldts rapport om slaget ved Beachy Head[2]), så kommer Wessel inn som en avgjort nr. 1, tiltrods for at Huitfeldt ved anledningen var betydelig mere tilårs enn Wessel. —

Det kan ha sin interesse som avslutning på dette avsnitt å se litt på den ovenfor omtalte revisjonsprotokoll vedrørende toktet med „Ormen". Forholdet er jo det, at det kan være vanskelig nok i sin almindelighet, mange år efter et tokts avslutning å komme sig klar av en nitid revisjons „utsettelser" angående de forskjelligste ting vedrø-

[1]) H. C. A. Lund: Søkadetkorpsets historie 1701—1901.

[2]) Se Personalhist. Tidsskrift.

Digitized by Google

rende de mange forskjellige grener av et skibsregnskap. Men enda verre stiller forholdet sig, når vedkommende ansvarlige person er død. Den som da skal forsvare vedkommende avdødes interesser, han får en hård tørn. I 24 år holdt revisjonen på med dette arbeide for Tordenskiolds vedkommende efter hans død og meget blev det da ikke igjen av hans oprindelig store tilgodehavende hos staten. Den mann som for „Ormen"s vedkommende forsvarte Tordenskiolds interesser var hans tidligere fullmektig Christian Walter. Denne hadde allerede 1716 vært skriver hos Tordenskiold, blev efter Marstrands erobring materialforvalter på Carlsten, var ombord på hukkerten under den eventyrlige kamp ved Anholt 1717, hvor han blev såret. Senere blev han regimentskvartermester i artilleriet og døde som etatsråd 1767[1]). — Protokollen viser en kamp mellem revisjonen på den ene og Walter på den annen side, en kamp som Walter fører såvel med stor dyktighet som med et humør, der er i god stil med hans tidligere herres. Walter hevder for det første at den av Wessel på „Ormen" førte journal som „et rigtig og sandfærdig dokument efter død mand vorder anset", selv om dens blade som foreskrevet står, ikke var gjennemtrukket og forsynt med admiralitetets segl og underskrift, all den stund Wessel aldri hadde vært i Kjøbenhavn med sitt fartøi og således ikke hadde hatt anledning til å få denne formalitet opfylt.

I sin almindelighet henstiller Walter til den høie desisjon, at hvad der i regnskapet måtte være tilkort må bli å likvidere i det som er for meget, og dette er i avgjort overvekt. „Det er alle vitterlig," sier han, „at den Sall. Vice Admiral Tordenskiold i ald Den thid hand førte Snaven Ormen Continuerlig var i Søen og Krydssede, hvor imidlerthid adskillig Recontres forefaldt, saa hand icke allene ved Attaqve till Vands paa Skibs Reedskabet tog Skade, mens og paa den Svenske Küst till Lands forsøgte adskillig Landgange, for at Repusere fiendens Strandvagter, da hand og paa Tachelagie og andet blev beskadiget, mens for at blive i Krydsningen, og icke forsømme Kongens tieneste Med at gaae till nogen Leverandeur efter saadant manglende, har Hand ved en eller Anden occassion ei allene tillands i Sverige, mens og hos fremmede i Søen forsiunet sig med hvis hand allerede hafde fornøden og hvad i Vidrige tilfælde kunde fornødiges", og heri finner altså Walter forklaringen til det store overskudd i regnskapet.

Et større nummer gjøres der av hvor der er blitt av den gamle storrå, idet det er konstatert at han har fått en ny. Walter sier at det er

[1]) Danske Cancellis henlagte sager 1740. Se Schøller, Personalhist. tidsskr. R. 6, B. 2.

ham umulig å hitte rede på hvor den gamle rå har tatt veien, men han ber „at det maa tages i Consideration, at det er en død Mands, og ingen Regnskabsførers Sager som Revideres, efter hvilcke mand icke Kand Vente Alting paa saa Reede Hender, Thi som Hand var en Officer der i samme Fait flyde sig selv noch at Bestille, har hand forgiæt i dette tillfelde denne Store Raae betreffende." Og likeoverfor antegnelsen om noen blokker som er bortkommet henviser han til journalen for 24de april 1712, hvor der anføres at blokkene er ødelagt under attakken med de to dobbelte chalupper, „thi det er meget Rimelig at baade blocker og andet meere udi en Attaqve i 4 glass kunde blive beskadiget".

Og hvor det gjelder antegnelse angående noen bortkomne årer anfører Walter: „Baade ved Sponnevigs fæstning og udi Attaqven med de 2de dobbelte Chalupper har Snaven hafft sine Aarer ude, da de Ere blefne Sønder Skudt og at intet Menniske kunde holde Stumperne tillbage naar en Canon Kugle med sin Force treffede der paa, dess formedelst ere da Støckerne baade inden og uden Bords gaaen ad Søen, af saadan Beskaffenhed ieg saaledes haaber denne Postis Rigtighed". Likeoverfor revisjonens krav om attester for de minste ting, krav som enhver der har vært til orlogs tilfulle kjenner, sier Walter, hvor det gjelder en liten jernarm: „Jeg For Moder underdanigst at Sall. Vice Admiral Tordenskiold icke meere end Anden Cheffs ved saadanne Fartøier, med Attest vorder bebyrdet, thi de ere selv Cheffs, og selv Regnskabsførere og alt saa ingen anden End de selv som Kand Attestere den udfordrende udgifft".

Den vidløftige rulleføring, proviantregnskap, artilleriregnskap, „skipperregnskap" m. v. sammen med en omfattende korrespondanse må, da han ingen hjelp hadde dertil, ha lagt beslag på temmelig megen tid for den unge mann. Og det er trolig at dette arbeide ikke i utpreget grad har interessert Peter Wessel. Men revisjonens balanser i f. eks. proviantregnskapet viser ialfall et overskudd på praktisk talt alle poster. Kun en post viser underskudd, men det er også temmelig stort. Dette gjelder posten brennevin. Her er inntekten for det hele tokt hele 450 potter, mens der kun er gjort rede for 296¼ potter, d. v. s. et underskudd på 153¾ potter, altså et veldig „svind". Av provianteregnskapet fremgår at ernæringen bestod av flesk, kjøtt, erter, bergfisk og ost, samt erter og gryn. Videre hårdt brød, hvortil kommer brennevin og skibsøl. Av dette siste er regnskapsført som inntekt 132 fustasjer, men merkelig nok viser regnskapet et overskudd på over 20 fustasjer.

Digitized by Google

PETER WESSEL SOM CHEF FOR FREGATTEN „LØVENDALS GALLEI" 1712

Enkelte danske forfattere[1]) har også for „Løvendals Gallei"s vedkommende svevet i den samme misopfatning som for „Ormen"s vedkommende, at den var en k a p e r. Den skulde være utrustet av general Løvendal for dennes egen regning, og Wessel betegnes da fremdeles som kaperkapteinen, inntil fartøiet blev „innlemmet i flåten". Dette er ganske utvilsomt galt, hvad der med all ønskelig tydelighet fremgår av Wessels instruks for fregattens første tokt, kjent og inntatt allerede hos Rothe.

Det virkelig forhold er, at Jørgen Pedersen i Langesund på privat spekulasjon bygget krigsfartøier på sitt verft, snauer og fregatter, og disse solgte han da til staten forsåvidt denne meldte sig som avtaker.

Til overflod skal da nedenfor gjengis endel av kjøpekontrakten[2]) mellem Jørgen Pedersen og staten, datert Kristiania 27de april 1712, hvorav det aldeles utvilsomt fremgår, at fartøiet i k k e var noen kaper. Det heter her bl. a.:

„Underskrefne Jørgen Pedersen, Borger til Scheen og boende udi Langesund, bekiender hermed at have solt og afhendt som jeg og ved dette mit aabene brefs Krafft, Seljer, Skiøder og afhænder fra mig og mine Arvinger til Deres Kongelige Majestæt min allernaadigste Arve-Konge og Herre Friderich den Fierde etc. een min udi Langesund nestleden Aar 1711 ny timred og allene tilhørende Fregatte „Løvendals Gallei" kaldet, som ikke til nogen anden forhen er solgt, skjødet, pantsat eller bebrevet, monteret med Tolf Sex og Sex fire-Pundinger Jernstykker o.s.v.".

Dermed må all snakk om „Løvendals Gallei" som kaper for alle tider være begravet.

Som det vil sees benevnes fartøiet allerede i kjøpekontrakten

[1]) Spesielt J. C. Tuxen: Niels Juel og Tordenskiold.

[2]) N. Riksarkiv.

Digitized by Google

„Løvendals Gallei", en merkelig benevnelse forsåvidt som en fregatt og en gallei efter datidens sprogbruk representerte fartøistyper av så forskjellig art, som vel mulig. Som det vil sees av det foran gjengivne brev fra Wessel av 23de september 1711[1]), foreslår denne at snauen skal bære dette merkelige navn. Muligens er han da også ophavsmann til navnet. Det var første gang betegnelsen blev benyttet. Senere blev den efterfulgt av andre, f. eks. „Cronprindsens Gallei", bygget i Norge 1714. Rimeligvis er gallei i denne forbindelse kun å opfatte som en omskrivning av „skib". Betegnelsen benyttedes også i England.

Løvendal hadde ikke glemt sitt løfte til Wessel i brev av 12te mars 1712 om at han skulde skaffe ham et bedre fartøi. Det fremgår således av nedenstående instruks til Wessel, at fregatten er innkjøpt efter Løvendals ordre og at det videre er efter hans ordre at Wessel skal ha den å føre, ja det ser av ordlyden i instruksen ut som om det er Løvendal som uten videre benevner Wessel Capt. Lieut., en tittel som Hausmann senere konsekvent benytter både i omtale og tiltale. Denne omstendighet, at en underløitnant av landets militære øverstkommanderende faktisk forfremmes til kapteinløitnant, kan umulig bero på en blott og bar høflighetsform overfor den unge mann. Slotsloven hadde i disse tider en ganske utstrakt myndighet — det ser man f. eks. derav, at Løvendal uten videre tar Wessel fra „Postillon", hvor han var kommandert av admiralitetet, og setter ham på „Ormen" — og Wessels offisielle sprangavansement fra underløitnant til kapteinløitnant i slutten av året, ser da også ut som en formel bekreftelse av hans tidligere utnevnelse av Slotsloven eller Løvendal.

Da Wessel den 30te april hadde overlevert „Ormen" til løitnant Cralbech reiste han straks til Kristiania. Hans instruks for utrustningen av „Løvendals Gallei" er datert 2nen mai og gjengis nedenfor:

Instruction
for Herr Capitain Lieutn. Wessel.

1.

Som Deris Excellence Hr. General en Chef og Baron von Løwendal, haver stilt Ordre at Fregatten Løwendals Galley af Singt Jørgen Pedersen udi Langesund kiøbes og Hr. Capit. Lieut. under Commando overdragis skal, Saa er Kiøbet med ditto Pedersen ei alleneste kommen til Sluttning, Mens hand har og desforuden paataged sig, at forsiune Fregatten med fulde 2 Maaneders Proviant, undtagen brødet,

[1]) Brev nr. 6.

Digitized by Google

som tagis udi Laurvigen, Item med det fornødene Vahregods, sambt Stag Seil, og hvis Videre Smaae tøy som behøfvis, med hvilkchen Provission, Fregatten shall ligge fuld Seilferdig om Fiorten Dag i det Lengste.

2.

Vandleggerne sambt Oxehefder og Tønder til Øll, tagis udi Laurwig og Canon Krudet paa Fortet Staviern og om begge dele følger Ordre derhos.

3.

Chaloupen tagis efter hosgaaende ordre til Hr. Commandeur Capit. Pahl af Fregatten Andrichen og kand føris til Langesund med de folch som tagis af Galleerne.

4.

Congstabelgodset skal skichis herfra med Simon Jørgensen, Saa at for det,

5.

Men iche fattis Videre med døgtige siøe folch og som hannem til Verbning er tilstillet 500 Rhr. og desforuden medgifven En Credetiw paa Tolderen udi Laurwig paa 300 Rdr., saa begynder Herr Capit. Lieut. nu strax dermed først udi Christiania og forfølger den udi Drammen, Holmestrand, Moss, Friderichstad og Friderichshald, eller hvor hand formeener at nogle Døgtige og Velbefahrende Mattrosser ere at bekomme, dog saaledis at hand med disse anverbede Folch kand Vere udi Langesund det allerlengste forinden fiorten Dage.

6.

Og paa det hand saa meget snarere kand blive forsiunet med Folck, Saa skal Hr. Capitain Commandr. Pahl levere hannem af de beste og døgstigste Siøefolch som er ved det for Friderichstad beliggende smaae Krigs Fahrtøije fra 30 til 40 Mand.

7.

Alt dette Folck som i saa maader anverbis, skall Presenteris Hr. Schoutbynacht Wilster af hannem Examinieris, og lige som de Meriterer shall Specificeris hvad de Maanetl. shall hafve og fra hvad Dag deris Hyhre shall Andgaae.

8.

Til disse Mattrosser hafver ieg beordet siaa Vante Soldatter af det Westerlehnsche Regiement, Nembl. 1 Sergient, 2 Corperaller, 1 Tambour og 50 Gemene hvilche forinden den Tid shall være udi Langesund, saa at Mig vidende till den hannem Anbefahlede Expedition, Nu

Digitized by Google

inted Videre fattis Og derfor shall hand efter foranførte 14ten Dagis forløb, begive sig med da første føgelig Verlighed og Vind ad Siøen, og holder sig Punctuelle efterretlig den hannem gifne ordre og Instruction, Christiania den 2. Maij 1712.

C. Hausman.

Men å skaffe mannskap i disse tider, og spesielt da virkelige matroser, var en vanskelig sak. Hovedflåten var under utrustning i Kjøbenhavn, da man på denne tid hadde fått sikker underretning om forberedelsene til toget til Pommern. Alt hvad der var innrullert av matroser gikk derfor dit. Hertil kom at Wilster med den norske sjøstyrke stadig var i vanskeligheter for mannskap og trakk til sig hvad han kunde komme over. Wessel fikk da av Hausmann under 4de mai følgende fullmakt, der gjengis i sin helhet, da den forklarer meget av hans hårdhendte bestrebelser for å få sin besetning komplett:

„Som Capitain Lieutnant Petter Wessell, nu førende Fregatten Løfwendalls Galei kaldet, til dens bemanding een deel Matrosser behøfver, til hvilchen Ende hannem er blefuen tilladt alle de enroullerede Matroser, som hand paa Coffardie Skibene og eller i Stæderne kand opspørge, hvor ej Special Bevilling findes, at antage, saa og hvor hand paa Coffardie Skibene ellers en døgtig Matros maatte antreffe, da magt hafuer samme mod en anden, som hand igiengifuer, at omvexlle; Saa gifuer her med alle Øfrigheds Persohner, alle Stæders Magistrater og Toldere, som dette anvises, til Kiende, at de herudinden En hver eftter sit Embedis medfør i alle maader gaaer bem.te Capitain Lieutnant til haande, paa det hand snariste muelig til deris Kongelig Maj.ts tienestes Befordring til Fregathens Bemanding fornødne Matrosser kand faae anschaffet."

Dette er ikke mindre enn en bemyndigelse til pressning, riktignok mot innbytning av en annen, hvor det gjelder ombord på fartøi. Denne bemyndigelse, der utvilsomt er inspirert av Wessel personlig, er betegnende for hans tidligere kjente iver for å få virkelige matroser, og med innbytningen av andre synes han ikke å ha vært så nøie.

Den 4de mai begynner Wessel å føre sin journal[1]). Den må ha vært egenhendig ført, da jeg-formen den hele tid benyttes. Foruten „Løvendals Gallei", som han selv kommanderte, hadde han på begjering fått snauen „Neptunus" under sin kommando. I Kristiania antok han archelerimester, konstabel og 30 matroser og sender disse den 6te til Langesund og den 7de reiste han selv til Drammen og lot den

[1]) Videnskapenes Selskap, Trondhjem.

Digitized by Google

8de trommen røre på Bragernes og Strømsø for å få samlet folk. Han antok her løitnant Nils Nilsen og endel mannskap — samt annammet av kaptein Dam 50 marinere, og alt dette sendte han så under løitnant Nilsens kommando med en galiot til Langesund. Han har øiensynlig i Drammen gått temmelig hårdt frem under pressningen. Av en skrivelse fra Hausmann til etatsråd Tønsberg av 22de septbr. 1712 fremgår nemlig, at der til Slotsloven er inngitt klage over Wessels hårde medfart mot en borger og lagrettemann Frederik Adriansøn på Strømsø, 60 år gammel. Og Hausmann bemyndiger etatsråden til å foranledige, at vedkommende person kom til sitt hus og hjem igjen og der uten av Wessel å bli molestert i rolighet å forbli. Det synes således som han har presset en mann på 60 år til fregatten. Det kan i denne forbindelse erindres at Drackenberg, som ovenfor nevnt, var 85 år da han tok tjeneste på den norske defensjonsstyrke. Forholdene gjorde at også meget gamle folk tokes til tjeneste til orlogs.

Wessel har øiensynlig underrettet Hausmann om forholdet; ti denne sier i skrivelse av 13de mai som svar på Wessels skrivelse av 10de s. m., at han „drager ingen tvil paa at hr. Capit. Ltn. jo lader see sin Virkelighed til hans Kongl. Majst. tieneste udinden de fornødne Mattrossers forsamling" og uttaler sin tilfredshet over at han har fått så mange folk på Bragernes og Strømsø.

Han synes forøvrig å ha satt myndigheten i sving dernede. I skrivelse av 10de mai til rådmenn og byfogder forlanger han i kongens *Brev nr. 13* navn noen båter med tilbørlig besetning som kan føre endel folk til Langesund når hans løitnant måtte rekvirere det. Dessuten forlanger han en båt med rofolk for sig selv.

I Kristiania hadde han også antatt løitnant Jacob Kock. Denne var fast officer og da alle sådanne henførtes til Kjøbenhavns hvervning kan det av rullene ikke avgjøres hvorvidt han var norsk.

Den 10de reiste Wessel til Holmestrand for efter ordre av Hausmann å inspisere de der nybyggede snauer og chalupper. Her fikk han ingen matroser, da samtlige koffardifartøier hadde forlatt stedet.

Av det hittil anførte vil det fremgå, at det ikke kan være riktig hvad den danske generalstab anfører, at Wessel deltok som chef på „Ormen" i den lille trefning mellem Knoffs eskadre og svenske krigsskibe ved Fladstrand den 11te mai.

Trefningen er verd å omtale, bl. a. sett fra et taktisk synspunkt, og den gjengis derfor her i sammentrengt form[1]):

[1]) Se nærmere den danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

Som tidligere anført hadde Wessel under sin rekognosering på svenskekysten den 21de april gjort et slag ut i Kattegatt, hvor han hadde praiet komm.capt. Knoff[1]) på „Fyhn". Denne var kommet inn til Stavern den 26de april, men da det viste sig at konvoyen ikke var kommet inn og da man visste at svenske orlogsfartøier var i sjøen, måtte han igjen ut. Wilster hadde meldt sig syk og Knoff blev derfor ekspedisjonens leder. Den 1ste mai avseilte han med linjeskibet „Fyhn" og fregattene „Leoparden" og „Sø-Ridderen" samt snauen „Ormen", som nu førtes av løitnant Cralbech, og „Mercurius". Med orlogsfartøiene fulgte 22 koffardifartøier. Den 4de ankret de mellem Skagen og Hirtsholmen. Den 6te nærmet 4 svenske linjeskibe sig, rekognoserte, gikk tilbake, men kom snart igjen. Knoff lettet og de to eskadrer vekslet noen skudd, men det blev ikke til noe, visstnok på grunn av det stille vær og den sterke strøm. På grunn av strømmen måtte Knoff ankre. Snauene sendtes ut på rekognosering og den 7de kom „Ormen" tilbake og meldte at svenskene var ankret en mil borte. Da tåken lettet, gikk begge eskadrer under seil, men det kom heller ikke denne gang til noen kamp. Justisråd Bille på Ellinge gård sendte „Justitias Baad" til forsterkning. Om kvelden seilte svenskene bort og Knoff gikk til ankers i Aalbæksbugten.

Den 11te mai kom fregattene „Raa" og „Lossen" til eskadren. Knoff tok kommandoen over dem, og da svenskene nærmet sig, lettet han, men ankret igjen, angivelig på grunn av løi vind og sterk strøm. En time senere ankret også svenskene en mils vei borte men lettet snart efter og stod over mot den danske eskadre, og nu utspant der sig en 2 timers kamp under den merkelige situasjon, at den ene eskadre ligger til ankers og den annen er under seil. Det har vært anført at Knoff på grunn av den sterke strøm og den løie bris ikke kunde lette; men hvorledes har da den svenske eskadre kunnet ligge på de forskjelligste kurser under beskytningen av Knoffs eskadre?

Knoff har øiensynlig lagt sin eskadre i linje tvers på vindretningen (S.S.O.), da det heter at han har ligget med spring på ankertaugene. Den svenske eskadre under schoutbynacht Carl Sjöblad bestod av 4 linjeskibe og 3 fregatter med tilsammen 288 kanoner, mens Knoffs eskadre kun bestod av 1 linjeskib, 4 fregatter, 3 snauer (derav altså „Ormen") og en hukkert, med tilsammen 183 kanoner, hvorav snauenes var så små at de ikke kunde medregnes i kampen.

[1]) Knoff var født 1679 i Strømsø i Norge. Blev kommandør efter denne ekspedisjon, altså 33 år gammel, avanserte 1720 til schoutbynacht, død 1732.

Digitized by Google

Sjöblad var altså avgjort overlegen artilleristisk, og i enn høiere grad taktisk, da Knoff, eller forholdene, hadde laget det slik, at han var berøvet enhver bevegelsesfrihet. Sjöblad kunde altså, som Nelson ved Abukir, begynne fra den ene tamp av motstanderens eskadre og ruinere den efterhvert, uten at de øvrige fartøier kunde understøtte. Det synes da også som om han har gått til angrep på fregattene „Raa" og „Sø-Ridderen" der lå nordligst. Han falt imidlertid snart av og holdt med hele eskadren ned langs Knoffs eskadre under beskytning, vendte så i kjølvannslinje og seilte tilbake og beskjøt Knoffs fartøier på nærmere hold. Da hermed var tilbragt 2 timer seilte han bort og lot den underlegne styrke uantastet tilbake. I de svenske rapporter finnes der da også, som rimelig kan være, meget litet om denne kamp; det heter kun at Sjöblad ved Fladstrand sloss med de danske, som derefter „holdtes indesluttede".

På dansk side hadde „Lossen" og „Leoparden", som lå sydligst, forgjeves søkt å komme med i kampen. „Fyhn" hadde avgitt 410 skudd, og hadde fått et skudd i bougen under vannlinjen, men led forresten intet av fiendens ild; derimot sprang en kanon, der var blitt flyttet frem i bougen sammen med et par batterikanoner, hvorved mange blev såret, deriblandt Knoff selv og hans løitnant.

For denne bedrift blev Knoff forfremmet til kommandør og de to fregattchefer på „Raa" og „Sø-Ridderen" til kommandørkapteiner, den siste til trods for at han blev beskyldt for å ha kappet sitt ankertaug, hvorved fartøiet kom ut av kampen.

Wilster hadde altså meldt sig syk, hvorved også linjeskibet „Prins Carl" blev unddratt den norske sjøstyrke i Kattegatt. Han synes dog ikke å ha vært like så fornøiet med Knoff som kongen. I et privat brev[1]) til kjøpmann Lars Smith i Stavanger av 22de mai 1712, uttaler han sig nemlig noe misbilligende om affæren. Han nevner således at kun de 2 nordligste av de danske fregatter var med i aksjonen, de øvrige kunde ikke komme til, og han klandrer at de flyktende svensker ikke blev forfulgt, „af hvad Aarsag vides endnu ikke; det er vist, havde jeg med Prins Carl været derhos, som udi et samtlig Krigsraad var besluttet at jeg skulde gaa med, men af Generalløitnant Hausman contramanderet, hafde ufeilbarligen nogen af de Svenske bleven os tildel om ikke alle, hvorover vel endnu vil blive holdet en Commission, naar Frederich faar mit bref". Dette er så meget mere bemerkelsesverdig, som Wilster i samme brev opga den svenske styrke til 6 linje-

[1]) N. Riksarkiv. Personalia.

Digitized by Google

skibe og 1 fregatt. Men Wilster skulde snart få anledning til selv å vise hvad han dudde til. Foreløbig hadde han som kommanderende sjøofficer i Nordsjøen disponert så slett, at svenskene hadde kunnet stille overlegne krefter overfor hans styrker. At det ikke gikk rent galt var ialfall ikke Wilsters skyld, men visstnok heller ikke Knoffs. —

Vi vender tilbake til Peter Wessel, der altså på denne dag opholdt sig i Holmestrand, hvorved han altså i k k e har kunnet delta i denne for begge parter litet ærerike tildragelse.

I Holmestrand inspiserte han altså de fartøier som var under bygning. Hausmann sier i skrivelse av 20de mai til ham, at „det er vel at hand haver seet Snaverne og Chalupperne som bygis i Holmestrand og tviles altsaa icke at de joe Efter hans beretning skal giøre god effect....".

Allerede som chef for „Ormen" var han tre ganger blitt sendt til Langesund for å tilse bygningen av såvel de andre snauer som også av fregatten „Løvendals Gallei"[1]), hvad der tyder på en stor grad av tiltro til en mann på 21 år.

Den 11te drar han — øiensynlig fremdeles med den i Drammen rekvirerte båt — over til Fredrikstad hvor han fortsetter hvervningen og pressningen og hvor han forøvrig også av kommandørkaptein Pahl får overlatt endel mannskap fra galleiene. Her i Fredrikstad kommer han ut for store viderverdigheter med myndighetene. „Notarius Friderichstadiensis" tropper nemlig op i Wessels logi, utstyrt med diverse vidner og forlanger forklaring på hans annammelse av 3 matroser fra fartøier på havnen. Disse 3, der var holsteinere, hadde han tatt med makt[2]). Wessel presenterer den forbløffede notarius Hausmanns fullmakt, men hvorvidt saken endte med frigivelse av matrosene kan ikke sees. På dette sted går enn ikke fengslene fri. Under 14de mai skriver
Brev nr. 14 nemlig Wessel til kommandanten, generalmajor Storm, og begjærer at han vil behage å frigi 4 arrestanter, nemlig tre matroser fra Lübeck og en fra Bremen, da disse frivillig av ham har begjært å få tjene Hans Majestæt. Han påtar sig å respondere for dem om det måtte forlanges av Hans Velbårenhet eller noen annen kommanderende.

Det var forresten en ikke sjelden forekommende foreteelse, at arrestanter blev løslatt når de derigjennem kunde vindes for tjenesten, spesielt når det gjaldt virkelige matroser.

Fra Fredrikshald fikk han avhentet en chaluppe som han skulde

[1]) Se revisjonsprotokollen.

[2]) Se skrivelse fra Fredrikstad tollkammer til Slotsloven av 18de mai 1712.

Digitized by Google

ha til fregatten og den 14de seilte han avsted med denne og mannskapet og ankom tidlig om morgenen den 15de, pinsedag, til Larvik, hvor han også fra koffardiskibene tok noen få matroser[1]).

Men også her fikk han bakk seil. Hausmann skriver nemlig under 20de mai til ham:

„Monsr. Le Capitain Lieutnant.

Jeg fornemmer at hand udj Laurvigen haver frataget Skipper Peder Grinbeck sin Koch, Nembl. Niels Jachobsen Ahrendall til at bruge paa den hannem allernaadigst anfortroede Fregatte Løvendals Galley. Mens som Samme skipper har Slødtz lauens Befrielse Resolution, det hans Skibs folch iche skal hennem fratagis, Saa haver Hr. Capitain Lieutnant denne bemelte Koch Niels Jachobsen Ahrendall straxen til shipperen igien at Overlevere, og ellers om Eder Andre med lige saadan Friheds Resolutioner forrekommer, dennem da at lade blive u Molestered, dertil ieg mig forseer og forbliver etc."

En annen skipper skriver til Hausmann[2]) og beklager sig over at Wessel hadde fratatt ham en mann og „igien leveret en Nordlending, hvilchen ieg ej Ringeste nøtte kand have af". Wilster hadde igjen tatt mannen fra Wessel. En commiskaptein skriver til Slotsloven[3]) og beklager sig over at Wessel kl. 12 om natten hadde fratatt ham to av hans beste matroser, „til hvilken Commando og Magt hand haver medhaft Eendeehl Militerische Persohner."

Men denslags skraper var han under disse omstendigheter selvsagt ikke alene om. Under 17de juni får selve schoutbynacht Wilster en lignende for 6 matroser han urettmessig hadde tilvendt sig.

Den 16de kommer Wessel til Langesund og opdager til sin store fortrydelse, at fregatten på langt nær ikke er ferdig, således som lovet av Jørgen Pedersen. Han setter straks arbeidet igang med tiltakling av fartøiet og den 17de skriver han til Hausmann og rapporterer at *Brev nr. 15*
han lovet være Gud nu kun mangler 5 mann på full besetning til de to fartøier. Han ber sin „hjerte herre" om assistanse til å få hvad han trenger til fregatten. „Gud bedre i aftes da ieg kom her da ieg mente alle ting skulde være paa rede haanden," så fandt han situasjonen sådan, at han ennu ikke på 12 dager ser sig capabel å komme i sjøen. Ballast kan han ikke få på stedet, så han har måttet sende en løitnant til Kragerø for å se hvad han kan annamme der. Kan han ikke få be-

1) Journalen.
2) Brev av 22de juli 1712.
3) Skrivelse av 4de juni 1712.

Digitized by Google

holde den, kan de alltids få den tilbake. Han mangler forresten alt mulig. Til vannbeholdere må han ta noen fat som tidligere har vært benyttet til hester. Lanterner kan ikke lages på stedet. „Balber" og klokke til fregatten mangler også og kan ikke skaffes på stedet. Som chef på den ham underlagte snau har han ansatt løitnant Søren Alant fra Trondhjem som kom med marinerne derfra. Penger har han heller ikke og han har 2 måneders kostpenger tilgode. Til Wilster har han henvendt sig om månedssedler (ansettelsesbevis med angivelse av lønn) for de antatte officerer og matroser, men „svagheden vil ham det ej tillade". Ræerne mener han kunde vært gjort noe smekrere, men det er ikke tid til noen forandring heri, så han skal i Herrens navn forsøke dem først. Til transport benytter han de på svenskekysten erobrede fartøier og spør om innholdet kan overlates ham. Han uttaler tilslutt det håp, at nådig herre vil ha sin tro knekt i salig ihukommelse, således at enhver som skal assistere ham uforsømmelig må la se sin flid for kongens tjeneste.

Som det vil sees av den senere refererte instruks for hans forestående krysstokt, skulde han ha med sig snauen „Neptunus". Under 7de mai hadde Hausmann utstedt følgende ordre angående snauens chef: „Saasom Herr Capitain Lieutnant Wessel Commanderende Fregatten Løwendals Galley er beordret at tage med sig Snaven kaldet Neptunus, Alt saa vorder hannem ej allene tilladt, Men og her befalet til Samme Snaves Førelse at udtage en døgtig Siøe Officier, hvilchen hand paa Snaven kand sette til Lieutnant, og maa hannem herudi ingen være i Ringeste Maade hinderlig, Saasom det er Hans Kongl. Maist. Tieneste Magtpaaliggende, hvilchet Vedkommende tiener til Efterretning."

Det lyder rent utrolg at Wessels myndighet på dette område skulde strekke sig også til de Wilster underlagte fartøier. Var dette tilfelle var det ikke underlig om forholdet mellem de to blev spent. Sannsynligheten taler dog for at hans rett til å velge chef på snauen var begrenset til den norske defensjon. Men allerede dette var ikke litet. Han valgte altså S ø r e n A l a n t fra Trondhjem.

Denne Søren Nilsen Alant hadde ført de innrullerte mannskaper fra Nordland sydover i 1711. Han var den løitnant som førte de 50 mann ned til Langesund som blev „Ormen"s første besetning. Han var gift og må ha vært en eldre mann, da han i sin ansøkning om å bli løitnant anfører at han har fart flere år tilsjøs såvel til orlogs som til koffardis og endog 6 år som skipper. Løvendal sendte ham til schoutbynacht Nybour for å bli eksaminert og da denne eksaminasjon falt

Digitized by Google

tilfredsstillende ut, ansatte Løvendal ham som løitnant, hvad der er ganske betegnende for Slotslovens og da spesielt Løvendals utstrakte myndighet. Wessel har øiensynlig hatt stor tillit til ham. Han fikk ham nemlig anbragt som chef på det fartøi han i 1712 erobret fra svenskene og som blev døpt „Det norske Vaaben". Fartøiet forliste imidlertid i 1714 og blev borte med hele sin besetning.

Den i Wessels skrivelse omtalte skute er det fartøi som han med „Ormen" tok i den svenske skjærgård sammen med noen rockebåter. Det synes som om disse fartøier har vært medvirkende til den uoverensstemmelse som hersket mellem Wilster og Wessel. Under 30te mai sees Wilster, skjønt han ennu ikke har fått sig Wessel underlagt, å beordre Wessel „at overlevere iche alleneste dend forhen — paa de svenske Køster, opbragte Skude med ditz tilbehør, Mens end og alle hos sig havende Rochbaader".

Det fremgår allerede av Wessels ovenstående brev av 17de mai, at han har vanskelig for å komme overens med Wilster angående de få disponible matroser som begge to vil ha fatt på. Innen han hadde fått kommandoen heist var 20 matroser rømt fra ham og til og med hans barber var forsvunnet. Av det brev, han den 18de mai skrev fra *Brev nr. 16.* Larvik, hvortil han var reist for å ordne med proviant og bestykning til fregatten, fremgår at striden med Wilster allerede er i full gang. Det må erindres at han ennu ikke var underlagt denne og at han derfor står under Hausmann vedrørende alle sine disposisjoner. Han anfører, at tiltrods for at han hadde ordre til å ta med de 7 matroser som var på de svenske priser over på fregatten, så har Wilster ikke villet tillate dette, men kommandert dem ombord på sitt eget skib, og han har forholdt Wessel å ta noen innrullerte matroser eller andre fra koffardiskibene, da Wilster har til hensikt selv å ta dem. Han ber derfor Hausmann om assistanse for at han dog engang kan komme i sjøen med fartøiene. Proviant har han heller ennu ikke fått. — „Min naadige herre," sier han tilslut, „haver de nogen godhed for mig hjelp mig at ieg dog engang kan komme i siøen, ieg tenchte og sagde at det saaledes vilde gaa mig."

Wessel var som ovenfor påvist i sin fulle rett når han presset mannskap og såvidt mulig erstattet dette med marinere. Spesielt hvad angår matrosene på de av ham tagne priser, så hadde Hausmann under 7de mai 1712 tilsagt Wessel at „de 7 mattrosser som er paa den Svensche Skude og de 3de Rochebaader, haver sig straxen uden Ringeste Ophold og modsigelse at forføye ombord til Deris Kongl. Maits. Fregatte Løwendals Gallei".

Digitized by Google

Det er derfor ganske naturlig, at Wessel henvender sig til Hausmann angående denne sak. Hvad resultatet blev kan ikke sees; Wessel fikk full besetning innen han gikk i sjøen. Men at der på utrustningsområdet vedvarende rådet uoverensstemmelse mellem de to menn, fremgår bl. a. av en skrivelse fra Wilster til Wessel av 16de juli 1712, hvor det heter: „Den kommanderende Chef paa Fregatten Løvendals Gallei haver uden allerringeste Modsigelse Straxen at levere tilbage det herfra Skibet hannem laante stemplede Ottingkar, eftersom han haver svaret min Skibsskriver, at vi foruden det nok af dennem i skibet haver og efter Paakrevning er vorden negtet."

Som ovenfor anført utstedte Hausmann under 2den mai 1712 en instruksjon for Wessel angående hans overtagelse og utrustning av fregatten. Under samme dato blev også utstedt hans instruks for hans tjeneste såsnart fregatten var såpass klar at han kunde stikke i sjøen med den. Wessel var, på den tid instruksen blev utferdiget, i Kristiania og han har rimelig nok vært delaktig i opsettelsen av dokumentet, hvad også instruksens innhold synes å tyde på.

„Ordre og Instruction for Capt. Lieut. Wessel.

1. Saasnart hand kand giøre sig seilklar med Fregatten Løwendals Galey, som endelig maa være fra Dato om 14 Dage, skal han tilligemed Snaven Neptunus begive sig i Søen, og søge Høyden af Marstrand, imedens Snaven recognoscerer langs den Wiigenske Kust for at see, om der kunde være noget at giøre, enten med smaae Coffardie-Skibe, Capere, Roche Baader, Skiær Baader, Chaloupper eller deslige Fahrtøy, item dygtige Lodtz og Matroser, Soldater eller Svenske Betiente, dog saa, at de holder sig det nærmeste sammen saa vit mueligt er, at den eene alletiider kand have Efterretning om den anden, og at Snaven ikke bliver afskaaren fra Fregatten.

2. Naar nu denne Seiladtz paa denne Tiid langs Viig-Siden er passerit, og hand finder sig paa Høyden af Marstrand, skal hand jefnlig krydse imellem Marstrand og Gottenborg paa den eene, og Schagen paa den anden Siide, og ligesom hand finder Leylighed lade Snaven recognoscere paa den Svenske Siide for at indtage Underretning om deres Forehavende paa begge Stæder, saa meget mueligt er.

3. Skulle nogle af Fiendens Fregatter eller andet Fahrtøy være udi Søen, og hand fornemmer at hand er Superior, saa skal hand søge at erorbre dennem enten at skiude i Siunk, eller at bringe dennem op.

4. Skulle endog samme fiendtlige Fregatter eller andet Fahrtøy

Digitized by Google

være Mester over hannem, skal hand ikke engagere sig med dennem, mens i saa maader alleneste søge at tage een eller anden af Priiserne, eller deres Fahrtøyer fra dennem, enten at skiude udi Grund, eller og at bringe dennem op til næste Fæstning eller Haufn, hvor det sig best kand lade giøre.

5. Naar det kunde giøres fornøden at convojere noget fra Fladstrand, skal det hannem adviseres, og da beordrer hand Snaven til Fladstrand, for at berette det Couffardie-Skibene, som der kunde ligge udi Beredskab at gaa til Norge, mens han sielf holde der sammesteds mit udi Fahrvandet, for stedze at observere hvad udi Søen passerer.

6. Skulde det og hænde sig, at en eller anden Kundskab og sikker Efterretning maatte indkomme, at enten Fiendens Fregatter eller Capere maatte være udi Søen, enten paa Wiig-Siden, Østen eller Vesten for Schagen, eller endnu længere Vester til mod Flekkerøen eller Lindesnæs, skal hand nærme sig dennem saa meget giørligt er, og naar hand forhen haver indtaget tilforladelig Underretning om derris Størrelse, Montur og Bemanding, skal hand enten retirere sig, eller og efter befindende Beskaffenhed søge at bemestre sig enten Fregat, Caper, eller hos sig hafvende Priiser, saa at hand udi alle mulige Maader skal giøren Fienden Af-bræk, uden at hazardere sig videre, end som Soldat- og Søemandskab tillader og bevilger.

7. Og paa det hand i saa Maader kand have dis friere hand, saa skal hand indtil videre ikke dependere af nogle andre Ordris end mine, dog saa at hand ved alle forefaldende Lejligheder skal indberette saa vel til mig, som og til Hr. Schoutbynacht Wilster, eller den som commanderer Esqvadren, hvad Tiid efter anden udi Søen forefalder, og at hand under tiden baade udi Aggerøen eller udi Stavern lader fornemme om der kunde ligge nogen Ordres for hannem.

8. Imod den Tiid de udi Langesund for hannem ordinerte 2de Maaneders Provision løber till Ende, hvorom hand fra Langesund skal berette hvilchen Tiid Kiøkenet tændes, skal andere 2de Maaneders Provision ligge færdig for hannem udi Stavern eller Laurwigen, saa at hand dis formedelst ikke skal gives Aarsag at løbe udi nogen Havn.

9. Dersom hand paa denne Expedition maatte bekomme nogle Siuge af nogen Farlighed, skal hand sende dennem i Land hvor hand har nærmest Leilighed der til, hvormed der skal holdes friske udi Beredskab at undsætte hannem med.

10. Det øfrige som udi denne Instruction ikke haver været at specificere ofverlades til Hr. Lieutn.s egen forsvarlig Conduite og Dex-

Digitized by Google

teritet, saaledis at hand udi alting bruger god Søemandskab og Soldatskab som hand efter Søe- og Krigs-Articulerne agter at svare til.

Christiania den 2 May 1712.

Hans Kongl. Mayest. til Danmark og Norge bestalter General Lieutent. Hausmann."

Denne instruks er som nevnt typisk for, at Wessels gjøremål som chef for „Løvendals Gallei" ingenlunde var en kapers. Tvertimot viser den at det her gjelder helt og holdent admiralstabstjeneste og utrydning av de lettere svenske fartøier i Nordsjøen. Man var på disse tider klar over at Göteborgeskadren var iferd med å røre på sig. „Løvendals Gallei" der, som senere skal påvises, forventedes å være en usedvanlig skarpseiler, skulde tjenestgjøre som den langt fremskutte eclairør, og hadde som sin fornemste opgave å observere de to svenske utfallshavner Marstrand og Göteborg. For enn yderligere å gjøre denne rekognosering effektiv får han sig tildelt snauen „Neptunus", der med Wessels erfaringer fra tidligere rekognoseringer på Viksiden, spesielt egnet sig til optreden inne i selve den svenske skjærgård. Konvoyering må han ikke befatte sig med uten at han dertil får spesiell ordre og selv da skal denne direkte utføres av snauen, mens han selv med fregatten skal beholde full bevegelsesfrihet. Er fiendtlige fartøier i sjøen, opstilles disse som hans strategiske mål, forsåvidt han med sine disponible krefter kan hamle op med dem; i motsatt fall skal han ialfall gjøre dem den skade han formår. Hans virkefelt utstrekkes i så henseende helt til Flekkerø og Lindesnes. Sin forbindelse med Hausmann opretholder han over Stavern på vestsiden og Aggerøen (utenfor Fredrikstad) på østsiden av Kristianiafjorden (pl. 17).

Av instruksen fremgår således (se kartet) at det centrale punkt i hans operasjonsteater er Skagen som den naturlige basis for alle bevegelser i Skagerak og Kattegatt. Herfra har han bevegelsesfrihet mot Göteborg, Marstrand, mot Hvalerdistriktet, Stavern, Flekkerø og Lindesnes. Disposisjonene er truffet klart og militært overbevisende; men det til hans rådighet stående materiell er selvfølgelig alt for litet til at han kan vente å opnå noe effektivt.

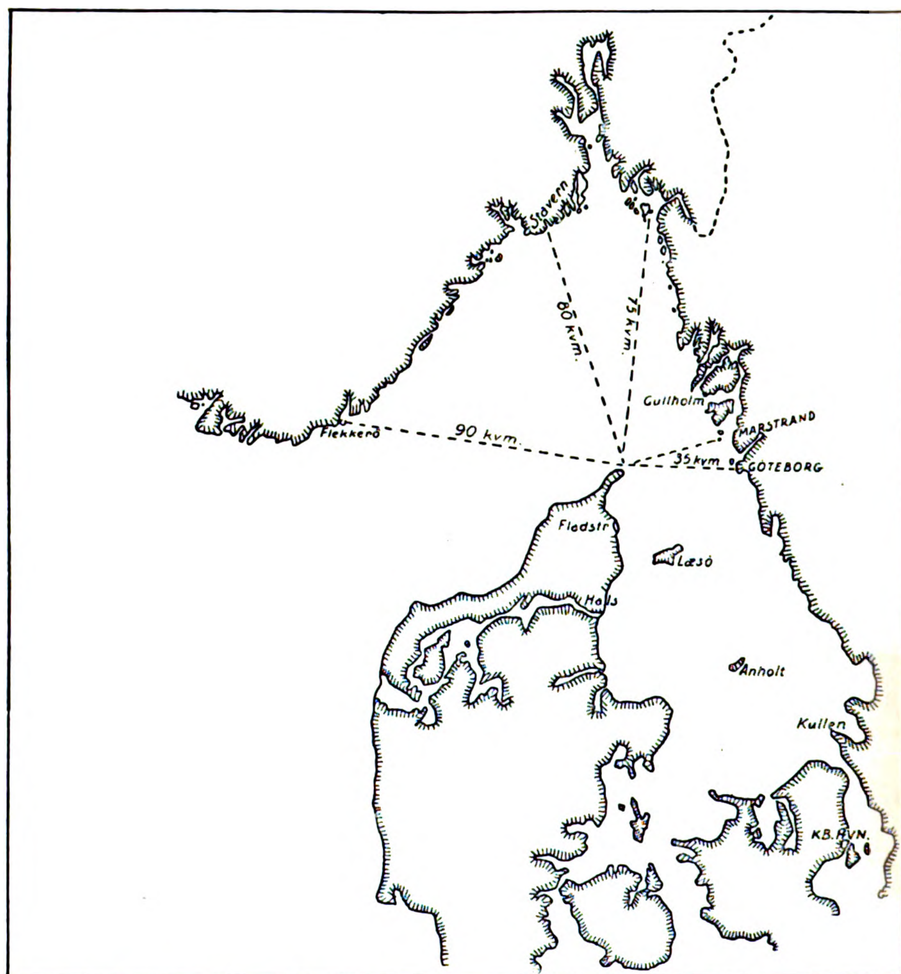
Det mest bemerkelsesverdige ved hele instruksen er den omstendighet, at han skal stå direkte under Hausmann; kun har han som plikt også å tilstille Wilster melding om resultatene av sine rekognoseringer. Denne fremgangsmåte kan neppe være riktig og den er et typisk eksempel på den mangelfulle organisasjon av den norske sjøstyrke. Som ovenfor nevnt var organisasjonen av materiellets vedlike-

Digitized by Google

Kommandør Iver Huitfeldt **(se s. 246).**

Digitized by Google

Kart over Skagerak og Kattegat (se s. 304).

Digitized by Google

hold og styrkens forsyning alt annet enn tilfredsstillende. Men når også den kommanderende admiral i disse farvann skulde innhente sine forholdsordrer fra den usakkyndige øverstbefalende inne i Kristiania, angående de minste detaljer, og når denne samme general helt inne i Kristiania driver sjømilitære rekognoseringer på egen hånd, uavhengig av den kommanderende admiral, hvorved også dennes rekognoseringsmateriell i tilsvarende grad forringes, da blir selvsagt denne samme admirals handlefrihet i vesentlig grad forringet, samtidig som hans forhold til generalens uavhengige rekognoseringsstyrke vanskelig kan bli godt.

Et annet spørsmål er om ikke Wessel ved de rådende omstendigheter under Wilsters utpreget slappe flåteledelse vilde opnå mere ved å rekognosere efter Hausmanns instruks enn under Wilsters kommando. At Wessel har hatt en finger med i spillet ved avfattelsen av dette punkt i instruksen, synes overveiende sannsynlig. Hans stadige anmodning om å få følge instruksen skulde også peke i denne retning.

Den 19de fortsetter Wessel tiltaklingen av fregatten. Den 20de sier han i journalen at han „lod forhøre ved alle omliggende Kiøbstæder for at bekomme det, som fornøden giøres af Skipper og Constabelgods, og reiste til Larvigen for at faa Anstalt gjort for Victualia til Fregatten og Snauen". Dette viser atter under hvilke fortvilte forhold man arbeidet med hensyn til intendanturmessig organisasjon. Den 21de mottar han fra jernverket i Larvik kanoner, kuler, knipler m. v. og den 22de „som var en søndag, besaa jeg af yderste Flid, hvad jeg kunde bekomme af Monsr. Jørgen Pedersen til at eqvipere dend med" og reiser samme dag atter til Larvik.

Denne dag utstedte Hausmann en ordre til Wessel, der sikkert har vært ham meget imot:

„Monsr. Le Capitain Lieutenant.

Jeg vil formode at Fregatten nu er bragt udi saadan Stand og med alle Ting saa forsiunet, at den kand gaae i Søen, og som alle Orlogsskibe og Fregatter ere beordrede at indgaae Conjunction for at opsøge og attaquere den fiendtlige Esqvadre som er udløben fra Gothenborg, saa finder jeg fornøden at Hr. Capitain Lieutenant med den ham anfortroede Fregatte forføyer sig til dem, naar ham ordre derom tilkommer enten fra Schoutbynachten Wilster eller Commandeur Capitain Knoph, og har jeg da den Tillid til hannem, at han udi alle forefaldende Occasioner holder sig vel til sin videre Avantage og Honneur. Naar Hr. Capitain Lieutnant fra denne Togt igien tilbage kommer, som

vel er gjort med Guds Hielp paa en 14 Dages Tid, skal han udi Staviern finde Ordre for sig, at han sin forrige Instruction skal efterleve. Jeg forbliver: Hr. Capitain Lieutn. tienstvillige

C. Hausman."

Som det herav vil sees skal Wessel underlegges Wilster kun sålenge kampen mot den i sjøen værende svenske eskadre pågår. Såsnart denne er forbi skal han atter direkte inn under Hausmanns kommando. Som senere skal vises forsøkte Hausmann også under denne kampagne å få Wessel fri, men det strandet øiensynlig på Wilster.

Den 23de og 24de tar han ombord skytset og fortsetter med tilrigningen av fregatten.

Den 25de begynner han å slå under sine seil og mottar da ordre fra Wilster om å underlegge sig ham. Ordren er denne:

„Mandhafte Hr. Lieutenant!

Efter Hr. General Lieutenants til mig indkomne Skrivelse af d. 22de hujus beordris hermed Mandhafte Peder Wessel at saasnart den ham allernaadigst anfortroede Fregatt er udi seilbar Stand, har hand med første føyelige Vind at begive sig til Stavern, saavelsom Snaven Neptunus og der forviente nærmere Ordre, Slutter og nest all Velstands Ønske, Forblifver ieg stedse

D. Wilster."

Det er verd å legge merke til at Wilster her tittulerer Wessel lieutenant, hvad der jo er riktig efter hans offisielle utnevnelse av kongen. Men det kan neppe være tvil om at Hausmann i sin skrivelse til Wilster, overensstemmende med sin fremgangsmåte forøvrig, har benevnt Wessel capitain lieutenant.

Det er overveiende sannsynlig at Wessel straks har henvendt sig til Hausmann for å komme klar av Wilsters overkommando, skjønt noe brev av sådant innhold ikke kjennes. I skrivelse av 28de mai skriver nemlig Hausmann til Wessel bl. a. følgende:

„— — Jeg har tilforn maattet give ordre, at hand skulde med Hr. Schoutbynachten til at Forsterche Esquadren, mens nu de 2de Orlogsskibe er kommen her op, Saa har jeg stilt det til Schoutbinachten enten hand efter min forrige Anordning vil lade Hr. Capitain Lieutn. med Snaven gaa allene, eller hand vil beholde hannem hos sig, hvor hand da efter min forrige givne Ordre, sig efter ordre og Instructionen foreholder, Imidlertid lengis ieg at faa vide om Fregattens Seigling og Roer, og hvis den iche sine Sager Extraordinaire giør, frem for alle

Digitized by Google

andre Fregatter, saae er ieg bedragen, og kunde fortryde Kiøbet. I det øfrige Recommenderer ieg hannem, alting til det beste at udføre, som hannem er beordret.

C. Hausmann."

Det synes av dette brev å fremgå, at Hausmann helst så at Wessel fikk krysse på egen hånd, og Wessel benyttet sig herav den første dag han stakk i sjøen.

Den 26de og 27de fortsetter han ekviperingen — og endelig den 28de kan han skrive i journalen: „Om Morgenen blev i Jesu Navn Kjøkkenet tændt for 100 Mand, halede ud paa Strømmen med Fregatten, satte blaa Flag til og Formersseil løs med 1 Canonskud[1]). Om aftenen bekom jeg de sidste Raporter, lod støckerne forsee med hvis som dertil hørte, om Natten lod fylde 24 skud til hver Støcke."

Søndag den 29de ligger han fremdeles i Langesund på grunn av endel bolter og splinter som han må ha førenn han kan gå i sjøen.

Denne dag salutterte han Jørgen Pedersen med 3 skudd i anledning av fregattens overtagelse, en omkostning revisjonen utsetter til betaling av Tordenskiolds bo[2]). Herom senere.

Men endelig den 30te kan han skrive til Hausmann at han er klar til å gå i sjøen og han skal gjøre sitt beste for å konjungere sig med eskadren, og håper å gjøre sin devoir som han akter å forsvare. Snauen har han ikke fått ferdig og må derfor seile fra den. — *Brev nr. 18*

I løpet av dagen fikk han ombord 1 løitnant, 1 sersjant, 2 korporaler, 1 tambur og 50 soldater, hvorpå han „i Jesu Navn" gjorde avregning med Jørgen Pedersen. Han hadde dog ennu ikke fått alt ombord, „mens kunde ieg iche forsvare det at sinche Kongens Tieneste det at oppebie, eftersom ieg længe siden havde ordre til at gaa i Søen." Videre sier han i journalen:

„Den hele Dag Vinden moxens Stille med en S.O. Vind udi Platfoden, satte blaat Flag i en Sjau og skjød et Skud efter de Folk som var i Land, udi første Vagten Vinden S.S.O. slap Kuulte, udi Hundevagten Vinden omløben, da det fjerde Glas løb til en O.a.N.O. halte under mit Anker, Mersseilene forhalt, blaa Flag i en Sjau med et Skud 6 Glas ude, Kom i Jesu Navn under Seil, styrte S.S.O. ad Søen til. vinden N.O.lig stif bramseils kulte."

Så var da Wessel endelig kommet i sjøen med sin nye fregatt. Det var et veldig fremskridt fra „Ormen". Den målte ca. 90 fot mel-

[1]) Signal for klar til avseiling.

[2]) Revisjonsprotokollen.

Digitized by Google

lem stevnene, var 22 fot bred og stakk omkring 11 fot. Bestykningen bestod av 12 stk. 6-pds. og 6 stk. 4-pds. kanoner. Dette fremgår aldeles utvilsomt av revisjonsprotokollen og Gardes anførsel om at fregatten førte 20 stk. 6-pds. kanoner er derfor uriktig. Besetningen bestod av 100 mann, hvortil kom en soldateske på 50 mann.

Som tidligere påvist hadde Hausmann store forventninger til fregatten som skarpseiler. Han skulde ikke bli skuffet heri, likesom det skulde vise sig at den chef han hadde satt ombord, var mann for å utnytte denne egenskap til det ytterste.

Wessel hadde altså nu ordre til å underlegge sig Wilsters kommando og han hadde beskjed om å støte til eskadren i Stavern såsnart han var seilklar. Denne ordre efterfulgte Wessel ikke bokstavelig.

Av journalen for 31te mai fremgår at han på dagvakten så 3 linjeskibe og 3 fregatter til luvart ved Stavern uti N.O., 2 mil av, „laa synderover, dagvagtens udgang Vinden O.N.O. Coursen S.O.t.S. 7 Miil. Sette Stager, Vanter og Bardoner an, da jeg lagde over den anden Boug til Landet, udi Formiddagsvagten, da vi omtrent var 3 Mile fra Norske Volden stod Vinden but af Landet". Han styrte da S.O. over for revet mersseils kuling med rev i begge mersseil.

Den 1ste juni heter det i journalen: „I Dagvagtens Begyndelse saa en Seiler udi S.O. forud til Luvart, omtrent 1½ Miil fra mig, som laa imod mig N.over, 1 Glas ude, da han omtrent var 1¼ Miil fra mig, kastet hand bie de vind S.T.W. med mig over, satte jeg til hvad som trække kunde og jagede hannem Haand for Haand ind 5 Gl. løb hannem paa Siden, tonte jeg fransk Flag og Caperen svensk Flag, strøg jeg Fransk Flag og hissede Kongens Flag Gjøs og wimpel op, skjød 2de Skud med Skarp efter Hannem strøg han sit Flag, Raabte jeg, at hand skulde sætte sin jolle ud og komme ombord, leverte hand mig sin Commis, hørte hiemme til Oddevald, Caperens Nafn Svenske waaben, Capitainens Nafn Nils Knabe, 7 Glas løb da jeg hafde oversat af mine Folk, da jeg hafde Schagens Kierche S.S.O. og S.O.T.O. 2 Miil. Lagde jig N.T.O. over og slebte Caperen med mig."

Da han kom op under norske kysten fikk han stille. Han lå den hele næste dag og drev og peilte Tromlingene. Ut på kvelden fikk han en bramseil kuling som førte ham inn til Stavern, hvor han ankret tidlig på dagvakten den 3dje juni, „saluterede Citadellet med 3de Kanon Skud[1]), blef betachet med 3 igien, Schichet strax brever bort med een Express til Deris Excellence Hr. General Lieutn. Hausmann."

[1]) Eraktet av revisjonen å burde tilsvares.

Digitized by Google

I sin rapport anfører han, at han efter sin ringe og velmente ydmyge præsumpsjon ikke syntes å kunne forsvare å forene sig med eskadren førenn han hadde fått satt vanter og stag og prøveseilt fregatten. Og da vinden stod rett av land, da han observerte Wilsters eskadre, kunde han heller ikke komme op til dem eller til Stavern. Han la derfor over mot Skagen. Om det erobrede fartøi sier han, at det bygger sjøen så vel som noen fregatt og ingen av de i Norge værende snauer skal kunne seile den inn. Han mener derfor, at intet fartøi kan passe bedre til å underlegges ham for å krysse efter den oprindelige instruks. *Brev nr. 19*

Det fremgår av Wessels skrivelse, at han ikke riktig har god samvittighet overfor den ham givne ordre om snarest å melde sig hos Wilster i Stavern. Hans motiver til ikke å efterleve ordren bokstavelig er dog noenlunde holdbare. For det første kunde han med den rådende vind ikke komme inn til Stavern — ialfall mente han å kunne påberope sig det. For det annet fant han det nødvendig å prøveseile sin fregatt først; som det fremgår av journalen satte han stag og barduner. Og Hausmann hadde jo i sin siste skrivelse uttrykkelig uttalt ønske om å få beskjed om, hvorvidt fregatten holdt hvad Jørgen Pedersen hadde lovet med hensyn til skarpseiling. Wessel har også sikkert ment å kunne regne med Hausmanns tilgivelse, efter dennes siste skrivelse å dømme, hvor han tydelig lar det skinne igjennem at han helst så at Wessel fikk krysse på egen hånd. Og når han så på dette sitt første kryss er så svineheldig å dompe like op i en av de mest plagsomme svenske kapere, da er han ialfall hos Hausmann sikker på å få tilslutning til sine grunner for ikke å kunne slutte sig til eskadren med det samme. Men Wilster synes som rimelig kan være, ikke å være av samme mening, å dømme efter Wessels skrivelse.

Wessel griper straks anledningen og foreslår den erobrede kaper, der er en glimrende seiler, attachert ham istedetfor snauen „Neptunus", og dette tiltredes da også av Wilster, som det vil sees av hans ordre til Wessel.

Chefen på kaperen, Nils Knape, var en av de mest beryktede i Nordsjøen. Han blev holdt fengslet på Akershus, hvorfra han blev „utlånt" til Mads Wiel i Drammen, der hadde et mellemværende med ham. Et av Wiels skibe var nemlig blitt opbragt av en svensk kaper på vei til Frankrike. Skipperen hadde løskjøpt skibet, hvorfor der blev utstedt „ranconsbrev", der forsikret fartøiet uhindret reise til bestemmelsesstedet og hjem til Norge. På hjemveien blev det imidlertid opbragt av Knape, der fullstendig negligerer ranconbrevet og fører ski-

Digitized by Google

bet til Göteborg. Ved Wessels opbringelse av Knape får nu Mads Wiel tak på mannen, trekker ham for domstolen og får ham dømt til full erstatning[1]). Inntil denne betales blir han sittende i fengsel.

Brev nr. 20 Den 4de juni skriver Wessel til kommandanten på citadellet i Stavern og anmoder om at de 29 fanger må bli annammet av ham inntil nærmere ordre fra Hausmann innløper.

Samme dag fikk han selv en ordre fra Wilster, der ikke på noen måte smakte den unge løitnant:

„Til Hans Mayst., min allernaadigste Konge og Herres Tieneste beordres hermed mandhafte Hr. Lieutenant Petter Wessel, at han med den ham allernaadigst anfortroede Fregatt Løwendals Galley og den af ham tagende snaven Svenske Waaben ved Esqvadren skal forblive indtil nærmere Ordre. Imidlertid har han, saa snart Fienden sees, om det skeer uden for Schagen, at begive sig under Commando af Capitain Sahlgaard, holdende sig agter ved Esqvadren, indtil ieg giør Signal med et Hollandsk Flag fra Kryds-Toppen, da hand tillige med Leoparden, Postillionen, Lossen og Snaven for det første convoyerer alle de Skibe, som vill til Jylland ind ad Beltet og Kiøbenhavn, indtil han har lengden af Fladstrand, saa vidt de 3de første Fregatter medfølger, da Capitainen, Sahlgaard giør Signal for at separere. Naar det af bemeldte Capitain Sahlgaard giøres, har han ligeledes at giøre Signal for Snaven Svenske Waabenet og de Couffardi-skibe, som agter sig til Jylland og ind ad Beltet at følge hannem, hvilche hand af yderste Magt befrier for Fiendens smaa Fahrtøyer, at Skibene iche av dem vorder tagen eller ruinerit. Naar hand bemeldte Jydsche Skibe til Jylland og Beltet in salvo haver bragt, forføyer hand sig igien til Esqvadren endten under Fladstrand eller Schagen. Skulde Esqvadren forinden hans Tilbagekomst være gaaen til Norge, da skal han udi Fladstrand finde Ordre for sig, hvor hand sig hen haver at føye. Skulde Ordren formelde at søge Norge, tager hand med sig alle forefindende Post-wesker; Forinden hans Afreyse her ifra haver hand af Postmesteren Theodorus Andersen imod qvittering at annamme de udj Laurwigen værende Kiøbenhavns Poster og dennem overbringe til Fladstrand, uden for værende overgiver hand Postwescherne til Snaven Svenske Waaben, som dennem det snareste mueligt indfører til Fladstrand, og straxen da igien retournerer, og forbliver under hans Commando. Postvæskene maa hand førend hand gaar ud af Havnene saa

[1]) O.H.Retsprot. for 1712, fol. 48. N. Riksarkiv.

Digitized by Google

vel her som I Fladstrand forsiune med saa megen Vegt af Steen, at om hand imod Forhaabning, skulde obligeris at kaste Postvesken over Bord (som dog iche maa skee førend hand seer at hand Fienden iche kand undseile) dend da kand synche, det vil og meget nøje observeris at stenene saaledis ved Postveskene er fast giort, at Stenene iche af falder, naar Postvesken Overbord kastis, hvor ofver Postvesken letteligen i Fiendens Hender kunde geraade, hvilket iche saa kier hans Ere er ham maa skee. I det øvrige holder hand rigtig bog og Journall ofver hvis Dagligen Passerer, forholdende sig med det en troe Ære-Kier Siøe Officierer vel Eigner og Andstaar og som hand i sin Tid vel agter at forsvare og bekiendt være.

C. Wilster.

Orlogsskibet Printz Carll c. 4de Juny 1712."

Det passet Wessel dårlig å være konvoyfører og postdrager. Forutsetningen var jo at han skulde underlegges Wilster under kampen med den svenske eskadre som var eller ventedes i Nordsjøen. Utenfor dette tidsrum skulde han stå direkte under Hausmanns kommando. Den tjeneste som han nu tildeltes av Wilster lå således helt utenfor den givne forutsetning, og da Wessel nu også må ha fått Hausmanns foran gjengivne skrivelse av 28de mai, hvor han uttaler ønskeligheten av at Wessel under enhver omstendighet forblir under ham, så skriver han samme dag til Hausmann og beklager sig over at den givne forutsetning er blitt brutt. Han refererer Wilsters ordre, „som Gud bedre for mig desværre er". Han ønsker av den allmektige Gud at det snart må ende og at han nådigst blir permittert å krysse efter instruksen. Gud vet det gjør ham ondt at han så lenge skal ligge stille med den ham nådigst anfortrodde fregatt. Han har måttet avgi folk fra fregatten til besetning på „Norske Vaaben", da han ingen har kunnet få av Wilster, og han kan si med sannferdighet at han ikke har mere enn 24 mann befarne matroser på fregatten. Månedssedler har han ennu ikke fått og følgen herav er at over 20 mann har echappert fra ham. Av varegods har han intet fått av Jørgen Pedersen, noe „som ieg fornøden haver, som Mad naar ieg er hungrig". Skulde han komme i aksjon „som ved Guds Hielp vel Engang sheer", så har han intet å reparere med. *Brev nr. 21*

Som det fremgår av brevet er han fremdeles i uoverensstemmelse med Wilster angående mannskapet. Og som det fremgår av et tidligere brev var det Wilster som skulde utferdige månedssedlene, d. v. s. gi bestemmelse om hvad hvert mannskap skulde ha i lønn. Dette var

Digitized by Google

altså ikke blitt gjort, og Wessel angir dette som årsak til at han har mistet så mange mann ved rømning.

På grunn av sydvestlig vind og senere stille blev der ingen avseiling av den 4de juni. Den 5te ekviperte og bemannet han „Norske Vaaben". Den 6te heter det i journalen bl. a.: „Formiddagen passiarede Schoutbynachten". Uttrykket å „passiare" er, som så meget av sjømannssproget på den tid, hentet fra hollandsk. Man støter på det i beretningen om hollandsk orlogstjeneste[1]), og det gir uttrykk for eskadrechefens avgivelse av muntlige instruksjoner. Om natten blev der gitt lettningsordre til koffardiflåten og orlogsflåten. Wessel lettet kl. 1 og la sig utenfor Stavern med et rev i begge sine mersseil og ventet på flåten. Den 7de og 8de lå flåten og drev i stille, av og til avbrutt av et blaff av vind. Wessel blev sendt på forbevoktning. Den 9de måtte koffardiflåten gå til ankers under den norske kyst på grunn av motvind. Wessel jager en seiler uten at det kan sees at han får fatt på den. Den 10de er det næsten helt stille. Wessel får ordre til å jage 4 seilere som sees i retning S.W.t.S. — 2½ mil av. Han sier at han „lagde alle Aarene til og alle Seilene tilsat for at roe og seile", og da han kom op skjøt han to skudd efter de fire seilere, der braste op og tonte engelsk flagg. Det fremgår altså herav at selv såpass store fartøier som fregatter hadde årer til bruk i stille veir. Dette fremgår også av journalen forøvrig og det er ganske utvilsomt at det her dreier sig om årer fra selve fregatten og ikke fra slepende chalupper. Fregattens „skipperregnskap"[2]) viser således at fartøiet hadde 24 sådanne årer.

Ved denne anledning har den ene engelskmann drevet ned på „Løvendals Gallei", skjønt der herom intet sies i skibsjournalene. Revisjonsprotokollen viser nemlig at der i arkeliregnskapet er anført at denne engelskmann med sitt bougspryd borttok en „Skiøtt Lanterne" som var anbragt i beslag akterut på fregatten. Revisjonen anfører at der fra Wessels side burde vært gjort ansvar gjeldende likeoverfor engelskmannen; men da dette ikke er gjort tilpliktes boet å betale skaden. Walter anfører herimot, at ingen av fartøiene hadde noen skyld i kollisjonen, da ingen av dem i det stille vær hadde styring, og at Wessel derfor ikke hadde gjort noe ansvar gjeldende, men ført lanternen til utgift i sitt regnskap.

Men revisjonen hadde også tilpliktet boet å betale 50 håndgranater som ved samme anledning skulde være gått overbord fra forre

[1]) Se f. eks.: „Til Orlogs under de Ruyter", utgitt ved G. L. Grove.

[2]) Revisjonsprotokollen.

Digitized by Google

mers. Walter påviser det meningsløse i at engelskmannen skulde ha noe med disse granater å gjøre, særlig da de var gått overbord først dagen efter, sammen med fokkemasten under en storm, og derfor håper han at Tordenskiolds bo for noe ansvar dessangående blir befriet.

Lørdag den 11te juni skulde bli en hård tørn for Wessel. Han blev om morgenen sammen med fregatten „Lossen" sendt ut for å jage 5 seilere. Da han kom op imot dem og skjøt et skudd efter dem, tonte de holstensk flagg. Skipperne kom ombord og fremviste sine papirer, hvorav det fremgikk at de kom fra Amsterdam og skulde til Kristiania for å laste. Av disse skippere fikk han også efterretning om de svenske kryssere som de hadde vært ombord hos. Da det nu frisket med vinden, tok han sitt tredje rev i store mersseil. Vinden angis nu til stiv revet mersseils kuling.

Om hvad der nu hendte sier journalen følgende:

„Udi eftermiddags vagten 1 gl. ude, begyndte hart at kuule af een Sydlig vind med regn, 5 glas ude, Coursen W. til S. 4 Miil, Samme tid tog begge Mine Mers Seil ind, og gik for begge Underseilene, 6te glas løb kom der en temmelig haard Kulte, firte Store og foche Skiød af, gich Min foche Mast, i Støcker 1 fj . .(?) under Rachen, og tog Bousprædet med sig, falt een deel folch af fore Merset i Siøen, blev tilsammen bærget, uden 2de Mænd, giorde mit Beste, for at faa Støcherne af Rundholterne fra borde, for ej at giøre Skibbet Skade, Mit Kabbeltau, Pert Line fastslagen paa foche og Stængevantet, og fich det agterud, og fich Seilene at Slæbe Samme tid Slog Siøen alle Cahütt Vinduerne ind i Cahytten og Officerenes Kammer half fuld med Vand, fich Store Stænge-Stage paa beste Maader ansett, for at Præcauere at Stangen iche Skulde gaa over Borde, Satte mit store Seil til og hængte i Gittouerne;

Plattfoeden Kuulingen noget aftagen, satte mit flag i en Schiow tillige med et Skud, fich ieg Fregatten Lossens Sluppe og Jolle til Laans og bierget alting".

Han satte så kurs for Langesund. På hundevakten skjøt han efter lods, „men fich ingen ud, ved vagtens udgang kom ieg Gud være æred beholden til Anchers udi Langesund".

Den 12te sendte han den ombordværende post til Larvik og samtidig en ekspress til Hausmann. Han gir en omstendelig rapport om havariet og sier at han visste vel at der stod ham en ulykke for når han skulde konjungere sig med de andre. Wilster har den hele tid benyttet ham til jakt på fremmede seilere, eftersom Gud være æret hans nådigst anfortrodde fregatt er mester av seilas overfor alle andre. Av koffardifartøier har han hørt, at 5 svenske linjeskibe og 2 snauer be-

Brev nr. 22

Digitized by Google

finner sig på Doggerbank og Wilster ligger med sin eskadre 10 mil S.T.O. av Stavern.

Han uttaler tilslutt det underdanige håp, at nådige herre ikke vil kaste noen ugunst på ham for denne ulykke. Fokkemasten hadde allerede en knekk ved første utseiling fra Langesund og det var langt bedre at den gikk overbord på den måte enn han av fienden skulde bli overrumplet i en sådan situasjon. Han fremholder atter igjen ved sin salighets ed, at han ikke har over 24 befarne gode matroser. Resten kan nok være sjøvante, men de vet ikke engang navnet på løpende redskap ombord. De folk som dudde noe er mestendels bortrømt og det er atter igjen de manglende månedssedlers skyld. Den påførte skade skal han nok snart oprette for kongen til fornøielse for nådige herre for den store omsorg han drar for ham.

Han surmuler altså fremdeles over at han er blitt nødt til å konjungere sig med Wilsters eskadre og antyder freidig, at det er denne omstendighet som har bragt ham i ulykke, skjønt der selvfølgelig ikke kan påvises noensomhelst årsakssammenheng mellem tapet av fokkemasten og Wilsters disposisjoner. Han oplyser jo ydermere at masten allerede hadde fått en knekk da han seilte ut fra Langesund første gang. Forøvrig viser skrivelsen fremdeles en lyst til å klandre Wilster. Det er fremdeles de manglende månedssedler som er årsak i rømningen av hans beste folk, og man skimter et sammenstøt mellem Wessel og Wilster i beretningen om posten, som sistnevnte vel skulde vite å gi beskjed om. Men under katastrofen er han sjømannen som får reddet storriggen fra å gå samme vei som fokkemasten, da den hadde mistet sitt stagfeste. Stående og løpende rigg av fokkemasten får han også berget; det er særlig verdifulle ting som er vanskelig å få erstattet. Og kommet i havn driver han på natt og dag for å få fregatten seilferdig igjen. Ved arbeidet med å komme sig klar av den overbord gåtte reisning ødelaes 4 entrebiler som revisjonen eraktet å skulle tilsvares.

Følgende dag skriver han da også til „Monsr. Le" Jørgen Pedersen og rekvirerer det fornødne og benytter anledningen til å beklage sig over at han ikke hadde fått det varegods som denne hadde hatt plikt til å levere og uten hvilket han aldri burde være gått i sjøen.

Brev nr. 23

Fra Slotsloven mottok Jørgen Pedersen en temmelig unådig skrivelse, datert 15de juni[1]), hvorefter man „ugierne haver fornummet" at fregatten har vært så slett utstyrt at den ikke har kunnet utholde en

[1]) Slotslovens kopibok 47. N. Riksarkiv.

Digitized by Google

halv storm, og det henstilles til ham øieblikkelig å stille alt nødvendig til Wessels disposisjon, da fienden er i sjøen og fregatten derfor endelig må forføie sig til eskadren igjen.

Allerede den 15de har han fokkemasten inne, men så setter man også vanter og stag på hundevakt som på enhver annen vakt. Den 15de kommer et hollandsk orlogsskib inn på havnen og salutterer ham med 9 skudd „og bleff tachet igien med 7 skud, og bleff tachet igien med ett". Revisjonen utsetter utgiften hermed til debet for boet.

Den 17de mottar han nedennevnte ekspressbrev fra Hausmann:

„Monsr. Le Capitain Lieutenant.

Jeg har af hans Skrivelse under 12 hujus fornemmet hans hafte Malheur, idet han paa seneste Krydstogt har forliist Fochemast og 2 Mand, som er mig ukjært, og er Seignr. Jørgen Pedersen nu med denne Exprece tilskrevet, at siden han ei har forseet Fregatten med døgtigere Master, det hand nu uden ringeste Ophold vil assistere Hr. Capitain Lieutenant, saavel med Mast som med hvad andet han uomgjængeligen kunde have fornøden, Og naar det er klart, maa hand straxen igjen ad Siøen og conjungere sig med Schoutbinachten igien, forlanger da Hr. Schoutbinacht, at han skal forblive ved Esqvadren, da følger Hr. Capitain Lieutenanten hans Ordre, hvis ikke han det fornøden finder, da separerer han sig og exequerer min forrige Instruction, nemlig at krydse paa de smaa fiendtlig Capere, som sig her og der i Siøen kan opholde, og derudi bevise sin Fliid og Vigilance for Deres Kongl. Majts. Tjeneste til hans bedste Honneur, hvilket jeg saa meget mindre vil tvile om, siden hand mig forsikrer, at Fregatten er Mester af Seilads for alle de andre udi Esqvadren. Belangende det manqverende Tougverk, da er Seignr. Jørgen Pedersen tilskrevet endog dermed at forsiune hannem, mens hvis hand ikke kan tilveiebringe med en Hast, alt hvad Fregatten maatte fornødige, da faaer Hr. Capitain Lieutenant strax sende en af sine Officerer til Laurvigen for der at annamme af Proviantskriveren Jakob Alsbach efter medfølgende Ordre, hvis Tougverk han der finder tjenligt at være, og er Bluslanterner allerede d. 30 Mai sendt til Laurvigen med Constabel Christen Olsen, som derhen reiste for at gaa i sin Tjeneste paa Fregatten, saa jeg formener den før dettes Ankomst er leveret. Skibsfolkene faar Hr. Capitain Lieutenant ved Habit, naar han dennem ikkun flittig lader exercere, som kan være giort med et par gode Togter, og skulde han manqvere Folk, da seer ieg gierne han forsiuner sig dermed, hvor han bedst kan, efter de Ordre han i Hænde haver.

Digitized by Google

De begjærte chirurgiske Instrumenter er bestilte og saasnart de er færdige, skal de blive sendte til Proviantskriveren i Staværn Jacob Alsbach.

Øvrigen recommenderer ieg ham Fregattens Istandbringelse det allersnareste muligt er og venter han efter Løfte Skaden snart opretter med forblivende Hr. Capitain Lieutenant tienstwillige

C. Hausmann.

Christiania d. 15. juni 1712."

Brevet viser trods ulykken og det dermed forårsakede avbrekk en utpreget velvilje overfor Wessel. Han går endog så vidt, at han vil efterkomme Wessels uttalte ønske om å krysse efter instruksen, forsåvidt Wilster kan overbevises om det riktige heri.

Brev nr. 24 Samme dag besvarer Wessel brevet og takker for den ham beviste store nåde. Næste dag skal han lovet være Gud være klar til å gå i sjøen. Da Jørgen Pedersen ikke hadde noe taugverk å assistere ham med opsøkte han med en chaluppe Wilster, som var i sjøen med sin eskadre. Av denne fikk han anvisning på taugverk fra Larvik. Men han gjorde dette også for å underrette Wilster om, at han av en Åbenråskipper hadde fått sikker beskjed om at den svenske eskadre holdt det kryssende mellem Doggern og Revet.

Men Wilster var selvfølgelig ikke tilsinns å la Wessel krysse på egen hånd, og den 18de får han da følgende ordre:

„Mandhaffte Hr. Lieutenant!

Saasom ieg nu allerede ligger seilfærdig at gaa ud af Hafnen og I med Eders anfortroede Fregat endda ikke findes i den Stand at kand medfølge.

Altsaa haver Hr. Lieutenant saasnart hand med Fregatten kan blive klar at begive sig straxsen til Esqvadren, som holder det krydsende imellem Schagen og Marstrand. I det øvrigt forbliver

Hr. Lieutenants tjenstberedvilligste Tiener

D. Wilster.

P. S. Ifald Prisskibet den Cronede Rose ikke skulle blive seilfærdig med os at udgaa, da kan den følge med Løvendals Galley."

Denne dag „krengede, brente og telete" han fregatten så vidt han kunde tilkomme. På hundevakten var han klar til å stikke i sjøen, men vindforholdene var slik, at han selv med fregatten kunde ha kommet sig ut, men dette kunde ikke skje med „den Cronede Rose". Først

Digitized by Google

den 20de på hundevakten kan han komme sig avgårde, men dagen i forveien hadde tømmermannen og 2 matroser samt 3 galleifolk av Trondhjems hvervning echappert, og konstabelen som Hausmann hadde sendt ham hadde jo Wilster annammet.

Den 23de kommer han til eskadren under Skagen, løper akten om schoutbynachtskibet og salutterer dette med 3 skudd og blir betakket med ett; han setter to anker og rider av en hel kuling. —

Førenn jeg nu går videre er det nødvendig å klargjøre situasjonen således som den lå an i Nordsjøen og se litt på den opgave som var stillet Wilster og som han løste så slett.

I Göteborg var i løpet av 1711 skjedd den forandring, at admiral E. Sjöblad, der var siktet for uredelighet, nepotisme og egenrådighet[1]), var blitt avsatt og avløst av schoutbynacht greve A. J. Lewenhaupt. Denne gjorde straks foranstaltninger til å forstyrre forbindelsen mellem Norge og Danmark og satte sig også som mål å føre sine støt helt ut i selve Nordsjøen. Han utrustet linjeskibene „Stettin", „Elfsborg", „Varberg" og „Fredericus", men motvind hindret eskadrens utløp og det blev derfor intet av ekspedisjonen det år. I april næste år var den imidlertid atter klar til å optre og som det fremgår av Wessels rapport av 26de april 1712, var på den tid 4 linjeskibe klar til å gå på krysstokt, mens resten av eskadren skulde konvoyere en koffardiflåte på 50 skibe til Holland og England. Det fremgår videre av hans rapport, at Anckarstierna var i sjøen. Den norske post var blitt opsnappet av en kaper og bragt til Göteborg, og av denne post fremgikk det, at et linjeskib og 3 fregatter skulde krysse mellem Skagen og Marstrand, og Lewenhaupts første plan var da å angripe disse skibe. Det er interessant av Wessels rapport å se, at man nu i Göteborg tok alle innrullerte mannskaper fra kaperne, og således at man fikk utrustet orlogsfartøiene til virkelig krigsbruk. Der forestod altså noe alvorlig, og i krigsrådet i Kolding blev der på Løvendals anmodning vedtatt å forsterke den norske eskadre med linjeskibene „Nældebladet", „Christianus IV" og „Delmenhorst". Men først den 30te gikk der meddelelse fra kongen til admiralitetet om at der, når Østersjøeskadren var formert, skulde dannes en Nordsjøeskadre, bestående av de 3 ovenfor nevnte linjeskibe samt „Fyhn", „Prins Carl" og de i Norge værende snauer og fregatter. Kommandoen skulde føres av schoutbynacht Trojel og admiralitetet anbefalte at de nevnte skibe snarest blev sendt avsted, da der var fare på ferde. Kongen svarte

[1]) Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

imidlertid, at dette først kunde skje når Østersjøflåten var blitt forøket med 4 skibe.

Ovenfor er redegjort for hvorledes kommandørkaptein Knoff avviste den svenske eskadre ved Skagen den 11te mai. Troyels eskadre kom aldri avsted, men efter affæren 11te mai blev kommandør E. Deichmann beordret å slutte sig til Knoff med linjeskibene „Laaland" og „Prins Wilhelm". Den 25de mai kom Deichmann til Stavern og den 27de løp han ut med sine to linjeskibe samt „Fyhn" og fregattene „Raa", „Sø-Ridderen" og „Lossen". Sistnevnte skib, der var sendt ut for å rekognosere, bragte samme dag melding om at Lewenhaupt og Siöblad dagen efter vilde løpe ut fra Göteborg med 7 linjeskibe og fregatter samt endel mindre skibe for å gå til Storebelt eller Bergen. Den 29de såes først 12 skibe; Deichmann nærmet sig og opdaget at det var den svenske flåte, der efterhånden viste sig å telle 19 større og mindre seilere. I det krigsråd som Deichmann holdt, uttalte alle chefer at overmakten var for stor; man opga å søke kamp og løp tilbake til Stavern forfulgt av de svenske. Lewenhaupt sier i sin rapport av 20de juni[1]) (gl.st.) at han av holstenske skippere erfarte at Knoff „var bllefven i Norrige disjusterat, effter han icke wehlat hålla stånd" og at Wilster derefter overtok kommandoen. Dette er jo ikke riktig. Deichmann hadde, som eldre enn Knoff, kommandoen og Wilster hadde på forhånd overkommandoen i Nordsjøen og overtok senere som sådan kommandoen over hele styrken. Wilster hadde forøvrig ansvaret for at Deichmanns eskadre var underlegen den svenske, han blev jo selv liggende i havn med sitt flaggskib og ennu et linjeskib samt to fregatter. Generalløitnant Hausmann hadde under 22de mai befalt Wilster å løpe ut med hele styrken for å opsøke og slå den svenske eskadre, men denne ordre blev ganske ignorert.

Lewenhaupt sier videre i sin rapport, at såsom hans eskadre for det meste var utrustet på kreditt, og da den danske eskadre ikke vilde holde stand eller kanskje vilde komme igjen i forsterket utgave for å opsluke ham, besluttet han for „at bringa något uti Cassan", å gå til Nordsjøen på Dogger Bank og krysse mellem Holland og England, „hvarest något gådt torde inflyta, så och giöra Honeur för Eders Kungl. May:ts Escadre hoss andra Nationer, efftersom alldrig tillförnde lärar hafwa passerat att een svänsk Eskadre warit på dhe orter i Nordsjöen, hvilket och Gudi ährat så lyckatz hafwer, att man icke allenast Injagat fienden, utan och för hans Näsa, brackt wåre köpmans Skipp in Salvo

[1]) Svenske Riksarkiv. Administrativa handlingar rör. flottan. Avd. A. 1.

Digitized by Google

uti Vlie, ock uti Dyns af Engeland, så wähl såssom ock på Nordvestliga Canter af Doggersbanck under Engeland, borttagit den danska Bergens Convoyen....".

Den 7de juni forlot Wilster Stavern med linjeskibene „Prins Carl", „Fyhn", „Laaland" og „Engelen", fregattene „Søridderen", „Leoparden", „Lossen", „Raa", „Løvendals Gallei" samt snauene „Ormen", „Mercurius", „Norske Vaaben" og „Maagen" med 72 koffardiskibe. Det var meningen at 4 fregatter og 1 snau skulde føre konvoyen til Danmark, mens resten opsøkte den svenske eskadre. Vinden var sydlig med stiv kuling så man kom ingen vei. Efter avholdt krigsråd vendte „Leoparden" om med konvoyen, mens krigsskibene skulde forsøke å komme over til Skagen, hvor svenskene var blitt sett med 18 skibe. Den 10de mistet, som ovenfor nevnt, „Løvendals Gallei" fokkemast og spryd og den 13de sprang „Postillon" lekk og dagen efter seilte Wilster tilbake til Stavern med eskadren. Som det fremgår av Wessels ovenfor anførte rapport av 17de juni hadde han med sin chaluppe seilt ut på sjøen til Wilster og underrettet ham om, at de svenske krysset mellem Dogger Bank og Skagen Rev; men Wilster seilte allikevel i havn, og den 18de juni[1]) kom han atter under seil med 5 linjeskibe, 8 fregatter og større snauer, 4 små snauer samt 124 koffardiskibe. Som ovenfor nevnt blev Wessel liggende igjen med sin fregatt til den 21de og først den 23de sluttet han sig til Wilsters eskadre ved Skagen.

Wilster hadde Slotslovens uttrykkelige ordre til å angripe den svenske eskadre, når konvoyen var bragt i sikkerhet. Den 22de kom han tik Skagen, hvorfra „Leoparden" og „Ormen" førte størsteparten av konvoyen til Fladstrand og videre til Store Belt, mens „Postillon", „Maagen" og „Norske Vaaben" med 26 skibe gikk til Kjøbenhavn, hvor de lykkelig ankom den 25de juni. Herom underrettet admiralitetet Wilster, idet det samtidig tilkjennega ham sin misfornøielse med hans slette kommandoføring og antydet at han måtte vente å bli avsatt[2]).

Wilster hadde på vei over til Skagen sendt et par fregatter på rekognosering; de kom tilbake den 25de uten å ha sett noe; en ny rekognosering ga samme negative resultat. Den 24de fikk Wessel følgende ordre av Wilster:

„Hr. P. Wessel.

Til Hans Mayest. min allernaadigste Konge og Herres Siøe Tieneste, beordres hermed dend commanderende Cheff paa Fregatten

[1]) I danske generalstabs arbeide står at Wilster først avseilte den 21de, men dette stemmer ikke med Wessels journal.

[2]) Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

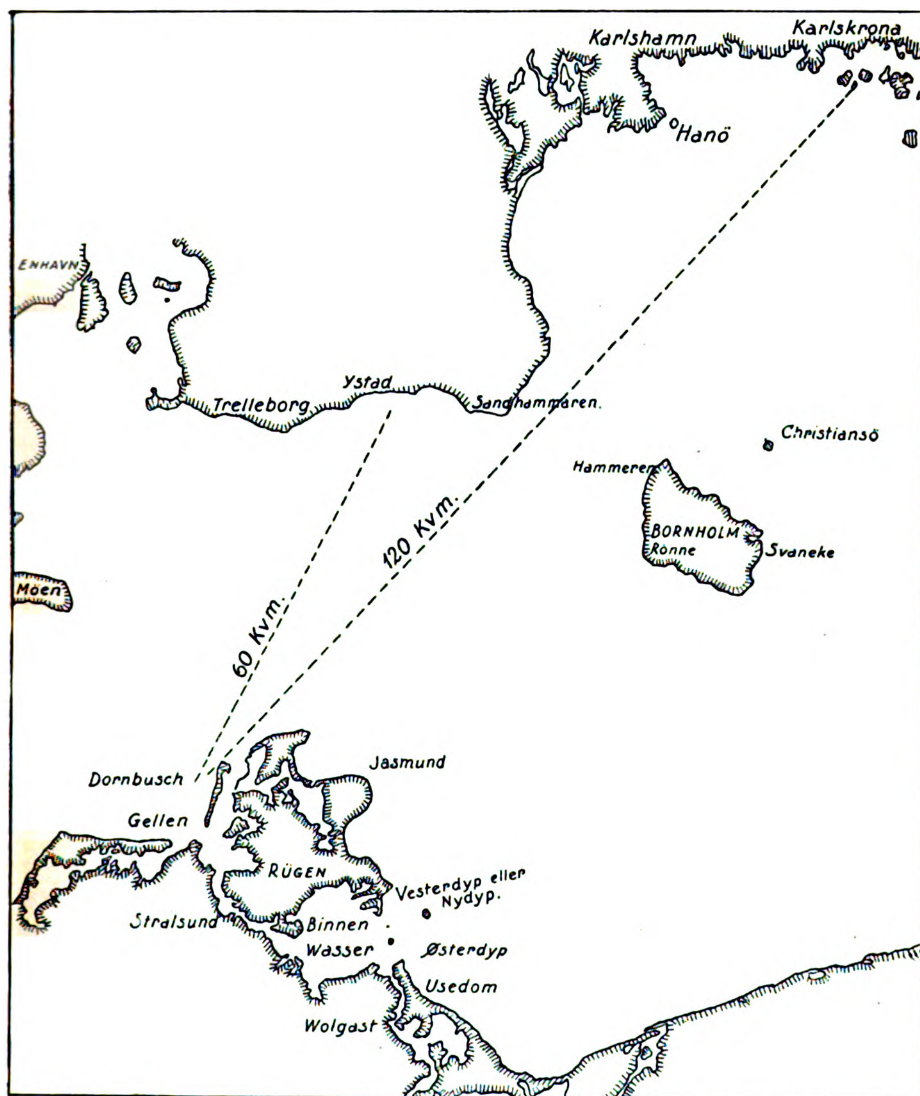
Løwendals Galej, at hand straxen lætter sit Anker og med hans allernaadigste anfortroedes Fregatt holder det krydsende til Vindt Vært af Esqvadren, dog saa at hand ikke kommer Esqvadren ud af Sigte, Imidlertid haver hand at holde nøye Opsiun med alle passerende Skiber, og ingen lader pasere uden at annotere Skippernes og Skibenes Nafne, hvorfra de ere og hvor de sig hen agter, hvad Ladning de indehaver, og dennem for alting at udspørge, om de noget findtligt i Søen haver fornummet, I det Øfrige haver hand u-fortøfvet hver Aften at give mig Skriftlig Raport.

D. Wilster."

Wessel holder det nu gående i sikte av den til ankers liggende eskadre i flere dager, uten å ha noe av interesse å melde i sin rapport hver aften. Den 28de på dagvakten løper han aktenom schoutbynachten for å høre om denne har noe å befale og går ombord til ham. Han får her ordre til å forseile ned til den vikske kyst for å se om noe fiendtlig fartøi var å finne utenfor. På hundevakten er han 1 mil av Marstrand kastell og legger sydover langs landet. Den 29de seiler han atter nordover og anfører videre i journalen: „Udi formiddagsvagtens Begyndelse ,Vinden W. Resoluerte ieg at gaa ind i Kiering Øen for at see om der laa nogen Smaa fartøier udj hafnen, efterdi vinden var saaledes at Mand kunde Seile baade ud og ind af Samme hafn igien; Gaf underseilene op, og indløb i Kiering Øen, Maatte lade Ancheret falde, saasom det bleste een Underseils Kuulte av en W. Vind, Saa og for der var icke rom for at kaste bi at Drive, Anchrede i syndre hafnen i Gabet paa 11½ faun Vand, Sidste Glas i Formiddagsvagten, beslog alle mine Seil paa Stout garn, fornam ingen fartøjir til Anchers liggende; Udi eftermiddagsvagten, tog ieg det 3de ref udj mine mersseil, fich at vide, at 3 mil norden for, laa 2de Gallejer, og 5 skierbaader, saa og tog ieg samme tid een Rochebaad, som kom af Siøen, med de laadser, som hørte hiemme udj Gulholmen, og en Deel udj Lysekil, og nogle paa Kieringøen; Udi første og Hundevagten, bleste een storm af W.S.W., I Hundevagten 6 gl. ude, vinden omløben paa en W. Lettet strax Ankeret, og kom ad Siøen til, var meget hul siø, af dend vind som hafde blæst."

Næste dag den 30te ser han ved plattfotens begynnelse Wilsters eskadre som endelig engang hadde lettet. Det var efter melding fra den russiske fregatt „St Paul", som hadde sett 12 svenske seilere, at Wilster hadde funnet for godt å forlate sin ankerplass og legge nordover med flåten. Ut på dagen mottok han fra „Leoparden" melding

Digitized by Google

Kart over Østersjøen ved Rügen (se s. 337).

Digitized by Google

Kart over Østersjøen ved Femern (se s. 504).

Digitized by Google

om at den hadde sett 18 seilere i retning N.N.W., og senere meldte „Lossen", at 21 såes N.N.O. for eskadren med kurs O.S.O. Wessel var altså på denne tid østenfor eskadren og sier i journalen: „Udi Hundevagten (natt til 1ste juli) vinden S.W.T.W. og S.W. seilte cours i 6 gl. N.N.O. saae dend Svenske Esqvadre, som var os forbi løben under Wolden, og indgick udj Lisekilen, blef giordt Teign af Schoutbynachten, at de 3de Fregatter, som var forud til at søge dennem, maatte saa holde til Esqvadren igien, foer ieg Schoutbynachten ombord, til at Raportere Hannem, hvor ieg hafde været, saa og bekom han 2de af mig tagende svenske Laatser, een fra Kieringøen, og een fra Lysekil, hvor dend Svenske Flode indgick".

Wilster fant imidlertid at det var ørkesløst å gjøre noe og la sydover. I sin rapport sier han, at han ikke forstår hvad det har vært for skibe, noe der lyder ganske utrolig. Han undskylder sig videre med at han ikke kunde vente, at fienden vilde ha knepet så nær op under den norske kyst.

Lewenhaupt var altså sluppet forbi, ikke alene med sine orlogsskibe, men også med de tagne priser. Han synes selv å være forbauset over dette resultat, hvad han jo hadde grunn til. Han er med grunn stolt av at Wilster er tatt ved nesen, „oansedt dhe icke warit sinnade oss att upäta, utan alldehles att upswällia som glupande Ulfwar", og mener at Wilster med et eneste av sine store skibe skulde være istand til å skyte hele hans eskadre i luften. Den siste natt skildres som det rene mareridt. Her var toktets krisis, hvor døden og livet var like uviss. I tilfelle av møte med den fiendtlige eskadre hadde han avtalt signaler, efter hvilke hans brigantiner skulde stikke prisene ibrand, hvorefter hans orlogsfartøier skulde „knippa" sig tilsammens og slåss med fienden „så länge spånen flöt på wattnet", hvorpå(!) de skulde skyte hele eskadren isenk. Men han kan „flattera sig med det beröm", at da han om natten var omringet av fiendens 18 skibe, så gjorde han et movement som salverte hele H. M.s eskadre. Han formoder videre, at Wilster „som skulle taga Pehr utur Loffet" ikke vil bli særlig gunstig mottatt i Norge, og han „tyker att Siömän och Soldater icke wäxer på qwist mehr i Dannemark än som annorstädes, hafvandes dhe i Norrige och sammenskrapat till dheres besättningar Skomakare, Skräddare, ock bönder, ock allt hvad som kunde sammanplåkas".

Han fikk ialfall rett i at Wilster ikke blev nådig mottatt i Norge. Under 12te juli skriver 5 mann på det bergenske borgerskaps vegne og beklager sig med de mørkeste farver over den skade som er overgått byen ved Lewenhaupts opbringelse av de bergenske hollands-

farere på Dogger Bank. Byen er ved denne ene anledning overført et tap på over 50,000 rdl. og det anføres at „de Trafiqverende beklager sig, at de hafvde mindst ventet saa stor Ulykke paa denne Tid, da man vidste, at deris Kgl. Majst. vores allernaadigste Arvekonges Orlogsskibe vare udi Nordsøen i god Tilstand og vel udrustede, de svenske Orlogsskibe derimod som det løsgifne bergenske Skibsfolk enstemmigen forklarer vare udi slet Etat, ilde provianterde og ilde bemandede, tildels med pressede og tvunge Søfolk, saa at efter bem.te Skibsfolks Udsigelse 3 à 4 af vores allern. Konges Orlogsskibe skulle rimeligen kunde ruineret den ganske fiendtlige Eskadre, ifald den hafvde blefven Attaquered".

Brev nr. 25 Wessel skriver den 1ste juli i sjøen til Hausmann og rapporterer at han hadde vært på rekognosering på svenskekysten. Av Olle Erichsen på Kierringøen — som han ved tidligere leilighet hadde tatt med sig til Kristiania — hadde han fått vite, at man i Carlscrona hurtigst mulig gjorde flåten klar for å dekke transporten til Pommern. Til opnåelse av dette tar de alle „borgere og borgerbørn som haver værre paa siøen". Likeledes berettes, at den svenske galleiflotille ligger i en havn som heter Smögen. Han venter nu nådige herres svar om han, når nu flåten kommer inn, skal krysse efter den oprindelige instruks og særlig utber han sig den gunst å få overføre Løvendal som man ventet til Fladstrand.

Brev nr. 26 Men med dette brev fulgte et annet, der av hensyn til innholdets farlige art ikke var underskrevet og han ber om „for den Død og pine Gud har tolt", at det ikke blir røbet av hvem det er skrevet.

Han begynner med å si, at han, som en av nådige herres tro knekter, ikke kan undlate å avgi rapport om det tilendebragte kryss-tokt, som vesentlig har foregått til ankers innenfor Skagens rev, dog somme tider med fregatter ute turvis om dagen på rekognosering. Den 20de hadde schoutbynachten fått sikker beskjed om, at den svenske styrke på ialt 11 fartøier var mellem Dogger Bank og Skagen Rev. På sin rekognosering hadde Wessel kl. 2 om morgenen den 1ste juli sett de svenske seile inn til Lysekil. Wessel hadde øieblikkelig rapportert Wilster dette og han anfører nu overfor Hausmann, at han (Wilster) da vinden var god citto burde ha fulgt efter og ruinert hele eskadren og galleiene med inne i havnen. Der har ikke vært anvendt noen rettskaffen og forsvarlig sjømanns- og soldatskap for å møte fienden i sjøen og han tror neppe at der det år vil gis noen sådan leilighet igjen. Hvad har nu nådig herre igjen for sin omhyggelighet for eskadren og de underordnede officerer får intet annet enn skam og baktalelse av

Digitized by Google

alle mennesker. Efter hans ringe mening burde — hvis han nu endelig skulde ligge tilankers ved Skagen — schoutbynachten ha strakt en bevoktningslinje fra Skagen over mot Norge med de hos sig havende 15 små og store skibe, og ikke en skute vilde slippe forbi. Det kunde man vel tenke sig, at svenskene ikke var så tåpelige å søke Skagen, når han visste at Wilsters eskadre lå der. Han vilde naturligvis søke op under Norge, og derfra den første den bedste havn. Tilslutt ber han atter igjen om å få krysse efter instruksen. —

Som det vil sees stemmer Wessels anvisning på kontrollen av Skagerak og Kattegatt overens med hans instruks av 2nen mai, som han som tidligere nevnt sikkert har vært med på å avfatte. Det centrale punkt i farvannet — se kartskisse foran — er Skagerak, hvorfra avsøkningen av farvannet må utgå. Men det interessanteste av Wessels fremstilling er hans uttalelse om, at nettop ved å gå inn til Lysekil gikk Lewenhaupt i en felde som Wilster med den rådende vind kunde utnytte til fullstendig å ruinere ham, hvis han vilde følge efter. Likeledes vilde han ved således å gå angrepsvis tilverks ha kunnet ruinere i bunn og grunn den svenske galleiflotille som nettop da var kommet til „Smauet", d. v. s. Smögen, en liten havn i nærheten av Lysekil. At Wilster ikke var mann for å utføre et sådant angrep, hadde han vel tilfelles med de aller fleste av flåtens officerer, trods hans store ord efter Knoffs kamp den 11te mai ved Skagen; at Wessel hadde rett til å bruke så store ord viste han senere.

Det viste sig også å holde stikk hvad Wessel fremholder, at det var flere som vilde innrapportere Wilsters forhold. Kommandør Deichmann innberettet ved sin tilbakekomst om ham, at han ikke fortjente å få skib å føre, da han hadde latt en underlegen eskadre med mange spaniafarere og adskillige priser slippe i havn for sine øine. Og skibschefene med Knoff i spissen klager i en relasjon til Hausmann over, at eskadrechefen forsømte kongens tjeneste. Gyldenløve innberettet den 16de juli til kongen om Wilsters malkonduite og den 25de fikk overadmiralitetsretten ordre til å undersøke saken[1]). Wilster blev avløst av schoutbynacht Troyel, og som arrestant ankom han til Kjøbenhavn den 22de, hvor han blev satt i streng arrest på Gammelholm. Efter langvarige undersøkelser blev han 1713 dømt fra sin charge, men kongen benådet ham, og 25de august 1714 fikk han avskjed i nåde. Han gikk i svensk sjøkrigstjeneste og deltok som viceadmiral i krigen mot Danmark, men kom i 1721 til Petrograd med sine to sønner og

[1]) Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

blev ansatt også her som viceadmiral[1]). Tilsist blev han overbevist om uredelighet og avskjediget; han døde 1732 som en almindelig foraktet mann[2]). En brorsønn av denne Wilster blev også forræder mot sitt land, idet han i 1715 innga til Carl XII et forslag til innfall i Norge, hvis svake sider han kjente godt efter sine gjøremål der. Dette forslag blev lagt til grunn for Carl XII's innrykning i Norge 1716 (se senere).

Det som Wilster er blitt tiltalt og dømt for er øiensynlig den omstendighet, at Lewenhaupt med sin flåte slapp forbi ham inn Skagerak. Wilster hevder derimot at han ikke hadde kunnet utrette mere enn han hadde gjort. Og den blotte og bare omstendighet, at en flåteavdeling slipper forbi en annen, kan neppe være tilstrekkelig basis for den dom som overgikk Wilster. Erfaringen bl. a. fra verdenskrigen viser jo at sådant lett kan hende. Napoleon slapp også forbi Nelson med flåten til Egypten, men Nelson fulgte riktignok efter og ruinerte flåten i havn. Selveste generaladmiral Gyldenløve, der øiensynlig likeoverfor Wilster optrer som anklager, lot året før den svenske flåte slippe over Østersjøen, efter min formening under ganske anderledes graverende omstendigheter enn de som foreligger hos Wilster. Gyldenløves direkte overtredelse av kongens positive ordre synes å ha vært av den art, at en hvilkensomhelst annen enn Gyldenløve vilde ha vært i alvorlig livsfare. Generaladmiralen har derfor hverken moralsk eller militært noen rett til å felle dommen over Wilster. Det dreier sig om et skjønnsspørsmål ved utførelsen av de disposisjoner som vedkommende ansvarlige kommanderende finner formålstjenlige. At disse disposisjoner ikke fører til det, også av vedkommende ansvarlige kommanderende, tilsiktede mål, kan vel føre til hans avsettelse fra den ham betrodde stilling, men vanskelig til vanærende avskjed fra etaten. Wilster hadde tidligere vist sig som en tapper mann. Han førte et av de to fartøier — „Beskjærmeren" — som i 1710 i slaget i Kjøgebukt fulgte Huitfeldt i angrepet på det svenske gross. Og den omstendighet at han under de rådende forhold blev betrodd en så ansvarsfull stilling som chef for Nordsjøeskadren, tyder vel heller ikke på at han tidligere var dårlig ansett. I så fall vilde ialfall de ansettende myndigheter ha pådratt sig en sterk dadel. Hans føreregenskaper var, såvidt det kan sees, ikke tidligere prøvet og han hadde selv gjentagne ganger søkt om å bli avløst på denne post, som han øiensynlig ikke følte sig voksen. Og Wessels anvisning på den svenske flåtes ødeleggelse i

1) Se foran, del I.
2) Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

Lysekil betyr en anvendelse på Wilster av mål som det er umulig å benytte på en fører av så ringe orden. Kongens forandring av dommen til avskjed i kongelig nåde tyder da også på, at han ikke har følt sig overbevist om berettigelsen av den av overadmiralitetsretten avsagte dom. —

I første halvdel av juli krysset nu Wessel i Kattegatt, tildels sammen med eskadren, uten særlige hendelser. Den 1ste får han ordre om å jage en seiler som viser sig å være en nordmann. Den 3dje ligger han sammen med eskadren tilankers mellem Læsø og Trindelen og rir av en storm. Den 4de ankrer han ved Fladstrand for å efterse vulingen på bougsprydet. Han salutterer citadellet med 3 skudd[1]). Den 5te inntreffer en hendelse, hvorom det i journalen heter: „Udi Platfoden kom et Coffardie Skib seilende af Siøen mig for over, som icke tonte noget flag, iche heller strøg paa sine Mersseil, Blef Skiødt med een Musquet efter dend, at hand skulde Stryge, mens skeede iche, Skiød min Lieutnt Nils Nilsen i høiden over Skibbet hen, og ved uløchelig hendelse i Kuglens daling, trefte dend i Tinningen paa een Mattross, som laa paa Styrbords Noche og giorde Store Seilet fast, saa dend døde."

Den 7de har han besøk ombord av den tidligere nevnte kommandørkaptein, senere justisråd Bille til Ellinge gård og „andre fornemme herrer", for hvem han salutterer med 5 skudd. Herom anfører revisjonen at utgiften hermed skal tilsvares[2]).

Den 9de fikk han av Wilster ordre til å assistere linjeskibet „Fyhn" med proviant ut fra Sæby. Med dette tilbragtes nu noen dager uten at der skjedde noe av interesse. Wessels gjentagne anmodning om å få krysse efter instruksen blev der altså heller ikke nu noe av. Den 13de fikk han følgende ordre fra Wilster:

„Saasom jeg ikke ser at kan oppebie Deres Excellence Hr. General og Baron v. Løvendahls Ankomst, da i fald Vind og Veirlig ville tillade, agter jeg imorgen næst Guds Hjælp at seile, til hvilken Ende den en chef kommanderende paa Fregatten Løvendals Gallei sig har at holde efterrettelig og med hans allernaadigst anfortroede Fregat ved Fladstrand at fortøve, indtil mer høistbemeldte Deres Excellence Hr. General og Baron v. Løvendal ankommer, hvor han da videre under hans Disposition i Følge af Fregatten Søeridderen overgaar til Norge. I det øvrige bruger han etc.

D. Wilster."

[1]) Eraktet av revisjonen å burde tilsvares.

[2]) Se revisjonsprotokollen.

Digitized by Google

Men Løvendal kom som tidligere nevnt aldri mere til Norge. Hans plan om angrep på Bohuslen som et ledd i operasjonene mot Sverige forøvrig, var blitt forkastet, da Løvendal hadde vært indiskret nok til å forelegge disse planer for enevoldsherskeren av Guds nåde, da denne var optatt av divertissements av mere delikat art.

Først den 17de kom Wilster under seil. Wessel blev altså liggende igjen for å vente på Løvendal og fordrev tiden med „at faa folchene Excercerede i det de bør vide". I den lange ventetid slapp provianten op, hvorfor han efter å ha holdt krigsråd seiler til Hals for å forsøke å få noe proviant til sine folk. Den 27de er han atter i Fladstrand, og da var Løvendals sekretær kommet og forlangte å bli satt over til Norge. Wessel gikk da straks seil, salutterte citadellet med 3 skudd[1]) og satte til hvad trekke kunde. Ut i plattfoten fikk han en seiler i sikte som skjøt 2 skudd efter ham for å få ham til å holde av for sig. Wessel gjorde da „i Jesu Nafn" allting klart og holdt østover ned på seileren for å se hvad for en fregatt det var. „Tonte hand Dansk flag, saa ieg og med 3de skud med Skarp som og af hannem blev svaret. Praiede vi hinanden, og var det Fregatten Lossen som hafde ordre at krydse paa Hr. Schoutbynacht Troiels Ankomst, imellem Schagen og Marstrand."

Da han den 28de var oppe under Stavern måtte han efter begjering av sekretæren seile til Kristiania med ham, da vinden var god og det hastet med Løvendals breve. Ut på eftermiddagen passerte han Akershus, salutterte med 5 skudd[1]) og blev betakket med det samme antall og gikk derpå til ankers.

I Kristiania blev nu Wessel liggende helt til 10de august. Allerede den 31te juli anmodet han Hausmann om å få seile, men han blev anbefalt å bli liggende til videre ordre.

Samme dag var „Hendis Naade Madame Løvendahl, tilligemed alle de andre Committerede Herrer ombord". Baronessen skulde jo nu, da Løvendal definitivt hadde forlatt Norge, snarest mulig følge efter, og besøket gjaldt naturligvis bekvemmelighetene ombord, da hun ønsket å reise med det fartøi som bar baronens navn. Som det viste sig har inspeksjonen øiensynlig falt ut til baronessens tilfredshet. Den 6te er han efter Hausmanns ordre en tur nede i Drammen og forøvrig inneholder journalen ikke annet enn at baronessens kufferter daglig førtes ombord. Den 8de setter han blått flagg til, tillikemed et kanonskudd for å seile med første føielighet av vær og vind.

[1]) Eraktet av revisjonen å burde tilsvares.

Digitized by Google

Samme dag skriver han til Slotsloven i anledning av de fartøier som han med „Ormen" hadde tatt i den svenske skjærgård og som Wilster hadde fratatt ham. Han henviser til sjøkrigsartiklenes bestemmelser om sjøofficerers prisepenger og anmoder om Slotslovens støtte til å få sitt rettmessige krav opfylt. Han henstiller også, at den erobrede kaper med bestykning og utstyr må bli taksert og prisepengene fordelt på ham og hans mannskap. *Brev nr. 27*

Det kan ikke sees, hvorvidt Wessel har fått sitt rettmessige krav opfylt.

Endelig den 10de august kom han i dagvakten under seil. „validerede Castellet med 3de Canon Skud[1]), blev betachet med 3 igien, lagde alle Roe Aarene til for at komme uden for de Smerste skier".

Da han imidlertid var kommet et stykke ut fikk han vinden stikk i stevnen; han forsøkte da å lovere sig ut, men måtte la ankeret falle ved Langåren. Her blev han liggende for motvind til den 14de og benyttet tiden til å krenge og telje fregatten.

Schoutbynacht Troyel hadde nu overtatt kommandoen over eskadren i Nordsjøen og Wessels utsikt til å få krysse efter Hausmanns instruks var dermed ikke forbedret. I skrivelse av 3dje august forlanger Troyel nøiaktig opgave over fregatten med spesifiserte data over hvad fartøiet trengte av inventar, varegods og proviant for de nærmeste 3 måneder samt gir ordre om hver lørdag til eskadrechefen å innlevere fortegnelse over mannskap m. v. Det synes som om en fastere hånd nu hadde tatt ledelsen.

Fra Hausmann hadde han imidlertid under 8de august mottatt en ordre om å avseile til Stavern såsnart han hadde fått baronessens kufferter ombord. Hendes nåde hadde resolvert å fortsette reisen fra Stavern til Fladstrand med Wessels fregatt. I Stavern skulde han forevise denne ordre til Troyel og her eller i Larvik vilde hendes nåde komme ombord, hvorpå han straks skulde forseile til Fladstrand „og engagerer sig paa Overreisen ingenlunde med noget fiendtlig, hvad Avantage han end maatte see, mens allene gjører sit beste at bringe Baronessen i Sikkerhed udi Fladstrand". Derpå skal han seile til Elben, hvorfra han skal konvoyere det skib som fra Hamburg ventes til Norge med mundering for den norske armé. I Stavern skal han så melde sig hos Troyel.

Fra Langåren setter han til alt hvad trekke kunde med sluppe og

[1]) Dette må ha undgått revisjonens opmerksomhet, da der ikke foreligger noen uttalelse om at det eraktes å burde tilsvares.

Digitized by Google

jolle for bougen. Den 15de kommer han til Stavern, salutterer citadellet med 5 skud[1]), får proviant ombord og sender sin soldateske bestående av Vesterlenske regiments folk iland, og får soldater av Bergenhusiske regiment under kommando av løitnant Schinkel ombord. Den 16de seiler han til Larvik „efter Madame Løwendals Begiering, for at embarquere Hinder".

Den 17de får han ordre fra Troyel om overføring til Fladstrand av baronessen med følge. Ordren inneholder det samme som Hausmanns med undtagelse av at han, såsnart baronessen var landsatt, skal opsøke eskadren ved Læsø eller Skagen og hvis den ikke er der, da å søke den i Stavern. Ordren om forseiling til Elben er altså tilbakekalt. Troyel hadde nemlig fra admiralitetet mottatt ordre om, under trussel av tap av kongens nåde, ikke å detachere noe skib, men holde styrken samlet, da man fryktet svenske transporter til Jylland eller Stift Bremen, der lå under angrep av danskene[2]).

På hundevakten natt til den 19de kom hendes nåde med datter og følge ombord, og Wessel lettet straks anker og la over til Fladstrand, eskortert av fregatten „Raa". Der blåset en stiv mersseils kuling med „mislig veirlig", som øket til storm. Han pranget med seil for å komme i læ av land og på førstevakten den 19de kom han til ankers ved Hirsholm under en hel storm og måtte la tøiankeret falle, da fregatten begynte å drive. Allerede på hundevakten gikk han seil igjen og loverte sig, fremdeles i frisk kuling, inn til Fladstrand, hvor han ankom på formiddagsvakten den 20de august. „Ved vagtens udgang førtes hendis Naade i land med hendis Daatter Validicerede Hinder med 9 Canon Skud[1]), blef strax i land skicket hvad hinder tilhørte."

De høie damer har således sannsynligvis hatt en ganske frisk seilas, ti når Wessel selv sier at han pranget med seil, så kan man sikkert være trygg for at fregatten hadde en seilføring som ikke egentlig skaffet damerne noen fornøielsestur.

Det er denne seilas som Carit Etlar i sin bok om „Salamon båtsmann", — der forøvrig ikke var båtsmann, men derimot løitnant, og han var ikke ombord hos Wessel ved denne anledning, — benytter til utgangspunkt for et romantisk kjærlighetsmøte mellem Wessel og miss Norris, kusine av lord Nothingham, der som tidligere nevnt i 1719 blev Tordenskiold anbefalt av ambassadøren grev Carteret. Forfatteren lar hende være med på denne tur, skjønt Wessel som bekjent

[1]) Eraktet av revisjonen å burde tilsvares.
[2]) Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

aldri har sett damen, da han jo var på vei til England for å se henne nærmere an, da han blev drept i duellen med oberst Stael. Men dette trick for å bringe inn i en roman et kjærlighetsforhold som intet har med historien å gjøre, er vel ikke så farlig. Verre er det når Carit Etlar lar Wessel i knelende stilling tolke for den skjønne de lengselens kvaler der herjet hans sjel „mens vi laa under en læger val og lænsede for veiret".

Det vilde være å anbefale at forfattere der skriver om kjærlighet i forbindelse med sjøen konfererte litt med sjøfolk, når de skal betjene sig av sjøuttrykk. Ti de kan risikere at også sjøfolk leser deres bøker, og i dette tilfelle blir den romantiske scene avgjort latterlig; ti lenser man for været under en læger val, da går man som bekjent like lukt i land, og det var vel ikke meningen. —

Allerede den samme dag om eftermiddagen lettet Wessel igjen anker, og da Troyel ikke var i sjøen, satte han kurs for Stavern, hvortil han ankom næste dag den 21de om formiddagen. For det forestående tokt fikk han nu ordre til „at annamme saa meget Proviant som ieg kunde Spiise ud af udj 3de Maaneder for mine Folch". Den 23de måtte han atter avgi løitnant Schinkel og den 24de lot schoutbynachten blått flagg vaie for å seile, men stille vær hindret avgangen. Den 25de mottok Wessel fra Troyel følgende skrivelse:

„Hr. P. Wessel.

Som jeg nu en Moment bekom Efterretning, at 2de Svenske Fahrtøyer, een paa 12 à 14 Stykker, dend anden som Snaven Norske Waaben, skal idag have forfult Snaven Flyvende Mercurius ind paa Langesunds Fiorden; Saa beordris hermed Hr. Lieutenant Mandhafte Petter Wessell, at hand sig paa Sigt af denne Ordre med sin underhavende Fregat udi følge af Snaven Norske Waaben begiver under Seil hen uden for Langesund og Øster-Risør at recognosere, Og i fald han dem kand attrapere, tragter at erobre eller ruinere, og kand han holde det krydsende imellem dette og Øster-Risøer i 3 à 4 Dages Tiid, i fald han dem maatte rancontrere. Mens skulde Vinden føye at Esqvadren imidlertid kand udseile, haver han sig der til uden videre Krydsning at forføye. I Øvrige forholder han sig i alle mødende Occasioner som forsvarlig kan være.

P. Troyel."

Her var altså en glimrende anledning til å komme på egen hånd, selv om det bare var for noen dager. Men skjebnen vilde det anderledes. Journalen sier herom:

Digitized by Google

„Udj Eftermiddagsvagten 6 gl. ude, hafde Anker lettet, giorde Spring paa Fregatten Raae for Dis bedre, at komme til Slagg, og komme ud igiennem det østre gab, af Staweren, da ieg kom mit udj gabet, kom der et W.S.W. Kast ud af landet, saa Store Merseil blev Skiefrendis, og for Mersseil fyldt saa Fregatten faldt af, og icke vilde lystre sit Roer, saa dend Støtte paa Dend blinde Skiær[1]), som ligger mit udj gabet, lufte Fregatten an da store Mersseil fyldte, og kom fri for forbemeldte Skier, giorde ieg tvende Slag paa Laurvigsfiorden med flag i en Schiow, efter min Sluppe og folck som var i land for at hente Proviant, som ieg fornam at Fregatten var bleven leck, torde ieg ei Hassardere at gaa ad Siøen, Duet op og Anchrede ved Laurvigen, giorde Straxen begiering klar til Schoutbynachten, for at blive permitterit at Seile til Høllen, der at krenge Fregatten og Reparere dend skade dend hafde faaet."

Den 26de loverte han sig ut til Høllen[2]) i Larviksfjorden, strøk stenger og ræer, førte skytset iland, gjorde klar til krengning av fartøiet og begynte kalfatringen utenbords. Søndag den 28de halte han fregatten over, men da han ikke kunde nå kjølen måtte han la den gå op igjen for å klargjøre en kobrygge. Den 30te kjølhalte han igjen, og tømmermennene hadde fått ut de beskadigede deler av kjøl og stevn og skulde sette inn de nye, da stormasten brakk rett under merset ved enden av skråstøttene. Måtte straks la fregatten gå rett igjen for å bevare fokkemasten. Taklet så av den ødelagte mast, satte gier, blokker og skråstøtter på stumpen for å kjølhale med den. Den 31te halte han igjen over og blev i løpet av dagen ferdig på den ene side. Den 2nen september var kjølhalingen ferdig og næste dag tokes alt tilbehør ombord igjen. Søndag den 4de sendte han sin chaluppe for å hjelpe til med bugseringen av den nye mast, der kom helt fra Kragerø, tok stumpen ut og gjorde alt klart til å få den nye inn. Næste dag tok den nye mast ombord og var ved solens nedgang klar til å seile. Stille vær hindret ham imidlertid fra å komme avsted. Den 6te på plattfoten skjøt han 2 skudd med flagget i sjau efter endel av folkene som var i land, „mens kunde ikke faa dem om bord, Saasom een Deel af Dennem Nyeligen hafde bekommed Maanedspenge". På dagvakten den 7de kom han endelig under seil, og kommet ut på Larviksfjorden kastet han bi og skjøt efter sine folk, der for de flestes vedkommende nu kom ombord, „kunde ieg ikke forsvare at ligge lengere at oppebie de Resterende, braste ieg af, og gik i Jesu Nafn ad Siøen til".

[1]) Det må ha vært den 5 fot boe på nordsiden av østre løp han har vært borti.

[2]) På østsiden av Larvikfjorden.

Digitized by Google

Mens han lå opbrast skrev han til Hausmann og rapporterer at han nu var under seil og at han håpet næst Guds bistand om kvelden å være hos schoutbynacht Troyel som sannsynligvis befant sig mellem Norge og Skagen. Han håper da næst Guds hjelp å få gjenoprettet den malheur fregatten har lidt. Han beklager sig over byfogdene i Strømsø og Bragernes som trods anmodning ikke har villet være behjelpelig med å sende tilbake folk som var rømt til sine hjem fra fartøiene. De svarte kun, at de ingenlunde vilde gi sin assistanse uten at de fikk direkte ordre fra Hausmann. *Brev nr. 28*

Hausmann skrev straks til de forskjellige myndigheter i Strømsø og Bragernes en skarp skrivelse om øieblikkelig å assistere Wessel med ombordbringelse av de bortrømte matroser.

Troyel hadde lettet med eskadren den 29de og Wessel skulde nu slutte sig til ham. Den 8de praiet han en Lybekkerskute som han lot passere. Noen forening med Troyel blev heller ikke denne gang noe av. Men forholdene skulde allikevel føre ham inn til brennpunktet av årets begivenheter. Jeg lar Wessel selv fortelle i sin journal:

„Løwerdagen d. 10. I Dagvagtens Begyndelse, begyndte haardere at blæse af en O.S.O. tog begge Mersseilene ind og refvede foken, begyndte at blæse een heel storm 2 gl. ude, tog begge Refvene i Stor Seilet, dref N.O. over, Vagtens udgang Beholden Cours, N.T.W. 2 Miil,

I formiddagsvagten 6 gl. ude, tog foken ind, drev N.O. over, ved vagtens udgang beholden Cours N.T.W. Vinden O.S.O. med regn 2½ Miil og blæste een flyende storm,

I eftermiddagen og Platfoden, laa bi for et refvet Storm for Seil, S. over dend anden boug, Ved Platfodens udgang vinden Østen, beholden Cours W. 3½ Mil,

I første vagten dref ligeledis for et refvet Storm for Seil og Svigtet Mersans, Beholden Cours W. 2 Miil,

i Hundevagten beholden Cours W.S.W. 2 Miil Vinden O.S.O. flyende Storm.

Søndagen d. 11te. I dagvagten dref for et refvet Storm for Seil og svigtet Mersan W. over 2 Miil, Begyndte hart at regne,

I formiddags vagten 2 gl. ude, Stilte vinden heel af tog alle refvene af Seilene, Seilte Cours O.T.N. og O.N.O. 2 mil, Vinden S.O.T.S.,

I Eftermiddagsvagtens Begyndelse, lagde W.S.W. over, fik 2de Seilere at see for ud til Luvert forcerede med Seil, kom dennem paa Siden, skiød efter dennem, braste de op, og toente Hollands flag. Imedens ieg satte min chaluppe ud, kom Fregatten Sø-Ridderen Seilende og laa øster imod mig. Braste hand paa siden af mig, løb ieg hannem

Digitized by Google

agter om, og Bad hannem at hand vilde med sig tage de 2de Skibe, Saasom det var Lurendrejere som var kommen fra Varberg, hvor de hafde Samme reise kjøpt Varene deris Skibe var laddet med Potaske, Kobber og Bæg, kunde ieg sielv dennem ei forsvarlig Beholde hos mig, eftersom ieg havde Posten inde. 6 gl. ude Braste ieg fra dennem af. Ved vagtens udgang Seilte Cours S.O.T.S. à S.S.O. 3½ Mil, Winden W.S.W."

Wessel skrev senere til admiralitetet og ansøkte om at hans bror (Caspar Wessel) måtte få det ene av de av ham opbragte skibe å føre. Det viste sig da, at kaptein Lange, som førte „Søe-Ridderen", på en litet hederfull måte hadde gitt det utseende av at det var han som hadde opbragt de to fartøier og i det hele tatt ikke nevnt Wessels navn i denne forbindelse. Dette fremgår av admiralitetets skrivelse av 22de april 1713 og Wessels svarskrivelse av 16de mai s. a. Skibene blev senere frigitt.[1])

Imidlertid ser det ut som om Wessel ved denne anledning var kommet inn i et sykloncenter. Nettop da han kom op i de to seilere, passerer han det meteorologiske minimum, men ikke før er han klar av fartøiene, så begynner det å blåse igjen, og nu fra en ganske annen kant. Journalen sier videre:

„I Platfoden, begyndte hardt at Blæse, tog 2de rev i hver af Mersseilene. I første vagten vinden omløben paa een Westen Coursen S.S.W., ved vagtens udgang Passerede Skagen. I Hundevagtens Begyndelse begyndte at blæse een Storm, tog Mersseilene ind, og seilede for Underseilene ved vinden S.S.W. à S.W.T.S. 2½ Miil, Vinden W. og W.T.N., blæste een heel storm med regen og Slud.

Mandagen d. 12te Udj Dagvagten 4. gl. ude, Skiørte Stormasten i een Knægt 4 fod under Fisken, agter paa Masten i een Skiør, og paa Styrbord side i een anden skiør hvorpaa vi Resolvered at gaa til Anchers, eftersom Jeg hafde Posten inde, og Vinden var Contraire af een West og ikke kunde naa Fladstrand, lagde vi Skaaler og vuulinger paa Masten. Stach mestendeelen det heele pligt tau ud, Mens vilde ikke holde, og dref hart, var at Befryggte at drive ned paa Trindelen, Saasom ieg hafde samme tid Lessøen S.O.T.O. 2 mil fra mig, ved vagtens udgang begynte vi at vinde ind paa Anchertouet, hafde Strøgen voris under-Reer ned, Mens kunde icke udj 5. gl. indvinde meer end som 1 bugt tov,

I formiddags Vagten i det Siette glas var vi neddreven paa 15

[1]) Se Caspar Wessels skrivelse til kongen av 17de juli 1714.

Digitized by Google

faune Vand, hvor vi samme tid hafde Lessøe Kiercke i S.S.O. fra os, og Trindelen lige agter ud, Hvilchet var at befrøgte paa Dend at neddrive, Dersom vi lengere skulde forsinket os med at faa Ancheret hiem, blef af samtlig Skibsraadet for got befunden at kappe, som og strax skeede, og satte først til een vagere paa enden af touet, stillede Coursen S.S.O. over med een refved fuck ind ad Kategat.

I eftermiddagsvagten og Platfoten, Seilte Cours S.T.O. à S.S.O. — 13 mil.

I første og hundevagten Coursen S.T.O. à S.S.O. — 10 Miil, vinden N.W. een heel storm.

Tirsdagen d. 13. Dagvagtens Begyndelse Passerede Kullen gick paa loddet ind efter — 5 gl. ude kom ved Helsingøer Fick at vide der, at vor Esquadre, som var i Nord Siøen, var Dagen forhen Passered til reeden.

I formiddagsvagten kom til Anchers paa Kiøbenhafvens reed, Skickede straxen Posten i Land, Saa og foer ieg i land til Hr. Schoutbynacht Judicher og giorde begiering til Hannem, for at faa Reparation paa hvad mig manquerede.

I eftermiddags vagten Lettede Ancher og kom ind til Bommen, blef der gandske Stille, roede ind til gammel Holm."

Ved det ovenfor omtalte skibsråd lot Wessel opsette protokoll. Den inneholder selvfølgelig noenlunde det samme som journalen. *Brev nr. 29*

Som det herav fremgår er der kun e n løitnant som har underskrevet protokollen. Av Wessels ovennevnte skrivelse av 16de mai 1713 fremgår imidlertid, at han på denne tid ennu hadde løitnant Koch ombord, men denne hadde han sendt ombord på en av de to opbragte skibe førenn „Søe-Ridderen" kom til. Da det er anført at samtlige officerer deltok i skibsrådet, ser det altså ut som om løitnant Koch har fulgt med det ene opbragte skib til Kjøbenhavn.

Det var således ikke lenge den nye stormast holdt ombord på „Løvendals Gallei"; da den imidlertid var brukket så langt nede var det ikke nødvendig å innskifte ny. Den blev derfor kun lasket ved Holmen. Imidlertid hadde stormen også faret ilde med hans bougspryd. Det hadde gitt efter i befestigelsen til stevnen og var blitt trykket inn til fokkemasten. Allerede den 18de var han ferdig med reparasjonene og la atter ut på reden hvor han sluttet sig til schoutbynacht Troyels eskadre. Denne var på grunn av sakernes utvikling trukket ned fra Nordsjøen, og før vi følger Wessel videre er det nødvendig å redegjøre for forholdenes utvikling i Østersjøen. —

Der er tidligere redegjort for hovedtrekkene i 1712 års planer

Digitized by Google

både for Sverige og for de alliertes vedkommende. Den svenske operasjonsplan, der i høieste grad var offensivt anlagt, var utarbeidet av general Stenbock og generaladmiral H. Wachtmeister i forening. Først og fremst måtte generalløitnant Dücker i Stralsund snarest hjelpes med proviant og penger; men det var ikke nok å sette ham istand til å holde festningen; man måtte tilføre ham så mange tropper, at han aktivt kunde støtte kongen, når denne kom med den tyrkiske hjelpehær. Tidlig om våren skulde hele flåten løpe ut, innesperre den danske, lukke Øresund og Store Belt, avskjære forbindelsen mellem de danske provinser og inndrive proviant fra øene[1]). Hæren skulde fordeles til de forskjellige krigsteatre. Det egentlige ekspedisjonskorps skulde telle 7700 ryttere og 8400 mann fotfolk med artilleri og øvrig krigstilbehør. Transportfartøier måtte dels stilles av landet, dels leies i Lybekk. Fotfolket skulde innskibes i Ystad, rytteriet i Carlshamn. Det utsette landgangspunkt måtte ikke røbes, før chefen for transportflåten brøt de forseglede ordrer; dog uttalte Stenbock, at han ikke vilde råde til å lande på Rügen.

Defensjonskommisjonen ga planen sin fulle tilslutning. Selve seilasen fant man ikke å være forbundet med noen fare, da den danske flåte vilde være gjort uskadelig forinnen. Stenbock blev utsett til ekspedisjonens fører. Denne, der ved forhandlingene hadde utpekt et punkt i nærheten av Wismar som landgangspunkt, måtte av forskjellige grunner gi efter og gå med på at transporten førtes til Rügen og endog sent på året og i flere vendinger.

Rådet erklærte det for umulig å utruste mere enn 12 orlogsskibe, skjønt kongen og generaladmiralen hadde forlangt hele flåten. Stenbock gjorde opmerksom på at de danske lett kunde fordrive en så ringe styrke og så falt jo hele foretagendet i fisk. Men rådsherrerne var enig om ,at man ikke kunde strekke sig videre, når også Nyenske[2]) og Göteborgeskadren skulde ut. Alle excellencene sluttet sig til grev Wrede, da han uttalte: „Vårt øiemed med de 12 skibe har alene vært å dekke transporten til Pommern; men vår tanke har aldri vært at hovedflåten ikke skulde ut, når det kun blir mulig."

Det sees således at rådets overlegninger ikke egentlig var behersket av noen utpreget innsikt i den maritime strategi. Det hele foretagende blir i selve sitt utgangspunkt avgjort hasardiøst og har i så henseende sine interessante paraleller i historien. Napoleons tog over

[1]) Fremstillingens hovedtrekk er hentet fra den danske generalstabs arbeide.
[2]) Eskadren i de finnske farvann.

Digitized by Google

Middelhavet var bygget på en lignende bristende forutsetning, men da han skulde over det smale vannskille til England fant han det dog nødvendig å beherske dette vannskille, om det så bare var i 24 timer.

For Danmarks vedkommende stod der i dette tilfelle overmåte meget på spill. Kampen om herredømmet i Østersjøen vilde bli det centrale i hele foretagendet. Kunde man slippe med bare de 12 linjeskibe imot sig, var utfallet ikke tvilsomt. Satte derimot Sverige hele sin flåte inn — og dette måtte man selvfølgelig regne med — blev situasjonen prekær. Faren tilsa en energisk innsats. Der måtte våges meget, fordi så meget stod på spill. Dette innsåes også og der blev truffet disposisjoner overensstemmende hermed; men man manglet mannen — eller rette sagt, man hadde ham nok, men benyttet ham ikke — og resultatet blev derefter.

I mars måned var ennu grev Wredes standunkt det rådende. Tilstanden i Carlscrona var dårlig. Siden 1710 hadde sjøofficerene kun fåt 3 måneders lønn; de var nu så forarmet, at de „ba om avskjed og lov til å gå ut på landet og tigge". Den svenske flåtes hovedstasjon var for øieblikket ganske vergeløs. Skibene lå avtaklet og ubemannet, besetningene på de verker, der beskyttet havnen, var ved sykdom svunnet inn til næsten intet. Rådets plan å eskortere en undsetningshær til Pommern med en liten eskadre vandt ikke admiralitetets bifall, men blev karakterisert som et dumdristig vovestykke. Utsendte mindre styrker i april og mai innberettet at 15 danske linjeskibe var ute og spillet mester i Østersjøen.

Meldingen var basert på slett rekognosering og var derfor aldeles feilaktig; men de førte dog til at rådets henstilling til Stenbock om „småning om og plåckevis", når leilighet gaes å overføre tropper til Pommern, blev blankt avvist, likesom en senere ordre om å overføre til Wismar 10—1200 mann og til Pommern 5000 mann av samme grunn blev opgitt. Men det viktigste resultat av den feilaktige melding var at generaladmiralen nu var klar over at hele flåten måtte ut, og sendte rådet en meget utførlig memorial herom. Resultatet blev da også, at eventyret med de 12 skibe som dekning for det store foretagende blev opgitt. —

I Kjøbenhavn hadde man efter foregående års tokt ikke hjemsendt flåtens besetninger, da denne blev oplagt. Allerede den 19de februar blev chefene for de skibe som i løpet av året skulde ut, ansatt og fikk ordre om å tilse sine fartøier. Man ansatte sogar en oberst (Løvenørn) som enslags kontrollør ved Holmen med befaling til å føre tilsyn med fartøienes kalfatring og ekvipering. I det hele tatt blev

Digitized by Google

der utfoldet en travel virksomhet for å få fartøiene i best mulig stand. I mars måned blev der gitt ordre om utrustning av endel av flåten, og i begynnelsen av mai gikk viceadmiral Barfoed i sjøen med 8 linjeskibe og noen fregatter. Hans ordre gikk ut på, at han skulde gå til Østersjøen, hindre og tilbakedrive transporter, avskjære forbindelsen mellem Sverige og Pommern, frigjøre seilasen i Østersjøen, stanse kapernes uvesen, rekognosere Carlscrona og angripe fienden, selv om denne var ham litt overlegen. Den siste passus er av ekstraordinær art sammenlignet med tidligere forholdsordrer og viser tilfulle at den danske regjering var sig situasjonens alvor bevisst. Barfoed løste imidlertid ikke sin opgave på noen særlig imponerende måte. Han fikk intet utført mot den meget underlegne svenske styrke, som under schoutbynacht Wachtmeisters kommando var i sjøen. Hans rekognoseringer blev ikke ført med tilstrekkelig energi, således at han blev fullstendig bundet i sine bevegelser av en ugrunnet frykt for en svensk transport, som på langt nær ikke ennu var klar til å settes i verk.

Den mangelfulle rekognosering bragte ham også i den falske tro, at svenskene hadde 12 linjeskibe i sjøen. På denne måte overvurderte altså de to motstandere hverandres styrke og for Sveriges vedkommende førte dette altså til, at beslutning blev tatt om at hele flåten skulde utrustes til dekning av den forestående ekspedisjon.

På denne tid hadde som tidligere vist situasjonen i Nordsjøen utviklet sig til fordel for svenskene. Göteborgeskadren hadde begynt å røre på sig. Affæren den 11te mai ved Skagen hadde ført til at større fartøier måtte sendes til Nordsjøen; Wilsters uheldige optreden hadde medført nye forsterkninger og Troyel hadde avløst ham i kommandoen.

Imidlertid var man — efter Stenbocks energiske påvirkning av rådet — i Carlscrona gått igang med utrustningen av den hele flåte. Hele Göteborgeskadren blev, trods protest fra Lewenhaupt, der i sin tidligere refererte skrivelse av 20de juni (g.st.) fremholder at han for de penger han hadde erhvervet ved sin heldige ekspedisjon, skulde kunne holde eskadren utrustet og derved spille mester i Nordsjøen, oplagt og alle besetninger sendt til Carlscrona. Alt dette hadde imidlertid tatt tid, og først den 24de august kunde Stenbock ved sin ankomst til Carlscrona motta melding om, at 24 linjeskibe og 3 fregatter var utrustet, forsynt med det allernødvendigste mannskap og proviantert for 2 måneder. Gjennem et energisk arbeide hadde Stenbock også fått rederne til å stille til disposisjon 9 spaniafarere, der var kraftig bestykket og vel utrustet. Der hadde mellem Stenbock og generaladmi-

Digitized by Google

ralen, Wachtmeister, vært endel misstemning, da der en tid hadde vært på tale at Stenbock skulde overta føringen av den samlede orlogsflåte. Dette blev der dog — sannsynligvis til held for Sverige — intet av.

Overføringen av troppene skulde foregå i hele 5 vendinger. Med første transport skulde føres alt infanteri med mundering, våpen og ammunisjon. Infanteriet skulde vesentlig innskibes på spaniafarerne, der tilsammen kunde ta over 5000 mann. Dessuten skulde med denne transport følge artilleriet og bromateriellet samt endel rytteri. Med 2nen, 3dje og 4de transport resten av rytteriet og endelig med 5te transport resten, d. v. s. det vesentlige av trenet. Tre særlige skibe skulde føre kongen av Polens og generalenes bagage. Proviant skulde sendes direkte fra Stockholm øst om Bornholm på skibe, der kun stakk 10 til 11 fot, så at de kunde løpe inn til Stralsund.

Det lyder næsten utrolig at man kunde planlegge en såvidt omfattende transport uten på forhånd å ha sikret sig et uinnskrenket herredømme på sjøen. Dette gjelder særlig siste transport — trenet, uten hvilket hæren, selv om den slapp over, ikke vilde være operasjonsdyktig. Men foruten den fare som lå i den danske flåtes tilstedeværelse i Østersjøen, kom også den store vanskelighet som lå i den langt fremskredne årstid. Innen de 5 transporter kunde rekke over, vilde vinteren sannsynligvis være langt fremskredet, og allerede denne omstendighet vilde være en alvorlig hindring. Stenbock klager da også i bittre uttrykk over at han så sent fikk frie hender. Det beleilige tidspunkt var uhjelpelig forsømt. Men hertil kom, at der i Østersjøen hadde foregått store begivenheter, der i enn høiere grad vanskeliggjorde foretagendet.

Som tidligere nevnt var de alliertes operasjoner mot Rügen i 1711 gått i stå. Dette hadde sin grunn i at de danske artilleritransporter ikke rakk frem og da den danske hovedflåte under Gyldenløve likeledes sviktet, fikk svenskene ført forsterkninger over til Pommern. Planen gikk nu i 1712 ut på å føre artilleritransporten frem til sitt bestemmelsessted. Videre skulde man sette sig i besiddelse av „Binnenwasser" — farvannet mellem Rügen og fastlandet. Herved vilde man kunne erobre Rügen, og herfra skulde man så føre støtet frem mot det endelige mål — Stralsund. Begge disse maritime opgaver — overføring av artilleriet og erobringen av Binnenwasser — blev lagt i gode hender — Sehesteds. (Pl. 18).

Allerede i april var den energiske kaptein Henck ankommet til Binnenwasser med endel mindre svenske fartøier, særlig egnet for det

Digitized by Google

grunne farvann. Adkomsten til dette gikk gjennem to smale løp på østsiden og disse løp lå gunstig an for forsvaret. Først i slutten av juli var Sehested ferdig med sine forberedelser. Hans angrepsstyrke bestod av mindre, gruntgående fartøier, hvoriblandt den senere berømte skytpram „Arca Noæ". Fra Grønsund førte han fartøiene, dekket av Barfoeds eskadre, ned til østsiden av Rügen, og forsøkte på å trenge inn gjennem løpene til Binnenwasser begynte. Han forsøkte sig først i det nordlige løp; men sterk motstand fra Hencks side i forbindelse med motvind gjorde at han måtte trekke sig tilbake. Her efterlot han nu en mindre observasjonsstyrke og seilte med hovedstyrken ned til det søndre løp, som han forserte uten motstand av de svenske. Dermed var Binnenwasser i de alliertes hender. Den 19de og 20de august kom artilleritransporten, ialt 160 fartøier, dekket av hovedflåtens fregatter og efterfulgt av Gyldenløve selv med hovedflåten.

At dette betød en meget alvorlig tilvekst i Stenbocks vanskeligheter med ekspedisjonen er innlysende. Transporten kunde nu ikke føres direkte til Stralsund. Den måtte landsettes på den nordvestre side av Rügen, hvorfra adkomsten til Stralsund var meget besverlig, foruten at landstigningsplassen var direkte truet av vind og vær, og den danske flåte. Situasjonen var altså den, at Stralsund, Østersjøens nøkkel som Wallenstein hadde kalt den, var avskåret fra forbindelse med sjøen. Sehested hadde tilstoppet nøkkelhullet og Stenbock var fortvilt. I breve til kongen, rådet og admiralitetskollegiet skildrer han i sterke uttrykk sin fortvilelse. Han anser landgang på Rügen for umulig, i ethvert fall kan proviant ikke føres til Stralsund, som fienden vil gjøre til en musefelde for hæren, og han jamrer over at arbeidet på transporten er „gået på lamme fötter". Hadde man vært klar i tide, var ulykken ikke skjedd. Han tenker sig endog at fienden kunde ha tatt Rügen, innen flåten kom ut, og spør om han så skal gå til Danzig eller Sjelland; men rådet svarer, at han skal forsøke å støtte Stralsund. Han tenker først på å la transportflåten gå ut under flåtens direkte beskyttelse; men Wachtmeister holder stivt på at den danske flåte først må være slått eller fordrevet.

Stenbocks frykt for at de allierte vilde ta Rügen før flåten kunde komme ut, var visstnok fullt begrunnet. De allierte kunde imidlertid ikke bli enig om hvorledes der skulde gåes frem. Tsar Peter, der var personlig tilstede, skulde føre overkommandoen. Men så fant han pludselig på at man skulde angripe Stettin istedetfor Stralsund. Så slåss man om dette en tid inntil tsaren lot sig overtale. Men så skulde der pokuleres. Først ombord hos Sehested, hvor det blev gjort så for-

Digitized by Google

svarlig, at han senere måtte inngi en regning på 1200 rdl. for fortærte drikkevarer, som han forresten aldri fikk honorert. Og da Gyldenløves flåte ankom, måtte der naturligvis også pokuleres her. Hermed tilbragtes flere dager ombord på de forskjellige fartøier, hvor man spiste og drakk under stadig salutt. Og tilslutt ankom der melding om stift Bremens fall. Så måtte der atter festes, skytes gledessalver og synges Te Deum. —

Og så kom støtet. Det var bygget på bristende forutsetninger og kunde derfor aldri nå sitt mål, men det medførte ialfall, at tsar Peter og hans allierte måtte opgi angrepet på Rügen — også for dette år.

Generaladmiral Gyldenløves ordre er datert 18de juli. Den gikk ut på at han skulde forene sig med Barfoeds eskadre, gå til farvannet ved Bornholm, hindre foretagender ved de danske kyster og transporter til Pommern, eskortere artilleriflåten fra Grønsund og ved kryssere holde sig underrettet om fiendens bevegelse. Traff han den svenske flåte, skulde han angripe — selv om denne var 2—3 skibe sterkere.

Her har man i den siste passus atter igjen et uttrykk for den danske regjerings syn på situasjonen som utpreget kritisk. Her er ikke lengere tale om at han skal være overlegen for å gå til angrep eller fienden „bastant" for å motta slag. Selv om han er flere fartøier svakere s k a l han angripe. Friere hender hadde neppe en dansk admiral tidligere hatt. Og her er et likhetspunkt fra Middelhavet som det kan ha sin interesse å peke på: Da Napoleon i 1798 forberedte sin ekspedisjon i Middelhavet, gjaldt det å velge en admiral for den engelske middelhavsflåte. Man var blitt opmerksom på Nelson i slaget ved St. Vincent og admiralitetet skrev da til admiral lord St. Vincent, der hadde ansettelssemyndigheten, og foreslog Nelson ansatt og anfører bl. a.: „— — you will not bee surprised that we are disposed to strain every nerve and incure considerable hazard in effecting it." Nelsons utnevnelse vakte stor bitterhet innen marinen og admiral Sir John Orde gikk endog så vidt at han utfordret lord St. Vincent til duell. Denne blev dog ikke utkjempet. Også her stod store ting på spill, så store at man fant det nødvendig å løpe selv en stor hasard. Og de fant den rette mann, der med stor underlegenhet i materiell opnådde de største resultater. Det samme kan ikke sies for Danmarks vedkommende. Mannen hadde man sikkert i Sehested, men den mann valgte man ikke.

Da Gyldenløve med sin flåte den 18de august ankret ved Rügen, talte den i det hele 28 skibe, hvorav 16 linjeskibe. Resten utgjordes av 5 fregatter, 6 mindre skibe og 2 hospitalsskibe. Hertil kom altså Sehe-

Digitized by Google

steds eskadre i Binnenwasser, men denne var bundet til dette farvann. Efterat pokuleringen med tsaren var overstått, lettet Gyldenløve den 26de august og seilte til Bornholm, hvor han ankret og sendte ut sine rekognoseringsfartøier.

Den 3dje september løp Wachtmeister ut fra Carlscrona med den svenske flåte, der ialt talte 28 skibe, hvorav 24 var linjeskibe, 3 fregatter og en jakt.

Allerede samme dag fikk Gyldenløve melding om den svenske flåtes utløp. Næste dag lettet han og fikk ut på dagen melding om svenskenes styrke. Spørsmålet var da: Skulde han opta kamp, eller skulde han ikke? En elastisk fortolkning av ordren måtte tillate ham kamp, hvis han forøvrig følte sig opfordret til det. Han valgte å vike undav og la vestover forfulgt av de svenske som kom i svak føling med hans arriergarde. Om aftenen ankret Gyldenløve ved Stevns og Wachtmeister noe lengere øst.

Tidlig næste morgen, den 5te september, holdt Gyldenløve krigsråd. Barfoed, der hadde latt sig representere ved sin flaggkaptein, lot denne erklære, at han mente at man måtte motta kamp. Men han stod alene med sin mening, og Gyldenløve lettet derfor anker og stod nordover. Nytt krigsråd blev holdt, hvor Barfoed møtte personlig efter uttrykkelig ordre, og nu besluttet man enstemmig å gå innenfor Drogden og sperre innløpet med 8 skibe. Wachtmeister fulgte efter og dermed var den danske flåte satt ut av spillet.

I 1676 hadde situasjonen vært den samme. Men Niels Juel hadde ikke latt sig innesperre. Han holdt sig i sjøen og beholdt derved fritt slag. Men Niels Juel var en fører av første orden, og hadde som motstander en ikke sjømann, der hadde få og små betingelser for å føre en flåte, mens Gyldenløve som motstander hadde en prøvet sjømann, som han, trods den prekære situasjon, nødig vilde binde an med. Det var en ublid skjebne som hittil hadde fulgte Gyldenløve: I 1700 blev han klemt inn på Kjøbenhavns red med hele sin flåte og tvunget inn i pindsvintaktikken; i 1710 blev han klemt inn i Kjøge bukt og undgikk med nød og neppe en katastrofe; i 1711 løper han uten videre hjem med hele flåten og gir svenskene fritt spillerum til sine transporter, og nu i 1712 velger han atter pindsvintaktikken og blokker sig op i Drogden, hvorfra han ikke kan utfolde flåten til kamp, sålenge svenskene holder en kloss blokade. Ja så ilde var situasjonen, at Judichær fikk ordre til dag og natt å arbeide på å klargjøre noen bombefartøier „til flåtens beskyttelse", og den 7de kom to sådanne prammer ut til den. På denne måte kunde Gyldenløve ialfall ikke

Digitized by Google

verge rikets kyster, således som hans ordre lød på. For Stenbock stod derfor nu Carl X Gustafs strategi åpen. Flåten innesluttet, kongen fraværende, Sjelland blottet for tropper.

Og hadde svenskene oprettholdt blokaden, da vilde sannsynligvis Gyldenløves disposisjoner ha blitt gjenstand for historiens strenge dom. Men da dette ikke skjedde, har hans fremgangsmåte fått sine tilhengere.

Men foruten et øiensynlig feilaktig valg av flåtefører, hadde den danske regjering også foretatt andre disposisjoner, som ialfall efterpå må betegnes som feilaktig. Nordsjøeskadren var blitt liggende oppe under Norge lenge efter at Göteborgeskadren hadde lagt op og sendt sine besetninger til Carlscrona. Wilster blev lenge liggende uvirksom ved Fladstrand, og Troyel lå lange tider i Stavern efter at han hadde overtatt kommandoen. Wessel lå i det evindelige fastnaglet til Fladstrand for å vente på Løvendals sekretær, og senere blev han benyttet til å frakte kvinnfolk over Skagerak. Hadde han, som han til enhver tid maset på, fått anledning til å krysse efter sin oprindelige instruks, vilde han troligvis ha skaffet fornøden oplysning om den svenske flåtes oplegg i Göteborg. Hans tidligere rekognoseringer på dette område gir ialfall grunn til en sådan formodning. I ethvert tilfelle var det en mangelfull rekognosering som gjorde at Troyels flåte blev holdt for lenge i de norske farvann. Og hadde Troyels eskadre vært i Østersjøen den 4de september, hadde Gyldenløve efter sin ordre vært n ø d t til å angripe den svenske flåte.

Imidlertid — Stenbock kunde nu iverksette sin første transport. Han førte den i k k e til Sjelland, således som han hadde antydet for rådet, efterat Binnenwasser var lukket. Den gikk til Dornebusk, på nordvestsiden av Rügen — se kartet — og landsatte her den 25de september den første del av ekspedisjonen, 9423 mann. I hele 20 dager hadde altså Gyldenløve ligget uvirksom, mens svenskene hadde fritt spill i Østersjøen til overføring av sine tropper. Det må ha vært en ubehagelig situasjon for den kommanderende admiral i Østersjøen, såmeget mere som Wachtmeister allerede den 8de september, altså 3 dager efter innesperringen, hadde seilt tilbake til Østersjøen, uten engang å ha gjort antydning til angrep på den uheldig rangerte danske flåte. Gyldenløve lå altså med hele den danske Østersjøflåte ganske uvirksom, mens hele Østersjøen var hvit av seil av de 110 fartøier, foruten orlogsflåten, som førte de svenske tropper over til Pommern. Tidens guder er dens menn. Resultatet var lammende for de alliertes operasjoner mot Rügen og Stralsund. Første del av dramaet var endt.

Hvad der kan ha forledet Wachtmeister til å opheve innesperrin-

Digitized by Google

gen av den danske flåte, er ikke så godt å si. Alene om ansvaret herfor er han ialfall ikke. Stenbock får være med til å bære dette og øiensynlig i utstrakt grad. Det som bragte hans nervøsitet op til høidepunktet, var øiensynlig frykten for Sehesteds eskadre i Binnenwasser, der talte 1 linjeskib og 12 fregatter samt 3 svært bestykkede prammer. I brev av 6te september skriver derfor Stenbock til Wachtmeister at det er nødvendig å dekke transporten, som han dengang mente skulde gå til Perd, på østsiden av Rügen, altså like ved innløpet til Binnenwasser, hvor Sehested lå. Stenbocks sinnsstemning avspeiles i et brev til kongen, hvor han sier: „Her ligger jeg som en barselkvinne og venter på min forløsning". Men Wachtmeister var jo nettop jormoren som skulde muliggjøre nedkomsten. Stenbocks forlangende om en direkte dekning av transporten fant Wachtmeister altså å måtte efterkomme; men splitte sin flåte vilde han ikke, hvad der er forestående nok, og dermed seilte han med hele flåten til Rügen. Dette Stenbocks forlangende var ialfall unødvendig. De 9 spaniafarere var tilstrekkelig til transportens dekning, så meget mere som Sehested hadde bruk for alle sine fartøier til det forestående angrep på Rügen. Stenbock hadde ialfall i god tid beskjed om at Wachtmeister med hele sin flåte hadde forlatt farvannet ved Drogden, og han hadde altså full anledning til igjen å sende den tilbake, om han deri hadde sett den riktige fremgangsmåte. Men at Gyldenløve ikke fulgte efter, det er **det forunderligste av alt.**

Under utlossning av transporten lå orlogsflåten tilankers mellem Dornebusk og Wittow. Stenbock hadde innstendig anmodet Wachtmeister om å la en konvoy med førselsskibe gå til Gellen, altså det vestlige innløp til Binnenwasser, og foreta utlossningen der, da han manglet vogner til å kjøre ladningene så lang vei til Stralsund; men generaladmiralen svarte at de måtte losses på stedet og avslog Stenbocks anmodning om å sende et linjeskib til Wismar med rekrutter. Han hadde ingen ro på sig; ti den 26de hadde kaptein Printz på „Hvita Örn" bragt melding om, at den danske flåte var sett ved Stevns. Det var nu ikke tilrådelig å ligge så nær land. Flåten lettet, generaladmiralen anbefalte Stenbock å „ta sine mesures" og navnlig la spaniafarerne dekke transportflåten mot de fiendtlige fregatter. —

Brev nr. 30 Vi vender nu tilbake til Peter Wessel, der den 18de var halt ut på reden i Kjøbenhavn efter endt reparasjon. Her hadde han sluttet sig til schoutbynacht Troyels eskadre, til hvem der først den 29de august var blitt sendt ordre om å begi sig til Østersjøen i anledning av de forestående begivenheter. Dagen forut hadde Wessel skrevet til

Digitized by Google

Hausmann og rapporterer, at han ganske uformodende er kommet ned til Kjøbenhavn og der inntil videre lagt under hovedflåten. Han avgir rapport om de hendelser han har hatt, og anfører, at han ved opbringelsen av de to lurendreiere har oprettet skaden således som lovet av ham. Gud gi vi hadde vært her for 10 dager siden, sier han, så hadde det sett bedre ut. Som det nu er har hovedflåten måttet trekke sig tilbake til Dragør for den svenske. Fregatten „Den blaa Hejre" er skutt isenk av to svenske linjeskibe. Så snart vinden blir god vil Hans Høye Excellence seile med flåten. Gud gi lykke. Det vil se ilde ut om de 10 fartøier av den finnske eskadre, således som det spargeres, har sluttet sig til den svenske hovedflåte. Imidlertid kan dette bli en god „slaugbog" for en fattig kar og nu kan nådig herre erfare at det er gått som han (Wessel) for to måneder siden forutsa om situasjonen i Østersjøen. Han uttaler tilslutt håpet om, at nådig herre vil sende ham noen ord før han seiler til Norge, så har han kun å befale om han vil ha noe utrettet på stedet.

Skrivelsen viser en merkelig fortrolighet mellem den ennu ikke 22-årige sekondløitnant og den øverstkommanderende general i Norge. Herrerne har diskutert de militære forhold i Østersjøen og den unge løitnant gjør den høie general opmerksom på, at han har fått rett i sine forutsigelser. Han har rett i at noe kunde vært anderledes, hvis Nordsjøeskadren var kommet 10 dager tidligere, og med de 10 finnske armerte menes sannsynligvis den svenske Nyenske eskadre, der var utrustet og sendt til sitt bestemmelsessted i Finnland. Det er forøvrig merkelig at Wachtmeister ikke hadde latt denne eskadre slutte sig til hovedflåten. Herved vilde han ha hatt en veldig overmakt og ligget mellem den danske og den russiske flåte. Den i Wessels skrivelse nevnte fregatt „Hejren" var den 8de september blitt drevet inn på Præstø fjord av den senere så bekjente fregatt „Hvita Örn" og skutt i senk, idet den gjenværende besetning blev tatt tilfange. Wessels antagelse om, at dette skulde være utført av to linjeskibe, er således feilaktig. Det i skrivelsen benyttede uttrykk „slaugbog" er som så mange sjømannsuttrykk av gammelhollandsk oprinnelse. Det hollandske ord „slagboeg" betyr vending med et skib som krysser eller bauter[1]). Man finner det ofte i datidens rapporter fra sjøofficerer og Wessel har altså ved dette uttrykk ment at her forelå en chance for ham til å komme sig frem. Det synes da også å ha holdt stikk.

[1]) Woordenbock der Nederdeutsche Deensche op Noorweegsche Talen av Nicolai Henrich Jæger. Christiania 1826.

Digitized by Google

Troyels flåte bestod av 6 linjeskibe, 4 fregatter og 2 snauer. Den 19de september lettet eskadren og Wessel sier i journalen at han holdt kloss efter schoutbynachten, da han ingen lods hadde. Den 20de ankret eskadren ved hovedflåten, Wessel like aktenom generaladmiralens skib. Dermed utgjorde den danske flåte 22 linjeskibe, 10 fregatter og snauer samt 5 mindre fartøier. Vinden var W.N.W. med mersseils kuling, så der var full anledning til å seile nårsomhelst. Det hadde ennu vært tid til å kaste sig over den svenske flåte, og hindre hele transporten. Gyldenløve blev imidlertid liggende. Den 21de skulde den deputerte av sjøetaten etatsråd F. C. Adeler mønstre den fra Nordsjøen kommende eskadre, og Wessel fikk også samme dag fra Barfoed ordre om å holde sine ruller klar. Denne deputerte representerte det civile element i krigsrådet, og hadde særlig befaling til å „vareta kongens interesse og tjenestens befordring". Hermed tilbragtes da dagene til den 23de, men da blev Gyldenløve simpelthen puffet ut. Kongen, som imidlertid var kommet hjem fra Stift Bremen, utstedte under 20de september til overflod en ny ordre til generaladmiralen. Denne gikk ut på at Gyldenløve skulde gå til Stevns og derfra søke oplysninger om fiendens bevegelser. Det synes således som om dette ikke kunde gjøres fra Drogden. Hans uvirksomhet synes efter dette å ha vært absolutt. Når dette var gjort skulde han søke kamp, selv om hans flåte var 3—4 linjeskibe svakere enn fiendens. Skibenes antall i underlegenhet er altså yderligere øket. Regjeringens overbevisning om å måtte våge noe var altså enn yderligere styrket. Helst måtte sammenstøtet finne sted vest for Bornholm under iakttagelse av „all forsiktighet og konduite". Hvis den fiendtlige transport til Rügen eller Wismar ennu ikke var utført, skulde han av all makt søke å hindre den; dersom den blev ført til Danzig, måtte han ikke følge efter; men var den ført til Pommern, og de allierte av den grunn opga Stralsunds beleiring, skulde han efter samråd med Sehested hjemføre det danske beleiringsartilleri. Skjønt han formelt stod under tsaren, måtte han ikke av denne la sig beordre til å legge flåten så nær land, at den derved blev utsatt for fare.

Den 23de sier Wessel i sin journal: „Formiddagsvakten, blef formerseil med 1 canon Skud tilsatt fra General Skibet, som blef Respecteret af de andre Flag Mændene, Kortede bott ind, lettede vor Ancher, kom under seil, vinden W. Laber Kuulte,

I eftermiddagsvagtens Begyndelse, var heele floden under Seil, og blef giort Seignal, for at Anchre da vi kom mit vatters imellem Falsterboe og Stefvens,

Digitized by Google

I Platfoten, Første og hundevagten, vinden N.W. Smucht veir, Bramseils Kuuling."

Dette er vel å legge merke til, ti den danske generalstab sier i sitt verk at Gyldenløve først den 25de avgikk med flåten til Stevns. Efter Wessels journal — og den kan vel vanskelig være feilaktig — lå altså Gyldenløve allerede fra den 23de mellem Falsterboe og Stevns med hele flåten og utstyrt med all fornøden ordre til å slå løs. Han rørte sig altså ikke den 24de og 25de, da hele sjøen var hvit av seil fra transportflåten og den svenske orlogsflåte (se kartet). Men under disse omstendigheter blir Wilsters forsømmelse i Nordsjøen for litet å regne mot Gyldenløves ufattelige uvirksomhet. Vinden var gunstig, styrkeforholdene likedan; men Gyldenløve rørte sig ikke.

Den følgende dag, den 24de, sier Wessel i sin journal, at flåten på dagvakten atter lettet og seilte nærmere inn under Stevns, hvor den igjen gikk til ankers. I journalen heter det videre: „I formiddagsvagten vinden N.N.O. Mersseils Kuulte, kom een Engelsk Coffardie Mand seilendis, hvor efter blef Skiødt fra General Skibbet nogle gange, Mens vilde icke samme Skib opbrase, mens seilede stedse med hvad som træche kunde, blev giort Seignal for mig fra General Skibbet for at lette som og Skeede, Satte ieg til hvad som træche kunde, for at opseile samme Skib, Da ieg kom paa Siden braste hand op, lod Jeg hente Skipperen med hans Pass og Connossement, og lod hannem Anchre, forseilte ieg med Skipperen hen til General Skibbet, hvor ieg opbraste paa Siden af Generalen, oc for med hannem om bord, bekom ordre af hans høie Excellence at Krydse imellem Møen og Trelleborg indtil Nærmere, Stillede min Cours S. i eftermiddagsvagten ad Møen til, Vinden N.W. stif Kuulte."

Gyldenløves ordre var følgende:

„Hr. Capt. Lieutn. Wessel.

Den commanderende Officer paa Fregatten Løwendahls Galej haver uden Ophold at giøre Seil for at holde det intil nærmere Ordre krydsende imellem Trelleborg og Møen, dog saaledes, at han ey gaaer ud af Sigte af Orlog-Skibet Delmenhorst, hvis Commanderende er beordret halvanden Mil fra Floden S.S.O. at ligge til Ankers; Hvis Coffardie-Skibe hannem paa hans Kryds-Togt maatte begegne, haver hand at praje for Kundskab om Fienden og hans Flode at indhente, dog skal det ikke vere ham tilladt, med nogen Slags Jagt længere fra ermeldte Orlog-Skib sig at udbegive end at hand det vel kand holde udi Sigte, Skulde hannem noget fiendtligt forekomme, haver hand det ufortøvet

Digitized by Google

ved et Seignal Delmenhorst at kundgiøre, og sig derpaa retirere. Ved hans Tilbagekomst udi Floden indbringer hand skriftlig Rapport om hvis udi Søen hand være forefalden, og i det øvrige bruger hand Søemand og Soldatskab som forsvarlig.

Gyldenløw.

Elephanten til Anchers under Stevens d. 24de 7bn. 1712."

Det er bemerkelsesverdig at Gyldenløve kaller Wessel Capt. Lieutn. all den stund han jo ennu kun var sekondløitnant[1]). Av ordren fremgår altså at Wessel skulde holde sig i linjen Møen—Trelleborg og han måtte ikke komme av sikte av linjeskibet „Delmenhorst" som lå på fremskutt bevoktning. Dette var altså den dag da hele sjøen mellem Carlscrona og Rügen var full av hvite seil. Gyldenløve hadde 8 fregatter og 2 snauer til sin rådighet. Hadde han da den 23de, istedetfor å ankre, seilt inn i Østersjøen og benyttet de lettere fartøier til fremskutt bevoktning, vilde han ha kommet like op i den store transport, og katastrofen hadde vært der. Rothe sier at der den 24de, samtidig med „Løvendals Gallei" blev sendt ut 2 linjeskibe og 3 fregatter på rekognosering, og dette bestyrkes av Wessels rapport; men den danske generalstab sier i sitt arbeide at rekognoseringen først begynte den 26de.

Søndag den 25de september på dagvakten opbragte Wessel en holsteinsk kreyert, som utga sig for å være lastet med mursten. Wessel lot sig imidlertid ikke bluffe og sendte en løitnant ombord for nærmere undersøkelse. Man fant da under køiene bortstuet en hel del lerret, kniplinger og spiserier, for hvilket der intet papir var ombord. Wessel tok da varerne til sig og vilde ta kreyerten med til flåten, „mens blef i formiddags vagten vard 6 Skibe som giorde Jagt paa 2de af vore orlogs-Skibe og 3 Fregatter, som var ude at krydse, og la Nordover imod mig, tog jeg fornemt. kramvarer til mig, og gaf Kiøbmandens Tienere Min Haand derfor, Var ieg foraarsaget, samme tid at forcere med Seil, saasom de Svenske Skibe, samme Kreyert paa siden hvor de tilligemed hannem opbraste og fulte hannem ombord, Kunde ieg samme tid telle fra min Storstang — 19 Seilere, som laa N.N.W. over ved vinden, da ieg kom orlog Skibbet Delmenhorst, som laa paa Brandvagt, saa neer at hand kunde see Seignal fra mig, giorde ieg efter Ordre Seignal for Hannem, paa alle Skibe som ieg hafde seet,

[1]) Garde sier forøvrig at fartøischefene ofte benevntes capt. lieutn. selv om de ikke hadde graden.

Digitized by Google

I Platfoden foer jeg Delmenhorst om bord, for at berette hannem hvad mig var passered,

I første vagten holdt det krydsende mellem Trelleborg og Møen."

Næste dag — den 26de — gikk Wessel, da flåten hadde lettet, op på siden av flaggskibet, fôr der ombord og avla skriftlig rapport[1]) om hvad han hadde oplevet. *Brev nr. 31*

Gyldenløve hadde altså nu mottatt nøiaktig melding om fiendens styrke og ifølge kongens ordre skulde han nu angripe. I eftermiddagsvakten fikk Wessel ordre av generaladmiralen til å seile til Dornebusk for å se om den svenske flåte var der. Journalen sier herom:

„Hundevagten 3 gl. ude, fornam een Deel blickfyrer, saa og ligesom mand kunde see, een Deel Skibe liggendis til anchers. 4 gl. ude hørte at Kloche blef Slagen udj een Deel Skibe, holte det med smaa Seil kryssendis, par gl. over dend eene, par gl. over dend anden boug, for at see ved Dagen hvor mange Skibbe der var. Ved dagens begyndelse Saae dend heele Svenske flode, laa til Anchers i een lige Line for ved Dornebusk, og een transport flode inden for Dornebusk ogsaa til Anchers, hafde ved Solens opgang 4re Svendske orlog Skibe agter ud til Lowart, af mig og 2de i lee agter ud, fra mig som kom fra floeden, Forcerte ieg med Seil det beste ieg kunde N.O. for at undflye, holte een del plat af for de Vind paa mig Skiød tvende Skud efter mig. Skiød ieg agter ud, en deel Skud. for des bedre at have fart(!), I formiddags Vagten (den 27de) 6 gl. ude, kom i læ een fregatt, som laa ved vinden S.W. over imod mig, skiød ieg et Skud med Skarp efter hannem, holt hand for Vinden af, og Satte til alt hvad som træche kunde for at undflye,

I eftermiddagsvagten 2 gl. ude, hafde Bornholm N.N.W. fra mig 4re mil, Samme tid lagde ieg W.S.W. over dend anden boug, tillige med de andre svenske Skibe, som giorde Jagt paa mig, hvor de ophefvede Jagten, da voris Danske flode, som hold for de vind ner paa dend Svenske, 3 gl. ude hafde voris Flaade udj N.T.W. 4re miil fra mig og dend Svenske flode W.S.W. 2 miil fra mig. Da ieg kom dend Svenske General paa 1 — 24 pdr's skud ner, satte ieg Kongens flag giøss og Vimpel til. med 3de Skud under Skarp, lagde samme tid N.O. over til voris flode, Vinden N.N.W."

Han sendte nu rapport til generaladmiralen om hvad han hadde sett. Foruten hvad journalen inneholder, melder han også, at fiendens flåte talte 24 linjeskibe. *Brev nr. 32*

Wessel hadde således vært i en meget prekær situasjon. Han

[1]) I rapporten sier han, at han fra stortoppen så 21 svenske skibe, stort og smått, mens det altså i journalen står 19.

Digitized by Google

kom sig på en elegant måte klar av alle forfølgere, sender en svensk fregatt på flukt ved et kanonskudd og går derefter op på kanonskuds avstand fra Wachtmeister og håner ham med dansk løsen. Den risiko han hadde løpet ved å holde så nær den fiendtlige flåte var fullt berettiget; ti han hadde derved opnådd full oversikt over situasjonen såvel for orlogsflåtens som for transportflåtens vedkommende.

På hundevakten natt til den 28de lå Wessel vestover med den danske flåte. På dagvakten den 28de hadde man den svenske flåte i læ, 3 mil av. Vinden nord. Tidlig på formiddagen blev gitt signal til å holde ned på den svenske flåte som lå rangert i slagorden, men da flåtene nærmet sig hinannen, holdt den svenske, efter Wessels fremstilling, av for å undgå slag. Om eftermiddagen var vinden gått over på N.N.W. à N.W.t.W. — Den svenske flåte holdt av ned mot Rügen, den danske la N.t.W. over og senere N.N.O. over. På hundevakten lå flåten W.t.N. over.

Den danske generalstab sier, at Gyldenløve ingen interesse hadde hatt av å angripe Wachtmeister den 28de; hans mål var å komme mellem flåten og transportflåten. Det lyder forunderlig. Det strategiske mål tilsjøs er alltid motstanderens krigsflåte; får han den ruinert, er enhver transportflåte fullstendig verdiløs. Ut fra dette riktige synspunkt hadde også kongen gitt kategorisk ordre til Gyldenløve om å angripe den svenske orlogsflåte. At Gyldenløve skulde ha forutsett en vindforandring der skulde skaffe ham ennu flere fordeler enn den han hadde i sin luvstilling, lyder fast utrolig.

På dagvakten den 29de var den danske flåte ½ mil av Møen som den hadde i S.W.t.S. — Vinden var nu gått over på W.S.W. og flåten la sydover bidevind. Den svenske flåte var fremdeles i læ og der blev gjort signal til å holde ned på den. Ved middagstid stod man 2 mil av Møen som peiltes i N.W.t.W. og hadde den svenske flåte tvers i læ 1½ mil av[1]).

Om angrepet på den svenske transportflåte sier Wessel i sin journal: „Eftermiddags vagten 2 gl. ude blev ieg tillige med Fregatten Raa, Ørnen og Søriddern, beordret at forseile til dend Svenske Transport flode til at Sticke i Brand, og medtage saa mange som vi kunde faae, Var fregatten Ørnen et Støcke forud, som holt til Luvert een temmelig støcke, forcerede med Seil beste vi kunde, Vinden W.S.W. da vi kom ned imod Transporten, Kappede een hoben Skibe, og holte plat for de vind af til dend Svenske flode, og een deel forsatte Skibene ind

[1]) Wessels journal.

Digitized by Google

paa Grunden hvor iblandt var 2de Commendeurer, som førte Stander fra toppen, som var Spaniefarer, hver af dem hafde et glat Laug Støcker, Holt ieg for de vind af efter dem, for at coupere dem, saa icke kunde undflye, eftersom de 2de Fregatter var til luvert af mig, Da Jeg kom form. Spaniefarer paa siden, begyndte de at gifve mig laget nogle gange, hvor ieg samme tiid vilde hafve lagt dend største ombord af dennem, kom een Svensk Fregatt, Seilendis iblant transp. Skibene, dennem at Mantinere, og Svenske floden var icke over en 36 pdr's Skud fra mig,

Maatte ieg Resoluere at kaste ved vinden N.W. fra forbemt. Spanniefarer, efter som ieg hafde faaet een Kugle igiennem fuche Masten saa og een deel skade paa noget touverck og Fregatten, var ej noget 8 pdr's skud fra mig, vilde forbemt. Fregatte hafde lagt mig ombord, da vi var et Pistol Skud fra hverandre, gaf hand mig laget, og ieg hannem igien, Een Fregatte af 30 støcker lagde mig over dend anden boug, og Continuerlig Skud efter mig Mens lod ieg staa til, alt hvad Som træche kunde, i hvor vel min stor stang, var brøstfældig, og store Skiød, blev Skiøtt i Stycher, saa og 2de mand qvæstet, een af Maste skraa, og een af Skraa-Kugle. Blef Skiøt een Kugle efter dend Svenske Fregatte, fra hans General, hvor paa hand maatte holde af, ner til dend Svenske flode, Aarsagen var vel denne, at den Pultrong icke hafde holt sig bedre imod mig, Skiød dend Svenske General, et Admiralskib, strøg 2de andre orlog skibe efter mig, Mens ære være Gud, efter som ieg ej fich anden skade af dennem, end Seil, tauer blev forskiøt, Saa og 2de Kugler igiennem storstangen og store Mersefal i støcker skiøt, saa Merseraaen blef hengendis i Bramskiøderne, Mens lovet vere Gud. som hialp mig vel fra dennem, og bevarte mine stænger og Master, at de icke gick over borde, imedens ieg var hos dennem,

Ved platfodens udgang, Seilte cours N.W. 4 mil. Vinden W.S.W. stil Kuulte,

I første vagten 4r glass ude, kom ieg Gud vere eret beholden ind i vor flode, Vinden S.W. Merseils Kuulte, Ved vagtens udgang W.N.W. Seilte coursen 3 Miil — —".

Wessel kommer også senere en gang tilbake til sin deltagelse i dette raid. Våren 1717 blev der nemlig avkrevet Tordenskiold og hans underlagte officerer i Nordsjøeskadren en opgave over hvilke fartøier de i løpet av krigen hadde opbragt eller ødelagt. Med skrivelse av 29de mars 1717 innsender Tordenskiold sin liste[1]), hvor det angående af-

[1]) Se senere.

Digitized by Google

færen heter: „Anlangende de Transportskibe, som under Tornbusken blev erobret vil jeg underdanigst forvente min andeel med de andre, saasom jeg afskar dem retrait, for ikke at undkomme, hvor en deel blev sat paa land, en deel tagen af de Andre Fregatter, medens jeg var i Action med 2de Spanie-Fahrer og Fregatten Hvide Ørn." Er denne fremstilling riktig er Wessel altså en medvirkende årsak til den opståtte panikk og den derav følgende ulykke for de svenske. Dette blev ialfall ikke innrømmet av de ledende under kampen, og det var heller ikke i 1715 opfatningen hos admiralitetet (se senere), hvilket forøvrig ikke er ensbetydende med at det ikke var så.

Det er bemerkelsesverdig at det citat som den danske generalstab anfører fra „Løvendals Gallei"s journal ikke finnes i den ovenfor givne avskrift av den journal som finnes i Videnskabenes Selskab i Trondhjem. Der må altså finnes 2 journaler av forskjellig innhold; den annen må da sannsynligvis være fartøiets loggbok. Efter den her benyttede journal sier Wessel ikke — således som anført i generalstabens fremstilling, — at den svenske generaladmiral kom ned til transportflåten. Han sier derimot at generaladmiralen ved skuddsignal sendte 2 linjeskibe ned til understøttelse av transportflåten.

I generalstabens arbeide heter det: „Hvad Gyldenløve ved sine manøvrer hadde arbeidet hen til, var nu nådd. Den svenske flåte i læ, vinden ut fra land, og selv lå han mellem begge svenskenes avdelinger". Luven hadde han hatt den hele tid, så den hadde han ikke opnådd ved noen manøvre. Vinden hadde fra W.t.N. i plattfoten den foregående dag, gått over på W.S.W. i dagvakten den 29de, og først på førstevakten den 29de, altså efter at angrepet var ferdig, gikk den over på S.W. Men denne vindforandring hadde vel vanskelig noe med Gyldenløves manøvre å gjøre. Og videre er det neppe korrekt å si at den danske hovedflåte lå mellem begge de to svenske avdelinger, altså mellem orlogsflåten og transportflåten. Ti hadde dette vært tilfelle, hvorledes kunde det da hende at 40 transportfartøier ved å holde platt av, kunde komme helskindet frem til den svenske flåte? Wachtmeister mener jo også at den h e l e flåte vilde være reddet, hvis den i tide hadde kappet og seilt ned til ham. Men hvorledes kunde dette ha kunnet skje, hvis den danske hovedflåte hadde ligget imellem? Og hvad verre er, hvorledes kunde transportflåten under denne forutsetning bli understøttet av en fregatt — efter Wessels fremstilling synes det å ha vært 2 — og 2 linjeskibe. Det vilde ha vært litet smigrende for den danske flåte om så hadde vært tilfelle, det er ilde nok at understøttelsen ikke blev avverget, når den danske flåte lå til luvart. Det frem-

Digitized by Google

går da også av Wessels journal, at han måtte seile 4 mil med kurs N.W. for å nå den danske flåte, det er da også et bevis for at denne ikke lå mellem de to avdelinger.

Gyldenløves disposisjoner ved denne anledning virker ingenlunde imponerende. For det første var hans ansetning alt for svak. Allerede de 9 spaniafarere vilde, hvis de ikke hadde tapt hodet, vært en alvorlig motvekt mot de 5 fregatter som blev sluppet løs på transportflåten. Hadde kaptein Krechel fulgt sin ordre og avvist angrepet med disse spaniafarere, som jo nettop hadde som sin opgave å dekke transporten mot lettere fartøier, vilde førselsfartøiene i ro kunnet lette og seilt for de vind ned på hovedflåten. Dette skjedde altså med 40 fartøier, mens resten i fullstendig panikk enten rente på land eller gjorde andre galskaper.

Men hertil kom altså at der fra hovedflåten kom understøttelse endog av linjeskibe, hvorav følgen var at den danske styrke på kampplassen blev knusende underlegen og måtte være glad til at den slapp noenlunde helskinnet ut. Og alt dette ligger den danske flåte til luvart og ser på! Og her ligger Gyldenløves store strategiske feil. Istedetfor å kaste sig over den svenske hovedflåte, som er det strategiske mål, og hvis ruin derfor for en overskuelig fremtid vilde umuliggjøre enhver transport over sjøen, og hvis nedkjempning vilde bety transportflåtens fullstendige ødeleggelse — så legger han sig altså selv på tilstrekkelig avstand og sender en helt utilstrekkelig styrke inn til ødeleggelse av endel transportskibe, hvis innhold av tropper forlengst er landsatt, og hvis innhold av materiell er kommet langt på vei i samme retning. Transportfartøier kan erstattes i en krig, orlogsskibe ikke.

Hvad nu Wessels optreden under angrepet angår, så tjener det hans strategiske instinkt til ære, at han istedetfor å kaste sig inn i flokken av koffardifartøier, tar sikte på å avskjære disse forbindelsen med egen flåte. Og til opnåelse av dette kaster han sig over transportflåtens bedekning, spaniafarerne. Er disse først ødelagt, faller resten av sig selv. Men herved kommer han op i kamp med to av disse godt bestykkede fartøier, dernæst en fregatt på den ene boug og litt efter en lignende på 30 kanoner på den annen, og da så enn yderligere 2 linjeskibe faller over ham, er han lykkelig over å slippe fra det med noenlunde helt fartøi og rigg. Merkelig nok sier journalen intet om erobringen av kreyerten „St. Peder". Men det fremgår av sjøfiskalens protokoll at den er tatt av Wessel, likesom dette sees av senere korrespondanse. I det hele blev der ifølge fiskalens protokoll tatt 19 far-

Digitized by Google

tøier, men hvor mange der blev ødelagt eller ødela sig selv, er ikke med sikkerhet konstatert.

Den danske generalstab sier videre at Wessel næste dag måtte skifte sin forstang og reparere, og at han derfor ikke kom til å delta videre i affæren. Dette stemmer ialfall ikke med den „Løvendals Gallei"s journal, som her benyttes. Ti i denne står en meget detaljert fremstilling av de følgende dages begivenheter. Den vil nedenfor bli gjengitt. Det står også i strid med Wessels nedenfor angivne skrivelse av 2nen oktober, hvor han anmoder generaladmiralen om å få gå til Kjøbenhavn for å reparere. Inntil da har han altså vært med.

For fredag den 30te september sier journalen:

„I Dagvagten vinden W.S.W. stif Kuulte 4 gl. ude. Blef giort Seignal, lagde W.N.W. à N.W.T.W. over dend anden boug, Vagtens udgang, hafde N.W. Huchen af Møen — W.N.W. ½ mil fra os, Saae dend Svendske floden 3 Miil fra os i lee, blef strax giort Seign for at holde ned paa Svenske floeden, som alt var Separerit af Vinden, Middagen lidet Slap Kuulte, hvor paa voris General Minskede Seil, for at ope bie voris arrier Garde, som da var admiral Barfod, for ved vendingen var admiral Rabis Divission bleven avant Garden, holt ieg paa siden af Qvarten efter ordre, og satte een gammel forstang op, istæden for dend store stang, som var i støcher Skiødt;

Platfoden 1 gl. ude kunde mand see, at 2de af voris Skibbe, som da hafde avant Guarden, begynte at skyde paa fiendens arrier garden, som Continuerede omtrent 2 gl. hvor paa de Svenske begynte at holde af for vinden, og een deel af Dennem var kommen udj Confussion, Mens vore Skibe holte hver af siden paa sin Mand, for disbedre at komme i Line med Generalen, for disbedre at holde fiendens avantguarde i Lee, paa det de ej skulde faa lu fra voris, Var og 2de Skibe, som skulde være dend Svenske Generals Secundanter heel nær voris General. Blef henskicket fregatt Raae og Ørnen for at see om det var Brandere eller icke, Maatte de 2de udstaa een Stor ild af Fienden, hvor paa de lagde over til Floeden igien,

I Platfoden 4 gl. ude, var vor General dend Svendske General omtrent paa en 6 pdr's Skud Nær, Mens formedelst aftenens paakommelse kunde der ej noget Slag Passeres, eftersom fienden Continuerlig løb — —".

Dette er igrunnen hovedinnholdet av hvad der hendte, eller rettere sagt, hvad der ikke hendte. Gyldenløve hadde en glimrende anledning til gjennembrudd, da svenskene var i konfusjon, og Wachtmeister uttaler sin forbauselse over at det ikke blev gjort. Gyldenløve

Digitized by Google

på sin side skylder på Barfoed, der var sakket akterut, hvorved han skulde ha hindret gjennembruddet. En undersøkelse blev iverksatt for å bringe dette på det rene, men Barfoed blev frikjent. Han var jo forøvrig den eneste som under flukten til Drogden hadde uttalt sig for mottagelse av slag, og det tjener Gyldenløve til liten ære, at han forsøker å skyte skylden for sin egen uvirksomhet over på en av sine underførere. Her hadde jo Gyldenløve en glimrende anledning til å praktisere sine evolusjoner og utnytte sin „formalistiske overlegenhet". Det har vært sagt at han var så ung, og at dette må tale til hans undskyldning. Wachtmeister var ialfall meget gammel og dette kan være en god undskyldning for at han ikke fikk gjort noe, særlig med en så dårlig bemannet flåte, hvad sjøfolk angår. Men var Gyldenløve for ung nu, hvad skal man da si om hans alder i 1700, da han også førte flåten, og faller der ikke et knusende ansvar på den konge som betror flåtens førelse i så unge og så veke hender? Og dette så meget mere som man i Sehested hadde mannen, som ifølge sin fremragende dyktighet hadde krav på førerplassen. Men når en sådan undskyldning kan anføres om en flåtefører, da settes han også langt ned i rekken av sjømilitære ledere, hvad der også er fullt berettiget på grunnlag av hans optreden i disse år. Den samme autoritet som har anført Gyldenløves unge alder som en undskyldning for at han ikke gikk til angrep på den svenske flåte, anfører samtidig at han, Gyldenløve, forstod å gjennemføre en av krigskunstens vanskelige opgaver: å tilføie fienden det størst mulige tap uten selv å lide noe. Kombinasjonen er noe eiendommelig, og ialfall all sjøkrigshistorie lærer, at intet verdifullt opnåes, hvis lederen treffer sine disposisjoner ut fra det synspunkt, at han „selv ikke skal lide noe".

Wachtmeister seilte til Carlscrona og Gyldenløve til Kjøbenhavn. Efter Wessels journal kunde man på dagvakten den 1ste oktober knapt se 6 av fiendens fartøier, og snart forsvant også disse. Flere av de svenske skibe hadde lidt skade i kampen, andre var sprunget lekk, på hele flåten var stor mangel på ankertaug, der fantes knapt proviant for 14 dager, sykdommer hadde tatt sådan overhånd, at kun halvdelen av besetningen på flere skibe kunde gjøre tjeneste. Og når hertil kom, at denne besetning for en stor del bestod av ikke sjøfolk, er det klart at den danske flåtes bedre tilstand og fremforalt dens bedre bemanning langt opveiet den lille underlegenhet i antall linjeskibe.

Det heter videre i Wessels journal: „Eftermiddagen begyndte at Blæse een heel Storm af een Syden blef giort Seign. for at Due op, Stile voris Cours N.N.W. over ad Møen till, 4 gl. ude falt een Matross over

Borde for os, var ingen apparance at faae hannem igien, Saasom han gick strax under og Fregatten skiød hastig fart — —".

Om kvelden gikk flåten til ankers ved Stevns og den 2nen innga Wessel til generaladmiralen en forestilling om fregattens tilstand. *Brev nr. 33* Den kan ikke forsvarlig holde sjøen om noe hårdt vær skulle påfalle. Fokkemasten er brøstfeldig efter kanonskudd som er gått tvers igjennem den og den begir sig noe når fregatten hugger. Ved bagbords galleri er en planke bortskutt således at han ikke kan føre seil uten at sjøen står inn gjennem åpningen. Den nødspire han har satt op som storstang er for smekker. Vanter og seil er sønderskutt og de kan ikke ordentlig repareres i sjøen. Han anmoder derfor om at nådige herre vil beordre ham i havn for å reparere.

Han fikk samme dag ordre til å seile til Kjøbenhavn, hvortil han ankom samme aften og gikk straks igang med reparasjonen. —

Situasjonen var nu altså den, at Stenbock hadde fått sin første troppeavdeling over. Resultatet blev at de alliertes anslag mot Rügen og Stralsund falt i fisk. For ham selv var en del førselsskuter med bromateriell og annet for armeen nødvendig ødelagt, men derved var ingen uoprettelig skade skjedd. Den svenske flåte var fremdeles intakt, der var ingen forandring skjedd i styrkeforholdet de to flåter imellem. Forutsetningen for en fortsatt overføring av hæren var altså forsåvidt den samme. Gyldenløve hadde ved sin optreden ingen avgjørende forandring fremkalt.

Det hadde da også vært Wachtmeisters hensikt atter å løpe ut, når han hadde fått litt proviant ombord og når 15—1600 hester var innlastet i de til Carlshamn innkomne transportskibe. De 9 spaniafarere var, såvidt skjønnes, uskadt, og disse fartøier kunde tilsammen ta over 5000 mann.

Når planen allikevel gikk istykker, da har dette sin årsak i, at den allerede fra begynnelsen av hang i luften. Forutsetningen var jo for det første at Carl XII skulde optre på den annen side av Østersjøen i spissen for en tyrkisk hær. Da denne forutsetning brast, var jo allerede av den grunn det videre heldige forløp av det stort anlagte foretagende e f t e r overføringen umuliggjort. Men betingelsene for en overføring av de 5 store transporter hadde aldri vært tilstede. For i en sådan utstrekning å kunne benytte en havstrekning, er det nødvendig helt og holdent å kunne b e h e r s k e denne samme havstrekning. Det hadde vært nødvendig f ø r s t å slå den danske flåte, og da så grundig at den ikke på lange tider kunde opta kampen om herredømmet på sjøen. Heri ligger den store strategiske feil i den svenske felttogsplan.

Digitized by Google

Og det at planen på denne måte blev revet istykker, gjorde at Stenbock måtte kaste sig inn i Nordtyskland uten noe egentlig mål. I Stralsund kunde han jo ikke bli, om ikke for annet så av hensyn til matspørsmålet. Så marsjerte han vestover, slog på en glimrende måte sine motstandere ved Gadebusch og uttømte tilslutt sin støtkraft i Tönningen. Men å si, at denne katastrofe hadde sin årsak i ødeleggelsen av noen transportskibe ved Dornebusk, det er å se alt for isolert på en i og for sig underordnet side av saken. Hadde Wachtmeister holdt Gyldenløve innesluttet ved Drogden inntil fartøiene var helt utlosset, hadde neppe katastrofen ved Tönningen vært undgått; ti han kunde vanskelig ha holdt ham innesperret så lenge at alle 5 transporter kunde være overført. Det stod jo Gyldenløve fritt for å seile nordenom Sjelland og gjøre ham herredømmet i Østersjøen stridig gjennem Storebelt. The Influence of Sea Power upon History er således også i Norden et moment som de store militære førere ikke ustraffet kan overse. Men hadde på den annen side Gyldenløve vært en flåtefører av høiere orden, da vilde den svenske flåte ha vært slått fullstendig ut, og det d a n s k e herredømme på sjøen vilde derved været sikret for lang fremtid og krigens forløp kunde blitt et helt annet.

Og denne den danske flåteledelses mangel på energi får et dratisk uttrykk i Peter tsars drøie vittighet, når han uttaler, at de danske bar sig ad med sin flåte likesom en gammel ektemann med en ung kone: „Han kjeler for henne, kysse henne; men videre kommer det heller ikke"[1]). Men det må mere til for at det skal bli noe ut av det. —

Wessel var altså om kvelden den 2nen oktober kommet til Kjøbenhavn. Den 3dje begynte han reparasjonen av fregatten og allerede den 7de kunde han hale ut på reden og melde sig seilklar igjen. På denne tid hadde han fått innskiftet ny fokkemast og foretatt de andre reparasjoner som var blitt nødvendig efter bataljen. Imidlertid fikk han ordre til å bli liggende inntil videre, da han skulde overføre vicestattholder Viereg til Norge, likesom han skulde medta 2 kongelige koffardiskibe, hvorav det ene hadde vicestattholderens bagage ombord.

Den norske matros Trosner sier i sin dagbok[2]) for 17de oktober: „Passiartes: at da Løvendals Galley laag og tørket sine segl forleden dag, da stod kongen og saa alle de kugler som havde gaat gjennem hans seyl. Da skikked han bud til Capt. Wessel, som da førde hende,

[1]) E. Holm: Studier til den store nordiske krigs historie. Hist. Tidsskrift R. V, B. 3.

[2]) Tordenskiolds Matros. Ved R. Tank.

Digitized by Google

og han taeled med hannem og spurde ham om adskilligt. Da efter erlangte responsoria forærte han capitainen 100 dukater."

Brev nr. 34 Mens han lå her skrev Wessel under 4de oktober til admiralitetet for å få prisedømt de varer han hadde tatt fra den hollandske kreyert.

Der blev imidlertid en hel del vanskeligheter med disse varer, da den egentlige eier forsøkte å få dem igjen. Wessel skrev som svar på
Brev nr. 35 hans klage igjen til admiralitetet den 8de oktober og gir en utførlig redegjørelse for opbringelsen.

Han synes å ha gått grundig til verks i sin visitasjon og besetningen har funnet grunn til å klage over hård behandling, enten dette nu gjelder Wessel eller hans folk. Men av senere korrespondanse fremgår det, at Wessel har vært i sin fulle rett ved beslagleggelsen av varerne. Disse blev overlevert til sjøfiskalen Mr. Truels Smith, som måtte inventere dem, hvorpå de blev hensatt „in Seqvestro" i underadmiralitetet til de i juli måned følgende år endelig blev prisedømt.

I den lange tid til den 22de han lå her, inneholder journalen intet av interesse. Hver dag fôr han inn for å „pressere" på de to skibe han skulde ha med. Viereg hadde tatt en annen bestemmelse som nedenstående ordre fra admiralitetet viser:

„Hr. P. Wessel.

I Følge Hans kongl. Mayest. til Admiralitetet indkomne allernaadigste Befaling, beordris hermed Sø-Lieutnant Mandhafte Peder Wessel at hand paa Sigt af denne Ordre anmelder sig hos Hans Excellence Hr. Geheime-Raad og Vice-Stadtholder Vireg, anlangende et til Norge med velbemeldte Hans Excellences Bagage og ellers efter Master destinerede Fartøi, hvilket saa snart det vorder hannem anvist, og han ellers nærmere Ordres haver taget om dets Opbringelse, han ved allerførste føielighed af Vinden, haver tilligemed andre Fartøier, som ellers til Norge, kan være destinerede og seilklare, under sin Convoy at tage, sampt uden Forsømmelse begive sig ad Nord-Søen, og saa videre til det hannem anviste Stæd i Norge, da saa snart hand det og de øfrige Skibe faar bragt in Salvo han sig efter ingen Ting skall opholde, mens søge Reisen derfra Straxen efter Vinds og Veirs Føielighed at fortsætte til Fladstrand, der oppebie hans velbem.te Hr. Vice-Statholderens Ankomst, og da hannem med hos sig havende Familie imodtage, sampt videre til Norge transportere, rettende sig udi øvrigt hørsømmeligst efter hvis Ordre som af oftbemeldte Hans Excellence hannem gifvendis vorder, og saavel Hannem selv, som Høiadelig Frue og Børn med tilbørlig Respekt begegnendes, — sampt ellers for alting og udi alle Til-

Digitized by Google

fælde brugende saadan Siø-Mandskab og Soldatskab, som hand tilsvare og bekiendt være.

Admiralitetet d. 11 Octob. 1712.

F. Gedde. O. Judicher.

P. S. I Stavern haver og Lieutenanten, efter de Herrer Deputerede ved Financerne deres Begiæring, sig at erkyndige hos Ober-Inspekteur Jørgen Bøhme om nogle af Stift-Amtskriveren i Christiania Seign. Claus Hansen ham leveride Regnskabs-Papirer, indpakkede i Træ-Casser, samt dennem imot Quitering at imodtage og til Fladstrand for det første overbringe.

F. Gedde. O. Judicher."

Wessels fregatt blev således i utstrakt grad benyttet til transport av høiviktige personer, hvilket klarligen berodde på dens fremragende egenskap som skarpseiler, hvad der igjen tjener Jørgen Pedersen i Langesund til megen ære. Men valget av denne fregatt til disse gjøremål kan vel også tilskrives chefens dyktighet i håndteringen av den.

Imidlertid fikk Wessel under sin ventetid i Kjøbenhavn sin utnevnelse til capitain-lieutenant. Han hadde, som tidligere anført, under 16de mars søkt kongen om avansement til premierløitnant. At han nu springer over denne grad og går like op til capt.lieutn. er noe påfallende og må ha sin spesielle grunn. Som tidligere anført har general Hausmann i Norge allerede fra hans ansettelse som chef for „Løvendals Gallei" både i tiltale og omtale benevnt Wessel capt.lieutn. Dette kan naturligvis ha påvirket admiralitetet, idet dette heri utvilsomt må ha sett en anbefaling av mannen, en anbefaling som fra Hausmanns side muligvis også er innkommet mere direkte. Men der er også grunn til å tro at Wessels optreden under toktet i Østersjøen har vakt Gyldenløves opmerksomhet.

Hvad nu for det første angrepet på Dornebusk den 29de september angår, så er det ikke sannsynlig at Wessel for sin optreden her har fått noen særlig påskjønnelse fremfor de andre fregattchefer[1]). Da han kastet sig over de bevebnede fartøier, hvad der militært sett var det riktige, fikk han ikke erobret mere enn ett av de svenske førselsskibe, mens f. eks. en av linjeskibene, „Beskjærmeren"s store chalupper opbragte to, andre båter fra flåten en hver, hvad der også lykkedes fregattene „Raa" og „Ørnen", mens „Lossen" opbragte 3 og „Søeridderen"

[1]) Se herom f. eks. admiralitetets skrivelse til kongen av 8de februar 1715 angående Wessels ansøkning om å få kommandoen i Nordsjøen. Gjengitt senere.

Digitized by Google

hele 6 skibe. Men det resultat som opnåddes ved å slippe de lettere fartøier løs i svermen av førselsskibe, blev jo vurdert meget høit, og det er da ikke utenkelig at også dette har medvirket til, at den nær 22-årige sekondløitnant blev innstillet til avansement. Av de øvrige 4 fregattchefer hadde to endog kommandørkapteins grad; disse var Lange, 49 år og chef for „Søeridderen", og v. Poulsen, 29 år og chef for fregatten „Raa"; de to andre var kapt.løitnanter, v. Rehdern[1]), alder ukjent og chef for „Ørnen", og Neuspitzer, 31 år og chef for „Lossen". Når Wessel imidlertid ikke alene avanserer til premierløitnant som han hadde søkt om, og som jo vilde være det rimelige, men endog sprang over denne grad og fikk capitain-lieutenants bestalling, hvorved den helt ukjente, unge mann fra den norske sjøstyrke dernord sprang forbi hele 51 av sine officerskamerater, da må dette ha andre grunner enn hans optreden under angrepet. Og det må da være gjennem hans glimrende rekognoseringer at Gyldenløve er blitt opmerksom på mannen. Dette gjelder såvel hans forhold den 25de, da han fra sin storstang observerer hele den svenske flåte og gir pålitelig beskjed om dens sammensetning som den 27de, da han ved å seile helt inn til den svenske flåte om natten får skaffet Gyldenløve sikker beskjed om såvel orlogsflåtens som transportflåtens posisjon. General Hausmann hadde allerede tidligere fått øinene op for mannens fremragende admiralstabstjeneste; nu fikk selve generaladmiralen anledning til å gjøre den samme iakttagelse. Her er tidligere pekt på de misforståelser og derav følgende feildisposisjoner som ufullstendig og feilaktig eclaireringstjeneste hadde ført til. Wessel går inn på tilstrekkelig kort avstand til at han ved selvsyn kan forvisse sig om situasjonen, og han viser sig alltid i besiddelse av en fremragende evne til å bedømme denne situasjon. Han blir på denne måte snart den eftertraktede krysserchef, flåteførerens skarpe „øie"; gang på gang „våger han dette ene øie", og risikoen er berettiget, men alltid kommer han, takket være sin glimrende sjømannskap, fra det, om enn med blå kanter. Og ved bedømmelsen av dette avansement må det erindres at capitain-lieutenants grad i de tider svarer til kapteins grad i marinen og armeen idag; capitain i marinen svarte dengang til major i armeen[2]). —

Endelig den 22de var de to koffardiskibe ferdig, således at man kunde lette. Ut på eftermiddagen måtte imidlertid ankres ved Hel-

[1]) Når den danske generalstab sier i sitt arbeide at kaptein Güntelberg var med i angrepet, da stemmer ikke dette med opgave annet sted i samme verk. Güntelberg var chef for fregatten „Høienhald" og den deltok ikke i raidet.

[2]) Se Garde.

Digitized by Google

singør, da det ene koffardiskib var blitt efter. Den 23de om eftermiddagen gikk man så „I Jesu Nafn" atter seil, og nu gikk det uten avbrytelse til Norge med det ene koffardiskib, der var en slett seiler, på slep. Den 25de er han oppe under norskekysten, men kan på grunn av en meget sterk vestgående strøm hverken nå Stavern eller Langesund og forsøker selv med et par slag å komme sig østover, men den sterke strøm gjør at han må opgi det. Han skyter efter lods, og langt om lenge lykkes det å få en ut, og han går da til ankers sammen med de andre skibe innenfor Jomfruland[1]).

Det var for Wessel om å gjøre å komme snarest mulig over til Fladstrand for å stille sig til vicestattholder Vieregs disposisjon. Da han nu ikke kunde komme op til Stavern, skrev han under 24de til capitain Høyer med anmodning om å utføre hans hverv på stedet. *Br r*

Han kom imidlertid på grunn av motvind ikke avsted før den 4de november. Den 27de blåste en hel storm, hvorunder fregatten drev ned på et av koffardiskibene og fikk sine ankertauge uklar av dettes. Under klareringen brakk leggen på et av hans ankere. Den 30te hadde stormen gitt sig såpass at han kunde lette. Da han imidlertid var kommet ut i gapet, sprang vinden om på S.O. med stiv mersseils kuling stikk i stevnen. Han gikk straks over stag „og takket Gud for at komme beholden i samme havn". Helt til den 2nen varte kulingen; han lå med alle ankere ute, stengerne strøket og ræerne keiet. Den 2nen forsøker han atter igjen å komme under seil og hadde fått ankertauget rett op og ned, da vinden igjen sprang over på øst med sterke byger og regn, hvorfor han igjen måtte stikke ut og sette det annet anker. „Gud forleene een løchel. og foranderlig vind". Endelig den 4de hadde været bedaget sig såpass at han i Jesu navn kunde komme under seil, og denne gang kom han sig klar av skjærgården og la sydover for bare underseilene. Førenn avseilingen skrev han til Hausmann[2]) og rapporterte sin avseiling og ber forøvrig om å få ombyttet sine soldater, *Brev nr. 37*
da de han har ombord holder på å krepere av mangel på klær.

På formiddagsvakten den 5te opseilte han en engelskmann som kom fra „Nye Castell" (Newcastle) og skulde til Göteborg. Sendte båt ombord for å søke underretning om mulige fiendtlige fartøier i

[1]) Rothe sier, at øen har fått sitt navn efter en fornem men derhos krenket jomfru som først har bodd der, men han tilføier, at andre er av andre tanker, som han vil la stå ved sitt verd.

[2]) Brevet er datert 5te november, men dette må være feilaktig, da han ifølge journalen lettet den 4de, hvilket også passer med 11 dages liggen ved Jomfruland.

Digitized by Google

sjøen. Engelskmannen hadde ingen sådanne sett. Om eftermiddagen visiterte han en Danzigerskute. Den 6te var han under svenskekysten og fikk en seiler i sikte, der syntes å være en fregatt. Han forsøkte å seile den op, men turde ikke fortsette jakten, av hensyn til den ham givne ordre om å seile til Fladstrand snarest mulig for å hente vicestattholderen. I eftermiddagsvakten kom han til ankers syd for Hirtsholmen og red her atter av en storm. „Satte fochen og Besanen paa stotgarn, ifald som Gud forbiude Fregatten skulde drifve, saasom vinden var en ostlig, hvilchet var een legervald". Den 7de sendte han sin chaluppe iland med en død soldat, der skulde begraves, og fikk samtidig melding om at oberstløitnant Møsting var ankommet og forlangte å bli overført til Norge med det samme, eftersom vicestattholderen ennu ikke var kommet. Om eftermiddagen var imidlertid stormen så
Brev nr. 38 hård, at ingen båt kunde komme ombord. Samme dag skriver han til admiralitetet og melder om overføring av de to koffardiskibe og om sin ankomst til Fladstrand, samt forespør om han kan overføre Møsting til Norge, da Viereg ennu ikke var kommet. Som efterskrift anfører han, at der ikke var flere svenske armerte fartøier i disse farvann og han foreslår derfor at han — når han har overført Viereg — får ordre til å forseile til Bergen for å konvoyere de Ostindiafarere og Islandsfarere som lå der, eftersom disse fartøier kontribuerer meget til
Brev nr. 39 undersåttenes underholdning. Samme dag skriver han også til Viereg og anfører, at han finner å måtte overføre Møsting først hvis ikke Hans Excellence kommer med det første.

Først den 9de november kommer oberstløitnanten ombord og Wessel letter straks — uten ordre — og kommer under seil. I plattfoten den 10de kom han „Gud skee lof lychelig og Beholden til Anchers i Stavern", efter forgjeves å ha skutt efter lods ved innseilingen[1]).

Oberstløitnant Møsting var sendt til Norge for å bistå generalløitnant Hausmann med nedsendelsen av norske tropper til Danmark. På grunn av de fredelige forhold ved den svenske grense, hadde kongen bestemt at Bergenhusiske og Søndenfjeldske regimenter skulde sendes ned for å delta i de høiviktige begivenheter på den sydligere krigsskueplass. Sammen med regimentene skulde også sendes 100 marinere og 200 matroser. Som ovenfor er påvist holdt det hårdt nok å få skrapet sammen tilstrekkelig av mannskap til besetning på den norske sjøstyrke. Men ennu skulde der skrapes grundigere for å skaffe folk til den danske flåte i Østersjøen, og dette endog efter at Gyldenløves be-

[1]) Eraktet av revisjonen å burde tilsvares.

Digitized by Google

givenhetsrike tokt dernede var bragt til en ærerik avslutning. Hvad Møsting ved sin ankomst utrettet, var å få kontingenten forandret til 4 Akershusiske og 5 Smålenske kompanier. Der blev ordnet med transportskibe og alt var iorden; man manglet bare fartøier til konvoyeringen. Og da disse endelig ankom i slutten av desember, hadde man sendt de sønnenfjellske tropper hjem for å spare penger. Så sendte man istedet bud efter Søndre Trondhjemske regiment, men da dette nærmet sig, var måneskinnet forbi, og å seile i mørke turde man ikke. Så blev der atter utsettelse, og først ut i februar i det nye år kom de 4000 mann avgårde.

Under alt dette var Wessel optatt med den evige venten på Hans Høihet vicestattholderen og dermed var altså hans fregatt forhindret fra å konvoyere transporten. Den 11te gikk han fra Stavern med sine chalupper op til Larvik og deltok i slukningen av en stor brand. Skaden blev ved den assistanse, man fikk, begrenset til 8 hus, mens hele byen var sterkt truet. På førstevakten d. 12te kom han i Jesu navn igjen under seil og nådde først den 15de Fladstrand efter en stormfull tur med stadig motvind og usiktbart vær, således at han den hele tid måtte navigere på loddet. Han mottok nu fra admiralitetet svar på sin forespørsel med hensyn til fregattens disposisjon og henvises til Slotsloven som rette vedkommende.

Men vicestattholder Viereg var ennu ikke kommet. Wessel skrev da under 10de november til kongen og rapporterer sin overføring av Møsting og ber om at Hans Majestet ikke i unåde vil opta denne hans disposisjon uten ordre, da ingen forsømmelse derved er skjedd. Han omtaler branden i Larvik, „men ved Guds Hielp dempede ieg Ilden med endel af mine Matroser og Folk, saa og nogle soldater af det Compagnie som der paa Stædet var, saa den sig ei videre omspredede". Han omtaler videre, at der ved Fladstrand ligger noen og 30 skibe, som har ligget der i lengere tid av mangel på konvoy til Norge, hvoriblandt 14 som har kongens kornvarer inne, og da Viereg ennu ikke er ventende, så vil han næst Guds hjelp konvoyere fartøiene til Norge og til hjelp ta „Norske Vaaben". Og til slutning anfører han, at der i farvannet kun finnes et par små fiendtlige snauer, således at han er avskåret fra å efterkomme sitt allernådigste løfte til Hans Majestet. *Brev nr. 40*

Den følgende dag innga de på havnen liggende skippere en forestilling til Wessel angående den litet tilfredsstillende måte, hvorpå konvoyeringen blev utført. Enkelte fartøier hadde ligget hele 7 uker og ventet på å komme over og de henstiller nu til Wessel, om han ikke har den kjærlighet til kongen og undersåttene at han vil konvoyere

Digitized by Google

dem over. De innlastede kornvarer blir bedervet for dem om de lenger skal bli liggende der og de vet snart ikke når de har skib under føttene eller ikke på en slik åpen red som Fladstrand med de pågående storme.

Og da vicestattholderen ennu ikke var kommet, påtok Wessel sig resolutt ansvaret for å overføre den store flåte på mellem 30 og 40 fartøier, støttet av „Norske Vaaben", den snau han tidligere hadde tatt fra svenskene. Han lettet med hele flåten i plattfoten samme dag og seilte selv med mersseilene på rand for ikke å seile fra de langsommere koffardifartøier. På overfarten hendte intet annet enn at han opseilte en Bergenskaper på 14 kanoner, chef Didrich Hasleb. Den 18de var han oppe under Færder og alle koffardifartøier som kunde ligge op, seilte inn. Den 18de og 19de blåste en stiv mersseil kuling og i plattfoten siste dag satte det inn med tykke og regn. Han måtte derfor legge ut fra kysten med den gjenværende del av flåten og holdt det gående for små seil, „Gud forleene lyche og Seilbar Veir, for at klare Vollen". Herunder drev han vestover og først ved Vestre Hellesund kunde han den 20de gjøre land, og kom ved middagstider til ankers her, „Gud være æret for beholden havn". Her blev han liggende for storm og sneslud til den 23de, da han atter gikk seil og satte kurs for Fladstrand. Ved Trindelen passerte han 2 hollandske orlogsskibe til ankers, som han salutterte med 3 skudd og blev betakket med samme antall. Han gikk til ankers for natten 1½ mil innenfor Skagens rev, stakk ankertauget ut på tamp og red av en hel storm med fokken på stuttgart for det tilfelle at ankertauget skulde ryke. — Den 25de på dagvakten forsøker han å lette, men kunde ikke få ankeret hjem på grunn av stormen og den hule sjø. Fregatten red meget hårdt og under-blinderå red sig løs fra bougsprydet. „Gud naadel. bevare os fra Ulyche". Endelig den 26de ut på dagen slakket vinden såpass at han kunde få sitt anker hjem og komme sig til Fladstrand innen mørket falt på.

Brev nr. 41 Den 27de skrev han til admiralitetet og rapporterer det forefalne. Han ber også her om undskyldning for at han efter skippernes anmodning har påtatt sig uten ordre å føre fartøiene over til Norge. For ham og hans allernådigst anfortrodde fregatt, sier han, er det langt bedre å holde sjøen enn å ligge på en slik åpen red. Han vet ikke, Gud bedre, hvilken time han har skib under fot eller ikke. På dagligankeret brakk leggen da han lå ved Jomfruland; tøiankeret er for lett og går med såsnart det blåser noe litet og pliktankeret har han, som herrerne vet, mistet i september, da han måtte kappe for ikke å drive iland på Trindelen og ikke kunde få ankeret hjem. Hadde han hatt et gangspill,

Digitized by Google

således som alle andre fregatter har, så hadde han kunnet salvere både anker og taug, og han frykter for at det dårlige bradspill som han har engang vil føre ham i ulykke. Den aller høieste Gud vet, at intet er ham kjærere en å gjøre kongens tjeneste i alle forefalne måter, såvidt som av menneskelig evne kan pretenderes. Men han har slik dårlig besetning, hvorav kun 24 er virkelige matroser, resten er ubefarne marine, hvorav en stor del stadig ligger tilkøis av mangel på klær. Der går snart ikke en dag uten med sne, slud og regn og storm, og når man da stadig skal være ute og folkene ingen forfriskning får, så kan dette delvis være årsaken til at folkene ikke alltid er friske.

Men noen vicestattholder var ennu ikke kommet. Helt til den 18de desember blev han liggende på den åpne red i stadig storm med sne og hul sjø. „Gud hiælpe os i Jesu Nafn", sier han stadig i journalen. På sin skrivelse av 27de får han av admiralitetet det svar, at det har vært det kjært å fornemme, at han har ført koffardifartøiene over til Norge, hvortil man forøvrig for sikkerhets skyld allerede hadde destinert linjeskibet „Sværdfisken" og fregatten „Vindhunden", som alt var avseilet. I anledning av hans forestilling om hans mannskaps slette tilsland har man gjort foranstaltning om fersk kjøtt for et par dages tid for dennem dermed noe å refraichere.

Den 3dje kommer hans gamle fartøi „Ormen" inn på havnen. Den salutterer sin tidligere chef med 1 skudd og blir på samme måte betakket[1]).

Endelig den 18de desember kommer da Viereg med høiadelig familje ombord og Wessel gikk straks i Jesu navn seil og la over til Norge. Han blev imidlertid drevet ned under den svenske kyst og blev liggende og krysse her „Gud hielpe oss fremdeelis". På formiddagsvakten den 19de kom han i tykt vær op under Færder og la derfra østover. Han fikk nu lods ombord, men som det viste sig var denne ikke kjent og følgen var at fartøiet to ganger løp på grunn og blev lekk. Det må ha vært ved Bolærne at grunnstøtningen fant sted. Det fremgår nemlig av et senere brev til Hausmann[2]) at han vil sørge for at anker og taug på dette sted skal bli optatt. Wessel hadde latt varpankeret gå efter grunnstøtningen, men måtte stikke tauget fra sig da det var avfallende grunn[3]).

[1]) Eraktet av revisjonen å burde tilsvares.
[2]) Skrivelse av 16de februar 1713.
[3]) Journalen.

Digitized by Google

Nedenstående forklaring optatt ombord samt Wessels brev til kongen viser hvorledes det hele har gått for sig.

Da han var kommet klar av grunnene og hadde fått sendt vicestattholderen med adelige familje i chaluppene til Tønsberg, seilte han innover fjorden og var om eftermiddagen den 20de kommet ¾ mil av Holmestrand, da vind og strøm atter drev ham utover, så han havnet ved Filtvedt. Her fikk han den 21de en annen lods ombord og kom samme dag velbeholden til Holmestrand, som han salutterte med 3 skudd[1]), hvorefter han fortøiet ved brygge. Den 22de begynte han å føre skytset iland og optok samme dag forklaring ombord angående uheldet:

„Vi undertegnede, Officerer, Matroser og Soldater kan med Saligheds Ed bekræfte, at vi den 20d December saaledes hørt haver, som følger. Da vores Capitain Velædle Peder Wessel tilspurdte dend om Bord kommende Lodtz: Om hand var kiendt og kunde lodtze Fregatten ind ad Fiorden, Hvor til af Laadsen blev Svaret Ja! Videre blef hand af Capitainen 3de gange advart med disse Ord: At hand sig ei det skulde paatage med mindre hand vidste sig at være Farvandet vel bekiendt, og derhos betænke, at det var Hans Mayests Fregat, af en 12000 Rdlr. Værdi, og at Deres Excellence Hr. Stadtholder Vireg var inden Borde, Til alt Lodtzen, som da sad paa Foche-Raaen, svarede: At om og Fregatten var af 20000 Rdlr. Værdi var hans Fader god for at betale dend, og om Kongen selv var inden Borde vilde hand svare til Fregatten; dette at erindre vi samptlig af Capitainen blef tilholdt, især om Fregatten skulde paakomme nogen Ulykke; Noget derefter ungefær ¼ Glas stødte Fregatten, og dog kom beholden derfra, hvorpaa Capitainen sagde til Lodtzen igien, At dersom hand tvivlede, skulde han ikkun sige sig ifra, og ei sige sig videre bekiendt end hand var; mens hand svarede: At Capitainen ei skulde befatte sig dermed, mens allene dirigere Coursen men ikke Ankre som han befalede, hvilket og skeede, som vi samptlige med god Samvittighed kand præstere at Seilene i alle Maade saa hurtig blef commanderit, som paa nogen Fregatte kunde prætenderis, dog stødte Fregatten 2de Ganger efter hinanden saa haardt paa blinde Skiær, saa man maatte tænke Fregatten skulde gaa til Grunde, men Gud almægtigste hialp os derfra.

Af samme Stød er Fregatten kommen til saadan Skade at vi for

[1]) Av revisjonen eraktet å burde tilsvares.

Digitized by Google

at holde Lentz idelig maa pompe med 2de Pomper. Dette saaledes som ovenmelt er rigtig, vi i alle Maader gestændiger.

Fregatten Løwendals Galley 22 Dezember 1712.

Cornelius Christian. I. Heide Archeli-Mester.
Bodsman Arendt Bliwernegt. Johan Hysing Styrmand.
Paa samtlige Matrosers Vegne: Paa samtlige Soldatesqvens Vegne:
Jacob Larsen Barth Corporal Christian Mørch.
Christian Pedersen."

Brev nr. 42

Og den 23de skrev han en rapport til kongen, bilagt med den opsatte forklaring. Han anfører at han allerunderdanigst vil håpe, at hans allernådigste konge ingen unåde derfor til sin tro knekt kaster. Gud vet at det er ham og enhver umulig selv å være kjent i alle havner der på stedet, sier han. Og Hans Majestet skal ingen skade lide, da lodsen har gitt ham sin hånd på, at han personlig skal være ansvarlig for hvad admiralitetet vil dømme ham til å betale. Gud gi Hans Majestet vilde tillate ham å krysse på egen hånd, så skulde han vel oprette skaden til kongens fornøielse.

I Holmestrand blev han så liggende året ut, rigget fregatten helt av, fikk den krenget og kalfatret. Hermed var han ennu ikke ferdig ved årsskiftet.

Helt fra den 7de oktober, da han var ferdig med reparasjonen av fregatten efter Østersjøtoktet, og til årets utgang hadde altså „Løvendals Gallei" vært til disposisjon for vicestattholder Viereg med familje for deres overføring til Norge. Det var en litet effektiv utnyttelse av den skarptseilende fregatt, og når han allikevel gjorde sin gode nytte var det efter eget initiativ. Hadde han som han i sin siste skrivelse atter igjen anmoder om, fått krysse på egen hånd efter sin oprindelige instruks, hadde resultatet sikkert vært bedre. Men året går tilsynelatende ut under ganske anderledes gunstige forhold enn det foregående med hensyn til de svenske kaperes inngrep i den norske handel og skibsfart. Organisasjonen av jakten på disse kapere er ikke tilfredsstillende. Systemet således som det var anlagt i Wessels oprindelige instruks, hvorefter han skulde ha snauen „Norske Vaaben" under sin kommando, var riktig nok. Men for det første blev der ikke anledning for Wessel til å følge den, og for det annet gjaldt disse disposisjoner en alt for liten styrke til at noe effektivt kunde opnåes. Sjøkrigsbegivenhetene i Nordsjøen i de forløpne år var stort sett ikke av særlig imponerende art. Wilsters mangel på energi og sviktende føreregenskaper

Digitized by Google

hadde i Nordsjøen ført til at Göteborgeskadren slapp undav, likesom i Østersjøen Gyldenløves optreden hadde ført til det samme for Wachtmeisters vedkommende. Og av de ledende i Nordsjøen var der ingen som i Göteborgeskadren så det strategiske mål, som måtte rammes enten det var her eller der. Kun fregattchefen og sekondløitnanten Peter Wessel så målet og pekte på det. Men videre rakk ikke ennu hans innflydelse.

Digitized by Google

DEL V

ÅRET 1713

Digitized by Google

Digitized by Google

SPESIALREGISTER TIL DEL V

Digitized by Google

Digitized by Google

ÅRET 1713

De alliertes offensiv mot Stralsund var altså blitt avbrutt ved Stenbocks støt mot Østersjøen. Ikke engang innledningen til Danmarks stolte plan — gjenerobring av så meget av de tapte provinser, at det fikk fri forbindelse med Norge, ødeleggelse av Carlscrona m. v. — var således nådd. Men også den stort anlagte svenske offensiv i Nordtyskland var gått i vasken. Stenbocks mobile styrke hadde uttømt sine krefter i et ørkesløst støt vestover; men han hadde ialfall dratt de danske stridskrefter med sig, således at både Danmark og Sverige ved 1713 års begynnelse stod uten evne til å føre en offensiv tillands.

Det danske artillerimateriell i Binnenwasser var blitt sendt hjem, Sehested overga kommandoen over sjøstyrken dernede til kommandør Carl, der i løpet av året blev drept i duell med en russisk general, hvorefter kommandoen blev overtatt av kommandør Rosenpalm, der innehadde den til flotillen i slutten av året blev kalt hjem. Ennu i 3 år skulde de allierte løpe storm mot Stralsund, da det endelig lyktes dem å fravriste svenskene denne „Østersjøens nøkkel".

Den plan for krigsførselen som de allierte vedtok for året 1713 var fremdeles bygget på en offensiv på det sydlige krigsteater, mot de svenske besiddelser i Nordtyskland. Resultatet av dette var at Stettin blev „sekvestert", det vil si overlatt til en nøitral stat — Preussen — som efter krigens slutt skulde levere den tilbake til Sverige. Videre blev Rügen besatt. Men selv dette forhindret ikke at svenskene oprettholdt forbindelsen mellem Stralsund og moderlandet. Selv troppestyrker av ikke ganske små dimensjoner blev overført begge veier. Atter igjen måtte det danske artillerimateriell ut på farten. Det rakk denne gang frem til Binnenwasser, men med sachserne som skulde bruke det, blev man ikke enig om betingelsene for overleveringen og så blev det liggende ubenyttet det hele år, inntil det i slutten av året blev hjemsendt igjen sammen med den danske sjøstyrke. Rügen blev dermed også opgitt, og så stod man altså like langt.

Digitized by Google

Den nordlige krigsskueplass var fremdeles den sekundære. Her var det overlatt til Danmark-Norge å klare sig overfor det egentlige Sverige I begynnelsen av året stod man i stor frykt for et angrep på Sjelland fra Skåne. Denne ubegrunnede frykt hadde sin årsak i fjorårets sammendragning av tropper og materiell for iverksettelsen av den 2nen av de 5 planlagte transporter til Pommern, men som det altså ikke blev noe av. Så trakk man altså tropper sammen på Sjelland, hvortil også som ovenfor anført blev sendt 3 regimenter fra Norge. Hele øen, og da først og fremst hovedfestningen, Kjøbenhavn blev satt i forsvarsstand. Gamle orlogsskibe blev forsenket til dannelse av sjøbatterier. Vollene blev utbedret og kanoner ført iland dit fra den oplagte flåte. Denne blev i lang tid liggende avtaklet; atter igjen åpnedes altså veien for Carl X Gustafs strategi: en innesperring med små midler av flåten i Kjøbenhavn, hvorved veien til Sjelland og isoleringen av denne ø lå åpen. Langs kystene blev der anlagt batterier og til beskyttelse av Øresundskysten blev der gitt ordre til å armere så mange „bekvemme" fartøier som ansåes nødvendig; endel stykkprammer blev i dette øiemed klargjort og utlagt[1]). Men det interessanteste ved hele arrangementet var opstillingen av en vognpark på 5—600 vogner, ved hjelp av hvilke den kommanderende general til enhver tid kunde kjøre rundt med sitt infanteri, eftersom motstanderne måtte behage å bevege sig. Og dette skjedde i et land som hadde et flåtemateriell og sjøfolk til å bemanne dette materiell, hvad ialfall ikke motstanderne hadde. Men denne strategi har sin interesse langt utover den historiske. Den er i selve sitt grunnlag på visse hold den rådende den dag idag. Det er det landmilitære syn anvendt på sjømilitære forhold, eller kanskje rettere sagt falsk maritim strategi.

Imidlertid — det hele arrangement var omsonst. Sverige hadde hverken kraft eller ledere til å sette i verk et sådant foretagende. Stenbock var satt ut av spillet og Carl XII var ennu ikke kommet hjem efter sin calibalik. Det var atter igjen det rådende ubekjennskap til motstanderens disposisjoner som avfødte feiltrekk i egne foranstaltninger. Dette forhold skulde også bli det rådende i dette års bruk av flåten i Østersjøen.

Mens man, som ovenfor anført, til avvergelse av det befryktede angrep på Sjelland baserte sig på batterier, stykkprammer og kjørende infanteri, hadde der dog også i denne tid vært under overveielse å utruste en del av hovedflåten. Efter endel vakling frem og tilbake, og

[1]) Se angående begivenhetene den danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

efter at frykten for angrep på Sjelland forlengst var fordunstet, blev denne utrustning endelig besluttet. Østersjøflåtens opgave var: å hindre undsetningsforsøk til Sveriges tyske provinser, å forebygge fiendtlige angrep på monarkiets kyster, å vedlikeholde forbindelsen mellem dettes deler samt å verne om egen og skade motstanderens handel. Disse opgaver kunde kun løses ad offensiv vei, sier den danske generalstab i sitt arbeide; „det gjaldt om å opsøke de fiendtlige skibe og flåter, angripe og slå dem". Det høres besnerende ut. Men angående Gyldenløves optreden året forut, heter det i samme arbeide, at han, Gyldenløve, hadde løst krigskunstens vanskeligste opgave: å tilføie fienden det størst mulige tap u t e n s e l v å l i d e n o e. Han hadde intet lidt, nettop fordi han ikke hadde opsøkt og slått den fiendtlige flåte. Han hadde ingen innsats gjort, han hadde ikke optrådt offensivt. Men allikevel altså løst krigskunstens vanskeligste opgave. Der foreligger ingen mulighet for å gå offensivt tilverk uten selv å risikere å lide noe, det viser ialfall all verdens sjøkrigshistorie.

Generaladmiralens store krigskunst fra 1712 skulde da også få sine efterlignere i 1713, med et om mulig ennu større negativt resultat.

Til chef for hovedflåten dette år blev utnevnt viceadmiral Knud Reedtz med viceadmiral Just Juel og schoutbynacht Troyel som underførere. Reedtz's føreregenskaper var helt uprøvet, hans eneste berettigelse til stillingen var visstnok ancienniteten. Atter fant man altså å kunne forbigå en så fremragende kapisitet som Sehested, og Just Juel var øiensynlig også en mann med egenskaper, der gjorde ham betydelig mere skikket til førerstillingen enn Reedtz.

Angående flåtens utrustning blev der deliberert frem og tilbake. Admiralitetet hadde trykket på om hvervning og pressning av folk for i tilfelle å kunne få flåten ut i rett tid. Men man hadde ikke penger. I februar får admiralitetet imidlertid ordre til å drive på natt og dag med utrustning av skibene. I mars gis der atter ordre om å innstille utrustningen. Man hadde mistet frykten for angrep fra Sverige. I mai resolverer kongen at 18 linjeskibe skal utrustes. I slutten av måneden holder atter det hele på å gå i stå. Kassen var tom. Først i midten av juli løp den danske flåte ut. „Pengenød, forsømmelighet, mangel på viljekraft forhalte flåtens utløp i det uendelige", sier den danske generalstab.

Allerede før hovedflåten blev helt ferdig hadde kommandør Thambsen og schoutbynacht Troyel optrådt i Østersjøen med mindre styrker uten at de kunde utrette noe av frykt for svenske styrker, hvis tilstedeværelse og størrelse ved mangelfull rekognosering antok fan-

Digitized by Google

tastiske former. Den 25de juni avseilte Troyel fra Kjøgebukt med 6 linjeskibe og 3 fregatter. Hans oprinnelige instruks lød på å gå til farvannet omkring Wismar for å opsøke og angripe den fiendtlige eskadre; han skulde iaktta stor forsiktighet, sikre sig mot bakhold og vokte sig for overmakt. Ved Wismar var der imidlertid ingen fientdlig flåteavdeling. Den 29de ankret Troyel sydvest for Falsterbo og her mottok han fra en av sine fregatter melding om at man dagen forut hadde sett fienden ved Bornholm, stående vestover med 14 linjeskibe og 4 fregatter. Meldingen var grunnfalsk. Det fregatten hadde sett var transportskibe dekket av to fregatter på vei til Åbenrå. På grunn av fiendens formodede overmakt gikk Troyel tilbake til Kjøgebukt, hvor han forblev til den 2nen juli; en artilleritransport til Lübech måtte opgis, da Troyel ikke turde dekke den på grunn av den innbildte overmakt hos svenskene. Derefter gikk han sydover, ankret dagen efter ut for Møen, men gikk den 11te juli tilbake til Kjøgebukt, hvor han blev liggende til den 21de, de siste 5 dager beskjeftiget med evolering.

Det var atter igjen admiralstabstjenesten som hadde klikket fullstendig. Den 21de kom Reedtz med resten av hovedflåten og overtok kommandoen. Men forholdet blev ikke dermed bedre.

Reedtz's instruks gikk ut på at han av og til skulde la sig se i Østersjøen og ved de svenske kyster, men ellers holde sig til ankers ved Stevns — en snau skulde sendes til Christiansø for å rekognosere; kom fienden i sjøen skulde han angripe, selv om svenskene var 2 à 3 skibe sterkere; var de derimot betydelig overlegen, måtte slag kun mottas, hvis det ikke kunde undgåes(!), og da kun vest for Bornholm. Dette med angrep var i virkeligheten omgitt med sådanne innskrenkninger at påbudet i virkeligheten blev verdiløst. Angrepet måtte ikke skje, hvis vinden ikke ga fri retrettlinje, under ingen omstendighet måtte flåten komme østenfor Bornholm; helst skulde kampen optas i nærheten av de danske kyster. Men det kan ikke skjønnes annet enn at Reedtz gjennem disse forholdsordrer blev avskåret fra å opta kamp om han selv innehadde luvstillingen. Ti hadde han luven og svenskene var østenfor eller sønnenfor, så skulde han ikke ta kampen, da jo under disse omstendigheter vinden ikke ga fri retrettlinje. Og hadde han svenskene vestenfor eller nordenfor sig, var det jo verre enn verst, ti da var jo retrettlinjen avskåret av fienden.

Generaladmiral Gyldenløve var altså dette år ikke selv tilsjøs. Men det tør vel være utvilsomt at han ifølge sin høie stilling har et stort ansvar for avfattelsen av denne instruks. I så fall ligger det hele i linje med hans tidligere optreden som flåtefører. Vek var han selv,

Digitized by Google

vek blev derfor også instruksen, og når dertil kommer at man i spissen for flåten hadde en så vek mann som Reedtz, så kunde ikke godt resultatet bli anderledes enn det blev.

Reedtz's første opgave blev å dekke den årvisse artilleritransport til Binnenwasser. På grunn av motvind og andre vanskeligheter trakk det ut med transporten, og først den 22de kom man frem til bestemmelsesstedet, hvor som ovenfor nevnt hele artilleriet blev liggende uten å bli benyttet. Reedtz's flåte talte nu 18 linjeskibe foruten endel fregatter. Men såsnart han hadde fått transporten inn til bestemmelsesstedet, satte han straks kurs nordover. Han hadde nemlig fått den allarmerende melding fra en av sine fregatter at svenskene var i sjøen med 19—20 linjeskibe, hvorav 3 tredekkere. Også denne melding var fullstendig falsk. Av svenske skibe var der i august i sjøen en eskadre på 10 linjeskibe under schoutbynacht Wachtmeister, men denne var allerede 7de august blitt beordret tilbake til Carlscrona. Det fregattchefen har sett må således også denne gang ha vært transportskibe, hvorav der var endel i sjøen på vei til Pommern; men disse seilte tilbake til Carlscrona da de fikk underretning om at den danske flåte var i sjøen.

Efter at Reedtz hadde mottatt den omtalte melding tenkte han kun på å redde sig selv og foreslog for kongen å legge flåten ved Dragør. Han hadde jo heri et glimrende forbillede i Gyldenløves store krigskunst fra året forut. Admiralens forslag blev da også bifalt av kongen, dog med det forbehold at man alltid skulde være klar til å gå syd på, hvis fienden viste sig; når det av rekognoseringene fremgikk at svenskene nærmet sig, skulde Reedtz gå dem imøte og angripe dem. Helt til den 11te oktober blev han liggende ved Drogden uten selv å lide noe, men også uten å tilføie sin motstander selv den minste skade. Selv de påbudte rekognoseringer blev undlatt. Den 9de oktober meldte en fremmed skipper at fienden var i sjøen med 27 linjeskibe; 2 dager senere blev han imidlertid beroliget av 2 andre skippere der intet hadde sett.

Veien mellem Stralsund og Carlscrona var således åpen og den blev også dette år benyttet av svenskene. Generaladmiral Wachtmeister tok med 13 linjeskibe stilling mellem Møen og Bornholm mens transporten foregikk. Oberst Løvenørn og kommandør Rosenpalm så fra Rügen transporten løpe inn til Dornebusk. Reedtz visste derimot intet; uten å røre sig blev han liggende i Kjøgebukt, hvortil han var seilet den 12te oktober. Han hadde av kongen fått kategorisk ordre om å gå ut, men han våget sig altså ikke lenger enn til Kjøgebukt. Den

Digitized by Google

16de fikk han melding om at den svenske flåte på 17 linjeskibe lå ved Ystad. Meldingen var altså overdreven, men Reedtz var allikevel overlegen. Han rørte sig imidlertid ikke. Derimot holdt han krigsråd, og her enedes man om at det på denne årstid var alt for farlig med stive sydlige vinde å angripe fienden under hans egne kyster; man burde oppebie transportflåtens utløp og gå løs på denne på vei til Pommern. Altså den samme falske strategi som året i forveien. Men transporten var jo allerede tilendebragt og Wachtmeisters observerte flåte var på hjemveien.

Ved innmeldelsen til Kjøbenhavn om krigsrådets beslutning holdt man også der krigsråd — på samme bristende forutsetning. Kongen samlet den 19de konseilets medlemmer og admiralene Gyldenløve, Raben, Sehested og Judichær. Alle — på Sehested nær — tilrådet stor forsiktighet på grunn av årstiden; men ordren av samme dato kom dog til å lyde på at Reedtz snarest skulde løpe ut og angripe fienden, selv om denne var 2—3 skibe sterkere, „saavidt fornuftigt sømandskab tillader", dog ikke med pålands vind under Skånes kyst; heller ikke måtte han passere Hammeren (Bornholm), med mindre fienden var på flukt. Efter mottagelsen av denne ordre lettet Reedtz, men kun for å søke ny ankerplass innenfor Falsterbo. Han undskylder sig med at de fremherskende sydlige vinde (det vil jo si pålandsvind på Skåne, se ovenfor) gjorde det umulig for ham å angripe. Den 24de løp han endelig ut, krysset hensiktsløst rundt til den 31te, gikk tilbake til Kjøgebukt hvor han endelig fikk melding om at den svenske flåte forlengst var gått i havn.

Den 1ste november fikk Reedtz ordre til å avhente flotillen i Binnenwasser samt den meget omtalte artilleritransport. Han gjorde motforestillinger og henviste til faren ved en pålands storm. Kommandør Thambsen blev da sendt derned med 4 linjeskibe og et par fregatter og Reedtz fikk ordre til å løpe ut og danne repli for Thambsen. Men dette turde han heller ikke og blev derfor liggende. Flotillen og Thambsen og artilleritransporten seilte da hjem på egen hånd uten å bli forulempet av svenskene, som rimelig kan være, da de forlengst var gått i havn. Men likesom den danske flotille kom hjem fra Pommern uten å bli forulempet av den svenske flåte, således foretok også svenskene uhindret av den danske flåte ennu to transporter av utslitte tropper fra Stralsund tilbake til Sverige. Mere turde man ikke sende, da kong Carl ved underretningen om disse transporter hadde nedlagt bestemt forbud derimot, da alle tropper skulde „konserveres" i Pommern til hans hjemkomst.

Digitized by Google

På hovedkrigsteatret løp således også dette år ut uten noensomhelst resultater av betydning for de allierte. Den danske flåtes optreden hadde, stort sett, vært likeså fruktesløs som året forut under Gyldenløves ledelse. Om flåtens optreden i 1713 sier den danske generalstab: „Meningsløst var det å holde den kostbare flåte i sjøen uten å bruke den, og harmelig er det å se den ligge slagferdig i et musehull uten å benytte den gunstige chance, der tilbød sig, blott fordi den forsømte å skaffe sig pålitelige efterretninger." Og når den videre sier: „Mange penger hadde felttoget kostet, og intet utbytte hadde det gitt; men den danske flåte hadde aldri hatt en svakere og udueligere fører", da er visstnok også dette riktig. Det må dog erindres at den danske generalstab i samme arbeide vedrørende 1711, da Gyldenløve førte kommandoen, sier at „aldri, hverken før eller senere, er den danske flåte optrådt så slapt som i 1711". Men det må forøvrig ikke glemmes, hvad også generalstaben gjør opmerksom på, at de instrukser som Reedtz fikk sig tilstillet, var av den art, at de sålangt fra stivet op hans på forhånd svake rygg, at de tvertimot stillet flåteføreren i en vanskelig situasjon med hensyn til offensiv optreden. Og her kan det ikke være tvil om at Gyldenløve må være med å dele en stor del av ansvaret. Hans stilling som flåtens generaladmiral tilsier uten videre at hans votum må tillegges vesentlig vekt, såvel i henseende til valg av flåtefører som også til de instruksjoner som tilstilledes denne flåtefører.

Av særlig interesse er 1713 års begivenheter i Østersjøen med hensyn til den fullstendig sviktende admiralstabstjeneste. Gang på gang bringer fregattchefene meldinger der intet har med virkeligheten å gjøre. Og gang på gang treffer førerne sine skjebnesvangre disposisjoner på disse sviktende forutsetninger. Sammenligner man så disse foreteelser med begivenhetene i Østersjøen i 1712, hvor Wessel gjennem sin glimrende efterretningstjeneste bringer flåtechefen absolutt pålitelige meldinger om motstanderens disposisjoner, iakttatt med egne øine på nært hold og opfattet med en fremragende militær intelligens, da kan det ikke undgåes, at den unge sekondløitnant som chef på „Løvendals Gallei" fortoner sig i et veldig relieff på bakgrunn av mange av de øvriges optreden. At denne hans glimrende gjesterolle i Østersjøen ikke berodde på en tilfeldighet skulde fremtiden vise.

Som forholdene nu engang lå an var det naturlig at der ikke i Nordsjøen, Skagerak og Kattegatt i året forefalt begivenheter av særlig

Digitized by Google

interesse vedrørende krigsførselen i det store og hele. Ved svenskegrensen forholdt man sig på begge sider defensivt. Samvirken mellem sjø- og landstridskreftene var derfor utelukket og Göteborgeskadren forholdt sig i forholdenes medfør passiv den største del av året. Det foregående års narrow escape hadde øiensynlig betatt svenskene lysten til pány å risikere sin eskadre, og dessuten fordret Østersjøflåten det mannskap og de penger som kunde disponeres. Endel rykter såvel om Göteborgeskadrens utløp som et landverts angrep på Norge skapte dog en viss nervøsitet og forandeliget endel disposisjoner, men alt dette var dog av forbigående art.

Og dog er 1713 av stor interesse, spesielt for det norske sjøforsvars organisasjon. Og da dette forhold har betydning langt utover den historiske interesse, idet sjøforsvarets strategiske forutsetning og dermed også dets organisatoriske opbygning gir holdepunkter for en bedømmelse av de samme forhold idag, så skal nedenfor gis en bredere fremstilling av dette spørsmål enn egentlig formålet med dette arbeide forøvrig måtte tilsi. Spørsmålet er aktuelt forsåvidt som den civile forsvarskomisjon for tiden befatter sig med saken, hvorfor det grunnlag som av denne irettelegges kan bli bestemmende for lang fremtid. —

Der var for Norge to problemer der allerede fra begynnelsen av krigen krevet sin løsning, hvis landet ikke skulde gå tilgrunne. Det første var matforsyningen, det annet var handelen og skibsfarten. Landet kunde ikke brødfø sig selv, korn måtte innføres i stor utstrekning og Danmark var kornkammeret. Forbindelsen med dette land måtte derfor oprettholdes. I linje med denne opgave lå også kravet om den administrative og den rent militære forbindelse de to land imellem. Men dette spørsmål var ikke av rent spesifik norsk natur. Administrativt sett kunde landet klare sig selv og gjorde det også i utstrakt grad gjennem Slotsloven, der i påkommende tilfelle tildeltes en meget selvstendig myndighet. Og hvor hovedinteressen i forholdenes medfør i militær henseende samledes om traktene ved Skagerak og Kattegat, der gikk forbindelseslinjene landene imellem nettop over det omstridte sjøterritorium, og opgavene blev løst i og med løsningen av selve hovedopgaven. Og hvor den militære hovedinteresse samlet sig i og omkring Østersjøen, der blev hensynet til forbindelsen med Norge tilgodesett, kun i den utstrekning som kravet om understøttelse fra dette land måtte gjøre sig gjeldende.

Det vil herav fremgå at kravet om en effektiv forbindelse de to lande imellem fra rikshensyn sett blev tilgodesett kun i den utstrekning som de felles eller også spesifikt danske interesser måtte tilsi.

Digitized by Google

Hvor sådanne hensyn ikke i fremtredende grad var tilstede, der blev matforsyningen til Norge i mange tilfeller mangelfull og landet led derunder. Det er tidligere nevnt at Göteborg og Bohuslenskysten ifølge sin beliggenhet var en farlig trussel mot nevnte forbindelse. Mot linjen Fladstrand—Stavern, hovedforbindelseslinjen mellem de to lande, rettedes helt fra krigens begynnelse sterke angrep både av orlogsfartøier og av kapere. Det er også tidligere nevnt hvorledes spesielt de svenske kapere, ved sin dristige pågåenhet i forbindelse med de fra Danmark opsendte fregatters mangel på aktivitet, gjorde et inngrep i den norske mattilførsel, som til sine tider kunde føles rent lammende.

Det annet problem — oprettholdelsen av landets handelsforbindelse med spesielt Holland og England — fremstillet sig også fra krigens begynnelse som en opgave der måtte løses, hvis landets økonomiske blodomløp ikke helt skulde stagnere. Og her var interessene udelt norske. Vår trelastutførsel til de nevnte lande og den dertil knyttede skibsfart var en isolert norsk interesse. Og da de svenske kapere, eller rettere sagt det sjørøverpakk som Carl XII's „kaparstadga"[1]) hadde lokket til Sverige, drev sitt uvesen også i Nordsjøen, og ikke alltid med basis i svenske havne, så var dermed vår handel og skibsfart alvorlig truet også på disse farvann. Hvor det derfor blev lagt sterkt beslag på riksflåtens sjøgående materiell og spesielt da de lettere fartøier, fregattene, der blev ikke de spesifikt norske interesser på disse farvann tilstrekkelig tilgodesett.

I begynnelsen av 1710 begynte der å strømme inn til Slotsloven forestillinger såvel fra de forskjellige byer angående matforsyningen som fra de forskjellige handels- og skibsfartskretser angående den ødelagte negotie og under 23de mai 1710 gjorde Slotsloven forestilling til kongen angående de fortvilte forhold, likesom Slotsloven i skrivelse av 2nen juli s. a.[2]) til politi- og kommercekollegiet søkte dettes støtte for sin henvendelse til majesteten. I sistnevnte skrivelse heter det, at det var høilig og uomgjengelig nødvendig at der blev sendt kryssere op i de norske farvann, som kunde beskytte handel og skibsfart, „saasom uden Deris Kongl. Majts. Krigsskibe udi Nordsøen iche sees nogen middel til, hverken at nyde sikker transport og tilførsel af fornødne Kornvahre og lefnetzmidler fra Danmark, ei heller til dette Lands Effecter at udføre til Holland, England og andre Steder, hvor deris negotie falder, hvorved skal tilveiebringes baade de penge hvormed

[1]) Se foran.

[2]) Se Slotslovens arkiv.

Digitized by Google

Kornvahrene fra Danmark skal indkjøbes, som og bonden og Landmanden forsiunes med til Deris Kongl. Majts. skatter og rettigheder at afklarere."

Disse klager gjentok sig til stadighet, men de blev kun dårlig imøtekommet. Tilstanden i Skagerak og Kattegatt var i 1710 så slett, at en tid endog postforbindelsen mellem de to land var fullstendig avbrutt. Begivenhetene i Østersjøen medførte at alt sjøgående materiell blev trukket dit ned og svenske kapere og fregatter spillet fullstendig mester i sjøen. Norske fartøier blev tatt helt oppe under den norske kyst, ja de pågående kapere gikk helt inn i skjærgården og hentet ut sine ofre. Ca. 100 norske skibe falt dette år som offer for de lette svenske armerte kryssere.

I 1711 var ikke forholdene stort bedre. Som „nesvise og sultne jakthunder" gjennemstreifet svenske kapere sjøen[1]). Vel blev der, når det blev alt for galt, sendt fartøier op fra Danmark, men der var ingen fast organisasjon over det hele, og de danske fartøischefer tenkte bare på hurtigst mulig å komme sig ned igjen til Kjøbenhavn.

Men dette år kom til Norge en av den danske sjøkrigshistories mest fremragende menn, viceadmiral Sehested. Han skulde som foran nevnt samarbeide med Løvendal i diversjonen mot Bohuslen. Han så faren, men også veien ut av vanskelighetene. I skrivelse av 4de juli 1711 skriver Sehested fra sitt flaggskib „Havfruen" i Larvik til Løvendal og sier, at han har opdaget „en Dunquercer Tømmermand udi Langesund", som vil påta sig å bygge sådanne fartøier at man skulde se sig råd til å rense sjøen for det svenske skarn. Som tidligere nevnt skrev Løvendal derpå til general-kommissariatet og meddelte uten videre, at han hadde resolvert å bygge 6 à 7 stykker av disse fartøier, hvormed han formener å kunne holde sjøen ren for de små svenske kapere, som tilføier undersåttene den meste skade. Dette var begynnelsen til den helt norske sjøgående flåteavdeling. Det første av disse fartøier var „Ormen" og dette fartøis første chef var Peter Wessel.

Det viste sig imidlertid meget snart, at disse fartøier, der trods sin ringe størrelse var utmerkede sjøfartøier og kunde følge de svenske små fartøier inn i deres egen skjærgård, var for svakt bestykket til å kunne utrette noe effektivt mot de svenske armateurs. Wessel fremholder da også dette overfor Løvendal. Denne „resolverer" da uten videre for Slotslovens regning å gå til bygning av fregatter[2]). Det første

[1]) Se herom foran under vedkommende år.

[2]) Se f. eks. Slotslovens skr. til Rentekammeret av 20de januar 1713.

Digitized by Google

av disse fartøier var „Løvendals Gallei", og dennes første chef var Peter Wessel. Av disse blev der anskaffet 5 stykker, delvis bygget i Norge og delvis tatt fra svenskene. Det samme var tilfelle med snauene hvorav f. eks. „Norske Vaaben" var et fartøi der av Wessel blev erobret i Nordsjøen under navn av „Svenske Vaaben".

Men det som gjør 1713 så bemerkelsesverdig i denne forbindelse det er at denne norske flåteavdeling da fikk en fast organisatorisk grunnvold. I skrivelse av 20de februar[1]) begynner Slotsloven med å henvende sig til obersecretær Wibe, hvori det bl. a. heter: „Som Slotsloven har været foraarsaget til dette Riges Conservation deris Kongl. Majst. allerunderdanigst at forestille, at eftersom Skibsfarten og Negotien siden Krigens begyndelse fast og ganske er bleven nedlagt, saa vilde det til undersaatternis endelige ruin geraade om Deris Skibe end og i aar i mangel af Convoy skulde stille ligge, og derfor har man ansøgt Deris Kongl. Majsts. Naade, at de 4re Fregatter, Søeridderen, Pachan, Leoparden og Løwendals Gallej her stedse i Nordsiøen maatte forblive til Convoye for Coffardie flaaden, som og at en i Langesund nylig bygget fregat paa 14 støkker maatte til Deris Kongl. Majsts. tieneste kiøbes." —

Under 22de mars[2]) s. a. bifaldt kongen dette Slotslovens forslag, hvorefter de 7 snauer og 5 fregatter skulde henhøre under Slotslovens administrasjon[3]) med den opgave å konvoyere negotiantenes skibe og holde sjøen ren for „fiendtlige Armateurs".

Disse fartøier var således for en stor del bygget i Norge for Slotslovens regning; de var utrustet her med f. eks. artilleri fra Fritzøe verk; de var bemannet fra Norge og disponertes helt og holdent av Slotsloven. Til bestridelse av deres drift blev der pålagt de norske eksportører en ekstra avgift pr. læst trelast[4]). Det var også forutsetningen at de ikke skulde kunne trekkes ned til Danmark i påkommende tilfelle og de måtte ikke hindres i deres kryssertjeneste ved disposisjoner fra riksflåtens mulige avdelinger i Nordsjøen.

Denne særskatt på negotien falt det norske næringsliv tungt å bære. Man hadde jo tidligere den såkalte „galleiskatt", der pålaes norske borgere som en særskilt byrde til bestridelse av utgiftene til skjærgårdsforsvaret. Og når hertil kom at Norge ved siden av bemanning

[1]) Slotslovens arkiv.

[2]) Se Slotslovens skr. til Rentekammeret av 3dje april 1713, Slotslovens arkiv.

[3]) Slotslovens skr. til Admiralitetet av 21de april 1713.

[4]) Se f. eks. Rentekammerets rundskrivelse av 25de mars 1713 til de forskjellige byer, bl. a. Rådhusprotokollen i Trondhjem for 24de april 1713.

Digitized by Google

av galleiflåten og den særlige norske sjøgående flåte, også måtte yde en meget stor kontingent til bemanningen av riksflåten, så synes det ikke urimelig at det norske folk fremkom med underdanig bønn om at de fikk visse lettelsen i den såkalte „dagskatt" og andre skatter, hvorigjennem der av det fattige folk blev presset ut pengemidler, der i ikke små mengder blev transportert ned til Danmark til bestridelse av utgiftene med krigsførselen der. Heri blev dog ikke gitt noe medhold.

Med den lille „Ormen" jaget Wessel de armerte svenske fartøier inn i deres hule og optrådte selv helt inne Göteborgsfjorden under Elfsborgs kanoner. Allerede efter 3 måneders tokt med dette lille fartøi hadde han gjort sig så ubehagelig bemerket, at der blev utlovet en belønning på 200 dukater til den der kunde bringe fartøiet til Göteborg. Da han i april 1712 boltret sig som han lystet i den svenske skjærgård og jager de svenske kapere til døde inn mellem skjærene, sendes der fra Göteborg ut 2 dobbelte chalupper for å hente dette brydsomme fartøi inn. Han legger ut på fjorden og skyter dem sønder og sammen, så de hurtigst må redde sig inn igjen. Med „Løvendals Gallei", flåtens skarpeste seiler, blir han snart en skrekk i Skagerak og Kattegatt. Allerede i slutten av 1712 skriver han til admiralitetet og fremholder at der såvidt han vet nu ingen fiendtlige armateurs er i disse farvann og anmoder om å bli forlagt til Nordsjøen, hvor de optrer som trussel mot den norske skibsfart. Han blir henvist til Slotsloven som hans rette overordnede. I 1713 blir hans ønske efterkommet. Og lenger ut på året etableres to store konvoyer til Holland og England og begge kommer velbeholden tilbake. Convoyen til Holland førtes av Wessel.

I det store og hele viser det sig at Sehested og Løvendal har sett rett. Landets matforsyning oprettholdes og handelen og skibsfarten kan fortsette såvel langs kysten som over Nordsjøen. Naturligvis kan det ikke undgåes at enkelte opbringelser finner sted, men dette kan aldri undgåes, det viser tilfulle all verdens sjøkrigshistorie. Til sine tider blev også sendt fartøier op fra Danmark særlig til dekning av ruten Fladstrand—Stavern, når troppetransporter skulde finne sted. Betegnende for situasjonen er svaret fra admiralitetet på generalløitnant Hausmanns anmodning i 1713 om å få noen hurtigseilende fregatter til hjelp, da alle de norske var i employ. Det gikk ut på at man kun hadde ett fartøi til disposisjon, men den norske regjering kunde jo kjøpe av Jørgen Pedersen den lille fregatt som denne hadde under bygning i Langesund. Dette blev undgått dette år, da capt.ltn. Vossbein på „Søeridderen" erobret den svenske kaper-fregatt „Göta Lejon",

Digitized by Google

som da blev innlemmet i den norske flåte under navnet „Søe-Ormen". Men i 1714 blev Jørgen Pedersens fregatt kjøpt og den fikk navnet „Chronprinsens Gallei".

Således var da situasjonen i disse farvann helt til ut i 1716, da hovedbegivenheten ved Carl XII's hjemkomst blev forlagt til denne del av krigsteatret. Vi skal fortsette med å følge Wessel på hans kryss-tokter i disse år; men først må vi undersøke nærmere linjen i den av Sehested og Løvendal irettelagte strategi.

Det spørsmål trenger sig nemlig naturlig frem: hvor var den norske skjærgårdsflåte i disse år, hvad var dens strategiske opgave og dermed dens berettigelse? Og her er vi med en gang inne i selve kjernen av det strategiske spørsmål, det som må være det grunnleggende ved planleggelsen av et sjøforsvar for vårt land, med andre ord: vi står ved behandlingen av dette spørsmål på historiens grunn overfor det samme problem som forsvarskommisjonen iår har tatt standpunkt til.

Den norske galleiflåte eller rette sagt skjærgårdsflåten bygget på den forutsetning at motstanderne skulde møtes inne i skjærgården. Man prisga altså åpenlyst sjøen og derved vår mattilførsel og handel og skibsfart. Alle disse fartøier som tilsammen hadde en besetning av over 2000 mann, kunde intetsomhelst gjøre likeoverfor selv de ringeste svenske armateurs, der boltret sig som sultne jakthunder ute i sjøen. Under hele den lange krig lå alle disse fartøier praktisk talt nytteløse og trakk penger og folk av det fattige land. Vi skal senere følge dem under Carl XII's angrep på landet og se at de også da intet kunde utrette til avvergelse av den fare som truet.

Denne skjærgårdsflåte bestod dels av noen merkelige fartøier, galleiene, hvis vesentligste fremdrivningsmiddel var årerne, men som også var utstyrt med noen underlige seil. Disse fartøistyper var såvidt jeg kan se første gang dukket op i Norge i 1624. De representerer en direkte fortsettelse av ledingsskibene og var således utpregede infanterifartøier. Den taktiske forutsetning for disse fartøier var altså en kamp tilsjøs mellem soldater, ikke mellem skibe. De representerte således en forhistorisk kampform og de betegnet en fullstendig blindhet overfor sjøtaktikkens utvikling på grunnlag av sjømannskapen som et avgjørende moment i manøvretaktikken. Likeoverfor et lettbevegelig artillerifartøi med stor seilføring var de på forhånd dømt. På sjøen kunde de ifølge sin konstruksjon ikke komme, ialfall ikke kjempe, og i skjærgården var de såvel i mobil som i artilleristisk hen-

Digitized by Google

seende de sjøgående fartøier underlegne. Allerede t a k t i s k sett var de således et feilgrep.

Den annen type av skjærgårdsfartøier var chaluppene som hvis de nådde en viss størrelse benevntes dobbelte chalupper. Også disse fartøiers viktigste fremdrivningsmiddel var årene. Deres taktiske underlegenhet kommer tydelig frem i den tidligere omtalte kamp mot snauen „Ormen" under Wessels kommando i den svenske skjærgård i april 1712. De blev som nevnt sendt ut av guvernøren i Göteborg for å hente hjem Wessel med hans fartøi. Wessel la med sitt lille, svakt bestykkede fartøi ut på fjorden således at han hadde tilstrekkelig manøvreplass og så sloss han med dem i to stive timer. Han beskjøt dem langskibs og tverskibs, forover og akterover og var alltid i bevegelse, så de aldri kunde få tak på ham, og tilslutt var de dobbelte chalupper glad til å redde sig inn i skjærgården, hvor Wessel ikke kunde følge dem. Her har man en kamp mellem et litet, men typisk sjøgående, lett bevegelig fartøi mot tungt bevegelige, ikke sjødyktige fartøier. Og denne kamp foregår nettop i disse skjærgårdsfartøiers rette element, det innelukkede farvann, hvor de skulde ha alle beregnede fordeler. Den eneste fordel de kan sees å ha, og den var hele deres berettigelse bygget på, var deres evne til å echappere inn gjennem de trangeste sund. Men det som gjorde „Ormen" så overlegen, det var nettop det som tidligere gjentagende ganger har vært fremholdt som utviklingen i sjøtaktikken: evnen til å utnytte sjømannsskapen som et overveiende viktig element i sjøtaktikken.

Og det sørgelige er at disse fartøistyper har fulgt vår marine helt op til våre dager. Fra de dobbelte chalupper kom man over til rokanonchaluppene og fra disse til dampkanonchaluppene, de såkalte „nøkker", der betegner vår marines dypeste fornedrelse. Men de er ikke utdød enda, de stikker fremdeles hodene frem, de små torpedobåter, skjærgårdstorpedobåtene, torpedonøkkene, de er barn av samme syke foreldre. „Mygg"-typen forsvant heldigvis temmelig fort, men de større brødre er der fremdeles, likesom „nøkkenes" større brødre ennu flyter på vannet, riktignok i en annen skikkelse og under en annen forutsetning. Men også på dette område har der vært gjort forsøk på gjenoplivelse av de dobbelte chalupper i noe variert skikkelse. De små skjærgårdskanonbåter har vært på tegnebrettet, men Gud skje lov ikke kommet lenger.

Alle disse skjærgårdsfartøier har i taktisk henseende det tilfelles, at de er ethvert annet tenkelig fartøi underlegent. Deres motstandere må nødvendigvis bli sjøgående fartøier og disse har blandt mange

Digitized by Google

andre vesentlige egenskaper den merkelige, at de også kan operere i en skjærgård, og her vil de såvel artilleristisk som manøvretaktisk være sine motstandere overlegen. Kanonene bak hver holme vil derfor ikke kunne nekte disse fartøier adgang til skjærgården, hvis de mot formodning skulde ha noen interesse av å komme derinn. Den eneste fordel disse små svakt bestykkede skjærgårdsfartøier har — men den fordel har riktignok også vært opblåst som den eneste saliggjørende — det er evnen til som Wessels motstandere å komme sig inn i enkelte sund, hvor angriperne ikke kan følge dem. Her kan de da ligge og praktisere den store krigskunst: uten selv å lide noe å gjøre motstanderne størst mulig skade. For å kunne gjøre denne skade må de ut av sitt hull, og det kan de ikke fordi da opgir de jo den fordel, de har hatt av å ha kommet dit.

Dette er de små fartøiers utvilsomme taktiske underlegenhet.

Men nu s t r a t e g i e n, hvorledes er det med den? Vi har sett hvorledes skjærgårdsmateriellet stod fullstendig makteslost overfor de lette svenske armateurs. Med små midler truet svenskene vårt land med fullstendig sammenbrudd. I virkeligheten kostet dette ikke den svenske stat en øre. Det var de fra svenske havner organiserte kapere som drev sitt uvesen mot våre forbindelser og mot vår handel og skibsfart. Den svenske stat gikk endog så vidt, at den lånte ut sine fregatter til kaperrederne, som altså drev dem uten utgift for den svenske stat. Men dette historiske faktum, at organisasjonen av en sjødyktig flåte av lettere fartøier bragte en vending i forholdene som intet mindre betød enn landets redning fra hungersnød og økonomisk ruin, det kan man ikke se bort fra ved optrekning av de linjer som for fremtiden skal befølges ved utviklingen av vårt sjøforsvar.

Jeg er selvfølgelig forberedt på den innvending, at den danske hovedflåte holdt den svenske stangen og at denne omstendighet var forutsetningen for at de lettere norske fartøier fikk fritt spill overfor de svenske kapere. Innvendingen er berettiget forsåvidt som det er klart, at Norge med det lette sjøgående materiell som her er nevnt ikke vilde ha kunnet stå sig i en isolert kamp mot det daværende Sverige med en stor linjeskibsflåte. Men således lå jo heller ikke situasjonen an og således vil man vel heller ikke kunne forutsette at vårt land i fremtiden vil kunne opta kampen isolert mot en av de store flåtemakter.

Det mest bemerkelsesverdige ved forsvarskommisjonens fremstilling er den omstendighet at n ø i t r a l i t e t s v e r n e t opstilles som sjøforsvarets fornemste opgave. Dette betyr intet mindre enn at

Digitized by Google

det er ivaretagelsen av andres — det vil i dette tilfelle si de krigførendes — interesser som først og fremst skal tilgodesees. Ti det er i de krigførende makters interesse, at den annen part ikke får benytte vårt lands territorium til utgangspunkt for sine operasjoner, og det er likeledes i de krigførende makters interesse at fartøier som har søkt inn på vårt territorium ikke der blir forfulgt og ødelagt av den annen part. Haagkonferansens folkeretslige bestemmelse om at den nøitrale stat med alle til rådighet stående midler skal søke å hindre dette, kan efter de spesielt sakkyndiges fortolkning av denne bestemmelse ikke utledes derhen, at et land skal anlegge sitt sjøforsvar således, at disse fremmede makters interesser tilgodesees til fortrengsel for landets egne. Men det er dette forsvarskommisjonens flertall foreslår. Foreligger der så en t i l s i k t e t nøitralitetskrenkelse, hvor altså den ene krigførende makt med fullt overlegg tar sikte på å basere sig på vårt territorium i krigerske øiemed, da er dette en oplagt casus belli og vi er ikke lenger nøitral. Vårt forsvar må derfor i henseende til en sådan eventualitet anlegges for krig, noe som altså forsvarskommisjonens flertall stiller i 2nen rekke av sjøforsvarets opgave. Grunnfeilen i flertallets fremgangsmåte ligger deri, at der forutsettes et annet materiell til et nøitralitetsvern — eller hvad der vilde være riktigere å kalle det, en nøitralitets v a k t — enn til et vern der tar sikte på ivaretagelse av landets egne interesser under krig. Og at kommisjonens flertall ved behandling av dette problem svikter vårt lands dyreste interesser er en foreteelse som for det første mindretallet protesterer mot og som nasjonen også må protestere mot som uverdig et fritt folk. Men hele spørsmålets grunnkjerne er dog dette, at et sjøforsvar der tar sikte på først og fremst å tilgodese landets egne interesser under en krig, det blir også tilsist det beste nøitralitetsvern.

Men det som flertallet i 2nen rekke opfører som sjøforsvarets opgave, det tilgodeser heller ikke landets viktigste interesser under en krig. Med fullt overlegg går flertallet hen og prisgir vår mattilførsel, vår handel og skibsfart. Det er skjærgårdsforsvaret, pindsvinstrategien, som legges til grunn for sjøforsvaret. Flertallet ser ikke lenger tilbake enn til 1814 — der forøvrig også viser skjærgårdsforsvarets impotens — mens vårt lands kritiske stilling under den store nordiske krig, som ovenfor påvist, gir et billede der i enn høiere grad er til å få forstand av.

Det er visstnok Bjørnstjerne Bjørnson som engang har sagt at den norske kyst ikke kunde forsvares og beviset herfor leverte han ved en henvisning til Norgeskartet. Der ligger en stor grad av sann-

Digitized by Google

het i dette, hvis man med landets forsvar mener et forsvar av hver en stein opover kysten, hvad der er en fullstendig feilaktig forutsetning. Men i uttalelsen ligger en paradoks av stor interesse. Ti er kysten lang å forsvare så er den også lang å blokere. Ut fra denne kjennsgjerning burde da ivaretagelsen av vårt lands ernæringsspørsmål opbygges. Men forsvarskommisjonens flertall går den stikk motsatte vei. Den prisgir sjøen og konsentrerer innførselen om enkelte punkter av kysten. Men forstår man da ikke at nettop derigjennem lettes jo blokaden? Motstanderen har da kun å samle sine blokadefartøier om disse „fronter" og så har han fått gratis borteliminert den store fordel som vi har i vår lange kyst. Kommisjonens mindretall har da også på en slående måte påvist det uholdbare i flertallets fremstilling.

Det er denne opfatning som forøvrig også understrekes i flertallets videre opstilling av sjøforsvarets opgave med troppetransporter langs kysten og støtte av egen armé, som er typisk for den l a n d m i l i t æ r e opfatning av sjøforsvarets opgave. Det er denne landmilitære opfatning som siden 1814 har vært vårt sjøforsvars kreftskade. Gang på gang stikker denne falske strategi sitt hode frem, dens frukt er alltid skjærgårdsmateriellet, nøkkemateriellet, enten det er utstyrt med torpedo eller kanon. Det er den defensive defensiv, pindsvintaktikk og pindsvinstrategi. Man kan følge tendensen gjennem alle de kommisjoner som i årenes løp har behandlet disse spørsmål. Hvor sjøofficerer har vært i majoritet — og det er meget sjelden — der har, ialfall inntil dampmaskinen bragte forvirring i begrepene, kravet om sjødyktighet hos marinens fartøier vært det centrale i hele fremstillingen. Men hvor det landmilitære element har vært i overvekt — og det har man som regel sørget for — der er det skjærgårdsmateriellet som har vært det fremherskende. Men det mest ulogiske av det hele ved etablering av en sådan landmarine, som det landmilitære syn tilsier, det er dog at der under sådanne forhold skal etableres eller rettere sagt oprettholdes en sondring såvel organisatorisk som administrativt og militært mellem det faste kystforsvar og det mobile, som jo som det så smukt heter, skal danne et ledd eller ialfall et bindeledd mellem de forskjellige punkter av det faste kystforsvar.

Det heter så smukt i innledningen til forsvarskommisjonens arbeide, at der må være en bærende idé, en bestemt linje som klart peker på sjøforsvarets mål. Det er vanskelig å opdage både linje og mål. Noen holdbar linje som støtter sig på vår historie finnes ialfall ikke; det måtte da være linjen ned til rokanonchaluppene, og den gir såvisst ingen opfordring til fortsettelse. Og målene, hvor er de? Hvorledes

Digitized by Google

har man tenkt sig vårt lands innvikling i en krig? Der tales om angrep som føres frem over havet mot visse kystavsnitt. Er det et tilsiktet nøitralitetsbrudd som foreligger, er vi ikke lenger nøitrale og må ta standpunkt overensstemmende med vår krigspolitiske stilling. Spørsmålet blir ikke mere isolert norsk og må løses i forbindelse med hovedmaktenes kamp om herredømmet på sjøen.

Kampen om herredømmet på sjøen har gjennem all sjøkrigshistorie vært avgjort av de store skibe, kampskibe, linjeskibe, slagskibe. De store artilleriskibe ligger sikkert langt over vår økonomiske evne. Å gå et stykke på vei med quasi-slagskibe, der hverken er det ene eller det annet, gir intet resultat. Den vei er altså utelukket. Men kampskibets annen motstander er det rene torpedovåpen, som utviklingen har ført over i undervannsbåten. Å basere sig på torpedovåpenet som hovedvåpen betyr således en fortsatt kamp mot slagskibet.

Den britiske delegasjon hevdet under Washington-konferansen, at undervannsbåten utelukkende var et angrepsvåpen, uten betydning for forsvaret av enten kystene eller handelsmarinen. Den hevdet videre at undervannsbåtene var en trussel mot et lands handelsflåte og forbindelseslinjer. Denne uttalelse fra så sakkyndig hold står således stikk i strid med forsvarskomisjonens „bærende idé" om forsvar av kystavsnitt på denne måte. Krigen har også vist at undervannsbåtene ikke kunde hindre troppetransporter og det direkte forsvar av strategisk viktige kystavsnitt gjennemføres best ved artilleri på land i forbindelse med minesperringer. Den øvrige del av kysten kan som Bjørnson uttalte ikke direkte forsvares og det har heller ingen vital betydning. Det av forsvarskomisjonen opsatte materiell kan ialfall ikke gjøre det. Undervannsbåten er den farligste hindring for våre handelsforbindelser, den trer inn i plassen for de lette armateurs i den store nordiske krig. Å bekjempe dem blir derfor vår marines opgave, men dette skjer ikke ved hjelp av undervannsbåter. Hertil trenges jagere der ifølge sin natur er artillerifartøier og lettere kryssere. Men undervannsbåten har dermed ikke tapt sin berettigelse i vårt sjøforsvar. Som angriper mot motstanderens sjøverts forbindelser har den ganske usedvanlig gode betingelser på grunn av vårt lands enestående heldige beliggenhet i forhold til Nord-Europas handelslinjer. Det er vel neppe denne side av undervannsvåpenets opgave kommisjonen har tenkt på. Men en utvidelse av sjøforsvarets opgaver utover rimelige grenser på dette område, vil medføre en betenkelig svekkelse på andre områder.

Som ovenfor nevnt er undervannsbåten den naturlige avløser av

Digitized by Google

torpedobåten. Forsvarskommisjonens forslag om oprettholdelse av dette våpen, og særlig da i form av små torpedobåter, torpedonøkker, betegner altså en fastholden ved allerede forlatte typer av krigsmateriell. Men hvad verre er — dette standpunkt synes å være diktert av kommisjonens opfatning av sjøforsvarets viktigste opgave — vaktholdet mot de tilfeldige nøitralitetskrenkelser. Denne sverm av militært sett verdiløse fartøier skal øiensynlig spredes utover kysten til ivaretagelse av andre makters interesser under en situasjon, som efter all menneskelig beregning ikke igjen kan inntreffe i en overskuelig fremtid. Det vilde i tilfelle bli en meningsløs kostbar anordning som ikke vilde by landet noensomhelst garanti for det tilfelle at en tilsiktet nøitralitetskrenkelse forelå.

Og hvad nu endelig de 15 cm. kanonbåter angår, så kan heller ikke for deres vedkommende sees noen linje eller noe mål. Vi må bort fra kanonbåtene, der ingen strategisk berettigelse har, og over til de lette kryssere med ordentlig fart og sjødyktighet.

Om forsvarskommisjonens flertalls fremstilling må det derfor sies, at den mangler sjømilitært syn, men bærer umiskjennelige spor av det motsatte. Den mangler videre historisk grunnlag og bygger på uriktig strategi.

Men om mindretallets fremstilling tør det sies, at aldri har noen forsvarskommisjon i dette land klarere og mere overbevisende trukket op linjene for sjøforsvarets opgave. Det feller en knusende dom over flertallets fremstilling. Dets utredning er båret av et umiskjennelig sjømilitært syn på forholdene, det bygger ubevisst på vår egen histories grunnlag og det støtter sig på uomstøtelige strategiske grunnlove.

Men det er det eiendommelige ved dette arbeide, at konklusjonen synes å være avfattet før premissene. Målet er jo at hele sjøforsvaret skal sløifes, og når man så for opnåelse av dette mål skal imøtegå flertallets fremstilling, så kommer man ganske naturlig inn på det motsatte av flertallets opfatning, og dermed står man straks på sjømilitær grunn.

Men lenken mellem premisser og konklusjon er denne: „Men å sikre og beskytte landets sjøforbindelser vilde kreve en marine med et tilstrekkelig antall sjøgående, kraftige og hurtige skibe. Å skaffe oss en slik flåte ligger utenfor mulighetens grenser. Opgaven er også uløselig av den grunn at en blokade av vår kyst bare kan tenkes iverksatt av en sterk sjømakt. Således som de politiske forhold i Europa har utviklet sig, er der bare e n sjømakt, nemlig England, som i dette tilfelle kan tenkes som motstander. Men likeoverfor Englands marine

Digitized by Google

og øvrige maktmidler, må et norsk sjøforsvar under enhver omstendighet bli uten betydning."

Ser man nu litt nøiere på dette forbindelsesledd, så vil man finne en betenkelig brist. Ti det er ikke sant at en blokade av vår kyst, eller rettere sagt en ødeleggelse av vår tilførsel og vår handel og vår skibsfart, kun kan utføres av en sjømakt som England. Anlegger vi vårt sjøforsvar som av flertallet foreslått, så vil en hvilkensomhelst makt med små midler, på samme måte som Sverige i begynnelsen av den store nordiske krig, kunne ruinere oss fullstendig. Det er ikke sjøgående eskadrer vi skal ha, men sjødyktige, lette kryssere og jagere, som kan „rense sjøen for alt det skarn" som ødelegger vår eksistens. Det er o f f e n s i v e midler vi skal ha. Det er motstanderens sjøkrigsmateriell, det som kan gjøre oss skade, som er vårt strategiske mål. Ingen marine, stor eller liten, har ustraffet syndet mot denne den maritime strategis alt overskyggende grunnsetning. Denne strategiens grunnlov har i sjøkrigshistorien fått sin tilpassning likesåvel da Nelson jaget Middelhavet rundt efter den franske flåte og da han behersket det samme Middelhav ved å følge efter en lignende flåte til Vestindia og tilbake igjen, som da Peter Wessel jaget de svenske kapere tildøde inn i den Bohuslenske skjærgård. Der eksisterer ingen norsk, hjemmelaget strategi. Kunsten ligger i å avpasse den efter de krav som stilles, og her er historien det eneste holdepunkt, for den gjentar sig som bekjent.

Og hvad det angår at vi skulde anlegge vårt sjøforsvar ut fra en forutsetning om en krig med England, eller i det hele tatt en isolert krig med en stormakt tilsjøs, da må også denne forutsetning bli bristende. Vår krigspolitiske stilling er av den art, at en sådan krig ikke kan tas. Men er derfor vårt sjøforsvar omsonst eller fører det til flertallets anordning? Ingen av delene. Krigshistorien viser at interessepolitikken skaper konstellasjoner hvorigjennem de overmektige krefter avbalanseres. Den siste krig viser jo det. Men hvor man under sådanne omstendigheter innblandes i konflikten, blir jo v å r opgave fremdeles den samme: å sørge for vår tilførsel og beskytte vår handel og skibsfart. Situasjonen blir altså fremdeles den samme som under den store nordiske krig: De store kampflåter avbalanserer hinannen og vi må selv sørge for ivaretagelsen av egne interesser.

Følgene av dette må da bli at mindretallets premisser faller i linje med den sjømilitære opfatning av situasjonen. Resultatet altså: Gjør flertallets kanonbåter om til lette kryssere, de vil derved heller ikke miste evnen til å løse den opgave som flertallet sannsynligvis

Digitized by Google

har tiltenkt dem; sløif den sverm av torpedonøkker som ingen militær berettigelse har og anvend de penger til flere jagere og de med kryssertypen forbundne merutgifter. Det kan ikke skjønnes at utgiftene derved vil øke. Tvertimot vil personellspørsmålet kunne løses meget billigere.

Og hvad nu mindretallets uttalelse om at vi ikke makter opgaven økonomisk angår, så kan der jo atter henvises til den store nordiske krig. Fattig og utpint som landet var, ved utgifter til en kostbar nytteløs skjærgårdsflåte, renskrapet for mannskap og skattelagt inntil det eventyrlige til utrustning av riksflåten, så det sig allikevel istand til å anskaffe og bemanne de sjøgående fartøier som var uomgjengelig nødvendig for oprettholdelsen av landets eksistens. Og dette var i vårt lands dypeste fornedrelses tid. Og så skulde man ikke nu kunne løse denne ene opgave alene!

På denne vei vil man stå på sikker sjømilitær og historisk grunn. Først da har man en bærende idé, en bestemt linje som klart peker på sjøforsvarets mål.

Peter Wessel begynte sin journal for 1713 således: „Gud forlene os en glædelig og lyksalig Ny Aar med ald lykelig fremgang Gud til ære Kongen til fornøielse Landet og undersaatterne til gaufn og Beste, det heele Etmaal bleste lit Nordli med tyck vær og frost."

Vi slapp Peter Wessel, da han hadde halt til bryggen i Holmestrand med sin fregatt. Her fikk han nu halt den over og det viste sig heldigvis at ingen annen skade var påført fregatten enn at skjegget var løsnet og natene hadde begitt sig endel ved stevn og kjøl. Allerede den 7de januar var han ferdig, men isen hadde lagt sig så tykk rundt fartøiet at han måtte sette sine soldater isving med å ise rundt fartøiet „Gud hielp os udj Jesu Nafn".

Samme dag skriver han til Hausmann om at fartøiet er seilklart. *Brev nr. 43*
Dette brev finnes såvidt vites ikke. Det fremgår imidlertid av Hausmanns skrivelse av 8de januar, hvori refereres til nevnte brev, at Wessel har ordnet en transport fra Holmestrand til Stavern til hans fulle tilfredshet, „hvorfor Hr. Capitain skal være betachet". Likeledes tales om en arrestert lods der skal tas med til Stavern for å forhøres der. Det dreier sig øiensynlig om den lods som hadde satt ham på grunn ved Bolærne. Samme dag skriver imidlertid Hausmann ennu et brev fra Larvik, hvori han påskynner Wessels avseiling, „saasom

Digitized by Google

Transporten ikke kand udgaa, mens alene venter paa hans ankomst. Jeg forser mig til Hr. Lieutt. bekjendte Nidkjærhed for Deris Kongl. Majts. tjeneste". I sin efterskrift føier han atter til at han kan ta så mange folk han behøver, bare han kommer avsted.

Den 10de hadde han fått vaket sig ut til Langøen, hvor han dryppet anker og ankerfortøiet i en stor sten. På hundevakten den 11te lettet han anker, passerte Lille Færder kl. 8 fmd. og kom kl. 10½ til Stavern, hvor fregatten gikk på en boe og blev stående. Han satte ut varpanker og tok ut øltønner og kanoner for å lette fregatten; men først den 13de fikk han fartøiet av uten at det hadde tatt noen skade.

I Stavern lå 2 linjeskibe, 2 fregatter og 6 snauer. Generalløitnant Hausmann var selv tilstede i anledning av at den tidligere omtalte troppetransport skulde finne sted. Den danske generalstab sier i sitt arbeide, at Wessel skulde ha ledsaget snauen „Mynden" til Kjøbenhavn med en pengetransport, men at han ikke kom med på grunn av grunnstøtningen. „Mynden" seilte så alene. Av Hausmanns ovennevnte skrivelse synes imidlertid å fremgå, at Wessel absolutt skulde delta i troppetransporten.

Den 14de avlegger Hausmann visitt ombord hos Wessel, der salutterer ham med 2 ganger 9 skudd, hvorom revisjonen anfører, at det „andkommer paa Høie Decission om Passere Skall". Samme dag får han ombord endel soldater.

Den 15de embarkerte den meget omskrevne løitnant S a l a m o n (romantisert under navnet Salamon båtsmann). Hans fulle navn var Salamon Dewig og han var hjemmehørende i Fredrikshald[1]). Han finnes ikke hos Garde og må således sannsynligvis ha vært månedsløitnant og som så mange andre officerer på de norske skibe ansatt av Slotsloven. Han nevnes såvidt hos Rothe, som riktig tittulerer ham løitnant. Hvorfra Carit Etlar har fått båtsmannstittlen er ikke godt å vite.

Under sin henliggen i Stavern synes Wessel å ha hatt et opgjør angående sitt forhold til fregattens besetning. Allerede under 4de ja-
Brev nr. 44 nuar hadde han utferdiget en erklæring, hvori han anfører at han både fra generalløitnant Hausmann og fra vicestattholder Viereg hadde hørt at hans mannskap, officerer som gemene, hadde besveret sig over å bli ukristelig behandlet og over at han hadde straffet dem strengere enn efter artiklene. Han forlanger da på dokumentet en beediget erklæring fra såvel officérer som gemene om hvorvidt de av ham var blitt

[1]) Revisjonsprotokollen, rullene.

Digitized by Google

ubillig straffet uten årsak. De menige påfører en erklæring om at han ialt har optrådt som en honnett og rettsinnig officer og endog formildet straffen i henhold til artiklene. Officerer og kadetter erklærer, at han i deres tid har vært honnett, og underofficerene erklærer at han mot dem har vært en bra chef. Mannskap på linjeskibet „Sværdfisken", som tidligere hadde vært på Wessels fregatt, uttaler at de ikke selv var pennen mektig og skyter skylden over på deres konsipist. De ber ydmygt om at deres „høie Forseelse" må av nåde pardoneres og at „naaden igien maatte erschinne". De lover en annen gang å se sig bedre for og ikke la sig forføre.

I Stavern blev Wessel liggende til den 5te februar, da han sammen med de øvrige fartøier deltok i konvoyeringen av troppetransporten til Fladstrand. Alt ialt talte den 49 seilere. Wessel blev sendt ut som fremskutt bevoktning for å se om noe fiendtlig var å se ved Fladstrand. Den 6te ankom transporten velbeholden til sitt bestemmelsessted og begynte utskibningen. Den 12te ankom til stedet 2 linjeskibe der den 9de var avseilet til Norge for å delta i konvoyeringen. De tre norske regimenter var da allerede utskibet.

Den 9de skrev han til kongen og henviser til at han flere ganger *Brev nr. 45* tidligere hadde anmodet om å få krysse på egen hånd for å skaffe rede på hvor fiendens skibe var å finne, og han gjentar nu sin anmodning med forsikring om at han, næst Guds hjelp, skal søke å revanchere hvad han nu i tre måneder har måttet forlise på grunn av de foreliggende ordrer. Kan han bare få sin frihet på dette punkt, har han det håp å kunne gjøre fienden et avbrekk tilvanns og tillands som vil være Hans Majestet til fornøielse og undersåttene til beste.

Det er interessant å se denne Wessels opfatning av forholdet i belysning av hvad ovenfor er sagt om den sjøgående norske flåteavdelings opgaver. Wessel er i full harmoni med Sehesteds forutsetning med anskaffelsen av fartøiene når han gang på gang søker alle sine overordnede om å få krysse på egen hånd for å rense sjøen for de svenske armateurs. Hans oprinnelige instruks, som utvilsomt er avfattet under hans eget medarbeiderskap, forutsatte også en sådan oprensning, men Hausmann har senere mere og mere latt sig binde av andre hensyn. Konvoyeringen er blitt det vesentlige og det annet faller mere i bakgrunnen.

At Wessels syn på saken er i overensstemmelse med den maritime strategis grunnsats er sikkert. Fra den første dag han satte sin fot på „Ormen", under hele hans kommando på „Løvendals Gallei" og på „Hvite Ørn", den hele tid han var krysserchef altså, har han aldri

Digitized by Google

tapt avsyne det ene store mål: ødeleggelsen av motstandernes fartøismateriell, det som kan skade de interesser som han er satt til å forsvare. Og dette strategiske grunnsyn beholder han rent og klart fremover da han får styrker å føre, det er det som hele tiden ligger til grunn for hans strategiske disposisjoner og for hans taktikk; men dette blev ikke forstått av dem som skulde og burde forstå det. Og betrakter man Wessel i denne belysning så vil det innsees, at all tale om ham som „kaperkaptein" og „korsar" og hvad det nu het alt sammen, blir meningsløs. Det er ikke en tidsspildende jakt på motstandernes koffardiskibe han driver; det er de fiendtlige armateurs han vil tillivs. Kan han få ruinert disse, da faller resten av sig selv. Konvoyeringen vil han overlate til snauene, men de hurtigseilende, godt bestykkede fregatter vil han benytte til å rense sjøen med. Et rent og klart sjømilitært syn.

I slutten av skrivelsen anfører han, at der skal være sett et linjeskib og to fregatter med en snau som jaget den norske post-galiot tilbake til Fladstrand.

Postsnauens opgave over de svenske skibe, som den skulde ha sett, er sikkert ikke riktig. Svenskene hadde ikke noe linjeskib i sjøen på denne tid av året. Wessel har intet sett til disse fartøier, det fremgår av hans journal, hvor der intet nevnes om disse fartøier. Journalen sier i det hele tatt intet om at fartøiet har lettet i dagbrekningen den 9de.

Såsnart utskibningen var ferdig seilte linjeskibene til Kjøbenhavn og den norske styrke hjem til Norge. Wessel lettet i formiddagsvakten den 10de. Han seilte imidlertid ikke direkte hjem, selv om vinden var gunstig. Han la over til svenskekysten, hvor han den 12te om eftermiddagen var 3 kvm. av Kungsbakke. Dette kryss er øiensynlig gjort i hensikt å dekke postgalliotten, som imidlertid var avseilet fra Fladstrand, mot de formentlige svenske fregatter. Samme dag praier han atter galliotten og ser den vel op under norske kysten. Følgende dag den 13de går han selv inn til Stavern hvor han „med Solens undergang" drypper anker, „hvorfor Gud været Lovet".

Fra Fladstrand har han sendt Hausmann en rapport angående transportens forløp. Brevet finnes såvidt vites ikke. Hausmann refererer imidlertid i brev av 16de februar til en sådan rapport. Av dette fremgår også at Wessel atter er ute og foreslår kryssning i sjøen istedetfor den av Hausmann ordinerte konvoy av Islandsfarere fra Flekkerø til Bergen. Hvis der ikke er kommet kontraordre fra Hans Majestet formener Hausmann at „de exeqverer det, dennem befalet er".

Digitized by Google

Av brevet fremgår også at Wessel hadde endel svenske matroser ombord. Hausmann anfører, at dette får han gjøre på eget ansvar; der er full anledning til å få dem ombyttet om han så måtte ønske. De svenske matroser rømte imidlertid senere fra fregatten. —

I Stavern blev Wessel liggende til den 20de, da han sammen med fregattene „Leoparden" og „Pakan" lettet anker for å seile til Flekkerø. „Leoparden" førtes av capitain Sahlgård, der som eldste chef skulde være konvoyens leder. Allerede kl. 12 middag den 21de ankret fartøiene ved Flekkerø og akterfortøiet i land. Wessel salutterte kastellet med 3 skudd[1]). På havnen lå 4 hollandske orlogsskibe med endel koffardifartøier. Her blev Wessel liggende til 26de og fordrev tiden med at „drille med sit skiøt og handt gevæhr". Nevnte dato seilte han inn til Kristiansand hvor han ankret og akterfortøiet i land. Salutterte citadellet med 3 skudd[1]). Den 1ste mars hadde han kommercеråd Preus og endel andre fremmede ombord, i hvilken anledning han salutterte med 9 skudd[1]).

Den 2nen mars skriver han til kongen og minner ham om hans løfte om å overlate „til min gamle fattige Fader og skibbrudne Broder" et av de skibe som han hadde tatt i 1712. Caspar Wessel var på den tid i Kjøbenhavn og Wessel foreslår at han kan overta fartøiet der. „Gud give at dend Leilighed engang maatte forefalde", sier han, „hvorudj jeg kunde vise min allerunderdanigste pligt, som jeg er min Herre Kongen skyldig; da skald Deres Majestæt med plaisir fornemme min Troeskab og bevaagenhed særdelis om mig allernaadigst maatte forundes forlov at krydse for mig selv." *Brev nr. 46*

Under opholdet i Kristiansand må Wessel ha inngitt til capitain Sahlgård en relasjon med forslag om at han med sin fregatt mens de ventet på Islandsfarerne skulde krysse efter en svensk kaper som var rapportert utenfor. Skrivelsen finnes såvidt vites ikke, men i svarskrivelse av 3dje mars sier Sahlgård at han ikke finner det forsvarlig at Wessel går ut på kryss med sin fregatt i to dager, da ordren går ut på at de sammen skal konvoyere Islandsfarerne til Høie Varde, „hvilket jeg ei paatviler hannem jo er vitterlig saasom de selv haver været med at stille Orderen", og han mener siden, at man ved sådant kryss kunde risikere ikke å komme tilbake til rette tid, hvad der tidligere hadde hendt ved Fladstrand. Han finner det derfor rådeligst at begge fregatter blir liggende, „hvilket jeg vil formode hr. capt.ltn. tager udi observation".

[1]) Av revisjonen eraktet å burde tilsvares.

Digitized by Google

Capitain Sahlgård var født i Bohuslen, men hans foreldre flyttet til Norge da han var ung. Han må således regnes som nordmann. Han har øiensynlig vært skipper og tatt like inn i marinen uten gjennemgang av sjøakademiet. Han blev ansatt i 1711 og da med en gang som capitain, hvorav sannsynligvis kan sluttes at han allerede da var en forholdvis eldre mann. Han kom senere under Tordenskiolds kommando og utmerket sig ikke på noen måte. Spesielt er hans forhold under kampen ved Strömstad litet beundringsverdig.

På formiddagsvakten den 3dje gikk Wessel „i Jesu Nafn" seil fra Kristiansand og ankret og akterfortøiet samme dags eftermiddag ved Flekkerø. Om eftermiddagen den 4de lettet han imidlertid og la ut på kryss. Hvorvidt han har fått Sahlgård på andre tanker angående dette spørsmål, kan ikke sies. Han seilte i det første ett-mål beholden kurs S.W.t.S. 18½ mil, hvorpå han la nordover igjen således at han på dagvakten den 6te var oppe under Nesset. Han seilte da langs kysten og praiet om eftermiddagen en Dünqverker kaper ved navn „Frida" på 28 kanoner. Om kvelden var han ut for Hellesund og seilte om natten i måneskin inn til Flekkerø hvor han fant de andre to fregatter. —

Endelig den 11te var Islandsfarerne samlet således at man kunde gå seil om eftermiddagen, men kommet vel ut fikk de motvind og måtte gå inn igjen. Så blev man atter liggende stille helt til den 17de, da vinden endelig var god. Flåten lettet og holdt vestover langs landet og holdt det gående med peilinger. På formiddagen den 19de skiltes 3 fartøier, der skulde til Irland, ut fra flåten. I eftermiddagsvakten samme dag observerte Wessel, at der blev skutt fra de nevnte skibe, hvorfor han satte til hvad trekke kunde. Ved 4 glass i plattfoten er han på praiehold av det ene fartøi, og får vite at en svensk kaper har tatt det ene skib. Han kunde se kaperen med sin prise, og satte efter, men tapte dem avsyne da mørket falt på. Han holdt det gående med små seil om natten og var så heldig på dagvakten den 20de å få fatt på det tatte skib. Fra prisen tok han ombord en svensk løitnant med en kvartermester og 6 matroser. Kaperen, hvis navn var „Wärskytten" på 12 kanoner, var forsvunnet. Han satte ombord en løitnant med mannskap og beordret skibet til Høie Varde. Selv la han vestover for om mulig å finne kaperen. Han holdt det gående med kryss mens han hele tiden skaket sig nordover. Praiet et par skibe og traff om formiddagen den 27de en av Islandsfarerne som om natten var kommet fra konvoyen. Tok den med sig og kom op under Kvitingsø. Den 24de lå han og drev i stille ut for Bømmeløen, tok observasjoner og skrev

Digitized by Google

et meget krasst brev til kaptein Sahlgård. Foranledningen er den at et par skibe var kommet bort fra konvoyen. Wessel skriver til Sahlgård, at det „er at beklage, at Deres Conduite ei er tilstrækkelig endel at indrette signalbreve for en cofardiflaade og ved canonskud give d e t tilkiende, som ei ved Fyrer kan observeres med Overstag gaaende som sig bør: en del at de ei efterser Flaaden bedre tilsammen at holde efter vedtagen skik og maneer, som er at ligge opbraset for at samle Flaaden hver aften. Jeg har i 4 dage holdt det med 3die største Islandsfarere som jeg forefandt i søen uden den ringeste Confoy og der ei havde været ved Convoy siden søndag Aften, som var næstleden 19de Marti. Samme kommer vel i beholden havn i aften, men om det er forsvarlig saaledes Flaaden at forlade, gives dennem selv at betænke, og hafde en svensk Caper uformentlig nærmet sig inden den vores adspredte Flaade, hvis jeg det ey ved Jagt med den mig fortroede Fregat havde hindret." Det er et merkelig brev når man tar hensyn til at det er skrevet av en underordnet til en overordnet. Det er en kraftig dosis for en fregattchef på 22 år og vilde i alle fall i våre dager blitt betraktet som i høieste grad anmassende. Det kan imidlertid ikke sees, at Sahlgård har foretatt noe skridt til oprettholdelse av sin myndighet. *Brev nr. 47*

Den 25de om eftermiddagen tar han chaluppen og jollen for bougen og bukserer inn Korsfjorden og kommer i plattfoten til ankers i Bokkensund[1]). Den næste dag letter han og seiler og bukserer den hele dag og kommer om kvelden til ankers på vågen i Bergen og får sitt taug iland ved toldboden. Her blir han liggende i lengere tid for å vente på en Ostindiafarer og har således hatt rik anledning til å hilse på sine slektninger i byen. Den 28de skrev han til admiralitetet og rapporterer sin oplevelse med den svenske kaper. Han foreslår at det gjenerobrede skib, som hadde tilhørt en fattig enke i Arendal, skulde tilbakeleveres hende uten vederlag, da det kun hadde vært 14 timer i de svenskes makt. Forøvrig rapporterer han den fangne løitnants utsagn om at alle sjøfolk var kalt til Carlscrona, da flåten skulde ut. Og videre beretter samme løitnant en hel del „utroligt Tøy, som ikke lettelig kan føres i Pennen". Om Sahlgårds formentlige malkonduite nevner han selvfølgelig ikke et ord, hvad der kan ha betydning i dette tilfelle å konstatere, da en dansk sjømilitær forfatter i en biografi har anført, at Tordenskiold bak sine overordnedes rygg overfor kongen *Brev nr. 48*

[1]) Øiensynlig Bok van Raad.

Digitized by Google

beklaget sig over deres disposisjoner. Jeg har ikke noe sted kunnet finne at en sådan påstand er berettiget.

Det er et vakkert trekk av Wessel, at han foreslår at det gjenerobrede skib skal leveres eieren, en fattig enke i Arendal, tilbake uten å bli prisedømt. Han forliser jo selv derigjennem sine prisepenger. Samme dag skrev han også et brev til Hausmann der i alt vesentlig inneholder det samme som skrivelsen til admiralitetet. Han slutter brevet med en fornyet anmodning om å få lov til å krysse såsnart ekspedisjonen er tilendebragt. Som grunn anfører han, at der skal være to svenske orlogsskibe i Nordsjøen.

Brev nr. 49

Det sees altså, at han efter nutidens opfatning ikke tilfredsstiller fordringene til ekspedisjonsmåten. Han går såvidt det kan sees forbi konvoychefen, gjennem hvem alle rapporter efter nutidens opfatning skulde sendes. Men som tidligere nevnt var man ikke den gang så nøie i denne henseende. Det må dog erindres at Sahlgård ennu lå ved Høie Varde, mens Wessel lå i Bergen. Admiralitetets svar på hans siste skrivelse tyder imidlertid ingenlunde på, at det ser noe ekstraordinært i hans optreden.

I Bergen fordriver han tiden med å drille sine folk. Det synes som om han på havnen har hatt en slags vakttjeneste. Om kvelden kl. 8 „opsetter" han vakten med ett skudd og kl. 8 om morgenen „av skyter" han vakten med ett skudd. Journalen melder om bergenske kapere og andre bevebnede skibe som passerer hans allernådigst anbetrodde fregatt uten å kippe sin vimpel for ham. Straks sender han et par skarpe skudd efter vimpelen. Den blir straks kippet og han salutteres med 9 skudd som han nedlatende besvarer med 3. Et par ganger forsøker han å komme sig ut, men må gå til ankers igjen for motvind. Den 15de letter han og loverer sig inn til Nyhavn, hvor han ankrer i nærheten av Ostindiafareren, der salutterer ham med 3 skudd og blir betakket med 1[1]). Han er øiensynlig blitt lei av å ligge der og letter derfor den 18de og seiler sydover. Ankrer for natten ved Folgerøen og kommer den 19de til ankers ved Høie Varde, hvor capitain Sahlgård lå med „Leoparden". Av denne får han imidlertid den 25de atter ordre til å lette og seiler tilbake til Bergen for om mulig å få Ostindiafareren med. Denne hadde fått havari og det gjaldt om å komme østover snarest mulig med fregattene for å delta i de planlagte konvoyer til England og Holland.

Han lettet straks anker og seilte nordover. Dryppet anker for

[1]) Alle disse takkesalutter eraktes av revisjonen å burde tilsvares.

Digitized by Google

natten ved Vibrandsø[1]) og lettet igjen på hundevakten. Han la fra Bømmelfjorden (Sletten) ut til sjøs og fikk den 26de om eftermiddagen fra mastetoppen øie på en kaper som jaget 4 fartøier, 3 galiotter og en hukkert. Wessel satte til alt hvad trekke kunde og satte efter kaperen, men også denne gang hindret det påkommende mørke ham i å få fatt på den. Han blev liggende og drive natten over og holdt det den 27de og 28de gående med kryss utenfor kysten. Om eftermiddagen den 29de seiler han inn Korsfjorden og ankrer for natten ved Lærø hvor han finder Ostindiafareren, der salutterer ham med 5 skudd og blir betakket med 3[2]). Næste dag seiler han leden op til Bergen; møter en bergenskaper som ikke kipper vimpelen for ham, hvorfor han sender et skarpt skudd efter ham. Søndag den 30te ankom han til Bergen, haler straks til bradbenken og setter sine kanoner iland og går straks igang med å krenge og telje fregatten; på hundevakten tar han kanonene ombord igjen og er således klar til å seile nårsomhelst igjen.

Ved ankomsten til Bergen må han ha fått et gunstig svar fra kongen på sine gjentagende anmodninger om å krysse på egen hånd efter de svenske armateurs. Den 2nen mai sender han kongen en takkeskrivelse hvorav fremgår at kongen endog har gått med på å attachere ham en fregatt på 14 kanoner. Han lover å la se sin underdanigste vigilance for Hans Majts. tjeneste, ti „nu er jeg fri til at bruge de mig aller naadigst anfortroede Vinger til at opsøge fienden hvor jeg kand, hvilket inden kort tid næst Guds Bistand skal blive erfaret." Fra første stund han satte sin fot på et norsk fartøi har Wessel inntil det påtrengende søkt sin konge, Hausmann, Slotsloven, admiralitetet og nu sist konvoychefen om å få krysse på egen hånd for å forsøke å løse den opgave som Sehested først og fremst hadde tiltenkt disse fartøier: å rense sjøen for det svenske skarn.

Brev nr. 50

I næsten halvannen måned hadde de tre fregatter ligget uvirksomme på Vestlandet og ventet på en havarert Ostindiafarer, mens de svenske kapere boltret sig ute i sjøen. I et brev fra Bergen heter det således: „Gud hiælpe os dette Aar og altid! De svenske regierer nu i Nordsiøen, som de vil, den stund de norske og Bergenske(!) kapere er oplagte og aftaklede; de norske har herefter ingen at kapre paa, ti alle svenske gaar nu med engelske, hollandske eller holstenske Passer og Brever, saa at der er ingen mere svenske skiber at se"[3]). Dette

[1]) Ved Haugesund.
[2]) Eraktes av revisjonen å burde tilsvares.
[3]) Til admiralitetet 27de september 1713.

Digitized by Google

gjaldt riktignok langt senere på året, men som tidligere vist var de der også på denne tid. To ganger må Wessel så å si lure sig til å komme på kryss og jager begge ganger kaperen fra sitt bytte. Med de tre fregatter vilde Sahlgård ha kunnet foreta en effektiv kryssning i sjøen hvis han hadde forstått å organisere en sådan; men han forstod sig øiensynlig like litet på dette som på å føre en konvoy. Han hadde dessuten kun ordre til å konvoyere og hans initiativ strakk ikke lenger enn til akkurat en bokstavelig opfyllelse av denne ordre. Wessels forhåpninger om å få operere i sjøen på egen hånd og sogar med to fartøier skulde der imidlertid foreløbig intet bli av. Slotslovens disposisjoner bandt de vinger som han nu tenkte å skulle få utfolde til flukt.

På dagvakten den 6te letter Wessel anker, salutterer kastellet med 3 skudd[1]) og blir betakket med det samme antall. På veien sydover leden møtte han en bergenskaper der får et skarpt skudd efter sig, da han ikke kipper sin vimpel. Han salutterer da med 9 skudd og blir nådigst betakket med 3. Utenfor Høie Varde får han beskjed om at de andre to fregatter er gått tilsjøs, hvorfor han i Jesu Nafn med sin fregatt straks går ad sjøen til efter dem. Om formiddagen den 7de har han nådd de andre fartøier igjen ut for Lister. På dagvakten næste dag får han fra toppen to fartøier i sikte og gjør straks jakt på dem. Ut på formiddagen er han dem så nær at han kan lange dem med sitt skyts. De må da legge bi og Wessel sender løitnant Salamon ombord, hvorved det viser sig, at det ene fartøi har svenske papirer, hvorfor det blir opbragt. Straks efter gjør han jakt på 3 andre engelske skibe, der viser sig å komme fra Kristiania. Om eftermiddagen jager han ennu 3 skibe, der må tvinges til å brase bakk ved skarpe skudd. De kom imidlertid også fra Kristiania. På dagvakten den 10de var han atter med sin prise på slep op under konvoyen. Han peiler da „Koe og Kalf"[2]) i nord. I eftermiddagsvakten får han fra toppen øie paa to seilere og gjør i 11 glass jakt på dem, og da han endelig får seilet dem op er der intet å hole. —

På hundevakten den 11te er han ut for Tromlingene og da han den 12te er utenfor Arendal sender han sin styrmann Hysing ditinn med det tidligere omtalte skib „St. Laurentzius" med ordre om å levere dette tilbake til dets tidligere eier, madam Karen sal. Christen Thomessens.

I eftermiddagsvakten den 12te jaget han en seiler der viste sig å

[1]) Av revisjonen eraktet å burde tilsvares.

[2]) Overlandsmerke ved Mandal.

Digitized by Google

være en Holsteiner lastet med vin og brennevin fra Bordeaux. Han tok den på slepetaug som god prise, da efter utgått ordre alle holsteinske skibe skulde opbringes. Den 13de seiler han med Ostindiafareren på slep inn til Langesund og går til ankers der, efter forgjeves å ha forsøkt å lovere sig op til Stavern. Den 14de forsøker han å komme ut, men må snu igjen utenfor gapet. På hundevakten den 16de kom han endelig ut, seilte gjennem Stavern havn og op til Hølen, hvor han straks gikk igang med avtakling av fregatten, da den under den sterke pressning av seil var sprunget lekk og derfor måtte kjølhales. Fra Langesund hadde han den 15de avsendt en skrivelse til Slotsloven hvori *Brev nr. 51* han melder sin ankomst og meddeler, at han på grunn av lekk skib må kjølhale førenn han går ut på det av kongen innvilgede krysstokt, hvorom han utber sig Slotslovens tillatelse, „saa skal næst Guds hiælp paa min side iche Manqvere at giøre Hans Majts. Tieneste som i alle maader forsvarlig bør og skal være."

Ved sin ankomst til Hølen må han ha mottatt admiralitetets skrivelse av 22de april, hvorav det fremgår at dette går med på at enken i Arendal tilbakeleveres sitt skib, hvad jo allerede var gjort. Admiralitetet refererer også til Wessels skrivelse av 2nen mars til kongen og ber om nærmere oplysninger om de to omskrevne skibe, da man ikke har kjennskap til at Wessel har opbragt disse.

Wessel skriver den 15de til admiralitetet og fremholder at kommandørkaptein Lange på en skammelig måte har forsøkt å tilvende sig prisepengene for de fartøier som han, Wessel, hadde opbragt under stormen den 11te september 1712. I skrivelsen minner han også om at *Brev nr. 52* han tilkommer prisepenger for opbringelse av en stettiner galliot da han fôr med „Postillon" som løitnant. Man har således herav bevis for at han virkelig i sin tid har faret med fregatten „Postillon" som næstkommanderende, hvad der har vært reist tvil om.

I Hølen førte han nu sine kanoner iland og gikk igang med kjølhalingen. Kryssningen blev der dog intet av. Under 16de mai skriver Hausmann til Wessel og refererer til en skrivelse av 3dje mai fra denne. Brevet finnes visstnok ikke. Hausmanns skrivelse inneholder meddelelse om, at „Søeridderen" og „Pachan" skal konvoyere til England og at Wessel med „Løvendals Gallei", en ny fregatt og snauen „Neptun" skal lede konvoyen til Holland. I den anledning får han ordre til å avreise til Langesund for av Jørgen Pedersen å kjøpe en ny fregatt på 14 kanoner som denne har bygget, ekvipere denne, proviantere de 3 fartøier og inngi en spesifikasjon over, hvad der til den norske sjøstyrke måtte behøves av utrustningsgjenstande, der skulde kjø-

Digitized by Google

pes i Holland. „I det øfrige maa Hr. Capt. Lieutn. behage flittig at skrive og rapportere mig om alt, som passerer. Jeg gratulerer til de 2de Priser, og haaber at De fremdeles udi deslige Tilfælder må blive løckelig, og de maatte blive prisedømt". Dette holdt dog ikke stikk. Engelskmannen blev frigitt og holsteineren gikk visstnok samme vei.

Der blev imidlertid denne gang intet av kjøpet av den lille fregatt hos Jørgen Pedersen. Som tidligere nevnt hadde capitainlieutenant Vossbein dette år erobret en svensk kaperfregatt „Göta Lejon". Denne blev innlemmet i den norske styrke under navn av „Søe-Ormen" og undergitt Wessels kommando under konvoyen til Holland. Under 24de mai får han fra Slotsloven ordre om å ta sig av ekviperingen av fartøiet og anskaffelse av nødvendige rekvisita i Holland til den norske styrkes utrustning. Han blir medgitt et kreditiv med den tilføielse, at forsåvidt de derpå reiste penger ikke skulde rekke til, har han inntil videre å gjøre kreditt, hvad der skulde vise sig å være forbundet med meget store vanskeligheter og efterfølgende ubehageligheter.

Brev nr. 53 Den 26de skriver han til admiralitetet, hvorav fremgår at han har måttet la engelskmannen gå fri. Danmark bøier av for det mektige Englands krav om å fortsette farten på Sverige, mens som tidligere anført Carl XII besvarte Englands lignende krav til ham med å utvide kapervesenets område og true med en innblanding i Englands indre stridigheter. I Hølen har Wessel funnet et for 2 år siden opbragt fartøi, „Stjernen", som ligger der til ingen nytte og han anmoder om å få kjøpe det for å overlate det til sin bror Caspar, der gikk glipp av et av de fartøier han opbragte 11te september 1712. I skrivelse av 23de august s. a. til admiralitetet imøtekommer kongen Wessels anmodning[1]).

Den 13de mai er han ferdig og seiler inn til Larvik, hvor han fortsetter provianteringen og klargjøringen av fartøiene. Han krenger atter fregatten og teljer den i bunnen. Hele konvoybedekningen var
Brev nr. 54 nu samlet i Larvik. En av de første dager i juni skriver han et udatert brev til Slotsloven, hvori han meddeler at han så hastig han får „Søe-Ormen" klar forseiler til Flekkerø og tar med sig alle vestenfor liggende koffardiskibe og avventer på nevnte sted de andres ankomst. Han beklager sig over at de 6 svenske fanger er rømt, tiltrods for at han hadde gitt sine løitnanter spesiell ordre om å passe på dem. Han har vanskeligheter med å skaffe ballast til „Søe-Ormen" og må derfor

[1]) D. R. A. Krigskantzelier til kongen. Nr. 1797.

Digitized by Google

seile med mindre enn den tiltrenger, „dog for Nød schyld maa Mand hjielpe sig som Mand kand og iche som Mand vild".

Den 6te skriver han igjen til Slotsloven og ber om mere penger, da han ikke kan klare alle fartøienes utrustning med det han har fått anvist. Han ber også om instruks for den forestående konvoyering. *Brev nr. 55*

Samme dag skriver han også til kongen. Brevet er tidligere omtalt[1]), idet det inneholder en anmodning til kongen om å la broren Eyler, der var prest, få et embede. Han slutter med å utbe sig den nåde av Gud, at han under den forestående konvoyering må påtreffe noe fiendtlig som ikke er „altfor grovt" for ham og han lover da at Hans Majestet skal få erfare, at han skal holde sig „som en ærlig norsk mand". *Brev nr. 56*

Den 9de juni avgis sørgesalutt i anledning av at en capitainlieutenant blev begravet iland.

Han mottok nu sin instruks for konvoyeringen til Holland, utstedt av Slotsloven 9de juni. Den går ut på å avseile fra Stavern såsnart koffardifartøiene er forsamlet der, seile til Flekkerø hvor han forener sig med Englandskonvoyen. Hele flåten seiler så sammen så langt de har felles kurs, hvorpå han separerer sig med sin avdeling og fører den sikkert og vel til Holland, hvor koffardiskibene får i det lengste 3 ukers liggedager. „Imidlertid at Coffardiskibene saaledes haver deres Liggedage, bliver dig tilladt at krydse, hvor du for bedst maatte befinde og hvor nogen kundskab om fiendtlige skibe som dig i styrke ikke er overlegen kunde have, dog paa samme krydstog dig ikke længer at opholde end at du betids udi Vlie eller Texel kan indgaa Coffardiflaaden igjen at samle og uden Forsømmelse med første gode og føielig Vind den til Stavern eller Flekkerø tilbage at convoyere, som Vind og Veirlig det tillader.

Saa haver du paa denne Reise saa vel til som fra Holland at udkommandere den medfølgende snau for at recognoscere om noget fiendtlig i Søen skulde opdages, og hvis det skulde befindes, haver du at anvende al Flid at Flaaden fra fiendtlig Overfald kan blive befriet eller paa bedste Maade skee kan udi Sikkerhed bragt. Udi øvrigt haver du paa denne din forestaaende Reise at bruge al forsvarlig Conduite og god Sømandskab samt med de andre Søofficerer flittig overlægge hvad til Coffardiflaadens meste Sikkerhed og bedste kan udfinde.

Akershus Slot d. 8 Juni 1713.

Vieregg."

[1]) Se foran under Eyler Wessel.

Digitized by Google

Den 10de bukserer han sig ned til Stavern. Noen konvoy blir der imidlertid foreløbig ikke noe av. Göteborgeskadren hadde begynt å røre på sig, og i skrivelse av 10de juni fremholder Hausmann at det er nødvendig å få noen linjeskibe op fra Danmark, da koffardiflåten ellers vilde for sterkt hasarderes. Han har fra en norsk skipper, der nettop var kommet fra Göteborg, fått vite at der i Göteborg lå klar til utseiling 7 orlogsskibe på 40 og 30 kanoner, hvorav allerede 2, foruten 2 kapere på hver 10 kanoner, var gått ut.

Brev nr. 57 Den 12te juni skriver Wessel til kongen og tar sig den store dristighet — i håp om at denne hans tiltagende dristighet ei i unåde må vorde ansett, men Hans Majestets høie nåde alltid må skinne på ham — å incommodere Hans Majestet om å holde det løfte han ga da Wessel sist var i Kjøbenhavn om å skulle få overlatt de kniplinger som han hadde beslaglagt ved en given anledning i Østersjøen det foregående år.

Den 13de om morgenen har Wessel øiensynlig fått beskjed om at en kaper hadde opbragt et par skibe ute i sjøen. Han letter på formiddagen og legger sydover. I eftermiddagsvakten fikk han fra storstangen øie på en seiler og gjorde jakt på den, og stanset den med skudd. Det viste sig å være en ballastet hollender på vei til Kristiania. På førstevakten praiet han et skib fra Aaben Raa på vei til Drammen. Fikk samtidig fra storstangen øie på ennu en seiler, „seilte svardt over efter ham" og stanset den med skudd. Sendte løitnant Brinchmann ombord for å visitere papirene. Det viste sig å være en engelskmann på vei fra Lübeck til Königsberg. Næste dags formiddag var han atter op under Norge og lå og drev i stille her, og følgende dag, den 15de, gikk han inn til Stavern. Her fikk han gjennem capitain Sahlgård ordre fra Slotsloven til „straxen og uden nogen Tids forsømmelse" å lette anker og seile til høiden mellem Skagen og Göteborg hvor han udisputerlig skulde forefinne fregatten „Søeridderen", og sammen med denne skulde han krysse langs Viksiden og anvende all mulig flid for å få vite fiendens forehavender, og når de hadde bekommet kunnskap om fiendens dessein skulde de straks søke Stavern igjen og avgi rapport.

Allerede i plattfoten lettet han igjen anker og stakk tilsjøs. På hundevakten stanser han med skudd en fiskerbåt og sender med den
Brev nr. 58 en skrivelse, hvori han fremholder at han intet fiendtlig hadde sett på sitt kryss, og mener at hvis man nu utsatte konvoyeringen risikerer man at koffardifartøiene legger ivei på egen hånd, og det må forhindres. Finner han derfor intet på sitt kryss ned mot svenskekysten vil

Digitized by Google

han gå til Arendal, ta koffardifartøiene med sig og seile til Flekkerø efter den oprindelige plan.

På formiddagsvakten den 16de var han utenfor Kongshavn (på svenskekysten) med kurs sydover langs landet. I eftermiddagsvakten seilte han forstangen overbord i en bøie, men allerede i plattfoten hadde han ny stang oppe. På førstevakten lå han for bare underseilene i stiv kuling. På hundevakten praiet han en skotte og var da rett ut for Wingö. I eftermiddagsvakten den 17de braste han bakk utenfor Wingö og gikk selv med chaluppen iland og tok med to svenske lodser ombord. Sendte straks derpå en løitnant inn med chaluppen for å rekognosere i skjærgården, 3 mil fra Göteborg. På førstevakten tok han chaluppen ombord igjen og la sydover langs landet. På eftermiddagsvakten den 18de sendte han ved Nidingen løitnant Salamon iland med chaluppen og jollen. Han kom ombord med en liten cronjakt med en løitnant og 4 mand samt endel kreaturer „til forfriskning for mine folk". Han lot samtidig avfyre en kanon efter endel folk som stod iland.

På førstevakten sendte han atter chaluppen med 2 joller iland, og da de kom ombord igjen berettet hans løitnant at de hadde forsøkt å bortta endel små skibe som lå derinne, men de kunde ikke komme til på grunn av angrep fra tropper som lå der.

Den 19de krysset han mellem svenskekysten og Læsø og på dagvakten den 20de gikk han til ankers ved Fladstrand, hvor tidligere lå linjeskibet „Anna Sophie" og fregattene „Postillon" og „Vindhunden". Disse fartøier var sendt op i anledning av de allarmerende rykter om Göteborgeskadrens klargjøring. Til Vossbein på „Søeridderen" hadde han intet sett. Denne hadde nemlig seilt vestover ut i Nordsjøen, hvor han den 16de på Dogger Bank hadde opbragt en svensk kaper „Packan" på 6 kanoner og 12 basser, som blev innlemmet i den danske flåte under navnet „Sødragonen". Vossbein blev for dette og sin tidligere opbringelse av „Göta Lejon" forfremmet til capitain.

Samme dag Wessel kom inn til Fladstrand skrev han rapport til *Brev nr. 59*
Slotsloven, likesom han sendte en omtrent likelydende til admiralitetet. Rapporten går ut på at han av de fangne svensker har erfart at der fra Göteborg ikke kan bli tale om å utsende den nevnte styrke, da der ikke fantes folk til å bemanne den med. Forøvrig er rapporten overensstemmende med hvad journalen inneholder, men noe mere detaljert. Han omtaler således, at chaluppen ved Kungsbakke gikk inn for å bemektige sig en derliggende kaper, „men som vahrene fra Søe-Kanterne af og lige indtil Göteborg blef antændt, og trommen Rør-

Digitized by Google

tis var Landetz Wæren i saadan mægtig Postyr og mengde af Rytterie, at chaluppen igien matte retirere sig."

Av Wessels rapport fremgår således, at ryktene om de 7 orlogsskibe ikke medførte riktighet. I høiden kunde kun ett linjeskib komme ut. Det skulde da synes rimelig at konvoyene blev avsendt efter programmet, idet jo linjeskibet „Anna Sophie" der lå ved Fladstrand kunde observere Göteborg. Slotsloven lot sig imidlertid ennu beherske av ryktene og det skulde derfor vare ennu en god stund førenn konvoyen kom avsted.

På formiddagsvakten den 21de lettet han igjen og satte kurs østover. Om eftermiddagen fikk han en seiler isikte, som lå vestover. Gjorde straks jakt efter ham og lot gjøre allting klart, „saasom jeg meente at det hafde vaaren en svenske". Da han kom den langs siden og ved kanonskudd hadde tvunget den til å legge bi og tone flagg, viste det sig at det var en Dunqverker hekkbåt. Han fikk skipperen ombord til sig og lot den så fare. Selv fortsatte han N.W. over og var ved plattfotens utgang ut for Mærdø. Skjøt 6 skudd med kongens gjøs på fortoppen og kom på førstevakten løckelig til ankers ved Mærdø. Næste dag den 29de seilte han inn til Arendal og gikk til ankers på havnen, hvor han forefant endel av koffardifartøiene som skulde være med i konvoyen. Den 29de gikk han igjen ut til Mærdø og da næste dag to spaniafarere passerte utenfor havnen uten å kippe sine vimpler, skjøt han 5 skudd skarpt efter dem.

Ved plattfotens utgang den 29de lettet han i Jesu Nafn anker og ankom allerede på førstevakten til Flekkerø hvor han ankret og akterfortøiet i land. Næste dag innkom til stedet linjeskibet „Island" og fregattene „Raa" og „Lossen" på vei til Kjøbenhavn. Næste dag den 30te blåste det en hård kuling så hans akterfortøining sprang. Denne dag Brev nr. 60 skriver han til Slotsloven og melder sin ankomst og ber om forholdsordre.

Her blir han liggende til den 5te juli. Han mottok fornyet ordre datert 28de juni fra Slotsloven angående konvoyen, da den befalte kryssning ansåes avsluttet. Den 5te lettet han og seilte vestover, for som han sier i skrivelsen å se efter de til Holland bestemte koffardiskibe. På veien praiet han 3 skibe og braste den 6te på dagvakten bakk utenfor Stavern. Han gikk selv inn med chaluppen mens fregatten blev liggende opbrast og drev mellem Stavern og Svenør. I havnen lå fregattene „Søeridderen", „Leoparden" og „Pakan", og da det således ikke der var noe å gjøre for ham, rodde han ombord igjen, braste av og la på kryss S.O.-over. I eftermiddagsvakten seilte han op en skotte,

Digitized by Google

og på førstevakten en engelskmann, der skulde til Göteborg; hadde skipperen ombord hos sig, men lot ham så fare. På hundevakten hadde han Skagen fyr i sikte; det blåste en halv storm med tykk luft og da han skulde lodde mistet han begge sine lodd. På dagvakten passerte han linjeskibet „Island" og fregattene „Raa" og „Lossen" på vei fra Flekkerø til Kjøbenhavn. Han la nu N.W.-over og var om eftermiddagen op under Flekkerø, loverte langs landet og kalte til sig snauen „Norske Vaaben", der meddelte å være kommet fra Flekkerø på vei til Arendal efter koffardiskibe. Han blev liggende og drive natten over og seilte om formiddagen næste dag, den 8de, inn til Flekkerø hvor han gikk tilankers.

Den 11te skrev han til kommandanten i Kristiansand, oberst de *Brev nr. 61*
Ferry, og rekvirerte ammunisjon til sine fartøier.

Den 13de lettet han igjen for å rekognosere, da der var meldt av fartøier fra sjøen, at fiendtlige kapere var på ferde. Fikk straks fra storstangen øie på 2 seilere, gjorde jakt på dem og stoppet dem med skarpe skudd, men det viste sig å være 2 „engelskmender" på vei fra Holland til Drammen. På dagvakten fikk han atter øie på 2 seilere, satte til alt hvad trekke kunde, men denne gang viste det sig å være to hollendere. Den 14de er han atter til ankers ved Flekkerø og den næste dag krenger han og teljer fregatten.

Imidlertid var der dukket nye rykter op og denne gang gikk de ut på at 10,000 mann stod ferdig til å rykke inn i det sydlige Norge. Under disse omstendigheter turde ikke Slotsloven la konvoyen avseile, da alt disponibelt sjøkrigsmateriell måtte haes samlet forhånden for å møte angrepet sjøverts. Kommandoen over den sjøgående styrke blev overdratt chefen på linjeskibet „Anna Sophie", capitain N. Offenberg. Denne utsteder i henhold til sin instruks under 19de juli ordre til Wessel om ikke å forlate havnen før han så avdelingschefen lette anker. Dennes ordre gikk ut på å samle all i Nordsjøen værende force av linjeskibe og fregatter, og med denne å begi sig til Stavern for å forekomme fiendens forehavende dessein.

Capitain Vossbein fikk nu kommandoen over fregattene „Søeridderen", „Løvendals Gallei", „Mynden" og „Søe-Ormen" for å rekognosere farvannet mellem Skagen og Marstrand, mens Offenberg med linjeskibet holdt sig i bakgrunnen.

Den 19de i plattfoten sees Wessel i Jesu Nafn å ha lettet anker og kommet sig ut under en hård kuling av S.W. Kommet i sjøen blåste det en halv storm, så han lå for bare underseilene. På dagvakten den 20de bedaget været sig noe og han seiler opover langs landet. I løpet

Digitized by Google

av dagen seiler han op flere fartøier, som imidlertid viser sig å være hollendere og engelskmenn. Næste dag har han også Tromlingene i sikte og praier endel fartøier, der alle får passere. Ut på kvelden legger han sydover og får ved hundevaktens utgang Skagens fyr i sikte. Samme dag, den 22de, får han av Vossbein efter samråd av samtlige fregattchefer, ordre til med sin fregatt å rekognosere under Göteborg og Marstrand for å søke bragt på det rene hvorledes det forholder sig med den fiendtlige eskadre og galleiflotillens ekvipering, „dog saaledes at hand sig ei imod noget Fiendtligt opponerer uden største Fordel, og imod uformodentlig Occasion haver hand at retirere." De øvrige tre fregatter skulde holde det kryssende mellem Skagen og Marstrand.

Han la straks over mot svenskekysten og været var nu blitt helt vakkert. Han praiet endel fartøier og var den 23de om eftermiddagen utenfor Kierringöen, hvor han braste bakk og sendte løitnant Brinchmann inn med chaluppen og jollen for å hente folk ombord. Hans hovedvidne er også denne gang hans gamle kjenning Olle Erichsen på Kierringøen. Her blev han nu liggende og drive i stille og stakk, for å stoppe strømmen, varpankeret ut på pertlinen. På hundevakten begynte det igjen å blåse, og han legger på kryss over mot Skagen. På formiddagsvakten møtte han de øvrige fregatter og i forening seilte alle op til Stavern, hvor man kom til ankers på plattfoten samme dag. Næste dag innsender Wessel sin rapport til Slotsloven angående re-
Brev nr. 62 kognoseringen. Rapporten blev oversendt Vossbein der med sin egen rapport oversendte den til Slotsloven. Med Wessels rapport fulgte Olle Erichsens erklæring, der gikk ut på at ryktet om de 10,000 mann var uten enhver grunn, at et linjeskib og en fregatt var klargjort men hindredes i å gå ut av mangel på folk, og endelig at en avdeling skjærgårdsfartøier hadde vært ved Kungshamn hvor de hadde opkastet en skanse, men atter forlatt stedet efter å ha revet skansen ned.

Den 26de sender han rapport til admiralitetet inneholdende det samme som rapporten til Slotsloven.

Dermed var altså atter de utspredte rykter slått til jorden og under 26de videresender Offenberg, der imidlertid også var innkommet til Stavern, Slotslovens ordre om at konvoyeringen kan iverksettes. Den 27de letter derfor fregattene og kommer på dagvakten den 28de til ankers ved Flekkerø, hvor koffardiflåten nu er samlet.

Den 29de på dagvakten gikk fregattene „Søeridderen" og „Leoparden" med 30 koffardiskibe seil og ved formiddagsvaktens utgang kom Wessel efter med sine fartøier. Da han passerer Flekkerø kastell

Digitized by Google

salutterer han med 3 skudd[1]). I fint vær seilte hele flåten S.W.-over. Wessel fikk meget snart en seiler i sikte fra storstangen; gjorde jakt på den og det viste sig å være en engelskmann på vei til Kjøbenhavn. Hver dag observeres der nu „Poli Højde" mens loddet flittig benyttes. Wessel er stadig på jakt efter seilere, men finner aldri noe fiendtlig som ikke var ham alt for grovt, således som han i skrivelsen til kongen hadde uttalt håpet om.

I plattfoten den 31te gjorde Wessel signal til den del av flåten som han skulde føre til Holland om å separere sig fra den øvrige. Den bestod av 20 fartøier og resten av turen forløp uten særlige hendelser. Wessel jager fremdeles fartøier og praier en dag en Trondhjemsgaliot på vei til Amsterdam. Den 2nen august ekserserer han sine folk med støckerne og avfyrer herunder 3 lag. Den 4de august får han Hollands kyst i sikte, men blir liggende og drive i stille til næste dag, da han må gå til ankers med hele flåten for å stoppe strømmen. På førstevakten den 5te lettes igjen og utenfor Vlie tar Wessel fra „Søe-Ormen" 24 matroser ombord til sig, og dermed forlater han under 3 skudd salutt flåten, der under løitnant Ovesens kommando styrer inn til Vlie for derfra å fortsette til Amsterdam. Selv går han efter Slotslovens dertil gitte tillatelse[2]) ut for endelig engang å få krysse på egen hånd efter fiendtlige armateurs. Med de 24 matroser fra den annen fregatt har han fått komplettert sin besetning så han har tilstrekkelig av virkelige sjøfolk ombord til fregattens tilfredsstillende manøvrering, hvad der var høilig påkrevet på den ekspedisjon som han nu tenkte sig ut på. Som det fremgår av hans tidligere korrespondanse klager han stadig over at han kun har så og så mange virkelige matroser ombord, de andre kan nok være tilstrekkelig sjøvante, men de har ikke engang kjennskap til navnene på løpende redskap. Disse Wessels stadige bestrebelser for å få virkelig utdannede matroser som besetning er jo nettop en av hemmelighetene ved hans glimrende taktiske prestasjoner. Det er den fulle utnyttelse av sjømannskapen som et avgjørende viktig element i sjøtaktikken.

Fra Vlie la Wessel først vestover og krysset sig så N.O.-over; navigerte på lodd og logg og var, som det sees av loddskuddrekkene, den 7de på Dogger Bank. Her holdt han det gående en tid og la så N.O.-over. Den 10de er det så klart at han kan få en middagshøide og han står da på 56° 46'. Han har den hele tid til stadighet praiet fartøier,

[1]) Av revisjonen eraktet å burde tilsvares.

[2]) Se foran.

Digitized by Google

der for det meste er hollandske og engelske på hjemtur fra Ost- og Vestindia. En dag mister han en mann da jollen skal heises. Den 10de seiler han op et fartøi og får skipperen ombord. Han kommer fra Frankrike og skal til Danzig og kan fortelle Wessel, at der to dager før ham var avgått fra Frankrike en Göteborghukkert bestemt til sitt hjemsted. Wessel setter da straks kurs for svenskekysten. Den 21de på formiddagsvakten seiler han op en Dunqverker galiot, på vei til Gôteborg. Med denne sender han det bekjente brev til guvernøren i
Brev nr. 63 Göteborg[1]). Han beklager sig over at man fra svensk side har drevet plyndringer på norskekysten og nevner herunder et spesielt tilfelle hvor de skal ha faret hårdt frem mot endel brudefolk på Hvaløene. Det kan ha sin interesse å pointere dette, da der fra svenske side (Lagermark) har vært fremholdt, at det var Tordenskiold som i 1717 begynte med plyndringer på svenskekysten efter angrepet på Göteborgs havn. Wessel fremholder i brevet at han vel kunde gjøre gjengjeld men hittil har avholdt sig herfra. Når han i brevet anfører at det er ham bevist at der fra svensk side er utsatt en belønning for pågripelse av hans person, da refererer dette sig sikkert til 1712, da han i april måned med „Ormen" opholdt sig i nærheten av Göteborg (se foran). Han kommer nu igjen, som ofte før for å la sin person se og ser heller enn gjerne at guvernørens „Raisonabilité" er så stor at han vil sende ut en fregatt på 24 à 26 kanoner for å avhente hans person. „Det er deres søofficerer ingen Honneur til dato at de haver erobret endel Coffardiskibe, mens heller var at ønske, at de torde se deres Fiender under Øinene som noget armeret er betroed, endskiønt de ere af mindre force da kunde man slutte der var noget raisonabelt ved dem". Han nevner tre fregattchefer ved navn og vil vente på en av dem ut for Wingö. Hans tid er imidlertid knapp og hans force er betydelig mindre enn de svenske fregatters, men han skal dog holde sin parole, „kongen til Honneur og mig selv til avantage".

I sin rapport våger han ikke å nevne noe om denne skrivelse. Han sender dog en avskrift av den til kabinettsekretær Lyders.

Der kan naturligvis reageres både surt og formelt overfor en sådan fremgangsmåte hos Wessel. Den er ganske ekstraordinær, men

[1]) Brevet er datert til ankers ved Wingö, men efter journalen var han ikke svenskekysten nærmere enn 2½ mil den dag under stiv kuling. Der nevnes intet om at fregatten er til ankers, hvad der også vilde være ugjørlig under de forhåndenværende omstendigheter. Wessel har sannsynligvis hatt sin hensikt med stedsangivelsen.

Digitized by Google

på samme tid preget av et rent Marryatsk humør. Det viser videre klart Wessels syn på forholdene: at det er de svenske armateurs han vil tillivs; kaperen, korsaren får man lete efter på den annen side. Men hertil kommer, at det ligger en viss realitet i dette, at en fregattchef, der har til opgave å holde sjøen ren for fiendtlige fartøier og som under dette sitt arbeide har gjort sig så bemerket, at der er utlovet en belønning for pågripelse av hans person, sender en utfordring til sin motstander om å møte ham med overlegne krefter, så skal man få avgjort hvem der med størst honnør kan føre sin vimpel. Det er en fastslåen av, at det i alle fall ikke er svenskene som nu spiller mester i sjøen. Foreteelsen viser videre, hvorledes Wessel med fullt overlegg innlater sig i kamp med artilleristisk overlegne motstandere. Men han har også, hvad senere skal påpekes, full klarhet over, at han ved sin taktiske overlegenhet, den han støtter på sin overlegenhet i sjømannskap, fullt ut kan opveie denne overlegenhet „i stykkerne". Han skulde imidlertid snart komme ut for betydelig større overmakt enn den han hadde regnet med.

Om eftermiddagen den 12te legger han sydover med 2 rev i mersseilene. På dagvakten den 13de, da han ligger kurs N.W.t.N., har han Marstrand i N.O. 3½ mil av efter gisning. Denne kurs holder han hele formiddagsvakten og anfører så videre i journalen: „Da 8 glas var ude, hafde schagen udi S.S.W. 7½ mil fra mig, samme tid lagde S.S.O. over 1. gl. ude fick 3de seilere at see, som laae Nordover, da de kom mig saa nær, at Jeg kunde see Huulet af skibet, tonede de Danske Konges Flag, og skiød 2de skud med skarpt efter mig for at brase op, kunde ei bedre see end at de jo var 2de af vores Orlogsskiber, braste op til de kom mig paa siden, prajede ieg dend eene, sagde at være kommen fra Kiøbenhafn og spurgte efter skibets Nafn svarede Nye Elfsborg, Kom svensk flag og giøs til, skiød den paa mig en lang tid, førend ieg kunde retirere mig, saa og udaf det andet Orlogsskib, indtil paa 6 gl., førend Jeg kunde undkomme fra deres Canoner, skiød og contra det bedste Jeg kunde, da de ei længere kunde beskyde mig, lagde de sydvardt over. — Eftermiddagsvagtens udgang lagde Jeg sydvardt over efter dennem til at bemestre mig det Cophardiskib, som de hafde med sig, hvilcket gick til lufvardt af dennem, mens da jeg nærmede det, skiøt de efter det, holte det for de vind ned til dem, og forfulte jeg det paa 1 4-pdrs skud nær, til det eene Orlogsskib skiøt tre laug efter mig og Kuglene fløy alt over mig hen."

Det er ganske utelukket at disse to linjeskibe kunde være utsendt

Digitized by Google

av guvernøren[1]) efter mottagelsen av Wessels skrivelse; dertil var tiden for knapp. Fartøiene har ligget ute i Kattegatt øiensynlig i anledning av de norske konvoyer til Holland og England. Efter de oplysninger han hadde erholdt ved sin siste rekognosering på svenskekysten har Wessel ansett det utelukket at to linjeskibe på denne tid skulde være utrustet og i sjøen. Han går derfor like lukt i den opstillede felde. Anvendelsen av falsk flagg vil visstnok, ut fra våre dages syn på forholdet, bli ufordelaktig bedømt; men efter datidens skikk og bruk var der intet å si på denne fremgangsmåte, og Wessel som lot sig lompe må selv bære skylden for det. At han allikevel greide sig så godt ut av affæren har han først og fremst sin glimrende sjømannskap og taktiske dyktighet å takke for. Vinden hadde uheldigvis slakket betydelig, således at han var i en prekær situasjon mellem de to linjeskibe, det ene til luvart og det annet i læ, og enda vestenvind. I hele 6 gl., det vil altså si 3 timer, lå han i kamp med de to linjeskibe. Men man må ved bedømmelsen av denne situasjon ikke glemme, at en fregatt og da spesielt „Løvendals Gallei", der var en usedvanlig skarpseiler, likeoverfor et linjeskib har fordelen i den større fart og lettbevegelighet, således at den alltid kan holde sig på tilstrekkelig avstand. Han vilde ha vært adskillig verre faren om han som motstander hadde hatt to velseilende og godt førte fregatter; da vilde han vanskelig ha kommet undav. Hans kamp med de to linjeskibe er allikevel en glimrende prestasjon, og den omstendighet, at han efter 3 timers kamp holder ned på koffardiskibet og forfølger det inn på en 4-pdr's avstand, viser tilfulle at han fremdeles var situasjonens herre. For guvernøren i Göteborg måtte det være dobbelt ergerlig efter mottagelsen av Wessels skrivelse å erfare, at denne har dompet like op i de to linjeskibe og allikevel kunnet håne dem som gjort. Men det taler ikke til guvernørens fordel, at han reagerer så surt overfor en i og for sig uskyldig kåthet, at han beklager sig til høistbefalende i Norge. Det er forøvrig bemerkelsesverdig, at han henvender sig til denne og ikke til kongen.

Efter kampen satte Wessel kurs for Stavern, hvor han kom lykkelig til ankers næste dag, den 14de, på dagvakten. Her lå linjeskibet „Anna Sophie" og fregattene „Postillon" og „Søedragonen" rolig tilankers. De gjorde just ikke noen rangen stridig i Kattegatt, og med rekognoseringen så det også dårlig ut. Ingen av disse fartøier tilhørte

[1]) Guvernør Mörner var forøvrig selv bortreist, og da Wessels brev var stilet til ham personlig, har det neppe vært åpnet av andre.

Digitized by Google

den norske sjøstyrke; de viste den samme slapphet som i Wilsters tid. Wessel salutterte linjeskibet med 3 skudd, hvilket av revisjonen eraktes å burde tilsvares.

Wessel gikk straks igang med å utbedre skaden, der som rimelig kan være ikke var ubetydelig. Der var ikke et seil som ikke var gjennemhullet, flaggfallet var avskutt og flagget ganske skamfert. Fokkeskjøter, braser og gitauger var fullstendig sønderskutt, likeså storskjøte og forremerseskjøte. Fokkeråen var likeledes beskadiget, reling, stavn og porter forskutt, likesom båtene var gjennemhullet. „Hvilket alt, som meldt er, med Sverdskiødt er bleven beskadiget, foruden skraae-kugler, som ingen kan tælle". Når han allikevel har kunnet manøvrere fregatten som han gjorde, må dette sikkert ha vært godt gjort.

Såsnart han har ankret avsender han rapport til admiralitetet. *Brev nr. 64* Denne inneholder i det vesentlige det samme som journalen. Han kunde vel, sier han, latt sig skyte i senk av de to fartøier på henholdsvis 50 og 44 kanoner, da han lå imellem dem på en 4-pdr's avstand fra hver av dem, „men jeg syntes Hans Majestæt var ei dermed tient og skibene som mig er betroed at convoyere skulde derover ligget og vændtet efter mig". Han er allerede ferdig med reparasjonen og vil straks seile over til Holland efter koffardiflåten; han har endel betenkeligheter på grunn av de svenske linjeskibe som sannsynligvis vil passe ham op, „dog finde vi vel Raad".

Han har øiensynlig sendt Hausmann en likelydende rapport, ti under 17de august besvarer generalløitnanten Wessels skrivelse.

Hausmann synes ikke å ha funnet grunn til å klandre Wessels uforsiktighet overfor de svenske linjeskibe, tvertimot roser han ham nettop for hans gode konduite og bravour, den han skal vite å innberette, hvad han også gjorde i skrivelse til kongen av 19de august[1]), hvor det i oversettelse bl. a. heter: „Deres Kgl. Maj. vil av vedlagte Capitain Lieutnant Wessels afgitte rapport m. m. allernaadigst erfare, hvorledes han uformodende med sin fregat „Løvendals Gallei" er kommet mellem to svenske linieskibe. Denne officer viser gjennem sin hurtighed og vigilance, at han ikke bryr sig om den Commodité som er forbundet med at ligge i havn, ligesom han allerede har repareret sit fartøi efter den stedfundne Rencontre og igjen afseilet til Holland til sin coffardiflaade".

Denne Hausmanns rosende omtale av Wessel kom sikkert godt med da senere guvernørens brev blev kongen oversendt. Wessel kan

[1]) Krigscancelliets refererede Sager 6te septbr. 1713 no. 1.

Digitized by Google

imidlertid ikke ha mottatt Hausmanns skrivelse av 17de august før avseilingen, ti allerede den 16de på formiddagsvakten lettet han i Jesu Nafn anker og gikk seil, men kommet utenfor Stavern fikk han stille og måtte buksere sig inn igjen. Men på dagvakten den 17de kom han atter i Jesu Nafn løckelig under seil og denne gang lyktes det å komme i sjøen. Han fikk imidlertid motvind og lå i et par dager og krysset sig ut Skagerak. På hundevakten den 20de er han nede på Doggerbank og herfra bærer det sydover i uvær med torden og lynild. Den 22de da han jager en seiler går i en bøie forstangen og store bramstang overbord. Han får nye stenger op i løpet av dagen. Den 24de om formiddagen får han lods ombord utenfor Terschillingen og den 25de kommer han til ankers utenfor samme sted. Han overlater til løitnant Brinchmann å få fartøiet ned til Machlikow mens han selv med tjener gikk i chaluppen og seilte til Amsterdam. Her var tilstanden ikke god, da løitnant Ovesen ikke hadde greiet å skaffe de fornødne penger til fartøienes proviantering og utrustning, likesom der var endel mudder med hollandske skippere der hadde klaget til sin regjering om hårdhendt behandling fra de norske fregatters side. Wessel blev med tjener i Amsterdam i 11 dager[1]) og fikk bragt orden i affærene. Inn til Amsterdam kaller han også løitnant Salamon og oberskriveren for å assistere med ombordbringelse av proviant og utstyr samt med hvervning av matroser.

Brev nr. 65 Samme dag han ankom til Amsterdam skrev han til admiralitetet angående noen klager fra hollandske skippere. Spesielt skal fregatten „Søe-Ormen" ha faret hårdt frem. Hvad der kan ha passert mens dette fartøi var i svensk tjeneste kan ikke Wessel svare for. I den tid den har vært i hans avdeling har den ikke gitt anledning til klage. Den hadde engang skutt efter en hollandsk galiot som var seilt tvers gjennem konvoyen, trods signaler om ikke å gjøre det. Men Wessel hadde også gjort det samme da galioten kom ned mot ham, og da den endelig braste bakk hadde han sendt sin løitnant ombord, og der hadde ikke hendt annet enn at skipperen hadde fått noen slag for sin „Brutalité". Og hvad plyndringer angår så var han ikke blitt fratatt annet enn en ræveunge, „thie det var langt fra at jei skal besudle mig med saadant, min ære er mig kjærere, og haaber til dato at have giort Hans Majts. Tieneste forsvarlig, og skal med Guds Bistand og herefter." Han fører et ganske kraftig sprog overfor det høie admiralitet, og det synes som om hans løitnant har ført ganske håndgripelige beviser for en konvoy-

1) Revisjonsprotokollen.

Digitized by Google

førers myndighet. Saken ser ut til å kunne føre til diplomatiske forviklinger, hvorfor Wessel må reise til Haag for å konferere om saken med den danske envoyé, H. H. Ahlefeldt. Envoyen hadde intet hørt angående klagen og saken bragtes dermed øiensynlig til avslutning. Kongen fikk imidlertid senere melding om saken og fordret de skyldige straffet; men Wessels fremstilling har øiensynlig gjort fyldest for sig. Verre var det med anskaffelsen av de nødvendige penger til fartøienes proviantering og utrustning. Han har gjentagne ganger henvendt sig til Slotsloven for å få yderligere kreditiv. Han får intet svar, og bankierfirmaet Treschow & Dreyer vil ikke hjelpe ham. Merkelig nok lykkes det ham på personlig kreditt å opnå et lån på 1338 gylden, det han ikke kunde få på regjeringens konto. Dette lån bringer Wessel senere mange ergrelser, der går på hans ære løs. Regjeringen utsetter og utsetter med å innfri lånet og henviser til Slotsloven som rette vedkommende, og han som personlig skyldner skriver det ene brev efter det annet for å få saken ordnet.

Den 2nen september skriver han atter til admiralitetet. Han an- *Brev nr. 66*
fører at der i Amsterdam har meldt sig noen hundrede danske og norske matroser som vilde ta tjeneste. På sin forespørsel om han kunde hverve noen av disse har han ennu ikke fått noe svar, men da han trenger noen gode matroser for overseilingen til Norge, hvor han må være forberedt på å møte svenske orlogsskibe, vil han på egen hånd hvervet en 30 mann. Han vil ha en besetning som han fullt ut kan ha nytte av. Revisjonsprotokollen viser, at han ialt i Holland hvervet 49 matroser, vesentlig norske, og han har gjort det uten noen bemyndigelse hjemmefra. Disse matroser blev delvis betalt et forskudd ved påmønstringen, dels lovet lønn når de kom til Norge. Dette siste viste sig imidlertid å være forbundet med adskillige vanskeligheter, og flere av matrosene rømte derfor.

Samme dag skrev han også et annet brev der såvel i form som innhold er karakteristisk for mannen. Wessel har fått nyss om at den nye vicestattholder baron F. Krag skal reise til Norge. Og da den unge fregattchef ikke lar noen leilighet gå sig forbi til å anbefale sin person hos makthaverne, skriver han raskt til baronen og fremholder at han *Brev nr. 67*
tidligere med sin fregatt, der uti seilas står foran alle andre i flåten, har vært benyttet til å overføre såvel Løvendal med hans nådige frue og lille datter som vicestattholder Viereg med familje. Han har ikke selv hatt den lykke å se Hans Excellence baronen, „dog muligens min ringe person dennem af andre at være bekiendt haaber ieg næst Guds Bistand at nyde Hans Naades Bevaagnehed" og fremholder at Løvendal

Digitized by Google

var mere en far mot ham enn en general en chef. Denne siste bemerkning er interessant til belysning av Wessels forhold til Løvendal.

Det er ikke små tanker han har om sig selv, når han likeoverfor den nye vicestattholder slår på, at han muligens av andre har hørt tale om hans person. Han fikk da også i sin tid ordre til å overføre baronen til Norge, men der kom foreløbig andre ting i veien.

Den 8de september skriver Wessel til admiralitetet og sender
Brev nr. 68 næste dag en likelydende skrivelse til Slotsloven. Han skildrer den fortvilte stilling hvori han er kommet på grunn av pengemangel. Kjøpmennene vil ikke gi Hans Majestet det ringeste forskudd. Han har så endelig funnet en god ærlig fornem kjøpmann ved navn Jacob Cophens som har forskutt ham med 1100 gylden. Han har for det tilfelle at han skulde avgå ved en hastig død gitt kjøpmannen sikkerhet i sin gage og prisepenger.

Den 11te september seiler Wessel tilbake til sin fregatt og alt er nu klart til avseiling[1]). Den 14de avgikk fregatten fra Machlikow og ankret i Vlie hos koffardifartøiene. Det er bare det iveien at svenskene er påferde i sjøen. Samme dag sammenkaller han skipperne og til-
Brev nr. 69 stiller dem en forspørsel om de vil seile tilbake til Norge med konvoyen. Han gjør samtidig opmerksom på at der foreligger spargement om at to svenske linjeskibe holder det gående i farvannet mellem Norge og Holland. Skipperne avga skriftlig erklæring om at de vilde følge konvoyen.

Den 17de om morgenen letter han med hele flåten, men må på
Brev nr. 70 grunn av stille komme sig inn igjen. Samme dag skriver han til admiralitetet og innsender spesifikasjon over de påløpne utgifter, og fremholder atter at hans honnør krever at Cophens snarlig får sin betaling.

Den 3dje september slutter Wessels egen journal, som hittil har vært benyttet. Den har naturligvis vært fortsatt, men finnes ikke for tidsrummen 3dje september 1713 til 17de april 1715. For tiden 3dje september 1713 til 9de januar 1714 — da fregatten blev oplagt — finnes imidlertid i Kjøbenhavn „Løvendals Gallei"s loggbok; den er øiensynlig ført av en av fartøiets styrmenn. Sproget er en blanding av forskjellige sprog, vesentlig hollandsk. Av rullene i revisjonsprotokollen fremgår, at en av styrmennene heter Bliffernicht og var — efter navnet å dømme — hollender. Dagboken inneholder vesentlig ting navigeringen vedrørende og berører således begivenhetene ganske kort. Sådan

[1]) Som tidligere nevnt viser revisjonsprotokollen, at han opholdt sig 11 dager i Amsterdam. Resten har han da sannsynligvis vært i Haag.

Digitized by Google

dagbok har naturligvis vært ført den hele tid; Wessel har da øiensynlig overført fra denne det vesentligste angående vær og navigering til sin egen journal. At han selv har ført denne journal, hvad begivenhetene angår, er utvilsomt, da han den hele tid — helt til krigens slutt — benytter jeg-formen.

Han må vente til den 20de for å komme avsted, og benytter tiden til å drille sine besetninger og telje fartøiet utenbords. Han har før avreisen sannsynligvis ikke mottatt admiralitetets skrivelse av 16de september, hvori meddeles at to svenske linjeskibe og en fregatt er observert styrende for Lindesnes, efter formodning i den hensikt å passe op Wessel. Denne pålegges forsiktighet, likesom han også beordres å gi den engelske konvoy nødvendig advarsel.

Den 20de kom han altså endelig under seil og la med sine tre orlogsmenn og 22 koffardifartøier N.W.-over for en laber bris av N.O. To ganger er han oppe under Nesset, men blir drevet ut igjen. Den 30te praier han en engelskmann, av hvem han får vite at de to svenske linjeskibe er i farvannet. Han beslutter da å gå inn til Ekersund med hele flåten, og kommer her til ankers den 1ste oktober kl. 2 natt. I sin rapport til Slotsloven av 1ste oktober sier han, at han nettop har talt *Brev nr. 71*
med en skipper der i løpet av de siste dager hadde påtruffet de svenske skibe nede ved Dogger Bank og 3 à 4 mil fra Nesset. Fra sistnevnte sted hadde man hatt Wessels konvoy isikte, men på grunn av vindretningen ikke kunnet komme op til den. Han vil ved første anledning seile til Flekkerø og avvente der nærmere instruksjoner og fremholder ønskeligheten av å få krysse på egen hånd.

Den 3dje avsender han også til admiralitetet en rapport innehol- *Brev nr. 72*
dende vesentlig det samme som rapporten til Slotsloven. Også til admiralitetet anfører han, at han „vil haabe at have den Naade nogle faa Linier fra de Høye Herrer der (østpå) at forefinde". Denne dobbeltstilling mellem admiralitetet og Slotsloven var ikke av det gode. Han stod jo under Slotsloven, hvis disposisjoner han skulde følge; men i sjømilitære saker henvender han sig fremdeles til admiralitetet. At dette ikke er en forbigåelse av Slotsloven fremgår tydelig av admiralitetets skrivelse til ham. I det hele tatt synes ekspedisjonsmåten i militære saker på de tider å ha vært meget litet forskriftsmessig fastslått. Og under enhver omstendighet er der en mangel ved organisasjonen av den sjøgående norske styrke, at den ikke har noen habil sjømilitær overkommando i Norge.

Den 5te oktober letter han igjen, optar utenfor Sogndal de der til ankers liggende koffardiskibe og seiler med hele flåten østover. Den

Digitized by Google

Brev nr. 73 6te er han utenfor Flekkerø og skriver her til Slotsloven og melder sin lykkelige ankomst med hele koffardiflåten til bestemmelsesstedet. Rapporten sender han med snauen „Neptunus" til Stavern, mens han selv med hele flåten seiler inn til Kristiansand, hvor den kommer til ankers om eftermiddagen, og dermed er Wessels opgave som konvoyfører lykkelig tilendebragt. Det må medgis, at det var en ikke så liten opgave for en mann, som ennu ikke hadde fylt sine 23 år. Og ikke minst må man beundre hans konduitemessige optreden i Holland, hvor han ikke alene må ivareta diplomatiske gjøremål, men også reise penger på egen kreditt, da statens ikke strekker til. Og hvilken annen officer vilde ta initiativet til et tokt fra Holland til Kattegatt mens koffardiflåten lå under lossning og lastning? Man kan i alle fall ikke beskylde Wessel for i utide å ligge i havn, noe hans uvenner — ifølge Rothe — ved en senere anledning forsøkte sig på, men uten held. Når så det ikke lykkedes, forsøkte man sig på den annen boug og da med adskillig mere held. Det er forøvrig egnet til å vekke opmerksomhet, at Wessel og ikke Vossbein fikk kommandoen over konvoyen til Holland. Vossbein var for det første betydelig eldre av år enn Wessel og han hadde i løpet av sommeren avansert til capitain. At han (Vossbein) skulde stå under Sahlgårds kommando, mens den yngre Wessel, der endog var av lavere grad, skulde være fører av den annen konvoy, var mere enn han kunde finne sig i. Han klaget da også høilydt[1]) over å skulle stå under Sahlgårds kommando, en tilbøielighet som han i utpreget grad skulde ta med sig da han kom under Tordenskiolds kommando i 1717. Men trolig er det også at dette forhold ved konvoyledelsen har lagt den første spire til det hat mot Wessel som senere hos Vossbein skulde komme til et så skjebnesvangert utslag.

Brev nr. 74 Fra Kristiansand skrev han samme dag en annen skrivelse til Slotsloven hvori han anmoder om månedspenger til 49 mann han på egen hånd hadde hvervet i Holland. Han anmoder nu om å bli sendt ned til Kjøbenhavn, og skulde enken efter vicestattholder Viereg flytte ditned, vil det passe ham særdeles godt å utføre dette med sin fregatt. Årsaken til sitt ønske om å komme til Kjøbenhavn opgir han å være den, at der høres så mange klager over fregattofficerene, og han skulde med Guds hjelp formantinere sig, at ikke den uskyldige skulde lide for den skyldige.

Skrivelsen finnes i Riksarkivet (Oslo) i egenhendig form. Forøvrig synes fremgangsmåten å ha vært den, at brevene skrives eller

[1]) Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

dikteres av Wessel, og at de renskives og innføres i journalen for utgåtte skrivelser av kahyttsskriveren. Kun hvor der, som her, er liten tid til rådighet avsendes skrivelsen i egenhendig form.

Fra Kristiansand skrev han også til admiralitetet angående de mange klager over fregattchefene som han har hørt var innkommet til de høie herrer. Han hevder at han i Holland hadde talt med den fiskal som hadde med saken å gjøre og demonstrerte for ham hvorledes alt var foregått, og fiskalen hadde svart at skipperen hadde fortjent det om han hadde fått noen slag. Han ber om at der må foretas undersøkelser således at den uskyldige ikke skal lide for den skyldige. „Gud ved jeg til dato alle tider har søgt at konservere min ære, hvilket næst Guds bistand ogsaa herefter skal skee. Beder om pardon for min dristige skrivelse." *Brev nr. 75*

Efter Øverlands notater gjorde han i Kristiansand fru kammerrådinne Preus opmerksom på at han ikke kunde bruke det gamle brød som fantes i magasinet der, men måtte ha „dygtigt og forsvarlig Hartbrød". Han innestod for det muligens herav flytende ansvar. Likeledes rekvirerer han 200 rdl. til avlønning av det i Holland hvervede mannskap, men møter avslag.

I Kristiansand blev Wessel liggende helt til 14de oktober og vente på Slotslovens forholdsordre om hvad der videre skulde foretas. Men da han 14 dager efter å ha meldt sin ankomst ennu intet hadde hørt, tok han selv affære og gikk ut på kryss. Førenn han seiler avsender han til Slotsloven en skrivelse, der imidlertid ikke finnes i noen av arkivene. Dette kryss ga anledning til beklagelse fra Slotslovens side. Denne hadde nemlig under 13de oktober sendt Wessel ordre til straks å forseile til Fladstrand for å overføre til Norge vicestattholder baron Krag med familje og øvrige følge.

Denne ordre hadde selvfølgelig ikke nådd Wessel før hans avseiling — hvad Rothe merkelig nok går ut fra — og da Slotsloven får høre om hans utseiling, blir den engstelig for at vicestattholderen skal bli gående i Fladstrand og vente, og anfører i skrivelse av 25de oktober[1]) til Krag, „at han (Wessel) uden nogen dertil given ordre var udgangen at krydse". Da dette senere kommer Wessel for øre, anfører han til sin undskyldning, at han hadde admiralitetets ordre til å advare den fra England ventede konvoy mot de svenske linjeskibe.

Den 14de kl. 11 formiddag letter han altså anker og legger SW.-over, hvilken kurs han ligger et helt døgn, hvorpaa han igjen legger

[1]) Slotslovens arkiv.

Digitized by Google

inn mot den norske kyst og er den 17de 2½ mil av „Ko og Kalv". Den
Brev nr. 76 18de er han oppe under Lindesnes og praier her en hollenderhukkert, bestemt for Göteborg. Med denne sender han en ny skrivelse til guvernør Mörner[1]), hvori han refererer til kampen med de to linjeskibe, som han hånlig betrakter som utsendt av Mörner for å opbringe hans lille fartøi. Ved å føre dansk flagg har de ikke opført sig som det anstår sig rettskafne sjømenn; men han mener dog at han har gitt dem igjen like så meget som de ga ham. Han rekommanderer dem forøvrig en annen gang å spare sitt krudt og lodd „og det ei til unytte bortskyder, siden de ei bedre har lært at bruge deres canoner". Når han i skrivelsen hånende anfører, at han så de svenske skibe ved Nesset og at de kunde ha avskåret ham hans flåte, da forholder dette sig — efter hvad der er anført — ikke så. Forøvrig gjentar han sin utfordring fra forrige brev, og påstår også denne gang at en svensk kaper har plyndret på den norske kyst — denne gang i Bergensleden og visstnok hos en av Wessels slektninger — og han hevder at han snart skal vite å gjøre gjengjeld.

Wessel kjente ikke til hvad der var foregått siden hans siste brev til guvernøren. Hadde han det gjort, hadde han neppe skrevet det siste.

Efter Wessels skrivelse av 12te august hadde nemlig guvernøren under 16de september skrevet til Hausmann og beklaget sig over en sådan optreden av en ung officer[2]). Mörner føler sig i høieste grad irritert over Wessels „choquante expressioner" og oversender skrivelsen in originali. Han kjenner ikke til at der er utlovet noen belønning for pågripelse av den uforskammede herre. Ingen svensk sjøofficer vilde ha gitt sig av med en slik uanstendig og mot all krig, raison og maner stridende korrespondanse med den på norske siden kommanderende general en chef, som denne „giöök" med ham. Han stoler på at Hausmanns berømte generøsitet vil tilsi ham å gi vedkommende officer den korreks han fortjener.

Og Hausmann sendte under 23de september en skrivelse til kongen, ledsaget av både Mörners og Wessels breve. Hausmann betegner i sin følgeskrivelse Wessels skrivelse som „piquant und etwas anzüglich" og antyder at Wessel blir ilagt noen dages arrest. Dette begrunner han også med, at det er sjøofficerene forbudt å drive korrespondanse med fienden. Sjøkrigsartiklenes paragraff 75 sier om korrespondanse med fienden følgende: „Ingen maa mundtligen, skriftligen

[1]) Den danske generalstab angir Wessels skrivelse til 18de august og anfører at Hausmann sendte Wessels begge skrivelser til kongen. Dette er ikke riktig.

[2]) Bilag til krigscancelliets refererede sager 10de oktober 1713.

Digitized by Google

eller ved Budskab tale med Fienden uden General Admiralens eller dends som Flaaden kommanderer, hans Forevidende og Befaling, under Lifvs og Æris Straf". Denne bestemmelse kan vel vanskelig tilpasses på Wessels tilfelle. Kongen så da heller ikke så surt på forholdet, og efter all sannsynlighet har han allerede kjent innholdet av Wessels skrivelse da denne — som tidligere anført — hadde sendt kongens kabinetssekretær — Lydersen — en avskrift av brevet, venteligvis med den tanke at kongen skulde få se det. Han (kongen) skriver under 23de oktober til Hausmann, hvorefter Wessel for sin „piquante" skrivelse skal meddeles en alvorlig advarsel, men ingen arrest.

Mörners optreden virker ikke egentlig overlegen, om enn Wessels opførsel selvfølgelig ikke formelt kan forsvares. Den er nærmest humoristisk, og Mörner vilde ikke blitt mindre om han hadde behandlet den derefter. Hvorvidt han fra Hausmann har fått noen satisfaksjon, vet jeg ikke. Men under enhver omstendighet må i alle fall Wessels annet brev ha hatt en ganske annen virkning enn en satisfaksjon. Hvorvidt han nu også satte sig i forbindelse med Hausmann vites heller ikke. Det er trolig at han så ikke gjorde.

Når Wessel i sin første skrivelse til guvernøren omtaler den pris som var satt på opbringelsen av hans person, da refererer dette sig til 1712, da Wessel med „Ormen" opholdt sig i den svenske skjærgård. Wessel omtaler selv forholdet i sin rapport av 26de april 1712. Men når Mörner i sin skrivelse sier at han ikke kjenner noe til Wessel og den for hans pågripelse utsatte belønning, da er visstnok ikke dette helt korrekt. Mörner skrev nemlig senere til Slotsloven og forlangte utlevert nettop de fartøier som Wessel tok i 1712, og Wessel gir under 6te april 1715[1]) en erklæring herom. Men herav må vel følge at Wessels optreden på svenskekysten, allerede lenge før brevet til Mörner, må ha vært kjent.

Wessel holdt det nu gående i farvannet mellem Skagen og Lindesnes for å kunne advare Englandskonvoyen, om den skulde vende hjem. Den 25de oktober skriver han i sjøen til admiralitetet og melder at han efter eget forgodtbefinnende den 14de var gått ut for å krysse. Det eneste av fiendtlig han har sett var en liten hukkert som formedelst en flyende storm kom sig klar av ham, skjønt han var ham på muskettskudds avstand. *Brev nr. 77*

Den 28de ankret han under en sterk storm ved Flekkerø for begge ankere og akterfortøiet i land. Her mottar han Slotslovens skri-

[1]) Se brev no. 141.

Digitized by Google

velse av 26de oktober, hvori tilbakekalles ordren av 18de oktober, og han beordres nu til øieblikkelig å begi sig til Stavern og der avvente nærmere ordre. Østlig vind gjorde imidlertid at han ikke kunde komme avsted før 6te november.

Brev nr. 78 Den 4de skriver han til Slotsloven og avgir rapport om det 14 dages tokt han har vært ute på. Han har intet fiendtlig sett undtagen en kaperhukkert som han gjorde jakt på, men det hårde vær hindret ham i å entre og det påkommende mørke reddet hukkerten. Forøvrig klager han over mangel på penger, proviant og klær. Soldatesken anmoder han om å få ombyttet, da de fullstendig mangler klær og derfor ikke på grunn av kulde kan komme på dekk.

Den 5te forsøker han å gå seil, men må på grunn av motvind igjen ankre, men den 6te kommer han ut og legger over mot Skagen. Den 7de om formiddagen fikk han en seiler isikte og gjorde straks jakt på den. Det var en svensk fregatt, der satte kurs for den svenske kyst, skarpt forfulgt av Wessel. Helt inn til ½ mil av Elfsborg festning fulgte han med og gikk her til ankers på sin vanlige plass. Loggboken viser at chaluppen og jollen blev sendt iland. Av hans rapport av 8de *Brev nr. 79* november fremgår, at disse fartøier fra øen Fortuna bragte endel kvinnfolk ut til Wessel. Disse avga den forklaring at alle „deris mandkiøn" var gått til Carlscrona og at den Gottenborgske eskadre lå inne på grunn av mannskapsmangel. Trommen rørtes hver dag til hvervning og fartøiene blev gjort klar. Tropper skulde ligge mellem Göteborg og Vetterland bro og de fryktet hårdt et besøk av de norske.

Den næste dag letter han og forsøker å lovere sig ut, men blir nødt til å dryppe anker ved Göteborgfjordens munning. Her dregger hans sværanker, så han må sette dagligankeret og stryke stenger og rær. På dagvakten den 9de kommer han atter under seil og legger over til Fladstrand, hvor han ut på formiddagen i en frisk storm setter begge ankere og stryker stenger og rær.

Brev nr. 80 Ved Fladstrand får han kjennskap til Hausmanns skrivelse til kongen angående korrespondansen med Mörner. Han skriver da raskt til kongen under 12te november og anfører, at han ikke den gang har tordet rapportere det forefalne, kun sendt en kopi av brevet til Lydersen. Han anfører at han nu har sendt et nytt brev til guvernøren og takket ham for hans „uformodentlige høflighet" og sender en kopi av sitt siste brev. Han håper på kongens nåde og anfører, at han til sin optreden har hatt stor raison og ikke har skrevet annet enn hvad der var sant.

Det kan ikke av arkivene sees, at Wessel har fått den påbudte ad-

Digitized by Google

varsel skriftlig; det er trolig, at han ved første anledning har mottatt den muntlig av Hausmann, da han i slutten av måneden kom til Kristiania.

Samme dag skriver han også en rapport til admiralitetet om de siste dages hendelser. De to netter han lå like i nærheten av Elfsborg var ikke uten risiko. Motvind hindret ham i å komme derfra, men dermed også svenske seilfartøier i å komme ut til ham. Men her måtte da være en chanse for skjærgårdsmateriellet, som imidlertid ikke kan sees å være benyttet. En hel del opstyr har dog hans nærvær vakt med „ald Skyden Allarm og Vahres Antændelse" som Wessel sier. *Brev nr. 81*

Klokken 12 middag den 12te lettet han anker og seilte med 25 koffardiskibe NO.-over. Generalløitnant Rodsteen var med ombord. Vinden var gunstig og øket ut på kvelden til frisk storm. Allerede på morgenkvisten den 13de hadde man Færder i sikte og lot det stå til inn mellem Lille og Store Færder. Wessel selv var syk — „døden nærmere end Livet" som han sier. Klokken 3 eftermiddag samme dag var man til ankers ved Holmestrand, og da Rodsteen gikk fraborde og blev saluttert med 3 skudd hendte den ulykke, at en av kanonene — uten at man visste om det — var ladet med skarpt og kulen gikk inn i et hus og drepte en ung pike.

Rodsteen blev med fregattens chalupp seilt inn til Kristiania følgende dag, og Wessel skrev samme dag til Slotsloven og avga rapport om toktet. Han anfører videre, at hvis der nu ikke kan skaffes penger så ser han sig ikke kapabel å gå tilsjøs. Soldatesken har han måttet sette iland og han er uten proviant. Selv er han fremdeles syk. *Brev nr. 82*

Her fikk han fra Slotsloven en ordre av 13de november om, sammen med fregattene „Leoparden", „Søeridderen" og „Pachan" å avsøke de norske farvann efter en fregatt og tre kapere som var rapportert utgått fra Göteborg for å forstyrre den norske skibsfart. Såsnart dette tokt var tilendebragt, skulde han forseile til Fladstrand og derfra overført til Norge den nye statthola, og når så dette var lykkelig tilendebragt, skulde der for hans mannskap stilles 2 måneders gage til disposisjon.

Capitain Sahlgård skulde som eldste fregattchef være leder av ekspedisjonen, og Wessel mottok derfor beskjed om å innfinne sig i Stavern, hvorfra krysset skulde startes. Denne ordre mottok Wessel den 18de, men skriver samme dag til Sahlgård og fremholder at han umulig kan bli med, dels på grunn av fregattens slette tilstand, og dels på grunn av mangel på proviant og klær til mannskapet. Forøvrig fremholder han, at han ikke kan „penetrere" hvad man nu skal krysse *Brev nr. 83*

Digitized by Google

på. Der finnes efter hans erfaring fra de sist gjorte tokter ingen svensker i farvannet, og han fremholder som sin uforgripelige tanke, at de norske fregatter nu skulde anvendes til konvoyering av de fartøier som skulde til Danmark.

Det er verd å legge merke til, at kryssningen nu ikke er av det gode. Nu er det konvoyeringen som er det vesentlige. Det skinner igjennem, at han vil ned til Kjøbenhavn. Han har tidligere forsøkt dette og fortsetter, som det skal vises, senere på samme boug. Det han vil, er å komme ned til myndigheten for personlig å boue av for de klager som efterhånden har samlet sig op omkring ham.

Brev nr. 84 Samme dag skriver han også til admiralitetet og rapporterer sin ankomst til Norge efter å ha utholdt en „himmelstorm" på overfarten. Et par jakter befryktes forlist og et par er gått på grunn ved Bolærne. Selv slapp han på Guds nåde og barmhjertighet inn mellem Store og Lille Færder. Han skildrer ulykken med den drepte pike og mener at han ikke kan lastes derfor, da han hadde gitt arkelimesteren fornøden instruksjon, og da han selv lå syk, kunde han ikke personlig ha tilsyn, men han vet dog at andre mennesker skal gjøre det anderledes med løgn, som de pleier å gjøre, og derfor vil han selv komme dem i forkjøpet.

Brev nr. 85 Den 21de reiste Wessel selv med chaluppen til Kristiania[1]). Her skrev han under 25de atter igjen til Slotsloven om sine forpliktelser i Holland som han lovet skulde bli innfridd innen 2 måneder, og nu var allerede 3 gått. Det skulde imidlertid komme til å gå mange ganger to måneder.

Slotsloven sees nu i skrivelse av 27de november[2]) å ha gitt Treschow & Dreyer i Amsterdam ordre til å utbetale beløpet, som senere skulde bli validert pr. veksel. Revisjonsprotokollen viser imidlertid at beløpet først 8de februar og 13de juni 1714 blev betalt.

Under opholdet i Kristiania innkom også klager til Slotsloven angående den ihjelskutte pike. Vedkommende klager — Hans Hvidt — anfører at han av Wessel har forlangt godtgjort utgifter til begravelse og husets reparasjon, idet han gikk ut fra, at Wessel vilde inneholde pengene i vedkommende skyldiges gage, men klageren er ikke blitt møtt med annet enn „udflugtelige Miner". Hausmann agvir resolusjon om, at de forlangte 30 rdl. skal avholdes i konstabelens og konstabelgastenes gage.

[1]) Rothe sier at han seilte inn med fregatten. Dette er feilaktig. Dagboken sier, at fartøiet blev liggende ved Holmestrand og at Wessel reiste med chaluppen.
[2]) Slotslovens arkiv. R. A.

Digitized by Google

Men under sitt ophold i Kristiania må Wessel overfor Slotsloven ha fremholdt det samme syn som i sin skrivelse til Sahlgård angående kryssning kontra konvoyering. Under 24de november får Sahlgård ordre til å opgi kryssningen og foreta konvoyering istedet. Og Wessel får også gjennemført, at han med sin fregatt fortsetter til Kjøbenhavn, mens de øvrige fregatter vender tilbake til Norge. Overensstemmende hermed får han under 27de november Slotslovens ordre.

Hvad tid Wessel er kommet tilbake til sin fregatt kan ikke sees. Sannsynligvis har han forlatt Kristiania efter å ha mottatt sin ordre av 27de november. Den 2nen desember går han seil fra Holmestrand, men ankrer igjen under Langøen, og først den 6te kommer han avsted herfra. Han må imidlertid ankre for stille under Bastø samme eftermiddag. Den 7de om morgenen letter han igjen og bokserer til Larkollen, hvor han ligger natten over. Den 8de på dagvakten kommer han atter avgårde og efter å ha boksert og seilt går han til ankers i Stavern om eftermiddagen samme dag.

Den 11te gikk alle fregattene og 25 koffardiskibe seil og kom ut i rum sjø. Motvind og storm drev dem imidlertid tilbake til Stavern, hvor de igjen kom til ankers den 13de. Her blev man nu liggende for stille og motvind. Atter igjen skriver Wessel — under 18de desember — til Hausman angående pengene i Holland, idet han nu har hørt, at den redelige kjøpmann har besveret sig hos kongen og kommissariatet for den behandling han er blitt tildel. „Jeg hafde mindst tenckt at jeg saa skulde blive belønnet for min omhyggelighed til kongens Tieneste", sier Wessel. *Brev nr. 86*

Også til kongen var altså kommet besvering fra Holland angående pengespørsmålet. Mere enn noensinde var det ham derfor om å gjøre å komme sig ned til Kjøbenhavn. Dette skulde det imidlertid ikke bli noe av. Under 20de desember resolverte Slotsloven, at da konvoyen av motvind var drevet tilbake til Stavern, og vinteren var så langt fremskreden, at der vilde være stor risiko forbunden med overfarten, skulde koffardiflåten overvintre i Norge. Alle fregatter med undtagelse av „Søeridderen" og „Løvendals Gallei" skulde også oplegges. De to nevnte fregatter skulde anvendes til rekognosering og oprettholdelsen av forbindelsen mellem Norge og Danmark.

Dypt skuffet over ikke å komme til Kjøbenhavn skriver han 28de desember en lengere skrivelse til Slotsloven, hvori han ennu engang forsøker sig på å få sitt ønske igjennem. På grunn av den tiltagende lyse måned vil en konvoyering nu lettvint la sig utføre, og i den tid han har ligget og ventet har han lettvint kunnet være over i Fladstrand *Brev nr. 87*

Digitized by Google

og tilbake minst to ganger. Han antyder også at mangel på proviant vil gjøre det ønskelig å komme derned. Hans uforgripelige tanke er, at han til dato efter sin allerunderdanigste plikt har forrettet sin konges tjeneste forsvarlig og upåklagelig, og den omstendighet, at han fra tid til annen har gått ut på kryss uten ordre skal han nok vite å forsvare. Da han seilte ut fra Flekkerø efter å ha bragt konvoyen vel i havn, gjorde han dette for efter ordre å advare Englandskonvoyen, da han var vitende om at to svenske linjeskibe var i farvannet. Og når han nu erfarer at Slotsloven har innmeldt hans utseiling på egen hånd, så har han det håp, at Hans Majestet vil vite å opta dette såvel som skrivelsen til den svenske guvernør i nåde. Han finner nu sin allernådigst anfortrodde fregatt i en sådan tilstand, at han ikke kan forsvare å gå ut med den til våren, hvis den ikke blir ordentlig reparert og forsynt med varegods. Og han erindrer i den anledning om de høie herrers løfte om å la ham forseile til Kjøbenhavn, hvor han kan få satt fregatten i forsvarlig stand. Tilslutt ber han Slotsloven vise overbærenhet med hans bror Jan Wessel, hvis skib „Den vaagende Trane" var drevet iland på Trondhjems havn[1]). Fartøiet var kommet fra det pestsmittede Hamburg, og det ilanddrevne mannskap blev internert, men overholdt ikke påbudet og gikk inn i byen. For en sådan forseelse var der dødsstraff, og Jan Wessel som fartøiets chef var i en meget vanskelig situasjon. Da ingen smitte blev konstatert, blev han fri for straff; hvorvidt Wessels forbønn har hatt noen virkning vites ikke.

Den 1ste januar 1714 skyter han inn det nye år med 18 skudd[2]).

Fra Slotsloven hadde han under 22de desember fått ordre til å avlevere de i Holland hvervede matroser. Dette passer ham ikke, og
Brev nr. 88 han skriver under 2nen januar til Slotsloven — idet han fremdeles forutsetter at han skal til Kjøbenhavn — og ber om å få beholde matrosene til han kommer derned.

Under 27de desember hadde imidlertid Slotsloven tilskrevet Wessel om, at også de to siste fregatter skulde oplegges. Hvorvidt Wessel den 4de januar har mottatt denne ordre kan ikke sees. Imidlertid
Brev nr. 89 skriver han denne dag til Slotsloven som et siste fortvilt forsøk på å komme sig nedover. Han har erfaret at en officer er kommet op fra Danmark for å avhente rekrutter, og Wessel finner at hans fregatt passende kan benyttes hertil.

Det nytter imidlertid ikke. Den 8de letter han anker og seiler op

[1]) Se under Jan Wessel d. y.
[2]) Eraktes av revisjonen å burde tilsvares.

Digitized by Google

til Hølen ved Larvik hvor fregatten fortøies for resten av vinteren. Og dagen efter, den 9de januar, stryker han kommandoen og slukker kjøkkenet.

Den 10de er han imidlertid ennu ombord, og sender den siste skrivelse til Slotsloven med rulle over det avmønstrede mannskap og *Brev nr. 90* forslag til dettes underbringelse sålenge fregatten er oplagt.

Av rullen fremgår at han hadde 2 løitnanter — Brinchmann og Salamon de Wing — samt en kadett — Thorberg — ombord. Forøvrig viser bemanningsreglementet at han skulde ha ialt 132 mann, hvorav 104 matroser, mens han kun hadde 124 mann, hvorav 99 matroser. Soldatesken er ikke medregnet heri. Den var forøvrig tidligere sendt iland. Jacob B. Bull gir såvidt jeg husker en av Wessels matroser navnet Ola Baklandet. Bull har neppe kjent fregattens ruller; sikkert er det imidlertid at en av mannskapene fra Trondhjem hette Olle Christophersen Bachland.

Digitized by Google

Digitized by Google

DEL VI

ÅRET 1714

Digitized by Google

Digitized by Google

SPESIALREGISTER TIL DEL VI.

Digitized by Google

Digitized by Google

ÅRET 1714

Året 1713 var altså gått ut, uten at de allierte hadde opnådd noe av betydning overfor de svenske besiddelser i Nordtyskland. Den danske flåte hadde i Østersjøen under viceadmiral Reedtz spillet en litet beundringsverdig rolle.

I Nordsjøen var ingen krigerske begivenheter av betydning inntruffet. Den norske sjøgående styrke var blitt organisert. Den hadde løst sin opgave ganske godt. Uten den vilde den norske handel og skibsfart stått overfor fullstendig sammenbrudd. Konvoyering langs kysten fra Østland til Vestland, konvoyering mellem Norge og Danmark, konvoyering mellem Norge og Holland og mellem Norge og England, utgjorde den direkte beskyttelse av handel og skibsfart. Den engelske konvoy under Sahlgård kom også velholden hjem, skjønt først den 9de november.

Og utenfor konvoytjenesten kom kryssertjenesten til som en offensiv optreden mot de svenske armateurs. Men der manglet en ledende sjømilitær hånd, der kunde organisere en planmessig jakt i sjøen efter svenske armateurs. Organisasjonsmessig var styrken lagt under chefen for skjærgårdsflotillen, kommandørkaptein Pahl, der hadde avløst kaptein Nybour ved dennes død. Men til Pahls inngripen merker man intet. Han synes å ha vært en vek personlighet, der kun tenkte på å komme sig ned til Danmark. Ialfall søker han herom i 1714 og anfører sin svakelighet som grunn[1]). Den direkte ledelse av den sjøgående styrke lå hos Slotsloven, det vil i militære spørsmål si hos generalløitnant Hausmann. Fra Slotsloven utgikk alle ordrer angående fartøienes bevegelse og alle administrative forføininger. Det sier sig selv at Hausmann, så dyktig og handlekraftig mann han synes å ha vært, manglet forutsetninger for på tilfredsstillende sakkyndig måte å løse den opgave som Sehested i sin tid hadde tiltenkt styrken. Der

[1]) Slotslovens arkiv.

spores da også en utpreget planløshet i det hele, noe der understrekes ved Wessels stadige anmodninger til de forskjellige myndigheter om å få utføre den kryssertjeneste der alene kan føre til ødeleggelse av de svenske fartøier. Ikke en eneste gang blir den gjennemført den instruks, som blev opsatt for Wessel ved hans tiltredelse som chef for „Løvendals Gallei".

De svenske linjeskibes optreden i Skagerak blev ikke gjenstand for noen målbevisst disposisjon fra dansk side. Det yderst slettseilende og gamle linjeskib „Anne Sophie", der i juni blev sendt op i anledning av de svenske linjeskibe, gjorde ingen nytte i denne henseende. Den 1ste juli var fartøiet i Kristiania, den 25de i Stavern, hvor det traff de norske fregatter. I slutten av august avseilte det ledsaget av noen fregatter, av hvilke „Sødragonen" medførte 35,000 rdl., med en konvoy på 108 handelsskibe til Sundet, hvor man ankom den 3dje september uten uheld.

I oktober avgikk igjen „Anna Sophie" med linjeskibene „Christianus IV" og „Fredericus III" for å beskytte Islandsfarerne og bringe konvoyene fra England og Holland i sikkerhet. Wessel var da allerede kommet godt i havn med sin konvoy. Det kan imidlertid ikke sees, at linjeskibene har gjort noe for å uskadeliggjøre de svenske linjeskibe. Derimot konvoyerte de Islandsfarerne og nådde den 18de oktober Shetlandsøene. Underveis jaget de en svensk kaper som de selvfølgelig ikke fikk fatt på. Benyttelsen av linjeskibe til konvoytjeneste og til jagt på de svenske armateurs var en likeså kostbar som litet tilfredsstillende anvendelse av materiellet. De tunge linjeskibe kan intet utrette mot de lette fartøier, der til enhver tid kan holde sig på tilbørlig avstand fra dem og det hele blir som et forsøk på å skyte spurver med kanoner. På hjemturen traff de tre Islandsfarere som skulde samme vei, men mangel på øll og lys gjorde at de måtte søke nødhavn i Norge, først i Boksund og senere i Bergen, hvor de ankom den 4de november. Her måtte de overvintre og den strenge kulde gjorde at en stor del av besetningen døde. Først den 2nen april 1714 kunde de fortsette hjemover. I Kongsfjord løp „Fredericus III" på grunn og forliste, idet dog besetning, kanoner og endel gods blev berget. Den 18de april ankom de gjenværende fartøier til Kjøbenhavn med en konvoy de hadde tatt med fra Stavern. Utsendelsen av de tre linjeskibe hadde kostet mange penger uten at det hadde ført til noe positivt resultat; men det strategiske mål som var opstillet var heller ikke av den art at noe positivt kunde nåes.

Men den norske galleiflåte — hvor var den? Den lå den hele tid

Digitized by Google

uvirksom ved Fredrikstad og Fredrikshald. Den danske generalstab sier i sitt arbeide, at den på grunn av pengemangel ikke blev utrustet. Det retteste vilde vel være å si, at den ingensomhelst nytte kunde gjøre; så var det også overflødig å utruste den. Det sjøgående materiell var vel også pengeforbrukende; men det blev utrustet allikevel. Ja, kravet om disse slags fartøier var så stort, at Slotsloven blev henvist til — trods pengemangelen — å fortsette kjøpet av fregatter hos Jørgen Pedersen i Langesund. Hadde man på forhånd lagt sjøforsvaret an på et annet og riktigere grunnlag, gått fra pindsvinstrategien og pindsvintaktikken og basert sig på sjøgående fartøismateriell, da hadde man stått helt rustet til å „rense sjøen for det svenske skarn".

Men like langt står vi hos oss idag; det er den samme galleiflotille man vil bygge nu; det er fremdeles skjærgårdsmateriellet, nøkketypen og myggtypen, som er ledestjernen for våre hjemlige strateger. The History repeats itself. —

I 1714 blev intet foretatt fra de alliertes side mot de svenske besiddelser i Nordtyskland. Selve alliansen, der under den krigerske samvirken hadde vist betenkelige brister, var blitt yderligere svekket ved de små resultater som var blitt opnådd overfor den felles fiende. Krigstrettheten bredte sig på forskjellige områder og pengevanskelighetene vokste fra dag til dag. Tsar Peter hadde imidlertid, støttet av den norskfødte admiral Cruys, målbevisst utviklet sine maritime stridskrefter. Hans mål var opnåelsen av herredømmet i Østersjøen, og da han ennu ikke på langt nær kunde hamle op med den svenske flåte, var Danmarks maritime krefter fremdeles et verdifullt aktivum under de diplomatiske underhandlinger som i slutten av 1713 og i begynnelsen av 1714 dreves de to lande imellem. Tsar Peters ønske om å få ødelagt den svenske sjømakt førte da også til, at han i slutten av januar 1714 sendte sin generaladjutant til Danmark for å forhandle om operasjonsplanene for 1714. Disse forhandlinger resulterte i en konvensjon, datert Kjøbenhavn 23de februar 1714 av følgende innhold[1]): Man skulde i fellesskap gjøre alle mulige anstrengelser for ved et angrep på Carlscrona å ødelegge den svenske flåte. I den anledning skulde Danmark utruste så mange skibe som mulig for senest i slutten av mai med 18 linjeskibe å slutte sig til den russiske flåte mellem Øsel og Stockholm. I nødsfall skulde Reval tjene begge flåter som repli. Ved Carlscrona skulde yderligere 4 danske linjeskibe støte til, og denne orlogsstasjon skulde ødelegges så grundig at den aldri mere kunde brukes, selv om

[1]) Se Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

byen engang måtte tilbakegis. Alt bytte skulde deles likt. I begynnelsen av mai vilde tsaren ha 12 linjeskibe i sjøen, og samtidig skulde transportflåten ligge klar ved Åbo med 15,000 infanterister ombord og proviant til samtlige stridskrefter. Tsaren vilde selv føre overkommandoen over den kombinerte flåte, men efter generell dansk skikk[1]) og bruk skulde der, når viktige foretagender forestod, holdes krigsråd, sammensatt i forhold til det antall 50 kanonskibe hvormed hver makt deltok. Danmark måtte ikke hjemkalle sin flåte uten å avertere tsaren og før dennes transportflåte var i sikkerhet. — Dette hørtes jo vel og bra ut, men man skulde gå ennu videre. Det var atter igjen Skåne som spøkte for den danske konge, og det heter da videre, at da en berømmelig fred ikke kan nåes alene ved kamp tilsjøs, så skulde kongen av Danmark, når han var sikret mot angrep fra Preusen og Wismar, landsette 24,000 mann i Skåne, hvor de skulde operere sammen med de 15,000 russere.

Man var således vendt tilbake til strategien fra 1700 og 1709. Hovedopgaven var ødeleggelse av den svenske flåte og dermed var man langt på vei til en fullstendig beherskelse av situasjonen. Men projektet var allikevel dødfødt. Frederik IV nøiet sig ikke med de fordeler han vilde opnå, hvis planen blev lykkelig gjennemført; han stillet som ufravikelig betingelse for sin deltagelse i operasjonene, at tsaren foruten de 150,000 rdl., som han lenge hadde skyldt, yderligere betalte 200,000 rdl. i Kjøbenhavn eller Hamburg senest den 20de april. Dette var imidlertid for det første en positiv umulighet av den grunn at tsarens generalløitnant ikke rakk hjem til den fastsatte dato, og for det annet vilde ikke tsaren betale de penger, da han mente at kong Frederik fikk nøie sig med de påregnede fordeler. Dermed gikk det hele samspill i vasken og tsar Peter måtte greie sig på egen hånd. Den 31te mai gikk han ombord på sin flåte i Kronstadt. Han hadde da bemektiget sig næsten hele Finnland og var ubestridt herre tillands; men tilsjøs var han sig sin underlegenhet bevisst og håpet enda på understøttelse fra Danmark. Allerede midt i mai var den svenske admiral Wattrang med 15 linjeskibe, endel galleier og skjærgårdsfartøier kommet til Hangö, og mot denne overmakt kunde den nye russiske flåte ikke klare sig. Men Wattrang kunde ikke med sine dyptstikkende skibe nå inn til den russiske hovedflåte. De russiske galleier var i mellemtiden kommet i en prekær situasjon; den norskfødte capitain Bredal[2]) førte imidlertid flo-

[1]) Den danske generalstab anfører at der snarere burde ha stått uskikk.
[2]) Se foran under Henrik Wessel.

Digitized by Google

tillen ut av den vanskelige situasjon og kom den 7de august i kamp med den tapre svenske schoutbynacht Nils Ehrenskiöld der med en stykkpram og 8 småfartøier forsøkte å stoppe ham. Ehrenskiöld blev tatt tilfange og hans fartøier tatt eller ødelagt. Wattrang blev liggende i den østlige del av Østersjøen til årets utgang, uten å få utrettet noe. Således endte altså de store planer for året om samvirken mellem de danske og russiske maritime stridskrefter i Østersjøen.

Imidlertid utsendte svenskene ut på våren foruten Wattrangs eskadre, der var optatt ved den finnske kyst, også endel andre linjeskibe, der sammen med noen fregatter holdt det gående i den øvrige del av Østersjøen. Spesielt var den senere så bekjente fregatt „Hvita Örn" under capitain J. C. Printz nærgående mot danske fartøier i den vestlige del av farvannet og to fregatter blev utsendt for å ødelegge den, hvilket dog ikke lykkedes.

Meldingen om disse svenske fartøier i sjøen tvang Frederik IV til allikevel å utsende endel av sin flåte, og i juni måned avgikk kommandør Thambsen med 6 linjeskibe og 4 fregatter for å krysse i Østersjøen.

Meldingen om den danske eskadre i Østersjøen foranlediget igjen det svenske admiralitet til å forøke sin styrke, spesielt da man fryktet for at den danske eskadre hadde til hensikt å slutte sig til tsar Peters flåte i den østlige del av farvannet. På denne måte krysset nu i sjøen på svensk side 7 linjeskibe og 2 fregatter. Under disse omstendigheter fikk Thambsen merkelig nok ordre om å hjemsende et linjeskib og en fregatt, hvorfor der blev lovet erstatning, der dog uteblev. Så krysset da de to eskadrer i Østersjøen, den svenske med ordre til ikke å komme vestenfor Bornholm, og den danske med bestemt ordre om ikke å komme østenom samme ø. Således var ethvert sammenstøt utelukket. Imidlertid overførtes fra Sverige en stor artilleritransport til Stralsund, likesom festningen forsyntes med proviant. Thambsen, der i løpet av toktet blev utnevnt til schoutbynacht, synes å ha vært en energisk og handledyktig officer. Han søker gang på gang om tillatelse til å seile østenom Bornholm for å angripe svenskene, men fikk hver gang kategorisk nei. Admiralitetet mente at Thambsen ikke var fienden „bastant", idet hans skibsbesetninger ikke var fulltallige. På generalkommissariatets anmodning om at Thambsen måtte konvoyere skibe til det hårdt betrengte Christiansø, der både manglet proviant og penger, svarte admiralitetet at dette ikke kunde la sig gjøre før eskadren blev forsterket, tiltrods for at det var Thambsen selv som hadde reist spørsmålet. Først i oktober kom denne konvoy istand.

Den 26de mottok Thambsen i Kjøgebukt melding om, at der lå 13

Digitized by Google

svenske skibe øst for Bornholm. Det var schoutbynacht baron Wachtmeister der med sin eskadre skulde dekke en transport av ammunisjon, munderingssaker og proviant til Pommern. Thambsen innberettet straks til admiralitetet, at han visste at fienden ikke var over 4 linjeskibe sterk og ba om å måtte gå til angrep, men admiralitetet mante til å vise stor forsiktighet og kun angripe, hvis fienden med høist 7 skibe kom inn på selve bukten(!). Denne instruks tyder ikke egentlig på at Gyldenløve hadde lært noe av begivenheten i Kjøgebukt 1710. Thambsen rådet denne gang over 6 linjeskibe og var således kun ett fartøi svakere enn svenskene. Han hadde utkastet en plan til å lokke den svenske eskadre i bakhold; men for den blev der aldri anvendelse. Han blev i hele august og september liggende i Kjøgebukt. I oktober eskorterte han som allerede nevnt noen proviantskibe til Christiansø og i slutten av måneden la han inn til Kjøbenhavn og strøk sitt kommandotegn efter et meget litet ærerikt tokt, hvorfor han forøvrig ikke bærer skylden. Det var fremdeles den danske overledelse der i dette år som i de tidligere vilde føre krig uten å løpe noen risiko. Grunnlaget var fremdeles den store krigskunst: Uten selv å lide noe å tilføie fienden mest mulig skade, hvilket altså blev lik null.

Den 29de juni hadde imidlertid kongen allikevel bestemt at hovedflåten skulde utrustes, ialfall 13 linjeskibe. Admiralitetet hadde innstillet admiral Reedtz som chef. Denne innstilling er til liten ære for admiralitetet efter den litet glorverdige rolle Reedtz hadde spillet som flåtefører året forut. Kongen fant da også at det gikk for vidt og resolverte at admiral Raben skulde overta kommandoen. Han betegnes av den danske generalstab som vanskelig omgjengelig og ute av stand til å opretthold god tone. Men på denne flåte av 13 linjeskibe var der foruten Raben, der var admiral, tre viceadmiraler (hvoriblandt Sehested), en schoutbynacht, seks kommandører og to kommandørkapteiner. Man skulde da tro at det måtte bli noe stort ut av det. Den kom imidlertid ikke utenfor Kjøbenhavns red. Mens svenskene sendte sine store artilleritransporter over til Pommern og holdt på å tyne tsar Peters flåte på den finnske kyst, lå Thambsen i Kjøgebukt og Raben på Kjøbenhavns red. Ved en forsterkning av Thambsens eskadre fra Rabens flåteavdeling vilde man altså ha kunnet gjøre ham knusende overlegen i den vestlige del av Østersjøen. Men det blev altså ikke alene ikke gjort, men han fikk heller ikke lov til å benytte de fartøier han hadde til sin disposisjon. Ser man tilbake på disse 5 år — 1710, 11, 12, 13 og 14, så er det som der ligger en vissen hånd over det hele. Ingen foretagsomhet, ingen offensiv, ingen kamp. Den siste kan simpelthen

Digitized by Google

ikke komme istand. Ti man er aldri fienden „bastant" nok. Enten er det ledelsen iland som er engstelig, eller det er vedkommende flåtefører som ikke har tilstrekkelig energi og tillit til sine føreregenskaper, eller det er begge dele i forening. Men under alt dette blir Sehested stadig forbigått — uten at han selv forstår hvorfor.

Imidlertid — Carl XII var den 22de november ankommet til Stralsund, og dermed kom der fart i bevegelsen. To linjeskibe, der med et par fregatter var ute i Østersjøen for å jage „Hvita Örn", fikk straks ordre til å avpatruljere farvannet mellem Pommern og Sverige, da man hadde bragt i erfaring at den svenske konge straks vilde sette over til Sverige. Kommandørkaptein v. Poulsen, der kommanderte den danske eskadre, hadde ordre til å visitere alle fra Stralsund kommende skibe for å „attrapere" den svenske konge, der som signalement hadde at „han er høi og skal halte". v. Poulsen krysset i farvannet en tid uten å opnå noesomhelst. I siste halvdel av desember blir v. Poulsen kalt hjem til Kjøbenhavn. På hjemveien gikk begge linjeskibe på land uten at de dog blev utjenstdyktige.

I slutten av denne måned blev schoutbynacht Gabel beordret ut i Østersjøen med 4 linjeskibe og endel fregatter for å hindre overførsel av tropper fra Sverige til Pommern. Da imidlertid en av disse fregatter var „Løvendals Gallei", vil dette tokt bli nærmere omtalt på rette sted. —

I begynnelsen av 1714 hadde Danmark gjennem erobringen av Tønningen nådd sitt første mål: Ophevelsen av Gottorpenes herredømme i Sønderjylland. Dermed hadde man endelig opnådd å trekke denne torn ut av Danmarks fot[1]) som i 1700 hadde vært innledningen til den store nordiske konflikt. Men denne operasjon innebar, på grunn av garantimaktenes stilling til spørsmålet, en ikke ringe fare. Det gjaldt ikke alene å avfinne sig med disse makter; man måtte også søke å vinne de forskjellige makter for en fornyet og utvidet allianse mot den svenske konge. Hele året medgikk til diplomatiske forhandlinger på dette grunnlag, forhandlinger som på vårparten 1715 resulterte i den store koalisjon mot Sverige. Dennes formål vil bli omtalt lenger frem.

Endelig må nevnes at der også i 1714 var under overveielse å foreta et angrep på Sverige fra Norge. Den 30te juni blev vicestattholder Krag og generalløitnant Hausmann avkrevet et forslag om, hvorledes man på billigste måte kunde gjøre en diversjon mot Bohuslen med 6—7000 mann[2]). Allerede 8de juli kunde de to herrer innsende en ut-

[1]) Se foran.

[2]) Danske generalstabs arbeider VII.

Digitized by Google

førlig oversikt over den militære tilstand i Norge. Den lød ikke videre trøstelig. Hæren var efter ordre satt på fredsfot i 1712. Reservene var derfor ute av stand til å rykke ut på kort varsel; deres officerer, der kun blev tildelt noen „avance", var nedsunket i fattigdom; hæren hadde 17,000 rdl. i avregning tilgode; utrustningene var i dårlig stand, magasinene slett forsynt; av felthæren var 3 regimenter sendt til Danmark; den tilbakeblevne sønnenfjellske styrke bestod kun av 7570 mann, og reservene, der kun kunde anvendes i garnisonene, hadde omtrent samme styrke.

Den vesentligste mangel var sannsynligvis at man manglet Løvendals organisasjonstalent og føreregenskap. Kongen resolverte da at diversjonen skulde opgis og hæren forbli på fredsfot.

Førenn han i juni avgikk på sitt begivenhetsløse tokt til Østersjøen, hadde kommandør Thambsen vært i konvoytjeneste til de norske farvann. Hans ordre, der er datert 10de januar, gikk ut på, at han med 2 linjeskibe og 2 fregatter skulde avgå til Stavern, medtagende en hukkert, et par kongelige koffardiskibe, der skulde til Drammen efter trelast, samt en Ostindiafarer som den ene fregatt skulde ledsage til Shetlandsøene, hvorefter den over Stavern skulde vende tilbake til Kjøbenhavn. Fra Stavern skulde eskadren hjemføre de der liggende Islandsfarere, der bl. a. medførte 40 falker til kongen, og medta 100 mann av det Søndre Trondhjemske regiment samt en pengesum på 12,000 rdl. Innen avseilingen fikk Thambsen en supplerende instruks med pålegg om å undgå kamp og undlate å opbringe nøitrale skibe. Det var således fremdeles en ren konvoytjeneste med linjeskibe.

Thambsen ankom til Stavern den 13de februar efter underveis å ha optatt en tredje fregatt. I Stavern la linjeskibene sig til ro, mens fregattene førte koffardiskibene videre. Op til Drammen og Kristiania var det forbundet med endel vanskeligheter å komme på grunn av is. Den fregatt der skulde eskortere Ostindiafareren til Shetlandsøene, tapte den av syne i en svær storm, sprang selv lekk og måtte ty inn til Mandal. Det viste sig senere at Ostindiafareren var forlist og at kun 2 mann av besetningen var blitt reddet.

Av de norske fregatter var videre kun „Søeridderen" utrustet i Stavern. Her forefant Thambsen også 4 kongelige koffardiskibe og endel Islandsfarere; en av disse hadde på turen mistet 7 mann, men alle kongens falker var heldigvis i god behold. Da denne konvoy skulde føres videre bad Thambsen Slotsloven om forsterkning og fikk efter noen parlamentering løfte på „Søeridderen" og snauene „Norske Vaaben" og „Ormen" mot at disse fartøier øieblikkelig efter overføringen

Digitized by Google

sendtes hjem igjen. Generalløitnant Hausmann anmodet Thambsen om før konvoyens avseiling å foreta kryssning i de nærmeste farvann for å rense disse for kapere, der var blitt observert der. Dette blev avvist og Thambsen blev liggende stille i Stavern med sine fartøier til ut i april. Hans eskadre blev da forsterket med de to ovenfor omtalte linjeskibe som var blitt nødt til å overvintre i Bergen og som nu var på hjemtur. Den hele styrke med 108 koffardiskibe avseilte så til Danmark, hvor man kom lykkelig frem uten å ha sett noe til fienden underveis.

Angående de senere ekspedisjoner til de norske farvann vil der bli redegjort i sin tur.

Wessel hadde som nevnt slukket sitt kjøkken på „Løvendals Gallei" i Hølen den 8de januar og var derfra reist til Kristiania. Det er vanskelig å få noe innblikk i Wessels liv i disse to måneder som nu fulgte, eller i det hele tatt i hans private liv. Av hans private breve, hvorav der fantes en hel del ved registreringen av hans bo, finnes såvidt vites ingen igjen. Det eneste bevarte private brev fra Tordenskiold er det til hans far.

Hans ophold i Kristiania i disse to måneder har heller ikke på annen måte latt noe spor efter sig. Det eneste man har å holde sig til for denne tids vedkommende er da Rothe, der vel levet lang tid efter Tordenskiold, men som dog har hatt anledning til å innhente sine oplysninger hos hans samtidige, bl. a. Tordenskiolds bror, viceadmiral v. Wessel. Det må dog erindres at Rothes fremstilling i mange henseender har vist sig ikke å være pålitelig.

Om Wessels ophold i Kristiania i januar og februar 1714 sier Rothe, at denne var vesentlig viet selskapslivet, men at han på dette område utfoldet en energi som stod i full harmoni med hans optreden forøvrig. Hans interesse for det smukke kjønn og for selskapslivet i det hele ga sig utslag i hans tilstedeværelse i alle selskaper av noen betydning som i de tider avholdtes i Kristiania og omegn — enten han var buden eller ei. Hadde man glemt hans person forstod han enten på en eller annen måte å få rettet på dette, eller han innfant sig ubuden. Han var ingen slave av komplimenter, sier Rothe, „men for resten alltid høflig og meget civil". Dette stemmer jo på ingen måte med den hos danske forfattere yndede fremstilling av „matrosen" og noe holdepunkt i denne henseende finner man i det hele tatt ikke hos Rothe,

Digitized by Google

den eneste forfatter som har hatt anledning til å støtte sig til uttalelser fra mandens samtidige.

Det heter videre, at der fortelles noen lystige, „saa og forliebte" historier om Wessel fra dette Kristianiaophold, men Rothe undlater å referere disse, da han ikke sitter inne med tilstrekkelig bevis for deres riktighet.

Wessel må være ankommet til Kristiania den 18de januar eller
Brev nr. 91 like før, ti på denne dag skriver han til Slotsloven angående utbetaling av hans tilgodehavende kostpenger, idet han anfører at kongen, under hans siste ophold i Kjøbenhavn, muntlig hadde tilsagt ham alle tider riktig å nyte sine kostpenger.

Den følgende dag skriver han en lignende skrivelse angående kostpenger til de avmønstrede mannskaper som ellers må tigge sitt brød i sitt eget fedreland. Det gjelder her endel av de matroser, han på egen hånd hadde hvervet i Holland, og det later til at Slotsloven ikke tør påta sig ansvaret for utbetaling av kostpengene, da Wessel ingen offisiell bemyndigelse har hatt til å foreta hvervningen[1]). Wessel
Brev nr. 92 påtar sig da personlig ansvaret.

Men da Wessel i 6 uker har dyrket selskapeligheten i Kristiania, er han øiensynlig vel fornøiet av det hele. Kommandør Thambsen var, som ovenfor nevnt, ankommet med sin eskadre til Stavern i midten av februar, og Wessel optar da igjen forsøket, som tidligere var glippet, på å komme sig ned til Kjøbenhavn, hvor han for rette vedkommende
Brev nr. 93 vil redegjøre for sitt forhold til de fremkomne klager. Han skriver da den 1ste mars et brev til Slotsloven, hvori han anmoder om å få klargjøre sin fregatt og seile med flåten til Kjøbenhavn for å kjølhale og forsyne fregatten med nødvendig varegods.

Hans ønske blev da også efterkommet, forsåvidt som han med sin fregatt straks skulde gå ut, men til Kjøbenhavn vilde man ikke slippe ham. I skrivelse av 5te mars beordrer Slotsloven ham til å begi sig til den svenske kyst for å rekognosere om fiendens sjøekvipage i Göteborg er gjort klar. Derefter skal han gå til Fladstrand for å avvente vicestattholder baron Kraghs ankomst og overføre ham til Norge.

Noen svenske orlogsskibe, ialfall linjeskibe, hadde øiensynlig ennu ikke vist sig i sjøen. Det var da en ganske kostbar foranstaltning å sende de ovenfor nevnte to linjeskibe op til konvoyering mellem

[1]) Se således Slotslovens skrivelse av 9de januar 1714 til Søeetatens Generalkommissariat, hvor den ber om bemanningsreglement i anledning av at officerene på fregattene hadde „uden ordre paa fremmede steder anhverved Matroser og bemandet sig saa sterk, som de selv lystede".

Digitized by Google

Norge og Danmark, såmeget mere som man hadde enda 2 linjeskibe på hjemtur fra Bergen. Heller ikke den nye vicestattholder Kragh var altså ennu kommet til landet, og Wessel skulde få sitt ønske opfylt forsåvidt overføring av denne angikk. Men derved var han også foreløbig avskåret fra å komme til Kjøbenhavn.

Fregattens klargjøring med kalfatring, kjølhaling o. l. påbegyntes allerede den 6te mars, men Wessel blev ennu noen dager i byen. Det er fremdeles vanskeligheter med kjøpmannen i Amsterdam, i hvilken anledning han atter under 7de mars skriver til Slotsloven og under *Brev nr. 94* henvisning til sine tidligere gjentagne henvendelser i sakens anledning anmoder om at dette spørsmål nu må bli ordnet.

Som tidligere nevnt finnes ikke Wessels journal for hele 1714. Heller ikke finnes noen loggbok for fartøiet. Man er da henvist til å følge Rothe så langt det forsvarlig lar sig gjøre. Rothe har imidlertid heller ikke hatt journalen å holde sig til, men tatt sin fantasi tilhjelp og derved servert ting som bevislig er feilaktig. Av Wessels breve og rapporter samt ikke minst revisjonsprotokollen kan vi imidlertid temmelig nøiaktig følge ham på seilasen.

Rothe sier at Wessel forlot Hølen den 20de mars. Dette er riktig og kan kontrolleres av revisjonsprotokollen, hvorav det fremgår at han denne dag ved avseilingen fra Hølen avfyrte 2 skudd på Larviksfjorden, sannsynligvis efter sine folk iland.

Om Tordenskiolds skudd på Larviksfjorden eksisterer der forresten en tradisjon i Larvik[1]). Utålmodig over å vente på chaluppen, der var inne efter post, skal han ha avfyrt et skudd mot posthuset for å skynde på folkene. Kanonen skulde da — Tordenskiold uavvitende — ha vært latt og kulen rammet posthuset og sitter der den dag idag. Hele historien ligner påfallende affæren i Holmestrand i slutten av 1713. Når episoden er henført til 1714 med den tilføielse at Tordenskiold dette år stadig ferdedes i Larvikfjorden, så er dette ialfall feilaktig. Han var dette år kun en eneste gang i Larvikfjorden, og det var ved ovennevnte anledning da han forlot Hølen. Størsteparten av dette år var han på Sør- og Vestlandet. Men i de foregående år var han der meget ofte og han hadde likeledes ofte posten med. Og stadig brukte han kanonskudd for å kalle sine folk ombord.

Men når Rothe sier at Wessel allerede samme dags eftermiddag var inne under svenskekysten, da er dette aldeles feilaktig. Revisjonsprotokollen sier at han ved innseilingen til Stavern samme dag salut-

[1]) Se adjunkt Agård: Larviks og omegns industri og håndverk.

Digitized by Google

terte med 3 skudd og at han ved utseilingen den 21de likeledes salutterte med 3 skudd.

Wessel har altså forlatt Stavern den 21de mars. Rothes fortelling om hvad videre foregikk i mars måned er — som senere skal vises — fullstendig feilaktig. Da imidlertid denne Rothes fremstilling er blitt lagt til grunn for en fullstendig feilaktig bedømmelse av Wessel, skal nedenfor kortelig omtales hans beretning for at den en gang for alle kan bli avlivet.

Rothes beretning går ut på, at Wessel, efter å være kommet inn til den skånske kyst den 20de, i de følgende dager var inne i flere svenske uthavner, dog uten å erholde noen underretning. Den 25de var han kommet ned til Torrekov — på den skånske kyst, like nord for Kullen, altså helt nede ved Sundet. Her skal han så den samme dag ha gått iland i sin chaluppe, uten annen besetning enn chalupproerne, der kun var bevebnet med „Haand-Øxer og Beiler(!)". Her utspilles så, efter Rothe, den bekjente episode, hvor Wessel med sin lille flokk blir avskåret fra retretten, det vil si mannskapet tar tilbens, mens Wessel lar sig avskjære. Så følger da optrinnet, hvor en av dragonene spør om han vil overgi sig, hvortil Wessel svarer „ja"; men da så vedkommende rekker hånden frem efter Wessels verge får han av dette et kraftig slag over hånden og Wessel stikker av, kaster sig i sjøen, dukker og svømmer og dukker igjen som en Terje Wiken og kommer sig ombord. Og som toppen av det hele det bekjente uttrykk: „Den gang ei!".

Men Wessel har ved denne leilighet i det hele tatt ikke vært i land. Han seilte fra Stavern til Skagen, hvor han ankom den 22de, landsatte her endel folk og holdt det så kryssende i 5 dager og kom herunder på høiden av Marstrand, hvor han fra en svensk båt tok ombord 5 mann hvem han avtvinger en erklæring angående forholdene i Sverige, avholder så skibsråd og setter kurs direkte for Kjøbenhavn, hvortil han ankommer 27de mars.

Jeg skal senere komme tilbake til Rothes beretning og de slutninger som fra forskjellige hold er trukket derav. Først skal imidlertid tilrettelegges bevismaterialene for hvad overfor er fremholdt.

Brev nr. 95 Den 26de setter han op en rapport på grunnlag av de 5 svenske fangers utsagn.

Denne går ut på, at Göteborgeskadrens 7 linjeskibe ennu var i oplag. Det samme gjaldt fregattene. En kaper lå utrustet, men kunde ikke komme ut på grunn av mangel på folk. En kaper var kommet inn med 2 danske priser. Galleieskadrens 5 skibe med tilhørende hjelpeskibe var også oplagt. Endel matroser var beordret fra Göteborg til

Digitized by Google

Carlscrona. Landmilitsen holdt sig også rolig. Forøvrig spargeres der om fred, som sterkt ønskes av alle.

Og den 27de holder han skibsråd, hvis resultater føres til protokolls. Det anføres at han med den rådende vind ikke kan ligge Fladstrand op for å efterleve den ham givne ordre om å avhente vicestattholderen. Heller ikke kan han ligge Viksiden forover. Og når hertil kommer, at han kun har ett anker og toug som han kan forlate sig på så finner han det rådeligst å duve op for Kjøbenhavn. Med Guds hjelp og bistand håper han dog allikevel å være i Fladstrand før vicestattholderen. *Brev nr. 96*

Han skulde altså allikevel komme sig til Kjøbenhavn. Man kan ikke fri sig for den opfatning, at hans ønske om å komme til Kjøbenhavn for å tale sin sak for myndighetene er det bestemmende for opduvningen for Sundet. Men det må innrømmes at han på en glimrende måte dekker sig mot mulige fiender. Formelt sett står han aldeles uangripelig.

Til Kjøbenhavn er han ankommet allerede samme aften, den 27de, og han skriver straks til Gyldenløve og anfører at da han „uformodentlig" med sin allernådigst anfortrodde fregatt er ankommet til stedet, så anmoder han om å få sig utlevert en hel del rekvisita han ikke har kunnet erholde i Norge. *Brev nr. 97*

Og den 31te mars skriver han til Slotsloven, likesom likelydende skrivelse samme dag blev sendt admiralitetet. *Brev nr. 98*

Det er en redegjørelse for hvorfor han er kommet til Kjøbenhavn, men også en rapport om hvad der er foregått i den forløpne tid. Han var seilet direkte fra Stavern til Skagen, hvor han hadde landsatt endel mannskaper. Siden hadde han ligget og krysset i 5 dager før han kunde nå den Vikske kyst ut for Marstrand. Her støtte han på de ovenfor omtalte 3 båter hvori der var 13 personer. Han sendte iland de 8 som var gamle menn og beholdt de resterende 5 som innrullerte og kongens lodser. Så kommer skibsrådet og opduvningen for Sundet.

Av denne rapport fremgår der da som aldeles utvilsomt at Rothes beretning intet har med virkeligheten å gjøre. Wessel når med sin fregatt til svenskekysten ved Marstrand først den 26de og duver følgende dag op for Sundet. At Wessel den 23de april, altså en måned senere, var i Torrekov, vet Rothe fullt vel; han gjengir hans meget nøiaktige rapport om affæren, men det faller ham ikke inn, at hans beretning om episoden den 25de mars kan ha noe å gjøre med hvad der hendte den 23de april. Noen forveksling fra Rothes side kan der så-

Digitized by Google

ledes ikke ha vært og Wessels rapport av 24de april og likeledes hans vedlagte journalutdrag, gir intet holdepunkt for Rothes fremstilling.

Jeg mener at man på grunnlag av disse dokumenter må kunne si, at Rothes beretning om hvad der foregikk ved Torrekov den 25de mars er ganske uriktig.

Rothe selv har ved sin fremstilling ikke hatt fjerneste anelse om, at han derved har gitt anledning til en nedsettende kritikk av personen. Tvertimot ser han i Wessels optreden en usedvanlig snarrådighet, men har ved omtalen av Wessels utsagn om å ville overgi sig ikke sett noe uhederlig. Det er først de senere danske og svenske biografer som har benyttet beretningen på denne måte, idet det fremholdes at Wessels optreden kun til nød kan undskyldes, hvad der jo stiller hans hederlighet under tvil.

Den danske generalstab[1]) kaller i sitt verk episoden et uhjemlet sagn og stempler Rothes verk som høist upålitelig. Generalstaben har øiensynlig heller ikke kjent Wessels ovenfor gjengitte rapporter av 31te mars og avviker således på en fortjenstfull måte fra de øvrige forfattere som har benyttet de samme kilder.

Den danske dom over Wessel ved denne anledning er dog for intet å regne mot hvad der presteres fra svensk hold. Kuylenstierna har i sitt forøvrig fortjenstfulle verk: Tordenskiolds tre angrep på Göteborg, Nya Elfsborg och Nya varfvet[2]) benyttet episoden til vurderinger og sammenligninger som ikke kan stå uimotsagt. Under sammenligningen mellem Carl XII og Tordenskiold sier han bl. a.:

„Man skulle till jemnförelse mellan Karl XII och Tordenskiold kunna foga ännu ett drag. Det er nogot som fattas hos den sistnämnda, men som ingen av Sveriges nationalheltar saknar. Det är det ridderliga draget. Hos Tordenskiold likesom hos vikingarne var detta ett främmande begrepp". Til støtte for denne påstand anfører han da — forøvrig uten angivelse av kildens art — Rothes beretning om affæren ved Torrekov. Men Kuylenstierna har ennu en episode å ty til. Han sier nemlig videre: „Detsamma förtäljar historien om det tillfälle, då Tordenskiold i november 1717, nordvest om Varberg, höll på å blifva tillfångatagen af en svensk fregatt. Under det att chefen på fregatten uppfordrade Tordenskiolds lilla fartyg att gifva sig, grep denna sin bössa och skiöt ned kaptenen såsom man skjuter en fogel".

[1]) Den angir datoen for episoden ved Torrekov til 5te mars, men dette må vel være en trykkfeil.

[2]) Göteborgs och Bohusläns Fornminnen och Historia. VII. Bind.

Digitized by Google

Dette innebærer dog en ganske merkelig opfatning av ridderlighetens love. Når en overlegen motstander opfordrer sin underlegne motstander til overgivelse, så skulde altså efter spesifik svensk opfatning ridderligheten tilsi, at sistnevnte overga sig? Eller at vedkommende forslagsstiller skulde være skuddfri? Det lyder høist originalt og dens berettigelse må bestrides.

En ukritisk benyttelse av anekdoter er i det hele tatt forkastelig hvor det, som her, gjelder vurdering av moralske faktorer hos historiske personer. Og jeg mener, at Tordenskiolds liv forøvrig måtte tilsi vedkommende biografer noen større varsomhet, selv om man mente å kunne stole på Rothes troverdighet, hvad forøvrig hans øvrige produksjon — hvor han beveger sig på uhistorisk grunn — ikke innbyr til.

Men jeg kan ennu ikke slippe Kuylenstierna. Med all den beundring som enhver må ha for det svenske folk og dets stolte historie, kan man dog ikke gi Kuylenstierna rett til på Tordenskiolds nakke å løfte Carl XII op som en ridderlighetens glimrende representant. Her er ikke stedet til en mannjevning på dette område, selv om den nevnte forfatters utfordring kunde opfordre dertil. Men jeg kan dog ikke undgå å henvise til noen svenske historikeres forskning på dette område. Jeg skal kun peke på forfattere som Carlson[1]) og Adelsköld[2]), hvor man såvisst ikke får for store tanker om heltekongens moralske uangripelighet. Det er full grunn til å hevde at Kuylenstierna har begått en uforsiktighet ved denne sammenligning og den er under enhver omstendighet ganske overflødig. —

I Kjøbenhavn er Wessel blitt liggende i lengere tid, øiensynlig for å forsyne sin fregatt med det fornødne. Allerede den 6te fikk han fra admiralitetet ordre om med 3 andre fartøier å foreta en ekspedisjon til svenskekysten. Hvad denne ekspedisjon hadde til mål vites ikke. Men man kjenner Wessels nøiaktige rapport av 24de april om hvad der blev foretatt.

Hvilken dag Wessel har forlatt Kjøbenhavn kan ikke sees. Den 10de april sees han av revisjonsprotokollen på Kjøbenhavns red å ha saluttert med 10 skudd for „Endeel af Herskabet" som var ombord og den 13de „Ditto Ligeledis" med 26 skudd. Rothe sier at han forlot Kjøbenhavn den 20de april; men dette kan neppe være riktig. Revisjonsprotokollen viser nemlig at han den 17de april takker snauen „Pachan" med 1 skudd, og da dette fartøi ifølge admiralitetets ordre

[1]) Karl XII's egenhändige bref, Innledning.
[2]) Karl XII och svenskarne.

Digitized by Google

befant sig i Sundet, har øiensynlig Wessel forlatt Kjøbenhavn før den 17de. Fra den 21de kan man imidlertid følge ham, da han har bilagt sin rapport om ekspedisjonen med journalutdrag fra denne dag. Til avdelingen var også støtt en tredje snau, „Bon Esperance", og ved dagvaktens begynnelse den 22de blev der gitt lettningssignal og hele styrken styrte nordover fra Sundet for en mersseils kuling av O.S.O. Ut på formiddagen gjorde enhver sitt beste for å lovere sig inn til Torrekov.

Dette ligger på grensen mellem Halland og Skåne på pynten av den halvø som stikker ut nord for Kullen.

Journalen sier nu videre:

„— — gik chaluppen ind bag ved Kullen tillige med en Baad med 10 Mand udi fra Helsingør, som er udi Kongens Tieneste for at see om der vare nogen fiendtlige Fartøyer, blev bekiendt, at en liden Caper var for Trende Dage tilforn, derfra gangen, som havde ligget i en liden Haun heder G r u v e n, lod klargiøre Haand-Gevehr, og hvis der til hørte, er ved en ulykkelig Hændelse en Matros af en anden skiøt det ene Laarbeen i Stykker, som ikke vidste af, at det Gevehr var ladt, som han havde udi sin Haand. Ved Formiddags Vagtens Udgang, Vinden omløben paa en S.W., heel labber Kulte. Udi Eftermiddagsvagten 7 glas ude, kom Vi til Ankers uden for Torechow paa 4½ Faune Vand, blev berettet, at nogle Timer tilforn var en liden Svensk Caper derfra gaaen, som søgte langs Landet Nord efter, var ingen andre Folk tilstæde uden gamle Qvinder og Børn, blev taget af samtlig en liden Deel med Sengeklæder og andet af en ringe Værdi med Kiøkentøy, saa og endeel gamle Seil af et skib, som var strandet der. Udi Plad-Fodens Begyndelse Vinden variabel med slap Kulte W. til S.W. 4 Glas ude vare alle Folkene igien om Borde, hver ved sit Fartøy, blev saa dellet imellem Officerene og Folkene den liden Deel, som de havde bekommed, 6 Glas ude lettede vi vore Anker, og forseilede noget ud fra faste Landet hen imod Svederøen paa 7 Faune vand, blev bevidst at endeel Rytterie var ankommen i Torrechow. Udi første Vagten heel Labber Kulte af en S. til S.S.O. Vind med klar Veirlig. Udi Hundevagten Vinden S.O. smukt Veir. Udi Dagvagtens Begyndelse giorde Signal for at lette, kom strax under Seil hvor enhver giorde sit beste for at lovere op til Borrestad[1]) med en S.O. Vind med Mersseils Kulte.

Den 23de Mandagen udi Formiddags Vagten, Vinden omløben paa en S.S.O. reved Mersseils Kulte, giorde Slag paa Slag for at komme

[1]) Sannsynligvis Båstad i den sydlige del av Lahstensbugten.

Digitized by Google

op til Byen, ved Vagtens Udgang havde Borrestad S.O. ½ Mil fra os. Udi Eftermiddagsvagten 1 Glas ude, gik til Ankers inde ved Byen paa 4½ Faune Vand, hvor Snauene og giorde sit bedste for at lovere op, gik jeg ind med chaluppen til 4 jagter som laa inde paa grunden nedersunken, var udi 3de af dennem Rug og Malt, som den meste Deel var bedervet af Søen, blev skiøt af Rytteriet, som stod inde i Husene endeel Kugler igiennem Chaluppen, foer om Bordre igien, og loed giøre Spring paa mit Toug, gav saa endeel Laug fra Fregatten paa Huusene, saa vel som Rytteriet, hvor man saa de holdte paa deres Hester, saa de søgte Retirade, da Kuglerne slog iblandt dem, bag Kirken. Vilde have haft 100 Mand paa Landet fra alle Fartøyerne, men da vi kome inde ved Stranden var Rytteriet os for Sterkt, saa enhver foer om Borde til sit Fartøy igien, hvorpaa jeg strax indgik med chalouppen og hentede med magt 2de af de needsiunkne Jagter ud paa Dybet, tog endeel Sekke med Rug, som var tørt, oven af det vaade, siden skiød dem i Grund. Ved Plat-Fodens Udgang lettede vi vort Anker og kom under Seil. — —"

Han la nu N.W.-over og holdt denne kurs hele natten. På hundevakten mistet han snauene av syne. Den følgende dag, 24de april, holder han skibsråd i anledning av at hele skjegget på fregatten var løsnet. Da der var fare for at både bougsprydet og fokkemasten skulde gå overbord, besluttet man å duve op for Kjøbenhavn. *Brev nr. 99*

Det sees av underskriften at løitnant Brinchmann er blitt avløst av løitnant Wrede. Skibsrådet blev holdt på dagvakten og umiddelbart efter la man kurs for Sundet. På veien seilte man op to av snauene som på forespørsel om hvorfor de hadde duvet op, anga som grunn, at de hadde fulgt snauen „Packan"s eksempel. Ut på eftermiddagen gikk han til ankers ut for toldboden i Kjøbenhavn. Herfra skrev han *Brev nr. 100*
den 24de en utførlig rapport om det passerte og likeledes den 28de en skrivelse til Slotsloven og en likelydende til admiralitetet. Rapporten *Brev nr. 101*
av 24de er i alt vesentlig overensstemmende med journalen, men ennu mere detaljert. Under rekognoseringen ved Kullen afører han: „Forekom os ellers et Parti Rytteri, saa jeg maatte retirere til Fregatten igien". Ved Torrekov er først intet fiendtlig å se og da han senere letter og forseiler lenger ut sender han en løitnant iland med endel folk, men disse kunde ikke komme iland for endel rytteri, som imidlertid var ankommet. Ved Båstad er han også iland og møter rytteri, men der finnes intet som antyder noe om episoden hos Rothe den 25de mars.

Som det vil sees er såvel journalutdraget som rapporten så detaljert avfattet, at det ikke heller er mulig at Rothes beretning kan referere sig til disse episoder. Hadde det vært tilfellet, at endel matroser

hadde latt ham i stikken, så hadde han ganske utvilsomt nevnt det i rapporten. Heller ikke i de tre snau-chefers rapport av 24de april nevnes om noe sådant.

Ifølge revisjonsprotokollen blev der den 23de ved Båstad under angrep av endel svensk rytteri avfyrt 725 skudd med gevær, likesom det under 24de april (skal naturligvis være 23de) anføres, at der ved folkenes retirade ved Torrekov ved rytteriets komme er bortkommet 2 flinter og 9 huggerter.

Det er overveiende sannsynlig at denne episode danner utgangspunktet for Rothes anekdote. Men like så sikkert er det at Rothes beretning om Wessels avskjæring fra båten er uriktig. Holder man sig til Torrekov og ser dette i forbindelse med de tapte våpen, så vil det sees, at det var en løitnant som på dette sted gikk iland med chaluppe og jolle da de møtte rytteriet. Ved den første landgang hvor Wessel selv øiensynlig har vært med, er der i det hele tatt intet rytteri å se; han møter kun kvinner og barn. Og på de andre steder er det likeledes umulig å få Rothes beretning innpasset.

Det bør også bemerkes, at der i litteraturen om Tordenskiold fra tiden før Rothes produksjon, hverken i poesi eller prosa finnes antydning til noe som ligner Rothes fremstilling.

I Kjøbenhavn blev han liggende og reparere og mottok den 9de ordre fra admiralitetet om å seile tilbake til Norge og der melde sig til Slotsloven. Til Hals skal han ta med sig en konvoy og derfra til Norge de skibe som måtte være klar til avseiling. Han må „saa kiær hans Ære og Liv ham er" ikke tilføie nøitrale skibe, især engelske, franske, hollandske og preussiske, noen overlast.

Under sitt ophold i Kjøbenhavn har Wessel øiensynlig skrevet til kongen og anmodet om å få sig overlatt et fartøi ved navn „Herkules" som han sannsynligvis tidligere engang har opbragt. Kongen uttaler nemlig i resolusjon av 11te mai 1714 at dette ikke kan gjøres, da de opbragte skibe ikke skal selges. Men kongen utber sig samtidig opgave over hvor meget Wessel tilkommer for opbragte skibe, da man herom vil avgi allernådigst resolusjon.

Rothe sier at Wessel forlot Kjøbenhavn den 18de, ankret ved Helsingør for natten og fortsatte til Fladstrand næste dag. Dette kan passe, da revisjonsprotokollen viser at han den 19de mai salutterte Cronborg med 3 skudd. Til Fladstrand ankom han den 20de[1]) og skrev
Brev nr. 102 herfra til Gyldenløve og meddeler at løitnant Gyntellberg samme dag

[1]) Rothe sier feilaktig 19de.

Digitized by Google

var gått seil med 54 koffardiskibe og at han selv straks vil lette for å seile efter og forsterke konvoyen da han av en hollender hadde erfart at der var sett to svenske kapere ved Skagen.

Wessel lettet altså straks anker og forsøkte å komme op under Norge. Motvind hindret ham heri, men den 22de fikk han jakt på en svensk kaper og forfulgte den helt op under Marstrand, hvor han imidlertid måtte gi op. En tremastet galiot „Jomfru Johanne", som kaperen for noen dager siden hadde tatt, falt dog i hans hender. Den 26de er han i Kristiansand og sender herfra den 27de rapport til Slotsloven. Rothe anfører bare den første del av skrivelsen uten å gi noen oplysning om at så er tilfelle. Hvor han har denne del fra oplyses heller ikke. *Brev nr. 103*

Rapporten inneholder meddelelse om hvad der passerte siden avseilingen fra Kjøbenhavn. Prisemannskapet på den tagne galiot — 1 løitnant, 1 styrmann og 5 menige — har han tatt ombord til sig. Selve skibet ber han om å få beholde som erstatning for den ovenfor nevnte „Hercules" som han ikke fikk overta. Wessel forsøker i det hele tatt å legge sig til skibe og kjøper således flere sådanne i løpet av krigen. I 1717 kom der imidlertid en kongelig forordning som forbød sjøofficerer å drive privat skibsfart og de officerer som da hadde skibe måtte straks selge dem. Ved sin død hadde imidlertid Tordenskiold flere skibe i fart. Om dette spørsmål vil forøvrig bli gitt fornøden beskjed på rette sted.

Han ber videre om Slotslovens forholdsordre og vil imidlertid holde det kryssende utenfor Nesset.

Mens han venter på ekspressens tilbakekomst la altså Wessel ut på kryss igjen, men oplevet på dette intet av betydning. Den 2nen juni er han atter i Kristiansand og mottar her Slotslovens ordre av 29de mai, hvorefter han nu skal forlegges til kyststrekningen mellem Bergen og Trondhjem for å beskytte skibsfarten på Nordland og Finnmarken.

Ved sin ankomst til Kristiansand må han ha sendt et brev til Gyldenløve. Det er udatert. Brevet er forøvrig interessant til belysning av Wessels forhold til Gyldenløve og til karakteristikk av hans vesen i det hele tatt. Den meget unge capitainlieutenant sender gjennem selveste generaladmiralen en hilsen til geheimeråd Krabbe og frem for alle andre til den nådige frue. Han slutter med disse karakteristiske ord: „Naadige Herre, blif ei vred paa mig, De ved jeg er fri i mit Væsen, saa kan jeg ei heller bare mig at være lidet fri i Pænnen." Men er det mulig at en mann som har opnådd en såvidt fortrolig stilling overfor så høitstående herrer, kan være i besiddelse av egenskaper som berettiger til *Brev nr. 104*

Digitized by Google

å karakterisere ham som „matrosen", således som det gjentagende ganger fra dansk hold er gjort?

Den omskrevne prise blev heller ikke denne gang Wessels. Rothe henviser til kgl. res. av 21de januar 1715 hvori bestemmes at prisen skal tilbakeleveres eiermannen som nøitral undersått, men Wessel blev av rederne tildelt en belønning av 500 rdl. for tilbakeerobringen fra de svenske.

Brev nr. 105 Samme dag skriver han også til en skibschef — navnet nevnes ikke — om å medta de svenske fanger til Stavern, og følgende dag til
Brev nr. 106 kommandanten i Stavern om det samme. Videre denne dag til kom-
Brev nr. 107 mandanten i Kristiansand angående soldateske.

Brev nr. 108 Den 8de skriver han videre til kongen angående det tilbakeerobrede skib. Men samtidig er han ute med forslag om avansement — sløifning av „lieutenant" i sin tittel. „Gud er bedst bekiendt hvor megen haard Togt jeg haver havt og mere haaber at blive nu paa disse veie. Jeg beder alerunderdanigst om Pardon for nu saavel som tilforn tagende Frihed og altid underkaster mig og tilbeder mig hos den naadige Gud, at han vil bøie Kongens Hjerte til den, som med største attraa søger ei andet uden med Liv og Blod findes altid parat til at hengive for min Konge og Fædreland efter min allerunderdanigste pligt." Der skulde da heller ikke hengå lang tid førenn han på en merkelig måte skulde få sitt ønske opfylt.

Brev nr. 109 Samme dag skrev han også et brev til generalløitnant Hausmann, der gir et interessant innblikk i datidens sjøfolks optreden under landlov. Skibets skriver og barber samt en kadett hadde i beruselse slått inn vinduene hos en borgermann og var derfor blitt arrestert og satt inn på kastellet. Wessel sender en løitnant iland for å avhente de arresterte, men møter avslag hos kommandanten.

Han finner også anledning til å omtale andre menneskers misundelse og anfører i den anledning at han søker alltid å konservere sin ære og det som allernådigst er ham betrodd. Begynnelsen av brevet refererer sig til en skrivelse fra mønsterskriver C. Mecklenburg i Fredrikstad, der i generalløitnantens fravær på inspeksjon på dennes vegne anmoder Wessel om på turen vestover å ta sig av Hausmanns fartøi „Catharina".

Den 10de juni gjør Wessel en snartur ut i sjøen og er helt borte under Marstrand. Foranledningen er den, at en hollandsk skipper nevnte dag kommer inn til Kristiansand og beretter at han har sett en
Brev nr. 110 svensk kaper med en prise hos sig. Han finner imidlertid intet, og
Brev nr. 111 ankrer ved Flekkerø den 14de, da han skriver to breve til rådmann

Digitized by Google

Mortensen, der i enkefru Preus' fravær er flåtens leverandør av proviant og varegods.

Og den 15de skriver han sin siste skrivelse til Slotsloven fra Kristiansand (Flekkerø). Og samme dag et mere privat brev til Hausmann. *Brev nr. 112* *Brev nr. 113*

I sin skrivelse til Slotsloven ber han om undskyldning for at han har foretatt det siste kryss, men han kunde ikke bli liggende når han hadde fått melding om at der var en kaper i farvannet. Kaperen viste sig imidlertid å være en bergenser, ført av den på de tider kjente kaperfører Peder Flye. Under Marstrand får han noen fiskere ombord som under eds ansvar forklarer, at to krigsskibe av Göteborgeskadren var kommet inn til Lysekil efter å ha vært ute ved Skagen. Her hadde fregatten „Marstrand" gått under i en byge mens chefen var ombord på et av linjeskibene. Årsaken har øiensynlig vært den at man har ligget med dørhalte skjøter. Alle mann gikk med. Meddelelsen medfører riktighet.

Rothe sier med stor freidighet at Wessel 2nen juni forlot Kristiansand og seilte til Bergen. Som det av ovenstående skrivelser vil sees forholder dette sig ikke så. Men her har man atter igjen et eksempel på med hvilken freidighet Rothe omgåes datoer og begivenheter. Hele hans fremstilling blir derved hvad troverdighet angår i avgjort grad svekket.

Først den 20de juni har Wessel forlatt Flekkerø, hvilket kan sees av lodsregnskapet i revisjonsprotokollen. Av samme regnskap sees, at han den 23de utenfor Skudesnes får ombord to lodser for å lodse fartøiet til Bergen, hvortil man ankom 24de juni. Det står forøvrig i revisjonsprotokollen, at han den 23de juni salutterte noen orlogsskibe ved Skagen, men dette er utvilsomt en skrivfeil for 13de juni, da han var ute på sitt korte tokt.

Foranledningen til Wessels beordring til Vestlandet var en svensk kaper som hadde vært påferde mellem Færøene og den norske kyst og foranlediget skibsfarten endel skade[1]). Det bevebnede fartøi „Den sorte Hvalfisk" hadde den 28de mai vært i kamp med kaperen utenfor Statt, men hadde greiet sig inn i skjærgården, hvor den støtte et par ganger, men kom sig sydover til Bergen. På Vestlandet var på forhånd fregatten „Packan", chef capitainlieutenant Hoffman. Denne og Wessel blev den 26de juni kalt op på rådstuen[2]), hvor de opleste sine ordrer fra Slotsloven. Hoffmann var nettop kommet inn fra et kryss og skulde

[1]) Bergens råds skrivelse til Slotsloven av 26de juni.

[2]) Foranstående skrivelse av 26de juni.

Digitized by Google

nu seile til Østlandet, medtagende „Den sorte Hvalfisk" og andre fartøier som skulde samme vei. Wessel skulde såsnart han hadde fått proviantert sitt fartøi gå på kryss mellem Færøene og den norske kyst.

Den 4de juli er Wessel klar til å seile, men kan på grunn av stille ikke komme avsted før den 6te[1]). Av lodsregnskapet sees, at Wessel i Bergen fikk 2 lodser ombord den 5te og at han kvitterte disse ved „Bergens nordvald" den 10de.

Det er ikke mulig å følge Wessel på dette tokt. Det eneste man har å holde sig til er hans rapport til Slotsloven datert 8de juli, men uten angivelse av sted. Datoen må imidlertid være feilaktig — 8de istedetfor 18de — da han fra 6te til 8de juli umulig kan ha utført den omtalte kryssning. Og efter rapporten å dømme er den skrevet i en eller annen havn i nærheten av Statt.

Brev nr. 114 Efter rapporten har han efter å ha forlatt Bergen den 6te, krysset „om de Nord" helt oppe ved Stemshesten ved Kristiansund, vært over ved Shetlandsøene og senere fulgt den norske kyst sydover. Han har ikke sett noe fiendtlig. Men av en skotte har han hørt at en svensk kaper hadde forlatt Göteborg med kurs for Statt og han mener næst Guds hjelp å få den å se med det første.

Fra Slotsloven er der øiensynlig utgått en rundskrivelse til amtmennene med pålegg om a påse at fregattchefene ikke unødig lenge blir liggende i havn. Herpå svarer da Wessel:

„Skal være mig en Plaisir at krydse saa længe som jeg haver Proviant og Vand i Fregatten, tror jeg ingen retskaffende og upartisk skal mig paasige at jeg haver nogen tid bleven beliggende udi nogen Havn her i Norge uden Manquement af Proviant og Vand mig dertil forceret haver mens alle tider vil jeg bevise med min Journal, jeg ofter er en del gange udseilet at krydse uden nogen Ordre saa og naar jeg er nogensinde indkommet og jeg de høie Herrer haver underdanigst rapporteret af Søen hvad som er passeret haver jeg udseilet imedens Posten saa og Expressens Hilbagekomst maa man dog forneme af de naadige Herrers Befaling til Stiftamtmændene og Obersterne udi Norge at naar man kommer med Fregatterne der til Stæderne og udi Havnerne andre Steder, at man da ligger og opholder sig og ikke exeqverer den dem naadigst givne Ordre som de Fregatcheferne skal giøre bekiendt, haver jeg da forsett mig derudi, ser jeg med Fornøielse de naadige Herrer vilde lade holde Forhør og Krigsret derover at ikke enhver Officer skal være lige compraison. Jeg havde den Naade at Hans Majestæt se-

[1]) Undall til Slotsloven 10de juli.

Digitized by Google

nest jeg var udi Kjøbenhavn at han selv til mig sagde at jeg hazarderet mig alt for meget og var fornøiet med mig mindre end jeg haver ladet se udi mit betroede og jeg gjorde mig bevidst, at Slotsloven havde forlanget mig til Norge, da jeg begjærte jeg maatte forblive dernede ved Flaaden. Er det nu saa, at de høie Herrer ikke er fornøiet med mig beder jeg ydmygst jeg maatte forseile til Kjøbenhavn, ønsker mig ellers den Naade de høie Herrer maatte blive bevidst, dersom de finder sin Fornøielse i at rapportere de høie Herrer, der man ligger udi Havnene at forsømme sig som før er meldt, vil jeg haabe alle Tider at være capabel til intet at giøre deres utidige og ubetenksomme Rapporter, ellers forseiler jeg med første Føielighed af Vind paa grændserne af Statt og der udi Farvandet."

Det fremgår videre av rapporten at han holder sig langt nordlig, da han efter som vinden måtte føie vil søke Trondhjem eller Bergen for proviant og vann.

Det er et kraftig sprog han fører overfor Slotsloven. Det er naturligvis av amtmannen i Bergen han har hørt Slotslovens påtale av fregattchefenes forhold. Det er all grunn til å tro, at det ikke er Wessel Slotsloven har tenkt på ved sitt cirkulære. Den har jo tvertimot beklaget sig over at han uten ordre har gått ut på kryss, og Hausmann har likeoverfor kongen spesielt rost hans aktivitet, da han fra Holland gikk ut på kryss, mens koffardiflåten lå under lossning og lastning. Slotslovens ansøkning om å få Wessel op til Norge igjen, både i 1712 og senere, er da også et sikkert bevis herfor. Og forøvrig er hans hele liv et fullgodt bevis for at karakteristikken ikke passer på ham.

Ved Statt har Wessel heller ikke påtruffet noe fiendtlig og har da øiensynlig fortsatt sydover; om han har fulgt kysten eller holdt over mot Shetlandsøene vites ikke. Av koffardiskippere var tidligere blitt rapportert at svenske kapere var blitt sett under Shetlandsøene, og den formodning er da naturlig, at han, da intet var å se til dem nordpå, har holdt lenger sydpå i farvannet for i tilfelle å avskjære dem forbindelsen med Göteborg. Denne forseiling lenger sydover blev der senere forsøkt gjort et nummer ut av. Selv anfører han at han har fått melding om en kaper i disse farvann, men forøvrig blev der ikke gått nærmere inn på dette spørsmål under krigsretten, da tiltalen kun gjaldt hans forhold under kampen.

Sikkert er det imidlertid, at han, kommet tilstrekkelig langt syd, holder av og søker den 24de[1]) havn i „Grønekilde" ved Flekkerø for

[1]) Lodsregnskapet, revisjonsprotokollen.

Digitized by Google

Brev nr. 115 å avsende en skrivelse av samme dato til Søetatens generalkrigskommissariat. Skrivelsen omhandler regnskapsforhold fra hans tid på „Ormen" og 1712 på „Løvendals Gallei". Han påviser absolutt uriktige debitteringer på hans konto og sier så: „De høie Herrer maa tilforladelig være persvaderet om min persohn, at jeg ved min Ed ikke haver optaget noget uden der jo findes Bevislighed derfor udi alle maader, thi min Ære er mig kjærere end jeg skulde besudle mig med at gjøre mig nøttig af Hans Majts. tilkommende Penge, saa langt heller jeg aldrig fik saa nogen udi Hænderne af Aarsage om jeg enten paa en eller anden Maade ved Døden hastig skulde afgaa, at det da skulde gaa med mig som sal. Nyeborg med sine Beregninger." Det skulde dog vise sig at han ved sin hastige død skulde bli utsatt nettop for dette. I 24 år arbeidet revisjon og skifterett med hans bo, tiltrods for den nøiaktighet hvormed han alltid gikk frem i pengesaker.

Av lodsregnskapene fremgår, at han samme dag seiler ut igjen. Han har da hatt til hensikt å komme sig ut i Nordsjøen igjen, men møter den 26de ved Nesset den svenske fregatt under engelsk kommando og utkjemper sin bekjente kamp med denne.

I hans journal, der blev fremlagt under forhøret, heter det for den 26de juli:

„Efter-Middags-Vagten seylte beholden Cours S.W. 5 Miil. Vinden N.W.t.W. revet Merseyls Kulte, udi det 4de glas kom mig en Fregat udi Møde, som laa Nord over, tonede et engelsk Flag og Vimpel og jeg et Hollandsk Flag, og da hand kom udi mit Kiøl-Vand vendte hand efter mig og skiød 2de Skud med Skarp for at bie ham, mens giorde imidlertid klart til at slaae og da hand kom mig noget nær paa siden, satte jeg Dansk flag til under 3 Canonskud med skarp, hvorpaa hand strøg sit Engelske Flag, og satte en Svensk Konge-Giøs til, mens Wimpelen blev bestaaende, som hand havde tilforn, og gav mig saa med det samme sit hele Laug, hvorpaa jeg gav ham Lauget igien, og holdte saa med hverandre indtil 2½ Glas var ude af Første Vagten, hvorpaa han satte sine Bram-Seyl og Lee-Seyl til for at echapere, hvorpaa jeg strax tog Reverne af Merseylene, og satte Lee-Seylene til, og kom ham paa Siden igien da 5 Glas var ude, slog saa med ham 2½ Glas for de Vind, saavel som tilforn; Med samme gik hands Stoore Stang over Bord, og havde jeg den Tiid faaet 4re Mand døde og 8te Mand qveste; Seyle udi denne Vagt beholden Cours S.O.t.O. 6 Miil. Wiinden W.N.W. en stiv revet Merseyls Kulte, havde Lod-Skud paa 21 à 18 Faune Vand Sand-Grund.

Digitized by Google

Hundevagten seylte med Merseylene paa Rand og Underseylene opgivet, for at holde ham i Sigte. Beholden Cours O.t.S. 4½ Miil. Vinden W.N.W. stiv revet Merseyls Kulte, havde Lod-Skud paa 14 à 13 Faune Vand, hvid Sand-Grund.

Dagvagten da 4 Glas var ude, løb ham paa Siden, slog saa for de Vind og Romskiøds med ham indtil

Fredagen den 27de Julii.

Formiddagsvagten 3 Glas ude, løb lidet fra ham for at reparere den mig tilføyede Skade paa Vanter og Stager, og bekom jeg i dette Slag 3 Mand døde og 12 Mand Qvæste, hvor samme Tid blev nederskudt for ham hans Foremersse, Besans, Begine Under-Blinde Raae, saa og hans Udligger, havde jeg den Tiid faaet 3de Grund-Skud, med en haaben anden Skade. EftermiddagsVagten seylede beholden Cours Nord 2¼ Miil, da 3 Glas var ude, kom ham paa Siiden igien, hvor hand den Tiid havde opsat en anden Forre-Mersse-Raae og Mersseyl, slog saa udi 4 Glas saa nær paa hverandre som tilforn, at Musqvitteriet altiid kunde lange, indtil jeg havde ikke meere end som 4 à 5 Skud tilbage til hver Canon; Blev samme Tiid stille med nogen huul Søe af den W.N.W. Vind, Revet Merseyls Kulte, som udi foranmældte 2de Dage havde blæst, saa mand ikke kunde lægge hannem om Borde for at entre. Satte min Jolle ud, og sendte ham een af mine Trompetere om Borde, for at giøre hannem bevidst, at jeg denne gang maatte lade ham faa passere, eftersom min Krud var mestendels forskudt, saa og for en Deel at erfare, hvad det var for en Fregat. Da Trompeteren kom tilbage med Jollen, berettede hand saavel som Folkene, at det var en Fregat af 28 Stykker af 8te og 6 pdre. med nogle Svinge-Basser, den Tiid 160 Mand sterk, got Mandskab af Engelske Officerer og Folk, undtagen endeel Norske og Svenske, løb ham saa med Fregatten paa Siden, bad hand vilde hilse gode Venner i Gothenborg, saa og naar jeg havde bekommet mere Krud og Lod, hand da vilde lade sig finde udi samme Fahrvande, drak den commanderende cheff paa den Svenske Fregat min Sundhed udi et Glas Viin, med 7 gange Hurren af hans samtlige Mandskab, takkede jeg ham paa samme Maade med 3 gange Hurren af mit Mandskab, og enhver af os fortseylede sin Cours, havde jeg i denne Batallie bekommet 7 Døde og 21 Qvæste.

Plat foden Vinden Vestlig med smaae Regn. Byer, seylede med 2de revede Mersseyl beholden Cours Nord 3½ Miil.

Første Vagten 2 Glas ude tog Forre-Mersseylet ind, og strax derefter faldt Forstangen ned, formedelst der var gangen en Kugle døer og igiennem Focken, saa at jeg maatte strax slaae en anden Fock un-

Digitized by Google

der, en stiv Kulte af W.N.W. Vind; Dreven og seylet beholden Cours N.N.O. 2½ Miil.

Hunde-Vagten lidt labrende af W.N.W. seylte beholden Cours N.O. 1 Miil.

Den 28de Julii:

Dag-Vagten gandske stille, dreven med Dynningen af Søen N.N.O. ¼ Miil havde Lodskud paa 16 Faune Vand hvid Sand Grund."

Brev nr. 116 Mens han lå her og drev skrev han rapport til kongen og en likelydende til admiralitetet, hvad selve rapporten angår. Disse sendte han med et skib som skulde til Sundet.

Rapporten inneholder i hovedtrekkene det samme som journalen hvad selve kampen angår. Han tilføier at hadde det vært en fra Göteborg utrustet fregatt skulde han næst Guds bistand ha opbragt ham, men når dette ikke blev gjort har det sin grunn i at engelskmennene forstår bedre å bruke sine kanoner tilsjøs, hvad der har sin forklaring i deres lange erfaring til orlogs. Men han finner forøvrig at det heller ikke er de engelske til særlig honnør at de med en fregatt på 28 stykker 8 og 6 pdr. løper for en fregatt på 18 stykker 6 og 4 pdr. Det var denne fregatt som i 1717 blev erobret av Vossbein. Fregatten var da naturligvis under svensk kommando og Vossbeins fregatt „Søeridderen" var med sine 30 stykker 8 pdr. den svenske betydelig overlegen, såmeget mere som fregatten da hadde fått sitt batteri betydelig svekket[1]). Men denne omstendighet at Vossbein hadde erobret hans gamle motstander fra Nesset i 1714 gjorde allikevel, at Tordenskiold fikk slik respekt for ham, at han ikke alene tilga Vossbein hans grove og skjebnesvangre forseelse før angrepet på Göteborgs havn, men han innstiller ham endog til kongens særlige nåde, hvad der førte til Vossbeins utnevnelse til kommandørkaptein. Forøvrig glemmer han ikke i rapporten å anføre, at han tror han er den første som med så liten makt har „Coujoneret" sådan en overmakt av skib, kanon og mannskap. Han aner da ikke at nettop dette skal skaffe ham sjøfiskalen på nakken. Han håper tvertimot når fregatten er blitt bemannet med svenske folk, atter igjen å komme ikast med den, og da skal han slepe den med sig. Forøvrig „recommanderer han sig udi Hans Majestæts høie naade som en fattig norsk gut" og seiler inn til Kristiansand for å reparere.

Av lodsregnskapet fremgår, at han samme dag kom inn til Kristiansand, og herfra skrev han følgende dag sin rapport til Slotsloven

[1]) Se senere.

Digitized by Google

og sendte en løitnant til Kristiania med den. Selve rapporten er enslydende med den til kongen og admiralitetet. Brev nr. 117

Det fremgår videre av den, at han fra Slotsloven har mottatt ordre om å seile til Island. Dette kan han nu ikke gjøre på en 3 ukers tid, og det skinner igjennem i rapporten at han synes en av de andre norske fregatter — „Packan" eller „Leoparden", som begge er i nærheten og i god stand — kan overta denne jobb.

Krigsretten, som senere vil bli referert, behandler inngående bataljen, og Wessel angir på en ypperlig måte selv sin grunn for sin optreden. Som det sees allerede her legger Wessel ikke i minste måte skjul på hvad der er foregått. Dette er atter igjen et bevis for at Rothes beretninger — hvor de går utenfor eller er i strid med Wessels rapporter — er litet troverdig. Hans skildring av episoden er interessant. Det er en verdig representant for Marryats nasjon han har møtt og han vet å påskjønne sin motstanders gode humør og skyteferdighet.

Men det samme syn på forholdet hadde ikke fiskalen og heller ikke enkelte andre mennesker i Kjøbenhavn. Den senere avholdte krigsrett er karakteristisk for tidens opfatning på det sjømilitære område. Man var midt oppe i den døde artilleritaktiske periode. Overvekten i artilleri spillet hovedrollen. Dette gjaldt selvfølgelig likeså meget i enkeltskibs-taktikken som i forbandstaktikken. Å opta kamp med en artilleristisk overlegen motstander hørte derfor til de synder mot admiralitetets instrukser, som det pålå fiskalen som plikt å påtale. At Wessel trods underlegenhet i artilleri — 18 stkr. 6 og 4 pdr. mot 28 stkr. 8 og 6 pdr. — ikke alene var sin motstander „bastant" men endog drev ham på flukt og mister ham som prise på grunn av den hule dønning, var ting som tiden ikke kunde gjøre sig fortrolig med, men som Wessel på en glimrende måte skulde bevise riktigheten av. Og det skulde heller ikke bli et isolert tilfelle. Hele hans tid som krysserchef viser manøvretaktikkens evne til å avbalansere ulikheten i stykkene. Han er den fødte taktikker, likesom han senere skulde vise at han også var den fødte strateg. Og Wessels optreden ved denne anledning, sammenholdt med hans utfordring til Mörner i 1713, har en viss likhet med en annen stor sjømanns optreden i sjøkrigshistorien, som det kan ha sin interesse å nevne[1]). Admiral Martin Tromp (den store Tromp altså) hadde innesluttet en overlegen spansk flåte under admiral Oquendo ved Goodwin Sands 1639. Tromp sendte gjennem den engelske admiral Pennington opfordring til Oquendo om å komme

[1]) Rawson: Twenty Famous Battles.

Digitized by Google

ut, så vilde han slå ham. Oquendo svarte gjennem Pennington, at han ikke hadde krudt. Og Tromp svarte — et svar som er ansett som ekstraordinært i sjøkrigshistorien: „Jeg har krudt nok for begge. Jeg vil gi ham halvparten av mitt". Oquendo svarte, at han manglet master. Tromp tilbød ham også sådanne, men Oquendo vilde ikke motta tilbudet. — Men likeså ekstraordinært er det vel, at den underlegne part ber sin motstander om å få låne krudt. —

I Kristiansand blev Wessel liggende helt til 30te august for å reparere fregatten og fornye ammunisjonsbeholdningen. Men han hadde da ialfall satt en sterkere motstander ut av funksjon for minst likeså lang tid. Vidneprov fra Göteborg viste, at den svenske fregatt hadde lidt meget stor skade. Så hadde han altså opnådd noe reelt ved å holde sig langt sydlig i farvannet, når der intet var å finne lenger nord. Det kan heller ikke sees at Slotsloven eller Bergens autoriteter har beklaget sig over at han ikke blev liggende og drive ved Statt. Noen Islandstur blev det heller ikke noe av. En av de andre fregatter er øiensynlig blitt sendt ditop.

Brev nr. 118 Den 1ste august skriver han atter til Slotsloven angående opgjør vedrørende den tagne prise. Han fremholder også at han på tredje året har betalt lodspenger av sin personlige kasse og forlanger opgjør.

Av revisjonsprotokollen fremgår at rådmann Brun som boets befullmektige hadde opsatt en beregning over lodsutgifter på grunnlag av journalens utvisende. Resultatet blev at Tordenskiold av staten hadde tilgode for utlagte lodspenger over 500 rdl. Det synes som om kun en liten del av dette beløp er kreditert hans konto, angivelig fordi der ikke kunde skaffes personlige kvitteringer fra vedkommende lodser. Ovennevnte skrivelse viser altså, at han allerede i 1714 på tredje året hadde betalt lodspenger av sin egen kasse. Et av de mange beviser på hvor elendig det var med statens finanser.

Brev nr. 119 Av en innsendt opgave sees den skade fregatten har fått på rundholter og stående og løpende rigg. Stormasten var fullstendig ødelagt og lot sig ikke reparere. For det første hadde den en gammel skade ovenfor rakken og under rakken hadde en 8 pdrs. kule borttatt en tredjedel av godset, og videre hadde en 3 pdrs. kule rammet 3 favner over dekket og borttatt et stykke. Store bramrå var helt borte. Storstangen og store merserå var helt ubrukelige. På fokkemasten var klossen under salingen bortskutt. Forstangen var avskutt og lå på dekket. Under blinderå var „dør gåen" og hadde mistet en tredjedel av godset, men lot sig dog reparere. Boven blinderå var ganske ubrukelig og store mers var helt skamfert på forkant. Hertil kommer altså

Digitized by Google

3 grunnskudd foruten annen skade på skroget. Tapet i personell — 7 døde og 21 sårede — er forbausende ringe efter en så lang kamp, men den materielle skade på fartøiet viser at „kanonen er det instrument, som temmelig lader se sin effekt, hvor det træffer".

Den 3dje rekvirerer han hos rådmann Mortensen kostpenger til kahytten — for chefen 16 rdl. 2 ort 16 sk. og for løitnantene 13 rdl. 1 ort 8 sk., alt pr. måned. Den er ikke imponerende hvad tallstørrelse angår, men tar man hensyn til datidens pengeverdi, blir godtgjørelsen ingenlunde ringe. *Brev nr. 120*

I begynnelsen av august mottok han to breve fra generalløitnant Hausmann(?) og vicestattholder Krag. Hausmann gratulerer ham med den stedfundne ekspedisjon „som Hr. Capt.lt. haver holdet sig saa vel udi. Jeg for min part havde gierne ønsket at gratulere hannem som den sig modstanderen haver kunnet bemestre, mens som det ikke haver kunnet skeet, maa det dog alligevel kaldes vel hvad han har giort." Og vicestattholder Krag uttaler, „at han saavel imod en sterkere har defenderet sig lægges ham til Berømmelse, hvilket og skal Hans Majst. med første blive refereret til hans avantagie". Han forutsetter forøvrig at Wessel selv kommer til Kristiania. Begge breve inneholder så langt fra noen sur reaksjon overfor Wessels optreden, som de tvertimot viser en utpreget beundring for hans forhold. Heller ikke finnes i brevene noen misstemning over at Wessel er kommet så langt syd i farvannet.

Under 8de august fikk han fra Krag ordre til, såsnart han var ferdig med reparasjonen, å begi sig til Bergen igjen for derfra å krysse på de hjemvendende fartøier fra Nordland, Finnmarken og Davisstredet. Såsnart denne tjeneste er tilendebragt, skal han uten ophold begi sig til Stavern. På dette krysstokt får han også med sig snauen „Det norske Vaaben", løitnant Alant.

Den 10de skriver han atter til Slotsloven angående forråd, soldater og månedspenger til mannskapet. *Brev nr. 121*

Wessel har nu efter Krags skrivelse av 2nen august reist til Kristiania. Den 14de august sees han nemlig fra Kristiania å ha rekvirert ammunisjon. Her har han imidlertid ikke opholdt sig lenge, ti den 17de er han igjen ombord på sitt fartøi og utsteder ordre til løitnant Alant om straks å forføie sig til Flekkerø, for derfra å utseile i følge med Wessel. Ifall han selv er avseilet vil han finne ham ved Statt på jakt efter en svensk kaper som er rapportert i farvannet. *Brev nr. 122*

Den 30te august er han seilklar og skriver til stiftamtmann Adeler med anmodning om at denne vil foranledige at endel matroser, som er uteblitt fra fartøiet, må bli pågrepet og satt som fanger på festningen *Brev nr. 123*

Digitized by Google

„saasom Bremerholms jern efter Hans K. Ma.ts allernaadigst udgangne articeler er for dem, som saaledes deserterer".

Lodsregnskapet viser at han samme dag er gått seil fra Kristiansand og allerede næste dag er han til ankers i Stavern, hvorfra han i

Brev nr. 124 skrivelse til Slotsloven meddeler at grunnen hertil bl. a. er den, at han må ha sine sårede folk på sykehus, da der i Kristiansand ingen er til å behandle dem når hans barber går ut med fregatten.

Det er ikke mulig i detalj å følge Wessel på dette krysstokt. Av hans skrivelse av 2nen oktober fra Bergen fremgår imidlertid, at han har vært ved Skagen, Revet, Nesset, „om de Nord" ved Bergen. Av lodsregnskapet fremgår at han forlot Stavern den 4de september.

Brev nr. 124 b. Denne dag skriver han i sjøen en skrivelse til admiralitetet, hvori han anfører at han har søkt kongen om å få overta et av ham opbragt skib og forlanger i den anledning opgjør av prisepengene. Forøvrig meddeler han, at han av Slotsloven har fått ordre til å forseile „om de Nord" for å krysse på fartøier fra Davisstredet, Finnmarken, Nordland og Russland og han uttaler håpet om at han ved sin tilbakekomst næst Guds hjelp skal få se de høie herrer. Det fikk han da også, om enn på en noe annen måte enn av ham tenkt.

Den 5te løp han inn til Kongshavn[1]) og ut derfra igjen den 6te. Den 20de anløper han Arendal og går ut derfra igjen den 24de. Den 28de tar han lods ved Bømmelfjorden for å gå til Bergen, og den 29de får han to lodser ved Hysøen og seiler derfra til Bergen, hvor han ankommer den 30te september.

Brev nr. 125 Den 2nen oktober skriver han herfra til Slotsloven og avgir rapport om sitt kryss. Han har intet fiendtlig sett og Gud skje takk er alle undersåttenes skibe hjemkommet med undtagelse av to som ventes i de nærmeste dager. Han vil nu efter ordre seile til Stavern. Været har vært usedvanlig hårdt og under en byge har han mistet snauen „Norske Vaaben" av syne og befrykter at den er forlist. Det viste sig å være tilfelle; den forsvant med hele sin besetning. Så anfører han at han av en skreven avis i Bergen har sett at han skulde bli nedkalt til Kjøbenhavn i anledning av sin førte konduite under kampen ved Nesset. „Men desværre! jeg finder ikke ordre for mig efter ønske des angaaende, men behager det de Høye Herrer at være mig saa naadig, at jeg maatte permitteres at afseile til Kjøbenhavn, skal jeg alle tider forsvare det. Vil nu da endelig endel i Verden se vred, fordi man af en sin overmand bliver attaqveret, og slaar den med skamme fra sig, som

[1]) Må være Kongshavn ved Arendal.

Digitized by Google

de Naadige Herrer vel er bevidst. — — Jeg bad min Contrapart vilde laane mig noget (krudt), det vilde han ikke, saa det maatte saa blive til Gud behager vi findes igien, saa kand fuldkommes det som senest var paa Veie."

Rothes opgaver om dette tokt er det rene dikt. Han lar Wessel komme inn til Bergen den 7de september, hvilket efter lodsregnskapet er ganske umulig. Han anfører også en hel del andre data, der må være aldeles feilaktige. Ovennevnte skrivelse av 2nen oktober angir han uten videre til 2nen november. Man har grunn til å mistenke ham for uten videre å ha forandret månedens navn for å få det hele til å passe inn i fremstillingen. Han sier da også at skrivelsen er sendt fra Flekkerø. Til overflod kan ovenstående fremstilling bestyrkes ved henvisning til Undalls skrivelse av 2nen oktober til vicestattholderen, hvori han anfører at Wessel var kommet inn til Bergen for å proviantere. Mistilliten til Rothes pålitelighet blir herigjennem enn yderligere skjerpet.

Wessels ønske om å komme til Kjøbenhavn skulde snart bli opfylt. I ordre av 25de september tilsier Slotsloven ham „strax og uden ringeste Ophold, uagtet hvad anden Ordre dig maatte være given", å forføie sig til Kjøbenhavn og der melde sig til admiralitetet.

Herpå svarer Wessel med skrivelse av 9de oktober, hvori han takker allerydmykest for den beviste nåde å forseile til Kjøbenhavn. Forøvrig handler skrivelsen om gage til mannskapet, og han ber herunder om at der må vises de sårede noen nåde med gage. *Brev nr. 126*

Omtalen av ansøkningen fra de sårede mannskaper refererer sig til en skrivelse av 25de september til Slotsloven, som oversendes Wessel til uttalelse. Nevnte skrivelse er et uhyggelig bevis på den elendighet som rådet blandt flåtens mannskaper på grunn av mangel på klær og penger. Disse mannskaper, som var blitt bragt såret iland fra „Løvendals Gallei", sier blandt annet: „Men Gud bedre det, at vores Elendighed er dobbelt, thi vi tilligemed Saarene er og nøgne og blotte saasom vores Køyer og Klæder, der i saadan Aktion hængte uden paa Fregatten blev bortskudt og forlist, saa at Kulde og Nøgenhed tilføier os dobbelt Smerte og Pine, saa vi haver aldeles intet at kjøbe Klæder for eftersom Kostpengene ikke kan være mere end til Føden og vi siden Efterhøst nu fast et Aar ikke haver faaet nogen Maanedspenge".

Av lodsregnskapet fremgår videre at Wessel avseilte fra Bergen den 11te til „Holmene", hvorfra han atter går ut den 17de. Seiler her-

Digitized by Google

fra til „Bucken"[1]) og derfra ut tilsjøs den 24de. Fra Bergen fikk han med sig en annen stakkar som også skulde ned og dømmes. I skrivelse av 24de ber stiftsbefalingsmannen Wessel om å ta med sig til Kjøbenhavn den lods som hadde satt linjeskibet „Frederik III" på grunn. Den 28de på sin fødselsdag blir han „med stor fare og storm" innlodset til Svinør, hvorfra han atter går seil den 30te oktober og kommer samme dag til Flekkerø. Den 5te november avseiler han igjen herfra med kurs for Kjøbenhavn, hvortil han ankom den 8de og avga her efter ordre rapport. Denne går ut på at han underveis har skaffet sig kunnskap fra Göteborg, hvorfra der intet annet var å berette enn at en fregatt lå klar til utseiling i begynnelsen av oktober for å krysse på Islandsfarerne og at to mindre kapere var i sjøen. Ellers ingen ekvipering i Göteborg.

Brev nr. 127

Kongen hadde allerede under 14de august tilstillet admiralitetet en ordre hvorefter det „bemeldte Capt. Lieut. Wessel for sin Person straxen rapelerer og ham ved Søe-Etats-Fiscal Frise for sin førte Conduite tiltale samt derover en Krigs-Rets Dom efter Vores Søe-Articler og Rettens Medfør afsige lader."

Admiralitetet foreslog imidlertid for kongen at fregatten og ikke bare chefen skulde nedkalles for at mannskapet kunde bli avhørt. Dette blev approbert[2]).

Det samme var tilfelle med admiralitetets innstilling om at fregatten, når avhøringen hadde funnet sted, under en ny chef skulde gå tilbake til Norge.

Under 11te november beordret admiralitetet kommandør Kås og kapteinene Brandt og Suhm sammen med sjøfiskalen Friise[3]) å opta krigsforhør ombord på „Løvendals Gallei". Suhm undskyldte sig imidlertid med sykdom og blev derfor ikke med, hvad der skal ha bragt ham i nært vennskapsforhold til Wessel[4]). Grunnen hertil er litt vanskelig å forstå. Imidlertid blev kaptein Mogens Friis opnevnt i hans sted.

Krigsforhøret foregikk ombord på Wessels fregatt den 13de og 14de november. Protokollen begynner med å referere tiltalebeslutningen, der gjelder „den Conduite han haver ført udi Nord-Søen ved en Combat, som han med en fiendtlig Svensk Fregat haver haft".

[1]) Øiensynlig Bok van Raad.
[2]) Danske generalstabs arbeide.
[3]) Friise blev senere amtmann i Nordland. Se admiralitetets kopibok 1719 p. 21.
[4]) Dansk Biografisk Lexikon: Suhm.

Digitized by Google

Det må bemerkes at tiltalebeslutningen kun gjaldt Wessels kamp med den svenske fregatt, og intet annet.

Fiskalen forlangte først av Wessel fremlagt Slotslovens ordre av 29de mai (tidligere referert).

Dernæst forlangte fiskalen fremlagt Wessels Journal. Innholdet av denne er tidligere referert.

Fiskalen forlangte derpå at Wessel skulde gi en fremstilling av saken. Wessel refererte sig til det som av hans journal var oplest, for det øvrige erklærte han at det ikke var hans dessein å slåss med den ommeldte fregatt, såsom den tonte engelsk flagg og vimpel, men efter soldats og sjømanns måte gjorde han alt klart, ifall den skulde tentere noe; heller ikke var ham noen Göteborgfregatt bekjent av den force og størrelse, nemlig av 28 kanoner, således som i hans journal og rapport anført. Da den nu som før er meldt, kom uti hans kjølvann, vendte den efter ham og skjøt 2 skudd med skarpt efter hinannen hen over ham. Tilsatte da Wessel sitt kongeflagg og gjøs under 3 skudd med skarpt, eftersom stykkene var ladd med skarpt, som ikke hurtig nok kunde uttas, og var han på den tid litt forenfor bemeldte fregatt, således at hans skudd ikke var rettet mot ham eller kunde gjøre ham noen skade. Da den fiendtlige fregatt løp ham op på siden, strøk han sitt engelske flagg, tilsatte en svensk kongegjøs på campagnen, og ga ham med det samme det hele lag, og kunde Wessel da ikke forsvare å gi sig, omenn den annen var av litt større force enn ham, eftersom samtlige hans underhavende mannskap av egen vilje vilde slåss; ti defenderte han sig det beste han kunde, da den annen begynte å ville echapere efter noen tids fektning, hvilket encouragerte ham, såvel som hans underhavende mannskap, i tanke å bemestre ham eller erobre ham; og attakkerte ham så adskillige ganger, som av journalen med videre forklares; dog ba han at dette måtte tas i betenkning, at når han skikket sin jolle til den annen fregatt med en av sine trompetere, så var dette til Hans Kngl. Majsts. honnør og ham selv i fremtiden i tanke til advantage, at den svenske ikke skulde berømme sig ved sin ankomst til Göteborg med at Wessel av ham således var coujonert eller beskadiget, at han derved var forcert å la ham således passere, ti var han og ikke fryktende, at han ham mere skulde attakkere, såsom allting på den svenske var nedskutt og han på den tid var capabel fra samme svenske å avseile. Å slåss lenger fantes ikke lenger for rådelig eller forsvarlig, eftersom han hadde bekommet så mange døde og kvestede, som før er meldt; syntes alle tider å kunne forsvare denne

Digitized by Google

aksjon, såsom han av sin overmann blev attakkeret og denne siden alle tider søkte å undkomme, hvorpå han lot ham således passere.

Efter datidens rettergangsordning hadde tiltalte ingen forsvarer. Wessel måtte derfor selv føre sitt defensorat, noe han forøvrig gjorde på en glimrende måte.

Sjøfiskalen påbegynte nu sin krysseksaminasjon av Wessel:

Spm. 1: Om han av det første lag som den fiendtlige fregatt ga ham, fikk noen skade enten på redskap eller mannskap?

Rsp.: Hvad redskap angikk, da fikk han derpå skade, men hadde i det lag ikke fått noen døde eller sårede.

Spm. 2: At efterdi Monsr. Wessel så, at samme fregatt var hans overmann, hvorfor han da ikke holdt av fra ham, og søkte sig å retirere?

Rsp.: Såsom han næst Guds bistand to ganger tilforn er lykkelig undkommet fra en langt større force og kanonade, kunde han ei forsvarlig retirere, såsom han uti de allernådigst utgangne sjø-artikler ei noen post eller sjøartikkel er bevisst, at han for sådan en fregatt skal eller må echapere, han var og ei kapabel til ham å undseile, såsom den annen fregatt seilte bedre enn hans.

Spm. 3: Efter at den første aksjon var forbi, hvorfor Monsr. Wessel da videre søkte ham, såsom det syntes, at han derved exponerte den hannem anbetrodde fregatt, samt sitt underhavende mannskap, efterdi han selv tilstår, at den svenske fregatt således var delaborert på takkelage og i andre måter, at den ham ei videre kunde forfølge, men sig lettelig kunde retirere?

Rsp.: Den tid var ikke noe nederskutt, som uti hans seilas kunde hindre ham, kunde ikke heller vite i hvad tanke han begynte å løpe, muligens endel for å ville se, hvad Wessel vilde anfange. Er og hans uforgripelige tanker, at han ikke for sin konge eller admiralitet skulde kunne forsvare, at han da skulde kunne la ham passere, såsom han da så det var Ernst, og hans tanker å echapere, hvorfor han fant forsvarlig hannem å attakkere, såsom den frykt var hos hannem å undkomme.

Spm. 4: Efterdi han da hadde resolvert å attakkere ham således på ny, hvorfor han da ei søkte å gi ham resten av hvad han hadde tilbake av sine kanoner, eller og søkte hannem å entre?

Rsp.: Entre kunde han ikke, for den meget hule sjø der gikk, så han var befryktende om man la ham omborde, han da derover selv hadde gått med hans anfortrodde fregatt tilgrunne. For det annet kan hverken han eller noen officer, der er betrodd noen fregatt, bortskyte

Digitized by Google

sitt krudt, da man jo alle tider må ha så meget tilbake, som han nu har hatt, ifall han siden sin avseiling fra den svenske fregatt skulde bli angrepet enten av sin over- eller undermann, at han jo burde ha så meget tilbake, at han sig noen tid kunde formaintinere, desligeste, hvis noen mast senere skulde gå overbord for ham, og han kunde komme på en læger val enten ved mørk natt eller ved mislig vær, og da intet krudt skulde ha tilbake for å skyte efter lods med, så var dette aldeles ikke å forsvare.

Spm. 5: Hvor meget krudt han hadde uti fregatten førenn samme aksjon forefalt?

Rsp.: Førenn sin utseiling befalte han konstabelen, som han i foråret hadde annammet uti Kjøbenhavn, at han skulde forsyne sig med så meget krudt som han uti denne sommer kunde fornøden ha, hvorpå han sa sig og således å skulle forsyne; var og før den tid han uti denne aksjon ankom, endel forskutt til signaler, som av ukesedlene kan sees, som han til videre eftersyn fremla, nemlig 8 stykker, som er fra 10de juni til 31te juli 1714. Likeledes fremla han kopi av konstabelens inntekt. Disse dokumenter viser, at der ved bataljens begynnelse befant sig ombord 1157 pd. krutt, at der blev forbrukt 1113 pd. krudt, hvorav fremgår at der efter bataljen var tilbake 44 pd.

Spm. 6: Hvorfor capitainlieutenant Wessel hadde heist hollandsk flagg?

Rsp.: Såsom han 2de ganger tilforn var blitt angrepet av fiendtlige fartøier som først førte fremmed flag, kunde han ikke nu egentlig vite, hvad for en nasjon fregatten var av efterdi han tonte engelsk flagg og vimpel, og da Holland og England for tiden er i fred med hinannen, mente han, at han på sin side kunde sette op et hollandsk flagg, som sitt eget kongeflagg, og når fregatter rencontrerer hinannen kan eller må man ikke tro hinannen på flagget.

Spm. 7: Hvorfor han løp den svenske fregatt på siden, da han ei hadde mere enn 4 à 5 skudd krudt til hvert stykke og ei så noen apparense til å entre ham, og hvorfor han — efter journalens innhold å dømme — hadde gitt sig av med å utveksle skåler med fienden, all den stund han da måtte befrykte å få laget og derigjennem bekomme stor skade, så han ikke kunde ha kommet fra fregatten igjen, hvorved den svenske vilde ha blitt mester over ham?

Rsp.: Han var alltid uti sådan stand, at han kunde kaste fra ham for å undkomme, ti idet han løp ham på siden var det tydelig å se, at han nok ikke vilde tentere mere imot ham såsom han på parol ropte: „at Wessel skulde opgi sin fokk for ikke å tentere mere imot ham, ti

Digitized by Google

hadde han kunnet slåss lenger hadde han ikke søkt å undkomme de 3de ganger han blev attackeret," hvorfor han da praiet ham for å vise, at den svenske hverken kunde eller vilde tentere mere, så de alene skjedde til hans konges ære, og ropte Wessel til den svenske fregatt om han hadde krudt og lodd å låne ham, hvortil der blev svaret, at han hadde til sig, men ikke til ham, hvorpå han da tok et glass vin og drakk, som i journalen videre finnes.

Spm. 8: Om han hadde sett chanse til å entre og bli mester av den svenske fregatt, hvis der ikke hadde gått en slik hul sjø?

Rsp.: Det hadde han aldeles ikke tvilt på, såsom han så at den svenske på alle måter forsøkte å undkomme, således, at dersom forholdene med sjø og vind hadde vært gunstig, hadde den svenske virkelig gitt sig.

Spm. 9: Efterdi capitainlieutenant Wessel selv formener å kunne bli mester av den svenske fregatt, dersom sjø og vind hadde vært gunstig for entring, så spørres: Hvorfor han da ikke har forfulgt ham, istedetfor så hurtig å kvittere ham, såsom han kunde ha årsak til å vente at såvel sjøen vilde legge sig som vinden bli gunstig, hvorved han ved leilighet kunde ha entret ham eller på annen måte ha erobret ham?

Rsp.: Da de moxen uti 2 glass hadde seilt fra hinannen efter bergning av forre mersseil, falt hans forstang ned, hans storstang, stormast og alle rærne var forskutt, og da han heller ikke kunde vite, om han kunde få storm, hvorunder hans rundholter kunde ha kommet mere til skade, fant han det rådeligst og forsvarligst å søke nærmeste havn, noe han også gjorde for at de sårede mannskaper desto hurtigere skulde bli forbundet, hvad der for ham var et samvittighetsspørsmål, da de, om han skulde bli lengere i sjøen, vilde ha krepert. Derpå fremla Wessel en fortegnelse over den skade som fregatten hadde lidt i kampen. Tidligere er referert hovedtrekkene av skaden på riggen. Om skaden på skroget heter det: „I skibet i sig selv er indkommet 7 kugler om Bagbord og 5 om Styr-Bord, og 3 agter ind og en i Stefnen. Af vores Bag-Bord Anker-Toug er en streng afskiødt tæt ved Anker-Stocken, og en kugle dør samme Anker-Stock".

Dermed var eksaminasjonen av Wessel forbi. Den arme fiskal, der øiensynlig ikke har noen greie på sjømannskap, kommer ilde ut for en manøvrist som Wessel. Først anfører denne at han måtte motta kamp fordi han ikke kunde komme sig undav, da den andre seilte bedre enn ham, og en stund efter anfører han at han optok kampen igjen fordi han til enhver tid kunde komme sig undav. Begge påstande

Digitized by Google

er riktige ut fra sin forskjellige forutsetning — men fiskalen drives derved over i det motsatte av sitt utgangspunkt. Han eksaminerer Wessel om hvorfor han ikke hadde entret den fiendtlige fregatt — et ganske overflødig spørsmål efter det som herom er anført i journalen. Men denne omstendighet, at fiskalen, hvis opgave det var å påvise det uholdbare i Wessels kamp med den overlegne motstander, nu stiller Wessel det spørsmål, hvorfor han ikke hadde entret, det må klarligvis i høi grad bedre Wessels stilling. Ti deri ligger jo ikke alene at han har hatt full grunn til å opta kampen, men han har endog ikke optrådt energisk n o k. Men det var jo ikke meningen.

Wessel forlanger nu avhørt en løitnant Mads Lund av Trondhjemske regiment. Denne løitnant hadde vært krigsfange i Göteborg, da den svenske fregatt kom dit inn. Han hadde hatt anledning til å se fregattens skade efter kampen og likeledes til å tale med folk som hadde vært med der ombord. Sannsynligvis var han nu blitt utvekslet og kom således heldig tilstede for Wessel.

Efter å ha avlagt eden fremfører Lund sin forklaring, der går ut på, at fregatten kom til Göteborg fra Marstrand, hvor den var tydd inn som nærmeste havn. I Göteborg gikk den til ankers rett ut for den arrest hvor Lund sat, og han kunde herfra konstatere at stormasten var borte, mesanmasten likeså, fokkeråen tvert over og kahytten ganske spolert. Nødmaster var opsatt. Dette hadde han altså selv sett. Videre meddelte han efter utsagn fra fregattens styrmann Johan Moor, at begge fartøiets kompasser var bortskutt, således at de ikke hadde hatt annet å navigere efter enn et litet lommekompass som tilhørte en av styrmennene. Styrmannen hadde videre yttret, at hvis ikke sjøen hadde vært så hul og Wessel hadde gjort mine til å entre, så hadde de straks gitt sig, da kjøpmannen, som representerte participantene, tre ganger hadde anmodet chefen om å stryke flagget. Av døde og sårede hadde fregatten hatt over 20. Hvor stor besetningen var, hadde han ikke sikker rede på. Denne Moor hadde tidligere vært kjøpmann i Trondhjem, hvorfra vidnet kjente ham.

Av chefen på fregatten, samt av sjøofficerer i Göteborg hadde Lund hørt, at chefen hadde flattert sig selv av, at han først hadde angrepet Wessels mindre fregatt. Av rederne var han da blitt qvæstionert: Hvorfor han hadde gitt sig i aksjon med Wessel, da han ingen ordre hadde til å gi sig av med noen combat? Herpå hadde han svart: at Wessel kom ham løpende forbi med hollandsk flagg, mens den svenske lå med engelsk flagg. Og da han så at den danske fregatt var så liten, mente han at det måtte være en lett sak i en hast å ta den og

Digitized by Google

hadde derfor encouragert sine folk, som tidligere hadde vært uvillig, til å slåss, idet han forsikret dem, at de skulde bli betalt for sin umake. Folkene gikk nu med på å slåss, og derpå følger en beskrivelse av kampen overensstemmende med Wessels fremstilling.

Lund anfører videre, at fregatten var på 36 kanoner, men førte ved anledningen kun 26.

Wessel stillet nu vidnet følgende spørsmål: Om han ikke visste hvor lenge den svenske fregatt hadde ligget i Marstrand, og hvorfor den var løpet inn der og ikke til Göteborg?

Rsp.: Han fant sig ei capabel å holde sjøen og måtte derfor søke Marstrand som nærmeste havn, ti alt hans stående og løpende redskap var ubrukelig. Vidnet mente også at det må ha vært omtrent sist i august at fregatten ankom til Göteborg. Dagen kan han ikke sikkert erindre. Ellers forklarte vidnet, at han ved admiral grev Lewenhaupts eget bord hadde hørt således raisonert om Wessel, at han engang absolutt vilde løpe ilde an, fordi han var så dristig; engang hadde han i Kattegatt løpet forenom capitain baron Sjöblad på hans fartøi, da denne lå med engelsk flagg sammen med en del andre skibe som også lå med engelsk flagg, svinget forbi dem, løftet på sin hatt og sagt: „Jeg kiender Eder vel, I lurendreiere!" Vidnet hadde derefter intet mer å si.

Hvad der har gitt foranledning til historien med Sjöblad er ikke godt å si. Wessels tokter i dette år er det, som nevnt, ikke mulig å følge i detalj. Lunds fremstilling er jo protokollert under eds ansvar, så fra hans side er sikkert saken iorden. Sannsynlig er det vel imidlertid, at det her dreier sig om en forveksling av Wessels møte med de to svenske linjeskibe i 1713. Historien, således som Lund forteller den, lyder ganske utrolig; men den har allikevel verdi som uttrykk for svenskenes vurdering av Wessel på det tidspunkt.

Dernæst blev fremkalt følgende vidner: Løitnant Niels Wrede, kadetter Jørgen Friedrich Brun og Rasmus Torborg, underskipper av Bragernes hvervning nr. 1554 Elias Wulf, ober-skipper årstjener Niels Bos, styrmann av Bragernes hvervning 1109 Johan Hysing, ditto av Kristiansand hvervning Arendt Blivernicht, ober-skipper av Fredrikshald hvervning 858 Christian Smit, underskriver Bragernes hvervning 1553 Anders Torstensen, konstabel årstjener nr. 19 Povel Johannes Fossen, skibmann Bragernes hvervning 87 Peder Svendsen, konstabels-mat Emden hvervning nr. 8 Rasmus Corneliussen, tømmermand Hamburg hvervning 1823 Peder Knudsen, kvartermester Kjøbenhavns hvervning 4452 Niels Larsen Drammen, bøtker av Trondhjems hverv-

Digitized by Google

ning 466 Ole Larsen Strand, seilmaker Bragernes hvervning 1412 Svend Larsen.

Årstjener var benevnelsen på faste mannskaper, til adskillelse fra månedstjener, der kun var ansatt for kortere tid. Årstjenerne henførtes alltid til Kjøbenhavns hvervning uten hensyn til nasjonalitet. Det samme var forøvrig tilfelle med alle hvervede — de henførtes til den hvervning hvor de var antatt. Det sees således at kvartermester Niels Larsen Drammen var henført til Kjøbenhavn selv om han var nordmann. Og styrmann Blivernicht, som var henført til Kristiansand hvervning, var hollender. Besetningen på „Løvendals Galleï" var, sålenge Wessel førte den, så overveiende norsk, at det var rent undtagelsesvis der fantes en utlending ombord. Dette fremgår av rullene og er forøvrig helt naturlig, all den stund fartøiet tilhørte den norske sjøstyrke, hadde sitt oplegg i Norge og forøvrig til stadighet var stasjonert der.

Efter at samtlige hadde avlagt eden, blev løitnant Wrede holdt tilbake, mens de øvrige fratrådte inntil deres tur kom.

Fiskalen fortsatte da eksaminasjonen:

Spm. 1: Hvorledes det gikk til den 26de juli, da denne fregatt er kommet i aksjon med en svensk fregatt og hvem først attakkerte?

Rsp.: De kom med en W.N.W. vind uti eftermiddagsvakten, og lå sydverts over med to små mersseil, og da kom fregatten dem i sikte sønnenfra og lå nordverts over, og da de kom hinannen så nær, at de kunde se de begge var fregatter, satte den svenske engelsk flagg og vimpel til, og satte sine mersseil i topp, og da han kom uti deres kjølvann, vendte han efter dem og skjøt to skudd under engelsk flagg, og straks efter strøk han det engelske flagg og heiste en svensk kongegjøs fra compagnen. Derpå strøk Wessel sitt hollandske flagg og opsatte dansk flagg og skjøt 3 skudd med skarpt. Derpå forcerte han (svensken) seil og kom dem på siden, da capitain lieutenant Wessel kommanderte underseilene op, på grunn av at de ikke kunde komme sig fra ham, hvad de hadde prøvet på og gjort deres beste for, og Wessel sa da til mannskapet: „Nu kan dere se at han er vår fiende, gjør nu hvad dere er Gud og kongen pliktig," hvorpå mannskapet svarte: De var klare og skulde gjøre hvad de kunde, og kom da den svenske dem på siden i læ og ga dem et lag, og ikke før var dette avbrent hos ham, før Wessels ordre kom om å gi ham et lignende igjen, og gikk de så hinannen på siden med opgitte underseil, „Gribs skuds"[1]) hen 5 glass, og sloss

[1]) Griffskjøts — rumskjøts.

Digitized by Google

så godt som de kunde, inntil den svenske begynte å sette alt til som trekke kunde, læseil, bramseil og alt for å løpe fra dem, og motet blev stort hos mannskapet, som mente at de alt hadde halve seiren og mente at Vårherre skulde gi dem mere victoria over ham, og da de igjen kom ham på siden, ga de deres seil op igjen og begynte kampen påny, hvorunder den svenskes storstang blev skutt overbord, og de på deres side fikk deres læseils- og store bramrå overskutt, og holdt de hinannen på siden ennu noen glass, hvorunder de fikk skade i vanngangen samt deres takkelage meget beskadiget. De lot nu sakke akterut og den skjøt da med 4 stykker med skrå akterover, hvilket gjorde noen skade, og de sakket da så meget akterut at han ikke kunde nå dem, for å reparere sin takkelage samt den skade de hadde fåt under vannlinjen. Om morgenen var de igjen klar og folket var ved godt mot. Der blev først holdt gebeht og folkene animert og de hadde ennu tro på at det skulde lykkes å ta ham, da de lettelig kunde innseile ham sålenge han ennu ikke hadde fått sin storstang op. Da de nu kom op aktenom ham, begynte han igjen å skyte med sine 4 akterkanoner, hvorfor Wessel loffet noe op og kom de ham således igjen på siden, minsket seil og ga ham alt hvad de hadde, både av kanoner og musketter, hvilket varte noen glass, og skjøt de i denne tid den svenskes forre-merserå av, samt beginne og mesanrå ned, og da de igjen hadde fått 3 grunnskudd, så sakket de akterut igjen for å få dem reparert. Om eftermiddagen, da de hadde reparert igjen, angrep de svensken påny og sloss atter i noen glass. Og da arkelimesteren kom og meddelte chefen, at der bare var litt krudt igjen og eftersom sjøgangen var så stor, at de ei så noen apparance til å entre, hvortil de forøvrig hadde gjort alt klart, sendte Wessel en trompeter ombord på den svenske fregatt for å erfare hvad han var for en, da de svenske lodser, som var ombord på „Løvendals Gallei", ikke kjente fregatten, og hadde da den svenske chef svart trompeteren: At den var kjøpt for svensk regning for å gå til Göteborg, og den sloss også for svensk regning. Derefter ropte den svenske chef til Wessel, han skulde gi op sin fokk på paroll, for at de kunde tales ved, og efter at Wessel hadde betenkt sig litt, ga han fokken op og de gikk hinannen så nær, at de kunde tale med hinannen, dog blev hver mann på sin post. Wessel ropte da til den svenske chef, at han ikke hadde mere krudt og at det gjorde ham ondt, at han således skulde forlate ham. Vidnet visste ikke hvad der blev svart på dette, da han var på sin post forut i skibet, men der blev drukket et glass vin på begge sider med noen ganger

Digitized by Google

hurra, hvorpå de seilte fra hinannen, den svenske fregatt ostverts og „Løvendals Gallei" nordverts.

Spm. 2: Om vidnet eller noen av de andre ombord ikke hadde funnet for godt og herom utredet sig til capitainlieutenant Wessel, at det var best å søke retirade, såsom samme svenske fregatt var dem overlegen?

Rsp.: Da den svenske fregatt søkte dem, så han nok at de ikke kunde komme sig klar av den, og da de hadde slåss med ham den første gang, syntes de at de hadde største avantage, eftersom han gjorde sitt beste for å retirere og selv var de da istand til å seile ham rundt og løpe fra ham når de vilde.

Wessel blev derpå spurt om han hadde noe å tilspørre vidnet.

Rsp.: Nei.

Forhøret blev derpå avbrutt og tillyst til å fortsette næste morgen kl. 8.

Onsdag den 14de november blev Wessel først fremkalt og tilspurt: Hvad hans ordre hadde vært, og hvor han aktet sig hen den tid han med den svenske fregatt kom uti aksjon?

Rsp.: Efter Slotslovens ordre av 29de mai hadde han vært om de nord efter ordrens innhold og hans journals videre utvisning, derefter var han kortelig inne i Flekkerø for der å levere noen ruller som kommissariatet av ham hadde forlangt, så og for å fylle vann. Fra Flekkerø gikk han igjen om de nord efter ordrens innhold, og formedelst vinden, som den 26de juli var N.W.t.N., måtte han lovere sig om de nord, og på dette tidspunkt møtte han den fremmede fregatt.

Derefter blev fremkalt kadett Jørgen Friderich Brun. De første 6 spørsmål er uten interesse og forbigåes derfor.

Spm. 7: Om der blev holdt noe krigsråd før kampen og hvorledes?

Rsp.: Capitainlieutenant Wessel talte til folket og spurte: Om de hadde kjærlighet til kongen og landet således at de vilde slåss om det skulde komme dertil, hvortil alle svarte at de var villige dertil.

Spm. 10: Hvor lenge de første gang var sammen i aksjon, og hvor nær de var hinannen, samt hvad de såvel som den fremmede fikk for skade i den tid?

Rsp.: Fra om eftermiddagen klokken halvgåen 6 til halvgåen 10 og var de hinannen så nær, at musketteriet mestendels kunde lange hverandre fra tid til annen når de skar inn på hinannen. Hvad skade de egentlig fikk på deres fregatt i den første aksjon kunde vidnet egentlig ikke si, undtagen at de fikk noen skade på deres takkelage; den

Digitized by Google

fremmede fregatt rakte i brand mellem skans og dekk, så de kunde se ilden mellem portene, men kunde ikke se om han fikk mere skade i denne aksjon.

Spm. 19: Om vidnet hørte capitainlieutenant Wessel befale trompeteren å fare ombord på den fiendtlige fregatt og hvad han blev befalt?

Rsp.: Han hørte, at capitainlieutenant Wessel befalte trompeteren Cornelius å fare ombord på den fiendtlige fregatt og si kapteinen på samme fregatt, at formedelst mangel på krudt måtte han dennegang la ham passere, og capitainlieutenant Wessel lot ham vite, at om han vilde komme ombord på et glass vin, skulde det skje på parol, eftersom han hadde slåss som en bra kar.

Spm. 20: Hvad svar trompeteren bragte tilbake?

Rsp.: Han skulde hilse capitainlieutenant Wessel igjen, at han ei kunde komme ombord til ham, men vilde Wessel komme ombord til ham, vilde han på cavallier-parol la ham passere, og trompeteren berettet videre, at fregatten førte 28 stykker med noen svingbasser og fregatten hadde i akterspeilet 2 galleier med en tromme imellem, og syntes trompeteren at samme fregatt kunde ha en besetning på 140 mann. Skibet var kommet fra England og var solgt til Göteborg, chefen og størstedelen av besetningen var engelsk, hvortil kom noen norske og svenske.

Spm. 21: Om de, da trompeteren var kommet tilbake, seilte den svenske fregatt på siden, hvor nær de var hverandre, hvad da passerte og hvorledes de da skiltes fra hinannen?

Rsp.: Ja, de seilte den fiendtlige fregatt på siden da trompeteren var kommet tilbake og jollen var blitt satt inn, og var da hinannen så nær, at de kunde makelig tale med hverandre. Først torde de ikke riktig stole på ham, hvorfor de holdt sig noe forlig av ham, hvorpå han ropte, at de på parol skulde gi fokken op, så at de kunde tales ved, hvilket også skjedde, og da de kom ham på siden stod den engelske capitain med et glass vin i hånden og drakk capitainlieutenant Wessels skål med noen ganger hurra, og da han hadde drukket ut kastet han glasset over hodet og bad hilse gode venner i Kjøbenhavn, efter at capitainlieutenant Wessel likeledes hadde drukket et glass vin og bedt ham hilse gode venner i Göteborg. Hvorpå de skiltes og satte capitainlieutenant Wessel sin kurs nordover og den annen østover.

Efter at enhver av mannskapet var blitt avhørt, og alle hadde uttalt sig i tilslutning til de øvrige, deklarerte fiskalen at det var unødvendig å avhøre flere. Wessel blev tilspurt, om han hadde noe videre

Digitized by Google

å fremlegge, hvortil han svarte: At han av forhørsretten var ydmygst begjærende, at en forklaring som var avgitt av den fiendtlige fregatts folk måtte innføres, og at en kort ekstrakt over hans tidligere førte konduite uti andre tidligere forefalne occasjoner, som han fremla for retten, også måtte bli innført. Dette blev innvilget, hvorpå dokumentene blev oplest og innført. De lyder således:

„Den 22de Septbr. 1714 blev mig ved Arendal berettet, at udi Mærdøe skulde være et Engelsk Skib beliggende fra Gothenborg kommen, hvorpaa skulde være en Mand, som havde været med den Fregat jeg den 26de og 27de Juli har været udi Attaqve med, hvorover jeg lod Skipper Niels Bos did fare, denne Mand med sig igien om Bord at tage; Denne Baadsmand navnlig Joseph N. kom og om Borde, og udi Overværelse af mig, Lieutenant Niels Wrede og Skipper Niels Bos bekiendte og sagde, at han udi Lunden[1]) til samme Fregat „de Olbing Galley" kaldet var hyret at gaa ad Strædet, og derfra til Westindien, men da de kom udi Søen ungefær 10 Mil udenfor Nord-Far-Landet, brekkede den derpaa værende Capitain Bactman sin Ordre, som han for Folkene sagde ham paa Lundens Rever fra den Svenske Consul at være tilskikket, og var i samme Ordre den Svenske Commiss samt Articler indsluttet, og at de skulle fare paa Partti holdende det krydsende her udi Nord-Søen, hvad Prise de fik, skulde de til Gothenborg opbringe, og imidlertid ovenmældte Dato havde arriveret mig; Jeg spurgte af hvad Aarsag han mig attaquerede, svarede i Tanke at bringe mig til Gothenborg saasom han mig ikke til noget ansaa; Han berettede at samme fiendtlige Skib „de Olbing Galley" var paa 26 Canoner og 90 Mand sterk, havde jeg entret eller givet et Par Laug til, da havde det fiendtlige Skib maattet stryge, thi de derpaa værende Svenske Skipper og Baadsmænd vare 2 gange agter at vilde stryge Flaget, mens av de Engelske ei blev tilladt, og den derpaa værende Svenske Captain var stedse i Rummet imedens Slaget varede; Skibet sagde han samt Master, Stænger, Ræer, Seil med staaende og løbende Redskab, var ganske forskudt, og havde de faaet 4re Mand døde og 6 Mand qvæste; Ved ankomsten til Gothenborg blev Fregatten kaldet „Princesse Ulrica Eleonora", og saa snart de havde faaet nye Master og Stænger, skulle igien forseile, mente den 30te Septbr. Den Engelske Captain Bactman skulde commandere Fregatten, og var han med samtlige Folkene af de udi Gothenborg værende Kiøbmænd lovet en

[1]) London.

Digitized by Google

temmelig Summa Penge, dersom de paa denne foretagne Kryds-Togt mig enten kunde erobre eller i Grund skyde. — Denne indbemældte Beretning han ved Saligheds Ed bekræftede. — Indbemældte haver vi hørt. testerer

Niels Wrede. Niels Bos.

Skrivelse av 14de november 1714:

Brev nr. 128 „Deres Høye Excellence,

Høyædle og Velbaarne, Velædle og Velbaarne

Samtlige udi det Kongelige Ober-Admiralitet Deputerede Høye Herrer.

Saasom jeg af Dem, mine Høybydende Naadige Herrer fra Norge er nedkaldt, her af Fiscalen at tiltales for en den 26 og 27 Juli seneste hafte Attaqve med en fiendtlig Fregat, da paa det retteligst skal fornemmes hvorledes min Conduite har været, imedens jeg af Hs. Maj. min Allern. Konge og Herre noget Fartøi allern. har været anbetroet, vil jeg i underd. og dybeste Ydmyghed herved de Høye Herrer forestille, hvorledes jeg paa den Kgl. Snav „Ormen" og Fregatten „Løwendals Galley" imod Fiendtlig mig haver forholdet nemlig med bemældte Snav „Ormen", da jeg først den 19de April 1712 udi Gulholmen attraperede 4 Roche-Baade ladet med Byg og Haure, samt en Skude hvorudi jeg lod indkaste bemældte Proviant, og tog saa skuden samt de 2 Baade med mig den 20de ejusdem; Da jeg passerede Marstrands Castel, saa jeg der udi Havnen beliggende endel Skibe, som jeg ved min armerede Jolle tænkte at lade udhale, mens forgiæves, thi Vinden var dem lige imod, dernæst fik jeg den 23de ejusdem en Svensk Caper af 10 à 12 Stykker paa Jagt, mens som jeg ikke kunde indseile den og forud laa mange blinde Skiær, maatte jeg ophæve Jagten; Samme Dato udi Plat-Foden kom mig atter ligeledes En i Møde, som af den hos mig havende Lods blev berettet at være „Vindhunden", jeg jagede efter ham et Glas for de Vind ind ad Gothenborg Fiord, og skiød saa paa ham med Skraa forud, at jeg kunde mest høre hvor Skraaet slog i hans Fartøi, mens jeg torde ei længere forfølge ham formedels brændende Skiær; Den 24de ejusdem attaqverede mig ved Guldholmen 2de dobbelte Chalouper, som jeg og igien imodtog, skiød med Skraa og Skarp efter dem, hvilket da de saa, roede de imellem nogle smaa Klipper ved bemældte Guldholm, saa jeg ikke kunde faa Skud paa dem, endelig da de saa jeg holdte Nord efter, og de havde faaet flere Mandskab, jagede de igjen efter mig, jeg biede dem ind og skiød efter dem, hvorpaa de atter søgte Smut-Huller at berge dem, da En af dem dog var ligesaa Mandstærk som jeg. Da jeg nu allern. blev betroet den

Digitized by Google

Kgl. Fregat „Løwendals Galley", tog jeg den 1ste Juli, som var andendagen efter min første Udseiling en Snav „Svenske Waaben" kaldet, som jeg til Stavern indbragte; Hvad jeg udi Øster-Søen den 27de Sept. med den Svenske Flode haver tildraget haver jeg de Høye Herrer forhen tilstillet nemlig, at da jeg tillige med Fregatten „Raae", „Ørnen" og „Søe-Ridderen" blev beordret at forseile til den Svenske Transport-Flode, den at ruinere, saa jeg 2 Skibe (Spanie-Farer) førende Standere fra Toppen, hvilke jeg søkte i Tanke at erobre, og som jeg kom dem noget nær, begyndte de heftig at cannonere paa mig havde jeg den Tid i Sinde at legge den ene om Bord, som blev mig forment af en Fregat, der var af Svensken udsendt dem at maintenere, og var da Svenske Floden mig saa nær, at jeg maatte forlade bemældte Spanie-Farer, thi jeg var beskadiget paa Fokke-Masten og endel Toug-Verk; Vel syntes den forbemældte Fregat at vilde ligge mig om Bord, men som jeg idelig canonerede paa ham blev det forment, endelig kom paa den anden Boug en Fregat af 30 Stykker mig haardt ansættende og skiød heftig efter mig, mens jeg lod staa til hvad trække kunde, endskiønt min Store-Stang var ganske brøstfældig, der blev skudt efter den Svenske Fregat fra hans General at han skulde holde ned til ham. Jeg har de uforgribelige Tanker, at det skeede i den Henseende at den Pultron ikke holdt sig som han burde. Jeg blev en del beskadiget af den Svenske General Admiral og 2de andre Orlog-Skibe, dog (Gud være æret) jeg saa vel undgik deres glubende Tænder; Nu hændte det sig, at da jeg efter Ordre lykkelig havde convoyeret Floden til Holland og jeg havde 3 Ugers Frist at krydse, forekom mig den 13de Aug. 1713 tvende Orlog og et Coffardi-Skib, tonede Dansk Konge-Flag, og som jeg efter Skibs—Raadets Godtfindende gik dem imod, praiede den ene hvorfra han var kommen, svarede: Fra Kjøbenhavn. Jeg spurgte om Skibets Navn, blev Svaret: „Nye Elfsborg", og da det Danske Flag nedstrøgen og Svensk igjen ophidset med Laug paa Laug; Jeg som en kongelig betroede gik stedse med Danske Konge-Flag, skiød igien det bedste jeg kunde, efter 6te Glasses Udløb undkom jeg dem, efter at have faaet en Mand qvæst; Jeg kan med Sandhed sige, at de ikke skal rose deraf, thi de fik mere Skade end jeg; Da jeg siden kom til Holland har jeg i Septbr. i Amsterdam maat søge Credit, saavel for den mig allern. anfortroede Fregat, som Fregatten „Søe-Ormen" og Snaven „Neptunus" saasom Monsr. T r æ s c h a u og D r e y e r samt B a l d e r s Enke ei vilde giøre det ringeste Forskud, da dog Proviant med videre Ammunition høiligen behøvedes. Den 7de Novbr. udi Formiddags-Vagten fik jeg en Svensk Caper paa Jagt, hvilken jeg forfulgte en halv Mil nær

Digitized by Google

Elfsborg Castel, hvor jeg formedels Contrarig Vind maatte ankre og andet Et-Maal derefter kom lykkelig derfra, havde ikke Lee-seyls-Bom sprungen skulde jeg den erobret. Nu har jeg Tid efter anden haft adskillige Capere paa Jagt, mens ei været saa lykkelig dennem at indhændte, langt mindre at erobre, da Gud ved jeg nok har gjort mit Bedste, og som det seneste 26 og 27 Juli haver kommet til en Attaqve med en Fiendtlig, som jeg ugierne maa fornemme at skal tiltales for, da lader jeg enhver hosværende derom skiønne, om jeg ikke brugte mig det bedste jeg kunde, hvorfor jeg i underdanighed begiærer, denne hosfølgende insinuerede Attest maatte indtages for Retten læses og i Acten indføres, da noksom skal erkiendes, at jeg i alt har brugt min Devoir som tilbørligt. Jeg recommanderer mig i dybeste Underdanighed, i Tanke denne Høye Respective Ret ser mig haandhævet efter forekommende loulige Attester og Documenter samt Vidners Førelse. Jeg lever i dybeste Underdanighed Deres Høye Excellence, Høyædle og Velbaarne, Velædle og Velbyrdige samtlig mine Høybydende Naadige Herrers allerydmygste Tiener

P. I. Wessell."

Dermed var krigsforhøret avsluttet. Protokollen slutter således:

„At alt, saaledes som forbemældt, udi vores Overværelse er passeret bekræfter vi med vores hænders Underskrift og hos-trykte Zigneter. Datum Fregatten Løwendals Galley ut supra.

Uldrich Kaas. Johan Wulf Brandt. N. Friise.
L. S. L. S. L. S.

H. Lind.

Rothe sier, at saken ikke gikk til doms, men at generaladmiral Gyldenløve gjorde forestilling til kongen med den følge at Wessel ikke alene blev frikjent men også forfremmet til capitain. Dette er ikke riktig. Søetatens Krigsretsdoms protokoll (beg. anno 1714 den 28de juli og endt den 22de desember s. a.) viser med all ønskelig tydelighet at saken blev pådømt ved overkrigsretten. Selv senere historieskrivere, der har hatt aktene like for hånden, har fulgt Rothe på hans uriktige vei[1]).

Overkrigsretten som blev pålagt å dømme i saken bestod av: generaladmiral Gyldenløve som præses, admiralene Raben og Barfoed,

[1]) Den danske generalstab har selvfølgelig i sitt arbeide en korrekt fremstilling.

Digitized by Google

viceadmiralene Just Juel, Judichæer og Troyel. 2 schoutbynachter, 3 kommandører og 3 kommandørkapteiner.

Overfor denne eksklusivt representative forsamling blev Wessel — „en fattig norsk gutt", som han selve kalte sig i brevet til kongen av 28de juli, stillet. Han hadde da nettop fylt 24 år. Nedkalt fra de norske farvann, hvor han på fjerde året hadde hatt sitt tilhold siden sine korte kadettdager, var han næsten helt ukjent i Kjøbenhavn og blandt officerspersonalet. En kort gjesterolle hadde han gitt høsten 1712, da han sprang forbi 52 av sine officerskamerater og avanserte til capitainlieutenant. I begynnelsen av 1714 hadde han ligget en kort tid i Kjøbenhavn for reparasjon av fregatten. Og tredje gang var den foreliggende, da han var blitt nedkalt for å tiltales — for hvad? Jo, for å ha utsatt sitt fartøi for skade ved å forfølge en større motstander der forsøkte å undkomme. Wessels hele optreden ligger godt i linje med hans tidligere oplevelser og han finner da også grunn til å introdusere sig på dette grunnlag hos den høie oberadmiralitetsrett. Og langt viktigere enn den forøvrig store skade som han har tilføiet en av motstanderens fregatter, er den moralske betydning av hans forhold. Wessels navn var kjent på svenskekysten før. Nu blev hans taktiske og sjømannsmessige overlegenhet enn yderligere fastslått. At dette hadde en overordentlig stor betydning i kampen mot de svenske fartøier i de norske farvann er ganske utvilsomt. Dette fremgår da også av Slotslovens skrivelse til admiralitetet, som senere skal refereres. Men denne opfatning hadde ikke sjøfiskalen og Wessels skjulte fiender i Kjøbenhavn.

La oss da se på hvad fiskalen hadde fått ut av krigsforhøret ombord på „Løvendals Gallei". Han utferdiget sitt anklageskrift under 23de november og det lyder således:

„Høybaarne, Høyædle og Velbaarne, Velædle og Velbyrdige, Ædle og Mandhafte, Præses og samtlige Tilforordnede udi denne Høye respective Ober Krigs Ret!

Efter Admiralitetets Ordre til Hr. Commandeur Uldrich Kaas, saa og til mig, begge af Dato 11te Novbr. sidstafvigte, er den 13de og 14de Novbr. næst efter holdt Forhør paa Fregatten „Løvendals Galley" angaaende Capt. Lieutn. Peder Wessels førte Conduite udi en næstafvigte 26de og 27de Juli holdt Combat med en fiendtlig Fregat udi Nord-Søen, hvilke Ordres jeg beder at maa oplæses.

Den mig tilstillede Originale allerunderd. Relation til Hs. Kgl.

Digitized by Google

Maj. af Dato 28de Juli fra Capt. Lieutn. W e s s e l beder jeg ligeledes maa oplæses.

Herefter beder jeg Capt. Lieutn. Wessels Ordre fra Slots-Loven i Norge af Dato 29 Mai maa oplæses udi hvilken ham anbefales at beskierme Nordlands og Finmarks-Farerne for fiendtlige Armateurs efter dessen videre Indhold.

Hvorledes tilgaaen er den 26 og 27 Juli udi de forefaldne Combater, derom har Monsr. Wessel produceret sin holdte Journal, som udi Forhøret findes indført, om dessen videre Omstændigheder, samt om alt hvis til Sagens Oplysning efter min ringe Skiønsomhed kunde behøves at vide, jeg Capt. Lieutn. Wessel, samt hans underhavende Officerer og en del Mandskab paa det nøieste har examineret, som jeg beder at maa oplæses.

Af det oplæste Forhør har da denne Høy-Respective Ober-Krigs-Ret fornummet, at Capt. Lieutn. Wessel efter hans Tanke har ladet se sin Bravoure, som ei heller er at blamere, dersom den med nogen mere Conduite havde været accompagnieret; Thi at han har fegtet mandelig, der han af sin Fiende og Overmand første Gang er bleven attaqveret, og efter hans Subalterners Edelige Forklaringer ei har kundet echapere, og evitere Combat, derudi er han at berømme, men der hans Overmand havde forladt ham, og han var udi Stand sig at retirere, burde han at have ladet sig nøie med den erholdne Honeur og Victorie over sin Fiende, og ei igien søgt ham Første, langt mindre Anden og Tredie Gang, hvorved han har exponert Hs. Kgl. Majs. ham anbetroede Fregat udi Fare, og sacrificeret sig selv og sit underhavende Mandskab, som og Udgangen har vist, idet Hs. Kgl. Mj. ved saadan utidig Courage har mistet 7 Mand og 21 Mand blesserede, og udygtiggjorde til videre Tieniste. Desforuden har Hs. Kgl. Maj. ei lidt ringe Skade paa sin Fregat af Fiendens Canoner, som ikke uden stor Bekostning igien er bleven repareret, hvilket saaledes er den 1ste Post, som udi Capt. Lieutn. Wessels førte Conduite efter mine ringe Tanker er at carpere.

At Monsr. Wessel dermed sin Forseelse vil undskylde, at formedelst han saa sin Fiende og Overmand at løbe for sig, og derfor tænkte ham at erobre, samt at han ikke finder nogen Søe-Krigs-Articul, som forbyder at attaqvere sin Overmand etc. Samme Undskyldning formener jeg ei kan validere, saasom Monsr. Wessel burde (om han ellers vilde passere for en fornuftig Soldat) ei have fattet saadanne ugrundede og langt mere forvovne Tanker, thi omendskjønt en Fiende retirerer sig, derfor maa man ei strax gjøre sig de Tanker, at blive hans

Digitized by Google

Mester langt mindre maa man flatere sig deraf, naar man med sin Overmand har at bestille. At Mr. Wessel mælder ei at finde nogen Søe-Krigs-Articul som forbyder at attaqvere sin Overmand, saa kan Monsr. Wessel dog ei negte, at han jo ved alle de Ordres, som ham af Admiralitetet Tid efter anden ere bleven given, er anbefalt at bruge forsvarlig Søemandskab og Soldatskab. At han udi denne Occasion ei har brugt forsvarlig Soldatskab har jeg allerede demonstreret, som jeg til denne Respective Ober-Krigs-Rættes Skiønsomhed videre at indstille.

For det Andet, har jeg paa hans førte Conduite videre at carpere, at der han saaledes Trende Gange ubeføiet havde attaqveret den Fiendtlige Fregat, har han skikket sin Trompeter den Fiendtlige Capitain om Borde, og iblandt andet ladet ham vide, at han ei havde mere Krud udi Skibet, og derfor ham denne Gang saaledes maatte passere lade etc., hvorudi mig synes, at hans Conduite ei heller kan approberes, thi derved gav han sin Faibel tilkjende, som letteligen af Occasionen havde kunnet profiteres, hvilket ei er Krigs-Brug.

For det Tredie kan hans førte Conduite derudi ei berømmes, at han omsider løb sin Fiende paa Siden, gjorde ligesom Fred med ham, og drak et Glas Vin paa hans Sundhed etc., hvilket var en Gasconade, som en Søe-mand og Soldat ei er anstaaelig.

For det Fjerde har Capt. Ltn. Wessel ved disse Trende hans utidige og Forvovne Attaqver foraarsaget, at Hs. Kgl. Majs. Fregat af Fiendens Canoner blev sat udi den Tilstand, at Capt. Lieutn. Wessel ei efter Slots-Lovens Ordre kunde komme paa sin Post, at bedekke Nordlands og Finmarks Farerne for Fiendens Armateurs, førend den med stor Bekostning er bleven repareret, imidlertid vare samme Nordlands og Finmarks-Farere exponerede Fiendens Overfald. Efter hvilken Beskaffenhed jeg underd. og ydmygst indstiller til denne Høye Respective Ober-Krigs-Rættens Dom og Kiendelse:

Om ikke Capt. Lieutn. Peder Wessel udi anledning af den 182 Søe-Krigs-Articul bør at degraderes, indtil saa længe han lærer at bruge bedre Soldatskab, og derforuden at betale Mulct og denne Processes Omkostning tilstrækkelig. Jeg forbliver stedse Eders Høye Excellences Høyædle of Velbaarne, Velædle og Velbaarne, Ædle og Mandhafte Præsidies og samtlige Tilforordnedes underdanige, ydmyge og tienstfærdige Tienere

N. Friesse."

Fiskalen har ikke kunnet finne noen spesiell paragraff i sjøkrigs-

Digitized by Google

artiklene, hvortil han kunde henføre Wessels forseelse. Han må derfor ty til kapitel 12, „Uspecifiserede Tilfælde". pgr. 182, som lyder således:

„Skulde en Søe-betiente sig ellers udi nogen maade forse sig udi noget, som udi disse articler ey er specificeret oc en Søemand ey tilkommer, eller som kunde være imod vores ordinaire Love, da skal derudi kiendes efter voris Lands Laug oc Søe Rett oc efter vel andtagen Skibs Brug, hvorved den Missgierning oc deraf tilvoxende Fahre oc onde Consequencer vel skulle iagt tages."

Under 26de november fremla Wessel sin replikk og den lyder således:

„Deres Høye Excellence, Høyædle og Velbaarne, Velædle og Velbaarne, Samtlige udi denne Høye Respective Ober Krigs-Ræt Deputerede.

Det for denne Høye Respective Ræt av Hr. Fiscal Friis producerede Instrumente, angaaende den med en fientlig Fregat den 26de og 27 Juli seneste hafte Attaqve, som jeg ved Fiendens første Echapering skulde evitere, da kan jeg med Billighed svare, at en liden til større Avantage maatte iagt tages, og som den fiendtlige Fregat først var med Ild antendt, som af Forhøret sees, og foruden samme Fregat tog til Flugt, var min uforgribelige Raison, at han, der af Begyndelsen saa ivrig og hart attaqverede, og nu efter saa kort Attaqve vilde echapere, endelig maatte noget manqvere, hvilket gav mig Anledning at forfølge, helst efter Søe-Krigs-Articulens 115 Post, der forbyder at forlade [sin motstander], og foruden, endskjønt Hr. Fiscal vil mene ikke nogen Avantage at have været ved Fiendens Retirade, vil jeg underdanigst haabe denne Høybydende Krigs-Ræt ei anser Hr. Fiscals utilføiede Demonstration herudinden, thi skulde jeg have ladet den fiendtlige Fregat passere, da han søgte at undkomme, havde Hr. Fiscal, efter mine Tanker, haft større Aarsag mig at tiltale, endel efter Hr. Lieutn. Lunds Vidne, som forklarer, efter de paa den fiendtlige Fregat værende Folks Beretning, samme Fregat at maatte give, om Vind og Veirlig sig til Entring havde præsenteret, saa lader jeg denne Høye Respective Ræt kiende om min brugte Soldaterskab. —

For det Andet: At jeg ikke skulde brugt min Conduite ved det jeg efter Trende Ganges Attaqve haver sendt den fiendtlige Fregats Captain en Trompeter om Borde, og ladet ham forstaa, at jeg formedels Manqvement af Krud maatte saaledes lade ham passere, da er det vel skeet, dog min Conduite derfor ei at carpere, thi som fornamtes

Digitized by Google

saadan Søe-Gangs Continuering og ingen Leilighed til Entring, hvorved han kunde erobres (Krudet torde jeg ei alt bortskyde, thi kunde mig da en anden fiendtlig Fregat eller Snave muligt have overrumplet) sendte jeg en Trompeter om Borde, for at erfare til underd. Raport, hvad det var for en Fregat, saasom den ikke af den hos mig værende Svenske Lods eller mine anfortroede Mandskab kunde kiendes, og fordi jeg sagde at forlade ham formedels Manqvement af Krud kunde han ei tilsige sig nogen profital Occasion, saasom jeg alle Tider da kunde undkomme ham, thi havde han endnu ingen Stor-Stang opsat, i hvilken henseende jeg ikke ved at have misbrugt nogen Conduite, helst Krigs-Brug det alle Tider kan tillade, saa Hr. Fiscal i slige Tilfælde ikke egentlig maa være den Praxis bevidst, thi ved Fiendens Indkomst skulde han flateret sig af at jeg, for den af ham tilføiede skade, var forceret at lade ham passere, hvilken Skikkelse er og endel udi mine underd. og enfoldige Tanker til Honeur for min allern. Konge.

For det Tredie: At jeg haver gaaet Fienden paa Siden, og skulde ligesom giordt Fred ved et Glas Vin paa hans Sundhed, da er herved min omstændelige Forklaring at da han igiennem en Sprach-Trompet af mig var begiærende at vedtales, consenterede jeg det, efter forhen giorte Betænkning det ene for at bese Skibet i sig selv, det andet for nogenlunde at bese Mandskabets Styrke, ifald nogen Leilighed til Entring endnu skulde begivet sig, og som jeg da kom ham paa Siden, raabte han til mig og drak min Skaal med 7 gange Hurra; Jeg skulde formode, at det ei skulde komme min Conduite noget til Miscredit at jeg besvarede hans Skaal med 3de gange, thi Ære mod Ære er Brug og Maade over al Verden; Hvad sig det af Hr. Fiscal paaraabende Freds-Monstrum angaar, da kan noksom klarligen sees af det holdende Forhør, jeg i alt har tracteret ham en Fiende, og af yderste Flid gjort mit Beste, saa jeg derved ikke spildte eller forkleinede min eller nogens herudinden førte Søemands og Soldatskab, og tror jeg nok, at Hr. Fiscal haver freqventeret eller er bekiendt mange saadanne Rencontres i saadanne Tilfælde at besvare et Glas Vin.

For det Fierde: At jeg formedels samme hafte Attaqve ei har kundet exseqvere Slotslovens Ordre, med at bedække Nordlands og Findmarks-Farerne, da kan jeg med min Journal samt ganske Folk godtgjøre, at jeg en temmelig Tid holdt det krydsende imellem Bergen og Trundhiem, samt Hetland fra og til, imidlertid arriverede jeg udenfor Lindingsnæs, saasom mig af en Engelsmand blev bevidst, at en fiendtlig Huckert krydsede der udi Farvandet, hvor jeg da holdte en Dags Tid, da jeg gik ind udi Flekkerøen, endel for at expedere nogle

Digitized by Google

Breve og Rouler til Commissariatet, og endel for at forsyne Fregatten med fersk Vand, og laa jeg da udi Flekkerøen en halv Dag, da jeg strax forføiede mig ad Søen, min Reise Nord paa at fortsætte. — Imidlertid er denne fiendtlige Fregat mig forekommen, hvoraf jeg saa heftig søgtes, og efter foregaaende Forhørs Forklaring fraskiltes, er og ingen af mig allern. anbetroede Skibe, som jeg havde at beskierme paa denne Kryds-Togt, hverken før eller efter Actionen af Fienden enten taget eller forjaget. Hvad ellers den Irættesættelse angaar ved den af Fiendens Canoner tilføiede Skade paa den mig allern. anfortroede Fregat, da kan jeg det ikke nægte, thi man ved at Canonen er det Instrument, som temmelig lader se sin Effect hvor den træffer, og var det mig umulig den fiendtlige at forbyde Fregatten eller Mandskabet at beskadige, med mindre jeg som Cujon straxen vilde strøget for første Laug, da Hs. Maj. intet havde faaet tilbage af Fregatten, og mit Renome da alle Tider skulde kaldes en Pultron. Jeg tror vel at Fiscalen endnu haver i frisk Hukommelse, at den langt større fiendtlige Fregat var langt slettere tilredt af de mig allern. anbetroede faa Canoner, hvorfore og den fiendtlige Captain af Admiralitetet udi Gothenborg virkelig tiltales, ja end-og for den mig paabyrdede Attaqve, ved hvilken han er bleven ganske forskudt. Hvad videre den af Hr. Fiscal mig uden ringeste Raison tilføiede Irettesættelse paa Conduite og Charges Forkleinelse angaar, henstiller jeg til den Høye Respective Rættes Kiendelse, i Tanke, at han for sine haarde Irettesættelser vedbørlig vorder tilrættesat, paa det enhver retskaffen Kgl. Officer, der med Nidkjærhed vil forrette det den allern. er anbetroet, for saadan Tiltale herefter ei alene kan vorde friholt, mens endog efter hans Meriter til Emploi vorde eftertænkt, thi ellers vilde enhver af min Caractere, udi det mindste have Frygt for at formaintinere sig, om de faar saadan en Occasion ikke skulde i Naade blive anseet. Jeg ser mig recommenderet stedse med forblivende

Deres Høye Excellence, Høyædle og Velbaarn, Velædle og Velbaarne
Samtlige Høye Herrers allerydmygeste Tiener
P. I. Wessell."

Sjøkrigsartiklenes pgr. 115, hvortil Wessel henviser i anledning av fiskalens hovedanklagepunkt, lyder således:

„Alle de som udi Slaget fra Fienden viger eller afsacker uden at de nøyagteligen kunde beviise, at de dertil formedelst bekommede Skud under Vandet, extraordinaire Skade paa Masterne, Seyl eller anden Hovedskade og Ulemper tvunget verit hafver, skulle som de der videntlig deris Pligt forglemt hafver, derfor straffes paa Lifvet."

Digitized by Google

Det må medgis, at det var en glimrende turnering av fiskalens påstand. Hele replikkens offensive ånd, fremført som den var under et humoristisk tilsnitt, undlot da heller ikke å gjøre sin virkning.

Proseduren begynte den 28de november og dommen falt den 15de desember. Kommandørkapteinene frikjente ham for tiltale for å ha innlatt sig flere ganger i kamp, men stemte for, at han skulde straffes med å miste sin kommando og ansettes som subaltern, fordi han var løpet fienden på siden og hadde drukket glass med ham; kommandørene og schoutbynacht Thambsen frikjente ham ganske, schoutbynacht P. Hjort stemte for, at han skulde miste et halvt års gage og betale 20 rdl. til fiskalen, 12 til protokollen, viceadmiralene frikjente ham i den foreliggende sak, men fant at en særlig rett burde undersøke, om han hadde handlet forsvarlig ved å fjerne sig 60 mil fra sin stasjon blott for å komme i kamp, begge admiraler og generaladmiralen stemte for fullstendig frifinnelse.

Der var altså 10 stemmer av 14 for frifinnelse efter tiltalen. Denne omfattet, som tidligere nevnt, ikke hans forseiling sydover. De av viceadmiralene nevnte 60 mil er målt fra Statt, men Wessels konferanse med myndighetene i Bergen synes ikke å ha bundet ham til dette sted. I ethvert fall er ikke dette spørsmål blitt belyst. Admiralitetet skulde dog senere komme tilbake til dette, som senere skal bli vist. Kommandørkapteinenes standpunkt synes noe søkt.

Frifinnelsesdom blev avsagt den 15de desember og lyder således:

„1. Hvad sig angaar dend imod Capt. Lt. Wessel formerede Beskyldnings Post, at han 3de Gange har søgt Fienden, effter at hand første Gang, som var dend 26 Juli nestafvigt, af den fintlig Fregat var attaqveret, og derwed skulde have exponeret Hans Maitts. Fregatte, saa og derved faait 7 døde og 21 qveste, saa og ellers Fregatten udi en og anden Maade derved bleven beskadiget, huilcke 3 Ganger Angagemant Fiscalen formeener Captain Lieutnanten skulle have eviteret i Henseende, at den fintlig Fregat var af støre Force, end dend hannem andfortroede Fregat war; da, som det af alle de udi Forhøret førte Widners Udsigende er klart, at Captain Lieutnant Wessel den første Gang ei har kundet undseile den fintlige Fregat og altsaa, da hand af den blev attaqveret, været foraarsaget at slaae, og til de sidste Attaqver er bleven encourageret ved det at samme, efter meerbem.te Widners udsigende, skal have giort det bæste for at undseile, og hand saaleedes derved har kundet giøre sig Haab den at bemestre, da effter slige Omstendigheder eragtis Capt. Lt. Wessel udi denne Casu sig ei noget at

Digitized by Google

have forseet, mens har giort huad en Søemand og Soldat tilkommer og altsaa udi dend Post aldeeles frikiendes.

Belangende dend anden Post, at Captain Lieutnant Wessel har sent sin Trompetter omborde paa den Fintlige Fregat og den derpaa commanderende Officer ladet siige, at hand hannem dennegang, af Mangel paa Krud motte quitere, hvorved Fiscalen formeener, at hand Fienden har giort sin Force bekient, da som Forhøret udwiiser, at bemelte Fintlige Fregat, da allereede saaledes paa løbende og staaende Redskab var beskadiget, og dend hannem anfortroede Fregat derimod var udi Stand alle tiider at kunde seile fra hannem, og Fienden ej heller til saadan Budskab sig noget kunde forlade, altsaa eragtis icke heller at denne Post kand komme Capt. Lt. Wessel til nogen Prejudice, men af sig selv hendfalder, saavelsom dend 3die Post, hvorudi Fiscalen formeener, Capt. Lieutnant Wessel sig endog har forseet, idet hand effter de 3 Gangers Combat er løben den fintlige Fregatte paa Siiden og drucken den commanderende Officeers Skaal, allerhelst som derved ingen Skade er skeed, eller Hans Maitts. Thieneste noget lidt.

For det 4de huad sig angaar den Irettesettelse, Fiscalen over Capt. Lt. formerer, formedelst at hand ved haffte Combat har satt Fregatten ud af Stand til at fuldføre dend hannem fra Slodzlowen givne Ordre, da, som derudi Hans Kongl. Maitts. om denne Krigs-Rætts Holdelse indkommene allernaadigste Befaling ei noget wiidere mentionerer, end alleene om den holte Combat, saa kand derpaa ei heller noget kiendis, og Fiscalens i saa Maader giorde Paastaand ligesaalidet bifaldes, som at Captain Lieutnanten burde med Straf ansees, formedelst de Mennisker, som ved Combatten er bleven døde og qveste, saasom Captain Lieutnant Wessel, der blev obligeret til at engagere sig med Fienden og at slaae, det icke har kunnet hindre, mens hans eget Lif saavel standet udi Wowe som hans Underhavendis. — Af huilcke Omstendigheder Krigs Rætten icke kand tilfinde Capt. Lt. Wessel effter Fiscalens endelig giorde Irettesettelse for nogen af de imod hannem anførte 4 Poster at liide noget, effter dend alligerede 182 Art. mens han udi allemaader for Fiscalens Tiltale udi denne Saeg fri at vere og Processens Omkostning at ophævis. —

Datum Ober Admiralitetet den 15. Dec. 1714."

Det synes ikke som om Wessel har næret noen frykt for å bli fratatt kommandoen på fregatten. Mens den høie rett er beskjeftiget
Brev nr. 130 med sine overlegninger skriver han den 9de og 11te til Holmens chef
Brev nr. 131 viceadmiral Judichæer med anmodning om at han vil assistere ham

Digitized by Google

med utrustning av fregatten, så at han dess hastigere kan komme i seilbar stand. Han beklager sig også over sin overskipper Boss, der ikke er tilstede og som aldri kan ha sine ukesedler iorden.

En god støtte hadde Wessel under retsforhandlingene i Slotslovens henstilling til admiralitetet om snarest å få ham op til Norge igjen. Disse skrivelser viser tilfulle at det tidligere omtalte cirkulære til amtmennene angående fregattchefenes tilbøielighet til å ligge i havn, ikke var myntet på ham. I skrivelse av 16de november til admiralitetet heter det: „Saasom nu heroppe ingen officerer befindes som paa Vigsiden og ellers over alt saavel er bekjendt som Capit. Lieut. Wessel, ey heller nogen fregat til krydsning saa beqvem som Løwendals Gallei hand fører, saa var det at ønske, at hand saa snart mulig var, igien maatte opkomme paa Vigsiden at Recognosere og her i Nordsøen at krydse, hvilchet man til Eders høye Excellences og Høytærede Herrers behagelige Villie tienstskyldigst indstiller."

Under 27de november skriver Slotsloven igjen til admiralitetet, hvor den i høie toner uttaler sig rosende om Wessel. Den danske generalstab henviser i sitt arbeide til nevnte skrivelse, men på min henvendelse til såvel det norske som det danske riksarkiv har jeg fått det svar at den ikke finnes der. Hvor den er å finne vet jeg således ikke.

Samme dag dommen falt skriver Wessel til Slotsloven. Brevet gir *Brev nr. 132* et sterkt uttrykk for den takknemlighet han føler for den ydede støtte. Med berettiget stolthet vedlegger han også en gjenpart av dommen og uttaler sin glede over igjen å komme tilbake til de norske farvann, hvad han venter å få ordre til, såsnart han er ferdig med en ekspedisjon til Østersjøen med schoutbynacht Gabels eskadre, hvortil han umiddelbart efter dommens avsigelse er beordret. Denne beordring føler han som en særlig gunstbevisning av kongen, hvem han har søkt umiddelbart efter dommens avsigelse. Av den vedlagte kopi av dommen mener han at de høie herrer „kand see hvor fore ieg er blefven questioneret; det er alletiider gott at hafve en god samvittighed og Een Ren sag saa har mand iche at frøgte forre og tviles iche paa at hans Majst. jo udi Naade vild anse."

Wessel gikk altså, straks dommen var avsagt, op til kongen og meddelte ham personlig resultatet. Men han nøiet sig ikke hermed. Offensiv som han var i hele sitt anlegg benytter han det gunstige øieblikk til å andra om forfremmelse. Skrivelsen finnes ikke i original, men innholdet fremgår av refererte saker 1714 21 desbr. nr. 11[1]). Det

[1]) Riksarkivet, Kjøbenhavn.

Digitized by Google

fremgår herav at han ved sin skrivelse har vedlagt den nettop avsagte overkrigsrettsdom og henviser til at den av ham førte konduite er blitt approbert. Og da det herav fremgår at han har opført sig som en ærekjær sjømann og soldat, hvad også bekreftes av en skrivelse fra Hausmann til Gyldenløve, så ber han om at Hans Majestet vil bevise ham sin nåde ved avansement, hvorved såvel han som andre ærekjære officerer vilde encourageres til ved forefallende leilighet å ofre alt for Hans Majestets tjeneste. Kongen påførte ansøkningen følgende resolusjon: „Die Admiralitet hätte das Urtheil nebst ihr Sentiment einzusenden." Hvad admiralitetet har svaret vet jeg ikke.

Brev nr. 133 Den 20de skriver han til generalkommissariatet angående sykebehandling og innkvartering av de sårede efter kampen. Skibsbarberen hadde efter Wessels ordre rekvirert de fornødne medikamenter hos apotekeren i Kristiansand, og denne hadde ved prosess fått sig tilkjent beløpet herfor av rådmann Mortensen. Det samme gjaldt innkvarteringspengene for de syke. Rådmannen søker nu forgjeves å få
Brev nr. 134 sig beløpet refundert av Slotsloven og henvender sig derfor til Wessel. Det er atter igjen et bevis på de pengevanskeligheter og mangel på organisasjon som man på den tid arbeidet under.

Wessels glimrende optreden både under kampen og under prosessen hadde selvfølgelig henledet opmerksomheten på ham. Gabel, som nu skulde på tokt i Østersjøen, forlangte ham med som krysserchef. Wessels brev til Slotsloven røber en utpreget stolthet over denne utmerkelse. Den 19de hadde han skrevet et personlig brev til kongen
Brev nr. 134 i denne anledning med anmodning om at lieutenant Petter de Ferry og kadett Jørgen Fridrich Brun, som var med ham, måtte få et halvt års gage og lover at han næst Guds nådige bistand til fullkommenhet skal utføre den ekspedisjon hvortil han av Gabel er blitt anbefalt.
Brev nr. 135 Under 22de desember skriver han til generalkrigskommissariatet angående samme sak.

Men hans skjulte fiender skulde få ennu større grunn til misundelse. Ti den 28de desember blev Wessel utnevnt til capitain. Han hadde altså nettop fylt 24 år og som tidligere nevnt var efter Garde den gang capitains grad i marinen å jevnføre med majors grad i armeen. Det var derfor en ekstraordinær forfremmelse som blev Wessel tildel efter fiskalens mislykkede forsøk på å få ham degradert.

Wessels bestalling til capitain lyder således:

Digitized by Google

„Vi Friderich den Fjerde af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst p. p.:

Giøre vitterlig, at vi Allern. have antaget og bestilt, saa og hermed antage og bestille Os Elskelig Ædle Peter Wessel til at være Capitaine ved Vores Søe-Etat; Thi skal han være Os, som sin Absolute og Souveraine Arve Konge og Herre lydig huld og troe og udi alle Maader vide og ramme Vores Gavn og Beste, Skade og Forderv derimod af yderste Magt og Formue hindre og afværge; Saa og hvis han saaledes til Vores Præjudice i Forfaring bringer, sig ikke alleneste Strax uden nogen Undseelse derimod sætte, men end og det Os uden Ophold tilbørligen aabenbare og give tilkiende; Særdeles skal han Vore Søe og Krigs-Articuler og Forordninger, som enten allerede givne ere eller herefter givne vorder, tilbørligen efterkomme og udi alle Krigs-Bestillinger og ham anbetroede Forretninger sig med største Flittighed villig og hørsom lade finde og bruge med Liv og Blod overalt og imod alle, naarsomhelst og hvor han bliver commanderet saavel som udi alle andre forefaldende Occasioner sig saaledes skikke og forholde, som det en ærekiær tapper Capitaine til Søes og tro Tiener eigner bør og vel anstaar og han agter at svare og være bekiendt. Skrevet paa Vores Kongel. Residence

Under Vor Kongelig Haand og Signet
Friderich R.
(L. S.)

C. C. v. Gabel.

Denne utnevnelse kommer i et sterkt relief, sett på bakgrunn av de rådende avansementsforhold og den misfornøielse som dessangående gjorde sig gjeldende innen etaten. I et avansementsforslag hadde admiralitetet under 25de februar 1714[1]) forestillet kongen den „Kleinmodighed" som viste sig hos den største del av sjøofficerene derved, at de som var sig bevisst å ha forrettet den tjeneste, hvortil „Gud og Lykken" hadde gitt dem leilighet således, at kongen ingen årsak hadde til å være dem unådig, fant sig meget „decouragerede" derved, at adskillige var blitt dem foretrukket som hadde hatt den lykke ved heldige omstendigheter å erhverve sig kongelig nåde, og som derved ikke hadde gjort annet enn enhver i lignende stilling vilde ha gjort. Da kollegiet efter den kunnskap, det hadde om enhvers duelig-

[1]) Se herom Garde.

Digitized by Google

het, ikke kunde nekte, at de, som således var satt tilbake, var i alle henseender likeså duelige som de der hadde avansert, så kunde det ikke undlate å melde kongen dette. Under 22de mars resolverte denne herpå, at han for øieblikket ikke vilde bevilge noe avansement. Iøvrig måtte det ikke forekomme sjøofficerene „fremmed", dersom deres kamerater, om de enn var yngre i tjenesten, blev belønnet når de hadde fått en lykkelig leilighet til å utmerke sig, da Kongen vilde at de, som hadde gjort sig fortjent, uten hensyn til ansiennitet skulde belønnes og avanseres.

Det er grunn til å tro, at Wessels utnevnelse til capitainlieutenant høsten 1713 var en av foranledningene til denne misfornøielse blandt sjøofficerene. At han nu, et år efter, avanserte til capitain, skulde ikke gjøre forholdet bedre. —

1714 var således henrunnet uten store krigerske begivenheter i Nordsjøen. Den sjøgående norske styrke hadde imidlertid fortsatt sitt arbeide. Ikke ved konvoyer på utlandet. Ti avslutningen av den spanske arvefølgekrig hadde frigjort den engelske og hollandske koffardiflåte således at den utenrikske skibsfart besørgedes av disse[1]). Derimot oprettholdtes forbindelsen med Danmark og konvoyeringen langs kysten fortsattes. Hertil kom kryssertjenesten, hvori spesielt Wessel hadde vært beskjeftiget. Med basis i den norske kyst helt fra Stavern til Kristiansund hadde han gjennemkrysset det vidstrakte farvann med Skagen, Revet og Shetlandsøene som ytterpunkter. Og i skrivelse av 26de juni s. a. anfører Bergens rådstue til Slotsloven at den „ærbødigst takker paa denne Byes Negotianters Vegne for Deres Excellences Naadige Forslag og Assistance til Commerciens befordring."

Men ikke mindre enn 3 av de norske snauer gikk under i årets løp. „Sjøe-Ormen" forsvant på veien ned fra Bergen, og man hørte intet til besetningen. Wessels gamle „Ormen" forliste 4de april på Viksiden, besetningen blev reddet og kom hjem over Sverige. Og endelig forliste, som allerede nevnt, „Norske Vaaben" i juli på tokt i avdeling under Wessel. Heller ikke dennes besetning hørte man mere noe til.

Men det norske skjærgårdsforsvar hører man, som naturlig er, intet til. Det lå, såvidt jeg kan se, også dette år oplagt, hvad der var naturlig, da det ingen nytte kunde gjøre til handelens og skibsfartens beskyttelse; ikke engang på kysten.

---

[1]) O. A. Johnsen: Norges historie.

Digitized by Google

DEL VII

ÅRET 1715

Digitized by Google

SPESIALREGISTER TIL DEL VII

Digitized by Google

Digitized by Google

ÅRET 1715

Som tidligere anført blev schoutbynacht Gabel i slutten av desember beordet ut i Østersjøen med en eskadre for å hindre overførsel fra Sverige til Pommern, hvor man efter Carl XII's hjemkost ventet store begivenheter. Gabels eskadre skulde bestå av 4 linjeskibe og endel fregatter, og til disse siste hørte altså „Løvendals Gallei". Gabels seiler-ordre av 17de desember gikk ut på[1]), at han skulde hindre alle transporter og visitere alle nøitrale skibe som påtraffes. Under forfølgelse måtte han ikke utsette sig for noe; når leilighet gaes og intet derved forsømtes, kunde han gjøre „diversjoner" iland.

Den 25de heiste Gabel sitt kommandotegn på „Beskjærmeren", men først den 30te var han seilklar. Han medførte en forseglet kongelig ordre, der først måtte brytes en mil utenfor Renden. Den var av 21de desember, og lød på å avgå til Bornholm og bli liggende der inntil den svenske transport kom ut; han skulde angripe, selv om den svenske eskadre var 3—4 linjeskibe sterkere enn han selv, og trenge inn i transportflåten, selv om han derved løp fare for å miste et linjeskib eller en fregatt. Derefter skulde han med „god konduite" retirere. Vil noen av chefene ikke gjøre deres „devoir", suspenderes de; intet skib må uten særlig ordre forlate eskadren. Bornholms kommandant, generalmajor Reedtz, skulde være ham assisterlig, og fyrer skulde tendes på hver ende av landet.

Det er altså fremdeles transportflåten som er det strategiske mål. Men ordren var da i alle fall offensiv nok, et stort fremskridt fra tidligere år.

Fregattene „Raa" og „Løvendals Gallei" forlot Kjøbenhavn den 30te desember[1]) for å rekognosere. Wessels journal finnes ikke for tiden inntil 17de april 1715. Man er da henvist til å følge Rothe, som synes å ha hatt journalen til sin rådighet. Nyttårsdag var Wessel oppe

[1]) Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

under Hanö, like ut for Carlshamn. Og da hans opgave øiensynlig har gått ut på å skaffe underretning om svenskenes forehavende med hensyn til transporten, sendte han ifølge Rothe den 3dje januar sin chalupp iland ved Ternö, kloss op under Carlshamn, under en løitnants kommando. Ordren gikk ut på å skaffe et par mann der kunde gi pålitelig beskjed om forholdene i Carlscrona og Carlshamn. Løitnanten kom ombord med to faste mannskaper av den svenske flåte, og på grunnlag av disses utsagn satte Wessel op et omstendelig dokument[1]). Hovedinnholdet av dette er, at flåten er oplagt og at der kun finnes noen få fregatter tiltaklet. Der var intet som tydet på at der forestod noen transport; ingen skibe var samlet, alt folk lå i sine kvarterer, og der var intetsomhelst oplest fra prekestolene som kunde tyde på slikt. Der var over hele riket blitt holdt stor takksigelse og avskutt gledessalver i anledning av kongens ankomst til Stralsund, og man ventet at flåtens mannskap til påske efter sedvane vilde bli innkalt.

Wessel seilte nu, ifølge Rothe, op under Svaneke på Bornholm, hvor han sendte en løitnant iland for å undersøke om man fra øen hadde observert noen svenske fartøier. Da dette ikke var tilfelle, la han igjen østover og gjorde herunder forgjeves jakt på en hollandsk galiot. Om natten fikk han en himmel-storm, som nødte ham til å søke havn i Christiansø, hvor han red stormen av med fare for å drive iland.

Den 8de januar var Gabel med sin eskadre ankommet til Bornholm. Samme dag sluttet Wessel sig til ham, overførte de to svenske matroser og avleverte deres erklæring. Gabel kalte straks skibschefene ombord til krigsråd. Han stolte ikke på de svenske matrosers utsagn[2]), og krigsrådet fattet da beslutning om at Wessel igjen skulde seile op under Carlscrona for å undersøke om der fantes transportskibe og om der lå noen orlogsskibe tiltaklet. Videre skulde han forsøke å få fatt på noen lodser fra Grøn Eiland.

Brev nr. 136 Wessels rapport er av 11te januar. Efter denne kom han sig om eftermiddagen den 10de efter lang lovering op under innløpet til Carlscrona. Her seilte han så langt inn, at han og hans officerer tydelig kunde observere, at den svenske flåte lå avtaklet. Like i innløpet hadde han møtt en Lübecker galiot for utgående. Såsnart han hadde fått sett hvad han vilde, satte han efter galioten, innhentet den og tok skipperen og tre andre personer, deriblandt en passager, ombord til sig, like-

[1]) Dokumentet haes.

[2]) Gabel til admiralitetet av 11te januar D. R. A. Til admiralitetet innkomne saker 1715.

Digitized by Google

som han tok galioten på slep. Dette var den 10de januar, hvilken dato finnes på den på tysk opsatte erklæring av de fire menn. Denne erklæring går ut på: At samtlige linjeskibe lå avtaklet og mannskapene var sendt iland i sine kvarterer. Videre at endel fartøier, deriblandt „Hvita Örn", hadde lidt havari eller forlist. Over til Pommern var sendt endel tømmermenn for å bygge fregatter der. De orlogsfartøier som hadde vært ved Neutief var seilt hjem, men på grunn av ugunstig vind hadde de seilt til Calmarsund og lagt op der. Der spargertes at et av disse fartøier var gått under med hele sin besetning. Om transporten var intet å høre og ingen transportskibe hadde vært å se. Heller ikke var der gjort noen anstalt med rytteri og infanteri, og ennu mindre med furagering og annet til en transport nødvendig. Hverken i byen eller på landet kjente folk noe til transportforberedelser. Over hele landet var avholdt takkebønner i anledning av den svenske konges ankomst til Stralsund. Heller ikke var der ventet noen transport fra Stralsund til Sverige. For 14 dager siden var en hollender kommet til Carlscrona fra Kjøbenhavn og hadde berettet, at endel orlogsskibe der lå klar til å løpet ut, hvilket man imidlertid ikke tenkte sig muligheten av så sent på året. Soldatene lå på landet i sine ordinære kvarterer.

Med disse viktige og nøiaktige oplysninger kom Wessel tilbake til Gabel den 11te januar. Samme dag lettet denne med eskadren og seilte til Kjøgebukt. Wessel blev derimot sendt direkte inn til Kjøbenhavn for å avgi muntlig rapport til kongen. I sin medgitte skrivelse sier Gabel[1]), at der i Sverige ikke var tenkt på noen transport, men at det hele er falsk spargement, „og kan jeg ikke noksom rose capitain Wessels conduite, til hvilkens mundtlige rapport jeg mig allerunderdanigst refererer."

Den 19de la eskadren op, og ifølge Rothe la Wessel innenfor bommen den 22de og slukket sitt kjøkken.

Det må være riktig at han har strøket kommandoen, ti det merkelige brev som han skrev den 28de januar til kongen er datert Kjøbenhavn uten angivelse av fregattens navn. Han anmoder heri om å få ombyttet sin fregatt med en annen og større og å få sig underlagt de 5 norske fregatter så skal han ikke alene påta sig å holde de norske farvann ren for kapere, men han mener også å skulle få ruinert eller erobret de svenske linjeskibe og fregatter som er på tokt i Nordsjøen fra Göteborg. En sådan foranstaltning er han sikker på vil være Slots- *Brev nr. 137*

[1]) Gabel til kongen av 11te januar 1715. Til Krigscancelliet indk. sager 1715 (Søetaten). D. R. A.

Digitized by Google

loven og undersåttene i Norge en kjærkommen tidende. „For Enden god, alting godt med mig". Har de svenske i Göteborg hittil hatt frykt for den lille makt han har kommandert over, så skal han nu tilfulle få revanche for de hilsener de tid efter annen har sendt hinannen. „Thi Gud er bedst bekiendt, at Villien er god men Evnen svag". Han ber tilslutt om pardon for sin frihet, men tviler ikke på at han vil bli bønnhørt.

Denne skrivelse røber en ganske usedvanlig grad av selvtillit hos en mann som nettop hadde fylt sine 24 år. Som chef for den norske sjøgående styrke vil han organisere jakten på de svenske armateurs i de norske farvann, en forholdsregel som hittil hadde vært i høi grad forsømt og som Wessel hadde hatt den beste anledning til å savne. I selve anmodningen ligger en sterk klander mot admiralitetet, der hittil ikke hadde forstått å løse opgaven tilfredsstillende. Det viste sig da også, som rimelig kan være, at admiralitetet reagerte meget kraftig mot denne pågående ansøkning.

Oberkrigssekretæren, Eichstedt, oversendte efter kongens ordre ansøkningen til admiralitetet med forlangende om dettes „allerunderd. Erklæring til nærmere allern. Resolution".

Under 8de februar avgir admiralitetet sin erklæring, der er overordentlig interessant til belysning av såvel admiralitetets fortørnelse som av vurderingen av Wessel på denne tid. Admiralitetet begynner med å si, at det med forundring har fornummet Wessels forlangende om en større fregatt og hans foregivende om, at han med den øvrige norske sjøarmatur vil påta sig å holde Nordsjøen ren. Dette siste finner admiralitetet Wessel ganske uvedkommende, såmeget mere som det er en post som langt overgår hans judicium og skiønsomhed. Han røber i dette sitt forslag en umåtelig ambition og er i så henseende gått langt ut over den modesté, som sømmer sig hans alder og erfarenhet. Skal der foretas noen forandring i organisasjonen — og det er admiralitetets uforgripelige mening at noe sådant er unødvendig — så kan kommandoen i alle fall ingenlunde tiltroes Wessel, „eftersom hans Conduite dertil er ligesaa utilstrækkelig, som Eders Maj. med hans Guarantie udi saa important een Post kan være tient". Forøvrig fremholder admiralitetet, at fregatten „Raa" ligger seilklar under en ældre chef enn Wessel, hvad der også er tilfelle med „Søeridderen", chef capitain Vosbein. Den Wessel beviste kgl. nåde synes — som han selv sier — å ha gerådet ham til frihet, i hvilken anledning admiralitetet minner om at han i 1712 forbigikk 27 premier- og 24 sekondløitnanter, „af hvilke de fleste var vel saa dygtige og meriterede som hand, da hand

Digitized by Google

dog samme aar ej gjorde bedre end een hver Lieutenant, som ichun kommanderte en skibsbaad, der dog hver tog en Prise og brendte eendeel af Fiendens Transport under Lante Rügen"[1]). Og videre har han i desember sistleden forbigått 9 capitainlieutenanter, „af hvilke de fleste er vel saa meriteret som hand, om icke bedre", og det i anledning av kampen ved Lindesnes, hvor man vel ikke kan nekte at han har utvist tilbørlig bravour, men hvor han uten nødvendighet hadde fjernet sig 60 mil fra sin post, et forhold som overkrigsretten vel var opmerksom på, men ikke vilde medta, da denne side av saken ikke var berørt i tiltalen.

Det er interessant å se admiralitetets uttalelser i lys av Wessels videre karriere. Helt siden han som kadett søkte om å få en fregatt å føre har det alltid gått slik, at ikke lenge efter at forbauselsen over hans freidighet har lagt sig, har han også hatt kommandoen. Således skulde det også gå denne gang. Innen rett lang tid var gått hadde han en kommando i de norske farvann som var betydelig større og som hvilte på ganske andre vanskelige forutsetninger enn de han i denne sin ansøkning baserte sig på. Og ett er sikkert: Det er Wessel som har rett når han peker på, at den norske sjøgående styrke trenger en fast organisasjon under direkte kommanderende sjømilitær chef. Admiralitetets sterke uttrykk formår ikke å overbevise om, at det er det og ikke Wessel som forstår sig på disse spørsmål.

Som det fremgår av såvel Wessels skrivelse til Slotsloven av 15de desember og av hans skrivelse til kongen av 28de januar, hadde det den hele tid vært forutsetningen, at han skulde tilbake til Norge med sin fregatt. Rothe sier, at han allerede den 30te januar igjen tendte sitt kjøkken og han benyttet tiden til å efterse og reparere fregatten. Den 19de februar får han i alle fall ordre fra admiralitetet om atter å begi sig til Norge. Han skal ta med 50 avtakkede menn av Bergenhusiske regiment, og seile til Kristiansand og der avvente Slotslovens ordre.

Efter Rothe forlot han Kjøbenhavn den 26de og var den 27de oppe under Norge, hvor han landsatte capitainlieutenant Davidsen, der skulde avløse capitain Sahlgård på „Leoparden", da denne hadde vist sig opsetsig overfor kommandør Rosenpalm, samt endel andre passagerer. Selv seilte han vestover, men måtte den 2nen mars søke nødhavn i Mærdø. Herfra sendte han en skrivelse til Slotsloven, hvori han *Brev nr. 138*
anfører, at han ved første anledning seiler til Kristiansand hvor han

[1]) Se herom Wessels fremstilling av affæren såvel i journal og rapporter like efter angrepet likesom i 1717, da han innga en liste over de priser han i sin tid hadde tatt.

Digitized by Google

landsetter de medtagne soldater og forventer sin egen soldateske ombyttet med friske folk. Der vil han også avvente deres høirespektive ordrer om hvor han skal forseile, „Øster eller Nord, eller hvor de høie Herrer behager".

I Mærdø red han av en storm hvorunder begge hans akterfortøiningen røk og han kom på land med helen av fartøiet og fikk roret knust. Han fikk det dog reparert såpass, at han den følgende dag kunde seile videre til Kristiansand, hvortil han ankom samme dag. Her blev han liggende til den 21de for å avvente Slotslovens nærmere ordre. Her fikk han også innsatt nytt ror, rekvirerte proviant og kostpenger som han øiensynlig ikke fikk.

Brev nr. 139 Fra Slotsloven fikk han ordre til å krysse mellem Skagen og Stavern. Da han den 21de forlot Kristiansand gjorde han jakt på en seiler der imidlertid viste sig å være en hollender. I krigsråd med sine officerer fant han det imidlertid tjenligst å søke oplysninger på svenskekysten om Göteborgeskadrens vårutrustning. Han seilte derfor inn til sitt gamle sted Kierringö hvor han fant to engelske koffardifartøier til ankers. Disse blev visitert og selv blev han liggende her til den 23de, da han, øiensynlig av sin gamle ven Olle Erichsen, hadde fått vite hvad han vilde. Samme dag, den 23de, kom han til ankers ved Fladstrand, hvorfra han avsender rapport til admiralitetet og Slotsloven. Han har *Brev nr. 140* bragt i erfaring, at to linjeskibe var blitt ekvipert og hadde 3 måneders proviant inne. Hvor de skulde hen visste ingen. Videre var 3 kapere i sjøen og hadde allerede tatt en Flensburger galiot. Ved Fladstrand har han ordre til å konjungere sig med fregattene „Leoparden" og „Postillon". Sistnevnte hadde drevet iland og man holdt på med å få den av igjen.

Fra Fladstrand avseilte han med konvoy noen dager senere og kom til ankers i Stavern den 29de, men seilte samme dag på grunn av smittsom sykdom på stedet til Larvik, hvorfra han reiste overland til Kristiania for å konferere med Hausmann angående årets kryssertjeneste.

Hvad forhandlingene i Kristiania har gått ut på vites dessverre ikke. Her finnes ingen opsatt instruks for den sjøgående styrkes disposisjoner. Det er trolig, at det er dette spørsmål som har vært drøftet og det hadde vært særlig interessant å ha kjent Wessels syn på organisasjonen av denne kryssertjeneste, et spørsmål som har verdi langt utover det rent historiske.

I Kristiania blev Wessel forelagt en skrivelse fra general Mörner, hvori denne forlanger tilbakelevert noen båter med malt som Wessel

Digitized by Google

i sin tid hadde tatt i den svenske skjærgård. Mörners skrivelse finnes såvidt vites ikke, men Wessels erklæring til Hausmann finnes. Han anfører, at det er ham ubekjent at det er brukelig av de svenske å tilbakegi de priser de har tatt fra fienden, og av ham kan man ikke vente noe sådant sålenge de er fiender av hans allernådigste konge. Og hvad Mörners snakk om sjørøveri angår, så vil han hevde, at likesålitt som general Mörner vil like å bli beskyldt for mordbrand om han bryter inn i Norge med tropper, likesålitt vil han bli beskyldt for sjørøveri om han efter krigsmåte gjør fienden den avbrekk han kan. *Brev nr. 141*

Mörners krav synes noe søkt og neppe overensstemmende med datidens krigsbruk. Og hans betegnelse av norsk opbringelse av privat eiendom som sjørøveri er vel mindre vel overveiet, sett på bakgrunn av det svenske kapervesen, der på grunn av Carl XII's „kaperstadga" hadde samlet alt det sjørøverpakk som fantes i Europa[1]) til disse farvann.

Den tildragelse som det her er tale om fant sted våren 1712 da Wessel var chef på „Ormen". Det synes således som om Mörner allikevel tidligere har hørt tale om Wessel, da han skriver til Hausmann og beklager sig over Wessels skrivelse i 1713.

Den 6te april skriver han også til Slotsloven angående soldatesken på fregatten. De ombordværende soldater er skattebønder, som var blitt lovet fri efter 2 måneders tjeneste. Nu var der hengått 9 måneder uten at noe var gjort. *Brev nr. 142*

Wessel blev ifølge Rothe i Kristiania til den 11te april, da han vendte tilbake til sin fregatt i Larvik. —

Imidlertid var der i Østersjøen opstått en situasjon der nødvendiggjorde optreden fra dansk side, og Wessel skulde også denne gang bli trukket med inn i de begivenheter som betegnet den nye aktivitet efter Carl XII's hjemkomst.

Efter at Gabel med sin eskadre i slutten av januar hadde lagt op i Kjøbenhavn, krysset der i Østersjøen 3 fregatter og endel snauer — dels for å holde øie med Carlscrona og dels for å hindre tilførsel av levnetsmidler og krigsfornødenheter til Wismar og Pommern. Inntil midten av april måned var intet av interesse inntruffet, men på denne tid optrådte til det danske admiralitets bestyrtelse pludselig schoutbynacht greve Hans Wachtmeister med en eskadre i Østersjøen, bestående av 4 linjeskibe og 2 fregatter. Blandt disse siste var den svenske marines beste seiler „Hvita Örn", ført av den dyktige kaptein Printz

[1]) Se herom foran.

Digitized by Google

og bestykket med 30 stk. 12 pds. kanoner, hvad der for en fregatt var en særlig kraftig bestykning, spesielt hvad kanonenes størrelse angår. Under Rügen kom den over den danske fregatt „Sorte Ørn" på 20 kanoner, som den opseilte og erobret efter en kamp på 2½ time.

Ved underretning om Wachtmeisters tilstedeværelse i Østersjøen fikk man i Kjøbenhavn hurtig utrustet en eskadre der under schoutbynacht Gabels kommando avseilte fra reden den 17de april. Eskadren bestod av 8 linjeskibe og 3 fregatter. Blandt disse siste var oprindelig „Windhunden", chef capt.ltn. Gyntelberg. Gabel hadde under sitt siste korte tokt hatt anledning til å se Wessels glimrende egenskaper som krysserchef. Rothe sier, at han ansøkte om å få Wessel istedetfor Gyntelberg til sin eskadre. Hvorvidt dette er riktig kan ikke kontrolleres. Sikkert er det imidlertid at „Windhunden" blev sendt til Norge for å avløse „Løvendals Gallei", der fik ordre til å underlegge sig Gabel. Man ser således, at Slotslovens krav om å få oprettholdt den norske sjøstyrke ubeskåret, nu respekteres av admiralitetet, idet den anderledes disponerte fregatt remplaseres av en annen.

Ordren til Wessel er datert 6te april og blev overbragt ham av Gyntelberg i Larvik den 16de april[1]). Den går ut på at han uten noe moments forsømmelse gjør sitt beste for å komme ned til Kjøbenhavn, hvor han skal få nærmere ordre.

Denne ordre burde naturligvis gått gjennem Slotsloven, men situasjonen tillot ikke iakttagelsen av den slags formalia.

Fra den 17de april finnes altså Wessels journal igjen, og vil bli benyttet under den videre fremstilling. Wessel gjorde straks klar til
Brev nr. 143 avgang og skrev før han lettet anker den 17de et meget karakteristisk brev til Slotsloven, hvori han takker for god behandling i den tid han har vært under dens kommando. Han henstiller til de høie herrer at de nådigst vilde behage ved skrivelse til kongen å forlange ham op til Norge igjen, „thi skulde jeg tænke her bedre ved et lykkelig Slag at nyde avangemang end der hvor jeg altid maa forblive ved Hovedflaaden".

Hans anmodning om at Slotsloven skal skrive til kongen og forlange ham op igjen, således som den hadde gjort før, er interessant forsåvidt som det viser hans utpregede selvstendighetstrang. På „Løvendals Gallei" skulde han imidlertid ikke komme tilbake; om få dager hadde han forlatt dens dekk og hermed glir den lille skarpseiler av en

[1]) I den danske generalstabs arbeide står, at capt.ltn. Gyntelberg på den tid var i Østersjøen som chef for fregatten „Mynden", men dette stemmer jo ikke med ovenstående dokumenter.

Digitized by Google

fregatt inn i ubemerkethetens mørke. Dens navn høres neppe mer, efter at den har mistet sin første chef.

I plattfoten den 17de kommer Wessel under seil i en stiv bramseils kuling. Han akterutseiler 4 matroser og 3 soldater, og stevner på hundevakten i en stiv mersseils kuling S.t.O.-over sin berømmelse imøte. Det må da også ha vært med en stolt følelse den unge mann ser sig kalt ned på denne måte fra ubemerketheten i de norske farvann. To ganger hadde han gitt korte gjesteroller i Østersjøen; men det hadde vært nok til at han var blitt bemerket av flåtechefene i den grad, at han nu blir ombyttet med en annen og kalt til begivenhetenes centrum hvor store ting forestod.

Men han seiler ikke korteste vei til Sundet. Også nu må han bort under Viksiden for å ta med de oplysninger som kan ha betydning. Den 18de i eftermiddagsvakten har han Marstrand kastel i O.t.N. 1¾ mil av og nu er det blitt ganske stille så han stikker ut varpankret for å stoppe strømmen. Ut i platfoten får han en liten laring så han kan sette til alt hvad trekke kan efter en seiler han har fått i sikte. Ut på førstevakten er han kommet seileren på siden og sender løitnant Ferry for å se på hans papirer. Ferry kommer ombord med melding om at det er en Dünquerker skute på vei til Königsberg. Mellem Revet og Nesset var den blitt stoppet av 2 svenske linjeskibe som til da hadde opbragt 8 skibe, og nu uti plattfoten hadde den hatt en svensk kaper på 6 stykker på siden. Den mottatte ordre hindret naturligvis Wessel i å legge ut efter kaperen, og han satte derfor kurs sydover langs landet, en mil av. Den 19de om kvelden ankret han ved Tre Kroner og får her byttet ankertaug. På dagvakten den 20de kommer sjøbatteriet Tre Kroners chaluppe ut med skrivelse fra admiralitetet om øieblikkelig å fortsette til Østersjøen for der å opsøke schoutbynacht Gabel og underlegge sig hans kommando.

Det synes som om det er blitt mere fart i disposisjonene nu enn i tidligere år. Wessel letter da også med det samme og beholder likegodt 4 mann av chaluppens besetning som erstatning for dem han hadde seilt fra i Larvik. Han seiler Kjøbenhavn forbi, og kl. 11 form. har han passert Dragør Tønde. Kl. 2 passerer han for stiv mersseils kuling Stevns og ved vaktens utgang er han ved Møens Klint. Herfra la han på kryss østover og fikk på dagvakten den 21de april Gabels eskadre i sikte. Han praiet først kommandør Deichmann på „Printz Carl", svinger derpå op langs siden av schoutbynachtskibet som han salutterte med 5 skudd og blir betakket med 3, og får straks ordre til å seile forut for eskadren på rekognosering efter de svenske.

Digitized by Google

Gabel hadde som nevnt forlatt Kjøbenhavn den 17de, samme dag som Wessel seilte fra Larvik. Han seilte først ned under Møen, derfra over til Rügen, hvorfra han satte kurs for Bornholm. Han hadde hatt sine lettere fartøier ute på rekognosering uten dog å ha sett noe til fienden. Følgende dag, den 18de, fikk han fra Kjøbenhavn beskjed om, at 5 svenske linjeskibe og 3 fregatter skulde være sett ut for Traven, hvilket blev bekreftet av to danske fregatter som lå ved denne by og fryktet for å bli tatt.

Dette forholdt sig også så. Wachtmeister var med sin eskadre gått vestover, hvorom han øiensynlig har hatt Carl XII's personlige ordre[1]); han hadde erobret den danske fregatt „Ørnen"[2]) og herjet Femern. Planen var nu at han skulde forene sig med Göteborgeskadren. Hans ordre fra kongen skulde ha gått ut på[3]) at han skulde kjempe, når han møtte fienden, hvad så enn admiralitetet i Carlscrona måtte ha befalt ham. Wessel kunde bringe Gabel beskjed om, at fartøier av Göteborgeskadren var i sjøen, og det gjaldt da for Gabel å slå Wachtmeister før foreningen kunde finne sted. Da vinden nu var vestlig, blev Gabel liggende ved Bornholm og sendte ut fartøier sønnenfor og nordenfor øen for å hindre Wachtmeister i å slippe østover om han skulde finne opholdet så langt vest risikabelt. Den 20de lettet han imidlertid og begynte å lovere sig vestover. Han sendte en av sine fregatter bort under Wismar for her å rekognosere i retning av Travemünde. Da eskadren den 21de var oppe under Møen støtte Wessel på „Løvendals Gallei" til og hele eskadren holdt da S.W. over. Gabel gikk imidlertid snart til ankers, mens Wessel forcerte seil i retning av Travemünde. Ved middagstider var han på høiden av Rostock og på eftermiddagsvakten traff han fregatten „Høyenhald" og gjorde sammen med den jakt på et svensk linjeskib. Ved plattfotens begynnelse hadde han østpynten av Femern (se kartet pl. 18) i S.W.t.W. 3 mil av og de to fregatter vendte da N.t.W. over og søkte tilbake til eskadren. Vinden var nu blitt østlig med revet mersseils kuling. Utover kvelden løiet vinden av og på hundevakten var det ganske stille med tykk tåke. Wessel gikk da til ankers og gikk selv i chaluppen for å søke efter eskadren, fant den tilslutt og fikk avgitt melding. Ut i plattfoten den 22de fikk han såpass bris at han igjen kunde lette og holdt sydover. Han fikk nu ordre om å begi sig til Kolberg Heide. På hundevakten var han ½ mil

[1]) Wachtmeisters rapport av 15de (26de) april 1715.

[2]) „Sorte Ørn".

[3]) Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

av østre huk av Femern og på dagvakten den 23de sendte han en løitnant i chaluppen iland på Femern for å undersøke om man hadde sett noe til svenskene. Ved vaktens utgang kom løitnanten ombord uten noen oplysning. Ut på formiddagen sendte han atter løitnant Ferry iland i samme hensikt og la selv sydover. Ut på eftermiddagen klarnet luften så han fikk østre huk av Femern i sikte i S.S.W. 1¼ mil av. Straks efter fikk han øie på 3 seilere og derpå i det hele 7 fremmede skibe, hvorav 3 lå til ankers og 4 var under seil. „Løb dem hardt ind" og kunde da se, at de førte svensk flagg og gjøs. Det ene fartøi førte flagg på krysstoppen, hvorav han sluttet at det var et schoutbynachtskib. Wessel heiste nu selv svensk flagg og holdt kurs til han var dem på ¾ mils avstand. Han hadde nu full oversikt over situasjonen, holdt derpå av efter chaluppen, som han straks efter fikk ombord medbringende en Femernlods, der kunde fortelle at svenskene nettop hadde brent op to kaprede koffardiskibe.

Wessel la nu S.O.-over for å komme tilbake til eskadren og satte til alt hvad trekke kunde med en bramseils kuling av N.W. I plattfoten seiler han eskadren „hart op" og fyrer 7 kanonskudd, et skud for hvert fiendtlig fartøi han hadde sett. Kl. 7½ er han ved eskadren og går straks ombord til schoutbynachten og tar med sig den Femernske lods og likeledes en svensk løitnant som han tidligere hadde fått ombord fra en av de andre fregatter som hadde tatt ham ombord på en opbragt Lübeckerskute. Såsnart han hadde avgitt rapport, satte han igjen kurs for den svenske flåte for å holde kontakten med den.

På dagvakten den 24de var vinden N.N.O.-lig, laber bris. Han holdt stadig føling med de svenske skibe som nu alle var kommet under seil. På formiddagsvakten var vinden variabel mellem N.O. og O.S.O., laber bris og overskyet himmel. „Vende med smaa seil mellem Laaland og Fimmeren. Lod giøre alting klart til at gaa i Batallie, holdt mellem fienden og vores skiber, 6 gl. ude, lod exercere folkene med støckerne, sidst af vagten vente over til Fimmeren, fik en liden kuling af O.S.O. vind."

Av de trykte beretninger er det vanskelig å få noe klart billede av slagets gang. Det synes som om Gabel har planlagt en konsentrasjon mot enkelte fartøier av motstanderens eskadre. Kommandør Deichmann med 3 skibe skulde konsentrere mot ett, øiensynlig det forreste av de svenske skibe, Gabel selv med 3 skibe mot Wachtmeisters skib, og et linjeskib med hver sin fregatt skulde holde sig til hvert av de to akterste skibe. Wessel med sin fregatt skulde være til disposisjon. Gabels hovedrapport finnes dessverre ikke, men også Wacht-

Digitized by Google

meisters rapport av 15de (26de) april inneholder om selve slagets gang intet annet enn at han forsøkte å vinne luven, men at Gabels forsiktighet hindret ham heri. At Wachtmeister mottok slag er ganske merkelig. Han sier selv i sin rapport, at han allerede den 21de gjennem linjeskibet „Göteborg" hadde fått melding om at Gabel nærmet sig. Dette har altså vært det fartøi som „Løvendals Gallei" og „Høyenhald" jaget nevnte dag. Han sier siden at han den 23de lettet anker for „i herrans Nampn att söka den danska esqvadren". Dette var under de rådende styrkeforhold, hvor Gabel var dobbelt så sterk som ham, litet beundringsverdig, all den stund han hadde veien fri op igjennem Storebelt, hvor han kunde ha håp om å forene sig med den ventede Göteborg-eskadre. Situasjonen er den samme som i 1644 på samme sted, da Pross Mund mottok slag av Wrangels overlegne eskadre.

Da Wessels journal er meget uttømmende hvad slagets gang angår, skal nedenfor gis et fyldig utdrag av den for derigjennem å forsøke å få et billede av situasjonen. I løpet av dagvakten og formiddagsvakten har den svenske eskadre øiensynlig trukket sig nordover og vestover, således at den, da slaget begynte, har ligget østenfor lengden av Femernt nordpynt. Den danske generalstab angir plassen til ca. 1½ dansk mil syd for det sted hvor Femern fyrskib nu ligger.

I Wessels journal heter det:

„Eftermiddagsvagten vinden S.O. Bramseils Kulte overtrocken himmel. Det 3die gl. kom vor flaade ned til os. Det 4de gl. lod schoutbynachten Blodflaget vaje og fyhrede nogle Canonskud med skarpt efter Fienden, saa og lod han hollandsk Flag vaje fra Stortoppen under Sallingen. 5te gl. kom jeg schoutbynachten paa siden, fick ordre at give Raport til Laaland og Fyen at de skulle giøre deres bedste og sette mere seil til for at komme udi Linie, 5 gl. ude fyrede den svenske schoutbynacht 2de Canonskud med skarpt efter vore skiber, same tid blev set ild paa et Dansk Comvardi skib som han hafvde taget nogle dage tilforn seilte Curs W.S.W., 7de gl. ude holdt vor schoutbynacht for de vind af til fienden, sist af vagten gaf en af de svenske Orlogsskibe Nafnl. Nordstiernen bagbord lag til Island, hvorpaa drejede bi attaquerede strax og gaf hannem styrbords Laget igjen, Curs N.O.

Platfoden, vinden S.O.t.O—O.S.O. Bramseil Kulte overtrocken Himmel, Det 1ste gl. gaf vores schoutbynacht hele Laget, Da begyndte den hele esquadre at fyre tilligemed hverandre. Ligeledes de svenske som gaf Lag paa Lag paa hinanden seilede Curs med hverandre synder — S.S.O., Det 2det gl. seilte ieg efter schoutbynachtens Ordre til at søge fregatten Hvide Ørn som holdt sig udi Lee af de svenske skibe

Digitized by Google

tilligemed en anden fregat som var hos ham, samme tid gaf fregattene Raa og Høyenhald Laget til fienden. Da drejede ieg for vinden om til Hvide Ørn, 2det gl. ude holdt S.O.t.S.—O.S.O. ved samme tid var begge esquadrene haart i slag med hver andre. Det ene svenske skib mist sin forstang og det svenske schoutbynachtskib var Merseskiøderne afskiøt saa Mersseilet hang og fladret, hafde endnu en bramseils Kulte ens vind, 5te gl. lod fyre det hele Lag efter fienden. Samme tid gaf en af de svenske Orlogsskiber mig Laget, blev en Baadsmands Math ihiel skiøt og endel bunch aarer afskiøt og 2de kugler giennem stormerssseilet, vende da Nordover hafde nordre ende av Fimmeren S.S.O. 1½ mil fra mig, 6te gl. fik et grundskud agter om styrbord hvilket tømmermanden strax stoppet og flaaden slog endnu synden over, kunde ikke kome til at attaquere „Ørnen" som laa hel nær de andre skibe i Læ hos dem. Samme tid gaf ieg det ene svenske Orlogsskib Laget igien, 8te glas vende synder over med Bagbord Halser till lod ieg fyre 3de Lag, Sist af vagten holdt den svenske schoutbynacht lettere af S.S.W. hend, Da fyrede vore skibe haart paa dem, 8te glas ude tog de af paa begge sider at slaa mens svenskerne holt af ner til Holstens Landet vore skibe fyrte og holte med dem.

Første Vagten vinden Osten à O.t.S. Bramseils Kulte klar Himmel, disig luft, 2de glas blev ei mer fyrt paa begge sider, 4te gl. ude for ieg ombord till schoutbynachten som kalte mig ombord bekom der ordre at holde ner til den svenske flaade paa brandvagt, samme tid Mersseils Kulte ens himmel. Det 5te gl. ankrede vor flaade mellem Holsten-landet og Laaland, vende hver 4de gl. mellem Laaland og Holstenlandet."

Det sees således at Gabel den hele tid har utnyttet sine rekognoseringsfartøier på en utmerket måte. Ved Bornholm garderer han sig mot at Wachtmeister med vestlig vind kan komme sig østover og senere føler han sig forsiktig frem i tåke og forøvrig ugunstige værforhold. Wessel går imidlertid i k k e, således som ordren ifølge journalen lød på, til Kolberg Heide, men derimot til østsiden av Femern, hvor han sender sin løitnant iland for å få beskjed om den svenske eskadre. Det mislykkedes første gang, og han gjentar det et annet sted, idet han riktig nok regner med at den svenske eskadre må være sett fra land hvis den i det hele tatt har vært i disse farvann. Førenn han får chaluppen tilbake har han allerede selv fått øie på svenskene, men lodsen fra Femern er et viktik vidne ved den nøiaktige fastsettelse av Wachtmeisters styrke.

Av Wessels journalutdrag synes med sikkerhet å fremgå, at de

Digitized by Google

kjempende eskadrer den hele tid har holdt sydlig kurs. Det har i danske fremstillinger vært fremholdt at Wachtmeister stagvendte og la nordover og at Gabel foretok samme manøvre. Dette stemmer altså ikke med Wessels journal og det foreligger en selvmotsigelse i de tidligere fremstillinger derigjennem, at Wachtmeisters flaggskib under denne manøvre skulde ha fått hele laget fra et av de danske langskibs inn aktenifra. Stagvender han fra læ stilling og blir liggende på den annen boug er jo dette umulig. Har han derimot — hvad der er det sannsynlige — forsøkt å bryte gjennem den danske linje for å få luven og ikke opnådd dette og vender han så for vinden for å komme tilbake til oprinnelig kurs, så ligger hele hans akterspeil åpent for motstanderens bredside.

Stort sett ser det ut som om kampen har foregått som en ren artilleriduell, overensstemmende med den rådende skole med død linjetaktikk. Gabel konsentrerer mot de enkelte fartøier, men ikke ved dublering. Med datidens artilleriopstilling vil en sådan konsentrasjon ikke bli effektiv. Wrangels taktikk overfor Pross Mund på samme sted i 1644 var mere effektiv. Han angrep fra begge sider og resultatet blev knusende. Og dog forekommer hos Gabel en dublering, om enn aldri så svak. Det er Wessel som allerede i slagets begynnelse blir sendt ned i læ for å binde an med fregatten „Hvita Örn". Det er verd å legge merke til, at denne mann som nettop er sluppet klar av en krigsrett, hvor fiskalen vilde degradere ham for kamp mot overmann, av selve eskadrechefen nu blir sendt ut for å angripe en fregatt der er ham betydelig mere overlegen enn hans motstander i Nordsjøen. „Hvita Örn" med sine 30 stk. 12 pds. var veldig overlegen „Løvendals Gallei", der førte 12 stk. 6 pds. og 6 stk. 4 pds. Men „Hvita Örn" holder sig kloss i læ av eskadren, således at Wessel ikke kan komme i kast med ham. Wessel dublerer da selv den svenske linje, idet han med sitt lettseilende fartøi snart seiler med, snart mot kursretningen.

Av Wessels stedbestemmelse ved slagets avslutning, kl. 8, synes å fremgå, at Wachtmeister, hvis han på dette tidspunkt hadde tatt bestemmelse derom, hadde kunnet ligge op Storebelt. Han seiler sig imidlertid ned i læ og avskjærer sig dermed utsikten til å slippe undav denne vei for å forene sig med Göteborgeskadren.

Det er en skuffelse at Gabel ikke har tilstrekkelig energi til å føre støtet helt tilbunns. Ved å ankre som han gjorde avskjærer han riktignok Wachtmeister veien østover og han ligger mellem ham og Göteborgeskadren; men han hadde allikevel stått høiere om han hadde fulgt efter Wachtmeister mens dennes demoralisasjon var fullstendig,

Digitized by Google

og erobret hele eskadren. Han hadde hittil med den overlegenhet han rådet over, ikke opnådd noe avgjørende — intet fartøi var tatt og intet ødelagt — og det var ikke hans skyld at resultatet den næste dag blev som det blev. —

Wessels journal sier videre:

„Hundevagten vinden Østen — O.t.S. Stif Bramseils Kulte disig luft vende hver 4de gl. mellem Laaland og Holstenlandet.

Torsdag 25. Dagvagten vinden Østen — O.t.S. mersseils Kulte klar himmel, 1ste gl. bekom fregatten Ørnen i sigte som giorde flid ved vinden at Escapere. Den var 3 mil til Luvart af de andre fiendtl. skibe, giorde ieg jagt efter dend. Det 4de gl. løb ieg ham hart ind kunde same tid se 4 svenske Orlogsskiber med en Fregat seilte ind og set paa grund nedenfor Friedrichsort 1¼ mil. Lod kappe chalouptouet deri var 2ae mand, 4de gl. ude løb fregatten Ørnen hart op og fyrede hand nogle skud efter mig og holdt hend til de andre Orlogskibe, mens som han saae at han ey kunde eschapere sette hand paa Stranden agter om Schoutbynachtskibet og kapte sin stormast lige som de andre hafde giort, Lod ieg strax fyre 6 canonskud for at give vor schoutbynacht tilkiende at de 4de svenske orlogsskibe og 2de Fregatter hafde set paa Stranden strøget sit flag og kappet deres stormaster, sist af vagten hafde Castellet af Friedrichsort — S.S.W. 1½ mil fra mig vende i det same N.O.-over.

Formiddagsvagten vinden O.t.S. à O.S.O. mersseils Kulte beblandet himmel. Det 2de gl. vende S.S.W.-over til Holstenslandet, Det 4de gl. fyrede 4 canonskud til signal for vaar flaade at dend skulde kome op, 6te gl. lod ankeret falde N.O. fra den svenske schoutbynacht paa 4½ fv. sandbunden, vayede den svenske schoutbynacht vit flag fra Campagnien. strax der efter skigte ieg en af lieutnanterne Nafnl. Ferry og en Trompetter med chaluppen til den svenske schoutbynacht da hand skiøt 2de grundskud i skibet med den compliment fra schoutbynacht Gabel at dersom han lod skiberne Ruinere blev ingen Quarter givet, 7de gl. hist een schiouh med 1 canonskud efter chaluppen. 8de gl. kom chaluppen ombord med sig bragte den svenske schoutbynacht Gref Wagtmester som ieg bringte ombord til schoutbynacht Gabel, saa snart hand fra borde var avgaaen blev fyret 7 canonskud."

Wachtmeisters eskadre var dermed ikke alene ute av spillet; men den gikk med undtagelse av Wachtmeisters flaggskib, der ikke kunde reddes, over i dansk tjeneste. Til opnåelse av dette glimrende resultat hadde Wessel i vesentlig grad bidratt. Først ved sin dyktige rekognosering, hvorved han skaffet Gabel sikker beskjed om Wachtmeisters

Digitized by Google

opholdssted samt om styrkeforholdet. Dernæst deltar han i selve kampen på en øiensynlig ganske effektiv måte med sin lille, svakt bestykkede fregatt. Og da den øvrige flåte går til ankers, slipper han ikke taket på den flyktende motstander. Han tvinger videre „Hvita Örn" til å opgi sitt forsøk på å komme undav gjennem Storebelt og jager den, støttet av fregatten „Raa", på land ved siden av de andre svenske skibe. „Hvita Örn"s optreden betyr et brudd med dens ærerike fortid. Den var kjent som den svenske marines skarpeste seiler, førtes av capitain Printz, der gjentagende ganger hadde utmerket sig som krysserchef; bl. a. hadde han erobret de danske fregatter „Hejren" og „Ørnen" og den hadde en mengde handelsfartøier på sin samvittighet. Under selve kampen hadde den nu holdt sig tett op under kamplinjen uten å ville innlate sig i kamp med den meget mindre og svakere bestykkede „Løvendals Gallei", og nu efter kampen viker den undav for Wessels press og løper sig uten kamp på land. Det er hos Tornqvist anført, at sachsiske soldater som var ombord som soldatesque hadde gjort mytteri og forlangte landsetningen. Det forklarer i tilfelle saken.

Og likesom kaptein, Lord Mark Kerr, chef for briggen „Fortuna", som belønning for, at han før slaget ved St. Vincent bragte Jervis viktige meddelelser om den spanske flåte, fikk et av de erobrede linjeskibe å føre, således fikk også Wessel her, som lønn for sin gode tjeneste av lignende art og for sin glimrende opseiling av „Hvita Örn", dette fartøi å føre.

Men den største innsats i affæren gjorde Wessel, da han ved sin resolutte optreden reddet 5 av de 6 skibe for den danske marine. Hadde Gabel, istedetfor å ankre om kvelden den 24de, fortsatt forfølgelsen, vilde Wachtmeister ikke fått anledning til å påbegynne ødeleggelsen av fartøiene. Straks Wessel nu får se ødeleggelsesverket påbegynt gir han straks signal til Gabel derom. Da den danske eskadre ikke kommer hurtig nok op, skyter han atter kanonskudd for å skynde på den og går derpå inn og ankrer like utenfor Wachtmeisters flaggskib, hvorpå han freidig sender en løitnant med en trompeter inn med den beskjed, at hvis ødeleggelsen fortsetter vil ingen bli skånet[1]). Det er en lignende bluff som den Nelson betjente sig av på Kjøbenhavns red for å få de danske til å innstille skytningen. Og begge to opnådde sin hensikt. Han forlangte også, at schoutbynachten skulde forlate sitt skib for å bli ført ombord til Gabel. Wessel blir utålmodig over at det drar lenge

[1]) Også capitain Gyntelberg på fregatten „Høyenhald" sender sin chalupp inn. Se danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

ut og skyter et kanonskudd med flagget i sjau for å kalle chaluppen tilbake. Og det er ombord til Wessel den svenske schoutbynacht kommer som den slagne mann — sikkerlig et stort øieblikk for den unge fregattchef. Men kavaler som han er, gir han schoutbynachten 7 skudd salutt da han går fraborde for å settes ombord til den nu ankomne danske øverstkommanderen.

Verdien av de erobrede svenske skibe er av en samtidig[1]) angitt til 13 tønner gull. Det er bemerkelsesverdig at Wessel til å begynne med intet fikk av de prisepenger som efter datidens skikk blev utdelt til de medvirkende parter. Det synes som Wessel ikke er blitt tilstrekkelig påskjønnet for sin konduitemessige optreden ved denne anledning. Gabels hovedrapport om slaget finnes desverre ikke mer, så man vet ikke hvorledes han har bedømt Wessels optreden. I skrivelse av 7de mai sier han imidlertid bl. a.: „Det er utrolig, hvorledes de svenske har ruinert sine skibe, men undrer jeg mig, at de dennem ei haver opbrændt". Dette synes næsten å tyde på, at han i det hele tatt ikke har kjent til Wessels raske inngrep. I sin skrivelse i begynnelsen av mai[2]) til kongen, hvor han mener at han ikke er blitt tilstrekkelig påskjønnet og hvor han opregner sine fortjenester av utfallet, nevner Wessel i det hele tatt ikke sin trussel overfor Wachtmeister. I sine senere skrivelse av 28de mai referer han imidlertid hele episoden.

Heller ikke Wachtmeister nevner i sin rapport til Carl XII av 15de (26de) april noe om denne tildragelse. Han nevner kun at han lot skyte 2 grunnskudd gjennem sitt fartøi efter at hele eskadren var satt på land, men det fremgår ikke av hans rapport at 5 av hans 6 skibe er overgitt til fienden. Om „Hvita Örn" sier Wachtmeister, at tiltrods for at den hadde fått ordre til å redde sig ved flukten, „så kunde det, ehwad han giorde, dock ey tage lag, uthan måste och han jämpte mig på stranden". Carl den XII sier om denne affære i brev av 2den (13de) mai 1715 til sin søster Ulrikke Eleonore[3]): „I siön har våra 3 skiep och 3 fregatter nödgas att slås med dhe danskas 8 skiep och 3 fregatter. Och dhe danske hafva hafft vinden till fördel, så att våra skiep änteligh råkat på stranden och gåt förlora(de). Men dhe danska skola och hafva lidit mycken skada, som dhet seyes. Dhet er fuller en temmeligh skada för oss; men så är tämligh många skiep uti i var flåtta

[1]) Magister Poul Jørgen Mikkelsen Hulbechs beretninger om krigsbegivenhetene i Danmark i årene 1709—15. „Museum" 1895.

[2]) Se senere.

[3]) Carlson: Konung Karl XII's egenhändiga Bref. Brev nr. 85.

Digitized by Google

och lärar skadan i åhr väl bliva ersatt, hälst dhe danskas, flåtta ey heller i åhr är uti alt för gåttt ståndh."

Da Wessel hadde satt Wachtmeister ombord hos Gabel gikk han op under „Hvita Örn", hvor han sendte en løitnant, en kadett og endel matroser ombord for å holde vakt. Selv ankret han like ved i underseils kuling så han måtte stryke bramrær og storrå og ligge for to ankere med fokk og mesan på stuttgarn. Den 26de på formiddagen kom Gabel seilende inn til Friedrichsort, hvor han ankret med hele eskadren og hvor også Wessel senere ankret. Den 28de da været hadde bedaget sig letter han igjen og seiler ut til „Hvita Örn" for bedre å kunne assistere sine folk med avtrekningen av skibet, hvorom han nu hadde fått ordre. Da han den 28de skal lovere sig ut til det svenske schoutbynachtskib skulde han vende under østre land, „men da han laa udi vendingen", fikk han forseilene bakk med den følge at skibet drev akterover og tok grunn med roret så dette revnet langsefter. Han fikk imidlertid braset av og seilte atter inn til flåten hvor han ankret. En kommisjon fra flaggskibet besiktiget roret og kom til det resultat at det var knust, så fregatten kunde ikke benyttes til kryssning. Ved nødreparasjon kunde den dog klare sig til Kjøbenhavn.

Wessel var imidlertid ivrig optatt med å få „Hvita Örn" av grunnen og den 29de i plattfoten anfører han, „kom ieg indseilendes til Friedrichsort med den erobrede fregat Hvide Ørn, som ieg havde arbeidet af grunden. Saluterede for schoutbynachten 9 canonskud, blev igien betakket med 5 skud ankret paa siden af Løvendals Gallei". Han var den første som hadde fått sitt fartøi av grunnen. Han fortsatte så med klargjøringen av fartøiet og den 3dje mai kunde han tilstille Gabel
Brev nr. 144 rapport om at han var klar til å seile. Han tilføier at han aldeles ikke tviler på hr. schoutbynachts „bekiendte nidkjærhed og raisonabilitet" mot ham og enhver officer som har gjort sin plikt, hvori han øiensynlig legger en antydning om at han venter en påskjønnelse for sin gode tjeneste. Dette skulde han da også komme tilbake til senere.

Næste dag utstedte Gabel ordre om at „Løvendals Gallei" skulde avgi 30 mann til „Hvita Örn" og Wessel tok selv ut folkene. Der eksisterer en anekdote om hvorledes Tordenskiold tok ut sine mannskaper. Anekdoten[1]) stammer fra en Ole Fykse i Hardanger, som falt i slaget på Kjøbenhavns red 1801. Ole Fykse, der var konstabel i flåten, hadde hørt historien av gamle gaster i Kjøbenhavn, som hadde gjort tjeneste under Tordenskiold. Fra Ole Fykses bror er den gått videre

[1]) Tatt fra en avisartikkel undertegnet I. F. funnet blandt Øverlands papirer.

Digitized by Google

Medalje i sølv, præget i anledning av Gabels seir 1715 (se s. 514).

Digitized by Google

Tordenskiold-skapet (se s. 521).

Digitized by Google

til dennes sønnesønn og fra denne til meddeleren I. F. Den hårdeste prøve var „krudtprøven". Den beskrives således: Gastene blev stillet op på geledd og måtte en efter en rekke hånden frem. I denne blev der heldt noe krudt og dette blev antendt. Den der trakk hånden tilbake fikk et slag av Tordenskiolds kårde og var dermed kassert. Hvad der er sant i dette er ikke godt å si; men hvad der har virkelig verdi er den eventyrlige opfatning av Tordenskiolds person som har gjort sig gjeldende blandt orlogsgastene ned gjennem tidene. Fenomenet er visstnok ikke så farlig som det høres ut til. —

Den 5te er hertugen av Württemberg ombord på „Hvide Ørn" og blir saluttert med 9 skudd da han går fra borde. Den 6te er der stor takksielsesfest på eskadren. Der er stor flagging, gudstjeneste og stor salutt, hvor flaggskibet begynner med 27 skudd. 5 av skibene svarer med 9 skudd og derefter de resterende fartøier også med 9 skudd. Derefter pipes ekstraøll. „Hvide Ørn" og „Södermandland" er allerede bemannet og iorden så de kan delta i salutten. Det førstnevnte fartøi blev bemannet med besetningen fra den tidligere av „Hvita Örn" erobrede danske fregatt „Sorte Ørn" samt fra et dansk koffardiskib som var tatt tilbake fra svenskene. Forøvrig gikk endel av de svenske besetninger frivillig i dansk tjeneste, en foreteelse som ikke var usedvanlig i de dager. Således kan nevnes at hele 70 mann av besetningen på den erobrede danske fregatt „Ørnen" i sin tid frivillig gikk i svensk tjeneste.

Den 8de mai får Wessel av Gabel ordre til straks å gå seil med „Hvide Ørn" og „Løvendals Gallei", seile til Kjøbenhavn og der melde sig til admiralitetet for nærmere ordre. I eftermiddagsvakten sier journalen: „7de gl. ude for ieg ombord paa fregatten „Hvide Ørn". Han har dermed for godt forlatt „Løvendals Gallei", hvor kommandoen midlertidig blev overtatt av løitnant Ferry, og journalen fortsetter på „Hvide Ørn" med kun et punktum som skilletegn. Ikke før var de to fregatter kommet under seil, så fikk de ordre til å ankre igjen, da der var inntruffet en lakei fra kongen. På hundevakten kom de da endelig avsted og krysset sig op til Kjøbenhavn, hvor de ankom om kvelden den 11te og gikk til ankers innenfor Tre Croner. Den næste dag haler han med „Hvide Ørn" inn til skråpelene, „hafde den hele dag mange fremmede ombord at besee skibet". Den 14de har han Hans Høye Excellence Gyldenløve med endel andre herrer ombord for å bese fregatten og herskapene beviste ham også den store ære å spise ombord hos ham. Da de går fraborde salutterer han dem med 27 skudd.

Det er betegnende for hvor litet kjent Wessel til da hadde vært i Danmark, at den ovenfor omtalte magister Hulbech i sine beret-

Digitized by Google

ninger fra de tider omtaler Wessel som „en berømt Comisfarer af Norge som i forrige aar førte „Løvendal" fregat paa 22 canoner og havde været sehr løckelig dermed". Wessels 4-årige tjeneste i den norske sjøgående flåteavdeling har således ligget så fjernt fra danske forhold, at selv en mann som magister Hulbech, der efter hans beretninger forøvrig å dømme har fulgt godt med i begivenhetenes gang, ikke vet at Wessel den hele tid har tilhørt flåtens faste officerspersonell og de fartøier han har ført den kongelige flåte. Men denne begivenhet, at han kommer seilende inn til Kjøbenhavn med en av Sveriges beste fregatter som prise og dette midt oppe i seiersrusen forøvrig, har med et slag gjort Peter Wessel kjent også i Danmark. Hans tidligere få og meget korte gjesteroller i danske farvann har skaffet ham en høi stjerne hos f l å t e f ø r e r n e, hvad der rimelig nok også har skaffet ham mange misundere innen etaten — hans optreden overfor „Hvita Örn" gjør ham straks til f o l k e t s yndling.

Efter at Wessel hadde forlatt Friedrichsort hadde kongen en dag i egen høie person vært ombord i eskadren og likeledes inspisert de erobrede fartøier. Herunder blev Gabel forfremmet til viceadmiral, likesom han blev beæret med gullnøkkelen som virkelig kammerherre. Han fikk sig videre overrakt kongens eget billede i medaljong omgitt av briljanter. Næsten alle linjeskibschefene blev forfremmet og disse samme blev tildelt en medalje[1]) i gull, preget tidligere og bestemt til utdeling til sjøofficerer der hadde gjort sig særlig fortjent. Der blev også i anledning av seiren preget en medalje[2]) — men bare i sølv — og denne har øiensynlig ikke vært til å bære. Den bærer på den ene side Gabels brystbillede og på den annen en inskripsjon (pl. 19).

Ennvidere blev prisepengene fordelt.

Wessel blev til å begynne med ikke delaktig i noe av dette, hvad der synes noe merkelig. I alle fall var Wessel av den opfatning og han skrev derfor under sit ophold i Kjøbenhavn et brev — dato er ikke påført — til kongen, hvor han beklager at han ikke var tilstede ved utmerkelsen, og det fremgår da tydelig av brevet, at det må bero på en misforståelse at man har utelatt hans person. Han fremhever sin fortjeneste under hele toktet, men nevner intet om trusselen mot Wachtmeister. Han synes å gå ut fra at han skal ha kommandoen på „Hvide Ørn" og utber sig den nåde å måtte komme tilbake til Norge for å gjøre jakt på de svenske kapere.

Brev nr. 145

[1]) Beskrivelse om danske medaljer og mynter 1791, side 688, beskrivelse nr. XXXI 3 i tabellen medalje nr. 337 a og b.

[2]) Beskrivelsens nr. XXXVI 3 i tabellen nr. 212; kun preget i sølv.

Digitized by Google

Wessel halte efter Gyldenløves visitt ombord inn gjennem bommen og fortøiet ved bryggen utenfor takkelloftet, fikk alt artilleriet iland, hvorpå kjøkkenet blev slukket. Journalen føres imidlertid videre, så det ser ut som om Wessel fremdeles har tilsynet med reparasjonen og den nye tilriggning. Ny stormast måtte jo inn, da den gamle var kappet. Man kan i journalen følge hele riggearbeidet, kjølhaling m. v. Det ser ut som om han har foretatt en fullstendig omriggning av fartøiet. Den 1ste juni tar han igjen kanonene ombord. Den 3dje juni sees han å ha fått 8 stk. 6 pds. metallkanoner ombord som skulde anbringes på skansen. Dette betyr øiensynlig en ombestykning av fregatten. Bestykningen blev herefter: 22 stk. 12 pds. og 8 stk. 6 pds. kanoner 170 manns besetning[1]). Metallkanoner ansåes dengang for noe særlig fremragende og de førtes almindeligvis kun på flaggskibene[2]).

Den 28de mai går han imidlertid på med en ny skrivelse til kongen, hvori han beklager sig over at han ikke som de andre officerer er blitt belønnet med avansement og medalje. Han fremholder at han med sin lille force har gjort minst like så meget som noen av de andre, og denne gang omtaler han omstendelig hvorledes han har optrådt overfor Wachtmeister og derigjennem reddet de svenske skibe for Hans Majestet. Han lover videre med sin nye fregatt, som hitinntil har vært en skrekk for Hans Majestets undersåtter, å strebe efter med renter å tilbakeerobre den „Sorte Ørn" og likeledes sørge for at Hans Majestets undersåtter i Norge herefter skal få drive sin handel noe friere enn hittil. *Brev nr. 146*

Skrivelsen har vært medtatt blandt refererte saker 8de juni 1715, men det kan ikke sees at den har ført til noen resolusjon. Av en skrivelse fra Tordenskiold til kongen av 18de april 1718[3]) fremgår imidlertid, at han har fått sine prisepenger efter affæren i Kiel. Hvorvidt han også har fått medaljen kan ikke avgjøres, men det er sannsynlig at han også har fått denne. Det fremgår nemlig av skifteprotokollen, at han hadde 3 gullmedaljer, og da de to gjelder Dynekilen og Marstrand blir der tilbake en sterk mulighet for at den tredje gjelder slaget ved Kolberg Heide og hvad der fulgte efter.

Den 4de juni er han klar og haler da ut av bommen og tender atter sitt kjøkken. Dermed var Wessel definitivt ansatt som chef for „Hvide Ørn" og hans befatning med „Løvendals Gallei" var dermed

[1]) Holmens opgave 1719. D. R. A. Indk. Sager til Krigscancelliet (Søetaten) januar 1719.

[2]) Garde.

[3]) Brev nr. 690.

Digitized by Google

endt. Som chef på den ansattes premierløitnant Ployard. Tordenskiolds senere gode venn, som fulgte ham til Hamburg på hans skjebnesvangre utenlandsreise og som efter Tordenskiolds død tok sig av ordningen av hans efterlatte eiendeler og hjemsendelsen av liket. Som officer på „Løvendals Gallei" under Wessels kommando hadde, i de 3 år han førte den, tjenestgjort løitnantene Jacob Koch og Niels Nielsen, der fulgte ham fra „Ormen", Albrecht Brinchmann, Salamon Dewing, Niels Wrede og Petter de Ferry. Kun den sistnevnte synes å har vært fast officer, da alene han finnes i Gardes officersliste. De andre har altså vært månedsofficerer. de Ferry blev først premierløitnant i 1719 og avanserte 1752 til kommandørkaptein. Av kadetter hadde han ombord Jørgen Friedrich Brun, der ifølge Garde først blev løitnant i 1719. Han fulgte Wessel over på „Hvide Ørn" hvor han i alle fall gjorde løitnants tjeneste. Videre kadett Torborg, der øiensynlig ikke i det hele tatt er blitt officer, da han ikke finnes hos Garde. Wessels kahytskok het Johan Ferweitz og har øiensynlig vært hollender og chefstjeneren het Bastian Nielsen[1]).

Imidlertid hadde de diplomatiske forhandlinger som var innledet i 1714 og fortsatt utover 1715 skredet såpass frem, at man midtsommers dette år stod overfor den store koalisjon mot Sverige, der i korthet fortonet sig således[2]): Danmarks forhold til sine oprinnelige allierte var ikke undergått noen vesentlig forandring. På Russland kunde man fremdeles stole. Tsaren var villig til å bekjempe svenskene tillands og tilvanns; han var rede til å la sine tropper rykke inn i Pommern og til med støtte av den danske flåte å rette et støt mot Sveriges hjerte. Sachsen-Polen hadde måttet opgi sine forsøk på å knipe ut av alliansen. Og som ny og meget verdifull forbundsfelle hadde man fått kongen av Preussen, der midt i juli med sin hær sluttet sig til de danske tropper ved Stralsund. Generalstatene og England var ugunstig stemt overfor Sverige på grunn av Carl XII's kaperpolitikk. Men deres interesse strakte sig ikke lenger enn til ivaretaglese av egne handelsinteresser og deres optreden blev derfor begrenset til demonstrasjoner i denne retning.

Mot denne maktgruppe stod Sverige praktisk talt alene. Carl XII's manglende diplomatiske smidighet hadde ført Sverige op i en situasjon

[1]) Revisjonsprotokollen.
[2]) Den danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

som i flere henseender minner om Tysklands i våre dager. Tyrkiets hjelp var ikke mere å regne med. Frankrike var Sverige venligsinnet, men vilde kun hjelpe med penger og diplomatisk mellemkomst. Og Holstein-Gottorp, det oprinnelige stridens eple fra år 1700, var ikke istand til å yde noen støtte da det ikke engang disponerte over sitt eget territorium.

Men de strategiske mål var fremdeles det gamle: å fordrive svenskene fra Tyskland. —

Som ovenfor anført avgikk Gabel med sin eskadre fra Kjøbenhavn 17de april. I slutten av samme måned avgikk en ny flåteavdeling og denne gang under admiral Rabens kommando til Østersjøen. Den bestod foreløbig kun av 7 linjeskibe, men det var meningen at den senere skulde forsterkes efter behovet, da den skulde danne motvekt mot den svenske utrustning som var under utvikling. Rabens opgave var foreløbig å hindre forbindelsen mellem Sverige og Pommern, hvor man forberedte alt til det kommende felttog. I slutten av mai fikk Gabel ordre til å avgi til Rabens eskadre i Østersjøen 6 linjeskibe, hvoriblandt var de 3 erobrede svenske. Til samme flåteavdeling var tidligere avgått fregattene „Raa" og „Høyenhald", mens Wessel som nevnt var seilt til Kjøbenhavn med „Hvite Ørn" og „Løvendals Gallei". Med de resterende 5 linjeskibe fikk Gabel ordre til å avgå til farvannet utenfor Göteborg og blokere dette sted. Der hadde gått rykter om at Göteborgeskadren var under utrustning, hvilket forsåvidt var blitt bekreftet av Wessels erfaring fra nedseilingen fra Norge i april måned. Gabels ordre gikk forøvrig ut på å avskjære all forbindelse til Göteborg, dog skulde der overfor engelske og hollandske skibe ikke anvendes makt.

Vi har altså her et billede av den strategiske situasjon og de disposisjoner som fra dansk side var truffet på grunnlag herav: Hovedinteressen lagt i angrepet på de svenske besiddelser i Tyskland, hvor Carl XII selv førte kommandoen. Operasjonens hele forløp måtte nødvendigvis i utpreget grad avhenge av svenskenes evne til å opretthold forbindelsen Sverige—Pommern. Sverige utrustet derfor sin hele flåte. 21 linjeskibe var allerede i mars sendt til den østlige del av Østersjøen. Her fikk de intet utrettet og vendte snart tilbake til Carlscrona for under admiral Sparre å føre den store konvoy over til Pommern. Danmark deler sin flåte og sender hele 5 linjeskibe til Skagerak og Kattegatt for å observere to små linjeskibe og noen fregatter. Denne Göteborgeskadre hadde Wessel tilbudt sig å holde stangen med 5 fregatter, men admiralitetet hadde anført, at dette var et spørsmål som lå

Digitized by Google

over hans begrep. Admiralitetets disposisjoner med opdeling av hovedstyrken som anført og med en uforholdsmessig sterk flåteavdeling i de norske farvann, er i alle fall ikke noe bevis for at man fra det hold var situasjonen voksen. Wessels forslag vilde ha frigjort de 5 linjeskibe og gjort jakten på de svenske kapere ganske anderledes effektiv, likesom en handelsblokade av Göteborg ganske anderledes effektivt vilde kunne utføres av fregatter enn av tungtseilende linjeskibe.

Det var til Gabels eskadre i de norske farvann Wessel fikk ordre til å slutte sig, såsnart han var ferdig med klargjøring av fregatten. Ordren fra admiralitetet — datert 5te juni — gikk ut på at han skulde opsøke Gabel utenfor Göteborg, overlevere ham en kgl. ordre og motta sin ordre.

Wessel kom imidlertid ikke avsted før den 8de på grunn av motvind. Næste dag var Hans Excellence baron Rantzov ombord og holdt mønstring over mannskapet, og samme dag i plattfoten lettet Wessel anker og satte kurs nordover. På dagvakten den 9de passerer han Kullen og utpå dagen frisker vinden til stiv mersseils kuling. Han seiler kryss-stangen overbord, storstangen holder på å gå samme vei, og han ansatte vanter og stag på skiftende boug. På eftermiddagsvakten er han inne under Wingö, men kan intet se til Gabels eskadre. Noen effektiv blokade var øiensynlig ikke etablert. Han holder det gående med kryss utenfor Göteborg hele natten; men da han heller ikke på dagvakten ser noe til Gabels fartøier, holder han krigsråd hvor man enes om å søke Norge for muligens å finne Gabel der. I eftermiddagsvakten er han kloss opunder Stråholmene, holder langs landet og kommer kl. 3 til ankers i Stavern. Her var imidlertid heller ingen Gabel. Wessel går straks igang med å få op ny kryss-stang likesom han trimmer skuten mere på helen, da han øiensynlig ikke har vært fornøiet med den. Han fortsetter også med ansetning av vantene og forandring av riggingen i det hele tatt.

Næste dag, den 11te juni, har han øiensynlig fått anmodning om å ta sig av konvoyeringen av endel fartøier over Skagerak. Han turde imidlertid ikke påta sig den „Pouvoir" da hans ordre gikk ut på uop-
Brev nr. 147 holdelig å opsøke viceadmiralen. Han utsteder en erklæring til skipperne overensstemmende hermed.

Han turde altså ikke påta sig ansvaret for konvoyeringen denne gang og forsøker samme dag å komme avgårde. Stille gjør imidlertid at han må bli liggende til dagvakten næste dag, da han for en revet mersseils kuling av W.S.W. setter kurs sydover. På hundevakten fin-

Digitized by Google

ner han Gabel utenfor Hirtsholmen, loverer sig op imot ham og løper på dagvakten aktenom admiralen, salutterer ham med 9 skudd og blir betakket med 7. Da han har meddelt admiralen koffardifartøienes forlangende om konvoy, må han øieblikkelig gå seil igjen for hurtigst mulig å arbeide sig op til Stavern og først og fremst overføre 4 av kongens skibe lastet med matvarer til flåtens utrustning. Han skal også medta så mange matroser han kan få fatt på, dog må dette ingen forsinkelse medføre.

På veien over Skagerak jaget han en seiler som viste sig å være snauen „Serpenten". På hundevakten er han oppe under Jomfruland og på formiddagen den 14de kommer han til ankers i Stavern, hvor han straks kaller koffardiskipperne ombord til sig.

Der blev imidlertid heller ikke denne gang noen konvoy av. Situasjonens tilspissning i Østersjøen nødvendiggjorde utrustning av hele flåten og det gjaldt derfor å skrape sammen alt mannskap som kunde erholdes. Den 15de om eftermiddagen kom Gabel inn til Stavern med sin eskadre og ordren om konvoyering blev tilbakekalt. Den 19de på hundevakten letter Wessel for efter Gabels ordre å gå til Kristiansand for å hverve og presse mannskap på strekningen Flekkerø —Arendal. Fra koffardiskibene skal han ta alt mannskap på 1, 2 à 3 nær, drive på alt hvad han kan og være tilbake i Stavern tirsdag den 25de juni.

Ordren var bilagt med en skrivelse fra Slotsloven av 12te juni til amtmenn, magistrater og byfogder i kjøpstædene om i alle måter å assistere officerene således, at „matroser strax og uden ringeste ophold bliver anskaffet og presset" til kongens tjeneste. Dog således, at de matroser som til negotiantenes skibe, der måtte ligge seilferdige, høinødvendig behøves, ikke blir borttatt på det commercien kan ha sin ubehindrede fremgang. Skulde noen mot formodning medvirke til å holde matroser skjult skulde vedkommende derfor ilegges streng straff og de matroser som holdt sig borte og ikke straks meldte sig til tjeneste skulde straffes med Bremerholm i flere år. Det sees således at også denne gang pressning var direkte pålagt de utsendte officerer.

Den 19de i plattfoten lå han i stiv mersseils kuling og krysset sig vestover på høiden av Lyngør, da fregatten fikk en slik overhaling at storstangen knekket ovenfor eselhodet og gikk overbord med bramstang og bramrå. Han sendte her capt.ltn. Ferry, som han kalte ham og som altså har fulgt med ham fra „Løvendals Gallei" og nu gjorde tjeneste som næstkommanderende, iland med en kvartermester og 2 matroser for å presse folk i disse trakter. Han medgis pass til fire he- *Brev nr. 148*

Digitized by Google

ster tillands og fri båt tilvanns for at intet skal kunne hindre ham i hurtigst mulig å samle folk. På tilbaketuren vil Wessel ta ham op ut for Mærdø.

Selv fortsetter han å lovere sig vestover. På dagvakten den 20de er han ved Hesnes og i eftermiddagsvakten, da vinden „gl. efter gl. løb til syden", er han ¼ mil av Brækkestø. I plattfoten seiler han birgineråen tvert av, „klampen" den og blir dermed hjulpen. På dagvakten den 21de duver han op ut for Flekkerø, seiler inn fjorden til Kristiansand, skyter to skudd efter lods uten å få noen og kommer på formiddagen til ankers i Kristiansand, hvor han akterfortøier og sender straks løitnant Jørgen Brun (var kadett på „Løvendals Gallei") med underskipperen og to matroser til Mandal for å presse matroser. Selv strøk han stenger og rær og satte igang arbeidet med å reparere riggen. Han rekvirerer i den anledning hos proviantforvalter Beichmann de nødvendige materialer. Selv flytter han iland med sin tjener for derfra å organisere pressningen, hvortil han tok med 1 underofficer og 6 mann av soldatesken. Av revisjonsprotokollen fremgår at han har betalt 3 rdl. „til byens Tambour som udi byen 3de gange slog om for at tilkiendegive at alle søefarende skulle lade sig finde" samt 6 rdl. „till 4 af Christiansands Mænd som vare Bekiente udi Byen for at opsøge og Presse folck, udi 6 dage".

Der er i Kristiansand bevart en tradisjon[1]) om dette Wessels ophold på stedet. Der fortelles en historie fra det gamle fergehus (som nu er innlemmet i Kristiansands folkemuseum) hvor ungdommen om kvelden pleiet å samle sig til dans. Wessel omringet en aften fergehuset, men ungdommen undslapp gjennem en skjult lem. Den eneste som ikke kom sig undav var en halt skredder, som Wessel imidlertid ikke hadde bruk for. Skredderen blev dog så forskrekket at han i villske løp i en bekk og druknet der. Hvordan det nu er eller ikke er — bekken kalles den dag idag Skredderbekken.

Tradisjonen om „Tordenskioldskapet" stammer fra samme anledning. For å kunne reparere de havarier han hadde fått under seilasen til Kristiansand måtte Wessel i byen anskaffe endel stenger og andre rundholter. Disse skal han ha erholdt hos en Knut Christensen[2]) — almindelig benevnt Knut Rebslager — som var eier av byens reperbane og et skibsverft, og da reparasjonene var ferdig forærte Wessel

[1]) Meddelt mig av skibsreder Gustav Natvig.

[2]) Ifølge ovennevnte skrivelse rekvirerte han disse saker hos proviantforvalter Beichman; men denne hadde selvfølgelig ikke denne slags saker på lager.

Digitized by Google

ham et hollandsk skap, som han skal ha tatt fra et hollandsk skib som skulde føre det til Sverige som gave fra den hollandske regjering til Carl XII. Det siste høres litet trolig ut, men skapet kan jo derfor være forært Knut Rebslager av Wessel (pl. 19).

Dette skap har hele tiden siden vært i Knut Rebslagers efterslekts eie. Mens stiftsprost Paul Brodal Lassen (forfatteren av Beretning om Stiftsstaden Christiansand) eiet det fra 1829 til 1885, stod det på Latinskolens museum. Den nuværende eier er prost Lassens dattersønn major Poul Lassen Schwartz på Eidsfoss. Det er den klausul på skapet, at det ikke skal gå ut av slektens eie; hvis så imidlertid skulde skje, går det til Kunstindustrimuseet, Oslo. —

Den 26de juni kom løitnant Brun fra Mandal med 10 pressede matroser. Selv hadde Wessel i Kristiansand fått 53. Den 27de om formiddagen lettet han og seilte østover. Ut for Mærdø fyrte han et skudd efter løitnant Ferry, da han ikke kunde ligge gapet inn. Med en jolle som kom ut sendte han et brev til Ferry med ordre om „cito" å forføie sig til Stavern med de pressede folk, hvorpå han braste av og seilte østover. På førstevakten 4 gl. ute kom han til ankers i Stavern, fór straks ombord til Gabel, hvor han fikk ordre til „cito" å begi sig til Fredrikstad for der å avhente 3 galleier som han skulde ta med til Kjøbenhavn. Han har ordre til kun å vente 8 timer på galleiene, og hvis de da ikke er ferdig å avkreve kommandørkaptein Pahl skriftlig redegjørelse om grunnen hertil og så hurtigst mulig begi sig til Kjøbenhavn.

6te gl. ute — altså en time efter at han var kommet til ankers — er han atter under seil og legger ut forbi Svenør. Han ser da, at Gabel letter med eskadren. Med 3 av linjeskibene seilte Gabel ned til Østersjøen for å slutte sig til Rabens flåte, mens de 2 blev igjen i Skagerak, hvad der fikk stor betydning for situasjonens videre utvikling i Østersjøen. Wessel seilte op under Søstrene, hvor han sendte en løitnant med chaluppen inn til Fredrikstad for å høre efter galleiene. Selv seilte han inn mellem Søstrene og Missingen og gikk til ankers ved Gresviken. Galleiene var imidlertid ikke klare og de var av Pahl overlevert til kommandør Vibe, der på Gabels ordre påfører at de ikke kan bli klare til den forlangte tid, og dertil kom, at han ikke hadde ordre til å gå til Kjøbenhavn. De blev forøvrig senere sendt nedover og deltok under Sehested i kampen om Nydyp.

Wessel letter straks han får denne beskjed og legger sydover. På reden lå også to engelske orlogsskibe. På hele turen nedover har han strøm og vind imot, så han må krysse og ankre hele veien nedover.

Digitized by Google

På førstevakten den 1ste juli opbringer han ut for Målsund på svenskekysten en båt og tok den på slep, men på eftermiddagsvakten den følgende dag lot han den gå, „thi der var ingen anden end 4de gl. mænder et quinfolck og en inrulleret Karl som godvillig antog tieneste".

I eftermiddagsvakten den 3dje fikk han ut for Niddingen en hukkert i sikte. Om en stund vendte hukkerten og styrte hen mot fregatten, „lod ieg fire af skiøderne i Læe og slæbede 2de Kabeltauer for at støtte farten, Allenist for at hand kunde kome nærmere til mig." Om en stund vendte imidlertid hukkerten igjen, „halede Kabeltauerne ind igien vende strax efter ham, lod tilsette alt hvad trecke kunde for at seile ham ind". Hukkerten løp imidlertid ind på det nordre rev av Niddingen og Wessel forsøkte å komme Niddingen forover i den mening „at faa hannem fat paa fiorden", men dette kunde ikke la sig gjøre.

På førstevakten samme dag fikk han øie på en jakt som seilte langs landet. Han sendte straks løitnant Koch[1]) i chaluppen forsynt med geværer og granater. Da jakten blev tatt blev der satt ombord en kvartermester og 6 mann, men da den skulde stagvende under land og ikke vilde komme over, „deiset den paa landet", kom av igjen og sank med alle mann og alt som var ombord, bl. a. geværer og granater. Wessel lot senere opta forklaring over tapet av de 7 mann og sendte den inn til admiralitetet.

Wessel krysser og bukserer videre sydover, og kan under forbipassagen den 7de om eftermiddagen saluttere Cronborg med 3 skudd, straks efter skyter han et skarpt skudd efter en hukkert, „som ikke vilde sette paa sit mersseil", og endelig den 8de juli drypper han om formiddagen anker ved Tre Croner.

Den 9de passerer admiral Sehested ut med flotillen på vei til Rügen. Den 10de har han etatsråd Lassen ombord for å mønstre besetningen, og han gir ham 9 skudd salutt. Han har igjen fått havari på stortoppen. Han får ombord ny storstang og får den opsatt, likesom langsalingen på stortoppen må pålegges nye skinner. Samme dag letter Gabel, der også er kommet dit ned, med sine tre linjeskibe for å seile til Østersjøen.

Samme dag, den 10de, får han også selv ordre fra admiralitetet om såvel ved natt som ved dag å søke å få klargjort sin fregatt, seile til Østersjøen og underlegge sig Rabens kommando.

Den 13de på dagvakten er han klar, hvorfor han letter og seiler

[1]) Hadde som tidligere nevnt tjent under Wessel såvel på „Ormen" som på „Løvendals Gallei".

Digitized by Google

sydover. Ved Drogden passerer han Sehested som han salutterer med 7 skudd, krysser sig sydover forbi Falsterbo over mot Stevns, ned til Møen og derfra over til Tornebusk. Den følgende dag fant han flåten mellem Witmund og Jasmund. Den lettet med det samme og Wessel gikk straks ombord til admiralen, hvor han fikk ordre til å seile østover. Han satte til alt hvad trekke kunde og fikk snart øie på to seilere, hvorfor han gjorde klar til kamp. Det viste sig imidlertid å være et dansk linjeskib og en fregatt.

Den 15de i platfoten seiler han atter op under flåten, der fremdeles er under seil og holder det gående sammen med den i nærheten av admiralskibet. Den 16de jaget han efter ordre en hukkert og en engelskmann. Samme dag seilte Sehested med sin flotille over til Rügen, dekket av Rabens flåte, som nu, efter Gabels ankomst, bestod av 16 linjeskibe.

På dagvakten den 17de gikk flåten tilankers inne i bukten mens Wessel holdt det gående utenfor. Sehested var altså nu kommet velbeholden over og gikk til ankers med sin flotille i det grunne farvann på østsiden av Usedom[1]).

Wessel fikk ordre til å seile op under Bornholm for å holde øie med den svenske flåte. På dagvakten praier han en engelskmann og får vite at denne 3 mil lenger øst hadde sett et par svenske orlogsskibe. Han legger da østover og på formiddagsvakten den 18de får han den svenske flåte i sikte, „kunde telle med store og smaa 24 seilere". Han setter da straks kurs for Jasmund og blir jaget av 6 svenske orlogsskibe. I plattfoten kommer han til den danske flåte som da var under seil, går straks ombord til admiralen og melder hvor den svenske flåte var og dens styrke, og legger så sammen med flåten N.t.O.-over. Denne Wessels meget viktige melding er karakteristisk for hans glimrende admiralstabstjeneste. Rothe sier[2]), at han angående denne episode har talt med sjøofficerer som var med. De beretter at fregatten „Høyenhald" først var kommet til Raben med melding om at den svenske flåte bestod av 16 skibe, hvilket hadde tilfølge at Raben vilde motta kamp. Da så Wessel ankom med melding om at den svenske flåte bestod av 24 skibe, stort og smått, vilde hverken Raben eller Sehested, som også var derombord, tro det. Da så schoutbynacht Thambsen signalerte 20 skibe, holdt Wessel fremdeles hårdnakket på sitt, da han hadde vært den svenske flåte så nær, at der ingen tvil var mulig. Det utviklet sig

[1]) Se kartet foran, pl. 18.
[2]) II del, pag. 6.

Digitized by Google

til en skarp ordveksel mellem ham og admiralen, og det viste sig at Wessel hadde rett. Raben undgikk derved å bli ruinert av den langt overlegne motstander. Den danske generalstab, der øiensynlig ikke har kjent til Wessels melding i plattfoten den 18de, sier at der var disputt mellem Raben, Sehested og Gabel, om hvorvidt Raben skulde seile ut av bukten eller om han skulde bli liggende og dekke Sehesteds flotille. Sehested ba „Djævelen ride og splide ham", om de svenske kunde komme ut med mere end 11—13 skibe. Raben mente man måtte regne med 22. Gabel ga Raben rett og denne seilte kl. 4½ ut av bukten, og like efter har han altså fått Wessels melding, der bestyrket hans opfatning. Han seiler da op langs Rügen og kommer i fritt farvann.

Wessel fikk derpå ordre til sammen med fregatten „Høyenhald" å seile forut for flåten. Satte til alt hvad trekke kunde. På hundevakten får han atter øie på den svenske flåte, hvorfor han atter seiler ned på den danske, „da hafde den fiendtlige flaade vendt, laa med os hend (nordover) og hafde Lufven, lod giøre alting klar".

På dagvakten den 19de er han på plass mellem de to flåter, hvor han seiler op en Danzigerhukkert som han lar visitere ved en løitnant. „Tellede same tid 20 orlogsskibe i dend svenske flaade som laa udi Rangeringen, løb agter om Admiralen, blev her gaaendis i Læe for ham."

Formiddagsvakten vinden N.O., bramseils kuling. Wessel seilte med en ordre til admiral Juel og kom tilbake på plass igjen i læ av flaggskibet. „En af de fiendtlige Admiraler fyrte endel skud paa vore skibe, men vore fyrte ingen igien".

„Eftermiddagsvagten vinden N.O.t.O. Bramseils Kulte. Det 1ste gl. vende de svenske skibe S.O.over, det 4de gl. fick ieg samt Høyenhald Ordre til at skulde søge efter Fienden for at holde ham udi Øyesiun".

Forholdet var altså det, at svenskene under admiral baron Sparre kunde stille 20 linjeskibe[1]), foruten fregatter, overfor Rabens 16. Under de rådende forhold hadde man fra dansk side funnet å kunne la to linjeskibe bli tilbake i Skagerak, tiltrods for at man visste at Göteborgeskadren hadde lagt op og sendt sitt mannskap til hovedflåten. Ennvidere hadde man i Kjøbenhavn liggende 3 linjeskibe, som ennu ikke var blitt utrustet. Resultatet av dette blev nu for det første, at svenskene fikk overført sin store transport under Sparres dekning.

For den svenske flåteledelse — som nu lå i Carl XII's hånd på Rügen — var da spørsmålet om man med flåten skulde ruinere Rabens

[1]) Gabel sier i sin skrivelse til Krigskancelliet 24, idet 4 var detachert ved angrepet. Dette stemmer altså med begge Wessels meldinger.

Digitized by Google

skibe, eller om man skulde fordrive denne og kaste sig over Sehesteds flotille, der med sine flatbunnede skibe kunde komme så langt inn på grunt vann at linjeskibene intet kunde gjøre dem. Carl XII valgte det siste. Sparre forfulgte, som det fremgår av Wessels ovenfor citerte journal, Raben inntil hans avantgarde kunde beskyte den danske arriergarde; da avbrøt han forfølgelsen og styrte tilbake til Rügen. Han skulde før han gikk offensivt tilverks ha kongens nærmere ordre[1]).

Under Carl XII's personlige ledelse forsøkte 5 av Sparres skibe å komme Sehesteds flotille tillivs, men dette mislykkedes, som nevnt, på grunn av det grunne farvann.

Dette kan ikke være riktig strategi. Men den var i full overensstemmelse med tidens syn på forholdene på begge sider av Sundet. Alle ordrer og forholdsregler vidner om den rådende opfatning: bestrebelsen efter å fordrive den fiendtlige styrke, istedetfor å ruinere den. Her stod Sparre med en veldig overmakt overfor Rabens flåte, der var hans eneste naturlige strategiske mål. Hadde han fått ruinert den, hvad han hadde alle muligheter for, så vilde herredømmet i Østersjøen være sikret og Sehesteds flotille og dermed angrepet på Rügen og Stralsund vilde være dømt. Det var Gyldenløves strategi op igjen, med det samme negative resultat.

Sehested var i en vanskelig stilling, men han var også mann for å klare situasjonen. Han visste at preusserne vilde angripe de svenske stillinger på Usedom (se kartet pl. 18). Han halte derfor inn under østkysten av denne ø og holdt sig her i 11 dager trods angrep fra tre kanter — fra øst av 5 av Sparres linjeskibe ført av Carl XII personlig, der ikke kunde komme langt nok inn til å gjøre Sehested noen skade — fra N.W. av de stralsundske fregatter, der var for svake til å gjøre ham noen alvorlig skade, og fra vest av de svenske tropper og batterier i land på Usedom. Disse siste var de ubehageligste, men han visste at dette trykk også snart vilde ophøre. Dette inntraff den 31te juli, da preusserne erobret Wolgast på fastlandet, satte over til Usedom og fordrev de svenske.

Raben holdt sig imidlertid i farvannet mellem Rügen og Møen og holdt stadig føling med Sparre. I denne rekognoseringstjeneste deltok Wessel på „Hvide Ørn".

Wessel fulgte altså efter den svenske flåte og var på plattfoten samme dag ½ mil fra den, da vinden stilnet helt av. Det kan ha sin interesse å peke på, at Sparre altså vilde ha kunnet seile sig op på

[1]) Garde.

Digitized by Google

siden av Raben og begynt slaget innen det var blitt helt stille. Raben vilde da vanskelig ha kunnet komme sig undav, ialfall med hele sin styrke, og resultatet kunde da blitt bestemmende for de videre operasjoner.

Wessel lå hele natten i nærheten av den fiendtlige flåte. På dagvakten den 20de briset det litt op av N.W. og han fulgte stadig efter fienden østover. På formiddagsvakten vinden N.W., liten bramseils kuling, „gick ieg ½ mil til Luvart af den svenske flaade efter ordre nogen kunde at tage udi Øyesiun hvad de svenske tog sig fore, antegnende samme tid hvad størrelse hans skibe var af og ligeledes hvor mange Orlogsskibe de vare". Sparre sendte nu linjeskibet „Ösel" på 54 kanoner ut for å jage Wessel. Dette var altså innledningen til de sammenstøt han i årets løp skulde få med dette fartøi. Han lot det svenske skib komme inn på sig således at han kunde veksle noen skudd med det, gikk så over stag og seilte med letthet fra det, men holdt sig stadig innen 1 mils avstand fra den svenske flåte, som han da så sette kurs for Pert på Rügens østside. Ut på eftermiddagen lar han igjen „Ösel" komme sig inn på skuddhold, veksler atter noen skudd med den og holder så av igjen. Svensken holdt da av ned til sin flåte.

Den 21de er han atter op under Rabens flaggskib og avlegger rapport og blir i plattfoten samme dag igjen sendt ut på kryss. På hundevakten jager han en Lübecker galiot og kommer derved den 22de i nærheten av et svensk linjeskib som øiensynlig ligger på brandvakt. Hele dagen leker han med det svenske skib. Han tar inn sine bramseil, gir op underseilene og blir liggende inntil svensken kommer ham på ¼ mils avstand, så setter han seil igjen og kommer undav.

Den 23de fortsetter spillet, men han har nu to linjeskibe mot sig, en forut og en til luvart. Ut på formiddagen seiler de to linjeskibe inn mot Pert og Wessel følger efter for å observere den svenske flåte. Om eftermiddagen observerer han denne under seil, 17 linjeskibe sterk for nordlig kurs. „Hafde samme tid en svensk krydser S.t.O. en S.S.O. en O.S.O. og en N.W.t.W. fra mig, seilede midt imellem dem." Så tok han inn sine bramseil, hvorpå straks den svenske krysser til luvart satte til alt hvad trekke kunde for å jage ham, men han holdt ham stadig på avstand. Ved plattfotens utgang opga svenskene jakten.

Den 24de krysser han op under Bornholm, praier endel koffardimenn og kommer på hundevakten op under Trelleborg, seiler langs med landet her og får øie på en fregatt, setter til alt hvad kan trekke og kapper fanglinen til jollen. Det viste sig imidlertid å være fregatten „Lossen". I hundevakten kommer han til flåten under Møen, letter på

Digitized by Google

dagvakten sammen med denne og går ombord til admiralen for å avlegge rapport. På formiddagsvakten er han atter ombord hos admiralen og får ordre til sammen med „Lossen" og „Høyenhald" å gå på kryss under Jasmund. Den 26de får han ordre til å opbringe et engelsk skib, og da han bragte det til admiralen blev der kastet overbord brevskaper[1]). Om eftermiddagen den 27de er han nede under Jasmund, får her se et svensk linjeskib, seiler inn på ½ mils avstand og heiser utfordrende kongens flagg i sjau og skyter et kanonskudd. Den 28de ligger han og driver i stille med små blaff imellem. Han treffer om formiddagen på sin egen jolle som han hadde måttet kappe fra sig den 25de. Hadde han monkeyvakt i jollen har den hatt en lang tørn. Ut på kvelden sender han chaluppen på jakt efter et mindre fartøi, som viser sig å være svensk, men chaluppen greier ikke å ro det op. Den 29de får han en liten bris og holder østover op under Bornholm. Sender en løitnant ombord for å visitere en Lübecker. Ut på kvelden frisker vinden litt efter litt til mersseils kuling og han holder sønnenom Bornholm kloss under land. *Brev nr. 148 a*

Den 30te har han chaluppen iland på øen for å fylle vann, likesom han ved kanonskudd kaller en båt ut fra land til assistanse ved vannfyllingen. Ferdig med dette holder han S.W.-over og vinden spakner av og er på hundevakten bare en liten slapp bramseils kuling. I eftermiddagsvakten den 31te får han øie på den svenske flåte til ankers en mil ut for Rügen og han observerer også at den skyter skudd på skudd mot Rügen. Han holder sin kurs og kommer inn på ½ mils avstand. Han ser nu også 5 svenske linjeskibe til ankers utenfor Østerdyp under beskytning av Sehesteds flotille sønnenfor øen Rüden, likesom han også kunde observere den svenske Stralsundseskadre som fra vest beskjøt Sehested. „Da alting var taget udi Øyesiun seilte N.W. hend". Han har da to svenske orlogsskibe rett forut og ser at der fra det svenske flaggskib blir gitt signal om å jage ham, hvad der straks også settes i verk. Han legger O.N.O.-over til kl. 8 om eftermiddagen, da en av de svenske skibe gir op underseilene, „ieg ligeledis, lod flag vaye fyrte 1 canonskud med skarp," hvorefter han la nordover. På hundevakten stiv mersseils kuling, kurs N.W. Han praier den 1ste august en galiot, og kulingen er så hård at han ikke kan stagvende. På dagvakten den 2nen er han under Møen og får øie på den danske flåte

[1]) Brev nr. 148 a er en ekstrakt av Wessels rapport om sine rekognoseringer, som Raben hadde vedlagt sin rapport av 9de august om slaget ved Rügen. Originalen finnes ikke.

Digitized by Google

et stykke til luvart. Han forsøker i løpet av dagen å lovere sig op til den. I det hårde vær ryker barduner og stag likesom flere spend i i fokke- og mesanvant springer. Først på dagvakten den 3dje kan han gå til ankers aktenom flagget, til hvem han avgir rapport. Efter å ha fått ombord vann og brennevin, lettet han igjen og la over mot Rügen. I eftermiddagsvakten den 4de er han kloss under Witmund, hvor han fyrer 3 skudd efter endel folk inne på land. Her møter han igjen de to svenske orlogsskibe. Han vender da vestover forfulgt av de svenske skibe, holder kloss under Witmund igjen og fyrer atter 4 skudd efter endel folk iland, „for ieg mente de skulle skyde paa mig af Batteriet saa som ieg gik langs landet med smaa seil".

Han holdt det gående mellem Witmund og Jasmund natten over og ved formiddagsvaktens begynnelse den 5te holdt han ned på et svensk linjeskib og en fregatt. „Det 2de gl. lod tilsette danske flag og vimpel med et Canonskud, hvor det fiendtl. Orlogsskib strax begyndte at canonere, befalede folchene at skulle slaa indtil Orlogsskibet Haffruen kom saasom dend var ved Witmund udi Dagvagten." Det viste sig imidlertid at det var fregatten „Høyenhald" som kom, hvorfor han ga ordre om å avbryte kampen, „saasom der var intet noget at vinde derved". Han fikk endel skudd i skroget samt i mersseilene og merseskjøtene. Av en senere fangen løitnant fikk han vite at linjeskibet var „Fridericia Amalia" på 64 kanoner og fregatten den nybyggede „Welkomsten" på 24 kanoner. Wessel var av Raben blitt lovet at linjeskibet „Havfruen" skulde bli sendt til hans assistanse, og det var da øiensynlig meningen at de på denne måte skulde søke å få den svenske flåte redusert med i alle fall ett linjeskib. Av ovennevnte løitnant fikk han også vite, at man på det svenske linjeskib hadde fått en mann drept, en hadde fått en arm og en et lår avskutt, foruten at det enda hadde 7 mann hårdt såret. Det hadde også fått skade på skibet. —

På vestlig kurs trakk han sig da undav, forfulgt av de svenske, som han dog snart seilte fra. Utenfor Witmund la han sig igjen til å krysse, og næste dag, da han så endel seil i N.W.-lig retning og trodde at det var den danske flåte, satte han kurs mot dem. Vinden løiet nu av så det snart blev næsten helt stille, hvorfor han blev liggende mestendels og drive hele den næste dag.

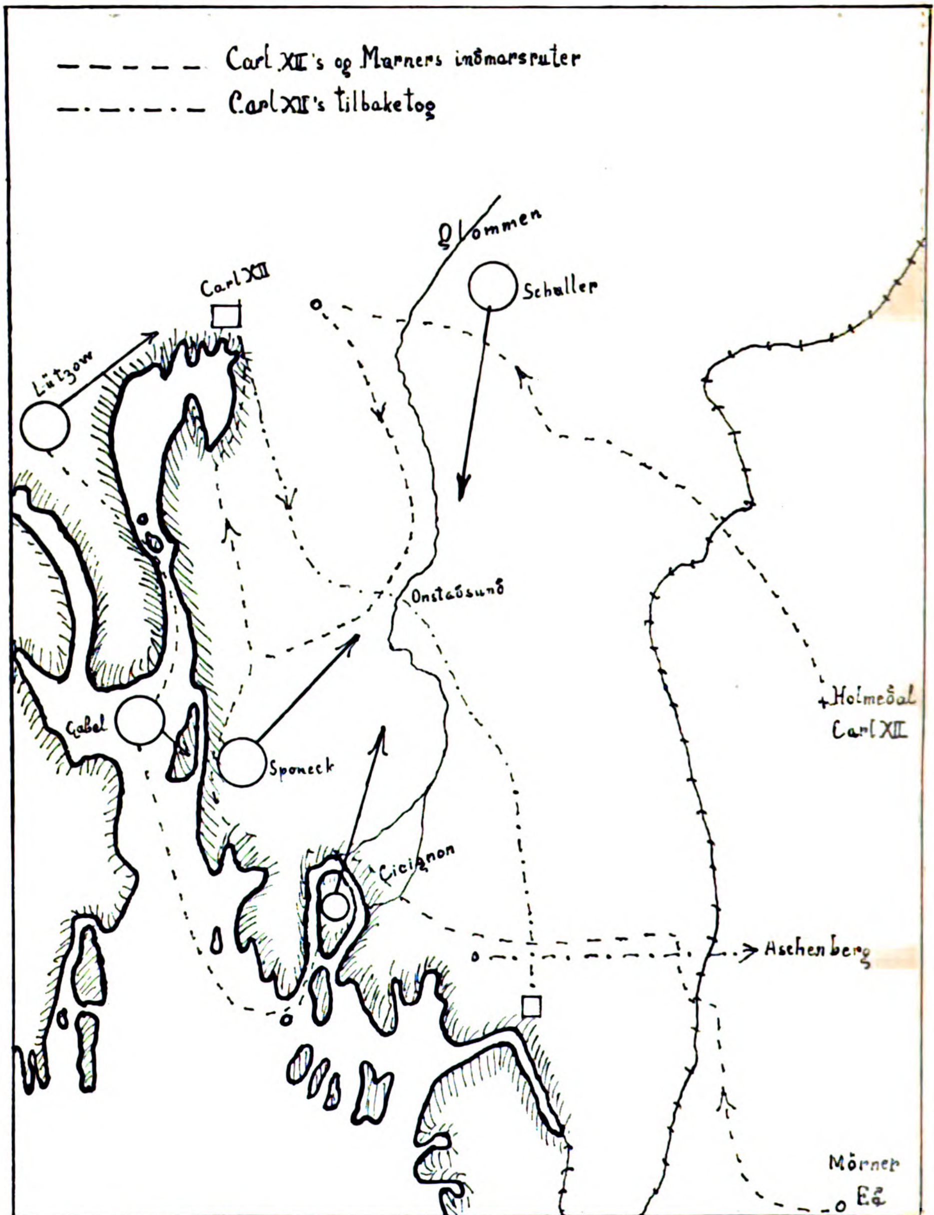
På dagvakten den 7de fikk han en liten laring av W.S.W. og satte til alt hvad trekke kunde nordover. I eftermiddagsvakten fikk han den danske flåte i sikte til luvart, hvorpå han la sydover og jaget en seiler og kom i plattfoten til flåten, der like efter gikk til ankers, mens Wessel holdt det gående med små seil. På hundevakten er han nede

Digitized by Google

Portrett av Tordenskiold. Ukjent kunstner. Sannsynligvis malt 1715 (se s. 563).

Digitized by Google

Kart over Karl XII's innmarsj i Norge 1716 (se s. 585).

Digitized by Google

ved Jasmund og opdager to svenske linjeskibe i læ, „lod tilsætte alt hvad trække kunde bidevind for at skiere dem passen af".

På dagvakten den 28de august seilte han langs Jasmund efter en svensk båt og jolle. Kl. 8 er han dem så nær at han kan nå dem med sitt skyts og de stryker da sine seil. Ombord på fartøiene var 1 svensk løitnant, 1 oberbarber, 1 konstabel, 1 feltwefvel, 19 matroser og 7 soldater. Han tok disse ombord og la N.N.O.-over til flåten. Dette blev gjort like i nærheten av linjeskibet „Skåne", hvortil båten hørte. Det blåste en mersseils kuling av N.N.W. Såsnart han var på siden av admiralskibet, fôr Wessel ombord til Raben og tok med sig den svenske løitnant. Kl. 12 middag var flåten mellem Jasmund og Pert, „voris Admiral søgte dend fiendl. flaade, der var i Læe for os". —

Raben var altså den 19de juli blitt fordrevet fra farvannet øst for Rügen. Han hadde siden holdt sig ved Møen og gjennem sine fregatter, som ovenfor vist, holdt sig underrettet om Sparres foretagender. Den 30te juli hadde man endelig fått utrustet enda 3 linjeskibe i Kjøbenhavn. Det hadde holdt hårdt å få besetninger til disse fartøier, bl. a. hadde 88 soldater av Bergenhusiske regiment frivillig meldt sig til matrostjeneste. Og da de to gjenværende linjeskibe i Skagerak også tilslutt var kalt ned til Østersjøen, hadde Raben den 4de august 21 linjeskibe under sin kommando og var således Sparre noenlunde jevnbyrdig. Som det fremgår av Wessels journal holdt Raben kl. 12 middag ned på den svenske hovedflåte, der som Wessel hadde rapportert lå ved Rügens nordende. Sparre lettet straks med denne, holdt ned på de detacherte 5 skibe som presset Sehested østenfra og signaliserte til dem om øieblikkelig å lette og slutte sig til ham.

Wessel sier videre i sin journal:

„Eftermiddagsvagten, vinden N.W.t.W. Mersseils Kulte seilte med flaaden hend ner til de svenske, Det 4de gl. laa begge flaaderne paa siden af hverandre, hvor de begyndte same tid at slaa, ieg var ombord hos Admiralen for at forneme om hand hafde noget at befale, fôr strax ombord igien. Det 8de gl. dreyede af ner og lagde mig udi Linie og slog med, verl. og vind continuerede.

Platfoden vinden W.N.W. Bramseils Kulte, begge flaaderne var haart udi Batallie, De første 4 gl. laa ieg mellem Elephanten og Prinz Christian, De sidste 4 gl. mellem Island og Hvide Svanen formedelst deris Krud var opskiøt, vi sloges med en Admiral en schovtbynacht og flere slette skiber[1]), vagten ude holte de op paa begge sider at slaa,

[1]) Ved „slette" skibe menes linjeskibe som fører ringere kommandotegn enn standard.

begge flaaderne hafde slaget udi 12 gl. ieg udi 8½ gl., vagten ude hafde Jasmund W.T.N. 4½ mil fra mig, for ieg samme tid ombord til Admiralen, hvor jeg bekom ordre at forseile efter dend svenske flaade dog at holde det imellem voris og den fiendl. flaade hvilket og strax skede, vinden W.N.W. ens Kulte."

Den almindelige fremstilling av Wessels optreden under dette slag går ut på, at han en kort tid — Rothe sier en halv time — inntok linjeskibet „Svanen"s plass mens dette fartøi fylte karduser. Dette er altså ikke riktig. Han går personlig ombord til Raben ved slagets begynnelse for å forhøre sig om sin plass under kampen og inntar så plass i linjeskibsrekken hvor han deltar i hovedkampen i over 4 timer.

Men efter eget utsagn har han spillet en ennu meget viktigere rolle under kampen. Under de forhør som blev avholdt efter kampen for å undersøke enkelte skibschefers forhold blev nemlig Wessel ført som vidne, og protokollen[1]) inneholder herom følgende: Efter at han har gitt endel oplysninger om linjeskibet „Wenden"s posisjon sier protokollen: Videre forklarte vidnet at admiral Raben sa til ham da han to ganger var ombord: Gud straffe endel hvorledes de holder sig udi bataillen eller actionen. Nu kan man se hverledes det er, det vilde jeg ikke ha trodd; hvorpå vidnet svarte med efterfølgende ord: Hierte hr. admiral Raben „I kan selv se for Eders øine nu at ikke et iblandt 10 skudd av de øverste dekk av fiendens kan lange op til „Elefanten", om admiralen for godt befant å gjøre signal for å komme bedre ned til fienden, da skulde man håpe at de som lå lenger til luvart også skulde søke bedre ned, så de kunde gjøre god effekt, og sa derhos om man lå en halv dag på sådan en distanse og canonerede kunde de ikke gjøre megen effekt, „hvorpaa admiralen kaldte commandeur Krag til sig og befalede at holde bedre ned paa fienden hvad hele Corps de Battaille gjorde, og 1½ glas derefter var Corps de Battaille ikke mere end et kort 8 pdr.s skud fra fienden".

Efter hans egen uttalelse ved forhøret har han altså ikke alene feldet en streng dom over tidens døde taktikk, men endog sagt admiralen like ut, at det var ham som var skyld i at de andre holdt sig på så stor avstand.

Selve slaget ved Rügen byr på litet eller intet av interesse. Det er en utpreget artillerikamp uten noesomhelst tilløp til konsentrasjon eller isolasjon fra noen av partene. Raben har luven, men utnytter

[1]) D. R. A. Til Krigscancelliet indk. sager (Søetaten) 1716. Protokollens pag. 139—140.

Digitized by Google

den på ingen måte. Den svenske flåte falt gradvis av; men Raben fulgte kun dårlig efter og var igrunnen ikke en eneste gang under den lange kamp på kloss hold med hele flåten. Det var en utpreget ammunisjonsødsling i stil med datidens døde manøvreperiode. Målet var fremdeles å f o r d r i v e, ikke å ødelegge. Raben var en flåtefører av lavere orden. Sjøkrigshistoriens store førere har alle det tilfelles, som nettop har gjort dem store: den sjelelige utholdenhet som setter dem istand til, trods egen utmattelse, å fullføre ødeleggelsesverket — sink, destroy, capture, — det er kampens mål og den eneste tilfredsstillende avslutning. Nelson foraktet som bekjent betegnelsen Victory, hans mål var Annihilation.

Eldre historieskrivere har ført lange diskusjoner om hvor mange døde og hvor mange sårede man hadde på hver side. Det er av mindre betydning. Av langt større interesse er skaden på fartøiene, og her hadde svenskene lidt langt mere enn de danske. Dette kommer for en del av at de lå i læ. Herved fikk de langt flere grunnskudd enn de danske og flere av deres fartøier var av denne grunn synkeferdige og enkelte måtte slepes. Dette siste var således tilfelle med „Enigheten", mens „Ösel" og „Gottland" og „Pommern" var helt ubrukelige og måtte sendes til Carlscrona. I det krigsråd som admiral Sparre holdt efter kampen og hvor han fremholdt som sin hensikt å gå tilbake til Rügen, blev av samtlige flaggmenn og officerer hevdet, at fartøiene ingenlunde var istand til uten foregående reparasjon å holde sjøen eller „gjöra nogon den ringaste Tienst"[1]).

Denne den svenske flåtes tilstand blev på ingen måte utnyttet av Raben. Kun Wessel forsøkte på egen hånd å utnytte situasjonen. Man har interessante samtidiges vidnesbyrd om, at denne Rabens mangel på energi blev sterkt kritisert. Løitnant Friderich Lütken, der var tjenestgjørende officer på linjeskibet „Nordstjernen", har levert en skarp kritikk over forholdet[2]). Han sier bl. a.: „Fienden satte ingen Fyrer op om natten for at undvige, dog saa vi dem endnu i dagbrækningen 2 mil fra os, og havde vi forfulgt dem, vi havde letteligen kunde naaet dem, siden den ene slæbte den anden, og faaet en mægtig stor Victoria, endog ikke alle hos os giorde hvad de burde, mens slaget stod".

De enkelte fartøischefer gjorde således efter Lütkens opfatning ikke sin plikt. Han sier herom[3]): „Enten Tordenskiold er i Orlogsski-

[1]) Svensk trykt relasjon efter slaget.
[2]) Se bl. a. Nyt Arkiv for Søvæsen I, pag. 73.
[3]) Nye samlinger til den danske historie II. Skrevet efter krigens avslutning.

Digitized by Google

bet Lolland eller Hvide Ørn, i Løvendals Gallei eller kun i en hukkert, saa giør han store ting. Men enten D. (kommandørkaptein Deichman) er i Prins Carl eller i Wenden, saa er det slet bestilt. Havde Wenden, et skib af saadan force, været besat med en bedre mand, Wenden allene vilde, ved den leilighed som det havde den 8de august 1715, have git Victorian, endog den dag, et langt herligere og andet udfald".

Raben selv synes ikke å ha noe å utsette på sine skibschefer. I sin rapport til kongen av 9de august „under segl at forfølge de svenske syden om Bornholm" ønsker han kongen tillykke med „en complet Victoria" og sier om officerene „en general", at de „haver giort ald deris devoir, i Sær maa ieg og Allerunderdanigst recommandere Vice Admiral Trojel, som i denne Batalie haver ført en god conduite". Og om viceadmiral Juel sier han, at kongen i ham har tapt en av sine beste flaggmenn. Det var dog ikke alle som var like fornøiet med skibschefene. Flåtens fiskal var med ombord og han hadde en utstrakt og selvstendig myndighet til efterpå å sette folk på anklagebenken. I „Søearticlerne" av 27de mars 1683[1]), som var de gjeldende på den tid, heter det i cap. 13, prg. 1998, at „Voris Fiscal" skal være med på flåten ombord på flåtechefens skib. Når slaget begynner, settes han ombord på et litet velseilende fartøi, „hvormed han skal fare hid og did for at observere alle Particularia ved slaget, hvò sig derudi vel oc ilde forholder og gifver deliquenterne sag paa hans Emb.dis oc Justiciens Veigne, uden nogen videre ordre derom at ervarte". En sådan fiskal var derfor en farlig mann, spesielt da han efter alt å dømme var usakkyndig på det rent taktiske område. Ved denne anledning var det schoutbynachtene Thambsen og Deichmann og kommandørkaptein Koningh som blev trukket for retten. Den 8de desember 1718[2]) blev Thambsen av overkrigsretten frikjent, og det innstilledes til kongen „hvad Reparation" han skulde ha for „Fiscalens mange og ubeviislige Angivelser og derpaa grundede grove og ublue Irættesættelser". Kommandørkaptein Koningh blev også den 21de juni 1719 frikjent og fiskalen dømt til å betale ham 50 rdl. i prosessomkostninger, hvilket dog efter kongelig befaling av 18de september falt bort. Deichmann blev også s. d. av de fleste stemmer frikjent. Aktene viser imidlertid, at flere av retten stemte for degradasjon, noen endog for kassasjon.

Og hvad flåtechefen angår, så gjelder det samme her som tidli-

[1]) Admiralitetets registerbok over tilg. Misiver 1683—87. Såvidt vites er disse sjøkrigsartikler ikke bevart i trykt form. Garde har dem ikke.

[2]) Se Garde.

Digitized by Google

gere under krigen, at Sehested sikkert hadde vært den rette mann på det rette sted i denne stilling. At dette også var samtidens opfatning fremgår atter av løitnant Lütkens efterlatte skrifter. Det heter her[1]: „Men kær Dig kun ikke om, om Du een dag skal see Een eller Flere satte i Veiene for Dig; det er gaat saa til, Siden der kom mennesker paa Jorden. Den store C. T. Sehested, en adelsmand fød, en mand af megen forstand og et Hierte som en Løve, han maatte som Capitain see sig foretrukket af Peter Raben, en borgers søn af Hadersleben. Men der kom den dag, da kongen skulde givet mange Tønder Guld til, at det ikke var skeet: Anno 1715 d. 8 og 9 August."

Imidlertid — begge parter skjøt victoria, svenskene efter at alle fartøier velbeholden var kommet inn til Carlscrona, og danskene i Kjøge bukt og i Kjøbenhavn. —

Wessel fulgte altså om kvelden den 8de, efter Rabens ordre efter den svenske flåte og lå hele førstevakten for små seil mellem de to flåter. På hundevakten holdt han ned på den svenske flåte, „for at tage udi Øyesiun om der var mange som hafde bekommet stor skade". I dagvakten den 9de jager han to galioter men blev hindret heri av to svenske linjeskibe. Han legger nordover langs den svenske flåte. Denne styrte sønnenom og østenom Bornholm. Wessel holdt derimot vestenom øen. Ved dennes nordpynt var han sammen med „Høyenhald" der her gikk til ankers, „ieg sette Curs N.O. hend". Rothe anfører at Wessel anmodet „Høyenhald" om å følge med, men denne svarte, at han ikke hadde ordre til å gå videre. Ved plattfotens utgang passerte han Christiansø, og det heter så videre: „Første vagten, vinden N.O. Mersseils Kulte seilte O.S.O. over, de første 4 gl. 2½ mil, først i det 5te gl. bekom et svensk Orlogsskib i sigte befalede folchene strax at holde sig klar til at entre fornefnte skib, mens endel af folchene svarede at iche vilde, same tid talede den svenske capitain til mig og sagde holt fra mig eller ieg giver eder hele Laget, Svarede ieg ham igien dersom han giver mig Laget skulle han bekomme saa meget igien" var ham samme tid saa nær at mit bogsprit tog hans flagstach og Landterner over bord, fyrede han en salve af Musquetteri paa mig hvor ieg gaf ham hele laget igien agterind med 3 dobbelt skarp, der var stor jammer at høre deres raaben og skrigen hos ham, siden holte hand af det beste hand kunde, halte ham alt ind paa siden gaf ham noch et lag 3de dobbelt skarpt, ieg raabte til ham at det var en stor skam at løbe med saadant et stort skib for en Fregatte efter som han havde 18 og 12 pdr. paa og saa fremd

[1]) Et efterlatt håndskrift: Tanker til Eftertanke. Skrevet 1754.

Digitized by Google

hand vilde passere for en braf soldatt, ellers var hand en Cujon og Putrong, mens det hialp iche, hand seilede fort, drev ind indtil hand kom til 3de andre svenske orlogsskibe som var forud af flaaden, gaf ham saa et lag til, maatte saa lade hannem passere."

Dette er altså Wessels journalanførsel om denne affære. Førenn den nærmere omtales under henvisning til hans rapport og andre dokumenter, skal vi følge Wessel videre på hans kryss.

Den ordre han hadde fått av Raben gikk som tidligere vist ut på, at han skulde holde sig mellem de to flåter. Men dette var en veritabel forfølgelse, den som Raben burde ha foretatt med den hele flåte. Og Wessel avbrøt så langt fra forfølgelsen efter adskillelsen fra „Ösel", at han tvertimot fortsatte østover. På hundevakten ser han den svenske flåte i S.W. og har aktenom sig til luvart 2 svenske linjeskibe. Han fortsetter fremdeles østover og har ved dagvaktens utgang den svenske flåte akterut, 2 mil av. Han har altså nu den svenske hovedflåte mellem sig og den danske flåte. Det er en enestående tiltro til sin egen fregatts seiler- og manøvreevne. At denne tiltro var berettiget viser det videre forløp av hans krysstokt.

Han legger nu sydover og ved formiddagsvaktens slutt vestover. I det 7de gl. fyrer han et kanonskudd løst med en gjøs fra fortoppen. Det var det samme signal han hadde sett en svensk fregatt gjøre. På dette tidspunkt kommer en koffardiflåte seilende med kurs for den svenske flåte, eskortert av 3 orlogsmenn. Det var en transportflåte bestemt for Pommern. „Det første gl. i eftermiddagsvagten Passerede forbem.te Coffardiflaade og 3de Convoyere løb agterud i flaaden, Tog ieg samme tid en Smacke fra dem, var laddet med korn og skulde gaa til Pommern, skikte ham med chaluppen et kabeltoug og slebet dend med mig Wester efter, 2de svenske Fregatter jagede efter mig, vagten ude hafde Bornholm Westen 4 mil fra mig". Ennu ut i plattfoten fortsetter de to fregatter jakten. Dette fartøi hadde han skåret ut av konvoyen like under øinene av den svenske hovedflåte og det høres rent ufattelig ut, at han med dette på slep skal kunne holde sig klar av de to efterfølgende fregatter. Så fortsetter han vestover uantastet med sin prise på slep, passerer sydpynten av Bornholm på hundevakten og er tidlig om morgenen den 12te under Jasmund, hvor han bjerger en chaluppe. Legger herfra N.W.-over og finner den danske flåte ut for Møen. Seiler nordover sammen med denne og herunder skriver han sin rapport. I plattfoten ankrer han i Kjøgebukt aktenfor admiralskibet, går
Brev nr. 149 ombord og avgir sin bekjente rapport om sine meritter. Rapporten er i det vesentlige overensstemmende med hvad ovenfor er anført fra

Digitized by Google

journalen. Han slutter med å si, at der i farvannet mellem Rügen og Sverige burde krysse noen fregatter og linjeskibe, så kunde man helt hindre transportene. Han ber om pardon fordi han som den ringeste foreslår dette, „admiralen tager deraf hvad ham behager". Interessant er det forøvrig, at også Sehested skarpt påtalte denne Rabens mangel på aktivitet[1]).

Wessels fremstilling har man som bekjent anledning til å kontrollere gjennem en samtidig beretning fra svensk side. En svensk landofficer, løitnant H. J. Munch, der hadde vært med ved Gadebusch, var blitt fanget ved Tönnigen, var rømt til Sverige og kom senere ombord på orlogsskibet „Gottland" og deltok i slaget den 8de august. Dette fartøi seilte omhandlede natt like i nærheten av „Ösel", og løitnant Munch anfører i sin dagbok om tildragelsen følgende[2]):

„— — och efter det skeppet, vid namn Gottland, som jag da var på, och ett till som hette Ösel blefvo so illa skjötna i vattengången, att de intet troddes kunna hålla sjön, mindre ny träffning med fienden, eftersom danska flottan syntes i luvart, ty fingo de order att strax om aftonen gå ifrån flottan till Carlscrona. Att de 2 skeppen blefvo värre skjutne än de andra, kom derudaf, att 2 af våra skepp fastnade med tacklen ihop och kunde på tvo timmar ej blifva åtskilda. Emedlertid måste Gottland som jag var på, och Ösel kläda skott af fyra danska skepp. När vi då, som sades, gingo ifrån vår flotta, kommo vi dagen efter om aftonen midt för Bornholm, då blefvo vi varse ett skepp vid Bornholm, och när vår skeppskapten Nyman hade sett det igenom kikaren sade han, att det var fregatten Hvita Örnen, hvars maka att segla fast icke fans. Da sade kapten: den der helsar på oss inatt; så sade jag: huru kan det vara möjligt, att han skal hitto på oss i vida sjön och i kålsvarta mörkret? svarade Kaptenen: om natten vore två gångar så lang, och mörkret aldrig så tjockt, så hittar han endå på oss. Da blef strax efter solens nedgång ett häftigt blåsväder, då gingo våra skepp i breds, Ösel i Lovart og Gottland i læ; då om natten kl. 12 kom Danske fregatten Hvita Örn på Ösel som kommanderades af Kapten Sjöstierna. När han då af sorlet som hördes af danska fregatten som kom på honom, tok han luren och ropade: Hola! Men den danska ville intet svara efter signalbrefets lösen som han ej heller visste, ty det var ändrat sedan året tillförena, då den fregatten tillika med 3 eller 4 kaptenskepp blefvo tagne ifrån oss i Kielbukt, utan han väntade med sva-

[1]) Danske generalstabs arbeide.
[2]) Historiska Handlingar, 1864.

Digitized by Google

ret, till dess han kom in vid Sjöstiernas skepp, då sade han: god afton, Kära Bror! Jag skall helsa dig från admiralen, han ber dig att du icke seglar längre från flottan, än du kan ha honom i sigte. Då svarade Sjöstierna: Är du god vän, så sacka akter, jag känner ingen bror i mörkret. Då svarade den danska: Känner du mig icke, så skall du Guds pine dö! lära känna mig, och så seglade han på honom, hade båtsmännen ut på bogsprötet, som höggo af kampansflaggan og togo bort begga lanternorna; sedan stack han bi och skjöt langskepps med kanonerna på Ösel så att han skjöt söner spegeln allt i krås både af stangkular och kofötter. När då Gottland hörte det som seglade i lä med Sjöstierna, lossade vi i hastighet 3 kanonskott, på det Sjöstierna skulle höra hvar vi voro; vår kapten sade, att han i ångest för att skeppet skulle sjunka, hade lossat alla sina kanonar. Men när åter Sjästierna hörde våra skott, seglade han till oss, menandes, att den danska der haft en kamrad, och mente det vara hederligare att slåss med två än med en(!). När han då kom till oss blef han anropad, och svarade efter signalbrefet, då han blef tillsagt att sacka akter, det han och gjorde. Sedan sände han en af sina lieutnanter till oss och kom sedan sjelf och berettade huru han blifvit påhelsad af Hvita Örn. Dagen därefter mötte oss en schoutbynacht vid namn Psilander, som med ett kaptenskepp och en fregat convoyerade 12 stycken koffardiskepp som ärnade sig till Stralsund. Då kom åter Hvita Örn, och när han kom mot Psilander, strök han sitt snedsegel och skjöt ett kanonskott, hvilket betydde så mycket efter förra års signal-bref, att han ville tala med kommandören, och då hade han svenska Compansflaggan, men strax strök han den ned och stack opp den danska, och så seglade han bakefter Psilander till koffardiskeppen och valde sig der ut ett skepp som var lastadt med korn, och drog dermed af som en varg med ett får i alla våra skepps åsyn. Sedan seglade vi och hela vår flotta till Carlscrona och när de kommat alla in i hamnen skjöt de victoria öfver batalljen. Så gjorde och de danska när de kommet in i Kjögebugt, och så blef den sjøkampagnen det året ändad."

Det sees således at Wessel går til forfølgning av den svenske flåte med en meget redusert ammunisjonsbeholdning. Men skibets seilerevne er i full orden, og den kan han stole på. Han vil videre gå til entring av et linjeskib, tiltrods a tet annet linjeskib befinner sig like i nærheten. Men „Ösel" ligger til luvart og kan ikke understøttes av „Gottland" mens entringen foregår. En sådan entring i åpen sjø og i mørke natten er i sjøkrigshistorien ansett som noe ekstraordinært. John Jervis, den senere lord St. Vincent, forfulgte som 48-årig linje-

Digitized by Google

skibschef et fransk linjeskib om natten og fikk ved en flott manøvre sendt hele sitt lag aktenifra inn i sin motstander, som derved blev så medtatt, at den forsøkte å undkomme. Jervis satte efter og entret skibet i mørke. Han blev for dette dekorert med Bath-ordenen og utnevnt til baronett. Jervis hadde et linjeskib som var noe sterkere enn motstanderens. Hadde Wessel fått sine folk med sig og entret „Ösel", vilde dette vært en bedrift der vilde ha stått fullt på høide med Jervis'. At han hadde kunnet ta det er sikkert utenfor tvil, forskutt som det var fra slaget og maltraktert av Wessels langskibslag med tredobbelt skarpt.

En sådan beskytning, der i seilskibstiden betød løsning av enkelskibstaktikkens fundamentalsats — en veldig konsentrasjon i forbindelse med isolasjon — kunde ha en aldeles knusende virkning. I slagget ved Trafalger ga Nelson og Collingwoods flaggskibe, idet de brøt linjen, hver sin motstander hele laget inn langskibs med den virkning, at 400 mann på hvert skib blev gjort ukampdyktig og skrog og takkelasje ødelagt. Wessels bredside var riktignok ikke så imponerende, men så var „Ösel" på forhånd stygt tilredt.

Men selv om Wessel ikke fikk entret „Ösel", er hans optreden ganske ekstraordinær, særlig når man ser den på bakgrunn av tidens litet offensive ånd. Den ovenfor nevnte F. Lütken[1]) sier herom: „Tordenskiold møder flere leiligheder end 20 andre, hans historie er vel et mærkelig bevis derpaa; men saa maa vi og sige dette derhos, at alle bruge og ikke heller deres Leiligheder ligedanne; Vi husker den 8., eller rettere 9. august 1715."

Hammarskiøld[2]) tar sterkt på vei i anledning av Wessels uparlamentariske tiltale av Sjöstierna. Det er sikkert for sterkt sagt, når det hos Hammarskiöld heter at Wessels ord„ vittnar om en stor råhet". Et skibsdekk under kamp er ingen salon hvor man, trods de største motsetninger, sier hinannen de mest utsøkte komplimenter. Wessels lange tale til mannskapet, hvor han forsøker å få overtalt det til å gå til entring, må sees i forbindelse med hans tiltale av Sjöstierna. Det hele er et ledd i hans forsøk på å få folkene med sig, og disse folk var såsandt ikke noen salonmennesker. Wessels uttrykk kan ikke undskyldes i forholdet overfor Sjöstierna, men de berettiger ikke til Hammarskiölds karakteristikk.

Jeg kan ikke undgå på dette sted å peke på en uttalelse av Ham-

[1]) Oeconomiske Tanker til høiere Eftertanke.

[2]) Om Tordenskiold och svenskarne.

Digitized by Google

marskiöld som går i samme retning, skjønt karakteristikken på dette sted gir anvisning på det „realistiske" i Wessels vesen. Det gjelder her hans påståtte hang til eder. Hammerskiöld sier — jeg citerer på originalsproget for ikke å beta fremstillingen noe av dens alt overveldende farvepraktt: „Likesom Feernas älskning i sagan icke kunna öppna munnen, utan att det droppade diamanter och pärlor från hennas läppor, kunde ej den berömde sjöhälten, när han kommanderade eller var vred, öppna munnen, utan att det från hans läppor forssade eder, svormoder och kraftuttryck af flerahanda slag." Hvor har Hammarskiöld dette fra? Han skjylder å påvise kilden når han fremsetter denne slags beskyldninger, ti i forhold til dette er jo Wessels uelskverdighet overfor Sjöstierna for intet å regne. Det høres jo litt rart ut, at vi på denne side av Kjølen fra den annen side, hvor erfaringsmessig på visse hold eder løper som perler på en snor i et antall som med eftertrykk kun kan uttales på svensk[1]), skal høre denne slags påstande; men herpå var intet å si, hvis vedkommende forfatter hadde påvist kildene for sin påstand.

I det „Portrait". av Tordenskiold som finnes hos Rothe, og som er skrevet av folk som kjente ham personlig, finnes ikke en antydning av noe der kan støtte Hammarskiölds påstand, og nevnte fremstilling er dog temmelig åpenhjertet hvor det gjelder andre menneskelige svakheter. Heller ikke forøvrig kan der fra hans samtidige påvises noe sådant bevis. Det man kjenner er løitnant Munchs ovenfor anførte gjengivelse av Wessels ed, da han gir Sjöstierna det glatte lag, videre hans anrop av Vosbein da denne ikke tør følge en fregatt inn Göteborgfjorden. Og begge disse er ukontrollerbare. Men det må vel betegnes som et vel svakt støttepunkt for en sådan overflod som den Hammarskiöld slipper løs.

Det er ingenlunde usannsynlig at Wessel overfor sine underordnede benyttet sig av disse sjømannssprogets naturlige gloser, ti som skipper Worse sa til hernhuttermadammen: „Det som må til, det må til". Men man har intet bevis engang for dette. H. C. A. Lund sier i sin bok om Peter Frederick Wulff, der var chef for sjøkadettakademiet: „En sømandsed faldt ham let i munden, baade naar han talte til kadetterne, og naar han optraadte i selskabslivet". Det gjorde det muligens hos Wessel også; men det vet man intet om, og da får det ialfall være

[1]) En svenske uttalte nylig under et foredrag i Studentersamfundet i Trondhjem: „En ed er for en svenske et begrep hvorunder han sammenfatter alt. Det å sverge er drevet til en kunst i Sverige. Ordet „fan" kan varieres på hundrede måter bare ved en liten variasjon i tonevkten på a."

Digitized by Google

grenser for hvad man tillater sig å supponere. Den moderne historieforskning tar intet hensyn, når det gjelder fremstilling av karaktertrekk hos historiske personer; men den slår på den annen side heller inte av men hensyn til kravet om fullgodt bevis for samme fremstillings riktighet. —

Wessels oplevelser på hans krysstokt synes å ha interessert flåtechefen. Den følgende dag, den 13de, avla han nemlig personlig visitt ombord på fregatten og blev, da han gikk fra borde, saluttert med 9 skudd. Wessels hvile blev dog ikke av lang varighet. Hans slutningspassus i rapporten har øiensynlig ført til Rabens ordre av 13de august om å krysse i farvannet mellem Bornholm, Jasmund og Nydyp. I løpet av dagen fikk han ombord proviant og ammunisjon fra flaggskibet, likesom han fikk ombyttet endel syke mannskaper med friske. På hundevakten gjorde han klar til å seile og kl. 5 eftermiddag den 14de lettet han igjen og satte kurs S.O.-over. På dagvakten den 15de er han ved Pert og holder det gående her en stund. Fregatten „Lossen" er også kommet efter. Han holder op langs landet og legger så over mot Bornholm i stiv revet mersseils kuling. På førstevakten den følgende dag sender han jollen iland på øen og lå selv denne tid opbrast. Jollen hadde intet av interesse erfart, hvorefter Wessel braste av og la sydover. I formiddagsvakten den 17de praier han et av Sehesteds fartøier og senere på dagen „Lossen" og holder det forøvrig gående med små seil. Den 18de lå han og drev utenfor Jasmund. Den 19de visiterer han endel koffardiskibe. Den 20de gjør han et slag over mot Ystad og kommer den 21de tilbake til Jasmund igjen. Da han kommer nedover mot Pert får han en svensk barkentin og en båt isikte. Han forsøker å få dem til sig ved å heise svensk flagg på stortoppen og vimpel på fortoppen samtidig med 3 løse skudd. De lot sig imidlertid ikke lure, hvorfor han sender en løitnant med en armert chalupp for å forsøke å opbringe båten. Men både denne og barkentinen var da kommet sig inn på Isserhooft rev, hvor han ikke kunde følge dem. Han heiser da kongeflagg og sender noen skarpe skudd efter dem. På førstevakten samme dag kommer en chalupp ombord fra admiral Sehested „for at fornemme nyt fra søen". Den 22de i plattfoten treffer han op under Jasmund snauen „Hommeren", hvis chef kommer ombord og overleverer ham en ordre fra viceadmiral Troyel. Denne var den 18de blitt detachert fra hovedflåten med 7 linjeskibe og endel mindre fartøier. Hans opgave var å avpatruljere farvannet og derpå overføre til Sehested en forsterkning til hans flotille. Ordren går ut på at Wessel skal opsøke fregattene „Lossen" og „Høyenhald" som gis fornøden ordre

Digitized by Google

om å avpatruljere farvannet nord og syd for Bornholm og hvis der påtreffes svenske orlogsskibe straks å melde dette til flagget for at man i tide kan dekke transporten. Såsnart denne er tilendebragt inntar Wessel sin post ved Jasmund.

Wessel legger straks over mot Ystad, hvor han inntreffer næste dag på dagvakten. I formiddagsvakten finner han fregatten „Lossen" og overleverer dens ordre. Ved eftermiddagsvaktens utgang får han øie på 5 seilere og setter til alt hvad trekke kan. Det viser sig å være Troyels eskadre og Wessel går straks ombord til admiralen. Han seiler nu et stykke sammen med flåten og får til natten ordre om å danne forbevoktning. På formiddagsvakten den 24de jager han en kaper og må fyre flere skudd for å få den til å stoppe. Det viste sig å være den i de tider meget bekjente bergenske kaperfører Peter Flye. I stiv revet mersseils kuling fortsetter han østover. På dagvakten den 25de springer et hovedspend i fokkevantet og et i mesanvantet. De viser sig å være så råtne at de ikke lar sig spleise. Han lot da sammenkalle sine officerer og man blev enig om å duve op for flåten og tilkjennegi admiralen at fregatten ikke kunde holde sjøen i dette vær med så dårlig vant på fokke og mesanmast samt andre mangler ved fartøiet, hvilke samtlige blev protokollert og avskrift tilstillet admiralen. Han var nu kommet op mellem Bornholm og Christiansø. På førstevakten samme dag kom han op under et engelsk koffardiskib som lå og drev helt avmastet og som anmodet Wessel om å ta det på slep, da hans mannskap truet med å rømme iland. Skibet var lastet med 21,000 stenger jern på vei fra Stockholm til London. Da han allikevel skulde samme vei tok han engelskmannen på slep og la vestover. I plattfoten fyrer han to skudd med skarpt efter to seilere som kom sydfra og i førstevakten skyter han yderligere 8 skudd efter dem. De fyrte igjen og viste ingen signaler. Han kunde med sin ødelagte rigg ikke følge efter dem. Den 27de på eftermiddagsvakten er han på høide av hovedflåten i Kjøgebukt. Han går selv med chaluppen ombord til admiralen mens fregatten med engelskmannen på slep fortsetter op mot Dragør, hvor den
Brev nr. 150 kom til ankers i plattfoten. Wessel avleverer til Raben rapport om fregattens tilstand, bilagt med skippernes erklæring.

Det viser sig av skippernes rapport at både fokkerigg og mesanrigg var fullstendig råtten. Der fantes ikke et spend som ikke var knopet, tildels flere ganger. Storriggen var jo ny, da denne mast var blitt kappet da fregatten blev satt på grunn i Kielfjord. Hertil kom at all løpende rigg var fullstendig utslitt ved den stadige kryssning. Tilgangene til pumpene var tilstoppet med sand, således at man ikke kunde

Digitized by Google

benytte pumpene, men måtte balje vannet ut. Dessuten var aktre pumpe blitt knust under kampen 8de august. Det kan ha sin interesse å peke på, at skipperens gjøremål på disse tider efter sjøkrigsartiklenes 3dje kap., prg. 18, gikk ut på å „passe paa skibet og dets løbende og staaende Redskaber, hafve det tilbørlig iagt, sligt annamme, forvare oc til en hver, som noget deraf behøfver efter Capitainens Ordre udlefverer, saa oc hafver Opsiun, at skibet holdes altid rent." Han hadde officers grad og hans nærmeste underordnede var høibåtsmann og båtsmenn. Han hadde således intet med navigeringen å gjøre.

Såsnart engelskmannen var kommet til ankers ved Dragør, seilte fregatten sydover til flåten igjen, hvor Wessel kom ombord, og da han hadde fått ordre til å gå til Kjøbenhavn og reparere, la han straks nordover igjen og kom til ankers ved engelskmannen på førstevakten.

På dagvakten den 28de letter han i en stiv revet mersseils kuling og fikk kabeltaug ombord i engelskmannen. Været var imidlertid så hårdt at tauget sprang, så han måtte ankre igjen. Det øket nu til storm. Han fôr selv med chaluppen op til Kjøbenhavn og fikk et nytt kabeltaug og kom tilbake igjen om kvelden den 29de. Om formiddagen den 30te fikk han et varp ombord på engelskmannen for å hale ham lenger ut i farvannet. I eftermiddagsvakten kom „Løvendals Gallei" seilende og seilte sig på grunn under Dragø. Han sendte chaluppen ombord for å assistere.

På dagvakten den 31te hadde været bedaget sig såpass at han kan gå seil med sleper ombord i engelskmannen. Men nu springer vinden på nord, så han må ankre igjen. På dagvakten den 1ste september letter han igjen, men må atter gå til ankers på grunn av den variable vind. Men endelig i eftermiddagsvakten får han såpass favorabel vind, at han kommer under seil og går til ankers ved Tre Croner om kvelden. „Løvendals Gallei" er da også kommet flott og ankrer ved siden av „Hvide Ørn". —

Engelskmannen hadde tilbudt Wessel 4000 rdl. i bjergelønn, men admiral Raben tok det hele ilde op, da han mente at Wessel hadde avbrutt sitt krysstokt for å tjene disse penger. Han blev derfor først nektet å motta dem[1]). Wessel kunde imidlertid påvise at han hadde holdt skibsråd før han hadde truffet på enkelskmannen, og at det deri var besluttet å seile til flåten for å få tillatelse til å utføre en absolutt nødvendig reparasjon. Som han anfører i sin journal skulde han således allikevel denne vei, og han fant det da uforsvarlig å la fartøiet

[1]) Rothe.

Digitized by Google

ligge. Raben blev omsider stillet tilfreds ved Wessels argumentasjon og han fikk sine 4000 rdl., hvad der den gang var en meget stor sum. Han forærte herfor sine subalterne officerer hver en ny klædning, likesom også mannskapet fikk noe.

På dagvakten den 2nen september gikk han straks igang med å krenge og telje fregatten, og i løpet av dagen rigget han av store- og fokkemast og flyttet storevantet til fokkemasten og fikk nytt på førstnevnte. De øvrige reparasjoner løp også raskt fra hånden, således, at han allerede den 5te på formiddagsvakten var klar til å seile. Han fikk ombord proviant, vann og ammunisjon og blev opholdt til næste dag, da hans venn fiskalen kom ombord. Han gikk seil i slutten av plattfoten, men ankret igjen, „formedelst det var saa langt ud paa Dagen". Om morgenen den 7de letter han igjen og seiler sydover og får i slutten av hundevakten øie på 3 orlogsskibe til ankers ut for Møen. Han holder det gående med små seil resten av natten i den tro, at det er hele flåten, men da han på morgenkvisten ser at dette ikke er tilfelle, fortsetter han sydover. I plattfoten kommer han til flåten, går til ankers, salutterer admiralen med 7 skudd og går straks ombord til ham.

Raben lå klar til å konvoyere en forsterkning over til Sehested. Denne bestod bl. a. av stykkprammen „Hjælperen" og de tre ovenfor omtalte galleier fra Norge. Alle disse fartøier kom senere med i Dynekilen.

Denne transport kom seilende ut fra Grønsund nettop som Wessel kom ombord til admiralen. Han gikk straks ombord på sitt skib og lettet sammen med flåten og holdt sig siden i nærheten av admiralen. På dagvakten den 9de får han ordre til å gjøre sitt beste med å bringe transporten til Rügen. Flåten gikk derpå til ankers og Wessel fortsatte med transporten forbi Pert og ankret i begynnelsen av førstevakten ut for Nydyp ved siden av admiral Sehesteds flaggskib. Her blev Wessel liggende til den 11te, og han har sikkert brukt både øine og forstand vedrørende det som her forberedtes, og spesielt da det fartøismateriell som han senere skulde komme til å benytte med slikt avgjort held. Om formiddagen den 11te blev han kalt ombord til Sehested og fikk ordre til å bringe ham ombord til admiral Raben. Han gikk straks under seil med admiralen ombord. På veien op langs Rügen praiet han en Bergenskaper „Eliæser" og på førstevakten den 12te er han ved flåten i Kjøgebukt, hvortil den var vendt tilbake. Wessel fôr straks ombord til admiralen sammen med Sehested. På formiddagsvakten den 13de fikk han av admiralen ordre til å seile hen til den engelske og hollandske flåte som kom fra Østersjøen for å „inquirere".

Digitized by Google

Kommandør v. Schindel var med ombord hos Wessel og det gjaldt å komme så hurtig avsted, at han kappet ankertauget efter å ha satt vøle på. Det var en veldig flåte som kom seilende, 27 orlogsskibe og 500 koffardimenn. Under seilasen op mot Dragø holdt Wessel det gående med små seil mellem den engelske og den hollandske flåte. Han salutterte den engelske admiral med 9 skudd og blev betakket med samme antall. Ut på eftermiddagen gikk de to flåter til ankers ved Dragø, mens Wessel holdt det gående med små seil utenfor. Den hollandske schoutbynacht strøk sitt kommandotegn og salutterte med 7 skudd, som Wessel betakket med samme antall. Han fôr da sammen med kommandør v. Schindel ombord til hollenderne og forblev der en times tid, hvorpå han gikk ombord til sig selv og seilte ned til den danske flåte og tok ombord sitt ankertaug som han hadde kappet. Den 14de skriver han til Raben og ber om å få overlatt endel av flåtens overtal- *Brev nr. 151*
lige mannskap, da han ikke har turdet vente lenger i Kjøbenhavn.

Han fikk straks sitt mannskap komplettert, likesom han sendte endel syke ombord på sykeskibet „Søe-hunden" og fikk friske igjen. Samme dag fikk han ny seilerordre fra Raben, men førenn vi følger Wessel på dette merkelige tokt, er det ønskelig å få en kort oversikt over Sehesteds operasjoner ved Rugen[1]).

Sehested var altså kommet over til Rügen med sin flotille den 18de juli, eskortert av Raben med hovedflåten. Flotillen var i en ypperlig stand. Med stor myndighet hadde han fremsatt sine krav og hadde erklært, at han, når man vilde efterkomme dem, vilde kunne løse sin opgave; men at det hele vilde bli til ingen nytte, hvis man ikke vilde stille de forlangte midler til hans rådighet[2]). Han utba sig ennvidere bemyndigelse til å avsette skibschefer der ikke gjorde sin pligt; ti „mangel paa subordination kan let indtræde og underjordiske intriger spindes; derfor maa der baade frygt og kjærlighed til".

Sparres tilsynekomst hadde fordrevet Raben og Sehested var overlatt til sig selv. På grunt vann kloss under Usedom hadde han utholdt beskytning fra land og fra de svenske fartøier innenfor, mens de svenske linjeskibe utenfor ikke kunde komme langt nok inn til å gjøre ham skade. Usedom blev imidlertid besatt av preuserne og Raben fordrev Sparre, hvorved Sehested blev fri og kunde gå angrepsvis tilverks. Den svenske flotille i farvannet var enda meget sterk og hadde en fordelaktig posisjon for hindring av Sehesteds inntrengen i Binnen-

[1]) Se kartet foran, pl. 18.
[2]) Den danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

wasser, hvilket var betingelsen for erobring av Rügen. Da endelig forsterkningen kom — og spesielt betød stykkprammen „Hjælperen", der var flatbunnet nok til å kunne manøvrere i det grunne farvann og sine motstandere overlegen i artilleristisk henseende, en stor tilvekst i angrepskraft — kunde Sehested, efter 2 måneders ventetid, gå angrepsvis tilverks. Den svenske styrke var på denne tid delt i to deler: 8 skibe lå og sperret innløpet ved Nydyp og 7 skibe var stasjonert i de stettinske farvann for å hindre de allierte i å kommunisere over disse. Dette var en stor svakhet hos svenskene, men det kan ikke sees at Sehested utnyttet denne. Han delte også sin styrke i to deler og sendte den minste gjennem Swinemünde inn i de stettinske farvann. Det første angrep denne vei blev slått tilbake efter 6 timers kamp, men de danske fikk forsterkning og svenskene måtte trekke sig tilbake. Og den eneste vei dette kunde skje var gjennem sundet mellem Usedom og fastlandet, altså op mot den svenske hovedstyrke. Passagen lå under ild fra batterier iland og fartøiene led meget under gjennemfarten; men de slapp dog alle igjennem og dermed hadde Sehested overfor sig den samlede svenske styrke. Ved støtet mot farvannet ved Stettin hadde han altså opnådd en samling av den svenske flotille, men hadde også nådd det opstillede mål, å åpne kommunikasjonen over de stettinske farvann.

Det var på dette tidspunkt at Wessel kom til Sehested med den ovenfor omtalte forsterkning, og Sehested gikk nu til angrep gjennem Nydyp, idet Østerdyp lå for meget under ild fra Ruden. Han hadde til sin rådighet henved 30 armerte skibe, og var således de svenske sjøstridskrefter veldig overlegen. På prammen foretrakk han soldater for matroser; særlig de norske soldater vilde han „ikke miste for det røde, guld"[1]). Det var de fra Norge i 1713 nedsendte tre regimenter og senere forsterkning i 1715 som både på fartøiene og blandt troppene iland deltok i inntrengningen i Binnerwasser og erobringen av Rügen. Det var om disse tropper, dervar Norges beste mobile styrke, Danmarks overgeneral v. Scholten hadde uttalt at „det var mageløs smukke folk". Grenaderkorpset hadde da også forlods fått tillatelse til å utta 36 mann av troppene[1]).

Den 17de september begynte han å arbeide sig op mot Nydyp som altså var forsvart av samtlige 13 svenske fartøier. Fra kl. 9 formiddag den 24de inntil mørkets frembrudd og fra det blev lyst til middag næste

[1]) Danske generalstabs arbeide. P. E. Schytte sier i sitt „Bidrag til Nordmøre korps's historie" at soldatene på prammen utgjordes av 2 kompanier av 2net Trondhjemske regiment under kommando av kapteinene Brun og Hack.

dag varte kampen, men tilslutt måtte svenskene vike. Ancarkrona trakk sig med 3 fartøier til Isertoft på Rügens sydside, hvor han senere landsatte og ødela sine fartøier, mens Cronhawen med de resterende 10 fartøier søkte beskyttelse under Ruden.

Sehested hadde således tiltvunget sig adgang til Binnenwasser, og den strategiske følge herav var, at de allierte erobret Rügen, og dermed var atter igjen den første betingelse for Stralsunds fall tilstede. Dette skjedde da også omsider. Men Sehested opnådde ikke en fullstendig ødeleggelse av den svenske sjøstyrke i disse farvann. Cronhawens skibe der søkte beskyttelse under Ruden gjorde, at de alliertes artilleri måtte slepes landeveien den 120 km. lange vei fra Anklam til Stralsund. Cronhawen holdt sig helt til den 22de november, da han tok ombord den svenske garnison på Ruden og seilte hjem med 8 av sine orlogsskibe. 6 av disse kom lykkelig hjem til Carlscrona[1]).

For annen gang hadde således Sehested opnådd et positivt resultat ved sin energiske og målbevisste optreden i disse farvann. Han blev utnevnt til admiral og blev tildelt storkors av Dannebrog. Angående disse foreteelser sier Carl XII til sin søster Ulrikke Eleonore i brev av 29de septbr. (10de oktbr.) 1715[2]): „Her förefaller elliest intet serdeles af värde, utan fienden förnöter allenast härtills sin tidh medh åskadandeth av Stralsund. Dhe gå uthi allt sitt väsende mycket langsam till värke och lära förmodeligen medh mycket slätt förrättade saker trappa tilbaka. Dhe hafva hela sommaren intet annat uträttat än at dhe intagit ön Usedom och Penemunde skantz och medh dheres skepp lagt sigh inom djupet."

Men blandt de allierte og i Danmark var gleden — med full rette — meget stor. Noen særlig artilleristisk motstand mot inntrengningen hadde de meget underlegne svenske fartøier ikke gjort. Men Sehesteds forcering av det trange og forsenkede farvann er en sjømannsdåd av høi rang. Tidens poeter sadlet da også sine Pegasi. Sehesteds gjennembrudd til Rügenbekkenet blev ved en rystende idéassosiasjon fremstillet som at han „avlet en søn under ø, de svenske til sorrig og kvide". Selv uttrykker han situasjonen derhen, at „Ørnen var kommet i Høyenhald". Hvilket av disse to billeder er det mest treffende skal være usagt. —

Wessel fikk altså fra Raben ordre om å holde det kryssende mellem Witmund, Jasmund og Ystad med avstikkere over mot Bornholm

[1]) Wessels rapport av 2nen desember.

[2]) Conuug Carl XII's egenhändiga Bref. Bref no. 87. Carlson.

Digitized by Google

for å innhente oplysninger om den svenske flåte. Han må ikke komme tilbake uten at han har noe tilforladelig å melde. „Imidlertid maa han sig ey med sin overmand udi nogen Combat indlade".

Ordren inneholder således et positivt forbud mot å innlate sig i kamp mot overmann. Fortolker man dette derhen — og det var naturligvis Rabens mening — at man ved overmann forstår en motstander, der i artilleristisk henseende var sterkere enn ham, da skulde han komme til å forsynde sig veldig mot denne ordre. Men resultatet — og Sehesteds uttalelser — viste imidlertid, at det er andre momenter enn den artilleristiske styrke som må legges til grunn, hvis man vil ha et virkelig mål for overlegenheten. Den tildragelse som nu skal gjengis er av så stor interesse såvel til belysning av Wessels rent geniale taktiske overlegenhet som av hans karakter og syn på forholdene i det hele tatt, at den vil bli irettelagt mest mulig detaljert.

Kl. 5 formiddag den 15de letter han og lar fregatten bli liggende for små seil, mens hen selv er ombord hos admiralen. Kl. 7½ braser han av og legger sydover. Han møter da 8 engelske linjeskibe som under comodore Hopsons kommando slutter sig til den danske flåte. Om natten blev han liggende og drive i stille og tykk tåke. Ut på dagen fikk han litt vind og inspiserer to koffardiskibe i plattfoten. På dagvakten praier han en hollandsk fløite og på eftermiddagsvakten to små seilere. Om eftermiddagen får han øie på to linjeskibe, et ved Jasmund og et ved Pert. Han gjør sitt beste for å komme hen til dem, men stille hindrer ham i det. På førstevakten praier han en lübeckergaliot og legger nu nordover for en laber bris. Den næste dag er han oppe under Bornholm og drypper anker i Sandviken for å fylle vann. Generalmajor Reedtz, der var kommandant på øen, får høre om hans nærvær og skriver til „Monsieur le Commandeur Wessel" med anmodning om å medta noen breve og annet. Som svar sender Wessel kommandan-
Brev nr. 152 ten en skrivelse, hvori han uttaler at det skal være ham en plaisir at gjøre generalmajoren en tjeneste, og da han har hørt spargeres, at generalmajoren skal holde mønstring i nærheten av hvor Wessel ligger, utber han sig den ære å se ham hos sig på skibskost til middag for at han kan få den honneur å medta en hilsen til hans bror i flåten.

Om eftermiddagen samme dag var han ferdig med vannfyllingen og lettet derfor anker og seilte nordover, „mens tilforn lod ieg folchene drille med støckerne og lod dennem skyde til Maals".

Han blev liggende og krysse natten igjennem for en revet merseils kuling nord for Bornholm. Næste dags formiddag stopper han med skarpe skudd en engelskmann og seiler sydover på øens vestside.

Digitized by Google

I plattfoten frisker vinden så han tar inn mersseilene. Den næste dag spakner det såpass, at han igjen kan sette mersseilene og således blir han liggende og krysse uten at noe hender inntil på dagvakten den 24de, da han jager en seiler som han stopper med skarpt skudd, sender en løitnant ombord for visitasjon og får selv skipperen ombord til sig. Da der intet er av interesse lar han skipperen seile og sender med ham en underofficer med brev til admiralen. På hundevakten lå han og drev den hele vakt med forre mersseil opbrast. På dagvakten setter han til alt hvad trekke kunde efter en liten seiler som imidlertid smetter ifra ham inn til Ystad. Han setter da efter en annen seiler og tar der inn ut på eftermiddagen. Han sender jollen ombord og „lod tage ud en styrmand ved navn Hendrich Naskier, som Ao. 1714(?) udi Stavern hafde deserteret fra Tienesten". I plattfoten drypper han anker ut for Rønne på Bornholm, og blev liggende natten over for stille. På dagvakten fikk han en liten laring av S.W. og begynte jakten på en seiler som han ved middagstider innhentet; sendte en løitnant ombord og tok skipperen til sig. Det var en franskmann på vei fra Stockholm til sitt hjemsted. I plattfoten praier han en hollender på vei til Amsterdam og blir natten over liggende for små seil. Ut på formiddagen er han kloss under Jasmund, holder sydover og kommer i eftermiddagsvakten ut for Vesterdyp. Wessel går i chaluppen inn til admiral Sehested som nu hadde forcert innløpet, mens fregatten holder det gående med små seil utenfor. I plattfoten er han igjen ombord og legger N.O.-over. På dagvakten den 28de praier han en danziger og på formiddagsvakten en hollender. I plattfoten passerer han en flåte på 17 fartøier, hollendere og engelskmenn. Den 29de er han oppe under Bornholm og praier fregatten „Lossen", går senere til ankers ut for Rønne og sender jollen iland efter vann. Den 30te ligger han fremdeles og fyller vann, og letter i plattfoten og setter kurs ned mot Jasmund.

Den 1ste oktober på dagvakten er han ut for Pert og ser herfra to seilere oppe under Jasmund. Han styrer nordover og ser i bukten ved Jasmund 2 store og 5 små seilere til ankers. Det ene fartøi skjøt et skudd med flagget i sjau[1]). Det blåste en stiv mersseils kuling av N.W., og Wessel gikk nu til en av de merkeligste kampe som vel er utkjempet på sjøen. Journalen sier:

„Eftermiddagsvagten vinden N.W. ens kulte, seilede ved Vinden N.N.O. opseilende forbemt. seilere paa same Cours, 2de gl. ude hissede

[1]) Signal for tilbakekallelse av båt.

Digitized by Google

op Kongens Flag, men strøg det strax ned igien, fordi ieg svarede dem icke. Det 4de gl. gik Krytzstangen overbord, det 5te gl. kom dem paa siden, gav de deris storeseigl op, da ieg kom Fregatten paa siden, som siuntes at være en Fregat paa nogle og 30 stycker, begyndte han at skyde med Musquetterie og heisende svensk Flag op fra Campanien, Da satte ieg mod udi Folchet til at fichte, var og villig. Ieg mente disse skibe at have escaperet av ny Dyp og vilde retarere til Carlscrona[1]). 6 gl. ude kom den store os paa siden, Jeg slog med ham med skiøt og Musquetterie; Fregatten skiøt da og da et skud, thi han kunde iche bruge sit Batteri formedelst den hole siø og skibets Krængning.

Platfoden udi det første gl. gich store Masten over Borde ved Rachen, thi der var skudt en temmelig svær Kugle igiennem den, Ieg lod kappe dend med ald sit behør fra Borde, slog paa dem begge det beste jeg kunde; da masten var falden kom Fregatten os noget nærmere, de slog og løb, Ieg holte med dem stedse, det 4de gl. gich forstangen overborde af slengring, kappede saa alt overbord. 1½ gl. derefter holte de op at slaa og satte deris store hals til, Seilede ved vinden med alle de seil som træcke kunde, Vores seil var ganske forskutt og skiøret, nogle steder fra hverandre, havde ieg beholdt masterne, at ieg kunde have forfølget dem havde ieg seet Kandtz (chance) til at slæbe en af dem med. Det største skib var paa 54 stk., mens kunde ikke bruge sit underste Laug for dend hole siø, de maatte forlade sine 5 andre consorter. Men blev udi Pronerwig indenfor Jasmund som kand være troligt at have været Transportskibe, som var kommet over med noget af deris Armade; det 7de gl. gich til Anchers, for at stoppe de Grundskud fregatten havde faaed, hvoraf 2de var 1 fafn under Vandet, og var en stor del Vand udi skibet; lod balje og pompe; samt reparere andet som fornøden giordes, havde da Jasmund S.W.t.S.½S. 5 mil fra mig. Vinden N.W. Underseils Kulte, udi slaget fich en Archelimester død, 2de matroser og 7 Qveste. Første vagten Vinden N.W.½W. stiv underseils Kulte, Folchene pompede og baliede formedelst at faa Vandet ud imedens Tømmermanden havde med Grundskuddene at stoppe.

Hundevagten vinden N.W.t.N. same Kulte, holte ved med Balien og Pompen og begyndte at minske.

October, onsdag 2den. Dagvagten vinden N.N.W.½W. underseil Kulte, lod hale støckerne langskibs og giorde alting Rydlig.

[1]) Altså av de fartøier som hadde søkt beskyttelse under Ruden efter Sehesteds gjennembrudd. Dette var fartøier som Wessel måtte forutsette var sterkt medtatt efter kampen.

Digitized by Google

Formiddagsvagten Vinden gich tid efter anden til N.W.t.W. same Kuling og Hagelbyger. Lod slaa en anden Besan under.

Eftermiddagsvagten Vinden N.W.t.W. en storm med Hagelbyger; en af de qveste Navnlig Hans Nielsen døde, lod slaa fra Focheraaen de Palter som hængte ved.

Platfoden Vinden N.W.t.W. stiv Underseils Kulte og Hagelbyger.

Førstevagten Vinden N.N.W. stiv revet Mersseils Kulte, en af de qveste ved navn Lars Olsen Foss, døde samme tid lod slaa en anden Foch under.

Hundevagten N.W.t.N. underseils Kulte.

October 3. Torsdag Dagvagten Vinden N.W. stiv revet Mersseils Kulte og tych Luft.

· Eftermiddagsvagten Vinden N.N.W.½ W. Revet Mersseils Kulte det 3die gl. kortede Bott 7d gl. var under seil og seilede Cours S.W. mod Jasmund.

Eftermiddagsvagten Vinden N.W. Underseils Kulte, Bøyagtigt Vær, seilede W.S.W. Vagten ude havde Jasmund W.N.W. 1 mil fra mig saa 8te skibe ligge til Anchers under Jasmund.

Platfoden Vinden N.W. revet Mersseils Kulte, det 6te gl. vente for Perdt N.N.O. over, sendte chaluppen omborde til forbemt. skiber, Vagten ude gich til Anchers paa 10 fvn. Havde Jasmund N.W. fra mig ¾ mil, lod skyde et skud efter chaluppen.

Første Vagten Vinden N.W. Mersseils Kulte, det 6te gl. kom chaluppen omborde fra skibene, de var Comvardisskibene som var fra Lübeck og Rostock komne fra Gottland.

Hundevagten Vinden N.N.W. Mersseils Kulte.

October 4. Fredag. Dagvagten Vinden N.t.W. Mersseil Kulte; Archqueliemester Peder Larsen blev udkast fich kiste og blev givet Cermonie over hannem, blev skiødt et skud.

Formiddags Vagten Vinden som tilfaarn Mersseil Kulte det 4de gl. N.t.O. klar himmel, lod slaa et forre Mersseil under Birgine raaen.

Eftermiddagsvagten Vinden N.W. Mersseils Kulte det 1ste gl. lettede og seilede S.-over til Iserhoft Vinden gich alt Vestl. til W.t.N. Bramseils Kulte, det 7de gl. gich til Anchers under Iserhoft for ny Dyb paa 4 fvn.

Første Vagten Vinden W. Bramseils Kulte og tych Luft. Der døde en af de Qveste ved Navn Oluf Feilet fra Christiansand."

Samme dag skrev han sin rapport til admiral Raben. Han begynner med å innberette, at han i henhold til sin ordre har innhentet oplysning om, at ingen større utrustning av flåten kan ventes i Sverige. *Brev nr. 153*

Digitized by Google

Kun noen få fartøier er under kommando. Han har under kryssningen sendt admiralen en forestilling om at det var nødvendig å sende flere kryssere til farvannet, men han har intet sett til det. Med disse mente han også å få sig tilsendt endel fornødenheter, uten hvilke han ikke kunde holde sig lenger på sin plass. Fremstillingen av selve kampen er i alt vesentlig overensstemmende med journalen. Under den svære storm han måtte ride av efter kampen kom det vel med at han hadde mistet stormasten og forstangen, da han ellers vilde ha vært nødt til å kappe dem, sier han videre. Han skulde nok ha holdt sin nese fra dem hvis han hadde visst at det var så store skibe; men han trodde det var skibe fra Binnenwasser som søkte over til Sverige, og de fartøier mente han å være sterk nok til å klare. Men hadde han ikke vært så uheldig å miste sine master skulde nok en av dem ha danset med. Han ber admiralen ikke se i unåde til ham for denne occasion, og ber admiralen være persvadert om, at ikke et skudd har vært bortskutt til unytte. Den lengste avstand under aksjonen var 180—90 skritt efter øiesyn. Han anfører tilslutt, at om Hans Majestet ikke har hatt noen profitt, så har han dog hatt honneur av kampen, såmeget mere som en av hans ringeste officerer nu i løpet av 3 måneder hadde hatt 4 uformodentlige aksjoner, alle mot overmakt og temmelig incommoderet sine motstandere.

Wessels journal og rapport er nøkternt avfattet. De oplyser kun det merkelige faktum, at en fregatt på 30 kanoner fører en kamp på flere timer med et linjeskib på 54 kanoner og en fregatt på 36 og ikke alene klarer sig godt, men endog jager dem på flukt. Her var en anledning for fiskalen til å gripe inn, som var betydelig større enn i 1714, og her forelå til og med et kategorisk forbud fra admiral Raben mot å innlate sig i kamp med overmann. Wessels fremstilling gir ikke særlige holdepunkter til bedømmelse av den taktiske overlegenhet som skulde berettige ham til å opta kampen og som altså skulde utligne den store differanse i artilleri. For fregattens vedkommende fremkommer den forøvrig interessante oplysning, at han, Wessel, gir avkall på den efter tidens opfatning eneste saliggjørende luvstilling og angriper ham i læ, hvor fregatten på grunn av den friske kuling ikke kan benytte sitt artilleri mot ham. Og for linjeskibets vedkommende anfører han også, at den friske kuling og den hule sjø umuliggjorde benyttelse av de underste batterier, og heri ligger altså en begrunnelse for det forsvarlige i å gå til angrep. Forøvrig er hans forutsetning den, at det her dreier sig om to av de svenske Stralsundsfartøier, der var fordrevet av Sehe-

Digitized by Google

sted efter en hård kamp og de måtte da forutsettes å være mere eller mindre medtatte av denne.

Det taktiske — og i denne forbindelse rent sjømannsmessige — forhold er imidlertid blitt nærmere belyst ved et efterspill som kampen fikk i form av rettslig forfølgelse av den svenske fregattchef for hans forhold under kampen[1]). Da spørsmålet er av stor taktisk interesse, skal her refereres hvad der er av betydning til belysning herav.

Linjeskibet var ikke „Riga" som antatt av Wessel, men „Öland" på 54 kanoner som førtes av kommandør Aron Sjöstierna[2]). Fregatten var som antatt „Fenix" på 36 kanoner og førtes av capitain Frans Lagerbielke. Disse to fartøier var avseilt fra Carlscrona den 28de september og hadde ved Jasmund på Rügen landsatt noen officerer som skulde til kongen, likesom de hadde skaffet sig endel oplysninger om tilstanden på øen. Disse fartøier var forløpere for en svensk flåte på 18 fartøier under Sparres kommando som endelig var blitt klar til å gå ut. De kom altså for sent til å forstyrre den danske transport. Raben hadde forøvrig vist en påfallende mangel på energi og var blitt liggende på Kjøgebukt uten å holde farvannet mellem Pommern og Carlscrona tilstrekkelig dekket. Fartøiene var på vei tilbake til flåten da de blev angrepet av Wessel. Sjöstierna anfører i sin relasjon til overadmiral Sparre av 23de november 1715 bl. a. følgende:

„Man hadde ej hunnet segla synnerligen länge för en starkt revad märssegelskultje med vinden blåsanda från N.W. förrän en seglare syntes tvärs i lä. Då han blev oss varse, kom han efter i avsikt att upphinna oss. Sjöstierna lät då giga upp storseglet för att invänta honnom, emedan han genom perspektivet känt igen, att det var fregatten Hvita Örn. Då i det samma även Fregatten Fenix närmade sig, styrde Hvita Örn, som under navigeringen mistat sin krysstång, med stark fart hän imot Fenix för att attackera densamma. Kommen inom skotthåll lät Kapten Lagerbielke avlossa ett skott mot honom, då Wessel genast lät hissa sin flagg och gös samt vimpel på toppen och gav medelst en skicklig navigering Fenix laget tvenne gånger, varefter han lämnade fregatten för att i stället rikta sitt anfall mot Öland som fick mottaga hans lag långskepps, då Sjöstierna höll av för att bemöte honom på samme sätt med laget i lovart. När han så kom agterut i Ölands kjølvatten, vände han för att gå Öland på sidan i lovart, men då han såg,

[1]) Se nærmere herom: Tidsskrift i Sjøvæsendet 5te hefte 1922.

[2]) Ikke å forveksle med capitain Andreas Sjöstierna som førte „Ösel" under Wessels nattlige angrep på dette fartøi.

Digitized by Google

att Sjöstierna gav order om, att hala några 18 pundiga kanoner till bords, höll han av i mitt lä igen, men jag nödgades strax av sjöns hårda välvande hala samme stycken in igen och tillskjuta portarne, kunnandes intet i hela aktionen bruka underste laget; och som Hvita Örn kom mig så nära akterut, gav jag honom ett skott ur arkliet och höll även av för att visa honom bredsidan; i detsamma sköts åter ett skott ur arkliet, varav, genom det att skeppet drejade, flamman slog tilbaka i skeppet, så att elden kom løs, som en stor konsternation förorsakade hos folket, men Gudi Ära! elden blev äntligen släckt. Dock kom Hvita Örn likaväl emmellertid mig på sidan i lä, lät stöta i trumpeter och lossade på mig sitt musketteri och kanoner, vilket jag även på lika sätt gjorde honom. Då drejade han åter akterut att gjöra sig klar igen, og när han ånyo kom mig på sidan, kontinuerade han med musketteri och kanoner, och som han då häftigt kastades av sjön och hade fått skada av våra skott, gick hans stormast överbord, och kontinuerades på min sida med musketteri och kanonerande, och lågo vi begge då varandra på sidan uti stadig eld. Något därefter miste han sin förstång, då jag avdrejade i den tanke att giva honom laget akter in, men han drejade strax med bredsiden mot mig, och sköto vi såsom förr på varandra intill mörkret och kl. ½7 om aftonen. Och som mitt tacklage var mycket sönderskjutit, kunde jag ingenstädes komma att förfölja Hvita Örnen, dels och för det ifallande tjocke mörkret og starka vädret; alltså nödgades jag lämna honom. Emellertid och emedan som Kapten Lagerbielke såg sig i det hårde vädret och häftiga sjögången intet kunna med sine stycken uträtta, så höll han sig i luvart förut; doch när stormasten gick överbord på Hvita Örn, höll kaptenen av till mig och vände sedan i luvart igen och ävenså, då Hvita Örns förstång blev bortskjuten, varom han med dess officerare en nogare berättelse lärer veta att göra. När mitt anförtrodda skepp Öland nu således redlöst blivit, att jag ej kunde ligga Bornholm föröver, så nödgades jag gå där forbi och kom äntligen efter en hård utstånden storm med skeppet Öland och fregatten Fenix norr om Öland in uti Kalmarsund."

På grunnlag av denne Sjöstiernas fremstilling reiste fiskalen tiltale mot capitain Lagerbielke idet han fremsatte påstand om at denne ikke hadde ydet Sjöstierna den støtte som han kunde og burde.

Under det forhør som blev avholdt, hevdet Lagerbielke at han ikke kunde utrette mere enn han gjorde på grunn av den hårde sjøgang og slingring. „Då Hvita Örn kom mig på sidan, så gav han mig hele laget med sådan fart, att han genast gick mig föröver, varvid jag för min fregats starka slingrande ej kunde giva honom mera än några

Digitized by Google

skott av nickhakar och 4 pundingsstycken, därpå han sedan gick över stag och gav mig långskepps åter skott med hela sitt lag och sköt sönder min fockmast och ett spann av fockvantet, jämte en stor del löpande gots, så att jag för skeppets hårda slingring och förfärliga arbetande, och då ej någon man kunde stå upprätt och mycket mindre bruka några musketter eller lossa kanoner, måsta fördenskull bliva i luvart liggande, varifrån jag fuller sökande efter ytterste möjlighet att göra kommendøren behörigt bistånd samt fienden avbräck; ville gå till kommendøren, om icke själva ogörligheten hindrat, såsom samtliga mina medhavda officerares utlåtelse kan bestyrka: „vad skola vi där? Vi kunna ligga där och bli redlöst skjutna, men intet kunna skjuta igen."

Forhørene viste imidlertid at hans officerer ikke så saken således an og at chefen øiensynlig fullstendig har tapt fatningen allerede før Wessels første angrep. Løitnant Grewe beretter således, at fregatten før angrepet førte så store seil for å komme undav, at vannet i læsiden steg fra 4 til 13 tommer, og da løitnanten rapporterte dette fikk han til svar: „Låt dem balja och ösa", og da han foreslog å minske seil sa chefen: „Det kvittar, om det också vore 70 tum; det er bättre att sjunka, än att vi låta taga oss". „Varför skola vi låta taga oss?" spurte de to løitnanter. Chefen: „Kan I se, var Hvita Örnen kommer?" og idet han pekte med hånden utbrøt han: „Där är han. Han kommer. Rätt nu är han här!" De to løitnanter vilde la ham komme, gi op underseilene og holde av så at fartøiet kunde rette sig op og de kunde få vannet ut. Kunde „Hvide Ørn" bruke sine kanoner og musketteri, så kunde de det også. Men chefen spurte om de var gale og bad dem gjøre som han sa.

Efter en ordveksel angående ophentning av geværer sier nu løitnant Grewe: „Som Örnen nu oss närmare kom på vår lä-låring anhöll jag om tillstånd att få giva honom några skott, vartill kaptenen svarade: „Vad? Viljen I skjuta? Ni kan ej bruka något stycke". Under den ordveksel som derpå fulgte kom „Hvide Ørn" brusende kloss i læ og ga dem hele laget. På løitnantens bønn blev nu underseilene opgitt. Da var „Hvide Ørn" rett forut, gikk så over stag og ga dem hele laget langskibs inn. Og da løitnantene bad om tillatelse til å skyte til luvart svarte chefen: „Ha vi ej skjutit förr, behöva vi inte heller nu skjuta". Chefen hadde nu kommandert folkene ned under læ, da han ikke vilde at noen skulde bli skutt. „Kaptenen kom emellertid upp, och i detsamma låter Örnen sin fock falla, och Örnen kom Öland på sidan, då de varandra laget gav, och Öland skjuter oss förbi i lä. Emellertid

Digitized by Google

språng jag upp på trappan och bad folket att balja vattnet fort ut, som stod mellan däcket. I detsamma lägger kaptenen Öland i läsidan ombord. Då jag hörde rumoret, språng jag upp på skansen och befallde hålla aktersegeln lekande. Då stod kaptenen på taket och slog sina händer tilsammans, ropande: „Herre Jesus Maria!" Kommandør Sjöstierna svarade: „Gud nåde mig för dej, bror!" Då fartygen åter kommit från varandra, kom Örnen strax derpå igen och gav Öland laget; sedan han oss förbi passerade, vände han för-de-vind, då vi fjärde laget fingo, varvid löitnant Ekelund lossade tvenne skott med 4-pundiga stycken och konstabel Rosengård ett 12-pundigt. Då Örnen åter kom Öland på sidan, rände de åter tillsammans, varvid Örnens stormast blev under nocken avskjuten och föll överbord. Då begärde jag och min kamrad, att vi skulle få gå ned til Öland för att hjälpa honom, då kaptenen svarade: „Öland är stor nog att kunna försvara sig själv; vi kunna ju icke bruka något stycke; vad viljen I göra?" Vi svarade: „Kunne vi intet annet göra, så kunne vi lägga oss honom akter in och med våra nickor och musketteri slå hans manskap bort". Kaptenen svarade: „Gud giva, att I viljen tiga och låta nöja Eder med det, som jag kommenderar; jag skal själv svara därför." Något därefter, då Örnens förstång gick överbord, begärde vi, att, medan ännu var tid, få göra vårt bästa och dämpa honom, då vi av kaptenen fingo det svaret: „Det vore väl, om I villen tiga; det är synd, han har fått nog," varpå jag svarade: „Lika stor synd, som stucke jag ögonen ut på en varg. Nu skämmes jag för var man jag möter. Gud förlate den stund, att jag blev hit kommenderad, att jag så olycklig var; nu måste vi skämmas för var och en redlig människa för det, som är passerat." Vid skymningen gick Öland Örnen i lä och gav honom hela laget, vartill Örnen ei kunde göra något skott, enär vattnet då gick honom reling in och reling ut, och allt hans manskap stod akter på skansen. Vi begärde då av kaptenen, att vi den natten måtte bliva kvar hos Örnen för att se dess avfärd, då kaptenen svarade: „Jag måsste gå till min kamrad," vilket ochså skedde."

På grunnlag av de vidløftige undersøkelser avga fiskalen en i 9 anklagepunkter avfattet deduksjon, hvori han påviste, „att om kapten Lagerbielke med sitt nästan oskadade skepp sin plikt likmätigt kraftigt hade bistått Öland, så skulle Örnen, som i sitt redlösa, delabrerade skick låg och rullade som en tunna i sjön, tvungits att stryka och giva sig i kaptenens händer. Hans förhållande hade till större delen varit ett fåfängt åskådande av striden".

Lagerbielke blev for sitt forhold dømt til døden, men av kongen benådet til tap av sin stilling. —

Digitized by Google

Endelig har man som bekjent en fjerde samtidig fremstilling av kampen, og det fra ingen ringere enn admiral Sehested. Han hadde selvfølgelig ikke selv vært vidne til kampen. Men den 5te oktober om morgenen ser Wessel fra sin ankerplass ut for Isserhooft at Sehested har sitt flagg på stortoppen og at samtlige fartøier salutterer ham med 9 skudd: Det er den nyutnevnte admiral som første gang heiser sitt nye kommandotegn. Wessel farer straks ombord til ham og gir ham en muntlig fremstilling av kampen. På grunnlag av denne og bilagt med en avskrift av Wessels rapport til Raben skriver Sehested den 6te oktober et brev til kongen[1]), hvori han i begeistrede ord skildrer Wessels taktiske overlegenhet under kampen. Han gir på grunnlag av Wessels muntlige fremstilling en detaljert beskrivelse av hans optreden og slutter denne del av brevet med disse bekjente ord: „Jeg kand sandelig iche noch som berømme dend maade, hand har giord denne action paa. Thi omskønt de var ham forsterche udi støckerne, Saa har hand været Dem forsterck udi Søemandskapet! Thi enten har hand lagt dem for Bouen og skøtt dem langskibs Eller ogsaa er hand kommen Dem paa den side, at de ey for den haarde Blæst Kunde loche deris underste Portter op, og det er Aarsagen, de ey har kunnet holde det ud med ham; denne action er sandelig saa remarquable, at jeg understaar mig allerunderdanigst at recommandere ham videre udi Eders Majestæts naade." Han omtaler videre Wessels verdifulle melding om den svenske hovedflåtes avtakling, og fortsetter med å si, at det går ganske over hans forstand at flåten ligger på bukten i så lang tid med bare et par stakkars fregatter ute på kryss. Svenskene vil på denne måte kunne finne en leilighet til å transportere tropper over til Rügen, og han hevder at det vil være nødvendig, at 5 à 6 skibe til stadighet holder det kryssende i farvannet. Som det vil sees faller dette fullstendig sammen med Wessels fremstilling og er sikkert foranlediget av ham.

Vi kan nu danne oss et noenlunde klart billede av kampen: Wessel søker først å komme i kamp med fregatten. Denne forcerer med seil, Wessel gjør likeså og seiler herunder sin krysstang overbord. Han kommer imidlertid op med stor fart, stryker forbi fregatten i læ og gir ham hele laget, fortsetter forover, går over stag og gir ham så i vendingen hele laget inn forut; såsnart seilene begynner å fylle på den annen boug og fregatten skyter over stevn, gir han ham hele laget inn på luv boug. „Fenix" er dermed foreløbig satt ut av spillet; den har ikke kunnet gi noe svar av betydning, da han enten har hatt Wessel i læ,

[1]) Medtatt blandt Tordenskiolds breve.

Digitized by Google

hvor han på grunn av den sterke krengning ikke har kunnet gjøre ham noe, eller han har hatt ham forut, hvor han ikke kan benytte sitt batteri.

Wessel seiler nu ned på „Öland", gir den hele laget inn aktenfra og søker op mot luvart; da han imidlertid ser at kanonene her hales til borde hiver han rundt og kommer, trods Sjöstiernas forsøk på å hindre ham heri, ned i læ og gir ham her det hele lag uten at linjeskibet kan gi nevneverdig svar. Så seiler han akterut av „Öland" igjen for å gjøre klar til nytt angrep utenfor rekkevidden av den sterkere motstander. Det er øiensynlig under dette at „Fenix" raker ombord i „Öland". Såsnart de to fartøier er kommet klar av hverandre er Wessel der igjen, passerer forbi „Fenix" til luvart, vender fordevind og gir ham for 4de gang det hele lag, øiensynlig forenfra eller aktenifra, uten at „Fenix" kan svare noe av betydning.

„Fenix" blir nu liggende til luvart mens „Hvide Ørn" påny går til angrep på „Öland". Herunder mister den sin stormast og i den sterke slingring og berøvet en stor del av sin forstøttning går også forstangen overbord. Stormasten er altså helt borte og av fokkemast og mesanmast står bare undermastene igjen. Han kan altså kun føre fokk og mesan og øiensynlig birgineseil og stagfokk. Stjöstierna tror nu tiden er inne til å gjøre det av med ham og forsøker å få gitt ham laget langskibs aktenfra, men Wessel er ham fremdeles mester i manøver; det lykkes ikke, og de to fiendtlige fartøier seiler undav, forfulgt av Wessel, der dog snart må opgi videre seilas med det synkeferdige fartøi.

Det kan sikkert sies med Sehested, at denne kamp er så merkverdig, at den har krav på den største opmerksomhet. Det er ikke alene det, at der her står 90 kanoner mot 30, og at en overveiende del av disse er av større kaliber enn Wessels; men de er fordelt på to fartøier, et større og et mindre, men begge Wessels fartøi overlegne, hvad der gjør det taktiske problem overordentlig meget vanskeligere. Wessels løsning av den taktiske fundamentalsats er helt ut mesterlig. Han forstår på en virtuosmessig måte å forene konsentrasjon og isolasjon. Det er den fødte taktiker, og en så fremragende mann som Sehested forstår straks, at man her står overfor en ekstraordinær taktisk begavelse, og gir ham en anbefaling der ikke alene redder ham fra fiskalens klør, men endog hjelper ham op på det første trinn av den berømmelsens stige som han nu skulde bestige.

Ti Sehesteds skrivelse var ikke alene bilagt med Wessels rapport til Raben; han tok også under sin verdifulle beskyttelse en skrivelse fra
Brev nr. 154
Wessel til kongen, som vel er en av de merkverdigste — for ikke å si

Digitized by Google

den merkverdigste — av alle Wessels skrivelser. Han vedlegger som bilag en avskrift av rapporten til Raben, og hevder nu ganske åpenlyst, at han siden 1712 har vært i 9 kampe mot overmann. Dette er ikke skjedd av dumdristighet eller uten fundament eller raison, ti den som gir sig ut i kamp med for stor overmakt og ei bruker sjømanns og soldats måte, må visselig nære frykt for å ta skade på sin sjel for sitt og underhavendes liv som han likesom fører til slakterbenken. „Nei det verre langt fra". Hans liv og blod står ifølge hans plikt til Hans Majestets disposisjon, men hans fattige sjel må alltid være konservert den som har skjenket ham den. Han forteller nu kongen at han på grunn av sin ungdoms dårlighet rømte fra sine foreldre som en forloren sønn og søkte støtte hos dr. Peter Jespersen som en landsmann og venn av hans foreldre. Gjennem denne erholdt han sine foreldres tilgivelse og blev optatt i hans hus. „Der erre mange udi Hans Kl. Maists. tieneste, Der erre større mend og icke er af saa god familie som ieg," sier han videre og minner om de mange misundere som han til sin fortrydelse har erhvervet sig. Han minner atter igjen om at han var blitt glemt efter kampen den 24de april. Allverden kan se at Gud undertiden gir ham noe å bestille, og derfor kan de andre ikke med billighet fortryde, om kongen allernådigst behaget å kaste nåde på ham. „Hafde ieg saa tient min Gud som Deris Majst., Vilde ieg skatte mig løecksalig".

Faksimile av Wessels underskrift 1715.

Der er en påtagelig forskjell fra hans underskrift fra hans første tid. Der er kommet en flott selvtillit over navnet. Men der går en sterk selvtillit gjennem hele skrivelsen. For det første fremholder han nu åpent og ærlig, at de 9 kampe med overmenn som han har hatt, de har han gått til i full tillit til, at han evnet å utjevne den materielle overlegenhet med sin større taktiske dyktighet. Han går like på og protesterer mot at det er skjedd av dumdristighet eller uten fundament eller ræson, således som det forsøkes fremstillet av misundere. Denne Wessels uttalelse om, at den der innlater sig i kamp mot overmagt uten å

kunne bygge på en overlegenhet i sjømannskap og militær innsikt, må ta skade på sin sjel, er igrunnen en imøtegåelse av en påstand som ikke alene hans samtid, men også eftertiden har fremsatt mot ham. Og han kan peke på hver eneste av sine kampe og forlange sin opfatning respektert. At han selv må komme til å lide skade er en selvfølge all den stund, som han selv sier, kanonen er et instrument som lar sin virkning se, hvor den rammer. Å føre krig uten selv å risikere noe er en krigskunst, som mange har fulgt, men ingen har derigjennem opnådd noe; det er i alle fall all sjøkrigshistories erfaring. At han til sine tider ikke nådde frem med sitt støt, eller blev slått tilbake, det er intet bevis for at støtet var uberettiget. Ingen admiral som har opnådd noe kan peke på bare seire. Men det som allerede på dette tidspunkt med sikkerhet kan utledes av Wessels kampe, det er en helt ekstraordinær taktisk begavelse, en overlegenhet overfor sine motstandere, hvori sjømannskapen inngår som et fremragende viktig element.

Men denne Wessels skrivelse inneholder andre ting, der kanskje er av enda større interesse til belysning av personligheten. Uttalelsen om, at der er mange i Hans Majestets tjeneste som er store menn og ikke av så god familje som ham, har ganske sikkert sitt bestemte mål. Det er ikke usannsynlig at Wessel har siktet til Poul Vendelbo der, sønn av en fattig håndverker og senere bedemann, i 1711 var blitt adlet under navnet Løvenørn, uten som det synes å ha gjort sig bemerket i kongens tjeneste, hvor han den gang ikke engang stod. Han var i den russiske tsars tjeneste og blev av denne i 1710 sendt til kong Frederik for å notifisere Rigas erobring. Den danske gesant i Petersburg Jens Juel, skrev til den danske konge at han var meget vel anskrevet hos Menschikoff, og da han hadde ambition anbefalte han at han blev gitt en honeur, f. eks. nobilitering. Dette skjedde da også i 1711.

Og når Wessel henviser til sin egen slekt, så er dette muligens ikke så meget i henseende til sin far, rådmannens sosiale posisjon som til sin mors slekt, Schøllerne. Som tidligere nevnt var Caspar Schøller, hvit ridder og geheimeråd, herre til Leillinge, Spandager og Tågerud gaarder, i 1679 blitt adlet. Han var en tremenning av Wessels mor og således ikke nær beslektet, men det var dog morsslektens navn og Wessel kom senere i nær forbindelse med familjen.

Wessel kom atter tilbake til sine fortjenester av resultatet i Kielfjorden, som ikke var blitt tilstrekkelig påaktet. Han legger videre sitt tidligere liv åpent for kongen: forteller nu at han har rømt hjemmefra, tiltrods for at han ved en tidligere anledning hadde fortalt kongen at

Digitized by Google

hans far hadde sendt ham ditned på grunn av de mange uforsørgede barn hjemme.

Utenpå brevet står at det er en supplique. Altså en ansøkning — om hvad? Han anfører at allverden kan se, at Gud undertiden gir ham leilighet til å vise hvad han duer til og derfor kan „die" — hans misundere — ikke ta det fortydelig op om kongen allernådigst „behagte at kaste naade paa mig". Den tilhyllede ansøkning kan vel vanskelig forståes anderledes end, at han peker på en nobilitering. Noen sikkerhet for at det er nobilitering han sikter til har man dog ikke. Det er mulig, at han som tidligere slår på avansement, men i så tilfelle var det ikke nødvendig å benytte en så tilsløret form. Avansement til kommandørkaptein foreslog han — ifølge Rothe — senere muntlig for kongen; men den gang var muligens allerede nobiliteringen besluttet.

Og dette brev blev altså fremsendt til kongen som bilag til Sehesteds ovennevnte skrivelse av 6te oktober[1]). Sehested sier uttrykkelig at han understår sig til å rekommandere ham videre „udi Eders Majestetz Naade". Det er da grunn til å tro at denne nåde også i Sehesteds opfatning går ut på en nobilitering.

Men hvorfor støtter Sehested Wessel i dette foretagende? Tjenstlig sett har han intet med Wessel å gjøre. Denne står under Rabens kommando og rapporten angående det siste kryss er stilet til og innsendt til ham. Wessel har på egen hånd søkt ned til Sehested og gått ombord til den nyutnevnte admiral på hans flaggskib. Wessel har da øiensynlig søkt Sehesteds verdifulle støtte og fått den.

Men det er noe av en tragedie i dette, at det skal være Sehested som hjelper Wessel inn i de nobilitertes rekker. Selv har han ingen anelse om den uverdige mistanke som den hele tid har holdt Frederik IV fra å gi ham den kommando tilsjøs, gjennem hele den store nordiske krig, som han ifølge sin fremragende dyktighet hadde krav på. Og nettop i disse dage, da han rekker en hjelpende hånd til en ny begavelse, står han selv for fall. Den 7de desember 1715 får han nemlig sin frabeordring som chef for sjøkadettkompaniet, en stilling han har innehatt siden kompaniets oprettelse. Gjennem Frederik IV's politiske testamente kjenner man nu grunnen til denne Sehesteds skjebne. I dette testamente, som er datert 24de april 1723 og som er bestemt for kronprinsen, den senere Christian VI, innskjerper kongen denne, at det må være en fundamentallov til evig tid, at medlemmer av den gamle danske og den holstenske adel bør holdes nede. De bør utelukkes fra alle

[1]) Se danske samlinger II, R., I. B.

Digitized by Google

viktige embeder, såvel civile som militære, og fra alle hoffstillinger; de bør ikke få kommando over rytteriet eller fotfolket, og de må heller ikke stå i spissen for kadettene eller føre overkommando tilsjøs. Derefter vender kongen sig mot enkelte menn, deriblandt mot Sehested. Han skriver:

„Til chef for kadettene eller kadettkompaniene må der aldri velges noen av den danske eller holstenske adel. Og nettop av denne grunn har vi ikke villet beholde admiral Christen Thomsen Sehested lenger i denne stilling, men gjort ham til geheimeråd og sendt ham til Oldenburg som overlandsdrott, især fordi han er et raffinert, maliciøst og intrigant menneske, der dessuten ikke inngir ungdommen annet enn slette grunnsetninger. Derfor må min høist elskede sønn sørge for, at hverken han eller likesinnede, blir anvendt til noe av viktighet." Og kongen tilføier: „Av samme kaliber har viceadmiral Just Juel vært og generalmajorene de to brødre Christian og Gregers Juel, nemlig av den gamle danske adel med surdeig i hjertet, selv om de forstiller sig nokså meget."

Frederik IV har ved en sådan karakteristikk av denne fremragende mann laget et portrett av sig selv, som ikke er godt for hans eftermæle. Men en Gyldenløve og en Raben måtte beklæ de høieste stillinger i sjøetaten. Og så har man da i alle fall grunnen til Sehesteds mange forbigåelser under krigen, hvor der stod så store ting på spill, at personlige hensyn burde ha veket plassen for de verdifullere. —

Mens Wessel var ombord hos admiralen, blev fregatten krenget over for at man bedre skulde komme til grunnskuddene. Herunder blev den beskutt fra det svenske batteri på Isserhooft. Da spillet var belemret så man ikke kunde komme til å lette, blev ankertouget kappet og fregatten gikk til ankers igjen utenfor skuddvidde. Ankeret blev så hentet av en av fartøiets båter. I plattfoten kom Wessel ombord igjen, han letter straks anker, salutterer Sehested med 9 skudd og blir betakket med 9. Han satte kurs for Kjøgebukt, hvor han støtte til flåten om formiddagen den 6te. Raben hadde av sundhetshensyn fått bemyndigelse til å fratre kommandoen. Efter mottagelsen av dette „angeneme og kjærkomne budskab" hadde han den 4de oktober overlevert kommandoen til selve generaladmiralen, Gyldenløve.

Det var en skarp kritikk Sehested hadde rettet mot flåteledelsen som hadde latt hovedflåten bli liggende i det uendelige uvirksom i Kjøgebukt, mens det utsatte farvann mellem Rügen og Sverige kun var under observasjon av et par fregatter. Wessel hadde også i sin rapport forsiktig fremholdt, at det var nødvendig å få kraftigere fartøier der-

Digitized by Google

borte. Hans møte med „Öland" bekrefter jo dette. Selv var han uten tilstrekkelig proviant og andre fornødenheter og anmoder om å få sådanne tilsendt, da han jo ikke måtte forlate sin stasjon. Alt sammen uten resultat. Dette var under Rabens kommando, og bedre blev det ikke da Gyldenløve kom til.

Wessel salutterte generaladmiralen med 15 skudd og blev betakket med 3. Selv gikk han ombord på flaggskibet, mens fregatten holdt det gående utenfor med de få seil den ennu kunde føre.

Rothe anfører at Gyldenløve uttalte sin misbilligelse over at Wessel så godt som mot ordre hadde innlatt sig i kamp med sine „øiensynlige" overmenn, men innskrenket sig til å gi ham en formaning, da han hadde sluppet så merkelig godt fra det. I brev av 19de oktober skriver ialfall Gyldenløve til admiralitetet[1]) som svar på dettes forespørsel av 9de s. m.: „Hvad sig ellers den action, hvorudi capitain Wessel har været med en svensk Fregatte samt et Orlogsskib af 50 stykker angaar, hvorover de hos mig sig forespørger om fornøden skulde eragtes, at samme sag, Hans Kongl. Majt. allerunderdanigst blev refereret? da, saasom bemeldte capitain Wessel for sit forhold derudi hverken kand berømmes ey heller med skjiel lastes heldst efterdi det endnu ey er beviseligt, om hand selv frivillig haver indladet sig med de fiendtlige skibe, eller og været nødt til at forsvare sig imod deris overfald; saa er i slig Henseende min tanke derom, at udi denne Materie ey nogen relation kand forfattes, førend om anførte omstændighed opliusning er bekommet."

Det kan ha sin interesse å peke på den forskjell i opfatningen av situasjonen som gjør sig gjeldende hos Gyldenløve og hos Sehested. Den sistnevnte benytter Wessels glimrende forhold til å anbefale ham til kongens særlige nåde; Gyldenløve ser det avgjørende i, hvorvidt Wessel har kunnet undgå kamp eller ikke, og synes ikke å ha vurdert den taktiske side av Wessels prestasjon. Denne forskjell i opfatning hos de to herrer betegner en forskjell i militært grunnsyn, en forskjell der nettop karakteriserer personene.

Saken blev imidlertid — trods Gyldenløves uttalelse — referert for kongen den 19de oktober[2]). Her refereres Sehesteds rapport av 6te oktober, likesom denne rapport og Wessels skrivelse av 4de oktober er vedlagt. I marginen er tilføiet: „Der Capitain Wessel übersendet ein allerunterd. umständliche Relation um seiner gehaltenen Kreutstocht

[1]) Indk. Sager til Admiralitetet 19de okt. 1715. Riksarkivet, Kjøbenhavn.

[2]) Krigscancelliets ref. Sager 19de oktbr. 1715. Riksarkivet, Kjøbenhavn.

Digitized by Google

und gehaltene Action, bittet auch Ihr Majst. allergnäd. zu erinneren im Betracht er seit der A. 1712 9 Actions und allezeit wieder viel grössere Force als dieseinige gehabt, auch bei dem in Frühjahr geschehenen Avancement vergessen worden." Der blev ingen resolusjon fattet, men der foreligger ved denne anledning intet som tyder på, at man vil reise tiltale mot Wessel. Det var først senere at fiskalen kom på de tanker.

Wessel fikk naturligvis ordre til å gå til Kjøbenhavn og reparere. Såsnart han kom ombord satte han derfor kurs nordover og ankret på førstevakten utenfor Velkomsten. Fra 8de oktober til 22de november er ingen journal ført. Besetningen har øiensynlig vært avmønstret under reparasjonen, ti sistnevnte dato, den 22de november, anføres at han fikk en styrmann og 30 à 40 mann ombord, og samme dag blir folkene mønstret. Han mangler dog ennu 30 mann. Der gåes øieblikkelig igang med underslagning av seil.

Det er ikke mulig å følge Wessel i den tid han har ligget i Kjøbenhavn under reparasjonen, uten forsåvidt som det fremgår av hans brev av 2nen november at han har hatt endel vanskeligheter med endel av sitt mannskap, der har gjort vrøvl og søkt sig over på annet fartøi. Årsaken synes å ha vært den, at Wessel krevet hårdere arbeide av dem enn andre chefer og at hans offensive ånd i høiere grad enn på andre fartøier satte liv og lemmer i fare. Wessel gjør under 2nen november
Brev nr. 155 i et meget fyndig brev forestilling herom til admiralitetet. Han innrømmer at de lider mere „Travallie" ombord på hans fregatt enn på noen annen, men det går like så meget ut over ham selv og hans officerer som over mannskapet. Dette er altså takken for forfriskning, godt øll, brennevin og vin som han av egen kjelder har skjenket dem, hvad han ikke tror mange andre officerer har gjort. Men har han forsett sig mot artiklene forlanger han ingen skånsel. Har han derimot rett, forlanger han de skyldige straffet. Det er verd å legge merke til, at det er Wessel som her forlanger folkenes klage undersøkt. Den danske generalstab sier nemlig, at det er admiralitetet som på et meget senere stadium forlanger dette, da fiskalen innsender en memorial i anledning av kampen.

Følgen blev optagelse av forhør over fregattens hele mannskap, hvorav[1]) fremgikk, at enkelte besveret sig over, at Wessel ikke alene hadde tvunget dem til å slåss, men endog til å angripe motstandere der var dem overlegne. Endel av de klagende blev tampet på Holmen, endel blev utbyttet med annet mannskap og resten blev formanet lydighet mot sin chef. Det er imidlertid bevart et dokument fra denne tid

[1]) Ifølge Rothe.

Digitized by Google

som klart viser hvor langt Wessel allerede på denne tid var nådd op på sin berømmelses stige. Det er en vise[1]) — den eneste som er skrevet mens han ennu het Wessel. Den er forfattet av Hans Trochmann og datert Kjøbenhavn 12te november 1715. Den er på 28 vers og er selvfølgelig skrevet i datidens pompøse stil. Forfatteren understreker hans nasjonalitet og sier bl. a. at han „renser hver en Strøm fra Capers Overlast, som rundt i Hafvet om sig hist og her har kast", priser i høie toner hans siste kamp med de to svenske skibe og slutter siste vers således: „Du maae med Hvide-Ørn end fremme Kongens Gavn! Vist nok fortiener du et større Ære-Navn". Den siste hentydning til nobilitering er toppen på all virak som øiensynlig er blitt ham tildel under dette ophold i Kjøbenhavn. Og det kan ikke være tvil om, at hans glimrende bedrifter med „Hvide Ørn" har vært en medvirkende årsak til nobiliteringen. Den hvite ørn i det høire øvre hjørne av hans adelsvåpen viser dette.

Det er stor sannsynlighet for, at det er under dette ophold i Kjøbenhavn det på pl. 20 gjengitte portrett er malt[2]).

Som det vil sees, bærer han her ikke noen medalje. Det må altså være malt før Dynekilen. Det ene fartøi under Dannebrog mellem to svenske hentyder øiensynlig til den nettop stedfundne kamp. Det kan imidlertid også hentyde til hans kamp med de to svenske linjeskibe i Kattegatt 1713 og billedet må sannsynligvis i så fall vært malt under hans ophold i Holland. Formodningen er dog sterkest for, at det er malt i Kjøbenhavn i 1715.

Den 12te november synes reparasjonen å nærme sig sin avslutning, ti denne dag får Wessel fra admiralitetet ordre til snarest mulig å begi sig til hovedflåten i Østersjøen.

Men det må altså ha kommet noe iveien, siden han ikke før den 22de kan mønstre sitt mannskap ombord. Det synes forresten som han denne gang har funnet opholdet iland særlig angenemt, ti den 21de november får han en skarp skrivelse fra admiralitetet[3]), hvori anføres at alt fornødent av mannskap og varegods forlengst er anvist til hans fregatt, og at han på sikt av ordren begir sig ombord for uten ringeste minutts forsømmelse å sørge for at den blir klar til avseiling, „ladende sig ingenlunde her finde iland, uden med mindre hand Fiscalens Tiltale vil være undergiven". Den 23de om eftermiddagen er han klar til å seile, men hans arkelimester har vært borte i 24 timer og er ennu ikke

[1]) Finnes hos Rothe.
[2]) Om portrettets historie se foran.
[3]) Admiralitetets Copibog 1715—16, fol. 499. Riksarkivet Kjøbenhavn.

Digitized by Google

kommet ombord med krudtet. Han farer selv iland til brigader Mule for å få fatt på mannen, uten dog å opnå noe. Den 24de på dagvakten begynner han å varpe sig ut, da det er ganske stille. Skyter et skudd med flagget i sjau efter arkelimester og skipper, som ennu ikke var kommet ombord med sitt gods, tiltrods for at de hadde hatt 6 uker å
Brev nr. 156 gjøre på. Så skriver han et brev til admiral Judichæer, hvori han ber om at hans „liderlige" skipper må bli pågrepet og sendt ombord. Uten skipper kan han ikke seile og hans regnskaper vil han aldeles ikke påta sig selv å føre.

Han er imidlertid kommet under seil, men må atter ankre på grunn av strømmen. Endelig på plattfoten kom både arkelimester og skipper ombord, „lod dem begge sætte i Boyen, for de havde udi saa mange Dage forsømt Deris tieneste og ei havde været ombord ej heller havde skaffet omborde hvad som fornøden giordes". På førstevakten går han igang med å fylle karduser, men må bli liggende natten over for stille og strøm. Næste formiddag den 25de lettet han og ankom til flåten på Kjøgebukt om eftermiddagen. Kippet vimpel, flagg og gjøs og salutterte generaladmiralen med 21 skudd. Gikk derpå ombord på flaggskibet og begjerte det resterende mannskap ombordsendt.

Den 26de får han ombord endel nytt mannskap, hvoriblandt en styrmann Lars Brun. Efter ordre fra flagget sender han sin chaluppe ombord på en engelskmann for visitasjon. Den 27de får han ordre fra generaladmiralen til å krysse i farvannet mellem begge Hammerne[1]), Hanøy og Carlscrona, „for at erfare fiendens forehavende". I den tid Wessel hadde ligget under reparasjon hadde den svenske flåte på 18 linjeskibe vært ute. Første gang i midten av oktober og annen gang den 13de november. Begge ganger angis den å måtte gå tilbake til Carlscrona for motvind; men det synes ikke som rekognoseringen fra dansk side har bragt klarhet over situasjonen. Hele den danske flåte lå fremdeles uvirksom i Kjøgebukt og Wessel blev altså straks ved sin tilbakekomst til flåten tildelt den opgave å skaffe klarhet over den svenske flåtes tilstand og planer.

Han gjorde på dagvakten den 27de ved ordrens mottagelse straks klar til å seile og sendte endel tøi bestemt for Sehested over på „Løvendals Gallei". Denne fregatt var altså fremdeles ved hovedflåten. På formiddagsvakten lettet han og holdt det gående i flåten, idet han ennu må skifte endel mannskap. Ved middagstider legger han så østover for en stiv revet mersseils kuling. Allerede i slutten av førstevakten

[1]) Bornholm og svenskelandet.

Digitized by Google

da han hadde passert nordpynten av Bornholm og satt kurs N.O.-over får han øie på 7 „Fyhrer", det vil si posisjonslanterner. Han holder bort under lysene og seiler inn på en 2 pdr.s avstand fra flaggskibet der førte 3 lanterner over hinannen fra campanien. Og snart befant han sig midt inne i eskadren. Da det lysner seiler han sig igjen klar av denne og på dagvakten den 28de er han på 1 mils avstand fra den. To av de letteste fartøier blev detachert og styrer ned på Wessel, som venter til de er på en 12 pdr.s avstand, så legger han samme kurs som dem og holder dem lettvint på avstand. „Var skiber av 60 kanoner at se til, de andre 5 var fuldkomne skibe at se til". Ut på formiddagen opga de to seilere jakten og vendte tilbake til de andre, „saasom de saa, at jeg seilede dem hart ud med storseilet opgaardet". Wessel holder derpå ned på to seilere han har i læ og praier dem. Det er to skotter på vei fra Glasgow til Stockholm med sild. Han seiler derpå efter den svenske flåte som han i eftermiddagsvakten finner til ankers mellem Listerlandet og Hanø. Wessel setter derfra kurs østover mot Carlscrona.

Han holdt det gående i nærheten av Hanø, således at den svenske eskadre ikke kunde slippe bort uten å bli observert av ham. På eftermiddagsvakten den 29de seiler han op en Lübecker der kom fra Carlscrona, „kom 3de andre Lybeckere fra samme Plads, lod skipperne hente ombord den ene efter den anden for at nøie examinere dem om Tilstanden, det 5te glas løb, blev den første skipper ved navn Sternberg ombordsat, det 7de glas ude kom til den tredie seiglere Skipperen af samme Fartøi sagde ligesom de andre om hvis forbemt. skippere haver rapporteret, kan sees af min protokol. Havde samme Tid C. Crone N.O.t.O. 1¾ Mil fra mig."

Han fortsetter eksaminajsonen av skipperne i plattfoten. Av den nedenfor refererte rapport vil fremgå hvilke oplysninger han fikk. Fra det ene fartøi tok han også 4 engelske matroser som han ga kosten og beholdt dem til han kom til flåten. De hadde mistet sitt skib på kysten.

Den 30te om formiddagen er han atter like under den svenske eskadre, som nu er under seil, med kurs for Carlscrona. På en 8 pdr.s avstand vender han fra dem og skyter 3 skudd med kongens flagg tilsatt[1]). Denne eskadre, der hadde forlatt Carlscrona den 23de november under viceadmiral Taubes kommando, vendte nu også tilbake til utgangspunktet.

Wessel satte nu kurs ned mot Rügen og var på hundevakten 1

[1]) Dansk løsen.

Digitized by Google

mil av Witmund. Herfra holdt han vestover langs landet og var på dagvakten den 1ste desember ut for Tornebusk. Han satte ut chaluppen og fôr selv iland og avga personlig rapport til kongen, der efter øens erobring opholdt sig på Rügen. Fregatten holdt det gående med små seil utenfor, og ved middagstider er han atter ombord og setter til alt hvad trekke kunde op til flåten i Kjøgebukt. På grunn av stille nådde han ikke før den 2nen desember på hundevakten frem til flåten, der lå til ankers ved Dragø. På veien hadde han seilt forbi „Løvendals Gallei", der lå samme vei. På dagvakten den 3dje fôr han ombord til viceadmiral Gabel på „Justitia" og avleverte sin rapport til ham, da de
Brev nr. 157 øvrige flaggmenn var gått iland. Rapporten går i hovedtrekkene ut på, at 10 linjeskibe lå på Carlscronas havn med underslagne seil og at 7 linjeskibe var i sjøen under admiral Taubes kommando. Man hadde hørt om Rügens rømning og om Stralsunds bombardement. All tanke om overføring av tropper var opgitt, men Taube skulde holde det kryssende for å fordrive danske skibe, således at kongens overføring i en postjakt kunde lettes. Forøvrig er rapporten overensstemmende med journalen.

Det var altså nu bragt på det rene, at den svenske hovedflåte ikke vilde komme ut, og Gyldenløve strøk derfor sitt kommandoflagg og flåten gikk til Kjøbenhavn for å legge op. Viceadmiral Gabel blev imidlertid i Østersjøen med 12 linjeskibe og til denne eskadre fikk Wessel ordre om å slutte sig.

I Wessels rapport foreligger også den viktige beskjed, at Carl XII vil forsøke å komme over til Sverige. Han fikk derfor ordre til med 4 fregatter og endel båter å observere farvannet ved Jellen. Skulde kongen bli tatt av noen av fartøiene har Wessel øieblikkelig å ta ham ombord på sin fregatt og føre ham til flagget, mens han med en av de andre fregatter øieblikkelig sender kongen rapport. Som efterskrift er anført at man for å animere de andre fregatter har bestemt, at alle de som er med og hjelper til med å fange Carl XII efter sin charge skal nyte 2, 3, 4 à 5000 rdl., og den som tar ham 10,000 rdl. og „avancement uden Ende".

Av ordren og spesielt efterskriften synes å fremgå, at man la overordentlig stor vekt på å få sikret sig kongens person. Preussens og Danmarks konger hadde i november inngått en hemmelig overenskomst om, at den av de to makter som det måtte lykkes å ta kongen til fange, ikke skulde frigi ham uten den annen makts samtykke, og i tilfelle begge fyrster blev enige om å anta en løsesum for hans frigi-

Digitized by Google

velse, skulde beløpet deles likt mellem dem[1]). Det lyder da ganske merkelig, at Wessel ikke fikk noen av de lovede fartøier. Han måtte på høivinters tid med det ene fartøi forsøke å løse opgaven. At dette selv for en Wessel, ikke lot sig gjøre, skulde tiden vise. Skylden for at det ikke lykkedes, kan ikke pålegges ham og blev det heller ikke, men Gabel som eskadrechef må sannsynligvis bære skylden for den uheldige disposisjon av fartøiene. Meget kunde vel ha sett anderledes ut i Nordens historie hvis denne opbringelse hadde lykkes.

Hele flåten lettet på formiddagsvakten. De til opleggning bestemte fartøier gikk til Kjøbenhavn, Gabels eskadre seilte ned til vannfyllingsplassen i Kjøgebukt og Wessel holdt det gående med små seil mens han fikk de syke folk fra borde og friske ombord igjen. En av hans løitnanter — han nevner ikke hvilken — gikk fra borde som syk og blev ombyttet med en annen. „Det 7de gl. giorde seil for at komme til Tornebusk og til mig tage Fregattene Postilionen, Machrelen og andre der liggende ved Jellen armerede Fartøyer, for at oppasse Kongen af Sverig ikke skulde udkomme. Validerede Admiralen 9 Canonskud og blev betakket med 5".

Vind og strøm var imot, så han var ikke nede ved Tornebusk før ut på eftermiddagen den 6te desember. Underveis hadde han praiet et par koffardifartøier og fregatten „Lossen", men forøvrig ikke oplevet noe.

„Formiddagsvagten (den 7de) 4 glas Vinden O.N.O. revet Merseils Kulte. Tyk Himmel, Et glas ude bekom en seiglere udi sigte, som var en svensk Brigantin, seiglede paa grunden mellem Jellen og Tornebuschen, gik dertil ankers, løb ned paa 3½ Favne Vand, for at faa underskud, men turde ikke skyde; heller ikke turde løbe nærmere ind, saasom jeg ikke var bekiendt — 5 glas ude kom en svendsch Fregatt til ankers under Tornebusch, som havde en galliotb med sig, paa omtrent ¾ mil til Luvart fra mig; da den fornam jeg giorde mig Flid at komme op under dem stak en chaluppe fra borde fra Fregatten til Landet; 6 Glas ude Kappede Fregatten; seiglede N. over ved Vinden; Galliothen med Brigantinen og Baaden seiglede ind ad Jellen til; satte alle de seigl til, som treche kunde efter Fregatten.

Eftermiddagsvagten vinden O. stiv revet Merseils Kulte beblandet Luft, hendet efter haanden paa Fregatten, de første fiire Glas; siden tog Fregatten endell vand over, som hindrede Farten, nærmende ham dog efter haanden, Vagten ude havde ham ½ kvart mil fra mig, beholden

[1]) Grimberg.

Digitized by Google

Cours for denne Vagt N.T.O. 6½ mil, havde Møen V.t.N. omtrent 5 miil fra mig. Maatte tage en af Pomperne at sætte udi Storlugen, for at faa slag Vandet af Fregatten som stod ½ fod op paa Krudt-kisterne over Baglasten, desforuden baljede med saa mange Pødser som kunde overkommes.

Platfoden. Vinden O. En stiv revet Merseils Kulte. Maatte tage Klyveren ind efter dend skjørtes udi stykker, det 2de Glas var det temlig mørch; vendte den fiendlige Fregat paa den anden boug — 3 Glas lagde S.S.O. over den anden Boug, efter hannem, mend udi Vendingen kom ud af Sigte, eftersom det blef helt tycht og mist, tog det 3die refet ind udi store Merseiglet, giorde al flid at faa lens skib — —".

Efter denne friske seilas, hvor han mistet sin motstander i mørket, blev han liggende og krysse natten over, holdt så på dagvakten den 8de ned mot Witmund. På formiddagsvakten praier han en Lübecker på vei fra Gottland, „det 2de gl. bekom en seiglere udi Sigte, som laae til anchers udenfor Tornebuschen, omtrent 1 mil nordenfra, holte til den paa et Canonskud, var et svendsch Orlogsskib, af 60 Canoner at se til, var en Fregat under Seigl — 1 liden ½ mil ned til Jellen, samme Fregat vendte mod mig, for at komme under Beskiøtt af Orlogsskibet. 4de Gl. ude kom ham paa Siden, paa et half Musquet skud, gav hannem fiire lav udi en Hast; indtil at Orlogsskibet havde kappet sit Anker; og det var mig paa et 6-pundiger Canonskud; noget før Orlogsskibet kom, vilde fregatten satt sig paa Tornebuschen, det 6te Glas halv ude, stach ved Vinden fra ham af, da Orlogsskibet var mig saa næhr, og havde Luven af mig, var og mellem Landet og hannem, bekom ingen skud uden en Kule, Rett igiennem Fochemasten, Vagten ude havde Tornebuschen S.A.t.S. — 1½ mil. Og det svendsche Orlogsskib O. ungefahr ¼ mil fra mig".

Det svenske linjeskib forfulgte ham gjennem næsten hele eftermiddagsvakten, da det holdt ned på fregatten der hadde signalert efter det med et kanonskudd. Wessel holdt ned mot Tornebusk hvor han holdt det gående natten over.

På dagvakten den 9de frisket det på til en hel storm. Han tok begge mersseilene inn, strøk fokkeråen og slog bonettet fra, „thy det kom hart oppaa masten, for den Kugel som er gangen genom, saa og Toppen heel svag". I slutten av eftermiddagsvakten holder han av for å komme til ankers nedenfor huken av Witmund, „saasom den var en god Opervald".

Han kom da til ankers, men dagligankret holder ikke, han må

Digitized by Google

også la gå pliktankeret og stikke på tamp. Stormen øker imidlertid. „Hundevagten en flyvende Storm af N.N.V. med Hagel og Snee; det 8de glas brast mit pligttaug, det daglig Ancher droges med, hold dog fast udi Vagten. — Tirsdag 10de. Dagvagten Vinden en haard storm, af en N.N.V. det 6te gl. med Sne og med hver haard Bøye drægede Ancheret med, udi hvert glas havde seet Blinch af Skud udi Ost fra mig, mens viste iche hvad det skulle være. 7de glas, fik at se en Fregatte, som laa til Anchers ¾ mil fra mig udi O.t.S. som havde mist sit Bugspryd og alle trende masterne; stach pligttouget udi pligtancheret som jeg havde udi Vahre".

Ut på formiddagen strøk han bramrærne og han så nu at den annen fregatt førte dannebrog. I slutten av eftermiddagsvakten går han seil og holder ned på den annen fregatt, der viser sig å være en gammel kjenning — „Løvendals Gallei". Denne hadde 14,000 rdl. ombord som skulde bringes til kongen. Wessel bad ham lette anker og holdt det selv gående med små seil til den annen hadde ankeret oppe, „skulkede chaluppen med Kabeltoug ombord" og slepte ham ned til Isserhooft hvor han slapp ham på hundevakten og lot ham her dryppe anker. Herfra blev pengene straks sendt inn med chaluppen. Selv la han nordover igjen til sin post ved Tornebusk. Været hadde nu bedaget sig og Wessel ankret om eftermiddagen den 11te ut for Tornebusk. Han sendte chaluppen med 22 mann inn for å bemektige sig en galiot der av storm var fordrevet derinn og tatt i besiddelse av de svenske fregatter som ennu holdt sig innenfor Tornebusk. Den svenske besetning rømte iland og Wessel lot fartøiet, der var satt på land, trekke av og besette med en styrmann og 8 mann.

På dagvakten den 12te lettet han for å seile ned til Das for å se om de andre fartøier skulde være der. Han lot en løitnant bli tilbake med chaluppen for å passe på galioten. Men under Das fant han intet fartøi og han seilte derfor tilbake til Tornebusk hvor han ankom om natten, og så da et fartøi i brand. Det viste sig næste dag at det var galioten som brente. Både løitnanten og styrmannen var gått ombord på en av de Lübeckere som lå der og hadde latt mannskapet stelle med galioten. Disse hadde gått seil med den, „uden ald Siømandsbrug og Fornuft" og i vendingen hadde de satt den på land og måtte brenne den op. Både løitnanten og kvartermesteren blev satt i arrest.

„2 glas ude (i eftermiddagsvakten) Befalede Lieutnant Petter Holm at Indfahre med chaluppen til Een af de Fiskere som bode need ved Strandsiden paa Tornebuschen ½—¼ mil fra Fregatten, for at faa ombord Een af dennem, for at bekomme nogen Kundskab om der var

Digitized by Google

nogle smaa Fregatter inde udi Renden ved Posthuset; saa og om der var nogen soldater paa Tornebuschen; Befalede ham i Presence af de andre Officerer ved Bordet, at Hand skulde tage sig udi Agt, om der var nogle Fiendtlige at see, hand da iche skulde lægge til Huusene; Da hand kom til Landet tog hand 3de chaluppe Roer med sig uden Gevæhr med udi Hænderne, blev taget af een Rytter og nogle Soldater som stod udi skiul bag Huusene, hvilket qvartermesteren berettede, da hand kom ombord med de andre 6 chaluppe Roere".

Denne beretning er så lik den Rothe serverer om Wessel 25de mars 1714, at man næsten fristes til å tro at den har spillet inn i Rothes fantasi. Wessel sier i sin rapport, at vedkommende løitnant bar sig meget dumt ad, løp omkring med 3 matroser og lot sig ta av en rytter som kom ridende, tiltrods for at kvartermesteren og chalupperoerne hadde gjort opmerksom på at de hadde sett soldater iland. Denne uttalelse vilde jo rime litet hvis Wessel selv tidligere hadde gjort samme dumhet.

Samme dag lot han opta forklaring av de ombordkomne og lot disse skriftlig bevidne sitt utsagn.

På dagvakten den 14de lettet han igjen og la nordover for en revet mersseils kuling. Ut på formiddagen jaget han en liten spilljakt. Da han kom den på siden og skjøt et skudd, strøk den sine seil, hvorpå han ga den slepetaug. Han tok ombord fra den en kaptein av marinen med sin tjener, 2 soldater og 3 matroser. Så seiler han nordover og praier fregatten „Postillon", der var på vei til Kjøbenhavn på grunn av proviantmangel. Da han skal gå over stag „kom jagten for under Bugsprydet, og da fregatten begyndte at skyde Fahrt, Kæntred Jagten, formedelst de 3 mand der var udi Commandered Passede iche paa at holde dend fra Borde, eller og at slakke slæbetouget. Dend Eene Mattros blev borte, Jagten kom løs fra Fregatten, og blev borte". Han gikk straks derpaa til ankers.

Den følgende dag, den 15de, setter han sig atter i forbindelse med „Postillon", der lå til ankers i nærheten. Han gir den endel proviant, men chefen derombord fastholder at han må seile hjem på grunn av proviantmangel. Wessel sender ham kopi av sin siste ordre og foreholder ham at han burde ha støtt til ham ved Jellen. „Postillon" må imidlertid hjem og Wessel sender da med ham den tagne svenske officer med tjener. Så letter han selv anker og legger S.O.-over. Samme
Brev nr. 158 dag skriver han sin rapport til Gabel. Rapporten inneholder en detaljert fremstilling av det inntrufne. Til de andre fartøier har han ennu intet sett, og å formaintinere posten alene er ham umulig, isærdeleshet

Digitized by Google

når han skal møte så store brødre som dem han har vært i nærheten av. Han vil nu i Jesu navn begi sig til sin post igjen sålenge han har ved og lys i fregatten. Hadde han 3 à 4 skibsbåter skulde han ta Tornebusken, ti sålenge de svenske har den, kan ingen effektivt kontrollere utløpet. Tornebusk var besatt med 100 soldater og vilde admiralen bare la ham få „Maagen" og de nevnte båter med endel soldater skulde han snart gjøre ende på det hele og få avbetalt tapet av løitnanten og de 3 mann. Han venter med det første admiralens svar med en av de andre fregatter, der også må bringe ham noe vann, lys og ved. „Endel siger jeg er ikke paa min Post, give Gud de andre havde været med mig paa sin Post udi disse 14 dage, havde det været godt for dem og mig og Kongens Tieneste bedre opvartet".

Som det fremgår av rapporten foreslår Wessel, at man bemektiger sig Tornebusk, ti først derved kan man gjøre sig håp om effektivt å kontrollere det vestlige utløp fra Stralsund. Hans forslag blev da også tiltrådt av Gabel og han fikk senere fornøden ordre og fartøismateriell til å utføre det; men da var det forsent.

På dagvakten den 16de praier han en seiler der utgir sig for holstener på vei til Danzig. Wessel sender imidlertid jollen ombord, og det viser sig nu å være en svensk snekke lastet med „Krud, Flinter, Sabler, Bajonetter, Møsser og Kugler, skiorter og strømper" på vei til Stralsund. Ut på formiddagen tar han en galiot med lignende ladning og bestemmelsessted. Disse fartøier tilhørte en konvoy under beskyttelse av 2 linjeskibe og 3 fregatter. Wessel sendte besetning ombord på dem begge og tok dem med sig.

Wessel blev liggende og krysse i farvannet inntil den 20de. Men da hans anmodning til Gabel om å få vann og lys og proviant tilsendt ikke blev efterkommet, og da hans fokkemast var gjennemskutt, kunde han ikke holde det gående lenger og styrte derfor med sine to priser op mot Kjøgebukt og kom til ankers ved Dragø på hundevakten natten mellem 20de og 21de desember. Den næste dags morgen seilte han inn på Kjøbenhavns red hvor han fant Gabel med sin eskadre i all ro og mak. Han salutterer ham med 9 skudd og blir betakket med 7.

Men samme dag som Wessel dryppet anker i Kjøbenhavn forlot Carl XII Stralsund og slapp ut forbi Jellen, altså nettop det sted som Wessel var satt til å observere. Situasjonen var omsider, selv for en Carl XII, blitt uholdbar. Man kunde hver dag vente at byen blev stormet, og kongens nærmeste omgivelser forestillet ham faren for at han under en sådan eventualitet kunde bli tatt tilfange og derefter muligens

Digitized by Google

ført rundt til forevisning i Europa[1]). Kongen tilkjennega da at: „Vi hava beslutat resa".

En rende var blitt hugget i isen ut til Jellen og kongens suite, ialt 70 personer, dro om kvelden den 21de desember først avsted på en jakt og slapp trods beskytning ut tilsjøs hvor de blev optatt av fregatten „Svarta Örn", den samme som Wessel hadde jaget, og slapp efter 18 dages besverlig reise over til Ystad.

Ledsaget av sine to generaladjutanter og en page, drog kongen avsted senere på natten i en åpen båt. Man hadde tidligere, uten kongens vidende, holdt klar brigantinen „Snappopp" og galioten „Snarensvend" for å føre kongen over. Men av frykt for å fryse inne hadde begge disse fartøier forlatt Stralsund og holdt det gående utenfor Jellen. Da kongen ankom dit var ingen av fartøiene tilstede, hvilket i høi grad vakte hans mishag. Han måtte da gå ombord i et mindre fartøi „Walfisken", og med dette stakk han tilsjøs. Om formiddagen den 23de desember blåste det op til storm med regn og snetykke, men nettop da kom „Snappopp" til og tok kongen med følge ombord og førte ham til Ystad, hvor han ankom tidlig om morgenen den 24de; „efter 50 timmars kringdrifvande på hafvet uti små usla fartyg under storm, snötjucka och regn, bland isflak och sörja, och lifsfara hvarje ögonblick"[1]).

Den første regjeringshandling kongen foretok efter sin hjemkomst var å straffe de to chefer på de fartøier, der skulde ha ført ham over. Chefen på „Snappopp", som altså under vanskelige forhold hadde ført ham over til Sverige, blev „för bristande påpasslighet" dømt til „spöslitning", mens chefen på „Snarensvend" som ikke hadde funnet kongen blev dømt til å skytes og besetningen til å „slita spö". Forklaringen til denne aldeles meningsløse avstraffelse må vel søkes i den omstendighet, at kongen manglet enhver forutsetning for å bedømme de sjømannsmessige forhold som her gjorde sig gjeldende.

Dagen efter kongens flukt falt Stralsund, og den eneste besiddelse som Sverige nu hadde igjen i Nordtyskland var Wismar. Den eskadre som Wessel den 16de hadde vært i nærheten av var på vei til Stralsund med en transport av tropper og utrustning. Da Stralsund var falt blev den dirigert til Wismar, hvortil den også ankom i god behold. Schoutbynacht Kaas, som med en eskadre på 5 linjeskibe og 3 fregatter var den svenske eskadre overlegen, foretok sig absolutt intet for å hindre ekspedisjonen. Da han hadde anledning til å agnripe og av-

[1]) Adelsköld.

Digitized by Google

slutte året som det hadde begynt — ødeleggelsen av Wachtmeisters eskadre — sammenkalte han krigsråd, hvor man enedes om „intet at hassardere paa denne aarstid, med mindre man fik en ordre, der friede for ansvar"[1]). Det er den samme impotente ånd som før om årene. Men med dette som bakgrunn kommer Wessels mot til å ta ansvar og hans offensive ånd dobbelt sterkt frem.

Ved Wessels ankomst til Kjøbenhavn kjente man selvfølgelig ennu intet til Carl XII's flukt og Stralsunds fall. „Hvide Ørn" blev straks lagt inn til Holmen for å få sin fokkemast reparert. Men Wessel fikk ikke noen hvile. Allerede dagen efter — den 22de — heter det i journalen: „Bekom ordre at skulde forseigle med Fregatten Raa, til Hans Kongl. Mayt. ved Stralsund med brever og anden forretning", Av Wessels skrivelse av 25de desember fremgår, at han av Gabel blev *Brev nr. 159* sendt til kongen for å fremlegge sin i rapporten av 15de desember antydede plan om erobring av Tornebusken og den derigjennem muliggjorte effektive kontroll av utløpet ved Jellen. Han hadde under sin kommando fregattene „Raa", „Svenske Sophie" og „Hvide Ørn", hvis den rakk å komme efter, snauene „Svanen", „Maagen" og „Flyvende Mercurius" og 2 à 3 armerte skibsbåter. Selv var han ikke chef på noen av fartøiene, idet løitnant Ployart ad interim hadde overtatt kommandoen på „Hvide Ørn". „Raa", „Svanen" og „Maagen" beordret han til Jellen, mens „Svenske Sophie" og „Flyvende Mercurius" med to skibsbåter tok posisjon mellem Posthuset og Tornebusk. Kommer „Hvide Ørn" skal den ta stilling mellem bukten ved Witmund og Tornebusk. Og forøvrig skal han hos admiral Sehested i Binnenwasser rekvirere så mange armerte fartøier som han mener å ha bruk for. Disse disposisjoner skulde ved ekspress straks meldes hovedkvarteret ved Stralsund.

I forholdenes medfør blev det dog intet av denne ekspedisjon. Men Wessel kom dog til kongen i hovedkvarteret. Den 24de desember om morgenen avseilte fregatten „Raa", chef capitain Neuspitzer, fra Kjøbenhavn for å føre Wessel til Rügen eller Pommern. Juledags aften ankret han mellem Tornebusk og Witmund og landsatte sin passager ved Wittow posthus[1]). Så hadde Wessel anledning til muntlig å appellere til kongens nåde således som han skriftlig hadde gjort i brev av 4de oktober. At hans personlighet har gjort sig gjeldende i denne retning er vel også neppe tvilsomt. Resultatet forelå i alle fall over nyttår.

[1]) Danske generalstabs arbeide.

Digitized by Google

Det er fra denne tur til Pommern at Rothe forteller anekdoten om snusdåsen. Som alt hvad Rothe ukontrollert forteller av anekdoter må også denne mottas med forbehold. Wessel gikk sammen med generaladjutant Løwenørn og flere andre i chaluppen for å settes iland ved Jellen, da båten tok en overhaling, hvorved Wessel mistet en snusdåse av gull besatt med juveler, som han hadde fått av Hans Majestet. Wessel skal resolutt ha sprunget i vannet og dukket efter dåsen, uten dog å få fatt på den. Selve begivenheten ligger godt i linje med Wessels temperament, men det er vel tvilsomt om han på dette tidspunkt hadde fått noen sådan dåse av kongen. Utenkelig er det dog ikke, at kongen som erkjentlighet for hans verdifulle oplysninger den 1ste desember, da Wessel personlig avla rapport til kongen på Rügen, har skjenket ham dåsen. Det var i så tilfelle en gunstbevisning som den unge mann hadde all grunn til å være stolt av, og når han så kom frem til kongen uten dåsen, men med sitt følges beretning om det kolde bad, da var også det en utnyttelse av situasjonen som kunde ha sin verdi ved det videre fremstøt.

Hvad Wessel muntlig har fremholdt overfor kongen kan ikke med sikkerhet påvises gjennem kildeskrifter. Rothe anfører imidlertid — og der er ingen grunn til å betvile riktigheten herav — at Wessel overfor kongen gjentok, hvad han i skrivelse av 28de januar s. a. hadde anmodet om, nemlig å få under sin kommando i Nordsjøen en eskadre fregatter, hvorved han vilde påta sig å holde farvannet rent for svenske fartøier og ruinere Göteborgeskadren. Han hadde følt sig støtt over admiralitetets behandling av hans fremstilling og gikk nu ennu et skridt videre og foreslog avansement til kommandørkaptein. Denne hans ansøkning om å få komme tilbake til norske farvann ligger helt i linje med hans tidligere optreden. Da han blev kalt ned til Østersjøen for å inngå i Gabels eskadre, skriver han som foran påvist til Slotsloven og ber denne om å øve påtrykk for å få ham op igjen; i Kjøbenhavn søker han gang på gang om det samme. Hans begrunnelse er den, at han med frie hender i de norske farvann har utsikt til å utrette mere enn i stilling som eclaireur ved hovedflåten. Det er føreremnet som gjør sig gjeldende og — som tiden skulde vise — med full rett. Hvorvidt hans nasjonale tilbøieligheter her har spillet inn er ikke godt å si. At de imidlertid i utpreget grad var tilstede skal senere bli påvist.

Ifølge Rothe fulgte Wessel med det kongelige følge tilbake til Kjøbenhavn. Den 29de desember overnattet man i Rostock, den 30te foran Wismar, den 31te i Gadebusch og den 1ste januar i Odesloe. Han kom

Digitized by Google

således til Kjøbenhavn en av de første dage av januar 1716. Dermed ender den første periode av Wessels sjøkrigstjeneste. Vi har hittil i ham sett en skibschef, en admiralstabsofficer, en taktiker, en sjømann som man må lete hele verdens sjøkrigshistorie igjennem for å finne maken til. Navnet Wessel må derfor ikke glemmes for hans nye.

Under Wessels fravær hadde imidlertid fiskalen beredt ham en festlig mottagelse ved hjemkomsten. Til admiralitetet hadde denne innlevert en memorial. Hvad denne inneholdt vites dessverre ikke, da fiskalens kopibok ikke finnes. Men at den må være foranlediget av Wessels tokt da han var i kamp med de to svenske skibe er utvilsomt. Imidlertid finnes en admiralitetsordre av 18de januar 1716[1]), hvori kommandør Statius Becker beordres til å ta til sig capitain Friederich Brandt samt capitainlieutenant Simon Sievers og opta et lovlig forhør over „Søe-Capitainen ædle og velmandhafte Peter Wessel og ellers derudinden afhøre, hvis vidner Søe-Etatfiscalen finder fornødne til den i Memorialen omrørte Sags Oplysning at føre". Hvad dette forhør har ført til kan ikke sees av noe dokument. Den danske generalstab henviser til admiralitetets skrivelse av 22de februar 1716[2]), men der finnes under denne dato intet i admiralitetets kopibok som har noe med dette å gjøre. Det eneste man da har å holde sig til er Rothes ovenfor refererte anførsel om, at endel av mannskapet fikk tamp på Holmen, endel blev overført til andre fartøier og resten fikk en advarsel. Men mannskapets forhold hadde jo Wessel selv i skrivelse av 2nen november 1715 forlangt undersøkt. Wessel kom i alle fall også denne gang fra fiskalens klør med full honnør, ti like efter forhørene finner nobiliteringen sted.

---

[1]) Admiralitetets kopibok 1715—16, s. 559.

[2]) Bind VII, s. 181.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

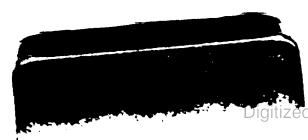
Digitized by Google

C51646

Digitized by Google

Digitized by Google

89106866791

B89106866791A

Digitized by Google